

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 1

พระสูตรตันตปิฎก

ขุททกนิกาย ชาดก

เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๔

ขนอบน้อมแด่

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น

ตักนิบาตชาดก

๑. สังกัปปวรรค

๑. สังกัปปราศชาดก

ว่าด้วยลูกศรคือกิเลส

[๓๕๒] อาตมภาพอันลูกศรที่อาบด้วยราคะดำริ

อันลับด้วยกามวิตก อันนายช่างศรไม่ได้ดก-

แต่งขัดเกลาและเหลาเสี้ยนแทงเข้าแล้ว.

[๓๕๓] อาตมาภาพมิได้ถูกลูกศรที่เขายกคันขึ้นยิง

มาหรือที่ติดพู่หางนกยูงเสียบแทงเลย แต่

อาตมาภาพถูกลูกศร คือ กิเลสเครื่องเผา

อวัยวะทั้งปวงให้เร่าร้อน เสียบแทงที่หทัย.

[๓๕๔] แต่อาตมภาพไม่เห็นรอยแผล ไม่เห็น

โลหิตไหลออกจากรอยแผลนั้น จิตที่ไม่มี

อุบายอันแยบคาย ถูกอุกสรตรึงไว้แล้วอย่าง

มันคง อาตมภาพนำความทุกข์มาให้แก่ตนเอง.

จบ สังกัปปราศชาดกที่ ๑

อรรถกถาชาดก

ติกนิบาต

อรรถกถาสังกัปปวรรคที่ ๑

อรรถกถาสังกัปปราศชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้กระสัน จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า **สงกุปปราศโชน** ดังนี้.

ได้ยินว่า มีกุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง บวชถวายชีวิตได้เห็น
ศาสนาของพระศาสดา วันหนึ่งเที่ยววิณฑาตไปในเมืองสาวัตถีได้เห็น
หญิงคนหนึ่งตกแต่งประดับประดาสวยงาม เกิดความกำหนัดรักใคร่ไม่
ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ อาจารย์และอุปัชฌาย์เป็นต้น ได้เห็นอาการ
ดังนั้น จึงถามถึงเหตุที่ไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ครั้นทราบว่าเขา
มีความประสงค์จะสึก จึงพากันกล่าวว่า นี่แน่คุณ ธรรมดาว่าพระ-
บรมศาสดาทรงสังหารกิเลสมีรากเป็นต้น ทรงทรมานแล้วประกาศ

อริยสัจ ประทานโศดาปัตติมรรคเป็นต้น มาเถิดคุณ พวกเราจะพาไป
เฝ้าพระศาสดาแล้วได้พาไป และเมื่อพระบรมศาสดาตรัสถามว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพาภิกษุผู้ไม่มีแก่นใจมาทำไมหรือ จึงพากันกราบ
ทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ. พระบรมศาสดาตรัสถามว่า ได้ยินว่าเธอ
กระสันจะสึกจริงหรือภิกษุ? เมื่อเธอกราบทูลว่า จริงพระเจ้าข้า จึง
ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร? ภิกษุนั้นจึงกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ.
ลำดับนั้น พระบรมศาสดา จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ธรรมดาสตรี
ทั้งหลายนี้ ได้เคยทำความเศร้าหมองให้เกิดแก่สत्त्वผู้บริสุทธิทั้งหลาย
ผู้ที่ข่มกิเลสได้ด้วยกำลังฉาน เหตุไฉนจักไม่ทำบุคคลผู้ไร้คุณสมบัติเช่น
เธอให้เศร้าหมองเล่า ท่านผู้บริสุทธียังเศร้าหมองได้ทั้งท่านผู้พร้อม
ด้วยอุดมยศก็ถึงความเสื่อมยศได้ จะป่วยกล่าวไปไปถึงผู้ไม่บริสุทธิ
เล่า ลมที่พัดภูเขาสิเนรุให้หวั่นไหว ไฉนจักไม่พัดขยะใบไม้แก่ให้
กระจัดกระจายเล่า กิเลสนี้ยังก่อกวนสत्त्वผู้นั่งอยู่ที่โคนต้นโพธิ์ กำลัง
จะตรัสรู้ได้ ไฉนจักไม่ก่อกวนคนเช่นเธอเล่า ครั้นตรัสดังนี้แล้ว
ภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธกดังนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระ-
นครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในตระกูลพรหมณ์มหาศาลมี
ทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิ ครั้นเจริญวัยแล้วไปเล่าเรียนศิลปะทั้งปวงใน
เมืองตักกศิลา เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ก็กลับมายังเมืองพาราณสี
อยู่ครองเรือนมีบุตรภรรยา ครั้นบิดามารดาล่วงลับไป ก็ได้

กระทำกิจเกี่ยวกับการตายของบิดามารดา เมื่อกระทำการตรวจตราใน
ข้อที่ลึกลับ จึงรำพึงว่า ทรัพย์ที่บิดามารดารวบรวมไว้ยังปรากฏอยู่
แต่บิดามารดาไม่ปรากฏ จึงมีความสลดใจ เหนือไหลออกจากร่างกาย
เขาอยู่ครองเรือนเป็นเวลานาน ได้ให้ทานมากมายละกามทั้งหลาย ละ
หมั่นญาติผู้มีหน้าองด้วยน้ำตา เข้าป่าหิมพานต์สร้างบรรณศาลาอยู่
ในที่อันน่ารื่นรมย์ เทียวแสวงหารากไม้และผลไม้ในป่าเลียงจีพ ไม่
นานเท่าไรก็ทำภิกขุญาและสมาบัติให้เกิดขึ้น เล่นฌานอยู่มาช้านาน
จึงคิดว่า เราไปยังถิ่นมนุษย์จักได้เสพรสเต็มและรสเปรี้ยว เมื่อ
เป็นเช่นนั้น ร่างกายของเรา จักแข็งแรง และจักได้เป็นการพักผ่อน
ของเราไปด้วย ทั้งชนเหล่าใดจักให้ภิกษาหรือจักกระทำการอภิวาท
เป็นต้นแก่ผู้มีศีลเช่นกับเรา ชนเหล่านั้นจักได้ไปเกิดบนสวรรค์
ครั้นคิดแล้วจึงออกจากป่าหิมพานต์ เทียวจาริกไปโดยลำดับจนถึงเมือง
พาราณสี ในเวลาใกล้ค่ำ จึงเที่ยวเลือกหาที่พักอาศัย แลเห็นพระ-
ราชอุทยานจึงคิดว่า ที่นี้สมควรแก่การหลีกเร้น เราจักพักอยู่ที่นี่
ครั้นคิดแล้วจึงเข้าไปยังพระราชอุทยาน นั่งอยู่ที่โคนไม้ต้นหนึ่งทำ
เวลารাত্রีให้หมดไปด้วยความสุขในฌาน วันรุ่งขึ้นเวลาเช้า ชำระ
สรีระกายแล้ว จัดแจงผูกขลุ่ยห่มหนังเสือและนุ่งผ้าเปลือกไม้ ถือบ
ภาชนะสำหรับภิกขาจาร สำรวมอินทรีย์สงบระงับ สมบูรณ์ด้วย
อิริยาบถ ทอดจักษุไปชั่วแอก มีรูปสรีระของตนสมบูรณ์ด้วยอาการ
ทั้งปวง อาจดึงเอาสายตาของชาวโลกให้และ เดินเข้าพระนคร

เที่ยวภิกขาจารไปจนถึงประตูพระราชนิเวศน์. พระราชากำลังเสด็จ
ดำเนินอยู่ที่ห้องพระโรง ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ทางช่องพระ
แกล ทรงเลื่อมใสในอิริยาบถของเธอ ทรงพระดำริว่า ถ้าธรรมอัน
สงบระงับมีอยู่ ก็คงจะมีในภายในจิตของท่านผู้นี้ จึงดำรัสสั่งอำมาตย์
ผู้หนึ่งว่า เจ้าจงไปนำพระดาบสนั้นมา. อำมาตย์นั้นไปไหว้แล้วขอรับ
เอภาชนะสำหรับภิกขาจารแล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า. พระราชา
รับสั่งนิมนต์ท่าน พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ท่านผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่
พระราชาไม่ทรงรู้จักกับอาตมา อำมาตย์จึงเรียนว่า ถ้ากระนั้น ขอ
นิมนต์พระคุณเจ้ายับยั้งอยู่ที่นี้จนกว่ากระผมจะกลับมา แล้วกลับไป
กราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ. พระราชารับสั่งว่า พระดาบสรูปอื่น
ผู้ที่เข้าไปยังราชตระกูลของเรายังไม่มี เจ้าจงไปนิมนต์พระดาบสนั้น
มา. ฝ่ายพระองค์เองก็ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกไหว้ทางช่องพระแกล
ตรัสว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ ขอนิมนต์มาทางพระราชนิเวศน์นี้เถิด.
พระโพธิสัตว์จึงมอบภาชนะสำหรับภิกขาจารให้อำมาตย์ถือไปแล้วก็เดิน
ขึ้นสู่ห้องพระโรง. ลำดับนั้น พระราชาทรงไหว้พระโพธิสัตว์นั้นแล้ว
นิมนต์ให้นั่งบนราชบัลลังก์ แล้วอังกาลเลี้ยงดูด้วยข้าวยาสุ ของขบ-
เคี้ยว และภัตตาหารที่เจ้าพนักงานจัดไว้สำหรับพระองค์ พระโพธิสัตว์
ฉันเสร็จแล้ว จึงตรัสถามปัญหา ทรงพอพระราชหฤทัยการพยากรณ์
ปัญหาของพระโพธิสัตว์ยิ่งนักจึงนมัสการแล้วตรัสถามว่า พระคุณเจ้า
ผู้เจริญ พระคุณเจ้าอยู่ที่ไหน และมาจากไหน พระโพธิสัตว์จึงทูลว่า

มหาบพิตร อาตมาภาพอยู่ป่าหิมพานต์ และมาจากป่าหิมพานต์ จึง
ตรัสถามอีกว่า มาเพราะเหตุอะไร จึงทูลว่า มหาบพิตร ในฤดูแล
ฝนควรจะได้การอยู่ประจำที่ ทรงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นขอนิมนต์พระ-
คุณเจ้าพักอยู่ในพระราชอุทยาน พระคุณเจ้าจักไม่ลำบากด้วยปัจจัย
ทั้ง ๔ และโยมก็จักได้บุญอันจะนำตนให้ไปเกิดในสวรรค์ ครั้นทรง
ทำความตกลงแล้ว และเสวยพระกระยาหารแล้ว ได้เสด็จไปพระ-
ราชอุทยานพร้อมกับพระโพธิสัตว์ รับสั่งให้ให้สร้างบรรณศาลา สร้าง
ที่จงกรม จัดเสนาสนะที่พักกลางคืนและที่พักกลางวันเป็นต้น ให้
พร้อมเสร็จ แล้วมอบถวายบริวารสำหรับบรรพชิต แล้วตรัสว่า ขอ
พระคุณเจ้าจงอยู่โดยความสุขสำราญเถิด แล้วมอบนายอุทยานบาลให้
ดูแล. ตั้งแต่นั้นมา พระโพธิสัตว์ได้อยู่ในพระราชอุทยานนั้น
เป็นเวลา ๑๒ ปี. ต่อมาภายหลัง ประเทศชายแดนของพระราชาเกิด
การกำเริบ พระราชามีพระประสงค์จะเสด็จไปประจักษ์เหตุการณ์นั้น
ที่ตรัสเรียกพระเทวีมาแล้วตรัสว่า น้องนางผู้เจริญ เจ้าควรยับยั้งอยู่
ยังพระนครก่อน. พระเทวีทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ เพราะอาศัย
เหตุอะไร พระองค์จึงตรัสอย่างนี้ พระราชา เพราะอาศัยพระ-
ดาบสผู้มีศีล ชื่อน้องนางผู้เจริญ. พระเทวีทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพหม่อม-
ฉันจักไม่ประมาทในพระดาบสนั้น การปรนนิบัติพระผู้เป็นเจ้าของ
พระองค์เป็นภาระของหม่อมฉัน ขอพระองค์อย่าทรงกังวล จะเสด็จ
เถิด. พระราชาจึงเสด็จออกไป. ฝ่ายพระเทวีก่ตั้งใจอุปัฏฐากพระโพธิ-

สัตว์เหมือนอย่างเดิม. ฝ่ายพระโพธิสัตว์หลังจากพระราชเสด็จไปแล้ว ก็มีได้ไปตามเวลาที่เคยมา ได้ไปยังพระราชนิเวศน์กระทำกตกิจตามเวลาที่ตนชอบใจ. อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระโพธิสัตว์ชักช้าอยู่ยังไม่มา พระราชเทวีจัดแจงบาทณียโภชนาหารทุกอย่างเสร็จแล้ว จึงโสรจ สรงพระองค์ประดับพระวรกาย แล้วให้นางพนักงานแต่งเตียงห้อยบรรทมคอยดูการมาของพระโพธิสัตว์ โดยทรงนุ่งพระภูษาเนื้อเกลี้ยงอย่างหย่อน ๆ. ฝ่ายพระโพธิสัตว์กำหนดว่าได้แล้ว ก็ถือภิกขาภาชนะเหาะมาจนถึงช่องพระกลไลใหญ่. พระเทวีได้ทรงสดับเสียงผ้าเปลือกไม้กรองของพระโพธิสัตว์ก็เสด็จลุกขึ้นโดยพลัน พระภูษาเนื้อเกลี้ยงที่ทรงนุ่งนั้นก็หลุดล้วยลงทันที พระโพธิสัตว์ได้เห็นวิสภาคามณมีได้สำรวจอินทรีฯ ดลิ่งแลดูด้วยสามารถแห่งความงาม. ลำดับนั้น กิเลสของพระโพธิสัตว์ซึ่งสงบนิ่งด้วยกำลังฌานก็กำเริบขึ้นเหมือนอสรพิษที่ถูกขังอยู่ในช่อง พอออกจากช่องได้ก็แผ่พังพานขึ้นฉะนั้น. พระโพธิสัตว์ได้เป็นผู้มีอาการเหมือนเวลาที่ต้นยางถูกกรีดด้วยมีดฉะนั้น. องค์ฌานทั้งหลายเสื่อมไปพร้อมกับระยะที่กิเลสเกิดขึ้น. อินทรีทั้งหลายก็มีได้บริบูรณ์ ตนเองได้มีสภาพเหมือนกาปีกขาดฉะนั้น. พระโพธิสัตว์นั้นมื่ออาที่จะนั่งกระทำกตกิจเหมือนแต่ก่อนได้ แม้พระเทวีจะตรัสบอกให้นั่งก็ไม่นั่ง. ลำดับนั้น พระเทวีจึงทรงใส่บาทณียะ โภชนาหารทุกอย่างลงในภิกขาภาชนะของพระโพธิสัตว์. ก็วันนั้น พระโพธิสัตว์ไม่อาจไปเหมือนในวันก่อน ๆ ซึ่ง

กระทำตักทิกแล้วก็เหาะออกไปทางสี่หมื่นนคร ได้แต่รับภัตตาหารแล้ว
เดินทางบันไดใหญ่ไปยังพระราชอุทยาน แม้พระเทวีกัทรทราบ
ว่าพระดาบสมิจิตปฏิพัทธ์ในพระองค์. พระโพธิสัตว์นั้นไปถึงพระ-
ราชอุทยานแล้วไม่บริโภคภัตตาหารเลย เอาวางไว้ได้เพียง นอน
รำพรรณว่า พระหัตถ์เห็นปานนี้ของพระเทวีงาม พระบาทก็งาม
นั้นพระองค์เห็นปานนี้ ลักษณะของพระอรุเห็นปานนี้ ดังนี้เป็นต้น
นอนบ่นเพื่อยุถึง ๗ วัน ภัตตาหารบูด มีหมู่มะเร็งวันหัวเขียวตอมกัน
สะพรั่ง. ฝ่ายพระราชาทรงระงับปัจฉินคชนบทได้แล้วก็เสด็จกลับมา
ทรงกระทำประทักษิณพระนครซึ่งชาวเมืองตกแต่งประดับประดาไว้รับ
เสด็จ แต่หาได้เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ไม่ ได้เสด็จไปยังพระรา-
ชอุทยานด้วยหวังพระทัยว่าจักเยี่ยมพระโพธิสัตว์ ได้ทอดพระเนตร
เห็นอาศรมบทรุ่งด้วยหยากเยื่อ ทรงสำคัญว่าพระดาบสจักหนี
ไปแล้ว จึงทรงเปิดประตูบรรณศาลา เสด็จเข้าไปข้างใน ทอดพระ-
เนตรเห็นดาบสนั้นนอนอยู่ จึงทรงดำริว่า ชรอยจะมีความไม่ผาสุก
บางประการ จึงรับสั่งให้ทั้งภัตตาหารบูดชำระปิดกวาดบรรณศาลา
แล้วตรัสถามว่า พระคุณเจ้า ท่านไม่สบายไปหรือ? พระดาบสทูล
ตอบว่า มหาบพิตร อาตมาภาพถูกลูกศรเสียบแทง. พระราชาเข้า
พระทัยว่า ชะรอยพวกปัจฉามิตรของเราไม่ได้โอกาสในตัวเรา จึงมา
ยิงพระดาบสนี้ โดยคิดว่า จักทำฐานะอันเป็นที่รักของพระราชนั้น
ให้ทรพลภาพ จึงทรงพลิกร่างกายตรวจดูรอยที่ถูกยิง ก็ไม่เห็นรอย

ที่ยิ่ง จึงตรัสถามว่า ท่านถูกเขายิงที่ไหนหรือ พระคุณเจ้า. พระ-
โพรสัสต์ว่า มหาบพิตร อาตมาภาพมิได้ถูกคนอื่นยิง แต่
อาตมาภาพยิงตัวของตัวเองแหละที่หัวใจ ครั้นทูลแล้วจึงลุกขึ้นนั่ง
กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

อาตมาภาพถูกแทงที่หัวใจ ด้วยลูก
ศรนั้น อันกำขับด้วยราคะเกิดจากความดำริ
อันลับด้วยวิตกคือความดำริ อันนายช่างมิได้
ตกแต่งให้เรียบร้อย อันนายช่างศรมิได้ทำ
ยังไม่พินหนววกหู ทั้งยังไม่ติดขนนกยูง แต่
ทำความเร่าร้อนให้ทั่วสรรพางค์กาย อาตมา-
ภาพไม่เห็นรูแผลที่เลือดไหลออก ลูกศรนั้น
แทงจิตที่ไม่แยบได้มันเหมาะ ความทุกข์นี้
อาตมาภาพนำมาด้วยตนเอง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สกุปปปราคโธเตน ความว่า
กำขับด้วยราคะอันประกอบพร้อมด้วยความดำริตริทริกในกาม. บทว่า
วิตกุกนิสิเตน ความว่า อันลับด้วยหินคือความดำริ ด้วยน้ำคือราคะ
นั้นนั่นแหละ บทว่า เนวาลงกตภทฺเรน ความว่า อันนายช่างมิ
ได้ทำให้เกลี้ยงเกลา. บทว่า น อุตฺถารกเตน จ ความว่า แม้
ช่างศรทั้งหลายก็ยังมิได้ตัด. บทว่า น กณฺณายตมุตฺเตน ความว่า

ยังไม่ถึงสายมาให้พันห่มวกหุขวาเป็นกำหนด. บทว่า น ปี โมรูป-
เสวินา ความว่า ยังมีได้ทำการติดขนปีกนกยูง และขนปีกนกแร้ง
เป็นต้น. บทว่า เตนมฺหิ ททเย วิทุโร ความว่า ถูกลูกศรคือ
กิเลสนั้นเสียบแทงที่หัวใจ. ด้วยบทว่า สพุพฺงคปริพาหิโน นี้
ท่านแสดงว่า คู่ก่อนมหาบพิตร อาตมาภาพถูกแทงที่หัวใจ ด้วยลูก-
ศรคือกิเลสนั้น อันสามารถทำให้อวัยวะทั้งปวงเร่าร้อน ตั้งแต่เวลา
ที่อาตมาภาพถูกลูกศรนั้นแทงแล้ว อวัยวะทุกส่วนของอาตมาภาพเร่า-
ร้อน เหมือนไฟติดไปทั่วฉะนั้น. บทว่า อาเวธญจ น ปตุสสามิ
ความว่า อาตมาภาพไม่เห็นที่ที่ลูกศรแทง. บทว่า ยโต รุหิรมสฺสเว
ความว่า เลือดของอาตมาภาพไหลออกจากรูแผลใด อาตมาภาพไม่
เห็นแผลนั้น. ศัพท์ว่า ยาว ในบทว่า ยาว อโยนิโส จิตฺตํ นี้
เป็นนิบาตใช้ในอรรถว่ามั่นคง. อธิบายว่า ลูกศรแทงจิตที่คิดโดยไม่
แยกคายได้อย่างมั่นคงเหมาะเหลือเกิน. บทว่า สยํ เม ทุกฺขมภตํ
ความว่า อาตมาภาพนำทุกข์มาให้แก่ตนด้วยตนเองที่เดียว.

พระโพธิสัตว์ครั้งแสดงธรรมแก่พระราชาด้วยคาถา ๓ คาถา
นี้ อย่างนี้แล้ว จึงทูลให้พระราชเสด็จออกประทับภายนอกบรรณ-
ศาลา แล้วกระทำการสัณนิบาตที่เสื่อมให้เกิดขึ้นแล้ว ออก
จากบรรณศาลาเหาะขึ้นไปนั่งอยู่กลางอากาศ โอวาทพระราชเสด็จ
แล้วทูลว่า มหาบพิตร อาตมาภาพจักไปอยู่ป่าหิมพานต์ตามเดิม แม้
พระราชจะตรัสว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ อย่าไปเลย ก็ทูลชี้แจงว่า

มหาบพิตร เพราะอาตมาภาพอยู่ในที่นี้จึงได้รับอาการอันผิดแผกเห็น
ปานนี้ บัดนี้ ไม่อาจอยู่ในที่นี้ได้ต่อไป ทั้ง ๆ ที่พระราชทรงอ้อน-
วอนอยู่นั่นเอง ก็เหาะไปป่าหิมพานต์ดำรงอยู่จนตลอดอายุ ในเวลา
สิ้นสุดอายุก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรง
ประกาศสังจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสังจกถา ภิกษุผู้
กระสันจะสึกก็ได้ดำรงอยู่ในพระอรหัต. บางพวกได้เป็นพระโสดาบัน
บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี บางพวกได้เป็นพระอนาคามี. พระ-
ราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอนนทในบัดนี้ ส่วนดาบสคือเรตถาคค
ละนี้แล.

จบ อรรถกถาสังกัปปราศชาดกที่ ๑

๒. ติลมูฏฐิชาดก

การเมียนตีเป็นการสั่งสอน

[๑๕๕] การที่ท่านให้จับแขนเราไว้แล้วเมียนตี
เราด้วยซีกไม้ไผ่เพราะเหตุเมถิดงำมือหนึ่ง
นั้น ยังฝังอยู่ในใจของเราจนทุกวันนี้.

[๑๕๖] คุณก่อนพราหมณ์ ะรอยท่านจะไม่ยินดี
ในชีวิตของตนแล้วสินะ จึงได้มาจับแขน
แล้วเมียนตีเราถึง ๓ ครั้ง วันนี้ท่านจะได้
เสวยผลของกรรมนั้น.

[๑๕๗] อารยชนใด ย่อมข่มขืนคนที่ไม่ใช่อารย-
ชนผู้ทำกรรมชั่วด้วยอาชญากรรมของอารยชน
นั้น เป็นการสั่งสอนหาใช่เป็นเวรไม่ บัณฑิต
ทั้งหลายรู้ชัดข้อนี้แน่นอนอยู่แล้ว.

จบ ติลมูฏฐิชาดกที่ ๒

อรรถกถาติลมูฏฐิชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้มักโกรธรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า อชฺหปี เม
ตํ มนสิ ดังนี้.

ได้ยินว่า มีภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้มักโกรธมากไปด้วยความคับ
แค้นใจ ถูกใครว่าอะไรแม้เพียงนิดเดียวก็โกรธ ข้องใจ กระทำความ

โกรธ ความประทุษร้าย และความน้อยใจให้ปรากฏ. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุรูปโน้นเป็นคนโกรธง่าย มากไปด้วยความคับแค้นใจ เทียวทำเสียงเอะอะเหมือนเกลือที่เขาใส่ในเตาไฟ เป็นผู้บวชในศาสนาที่สอนมิให้โกรธเห็นปานนี้ แม้แต่ความโกรธเท่านั้น ก็ไม่อาจข่มได้. พระศาสดาทรงตรัสถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงสั่งภิกษุรูปหนึ่งให้ไปเรียกภิกษุรูปนั้นมา แล้วตรัสถามว่า ข่าว่าเธอเป็นผู้โกรธง่ายจริงหรือ? เมื่อภิกษุรูปนั้นรับเป็นสัจแล้ว จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ภิกษุนี้ก็ได้เป็นคนมักโกรธเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธกดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี โอรสของพระเจ้าพรหมทัต นั้นได้มีนามว่า พรหมทัตกุมาร. แท้จริงพระราชกรณียกิจก่อน แม้จะมีอาจารย์ศึกษาปาโมกข์ในนครของตน ก็ยอมส่งพระราชโอรสของตน ๆ ไปเรียนศิลปะยังภายนอกกรุงในทีไกล ด้วยหวังใจว่า เมื่อกระทำการนี้ พระราชโอรสเหล่านั้น จักเป็นผู้ขจัดความเยอหยิ่งด้วยมานะ ๑ จักเป็นผู้อดทนต่อความหนาวและความร้อน ๑ จักได้รู้จารีตประเพณีของชาวโลก ๑ เพราะฉะนั้น พระราชาแม้พระองค์นั้น จึงมีรับสั่งให้หาพระราชโอรส ซึ่งมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษามา แล้วพระราชทานฉลองพระบาทขึ้น

เดิยวคู่๑ ร่มใบไม้คันหนึ่ง และทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะ พนาง
ตรัสว่าลูกรัก เจ้าจงไปยังเมืองตักกศิลา ร่ำเรียนเอาศิลปะมา แล้ว
ทรงส่งไป. พระราชโอรสรับพระราชโองการแล้วถวายบังคมพระ-
ชนกชนนีแล้วเสด็จออกไป บรรลุถึงเมืองตักกศิลาโดยลำดับ ได้ไป
ถามหาบ้านอาจารย์ก็ในเวลานั้น อาจารย์สอนศิลปะแก่พวกมาณพ
เสร็จแล้วลุกขึ้นมานั่ง ณ ที่ข้างหนึ่งที่ประตูเรือน. พระราชโอรสนั้น
ไปที่บ้านอาจารย์นั้น ได้เห็นอาจารย์นั่งอยู่ในที่นั้น ครั้นแล้วจึงถอด
รองเท้าตรงที่นั่นแหละ ถอดแล้ว ให้อาจารย์แล้วยืนอยู่ อาจารย์นั้น
รู้ว่าพระราชโอรสนั้นเห็นคเหน้อยมาจึงให้กระทำอาคันตุกสงเคราะห์.
พระกุมารเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว พักผ่อนอยู่ครู่หนึ่ง จึงเข้าไป
หาอาจารย์ไหว้แล้วยืนอยู่ เมื่ออาจารย์ทักถามว่า เธอมา
จากไหนนะพ่อ จึงกล่าวตอบว่า มาจากเมืองพาราณสี. เธอเป็นลูก
ใคร ? เป็นโอรสของพระเจ้าพาราณสี. พระองค์เสด็จมาด้วยประสงค์
อะไร ? ท่านอาจารย์ข้าพเจ้ามาเพื่อต้องการเรียนศิลปะ พระองค์นำ
ทรัพย์อันเป็นส่วนของอาจารย์มาด้วยหรือเปล่า หรือพระองค์จะเป็น
ธัมมันเตวาสิก. พระราชกุมารนั้นกล่าวว่า ทรัพย์อันเป็นส่วนของ
อาจารย์ข้าพเจ้านำมาด้วยแล้ว ว่าแล้วก็วางถุงทรัพย์พันกหาปณะลงที่
ใกล้เท้าของอาจารย์แล้วก็ไหว้. อันศิษย์ที่เป็นธัมมันเตวาสิก เวลา
กลางวันต้องทำการงานให้อาจารย์ กลางคืนจึงจะได้เรียน ศิษย์ที่ให้
ทรัพย์อันเป็นส่วนของอาจารย์ เป็นเหมือนบุตรคนโตในเรือน เรียน

แต่ศิลปะเท่านั้น. เพราะฉะนั้น อาจารย์เมื่อนั้น พอมีฤกษ์งามยามดีแล้ว จึงเริ่มสอนศิลปะแก่พระกุมารโดยพิสดาร. ฝ่ายพระราชกุมารก็เรียนเอาศิลปะด้วยความตั้งใจ วันหนึ่ง ได้ไปอาบน้ำพร้อมกับอาจารย์. ครั้งนั้นมีหญิงชราคนหนึ่ง ชักเสียมลัดดาให้หมดเปลือกแล้วเอามาแผ่ตากไว้ นั่งเฝ้าอยู่. พระกุมารเห็นเมล็ดงาที่ตากไว้ ก็อยากจะเสวย จึงหยิบเมล็ดงามาหนึ่งกำมือแล้วเคี้ยวเสวย. หญิงชราคิดว่ามาณพนี้คงอยากกิน จึงนั่งเสียมได้กล่าวประการใด. แม้ในวันรุ่งขึ้นพระกุมารนั้นก็ทำได้เหมือนอย่างนั้น ในเวลานั้น. แม้หญิงชรานั้นก็ไม่ได้กล่าวอะไรแก่พระราชกุมารนั้น. แม้ในวันที่ ๓ พระราชกุมารก็ใช้ทำเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ. คราวนั้น หญิงชราเห็นเข้าจึงประคองแขนทั้งสองร้องคร่ำครวญว่า อาจารย์ทศปาโมกษ์ ใช้ให้พวกศิษย์ของตนปล้นเรา. อาจารย์หันกลับมาถามว่า นี่อะไรกันแน่ หญิงชรากล่าวว่า นาย ศิษย์ของท่านเคี้ยวกินเมล็ดงาอ่อนที่ข้าพเจ้าทำไว้ วันนี้กำมือหนึ่ง เมื่อวานกำมือหนึ่ง เมื่อวันซันกำมือหนึ่ง ก็เมื่อศิษย์ของท่านเคี้ยวกินอยู่อย่างนี้ เมล็ดงาที่มีอยู่สองดินันเท่าไร ๆ ก็จึกหมดสิ้นไปมิใช่หรือ. อาจารย์ทศปาโมกษ์กล่าวว่า แม่ อย่าร้องไห้ไปเลย ดินันจึกให้มูลค่าแก่ท่าน. หญิงชรากล่าวว่า ดินันไม่ต้องการมูลค่าดอกนาย ดินันขอให้ท่านสั่งสอน โดยอย่าให้กุมารนี้กระทำอย่างนี้อีกต่อไป. อาจารย์กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น จงคอยดูนะแม่ แล้วให้มาณพ ๒ คนจับพระราชกุมารนั้นที่แขนทั้ง ๒ ข้างไว้ จึงเอาเชือกไม้ไผ่มาเชี่ยนที่

กลางหลัง ๓ ครั้งพร้อมกับสอนว่า เธออย่าได้ทำอย่างนี้อีกต่อไป พระราชมารโอรสอาจารย์ ท่านย่นตาแดงมอดดูตั้งแต่หลังเท้าจนถึงปลายผม. เมื่ออาจารย์นั้นก็รู้ว่า พระราชมารนั้นมองดูเพราะโกรธเคือง. พระราชมารเรียนศิลปะจบแล้วทำการฝึกซ้อม เก็บโทษที่อาจารย์นั้นกระทำไว้ในหทัย โดยอาฆาตว่า เราต้องฆ่าอาจารย์ผู้นี้ ครั้นเวลาจะไป จึงไหว้อาจารย์ ทำที่มีความเสนหาอย่างสุดซึ่งรับเอาปณิญาว่า ท่านอาจารย์ เมื่อใด ข้าพเจ้าได้ราชสมบัติในพระนครพาราณสี แล้วส่งข่าวมาถึงท่าน เมื่อนั้น ขอให้ท่านพึงมาหาข้าพเจ้า กล่าวดังนี้แล้วก็จากไป. ครั้นไปถึงพระนครพาราณสีแล้ว ถวายบังคมพระชนกชนนี แล้วแสดงศิลปะให้ทอดพระเนตร. พระราชาตรัสว่า เรามีชีวิตอยู่ทันเห็นบุตรเราขณะมีชีวิตอยู่นี้แหละ จักได้เห็นความสง่าในราชสมบัติแห่งบุตรของเรา จึงทรงสถาปนาพระราชมารไว้ในราชสมบัติ. เมื่อพระราชมารได้ครอบครองศิริราชสมบัติ ก็ระลึกถึงโทษที่อาจารย์ได้กระทำไว้ ก็ทรงพระพิโรธ จึงทรงส่งทูตไปถึงอาจารย์เพื่อให้มาเฝ้าด้วยตั้งพระทัยว่า เราจักฆ่าอาจารย์นั้น. ท่านอาจารย์คิดว่า ในเวลาที่เขายังหนุ่มแน่นเรายังไม่อาจใช้พระราชนันเข้าใจได้ จึงมิได้ไป ในเวลาที่พระราชนันล่วงเข้ามัชฌิมวัย คิดว่าบัดนี้เราก็คงอาจทำให้พระราชนันเข้าใจได้ จึงได้เดินทางไปยังอยู่ที่ประตูพระราชวัง ให้กราบทูลว่าอาจารย์จากเมืองตักศิลามาแล้ว. พระราชาทรงโสมนัสยินดีรับสั่งให้เรียกพราหมณ์มา พอเห็นอาจารย์

นั้นมาเฝ้าพระองค์ท่านนั้น ทรงพระพิโรธจนพระเนตรทั้งสองข้างแดง
ตรัสเรียกอำมาตย์ทั้งหลายมาว่า แน่ะผู้เจริญที่ที่อาจารย์เขี่ยยังเสียด
แทงเรา อยู่จนทุกวันนี้ อาจารย์บากหน้าพาเอาความตายมาโดยไม่
รู้ว่า เราจักตายวันนี้ อาจารย์ผู้นั้นจะไม่มีชีวิตแล้ว จึงได้ตรัสคาถา ๒
คาถา อันมีในเบื้องต้นว่า :-

การที่ท่านให้จับแขนเราไว้แล้วเขี่ย

ตีเราด้วยซีกไม้ไฟ เพราะเหตุเมสธงกำมือ

หนึ่งนั้น ยังฝังใจเราอยู่จนทุกวันนี้. คุณอน

พราหมณ์ ท่านไม่ยินดีในชีวิตของท่านแล้ว

หรือ จึงมาหาเราถึงที่นี่ ผลที่ท่านให้จับแขน

ทั้งสองของเราแล้วเขี่ยตีเราถึง ๓ ที่นั้น

จักสนองท่านในวันนี้.

ทุกขวิภักติในบททั้งสองว่า ยี่ มั และ พาทายี่ มั ใน
คาถานั้น เพ่งถึงการเขี่ยตีและการจับ. ในบทนี้มีอธิบายดังนี้ว่า
ข้อที่ท่านเขี่ยตีเรา เพราะเมสธงกำมือหนึ่ง และเมื่อเขี่ยตียังได้
จักแขนเราแล้วเขี่ยตีนั้น ยังฝังใจเราอยู่แม้ทุกวันนี้. บทว่า นนุ
ชีวิเต น รมติ ความว่า ท่านเห็นจะไม่ยินดีในชีวิตของตน. บทว่า
เยนาสิ พุราหุณฺณาคโต ความว่า คุณอนพราหมณ์ เพราะเหตุที่ท่าน
มาหาเราในที่นี้. บทว่า ยี่ มั พาหา คเหตุวาน ความว่า ข้อที่
จับแขนทั้งสองของเรา อธิบายว่า จับที่แขนดังนี้ก็มี. บทว่า ติกฺขตุตฺ

อนุตลลยิ ความว่า ท่านเมียนติเรด้วยซีกไม้ไผ่ถึง ๓ ครั้ง วันนี้
แหละ ท่านจะได้รับผลแห่งการเมียนติเรานั้น. พระราชาเอาความ
ดาบมาปูอาจารย์ดังนี้ จึงกล่าวอย่างนั้น.

อาจารย์ได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

อริยชนไดย่อมเกียดกันอนารยชน ผู้

กระทำชั่วด้วยการลงโทษ กรรมของอริยชน

นั้นเป็นการสั่งสอนหาใช่เป็นเวรไม้ บัณทิต

ทั้งหลายย่อมรู้ชัดชื่อนั้นอย่างนี้แล.

บทว่า อริโย ในคานานั้น เป็นชื่อของผู้สอน. ก็อริยชนนี้
นั้นมี ๔ ประเภท คือ อาจารย์อริยชน อริยชนผู้มีอาจารย์ ๑ ทสสน-
อริยชน อริยชนที่ควรเลดู ๑ ถึงคอริยชน อริยชนผู้ถือเพศ ๑
ปฏิเวธอริยชน อริยชนผู้รู้แจ้งแทงตลอด ๑ ในอริยชน ๔ ประเภท
นั้น อริยชนผู้ตั้งอยู่ในมารยาทอันประเสริฐ จะเป็นมนุษย์หรือสัตว์
ดิรัจฉานก็ตาม ชื่อว่าอาจารย์อริยชน. สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า :-

ข้าพเจ้าขอสละภักดาผู้ประพฤดิเยี่ยง

อริยชนคนโกง เชิดชูบิณฑะ ที่พามาได้นั้น

แก่ท่าน ขอท่านทั้งสองจงไปตามสบายเถิด.

ส่วนอริยชนผู้ประกอบด้วยรูปและอิริยาบถอันน่าเลื่อมใส น่าดู
ชื่อว่าทสสนอริยชน. สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า :-

ท่านผู้เจริญ ท่านมีนัยน์ตาผ่องใส มี

ท่าทางอันประเสริฐ ออกบวชจากตระกูล

อะไร จิตของท่านสละโลกทรัพย์ได้ละหรือ

ผู้มีปัญญาเท่านั้นจึงจะออกจากเรือนบวชได้.

อริยชนผู้เป็นคล้ายสมณะ โดยถือเพศด้วยการนุ่งห่มเที่ยวไป
อยู่ แม้จะเป็นผู้ทุศีล ก็เชื่อว่าถึงคอริยชน ซึ่งท่านหมายกล่าวไว้ว่า:-

บุคคลผู้ทำการนุ่งห่มเหมือนผู้มีพรต

อันงามทั้งหลาย มักเอาหน้า ประทุษร้าย

ตระกูล เป็นคนคะนอง เป็นคนเจ้าเล่ห์ ไม่

สำรวม เป็นคนพรา่เพื่อ ประพฤติโดยอาการ

เทียม เชื่อว่าเป็นผู้ทำลายหนทาง.

ฝ่ายพระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เชื่อว่าปฏิเวธ-
อริยชน. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า พระพุทธเจ้า พระปัจเจก-
พุทธเจ้า และพุทธสาวกทั้งหลาย เรียกว่า พระอริยะ. บรรดาอริยชน
เหล่านั้น ในที่นี้ พราหมณ์ประสงค์เอาอาจารย์อริยชนอย่างเดียว.

บทว่า อนริย ได้แก่ ผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก. บทว่า กุพฺพ ได้แก่
ผู้กระทำความผิดของผู้ทุศีล ๕ อย่าง มีปาณาติบาตเป็นต้น. อีกอย่างหนึ่ง
อรรถบทนี้เป็นอย่างเดียวกันว่า บุคคลผู้กระทำความผิดอันเป็นเวรและ
ภัย ๕ อันไม่ประเสริฐ คือ เลวทราม ลามก บทว่า โย ความว่า
ก็บรรดาภคัตริย์เป็นต้น คนใดคนหนึ่งนั้น บทว่า ทณฺเฑน ความว่า

ด้วยเครื่องประหารอย่างใดอย่างหนึ่ง. บทว่า นิเสหติ ความว่า เมียนติ
ห้ามปรามว่า อย่าทำกรรมเห็นปานนี้อีกต่อไป. บทว่า สาสนํ ตํ น
ตํ เวรํ ความว่า ข้าแต่มหाराช เชื่อว่าการเมียนติกัณฺฐนุตรธิดา
หรือศิษย์ผู้กระทำให้ไม่ควรทำด้วยอาการอย่างนี้ เป็นการสั่งสอนใน
โลกนี้ คือ เป็นการพร่ำสอน เป็นโอวาท หาใช่เป็นการก่อเวรไม่
บทว่า อิติ นํ ปณฺหิตาวีหุ ความว่า บัณฑิตทั้งหลายย่อมรู้ชัดข้อนี้
อย่างนี้ทีเดียว. ข้าแต่มหाराช เพราะฉะนั้น แม้พระองค์ก็โปรด
ทรงทราบอย่างนี้ พระองค์ไม่ควรก่อเวรในฐานะเห็นปานนี้ ถ้าแม้
ข้าพระองค์จักไม่ได้ให้พระองค์ทรงสำเนียงอย่างนี้แล้ว ต่อไปภาย
หน้า พระองค์จักขมน น้ำตาลกรวด แผลผลไม้เป็นต้น คิดในโจรกรรม
ทั้งหลาย จะทำการตัดช่องย่องเบา ฆ่าตนในหนทางและฆ่าชาวบ้าน
เป็นต้น โดยลำดับ ถูกจับพร้อมทั้งของกล่าวว่ โจรผู้ผิดต่อพระราชา
แล้วจะแสดงต่อพระราชา จักได้รับภัยคืออาญา โดยพระดำรัสว่า พวก
ท่านจงไปลงอาญาอันสมควรแก่โทษของโจรนี้ สมบัติเห็นปานนี้ จัก
ได้มีแก่พระองค์มาแต่ไหน พระองค์ได้ความเป็นใหญ่โดยเรียบร้อย
เพราะอาศัยข้าพระองค์มิใช่หรือ อาจารย์ได้ทำให้พระราชายินยอม
ด้วยประการดังกล่าวมานี้.

ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหลายผู้ยืนห้อมล้อมอยู่ ได้ฟังถ้อยคำของ
อาจารย์นั้นแล้วจึงกราบทูลว่า ขอเดชะ คำที่อาจารย์กล่าวนั้นเป็น
ความจริง ความเป็นใหญ่นี้เป็นไปของท่านอาจารย์ของพระองค์ ขณะนั้น

พระราชาทรงกำหนดได้ถึงคุณของอาจารย์จึงพากล่าวว่า ท่านอาจารย์
ข้าพเจ้าให้ความเป็นใหญ่แก่ท่าน ขอท่านจงรับราชสมบัติเถิด.
อาจารย์ปฏิเสธว่า ข้าพระองค์ไม่ต้องการราชสมบัติ. พระราชาทรง
ส่งข้าไปยังเมืองตักกศิลา ให้นำนุตรและภรรยาของอาจารย์มา แล้ว
ประทานอิสริยศใหญ่ ทรงตั้งอาจารย์นั้นนั่นแล ให้เป็นบุโรหิต
แล้วตั้งไว้ในฐานเป็นบิดา ตั้งอยู่ในโอวาทของอาจารย์นั้น บำเพ็ญบุญ
ทั้งหลาย มีทานเป็นต้น ได้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วทรงประกาศ
อริยสัจ ๔ ทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบอริยสัจ ภิกษุผู้มักโกรธ
ดำรงในอนาคามิผล คนอื่น ๆ ได้เป็นพระโสดาบันและพระสกทาคามี.
พระราชานครานั้น ได้เป็นภิกษุผู้มักโกรธในบัดนี้ ส่วนอาจารย์ใน
คราวนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาติลุมภูริชาดกที่ ๒

๓. มณิกัณฐชาดก

ว่าด้วยขอสิ่งที่ไม่ควรขอ

[๓๕๘] ข้าพเจ้าและน้ำอันไพบูลย์ยังย่อมเกิดขึ้น

แก่ข้าพเจ้าเพราะเหตุแก้วมณีดวงนี้ ข้าพเจ้า
จักให้แก้วมณีดวงนั้นแก่ท่านไม่ได้ ท่านก็
ยังขอหนักขึ้น ไซ้แต่เท่านั้น ข้าพเจ้าจักไม่
มาสู่อาศรมของท่านอีกด้วย.

[๓๕๙] ท่านขอแก้วมณีอันเกิดจากหินดวงนี้

ย่อมทำให้ข้าพเจ้าหวาดเสียว เหมือนกับ
ชายหนุ่มมีมือถือดาบอันลับแล้วที่แผ่นหิน
มาทำให้ข้าพเจ้าหวาดเสียว ฉะนั้น ข้าพเจ้า
จักให้แก้วมณีดวงนั้นแก่ท่านไม่ได้ ท่านก็
ยังขอหนักขึ้น ไซ้แต่เท่านั้น ข้าพเจ้าจักไม่
มาสู่อาศรมของท่านอีกด้วย.

[๓๖๐] บุคคลรู้ว่าสิ่งของอันใดเป็นที่รักของเขา

ก็ไม่ควรขอสิ่งที่ยิ่งนั้น บุคคลย่อมเป็น
ที่เกลียดชังเพราะขอจัด พระยานาคถูก
พราหมณ์ขอแก้วมณี ตั้งแต่นั้นก็มีได้มาให้
พราหมณ์นั้นเห็นอีกเลย.

จบ มณิกัณฐชาดกที่ ๓

อรรถกถาฉกัณฐชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่ออาศัยเมืองอาฬวีประทับอยู่ ณ อคคาพวเจดีย์ ทรงปรารภพฤติการสิกขาบท จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า มมฺหุนฺปาณํ ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุชาวเมืองอาฬวีพากันสร้างกุฏิ ด้วยการ เทียวขอ มากด้วยการขอ มากด้วยการทำวิญญูติการขอร้อง พูดคำ เป็นต้นว่า ท่านทั้งหลายจงให้คน ท่านทั้งหลายจงให้คนชี้แจงแนะนำ พวกมนุษย์ถูกเบียดเบียนด้วยการขอ ถูกเบียดเบียนด้วยการขอร้อง เห็นภิกษุเข้าก็หวาดเสียวสะดุ้งตกใจหลิกหนีไป. ครั้นนั้น ท่าน พระมหากัสสป เข้าไปจนถึงเมืองอาฬวีแล้วเข้าไปบิณฑบาต. พวก มนุษย์เห็นแม้แต่พระเถระก็พากันหวาดกลัวเหมือนอย่างนั้น. พระ- เเถระกลับจากบิณฑบาตภายหลังภัตตาหารแล้วจึงเรียกภิกษุทั้งหลายมา ถามว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อก่อน เมืองอาฬวีนี้หาภิกษาหารได้ง่าย เพราะเหตุไร บัดนี้จึงหาภิกษาหารได้ยาก ครั้นได้เหตุการณ์นั้น จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อเสด็จมาเมืองอาฬวี ประทับอยู่ที่ อคคาพวเจดีย์ แล้วกราบทูลเนื้อความนั้นให้ทรงทราบ ในเพราะ เหตุนั้น พระศาสดาจึงรับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์แล้วทรงสอบถาม พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวี จริงหรือที่มีข่าวว่า พวกเธอให้เขาสร้าง กุฏิด้วยการเทียวขอ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลรับว่า จริงพระเจ้าข้า

จึงทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จินชื้อ
ว่าการขื่อนี้ ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจแม้ของพวกนาคทั้งปวงผู้อยู่ในนาค-
พิภพอันบริบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ จะป่วยกล่าวไปใยถึงพวกมนุษย์ผู้ทำ
ทรัพย์ให้เกิดขึ้นสัก ๑ กหาปณะ ก็ยังยาก เป็นประหนึ่งทำ
เนื้อให้เกิดขึ้นจากหินดังนี้แล้ว ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดัง
ต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพรหมณ์ซึ่งมีทรัพย์
สมบัติมาก. แม้ในเวลาพระโพธิสัตว์นั้นเที่ยววิ่งเล่นได้ สัตว์ผู้มีบุญ
อีกผู้หนึ่งก็บังเกิดในครรภ์มารดาของพระโพธิสัตว์นั้น. พี่น้องทั้งสอง
นั้นเจริญวัยแล้ว มารดาบิดาก็ทำกาลกิริยา จึงมีความสังเวชสลดใจ
พากันบวชเป็นฤๅษีสร้างบรรณศาลาอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคา บรรดาฤๅษี
ทั้งสองนั้น บรรณศาลาของฤๅษีผู้พี่ชายอยู่เหนือแม่น้ำคงคา บรรณ-
ศาลาของฤๅษีผู้น้องชายอยู่ใต้แม่น้ำคงคา. อยู่มาวันหนึ่ง พระยานาค
นามว่ามณิกัณฐะออกจากนาคพิภพ จำแลงเพศเป็นมาณพน้อยเที่ยวไป
ตามฝั่งแม่น้ำคงคา ไปถึงอาศรมของฤๅษีผู้น้อง จึงไหว้แล้วนั่ง
ณ ส่วนข้างหนึ่ง ต่างกระทำสัมโมทนียกถาได้เป็นผู้สนทนสนมคุ้นเคย
กัน. ไม่อาจเว้นห่างกัน. มณิกัณฐะนาคมายังสำนักของพระดาบส
ผู้น้องแล้วนั่งสนทนาปราศรัยกันเมื่อเวลาจะไป ด้วยความสันทนา
พระดาบส จึงเปลี่ยนแปลงอัตภาพแล้วเอาขนดหางตระหวัดครอบ

พระดาบส แล้วแผ่พังพานใหญ่ไว้เหนือศีรษะ. นอนพักอยู่น้อยหนึ่ง
พอบรรเทาความลึนหนานั้นแล้วจึงคลายร่างไว้พระดาบสแล้วกลับไป
นาคพิภพของตน. เพราะความกลัวพระยานาคนั้น พระดาบสจึงชุบ-
ผอมเศร้าหมอง ผิวพรรณไม่ผ่องใส เกิดเป็นโรคผอมเหลือง มีเนื้อตัว
สะพรั่งไปด้วยแผลเสี้ยนเอ็น. วันหนึ่ง จึงไปหาดาบสผู้พี่ชาย. ลำดับ
นั้น ดาบสผู้พี่ชายจึงได้ถามดาบสน้องชายนั้นว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ
เพราะเหตุไรท่านจึงชุบผอม เศร้าหมอง มีผิวพรรณทราม เกิดเป็น
โรคผอมเหลือง เนื้อตัวสะพรั่งด้วยแผลเสี้ยนเอ็น. ดาบสน้องชายจึง
บอกเรื่องราวนั้นแก่ดาบสผู้พี่ชาย ผู้เฒ่าดาบสผู้พี่ชายถามว่า ท่าน
ผู้เจริญ ก็ท่านไม่ต้องการให้พระยานาคนั้นมาหรือ จึงตอบว่า ไม่ต้อง
การ เมื่อดาบสผู้พี่ชายกล่าวว่า ก็พระยานาคนั้น เมื่อมายังสำนัก
ของท่านประดับเครื่องประดับอะไรมา จึงกล่าวตอบว่า ประดับ
แก้วมณีมา. ดาบสผู้พี่ชายกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น เมื่อพระยานาคนั้นมา
ไว้หัวท่านแล้วยังไม่ทันนั้น จงรีบขอว่า ท่านจงให้แก้วมณี เมื่อขอ
อย่างนั้น พระยานาคนั้นจักไม่รัดท่านด้วยขนดเลย จักไปทันที
วันรุ่งขึ้นพระยานาคนั้นมาขึ้นที่ประตูอาศรมบทยังไม่ทันเข้าไป ท่าน
พึงขอ ในวันที่ ๓ ท่านจงไปยืนอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคา พอพระยานาคนั้น
ผุดขึ้นจากน้ำ พึงร้องขอทันที เมื่อเป็นอย่างนี้ พระยานาคนั้นจักไม่
มาหาท่านอีกต่อไป. พระดาบสรับคำแล้วกลับไปบรรณศาลาของตน
วันรุ่งขึ้น พระยานาคพอมายืนเท่านั้น ก็ร้องขอว่า ท่านจงให้แก้วมณี

เครื่องประดับตนลูกนั้นแก่เราเถิด. พระยานาคนั้น ไม่นั่ง หนีไปเลย.
ครั้นวันที่สอง พระยานาคนั้นมาขึ้นอยู่ที่ประตูอาศรมบทเท่านั้น
ก็กล่าวว่า เมื่อวานท่านยังไม่ได้ให้แก้วมณีแก่เรา แม้วันนี้ ท่านก็
จงให้ในบัดนี้เถิด. เมื่อเป็นเช่นนั้น พระยานาคนั้นก็มิได้เข้าไปยัง
อาศรมบท รีบหนีไป. ในวันที่สาม พอพระยานาคนั้นโผล่ขึ้นจากน้ำ
เท่านั้นพระดาบสก็กล่าวว่า เมื่อเราร้องขอยู่วันนี้เป็นวันที่สามแล้ว
บัดนี้ ท่านจงให้แก้วมณีดวงนั้นแก่เราเถิด. พระยานาคเมื่ออยู่ในน้ำ
เมื่อจะห้ามดาบสนั้นมิให้ขอ จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า:-

ข้าวและน้ำอันไพบูลย์ยิ่ง ย่อมเกิด
ขึ้นแก่ข้าพเจ้า เพราะเหตุแก้วมณีดวงนี้
ข้าพเจ้าจักให้แก้วมณีดวงนั้นแก่ท่านไม่ได้
ท่านก็ยังขohonกขึ้น ทั้งข้าพเจ้าก็จักไม่มาสู่
อาศรมของท่านอีกด้วย. เมื่อท่านขอแก้วมณี
อันเกิดแต่หินดวงนี้ ย่อมทำให้ข้าพเจ้าหวาด
เสียว เหมือนชายหนุ่มมีมือถือดาบอันลับ
แล้วที่หิน มาทำให้ข้าพเจ้าหวาดเสียวฉะนั้น
ข้าพเจ้าจักให้แก้วมณีดวงนั้นแก่ท่านไม่ได้
ท่านก็ยังขohonกขึ้น ทั้งตัวข้าพเจ้าก็จักไม่
มาสู่อาศรมของท่านอีกต่อไป

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มมฺหฺนปํ ได้แก่ โภชนะ อันเป็นทิพย์มีข้าวยาสุและภัตเป็นต้น. และน้ำดื่มอันเป็นทิพย์มีน้ำ ปานะ ๘ ชนิด ของข้าพเจ้า. บทว่า วิปฺลฺ แปลว่า มาก. บทว่า อุพารํ ได้แก่ ประเสริฐ คือ ประณีต. บทว่า ตฺนฺเต ได้แก่ เราจักไม่ให้แก้มฉิวงนั้นแก่ท่าน. บทว่า อติยาจโกติ ความว่า ท่านขอแก้มฉิวงอันเป็นที่รักที่ชอบใจของข้าพเจ้า ล้น ๓ วัน เข้าวันนี้ ล่วงกาลและล่วงกำหนดประมาณ ชื่อว่าเป็นผู้ขอเกินไป. บทว่า น จาปี เต ความว่า เราจักไม่ให้อย่างเดียวท่านนั้นก็หาไม่ได้ แม้ อาศรมของท่านเราก็จักไม่มา. บทว่า สฺสุ ยถา ได้แก่ เหมือน มนุษย์หนุ่ม. บทว่า สกฺขโรตฺตปานิ แปลว่า ผู้มีฝ่ามือล้างแล้ว ด้วยน้ำตาลกรวด อธิบายว่า มีมือถือดาบอันลับแล้วที่หั้นประกอบด้วย น้ำมัน บทว่า ตาเสติมา เสถฺ ยาจมาโน ความว่า ท่านเมื่อขอ แก้มฉิวงนี้ ทำให้หวาดเสียว เหมือนบุรุษหนุ่มชักดาบมีด้าม คร่ำทองแล้วกล่าวขู่ว่าจะตัดศีรษะท่าน. พระยานาคนั้นครั้งกล่าว อย่างนี้แล้วจึงดำน้ำลงไปยังนาคพิภพทีเดียว แล้วไม่กลับมาอีกต่อไป.

ต่อมา พระดาบสนั้นกลับเป็นผู้ชুবผอม เสริ้หมอง ผิวพรรณ ไม่งดงาม เกิดเป็นโรคผอมเหลือง มีเนื้อตัวสะพรั่งด้วยแหวะเส้นเอ็น นักรู้ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเพราะไม่ได้เห็นพระยานาคผู้นำคุณนั้น. ฝ่าย ดาบสผู้พี่ชายคิดว่าจากรูเรื่องราวของดาบสผู้น้องชาย จึงไปยังสำนัก ดาบสนั้น ได้เห็นดาบสผู้น้องชาวนั้นมีโรคผอมเหลืองหนักกว่าเดิม

จึงกล่าวว่า ผู้เจริญ เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงเกิดโรคผอมเหลือง
ยิ่งกว่าเดิม ครั้นได้สดับว่า เพราะไม่ได้พบพระยานาคผู้นำคุณนั้น
จึงกำหนดได้ว่า คาบสนี้ไม่อาจเห็นห้วงพระยานาคได้ จึงกล่าว
คาถาที่ ๓ ว่า :-

บุคคลรู้ว่าสิ่งใดเป็นที่รักของเขาก็ไม่

ควรขอสิ่งนั้น บุคคลย่อมเป็นที่เกลียดชัง

เพราะขอจัด พระยานาคถูกพราหมณ์ขอ

แก้wmณั้ตั้งแต่นั้นมา พระยานาคก็มีได้มาให้

พราหมณ์นั้นเห็นอีกเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ตั ยาเจ ความว่า ไม่พึงขอ
สิ่งนั้น. บทว่า ยสุต ปิย ชีคิเส ความว่า พึงรู้ว่า สิ่งใดเป็น
ที่รักของบุคคลนั้น. บทว่า เทสุโส โหติ แปลว่า ย่อมไม่เป็น
ที่รัก. บทว่า อติยานาย ได้แก่ เมื่อขอสิ่งของเกินประมาณนั้นแล
ชื่อว่า เพราะขอจัดนั้น. บทว่า อทสุสนฺ ยเว ตทชฺฌคมา ได้แก่
ตั้งแต่นั้นมาก็ไปไม่เห็นอีกเลย.

ก็คาบสผู้พี่ชายครั้นกล่าวกะคาบสน้องชายอย่างนั้นแล้วจึง
ปลอบโยนว่า ผู้เจริญ ตั้งแต่บัดนี้ไปท่านอย่าเศร้าโศกเสียใจเลย
แล้วกลับไปยังอาศรมของตน. ครั้นในกาลต่อมาอีกคาบสพี่น้องทั้ง
สองนั้นทำมานและสมบัติให้บังเกิดแล้ว ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปใน
เบื้องหน้า. พระบรมศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จินชื้อว่า

การขอ ไม่เป็นที่ชอบใจแม่ของพวกนกที่อยู่ในนาคพิภพอันสมบูรณ์
ด้วยรัตนะทั้ง ๗ ประการ จะป่วยกล่าวไปใยถึงมนุษย์ทั้งหลายเล่า

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุม
ชาดกว่า คาบสน้องชายในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์ในบัดนี้ ส่วน
คาบสผู้พี่ชายคือเราตถาคต ฉะนี้แล

จบ อรรถกถาฉกัณฐชาดกที่ ๓

๔. กุณฑกกุณฉินทรวชาดก

รู้ว่าชาติก็ต้องเลี้ยงให้สมดี

[๓๖๑] ท่านเคยบริโภคหญ้าที่เป็นเดน เคย
บริโภครำและข้าวต้มมาแล้วจนเดิบโต นี่เคย
เป็นอาหารของท่านมาแล้ว เพราะเหตุไร
บัดนี้ท่านจึงไม่บริโภคเล่า.

[๓๖๒] ข้าแต่ท่านมหาพราหมณ์ ในที่ใดชน
ทั้งหลายไม่รู้จักสัตว์ โดยชาติ หรือโดยวินัย
ในที่นั้นรำและข้าวต้มมีเป็นอันมาก.

[๓๖๓] ก็ท่านรู้จักข้าพเจ้าดีแล้วว่า ม้าตัวนี้เป็น
ม้าอุดมเช่นไร ข้าพเจ้ารู้สึกตนอยู่เพราะอาศัย
ท่านผู้รู้ จึงไม่บริโภครำของท่าน.

จบ กุณฑกกุณฉินทรวชาดกที่ ๔

อรรถกถากุณฑกกุณฉินทรวชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พระสารีบุตรเถระ จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า ภูตฺวา ตินฺปริมาลํ
ดังนี้.

ได้ยินว่า สมัยหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ใน
พระนครสาวัตถี ออกพรรษาแล้วเสด็จเที่ยวจาริกแล้วเสด็จกลับมาอีก.
คนทั้งหลายคิดกันว่า จักกระทำอาคันตุกสักการะ จึงถวายมหาทาน
แก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน. พวกที่ตั้งภิกษุผู้ประกาศ
ธรรมรูปหนึ่งไว้ในพระวิหาร. ภิกษุนั้นจัดภิกษุให้แก้ทายกเท่าจำนวน
ที่ต้องการ. ครั้งนั้น มีหญิงแก่เชื้อใจคนหนึ่ง ได้จัดแจงส่วนทาน-
วัตถุไว้เฉพาะส่วนเดียว เมื่อพระธรรมโฆสกจัดภิกษุให้แก่คนเหล่านั้น
แล้ว ในเวลาสาณางจึงไปยังสำนักของพระธรรมโฆสกแล้วกล่าวว่า
ขอท่านจงจัดภิกษุให้แก่ดิฉันรูปหนึ่งเถิด. พระธรรมโฆสกกล่าวว่า
อาตมาจักภิกษุให้ไปหมดแล้ว แต่พระสารีบุตรเถระยังอยู่ในวิหาร
ท่านจงถวายภิกษาหารแก่ท่านเถิด. หญิงชราเห็นดีใจ. ยืนอยู่ที่ซุ้ม
ประตูพระเชตะวันในเวลาพระเถระมา จึงไหว้แล้วรับบาตรจากมือนำ
ไปเรือนนิมนต์ให้นั่งในบ้าน. พวกตระกูลที่มีศรัทธาเป็นอันมากได้
ข่าวว่า หญิงชราคนหนึ่งนิมนต์พระธรรมเสนาบดีให้นั่งในเรือนของ
ตน. ในบรรดาชนเหล่านั้นพระเจ้ากับเสนทิโกศลได้ทรงสดับเหตุนี้
จึงทรงส่งภัตตและโภชนะพร้อมกับผ้าสาฎก และอุทฺธพณ์หนึ่งพันไป
ให้หญิงชรา โดยตรัสสั่งว่า หญิงชราเมื่อจะอังคาสพระผู้เป็นเจ้าของ
เรา จงนุ่งห่มผ้าสาฎกนี้แล้วใช้จ้ายกหาปณะเหล่านี้อังคาสพระเถระ
เถิด. ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ท่านจุลลอนาถบิณฑิกเศรษฐี แม้
นางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ส่งไปเหมือนตัวที่พระราชาทรงส่งไป ส่วน

ตระกูลอื่น ๆ ก็ส่งหาไปตามควรแก่กำลังของตน ๆ คนละร้อย
สองร้อยเป็นต้น. โดยวิธีอย่างนี้ หญิงชราคนนั้นได้ทรัพย์ประมาณ
หนึ่งแสนเพียงวันเดียวเท่านั้น. ฝ่ายพระเถระคัมภีรญาณเฉพาะที่หญิง
ชรานั้นถวาย และฉันเฉพาะของเคี้ยว และเฉพาะภัตที่สุกแล้วที่หญิง
ชรานั้นกระทำ แล้วกล่าวอนุโมทนา ให้หญิงชรานั้นดำรงอยู่ใน
โสดาปัตติผล แล้วได้ไปยังวิหารทีเดีย. ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนาถึง
คุณของพระเถระในโรงธรรมสภาว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระธรรม
เสนาบดีได้เป็นที่พึงช่วยปลดเปลื้องหญิงชราผู้เป็นแม่เรือนให้พ้นจาก
ความเข็ญใจ ไม่รังเกียจอาหารที่นางถวาย ฉันได้. พระศาสดาเสด็จ
มาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วย
เรื่องอะไร ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรเป็นที่พึ่งอาศัยของหญิงชราคนนี้ ใน
บัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ ทรงมิได้รังเกียจบริโภคอาหารที่นางถวายใน
บัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้บริโภคเหมือนกัน ดังนี้
แล้ว ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในเมือง
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพาลิช ในอุตตราปถชนบท.
พ่อค้าม้า ๕๐๐ คน จากอุตตราปถชนบทนำม้ามาขายยังเมืองพาราณสี.
พ่อค้าม้าอีกคนหนึ่ง นำม้า ๕๐๐ ตัวเดินทางไปเมืองพาราณสี. ใน
ระหว่างทางมีหมู่บ้านนิคมหนึ่งอยู่ในที่ไมไกลเมืองพาราณสี. เมื่อ

ก่อนได้มีเศรษฐีมีทรัพย์สมบัติมากอยู่ในหมู่บ้านนั้น นิเวศน์ของ
เขาใหญ่โต แต่ตระกูลนั้นได้ถึงความเสื่อมสลายไปโดยลำดับ. เหลือ
แต่หญิงชราผู้เดียวเท่านั้น. หญิงชราคนนั้นอาศัยอยู่ในนิเวศน์นั้น.
ครั้งนั้น พ่อค้ามีคณนั้นไปถึงหมู่บ้านนั้นแล้วพูดกะหญิงชราว่า ฉัน
จะให้ค่าเช่าแก่ท่าน แล้วจับจองการอยู่อาศัยในนิเวศน์ของหญิงชรา
นั้น พักมาทั้งหลายไว้ ณ ส่วนสุดด้านหนึ่ง. ในวันนั้นเองแม่ม้า
อาชาในยตัวหนึ่งของพ่อค้านั้นตกลงออกมา. พ่อค้านั้นพักอยู่ ๒-๓
วัน พอให้ม้าทั้งหลายมีกำลัง จึงกล่าวว่า ฉันจักไปเฝ้าพระราชา จึง
พาม้าทั้งหลายไป. ลำดับนั้น หญิงชราได้พูดกับพ่อค้านั้นว่า ท่าน
จงให้ค่าเช่าบ้าน เมื่อพ่อค้ากล่าวว่า ดีละแม่ฉันจะให้ นางจึงกล่าวว่า
ลูกก่อนพ่อ เมื่อท่านจะให้ค่าเช่าบ้านแก่ฉัน จงให้ลูกม้าตัวนี้ โดย
หักกับค่าเช่าบ้าน พ่อค้านั้นได้กระทำเหมือนอย่างนั้นแล้วก็หลีกไป.
หญิงชรานั้นเข้าไปตั้งความเป็นเสนาหาในลูกม้านั้นประหนึ่งบุตร เมื่อเป็น
อย่างนั้น ได้ให้ภัตรที่เป็นข้าวตังและหญ้าที่เป็นเดนแก่ลูกม้านั้น
ปรนนิบัติอยู่. ครั้นกาลต่อมาอีก พระโพธิสัตว์พาม้า ๕๐๐ ตัวไป
จับจองการอยู่อาศัยในเรือนนั้น พอได้กลืนจากที่ที่ลูกม้าสินธพกินรา
อยู่ แม่ม้าสักตัวเดียวก็ไม่อาจเข้าไปยังลานของเรือนนั้น. พระโพธิ-
สัตว์จึงถามหญิงชรานั้นว่า ลูกก่อนแม่ ในเรือนนี้มีม้าบังไหม ? หญิง
ชรากล่าวว่า ลูกก่อนพ่อ ชื่อว่าม้าตัวอื่นไม่มี แต่เราปรนนิบัติลูกม้า
ตัวหนึ่งเหมือนอย่างลูก ลูกม้าตัวนั้นมีอยู่ในเรือนนี้.

พ่อค้ากล่าวว่า ลูกก่อนแม่ ลูกม้าตัวนั้นอยู่ที่ไหน. หญิงชรา
ตอบว่า ไปเที่ยวหากินจะพ่อ. พ่อคำว่า เวลาใดจักมาละแม่. หญิงชรา
ตอบว่า ต่อเวลาจนค่านั้นแหละ จึงจะมานะพ่อ. พระโพธิสัตว์เมื่อ
จะคอยการมาของลูกม้าสินธพนั้น จึงพักม้าทั้งหลายไว้ภายนอกแล้ว
นั่งอยู่. ฝ่ายลูกม้าสินธพเที่ยวหากินแล้ว ต่อเวลาจนค่านั้นแล จึง
ได้กลับมา. พระโพธิสัตว์เห็นลูกม้าสินธพมีท้องป่องรำ พิจารณา
ลักษณะทั้งหลายแล้วคิดว่า ม้าสินธพตัวนี้มีค่ามาก เราจะให้มูลค่า
แก่หญิงชราแล้ว ถือเอาลูกม้าสินธพจึงจะควร. ฝ่ายลูกม้าสินธพก็
เข้าเรือนยืนอยู่ในที่อยู่ของตนเท่านั้น. ขณะนั้น ม้าเหล่านั้นไม่อาจ
เข้าไปยังเรือน. พระโพธิสัตว์พักอยู่ ๒-๓ วัน ทำม้าทั้งหลายให้อิ่ม
หน้าแล้ว เมื่อจะไปจึงกล่าวว่า แม่ท่านจงเอามูลค่าแล้วให้ลูกม้าตัวนี้
แก่ฉัน. หญิงชราว่า ท่านพูดว่าอะไรพ่อ ขึ้นชื่อว่าบุตร คนที่จะขาย
ย่อมไม่มี. พ่อคำว่า แม่ ท่านให้ลูกม้าตัวนี้กินอะไรปรนนิบัติอยู่.
หญิงชราว่า ลูกก่อนพ่อ เราให้กินรำข้าว ข้าวตังและหญ้าที่เป็นเดน
และให้ดื่มข้าวยาคุดื่มด้วยรำข้าวปรนนิบัติอยู่. พ่อคำว่า ลูกก่อนแม่
ฉันได้ลูกม้าตัวนี้แล้วจักให้บริโภคโภชนะมีรสอร่อยทั้งก้อน แล้วจึง
เพดานผ้าตรงที่ที่เขาขึ้น แล้วให้ยืนดั่งที่ลาดไว้. หญิงชราว่า ลูกก่อนพ่อ
เมื่อเป็นอย่างนั้น บุตรของเราจะเสวยสุขอันเกิดจากโภคะ ท่านจงพา
เอาไปเถิด. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์จึงวางถึงทรัพย์หกพัน โดยเป็น
มูลค่าของเท้าทั้ง ๔ เท้า หางและศิระของลูกม้านั้น แห้งละพัน

แล้วให้หญิงชราห่มผ้าใหม่ ตกแต่งแล้วให้ยืนอยู่ข้างหน้าลูกม้า-
สินธพ. ลูกม้าสินธพนั้นล้มตาคูมารดาหลังน้ำตา. ฝ่ายหญิงชรารูบ
หลังลูกม้าอาชาไนยนั้นแล้วกล่าวว่า เราได้ทำการเลี้ยงดูเหมือนดังลูก
เจ้าจงไปเถิดพ่อ. ขณะนั้น ลูกม้าสินธพนั้นได้ไปแล้ว วันรุ่งขึ้น
พระโพธิสัตว์จัดแจงโภชนะมีรส สำหรับลูกม้านั้น คิดว่า เราจัก
ทดลองลูกม้านั้นดูก่อน ลูกม้านั้นจะรู้กำลังของตนหรือไม่ จึงให้
เทข้าวยาตุที่ต้มด้วยรำลงในรางแล้วให้กิน. ลูกม้าสินธพนั้นคิดว่า
เราจักไม่กินโภชนะนี้ จึงไม่ปรารถนาจะดื่มข้าวยาตุนั้น. พระโพธิสัตว์
เมื่อจะทดลองลูกม้าสินธพนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ท่านกินหญ้าที่เป็นเดน กินข้าวตั้ง

และรำ นี่เป็นอาหารของท่าน บัดนี้ เพราะ

เหตุไรท่านจึงไม่มีโรค.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภูตฺวา ตินฺปริมํลํ ความว่า
เมื่อก่อน ท่านกินหญ้าที่เป็นเดน คือเดนหญ้าที่เหลือจากม้าทั้งหลาย
นั้น ๆ กิน ที่หญิงชราให้จนเคิบโต. ในบทว่า ภูตฺวา อจามญฺชํทกํ
นี้ ข้าวสุกสุดท้ายที่ติดกันหม้อ เรียกว่าข้าวตั้ง รำนั่นแหละ
เรียกว่าคุณทกะ. ท่านแสดงว่า ท่านกินข้าวตั้งและรำนั่นจนเคิบโต.
บทว่า เอตฺ เต ความว่า ข้าวตั้งและรำนั่นเป็นโภชนะของท่านใน
กาลก่อน. บทว่า กสฺมาทานิ น ญฺชสฺสิ ความว่า เพราะเหตุไร

บัดนี้ ท่านจึงไม่กินข้าวตังและรำนั่น.

ลูกม้าสินธพได้ฟังดังนั้น จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถา นอกนี้ว่า :-

ข้าแต่ท่านมหาพราหมณ์ ในที่ใดชน
ทั้งหลายไม่รู้จักสัตว์เลี้ยง โดยชาติ หรือ
โดยวินัย ในที่นั้น รำและข้าวตังมีอยู่เป็น
อันมาก. ท่านก็รู้จักข้าพเจ้าดีแล้วว่า ม้าตัว
นี้เป็นม้าสูงส่งเพียงไร ข้าพเจ้ารู้สึกตัว เพราะ
อาศัยท่านผู้รู้ จึงไม่บริโภครำของท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยตุล แปลว่า ในที่ใด. บทว่า
โปสฺส แปลว่า สัตว์. บทว่า ชาตียา วินยเณ วา ความว่า
ชนทั้งหลายย่อมรู้อย่างนี้ว่า ม้าตัวนี้สมบูรณ์ด้วยชาติหรือไม่ หรือ
ว่าประกอบด้วยมารยาทหรือไม่. ม้าสินธพเมื่อจะเรียกจึงกล่าวการ
เรียกอย่างเคารพว่า ข้าแต่ท่านมหาพราหมณ์. บทว่า ยาทีโสยฺหํ ตัค
เป็น ยาทีโส อัย แปลว่า ม้านี้เป็นม้าเช่นใด. ม้าสินธพกล่าว
หมายถึงตน. บทว่า ชานนุโต ชานมคฺคัม ความว่า ข้าพเจ้า
รู้กำลังของตน เพราะอาศัยท่านผู้รู้อยู่ที่นั่นแหละ จึงไม่กินรำใน
สำนักของท่าน ก็ท่านให้ทรัพย์ ๖ พันแล้วพาเอาข้าพเจ้ามา เพราะ
ประสงค์จะให้กินรำ ก็หาไม่ได้.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงปลอบโยนลูกม้าสินธพนั้นว่า
เราทำดังนั้นเพื่อจะทดลองเจ้าอย่าโกรธเลย แล้วให้บริโภคโภชนะดี

พาไปพระลานหลวง กันม้า ๕๐๐ ตัวไว้ด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่ง แวดวง
ด้วยม่านอันวิจิตร ลาดเครื่องลาดข้างล่าง เบื้องบนคาดเพดานผ้า
ให้ลูกม้าสินธพยืนอยู่ในนั้น. พระราชาเสด็จมาทอดพระเนตรดู
ฝูงม้า ตรัสถามว่า เหตุไฉน ม้าตัวนี้จึงแยกไว้ต่างหาก ได้ทรง
สดับว่า ม้าตัวนี้เป็นม้าสินธพ ถ้าไม่แยกไว้ในฝูงม้าเหล่านี้ก็จักหลุด
หนีไป จึงตรัสถามว่า พ่อมหาอำริย ม้าสินธพคงามว่องไวหรือ ?
พระโฑธิตว์กราบทูลว่า คงามว่องไวดี พระเจ้าข้า. เมื่อพระองค์
ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นเราจะดูความว่องไวของม้าสินธพตัวนี้ จึงผูกม้า
นั้นแล้วขึ้นขี่ พลางกราบทูลว่า ขอเดชะ ขอพระองค์โปรดทอด
พระเนตร แล้วให้พวกมนุษย์หลีกออกไปแล้วควมจับไปในพระลาน
หลวง พระลานหลวงทั้งหมดได้เป็นเหมือนแควม้าติดกันไปหมด.
พระโฑธิตว์กราบทูลว่า ขอเดชะ ขอพระองค์โปรดทอดพระเนตร
กำลังเร็วของลูกม้าสินธพพระเจ้าข้า แล้วปล่อยออกไปอีก แม้นคน
สักคนหนึ่งก็แลไม่เห็นมาลูกม้าสินธพนั้น. จึงเอาแผ่นผ้าแดงผูกที่ท้อง
แล้วปล่อยออกไปอีก. พวกมหาชนเห็นแต่แผ่นผ้าแดงที่เขาผูกไว้ที่
แล้วของลูกม้าสินธพนั้นเท่านั้น. ลำดับนั้นพระโฑธิตว์จึงปล่อยม้า
สินธพนั้นบนหลังน้ำสระโบกขรณีแห่งหนึ่ง ภายในพระนคร. เมื่อ
ม้าสินธพนั้นบนหลังน้ำในสระโบกขรณีแห่งหนึ่ง ภายในพระนคร. เมื่อ
ม้าสินธพนั้นวิ่งไปบนหลังพื้นน้ำในสระโบกขรณีนั่น แม้แต่ปลายทาบ
ก็ไม่เปียก เมื่อวิ่งควมไปบนใบบัวอีกครั้งหนึ่ง แม้ใบบัวสักใบหนึ่ง
ก็มิได้จมลงในน้ำ. พระโฑธิตว์ครั้นแสดงสมบัติแห่งความรวดเร็ว

ของลูกม้าสินธพนั้นอย่างนี้แล้ว จึงลง ประมอญฝ่ามือเข้าไป. ม้า
กระโดดขึ้นไปยืนบนฝ่ามือ กระทำเท่าที่สั่งให้รวมอยู่ในที่เดียวกัน.
ลำดับนั้น มหาสัตว์กราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่มหाराช เมื่อข้า-
พระองค์แสดงกำลังเร็วของอัสวโปคกตัวนี้โดยอาการทุกอย่าง เมื่อ
จะทรงเก็บไว้ในแวนแคว้นอันมีสมุทรเป็นขอบเขต ก็ย่อมไม่เพียงพอ
ที่จะเก็บไว้. พระราชาทรงดีพระทัย ได้ประทานตำแหน่งอุปราช
แก่พระมหาสัตว์ ได้อภิเษกลูกม้าสินธพแล้วตั้งให้เป็นม้ามังมกล.
ลูกม้าสินธพนั้นได้เป็นที่รักใคร่โปรดปรานของพระราชา. แม้สัก-
การก็ได้มีเป็นอันมากแก่ลูกม้าสินธพนั้น. แม้ที่อยู่ของลูกม้าสินธพ
นั้น ได้เป็นคฤหังการเรือนอบที่พระราชาทรงตกแต่งประดับประดาไว้
ได้ทำการฉาบทาพื้นด้วยความหอมมิชาติ ๔ ให้ห้อยพวงของหอมและ
พวงดอกไม้ เบื้องบนมีเพดานผ้าวิจิตรงดงามด้วยดาวทอง. ได้แวดวง
ม่านอันวิจิตรไว้รอบด้าน. ตามประทีปน้ำมันหอมไว้เป็นนิตย์. ให้
ตั้งกระถางทองไว้ในที่ที่ลูกม้าสินธพนั้นถ่ายอุจจาระปัสสาวะ บริโภค
โภชนะของเสวยสำหรับพระราชาเป็นนิตย์ทีเดียว. จำเดิมแต่ลูกม้า
สินธพนั้นมาอยู่ ราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้น ได้อยู่ในเงื้อมพระหัตถ์
ของพระราชาทั้งนั้น. พระราชาทรงดำรงอยู่ในโอวาทของพระโพธิ-
สัตว์ ทรงบำเพ็ญบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น ได้มีสวรรค์เป็นที่ไป
ในเบื้องหน้า.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประ-
ภาศจะประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ชนเป็นอันมากได้เป็น

พระโศดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี. หึงขราในกาล
นั้น ได้เป็นหึงขราคนี่แหละ. ม้าสินธพในกาลนั้น ได้เป็น
พระสารีบุตร. พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์ในบัดนี้
ส่วนพ่อค้าม้า คือเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาอุทกกุจฉินทชาดกที่ ๔

๕. สุกชาดก

โทษของการไม่รู้ประมาณ

[๓๖๔] ลูกนกแขกเต้าตัวนั้น รู้ประมาณในการ
บริโภคอยู่เพียงใด ก็ได้สืบอายุและได้เลี้ยง
มารดาบิดาอยู่เพียงนั้น.

[๓๖๕] อนึ่ง ในกาลใด ลูกนกแขกเต้าตัวนั้น
กลืนกินโภชนะมากเกินไป ในกาลนั้น ก็ได้
ชื่อว่าไม่รู้จักประมาณในการบริโภค จึงได้
จมลงในมหาสมุทรนั้นเทียว.

[๓๖๖] เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้รู้จักประมาณ
ความไม่หลงติดอยู่ในโภชนะ เป็นความดี
ด้วยว่าบุคคลไม่รู้จักประมาณ ย่อมจมลงใน
อบายทั้ง ๔ บุคคลผู้รู้จักประมาณแล ย่อม
ไม่จมลงในอบาย ๔.

จบ สุกชาดกที่ ๕

อรรถกถาสุกชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับ ณ พระวิหารเชตวันทรงปรารภ
ภิกษุรูปหนึ่งผู้มรณภาพเพราะฉันมากเกินไปจนอาหารไม่ย่อย จึงตรัส
เรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า ยาว โส มตุตมณฺณลลิตี ดังนี้.

ได้ยินว่า เมื่อภิกษุนั้นมรณภาพไปอย่างนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย
นั่งสนทนากันถึงโทษมิใช่คุณของภิกษุรูปนั้นในโรงธรรมสภาว่า ผู้มี
อายุทั้งหลาย ภิกษุนั้นไม่รู้ประมาณท้องของตน บริโภคมากเกินไป
ไม่สามารถทำอาหารให้ย่อยถึงมรณภาพ. พระศาสดาเสด็จมาตรัสถาม
ว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่อง
อะไร ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย มิใช่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ภิกษุนี้ก็ตายเพราะ
บริโภคมากเป็นปัจจัย ดังนี้แล้วจึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก
ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดนกแขกเต้าในประเทศหิม-
พานต์ ได้เป็นพระยาของนกแขกเต้าหลายพัน อยู่ในหิมวันตประเทศ
อันเลียบไปตามมหาสมุทร. พระโพธิสัตว์นั้นมีลูกอยู่ตัวหนึ่ง เมื่อ
ลูกนกนั้นเจริญวัย พระโพธิสัตว์ก็มีจักขุทรพล. ได้ยินว่า นกแขกเต้า
ทั้งหลายมีกำลังบินเร็ว ด้วยเหตุนั้นในเวลานกแขกเต้าเหล่านั้นแก่
ตัวลง จักขุนั้นแลจึงทรพลไปก่อน ลูกนกแขกเต้าตัวนั้น ให้บิดา
มารดาอยู่เฉพาะในรัง แล้วนำอาหารมาเลี้ยงดู. วันหนึ่ง ลูกนก
แขกเต้านั้นไปยังที่หากินแล้วจับอยู่บนยอดเขา มองดูสมุทรเห็นเกาะๆ
หนึ่ง. ก็ที่เกาะนั้น มีปามะม่วง มีผลหวาน มีสีเหมือนทอง. วัน
รุ่งขึ้น ได้เวลาหากิน ลูกนกแขกเต้านั้นบินไปลงที่ปามะม่วงนั้น

คัมภีระมวงแล้วได้คาบเอาผลมะม่วงสุกมาให้บิดามารดา พระโพธิ-
สัตว์กินผลมะม่วงนั้นแล้วจารสได้จึงกล่าวว่า ลูกเอ๋ย นี่ผลมะม่วงสุก
ในเกาะโน้นมิใช่หรือ เมื่อลูกนกแขกเต้ารับว่าใช่จะพ่อ จึงกล่าวว่า
ลูกเอ๋ย พวกนกแขกเต้าที่ไปยังเกาะนั้น เชื่อว่าจะรักษาอายุให้ยืนยาว
ได้ไม่มีเลย เจ้าอย่าได้ไปยังเกาะนั้นอีกเลย ลูกนกแขกเต้านั้นไม่เชื่อ
คำของพระโพธิสัตว์นั้น คงไปอยู่อย่างนั้น. ครั้นวันหนึ่ง ลูกนก
แขกเต้าคัมภีระมวงเป็นอันมาแล้วคาบเอามะม่วงสุกมาเพื่อบิดา
มารดาเมื่อบินมาถึงกลางมหาสมุทร เพราะบินเร็วเกินไป ร่างกายก็
เหน็ดเหนื่อยถูกความง่วงครอบงำ ทั้งที่หลับอยู่ก็ยังบินมาอยู่นั้นแหละ.
ส่วนมะม่วงสุกที่คาบมาด้วยงอปปากก็หลุดร่วงไป. ลูกนกแขกเต้า
นั้นได้ละทางที่เคยมาเสียโดยลำดับ จึงตกลงในน้ำ เขาลอยมาตาม
พื้นน้ำจึงจมลงในน้ำ. ที่นั่น ปลาตัวหนึ่งคาบลูกนกแขกเต้านั้น
กินเสีย. เมื่อลูกนกแขกเต้านั้นไม่มาตามเวลาที่เคยมา พระโพธิสัตว์
ก็รู้ได้ว่า เห็นจะตกมหาสมุทรตายเสียแล้ว. ครั้นนั้น เมื่อบิดามารดา
ของเขาไม่ได้อาหารจึงซบผอมตายไป.

พระศาสดาครั้งทรงนำเรื่องในอดีตมาสาธกแล้ว ทรงเป็นผู้
ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

ลูกนกแขกเต้าตัวนั้น รู้ประมาณใน
การบริโภคอยู่เพียงใด ก็ได้สืบอายุ และ
ได้เลี้ยงดูบิดามารดาอยู่เพียงนั้น. อนึ่ง ใน

กาลใด ลูกนกแขกเต้านั้นกลืนกินโกษณะ
มากเกินไป ในกาลนั้น ก็ได้ชื่อว่าไม่รู้จัก
ประมาณในการบริโภค จึงจมลงในมหาสมุทร
นั่นเอง. เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้รู้ประมาณ
ความไม่หลงติดในโกษณะเป็นความดี. ด้วย
ว่า บุคคลผู้ไม่รู้จักประมาณ ย่อมจมลงใน
อบายทั้ง ๔ บุคคลผู้รู้จักระมารเท่านั้น
ย่อมไม่จมลงในอบาย ๔.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาว โส ความว่า นกนั้นได้รู้
ประมาณในโกษณะอยู่เพียงใด. บทว่า ตาว อทุชานมาปาติ
ความว่า ให้ถึงความเป็นอย่างนั้น คือได้อายุ ตลอดกาลเพียงนั้น.
บทว่า มาตรณฺจ นี้เป็นเพียงหัวข้อเทศนา. อธิบายว่า ได้เลี้ยงดู
บิดามารดา. บทว่า ยโต จ โข แปลว่า ก็ในกาลใดแล. บทว่า
โกชนํ อชฺฐวาทริ ความว่า กลืนกินรสมะม่วง. บทว่า ตโต
แปลว่า ในกาลนั้น. บทว่า ตตุเถว สํ สิทิ ความว่า จมลง คือ
ดำลงในสมุทรนั้นนั่นแหละ ถึงความเป็นอาหารของปลา. บทว่า
ตสุมา มตฺตตฺถนฺตฺตา สาธุ ความว่า เพราะเหตุที่นกแขกเต้าไม่รู้
ประมาณในโกษณะ จึงตกมหาสมุทรตาย เพราะฉะนั้น ความเป็น
ผู้รู้จักระมาร กล่าวคือความเป็นผู้ไม่ติดในโกษณะเป็นความดี
อธิบายว่า การรู้ประมาณเป็นความดี. อีกอย่างหนึ่งแม้ความเป็นผู้รู้

ประมาณก็เป็นความดี ซึ่งท่านพรรณนาไว้อย่างนี้ว่า ภิกษุพิจารณา
โดยเขยิบคายแล้วกลืนกินอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา ฯลฯ
ด้วยการอยู่อย่างผาสุก และว่า :-

ภิกษุบริโภคน้ำของสดหรือของแห้งไม่
ควรให้อิ่มเกินไป เป็นผู้ที่มีท้องพ่อง รู้จัก
ประมาณในอาหาร มีสติพึงงดเว้นเสีย ยังอยู่
๔-๕ คำ ก็จะอิ่ม อย่าบริโภคน้ำ พึงดื่ม น้ำ
แทน เป็นการเพียงพอเพื่อจะอยู่อย่าง
ผาสุก สำหรับภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่น. เวทนา
ของภิกษุนั้นผู้เป็นมนุษย์มีสติอยู่ตลอดเวลา ผู้
ได้โภชนะแล้วรู้จักประมาณ ย่อมเป็นเวทนา
ที่เบา อาหารที่บริโภคน้อยค่อย ๆ ย่อยไป
เลี้ยงอายุ.

มีความเป็นผู้ไม่ติดก็เป็นความดี ซึ่งท่านพรรณนาไว้อย่าง
นี้ว่า :-

บุคคลไม่ติดรส ย่อมกลืนกินอาหาร
เพื่อต้องการยังอัตภาพให้เป็นไปเหมือน
บริโภคน้ำมันในหนทางกันดาร เหมือนใช้
น้ำมันหยอดเพลารถฉะนั้น.

แต่ในบาลีท่านเขียนว่า **อติรุธิตา** ปาฐะในอรรถกถาว่าไพบรา
กว่าพระบาลีนั้น. บทว่า **อมตตณฺณ** หิ **สีทนฺติ** ความว่า ด้วยว่า
บุคคลผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ กระทำกรรมอันลามกด้วยอำนาจ
ความอยากในรส ย่อมจมลงในอบายทั้ง ๔. บทว่า **มตตณฺณ**
น สีทเร ความว่า ส่วนชนเหล่าใดย่อมรู้จักประมาณในโภชนะ
ชนเหล่านั้นย่อมไม่จมลงทั้งในทิฏฐธรรม ทั้งในสัมปรายภพ.

พระศาสดาครั้งทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธกแล้ว ทรง
ประกาศอริยสัจ ๔ แล้วประชุมชาดก. ในเวลาจบอริยสัจ ชนเป็น
อันมากได้เป็นพระโสดาบันบ้าง พระสกทาคามีบ้าง พระอนาคามีบ้าง
พระอรหันต์บ้าง. ภิกษุผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะได้เป็นลูกของพระยา
นกแขกเต้าในกาลนั้น ส่วนพระยานกแขกเต้า คือเราตถาคตจะนี้แล.

จบ อรรถกถาสุขชาดกที่ ๕

๖. ชรุทปานชาดก

ชุดบ่อได้ทรัพย์กลับพินาศเพราะชุดเกิน

[๓๖๓] พ่อค้าทั้งหลายมีความต้องการด้วยน้ำ

พากันชุดบ่อน้ำเก่าได้แร่เหล็ก แร่ทองแดง

ดีบุก ตะกั่ว แก้วมณี เงิน ทอง แก้วมุกดา

และแก้วไพฑูรย์ เป็นอันมาก

[๓๖๔] แต่พวกพ่อค้าเหล่านั้น ไม่ได้ยินดีด้วย

ทรัพย์นั้น ได้พากันชุดให้ลึกยิ่งขึ้น ๆ ในบ่อ

น้ำนั้นมีพระยานาคมีพิษร้ายแรงมีเดช ได้มา

พวกพ่อค้าเหล่านั้นเสียด้วยเดชแห่งพิษ.

[๓๖๕] เพราะฉะนั้น บุคคลพึงชุดบ่อน้ำเถิดแต่

ไม่ควรชุดให้ลึกเกินไป เพราะว่าบ่อที่ชุดลึก

เกินไปเป็นของลามก ทรัพย์ที่พวกพ่อค้าได้

แล้วด้วยการชุด และชีวิตก็พินาศไปเพราะ

การที่ชุดลึกเกินไป.

จบ ชรุทปานชาดกที่ ๖

อรรถกถาชรุทปานชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พ่อค้าชาวเมืองสาวัตถี จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า ชรุทปาน
ขณมานา ดังนี้

ได้ยินว่า พ่อค้าเหล่านั้นซื้อสินค้าในเมืองสาวัตถีบรรทุกเกวียน
ในเวลาจะไปเพื่อต้องการค้าขาย ได้ยินมนต์พระตถาคตมาแล้ว ถวาย
มหาทานรับสรณะตั้งอยู่ในศีล ถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพพระองค์ทั้งหลายจักเดินทางไกลไปค้าขาย
จำหน่ายสินค้าหมดแล้ว สำเร็จเสร็จการไป ได้กลับมาโดยปลอดภัย
จักถวายบังคมพระองค์อีก ครั้นกราบทูลแล้วก็ออกเดินทางไป. พ่อค้า
เหล่านั้น ได้พบบ่อน้ำเก่าในหนทางกันดาร จึงกล่าวกันว่า ในบ่อนี้
ไม่มีน้ำดื่ม และพวกเราก็กะหายน้ำ จักขุดบ่อนั้น ว่าแล้วก็พากัน
ขุดได้เหล็ก โลหะ และแก้วไพฑูรย์โดยลำดับ พ่อค้าเหล่านั้นเป็นผู้
ผู้สันโดษด้วยทรัพย์นั้นเท่านั้น เอร็ดนะเหล่านั้นบรรทุกจนเต็ม
เกวียน กลับมาพระนครสาวัตถีโดยปลอดภัย. พ่อค้าเหล่านั้นเก็บ
ทรัพย์ที่ได้มาแล้วคิดกันว่า พวกเราเดินทางสำเร็จเรียบร้อยแล้วจัก
ถวายทาน จึงนิมนต์พระตถาคต ถวายทาน ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ
ส่วนข้างหนึ่ง กราบทูลถึงเหตุที่ตนได้ทรัพย์แด่พระศาสดา. พระศาสดา
ตรัสว่า ท่านทั้งหลายแต่เป็นอุบาสก สันโดษด้วยทรัพย์นั้น จึงได้
ทรัพย์และชีวิต เพราะความเป็นผู้รู้ประมาณ ส่วนพวกเก่าเป็นผู้ไม่
สันโดษ ไม่รู้จักประมาณ ไม่กระทำตามคำของบัณฑิตทั้งหลาย จึง
ถึงความสิ้นชีวิตไป อันพ่อค้าเหล่านั้นอ่อนน้อมอารธนาแล้ว จึงทรง
นำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาลเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพา-

ราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพ่อค้าในนครพาราณสี พอเจริญ
วัยก็ได้เป็นหัวหน้าพ่อค้าเกวียน พระโพธิสัตว์นั้น ซื้อสินค้าในนคร
พาราณสีบรรทุกเกวียน พาพวกพ่อค้าเป็นอันมากเดินทางไปทางกันดาร
นั้นเหมือนกัน ได้เห็นบ่อน้ำเหมือนกัน. ณ ที่นั้น พ่อค้าเหล่านั้น
กล่าวกันว่าจักค้ำน้ำ จึงขุดบ่อนั้น ได้ทรัพย์มีแก้วไพฑูรย์เป็นต้น
มากมายโดยลำดับ. พ่อค้าเหล่านั้นได้รตนะแก้วมากมาย ก็ยังไม่สันโดษ
คือยินดีเท่าที่ได้รตนะนั้น พวกขุดบ่อนั้นหนักยังขึ้นด้วยหมายใจว่า
ในบ่อนี้ จักมีสิ่งเฝื่อนที่ดีกว่ารตนะเฝื่อนนี้. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์
จึงกล่าวกะพ่อค้าเหล่านั้นว่า พ่อค้าทั้งหลายผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่าความโลภ
นี้เป็นมูลแห่งความพินาศ พวกท่านให้ทรัพย์มากแล้ว จงสันโดษด้วย
ทรัพย์มีประมาณเท่านี้เถิด อย่าขุดเกินไปนัก. พ่อค้าเหล่านั้นแม้จะ
ไว้. ลำดับนั้น พระยานาคผู้อยู่ภายใต้บ่อน้ำนั้น เมื่อวิมานของตนถูก
ทำลาย เมื่อก้อนดินและผู้อายุตกใส่ก็โกรธใช้ลมจุมูกเป่าพ่อค้าทั้งหมด
ให้ถึงความสิ้นชีวิตไม่มีเหลือ เว้นไว้แต่พระโพธิสัตว์ แล้วออกจาก
นาคพิภพให้เทียมเกวียนบรรทุกรตนะทั้ง ๓ จนเต็ม ให้พระโพธิสัตว์
นั่งในยาน้อยอันสบาย พวกนาคมาณพจับเกวียนนำพระโพธิสัตว์
ไปยังนครพาราณสี เข้าไปยังเรือนเก็บทรัพย์แล้วก็ไปสู่นาคพิภพ
ของตนตามเดิม. พระโพธิสัตว์จ่ายทรัพย์นั้น กระทำให้ชมพูทวีป
ทั้งสิ้นไม่ต้องไถนา ให้ท่าน สมทานศีล รักษาอุโบสถ ในเวลาสิ้น

ชีวิตได้ไปเกิดในสวรรค์.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว เป็นผู้ตรัสรู้
ยิ่งเอง ได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า :-

พ่อค้าทั้งหลายผู้มีความต้องการน้ำ

พากันขุดบ่อน้ำเก่า ได้แร่เหล็ก แร่ทองแดง

ดีบุก ตะกั่ว แก้วมณี เงินทอง แก้วมุกดา

และแก้วไพฑูรย์ เป็นอันมาก แต่พ่อค้า

เหล่านั้นไม่ได้ยินดีด้วยทรัพย์นั้น พากันขุด

ลึกยิ่งขึ้น ๆ ในบ่อน้ำนั้น มีพระยานาคมีพิษ

ร้ายแรง มีเดช ได้ฆ่าพ่อค้าเหล่านั้นเสียด้วย

เดชแห่งพิษ. เพราะฉะนั้น บุคคลพึงขุดบ่อ

น้ำเอ็ด แต่ไม่ควรขุดให้ลึกเกินไป เพราะบ่อ

ที่ขุดลึกเกินไปเป็นของลามก ทรัพย์ที่พวก

พ่อค้าได้แล้วด้วยการขุดก็พินาศไป เพราะ

การขุดลึกเกินไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อัย ได้แก่ โลหะสีดำ (เหล็ก).

บทว่า โลหํ ได้แก่ โลหะสีแดง (ทองแดง) บทว่า มุกตา ได้แก่

แก้วมุกดาเป็นต้น. บทว่า เต จ เตน อสนุตุฏฐา ความว่า ก็พ่อค้า

เหล่านั้นไม่ได้ยินดีด้วยทรัพย์นั้น. บทว่า เต ตตุถ ได้แก่ พ่อค้า

เหล่านั้น ในบ่อน้ำนั้น. บทว่า เตชสี ได้แก่ เป็นผู้ประจบด้วย

เดชแห่งพิช. บทว่า เตชสา หนี ได้แก่ ฆ่าด้วยเดชแห่งพิช บทว่า
อติกุขาเตน นาสิตํ ความว่า เพราะบุคคลิกเกินไป ทรัพย์สละชีวิต
นั้น จึงพินาศไป.

พระศาสดารัตนทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระยานาคในกาลนั้น ได้เป็นพระสารีบุตรในบัดนี้
ส่วนหัวหน้าพ่อค้าเกวียนคือเราตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาขุททกนิกายชาดกที่ ๖

๗. คามฉันทชาดก

ถึงเป็นสัตว์ไม่รู้จักเหตุ

[๓๗๐] สัตว์ตัวนี้ไม่ฉลาดที่จะทำเรือน มีปกติ

หลุกหลิก หนักที่หนักแน่น ฟังประทุษร้ายของ
ที่เขาทำไว้แล้ว ตระกูลสัตว์นี้มีอย่างนั้นเป็น
ธรรมดา.

[๓๗๑] ขนอย่างนี้ ไม่ใช่ขนของสัตว์ที่มีความ

คิดฉลาด ถึงตัวนี้จะทำให้ผู้อื่นปลอดภัย

ไม่ได้ พระราชาบิดาของเราทรงพระนามว่าชน-

สัณณะ ได้ตรัสสอนไว้ว่า ธรรมดาถึงยอม

ไม่รู้จักเหตุอันใดอันหนึ่ง.

[๓๗๒] สัตว์เช่นนี้ จะฟังเสียงคูมารดาบิดา

หรือพี่ชายพี่สาวของตนไม่ได้เลย คำสอนนี้

พระราชาบิดาของเราได้ทรงสั่งสอนไว้อย่างนี้.

จบ คามฉันทชาดกที่ ๗

อรรถกถาคามฉันทชาดกที่ ๗

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
การสรรเสริญปัญญา จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า นาย ฆรรณ
กุสโล ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุทั้งหลายนั่งสรรเสริญพระปัญญาของพระศพล
ในโรงธรรมสภาว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตมีพระปัญญามาก
มีพระปัญญาหนา มีพระปัญญารื่นเริง มีพระปัญญาไว มีพระปัญญา
กล้าแข็ง มีพระปัญญาชำแรกกิเลส ก้าวล่วงโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก
ด้วยพระปัญญา พระศาสดาเสร็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลายบัดนี้
พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ? เมื่อภิกษุเหล่านั้น
กราบทูลให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายมิใช่ในบัดนี้เท่านั้น
แม้ในกาลก่อน ตถาคตก็มีปัญญาเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องใน
อดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล มีพระราชาพระนามว่า ชนสันธะ ครองราช-
สมบัติอยู่ในนครพาราณสี. พระโพธิสัตว์บังเกิดในพระครรภ์ของ
พระอัครมเหสีของพระราชานั้น. หน้าของพระโพธิสัตว์นั้น เกลี้ยง
เกล่า บริสุทธิดุจพื้นแว่นทองคำ ถึงความงามอันเลิศยิ่ง. ด้วยเหตุนี้
ในวันตั้งชื่อ ญาติทั้งหลายจึงตั้งชื่อของพระโพธิสัตว์นั้นว่า อาทาส-
มุขกุมาร. ภายใน ๗ ปีเท่านั้น พระชนกให้กุมารนั้นศึกษาพระเวท
ทั้ง ๓ และสิ่งทั้งปวงที่จะพึงทำในโลก แล้วได้สวรรคตในเวลาที่พระ-
กุมารนั้นมีอายุ ๗ ขวบ อำมาตย์ทั้งหลายได้ถวายพระเพลิงพระศพ
ของพระราชาด้วยบริวารใหญ่โต แล้วถวายทานเพื่อผู้ตาย ในวันที่ ๗
ประชุมกันที่พระลานหลวงหารือกันว่า พระกุมารยังเด็กเกินไป ไม่
อาจอภิเษกให้ครองราชย์ได้ พวกเราจักทดลองพระกุมารนั้นแล้วจึง
ค่อยอภิเษก. วันหนึ่ง อำมาตย์เหล่านั้นให้ตกแต่งพระนคร จัดแจง

สถานที่วินิจฉัย ให้แต่งตั้งบัลลังก์แล้วไปเฝ้าพระกุมารทูลว่า ขอเดชะ
ควรเสด็จไปยังสถานที่วินิจฉัย (ตัดสินความ). พระกุมารรับคำแล้ว
เสด็จไปด้วยบริวารเป็นอันมาก ประทับนั่งบนบัลลังก์. ในเวลาที่พระ-
กุมารนั้นประทับนั่งแล้ว อำมาตย์เหล่านั้นให้เอาสิงห์ตัวหนึ่งซึ่งเดิน ๒
เท้าได้ ให้แต่งเป็นเพศอาจารย์ผู้มีวิชาคู่ที่ แล้วนำไปยังสถานที่วินิจฉัย-
ความ ทูลว่า ขอเดชะ บุรุษผู้นี้เป็นอาจารย์รัฐวิชาคู่ที่ ในสมัยของ
พระชนกผู้มหาราช ย่อมรู้คุณ-โทษในที่มรตนะ ๗ ภายในพื้นดิน
ด้วยวิชาอันคล่องแคล่ว สถานที่ตั้งวังของราชตระกูล บุรุษผู้นี้แหละ
จัดการ ขอพระองค์จงสงเคราะห์บุรุษผู้นี้ โปรดสถาปนาไว้ในฐานันดร
เถิด. พระกุมารแลดูสิงห์นั้นทั้งเบื้องล่างและเบื้องบนก็ทรงทราบว่ ผู้นี้
ไม่ใช่มนุษย์ ผู้นี้เป็นสิงห์ แล้วทรงดำริว่า ธรรมดาสิงห์ย่อมรู้แต่จะ
ทำลายสิ่งที่เขาทำได้ ย่อมไม่รู้จะทำหรือจัดสิ่งที่เขายังไม่ได้ทำ จึงกล่าว
คาถาแรกแก่พวกอำมาตย์ว่า :-

สัตว์ตัวนี้ไม่ฉลาดที่จะทำเรือนมีปกติ

**หลอกลึก หน้าที่หน้าย่น พึงประทุษร้ายของ
ที่เขาทำได้แล้ว ตระกูลสัตว์นี้ มีอย่างนี้เป็น**

ธรรมดา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาย ฆรณ ภูสโธ ความว่า
สัตว์นี้ไม่ฉลาดเรื่องบ้านเรือน คือไม่เฉลียวฉลาดเพื่อจะจัดหรือทำ
เรือน. บทว่า โลโล แปลว่า มีกำเนิดโลเล. บทว่า วลีมุโข

ความว่า เชื่อว่ามีหน้าย่น เพราะมีรอยย่นที่หน้า. บทว่า เอว ธมฺมมิตฺถํ
กฺกั ความว่า ธรรมดาตระกูลดังนี้ มีสภาวะอย่างนี้คือประทุษร้ายสิ่ง
ที่เขาทำไว้ให้พินาศ.

อำมาตย์ทั้งหลาย ทูลว่า ขอเดชะ จักเป็นดังพระดำรัสอย่างนั้น
แล้วนำลึงนั้นออกไป พอล่วงไปวันสองวัน ก็ประดับลึงตัวนั้นแหละ
อีกแล้วนำไปยังที่วินิจฉัยอรรถคดี กราบทูลว่า ขอเดชะ ผู้นี้เป็น
อำมาตย์ผู้วินิจฉัยอรรถคดี เมื่อครั้งพระชนกผู้มหาราช กระบวนการ
วินิจฉัยของท่านผู้นี้เป็นไปเรียบร้อยดี ควรที่พระองค์จะทรงอนุ-
เคราะห์ท่านผู้นี้ ให้ทำหน้าที่วินิจฉัยอรรถคดีต่อไป. พระกุมารแลดู
แล้วรู้ว่าคนที่เป็นมนุษย์สมบูรณ์ มีความคิดย่อมไม่มีชนเห็นปานนี้
แม้ผู้นี้คงเป็นลึงที่ไม่มีความคิด จักไม่สามารถทำกิจในการวินิจฉัย
อรรถคดีได้ จึงตรัสคาถาที่ ๒ ว่า :-

ชนอย่างนี้ ไม่ใช่ชนของสัตว์ที่มี

ความคิด ลึงตัวนี้จะทำให้ผู้อื่นปลดปล่อยใจ

ไม่ได้ พระราชาบิดาของเราทรงพระนามว่า

ชนสันธะ ได้ตรัสสอนไว้ว่า ธรรมดาถึง

ย่อมไม่รู้จักเหตุอันใดอันหนึ่ง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิยํ จิตฺตฺวโต โสมํ ความว่า
ชนหยาบในสรีระของสัตว์นี้ มิได้มีแก่ผู้มีความคิดอันประกอบด้วย
ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา ก็ธรรมดาสัตว์เดรัจฉาน เชื่อว่าไม่มีความคิด

ด้วยความคิดตามปกติย่อมไม่มี. บทว่า นาย อสสาสิโก ความว่า สัตว์นี้ชื่อว่าทำผู้อื่นให้ปวดใจไปรงใจไม่ได้ เพราะไม่สามารถเป็นที่พึ่งอาศัยหรือทำการปราศอนให้ผู้อื่นเบาใจได้. บทว่า มิโค แปลว่า ลิง. ด้วยบทว่า สตุถิ เม ชนสนุเชน นี้ แสดงว่า ข้อนี้ พระเจ้าชนสันระ ผู้พระชนกของเราสอนไว้ คือ ตรัสไว้ ได้แก่ ประทานอนุศาสนีไว้อย่างนี้ว่า ธรรมคาลิงย่อมไม่รู้เหตุและมีไช้เหตุ. บทว่า นาย ภิณฺจ วิชานติ ความว่า เพราะฉะนั้น ในข้อนี้ พึงตกลงได้ว่า ธรรมคาลิงย่อมไม่รู้เหตุการณ์อะไร ๆ แต่ในบาลีเขียนไว้ว่า นาย ภิณฺจ น หุสเย แปลว่า ลิงนี้ไม่พึงประทุษร้ายอะไร ๆ หามิได้. คำนั้นไม่มีในอรรถกถา.

อามาคย์ทั้งหลายได้ฟังพระดำรัส แม้นี้แล้วกราบทูลว่า ขอเดชะ จักเป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า แล้วนำลิงนั้นออกไป วันหนึ่ง ประดับประดาดังตัวนั้นแหละ แล้วนำมายังสถานที่วินิจจยอรรถคดีอีก กราบทูลว่า ขอเดชะ เมื่อครั้งพระชนกผู้มหาราช บรมุณเฑาะว์ได้บำเพ็ญหน้าที่บำรุงบิดามารดา เป็นผู้กระทำความอ่อนน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล พระองค์สมควรอนุเคราะห์บรมุณเฑาะว์. พระกุมารมองดูลิงตัวนั้นออกแล้วทรงดำริว่า ธรรมคาลิงทั้งหลายมีจิตใจกลับกลอก ไม่สามารถทำงานเห็นปานนี้ได้ จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

สัตว์เช่นนั้น จะพึงเลี้ยงดู บิดามารดา
หรือพี่ชายพี่สาวของตนไม่ได้ คำสอนนี้

พระเจ้าทศรผู้ชนกของเราสั่งสอนไว้.

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า ภาตริ ภินี สกั ได้แก่ พี่ชายหรือ
พี่สาวของตน. แต่ในบาลีเขียนว่า สขั ก็คำนั้น ในอรรถกถาท่าน
วิจารณ์ไว้ว่า เมื่อกล่าวว่ สกั ย่อมกินความถึงพี่ชายและพี่สาวของตน
เมื่อกล่าวว่ สขั ได้ความหมายเฉพาะสหาย. บทว่า ภเรยฺย แปลว่า
พึงพอกเลี้ยง. บทว่า ตาทิส โปโส ความว่า สัตว์ชาติลิงที่เห็น
กันอยู่เช่นนั้น พึงเลี้ยงดูไม่ได้ บทว่า สิกฺขุํ ทสเรณ เม ความว่า
พระชนกของเราทรงสั่งสอนไว้อย่างนี้. จริงอยู่พระชนกของพระกุมาร
นั้น เขาเรียกว่า พระเจ้าชนสันธะ เพราะทรงสงเคราะห์ชนด้วย
สังคหะวัตถุ ๔ ประการ เรียกว่า พระเจ้าทศร เพราะทรงกระทำกิจ
ที่จะพึงกระทำด้วยรถ ๑๐ คัน ด้วยรถของพระองค์เพียงคันเดียว
เท่านั้น. เพราะได้สดับโอวาทเห็นปานนั้นจากสำนักของพระชนก
พระองค์นั้น พระกุมารจึงตรัสอย่างนั้น.

อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า จักเป็นดังพระดำรัสอย่างนั้น
พระเจ้าข้า แล้วนำลิงนั้นออกไป ได้ตกลงกันว่า พระกุมารเป็นบัณฑิต
จักสามารถครองราชสมบัติได้ จึงอภิเษกพระโพธิสัตว์ให้ครองราช
สมบัติ แล้วให้เทวติกลองป่าวร้องไปในพระนครว่า เป็นอาณาจักร
ของพระเจ้าอาทาสมุขแล้ว. จำเดิมแต่นั้นมา พระโพธิสัตว์ทรงครอง
ราชสมบัติโดยธรรม โดยสม่าเสมอ แม้ความที่พระเจ้าอาทาสมุขนั้น
เป็นบัณฑิตเฉลียวฉลาดก็แพร่ไปตลอดทั่วชมพูทวีป. ก็เพื่อจะแสดง

ความที่พระองค์เป็นบัณฑิต ได้นำเอาเรื่อง ๑๔ เรื่องนี้มากล่าวไว้ คือ:-

เรื่องโค ๑ เรื่องบุตร ๑ เรื่องม้า ๑

เรื่องช่างสาน ๑ เรื่องนายบ้านส่วย ๑ เรื่อง-

หญิงแพศยา ๑ เรื่องหญิงรุ่นสาว ๑ เรื่องงู ๑

เรื่องเนื้อ ๑ เรื่องนกกระทา ๑ เรื่องรุกข-

เทวดา ๑ เรื่องพระยานาค ๑ เรื่องดาบส

มิตบะ ๑ เรื่องพราหมณ์มานพ ๑

ในนิทาน ๑๔ เรื่องนั้น มีเรื่องราว ตามลำดับดังต่อไปนี้

เมื่อพระโพธิสัตว์อภิเสกอยู่ในราชสมบัตินั้น บุษยผู้หนึ่งชื่อ
คามณิจันท์ ผู้เคยเป็นบาทมุลิกาของพระเจ้าชนันตระ ก็ดอย่างนี้ว่า
ธรรมดาว่าความเป็นพระราชานี้ ย่อมจะงดงามกับคนผู้มีวัยเสมอกัน
ส่วนเราเป็นคนแก่จืดไม่เหมาะที่จะบำรุงพระกุมารหนุ่ม เราจักทำ
กสิกรรมเลี้ยงชีวิตอยู่ในชนบท. เขาจึงออกจากพระนครไปยังที่ไกล
ประมาณ ๓ โยชน์ สำเร็จการอยู่ในบ้านแห่งหนึ่ง แต่เขาไม่มีแม่แต่
โคสำหรับจะทำกสิกรรม. เมื่อฝนตกเขาจึงขอยืมโค ๒ ตัว กับสหยา
คนหนึ่งไถนาอยู่ ตลอดทั้งวันแล้วให้โคกินหญ้าแล้วได้ไปยังเรือนเพื่อ
จะมอบโคทั้ง ๒ ตัวให้กับเจ้าของ. ขณะนั้น เจ้าของโคกำลังนั่งบริโภค
อาหารอยู่กลางบ้านพร้อมกับภรรยา. ฝ่ายโคทั้งสองตัวก็เข้าไปยังบ้าน
ด้วยความคุ้นเคย. เมื่อโคเหล่านั้นเข้าไป สามียกถาด ภรรยาเอาถาด
ออกไป. นายคามณิจันท์มองดูด้วยคิดว่าสามีภรรยาทั้งสองนี้จะเชื่อเชิญ
เราับประทานข้าว จึงยังไม่มอบโคให้รีบกลับไปเสีย. ในเวลา

กลางคืน พวกโจรตัดคอกลักโคเหล่านั้นแหละไปเสีย. เจ้าของโคเข้าไป
ยังคอกโคแต่เช้าตรู่ ไม่เห็นโคเหล่านั้น แม้จะรู้ว่าถูกพวกโจรลักไป
ก็เข้าไปหานายคามณิจันท์นั้นด้วยตั้งใจว่า จักปรับเอาสินไหมแก่นาย
คามณิจันท์จึงกล่าวว่า ผู้เจริญ ท่านจงมอบโคทั้งสองให้เรา นาย
คามณิจันท์ว่า โคเข้าบ้านไปแล้วมิใช่หรือ. เจ้าของโคว่า ท่านมอบโค
เหล่านั้นแก่เราแล้วหรือ. นายคามณิจันท์ว่า ยังไม่ได้มอบ. เจ้าของโค
กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นเรื่องนี้เป็นความอาญาสำหรับท่านๆ จงมา จจริงอยู่
ในชนบทเหล่านั้นเมื่อใคร ๆ ขกเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นจะเป็นก้อนกรวด
หรือขึ้นกระเบื้องก็ตาม แล้วกล่าวว่า นี่เป็นความอาญาสำหรับท่าน
ท่านจงมา ดังนี้ ผู้ใดไม่ไปก็ย่อมลงอาญาแก่ผู้นั้น เพราะฉะนั้นนาย
คามณิจันท์นั้น พอได้ฟังว่าเป็นความอาญา ก็ออกไปทันที. เขาไปยัง
ราชสกุลกับเจ้าของโคนั้น ไปถึงบ้านอันเป็นที่อยู่ของสหาย เข้าบ้าน
หนึ่ง จึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าหิวจัด ท่านจงรออยู่ที่นี้แหละ
จนกว่าจะเข้าไปยังบ้าน รับประทานอาหารแล้วกลับมา ว่าแล้วก็ได้
ไปยังบ้านของสหาย. ส่วนสหายของเขาไม่อยู่บ้าน หญิงสหายเป็นเข้า
ก็กล่าวว่า นายอาหารที่หุงต้มสุกไม่มี ท่านจงรอสักครู่ดิฉันจักหุงให้
ท่านเดี๋ยวนี้แหละ แล้วรีบขึ้นฉางข้าวสารทางพะอง จึงพลัดตกไปที่
พื้นดิน. ครรภ์ของนางพอดีได้ ๗ เดือนก็ตกไปในขณะนั้นนั่นเอง
ขณะนั้น สามีนางกลับมาเห็นดังนั้นจึงกล่าวว่า ท่านประหาร
ภรรยาของเราทำให้ครรภ์ตก นี่เป็นความอาญาของท่าน นางจงมา

แล้วพานายคามณิจันท์นั้นออกไป. จำเดิมแต่นั้น คนทั้งสองเดินไป
ให้นายคามณิจันท์อยู่กลาง. ครั้งนั้น ที่ประตูบ้านแห่งหนึ่ง คนเลี้ยงม้า
ผู้หนึ่งไม่สามารถต้อนม้าให้กลับบ้าน. ฝ่ายม้าก็เดินไปในสำนักของคน
เหล่านั้น คนเลี้ยงม้าเห็นนายคามณิจันท์จึงกล่าวว่า ลูกคามณิจันท์
ช่วยเอาอะไร ๆ ปาม้าตัวนี้ให้กลับที่เถิด. นายคามณิจันท์จึงเอาหิน
ก้อนหนึ่งขว้างไป ก้อนหินนั้นกระแทกขาม้าหักเหมือนท่อนไม้ละหุ่ง
ฉะนั้น. ลำดับนั้น คนเลี้ยงม้าได้กล่าวกะนายคามณิจันท์ว่า ท่านทำ
ขาม้าของเราหัก นี่เป็นความอาญาสำหรับท่านแล้วจับตัวไป. ฝ่ายนาย
คามณิจันท์นั้น เมื่อถูกคนทั้ง ๓ นำไป จึงคิดว่า คนเหล่านี้จักแสดง
เราแก่พระราชา แม้มูลค่าราคาคอ เราก็ไม่อาจให้ได้ จะป่วยกล่าวไย
ถึงอาญาที่ทำให้ครรถก ก็เรจักได้มูลค่าม้ามามาแต่ไหน เราตายเสีย
ประเสริฐกว่า. เขาเดินไปได้เห็นภูเขาลูกหนึ่งซึ่งมีหน้าผาชันข้างหนึ่ง
ณ ที่ใกล้ทางในดง ระหว่างทาง. ช่างसान ๒ คนพอลูกसानเลื้อย
ลำแพนอยู่ในร่มเงาของภูเขานั้น. นายคามณิจันท์กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะ
ถ่ายอุจจาระ ท่านทั้งหลายจงรออยู่ที่นี้แหละสักครู่จนกว่าข้าพเจ้าจะมา
แล้วขึ้นไปยังภูเขานั้น กระโดดลงไปทางด้านหน้าผา ตกลงไปบนหลัง
ช่างसानผู้เป็นพ่อ ช่างसानผู้เป็นพ่อนั้นถึงแก่ความตายทันที นายคามณิ-
จันท์ไม่ตาย ลูกขึ้นได้ก็ไปเสีย. ช่างसानผู้บุตรกล่าวว่า ท่านเป็น
โจรฆ่าพ่อฉัน นี่เป็นความอาญาสำหรับท่าน แล้วจับมือนายคามณิ-
จันท์ลากออกจากพุ่มไม้ เมื่อนายคามณิจันท์พูดว่า นี่อะไรกัน จึง

กล่าวว่า เจ้าเป็นโจรฆ่าพ่อของข้า. ตั้งแต่นั้นมา คนทั้ง ๔ คน ให้นายคามณิจันทร์อยู่กลางพากันห้อมล้อมไป.

ครั้นไปถึงประตูบ้านอีกแห่งหนึ่ง นายบ้านช่วยคนหนึ่งเห็นนายคามณิจันทร์ จึงกล่าวว่า ลูกคามณิจันทร์ ท่านจะไปไหน? เมื่อนายคามณิจันทร์กล่าวว่า จะไปเฝ้าพระราชา จึงกล่าวว่า ท่านจักไปเฝ้าพระราชาจริงแล้ว ข้าพเจ้าประสงค์จะถวายสาสน์แด่พระราชา ท่านจักนำไปได้ไหม. นายคามณิจันทร์ว่า ได้ฉันจักนำไปให้. นายบ้านช่วยกล่าวว่า เมื่อก่อนตามปกติ ข้าพเจ้ามีรูปงาม มีทรัพย์ สมบูรณ์ด้วยศกดิ์ ไม่มีโรค มาบัดนี้ ข้าพเจ้าเป็นคนเจ็บไข้ เกิดโรคผอมเหลือง ท่านจงทูลถามพระราชาว่าในเรื่องนั้นเป็นเพราะเหตุไร? ได้ยินว่าพระราชาเป็นผู้ฉลาด พระองค์จักตรัสบอกแก่ท่าน ท่านจงบอกพระคำรัสของพระองค์แก่ข้าพเจ้าด้วย. นายคามณิจันทร์รับว่าได้. ลำดับนั้น หญิงคณิกาคนหนึ่ง อยู่ที่ประตูบ้านแห่งหนึ่งข้างหน้า เห็นนายคามณิจันทร์นั้น จึงกล่าวว่า ลูกคามณิจันทร์ ท่านจะไปไหน? เมื่อนายคามณิจันทร์บอกว่าจะไปเฝ้าพระราชา จึงกล่าวว่า เขาถือว่า พระราชาเป็นบัณฑิตผู้ฉลาด ท่านจงนำข่าวสาสน์ของเราไปด้วย แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า เมื่อก่อน ข้าพเจ้าได้ค่าจ้างมาก มาบัดนี้ ไม่ได้แม้แต่หมากพลู ใดๆ ผู้จะมายังสำนักของเรา ไม่มีเลย ท่านจงทูลถามพระราชาว่า ในเรื่องนั้นเป็นเพราะเหตุไรแล้วพึงกลับมาบอกแก่ข้าพเจ้า. ลำดับนั้น หญิงสาวคนหนึ่งที่อยู่ประตูบ้านแห่งหนึ่งข้างหน้า เห็นนายคามณิจันทร์นั้น

แล้วได้ถามเหมือนอย่างนั้น แล้วกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่อาจอยู่ในเรือนของสามี ทั้งไม่อาจอยู่ในเรือนของตระกูล ท่านจึงทูลถามพระราชว่าในเรื่องนั้น เป็นเพราะเหตุอะไร ? แล้วจึงบอกแก่ข้าพเจ้า. ครั้นในกาลต่อมาจากนั้น มีงูอยู่ในจอมปลวกแห่งหนึ่ง ใกล้ทางใหญ่ เห็นนายคามณิจันท์นั้นจึงถามว่า ท่านคามณิจันท์ จะไปไหน ? เมื่อเขาบอกว่า จะไปเฝ้าพระราช จึงกล่าวว่า ข้าว่า พระราชาเป็นบัณฑิต ท่านจงนำข้าวสาสน์ของข้าพเจ้าไปด้วย แล้วกล่าวว่า ในเวลาไปหากิน ข้าพเจ้าถูกความหิวแผดเผา มีร่างกายเหี่ยวแห้ง เมื่อจะออกจากจอมปลวก ร่างกายเต็มคับปล้อง เคลื่อนตัวออกด้วยความยากลำบาก แต่ครั้นเที่ยวหากินแล้วกลับมา เป็นผู้อ้วนหนา มีร่างกายอ้วนพี เมื่อจะเข้าไป ไม่กระทบกระทั่งข้างปล้องเลย เข้าไปอย่างง่ายดาย ท่านจึงทูลถามพระราชว่า ในเรื่องนั้น เป็นเพราะเหตุไร ? แล้วจึงบอกแก่ข้าพเจ้า. ลำดับนั้น เนื้อตัวหนึ่งข้างหน้าเห็นนายคามณิจันท์นั้นจึงถามเหมือนอย่างนั้นแล้วกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่อาจไปกินหญ้าในที่อื่นได้ สามารถกินอยู่ที่โคนต้นไม้แห่งเดียวเท่านั้น ท่านจึงทูลถามพระราชว่า ในเรื่องนั้น เป็นเพราะเหตุไร ? ครั้นต่อมา มีนกกระทาตัวหนึ่งข้างหน้า เห็นนายคามณิจันท์นั้นแล้ว จึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าจับอยู่ที่จอมปลวกแห่งเดียวเท่านั้น สามารถอยู่ได้อย่างสบายใจ จับอยู่ที่อื่น ไม่สามารถจะอยู่ได้ ท่านจึงทูลถามพระราชว่า ในเรื่องนั้น เป็นเพราะเหตุไร ? ลำดับนั้น รุกขเทวดาตนหนึ่งข้างหน้า เห็นนายคามณิจันท์นั้น จึงถามว่า คุณ่อนคามณิจันท์ ท่านจะไปไหน ? เมื่อ

เขบอกว่าจะไปเฝ้าพระราชา จึงกล่าวว่า เขาเล่าลือกันว่า พระราชา
เป็นผู้ฉลาด เมื่อก่อนเราได้สักการะ มาบัดนี้ แม้มাত্রาไบไม่อ่อนสักร
กำมือก็ยังไม่ได้ ท่านช่วยทูลถามพระราชาว่า ในเรื่องนั้น เป็นเพราะ
เหตุไร ? ในกาลต่อจากนั้น พระยานาคตัวหนึ่งเห็นนายคามณิจันทร์
จึงถามเหมือนอย่างนั้น แล้วกล่าวว่า ได้ยินว่าพระราชาเป็นบัณฑิต
เมื่อก่อนน้ำในสระนี้ใส มีสีเหมือนแก้วมณี บัดนี้ ขุ่นมัว มีแหวน
ปกคลุม ท่านพึงทูลถามพระราชาว่า ในเรื่องนั้น เป็นเพราะเหตุไร ?
ที่นั่น คบสทั้งหลายผู้อยู่ในอารามแห่งหนึ่ง ในที่ใกล้พระนคร เห็น
นายคามณิจันทร์นั้น จึงถามเหมือนอย่างนั้นแล้วกล่าวว่า เขาว่าพระ-
ราชาเป็นบัณฑิต เมื่อก่อนผลาผลทั้งหลายในอารามนี้ อร่อย บัดนี้
เฟื่อนฝาด ไม่อร่อย ไม่เป็นรส ท่านช่วยทูลถามพระราชาว่า ในเรื่องนี้
เป็นเพราะเหตุไร ? ข้างหน้าแต่นั้นไป มีพราหมณ์มาณพอยู่ในศาลา
แห่งหนึ่ง ในที่ใกล้ประตูพระนคร เห็นนายคามณิจันทร์นั้น จึงกล่าวว่า
คามณิจันทร์ผู้เจริญ ท่านจะไปไหน เมื่อเขากล่าวว่า จะไปเฝ้าพระราชา
จึงพากันกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านช่วยถือเอาข้าวสาสน์ของพวกเรา
ไปด้วย เพราะว่า เมื่อก่อน ที่ที่พวกเรารำเรียนเอาแล้ว ย่อมปรากฏ
แต่มาบัดนี้ ไม่ทรงจำอยู่ เหมือนน้ำในหม้อทะลุ ย่อมปรากฏเป็น
เหมือนความมืดมนอนธการ ท่านพึงทูลถามพระราชาว่า ในเรื่องนี้
เป็นเพราะเหตุไร ? นายคามณิจันทร์รับเอาข้าวสาสน์ทั้ง ๑๐ ข้อนี้แล้ว
ได้ไปเฝ้าพระราชา. พระราชาได้เสด็จประทับนั่ง ณ สถานที่ที่วินิจจย
อรรถคดี.

เจ้าของโคได้พานายคามณิจันท์เข้าเฝ้าพระราชา. พระราชา
พอทรงเห็นนายคามณิจันท์ก็จำได้ ทรงพระดำริว่า นายคามณิจันท์
เป็นอุปัฏฐากแห่งพระชนกของเรา พอยกเรขึ้นแล้วก็หลีกเลียงไป
ตลอดเวลาประมาณเท่านี้ เขาอยู่ที่ไหนหนอ จึงตรัสถาม ท่านคามณิ-
จันท์ผู้เจริญ ขอเวลามีประมาณเท่านี้ ท่านอยู่ที่ไหน ? เป็นเวลา
นานแล้ว ไม่ปรากฏ ท่านมาด้วยต้องการอะไร. นายคามณิจันท์
กราบทูลว่า ขอเดชะพระอาญาไม่พินเกล้า จำเดิมแต่พระชนกของพระ-
องค์เสด็จสู่สวรรคาลัยแล้ว ข้าพระองค์ไปอยู่ชนบทกระทำสิกรรม
เลี้ยงชีพ แต่นั้น บุษยผู้นี้ได้แสดงความอาญาเพราะเหตุเกี่ยวกับคดี
เรื่องโค จึงคร่ำครวญข้าพระองค์มาเฝ้าพระองค์พระเจ้าข้า. พระราชาตรัส
ว่า ท่านไม่ถูกร่ำครวญมา ก็คงไม่มา เพราะเหตุนั้น ความที่ท่านถูกร่ำครวญ
มานั้นแหละเป็นความดั่งาม บัดนี้ เราจะเห็นบุษยผู้นั้น บุษยผู้นั้น
อยู่ที่ไหน. นายคามณิจันท์กราบทูลว่า คนนี้พระเจ้าข้า. พระราชา
ตรัสถามว่า ผู้เจริญได้ยินว่า ท่านฟ้องความอาญาแก่นายคามณิจันท์
ของเราจริงหรือ. เจ้าของโคทูลว่า จริงพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสถาม
ว่า เพราะเหตุไร. เจ้าของโคทูลว่า เพราะนายคามณิจันท์นี้ ไม่คืน
โค ๒ ตัวให้แก่ข้าพระองค์พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า เขาว่า
จริงหรือ จันทะ ? นายคามณิจันท์ทูลว่า ขอเดชะ ถ้าอย่างนั้น.
ขอพระองค์โปรดทรงสดับขอข้าพระองค์เถิด แล้วกราบทูลเรื่องราว
ทั้งปวงให้ทรงทราบ. พระราชาได้ทรงสดับดังนั้น จึงตรัสถามเจ้าของ

โคว่า ผู้เจริญเมื่อโคเข้าบ้านของท่าน ท่านเห็นหรือเปล่า? เจ้าของโค
ทูลว่า ไม่เห็น พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า ท่านไม่เคยได้ยินคน
เขาพูดถึงเราว่า พระราชาพระนามว่าอาทาสมุข บ้างหรือ ท่านอย่า
หว่าดระแวงเลย จงบอกมาเถิด. เจ้าของโคทูลว่า ได้เห็นพระเจ้าข้า.
พระราชาตรัสว่า คามณิจันทร์ผู้เจริญ เพราะท่านไม่มอบโคให้เจ้าของ
ค่าโคปรับเป็นสินไหมสำหรับท่าน แต่บุรุษนี้ทั้งที่เห็น พุคฺคสาวาท
ที่รู้ ว่าไม่เห็น เพราะฉะนั้น ท่านนั้นแหละเป็นผู้ประกอบการควัก
นัยน์ตาทั้งสองข้างของบุรุษผู้นี้ และภรรยาของบุรุษผู้นี้ด้วย ส่วน
ตนเองให้กหาปณะ ๒๔ กหาปณะเป็นมูลค่าราคาคโค. เมื่อตรัสอย่างนี้
แล้ว นักการก็พาตัวเจ้าของโคออกไปข้างนอก. เจ้าของโคนั้นคิดว่า
เมื่อเขาควักลูกตาเสียแล้ว เราจักเอากหาปณะไปทำอะไร จึงหมอบ
ลงแทบเท้าของนายคามณิจันทร์แล้วกล่าวว่า ท่านคามณิจันทร์ผู้เป็น
นาย กหาปณะที่เป็นมูลค่าค่าโคจงเป็นของท่านเถิด และจงถือ
เอากหาปณะเหล่านี้ด้วย แล้วในกหาปณะทั้งหลาย แม้อื่น ๆ แล้ว
หนีไป.

ลำดับนั้น บุรุษคนที่ ๒ ทูลว่า ขอเดชะ นายคามณิจันทร์นี้
ประหารภรรยาของข้าพระองค์ ทำให้ครรภ์ตกไป. พระราชาตรัส
ถามว่า จริงหรือ จันทะ? นายคามณิจันทร์ทูลว่า ข้าแต่มหाराช
ขอพระองค์โปรดทรงสดับ แล้วกราบทูลเรื่องทั้งปวงให้ทรงทราบโดย
พิสดาร. ลำดับนั้น พระราชาตรัสถามนายคามณิจันทร์นั้นว่า ก็ท่าน

ประหารภรรยาของบุรุษผู้นี้ ทำให้ครรภ์ตกไปหรือ ? นายคามณิจันทร์
ทูลว่า ขอเดชะ ข้าพระองค์มิได้ทำให้ตกไปพระเจ้าข้า. พระราชา
ตรัสถามบุรุษนั้นว่า ผู้เจริญ ความที่นายคามณิจันทร์นี้ประหารแล้ว
ทำครรภ์ให้ตกไป ท่านอาจให้เกิดมีขึ้นได้หรือไม่ ? บุรุษนั้นทูลว่า
ไม่อาจ พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสถามเขาว่า บัดนี้ ท่านจะกระทำ
อย่างไร ? บุรุษนั้นทูลว่า ข้าพระองค์ต้องการบุตรคืนมาพระเจ้าข้า.
พระราชาตรัสว่า จันทะผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ท่านเอาภรรยาของบุรุษ
ผู้นี้ไปไว้ในเรือนของท่าน ในคราวที่นางคลอดบุตร จงนำบุตรนั้น
มาให้บุรุษผู้นี้. ฝ่ายบุรุษผู้้นั้นจึงหมอบลงแทบเท้าของนายคามณิจันทร์
แล้วกล่าวว่า นายท่านอย่าทำลายเรือนของเราเลย ได้ให้กหาปณะ
แล้วหลีกหนีไป.

ลำดับนั้น บุรุษคนที่ ๓ มากราบทูลว่า ขอเดชะ นายคามณิ-
จันทร์นี้ประหารทำแท้งของข้าพระองค์หัก พระเจ้าข้า. พระราชา
ตรัสถามว่า เขาว่า จริงหรือ จันทะ ? นายคามณิจันทร์กราบทูลว่า
ข้าแต่มหाराชขอได้โปรดสดับ แล้วกราบทูลประพจน์เหตุนั้นโดย
พิสดาร. พระราชาได้ทรงสดับดังนั้นจึงตรัสถามคนเลี้ยงม้าว่า เขาว่า
ท่านพูดว่า จงขว้างม้าให้กลับ จริงหรือ ? คนเลี้ยงม้านั้นทูลว่า ขอ
เดชะ ข้าพระองค์ไม่ได้พูด พระเจ้าข้า เขาถูกตรัสถามซ้ำจึงกราบทูล
ว่า ข้าพระองค์พูดพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสเรียกนายคามณิจันทร์
มาตรัสว่า จันทะผู้เจริญ บุรุษผู้นี้ พูดแล้ว กลับกล่าวมุสาวาทว่า

ไม่ได้พูด ท่านจงตัดลิ้นของเขาแล้วเอาของที่มีของเราเป็นมูลค่ามาให้ไปพันหนึ่ง. คนเลี้ยงม้ากลับให้กหาปณะ แม่อื่นอีกแล้วหลบหนีไป.

ลำดับนั้น บุตรช่างสานกราบทูลว่า ขอเดชะ นายคามณิ-
จันท์นี้ เป็นโจรมาบิดาของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า. พระราชาตรัส-
ถามว่า เขาว่า จริงหรือ จันทะ ? นายคามณิจันท์กราบทูลว่า ขอเดชะ
พระองค์โปรดทรงสดับ แล้วกราบทูลเหตุนี้ให้ทรงทราบโดยพิสดาร.
พระราชารับสั่งให้เรียกช่างสานมาแล้วตรัสถามว่า บัดนี้ ท่านจะกระทำ
อย่างไร ? ช่างสานทูลว่า ขอเดชะ ข้าพระองค์ขอบิดาของข้าพระองค์
คืนมา พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า จันทะผู้เจริญ การได้บิดาของ
ช่างสานนี้คืนมาจึงจะควร ก็คนตายแล้วไม่อาจนำมาอีกได้ ท่านจง
นำมารดาของช่างสานคนนี้นำไว้ในเรือนท่านแล้ว เป็นบิดาของช่าง-
สานนี้. บุตรช่างสานกล่าวว่า นาย ท่านอย่าทำลายเรือนแห่งบิดา
ผู้ชายแล้วของข้าพเจ้าเลย ได้ให้กหาปณะแก่นายคามณิจันท์แล้ว
หลบหนีไป

นายคามณิจันท์ได้ประสบชัยชนะเฉพาะวันนี้ มีจิตยินดีกราบ
ทูลพระราชาว่า ขอเดชะ มีคนบางคนส่งสาสน์มาแก่พระองค์ ข้า
พระองค์ขอกราบทูลสาสน์นั้นแก่พระองค์. พระราชาตรัสว่า จงบอก
มาเถิด จันทะ. นายคามณิจันท์จึงกราบทูลทีละเรื่อง ๆ โดยย้อนลำดับ
เริ่มสาสน์ของพวกพราหมณ์มาจนเป็นเรื่องต้น. พระราชาได้ทรง
วิสันนาไปโดยลำดับ. ทรงวิสันนาอย่างไร ? คือก่อนอื่น ทรงสดับ

สาสน์ที่ ๑ ได้ตรัสว่า เมื่อก่อน ได้มีไถ่ซึ่งขันเป็นเวลาอยู่ในที่ที่เป็นที่
อยู่พวกพราหมณ์มานพเหล่านั้น เมื่อพราหมณ์มานพเหล่านั้นลุกขึ้น
ตามเสียงไถ่นั้น แล้วเรียนมนต์ทำการสังวรัชยอยู่ จนอรุณขึ้นด้วย
เหตุนั้น มนต์ที่พวกพราหมณ์มานพเหล่านั้นเล่าเรียนมาเอาไว้ก็ไม่
เสื่อม มาบัดนี้ มีไถ่ซึ่งขันไม่เป็นเวลาอยู่ในที่อยู่ของพราหมณ์มานพ
เหล่านั้น ไถ่ตัวนั้น ขันดึกเกินไปข้าง จวนสว่างบ้าง พวกพราหมณ์
มานพลุกขึ้นตามเสียงของไถ่นั้นซึ่งขันดึกเกินไป เล่าเรียนมนต์กังว
นอน กำลังทำการสังวรัชยก็กลับไปอีก ครั้นลุกขึ้นตามเสียงของไถ่
ซึ่งขันในเวลาจวนจะสว่าง ก็สังวรัชยไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ มนต์ที่
พวกพราหมณ์มานพเหล่านั้นเล่าเรียนไว้ จึงไม่ปรากฏ.

แม้เรื่องที่ ๒ ครั้นได้ทรงสดับแล้ว จึงตรัสว่า เมื่อก่อน
ดาบสเหล่านั้นพากันกระทำสมณธรรม ได้เป็นผู้ชวนชวายประกอบ
การบริกรรมกสิณ มาบัดนี้ พากันละทิ้งสมณธรรมเสีย ชวนชวาย
ประกอบในกิจที่ไม่ควรกระทำ ให้ผลที่เกิดขึ้นในอารามแก่พวก
อุปัฏฐาก สำเร็จการเลี้ยงชีวิตด้วยมิจจาชีพ ด้วยการรับก้อนข้าวและ
ให้ก้อนข้าวตอบแทน ด้วยเหตุนี้ ผลผลทั้งหลายของดาบสเหล่านั้น
จึงไม่ร่อย ก็ถ้าดาบสเหล่านั้น จักเป็นผู้ชวนชวายประกอบสมณ
ธรรมอีก เหมือนในกาลก่อน ผลผลทั้งหลายของดาบสเหล่านั้น จัก
กลับมีรสร่อยอีก ดาบสเหล่านั้นย่อมไม่รู้ว่ราชระกูลเป็นบัณฑิต
ท่านจงบอกให้ดาบสเหล่านั้นกระทำสมณธรรม.

ครั้นทรงสดับเรื่องที่ ๓ จึงตรัสว่า พระยานาคเหล่านั้นกระทำการทะเลาะกันแลกกันด้วยเหตุนี้ น้ำนั้นจึงขุ่นมัว ถ้าพระยานาคเหล่านั้นจักสมัคสมานกันเหมือนเมื่อก่อน จักกลับเป็นน้ำใสอีก.

ครั้นทรงสดับเรื่องที่ ๔ จึงตรัสว่า เมื่อก่อน รุกขเทวดานั้น รักษาพวกมนุษย์ผู้เดินทางไปในดง เพราะฉะนั้น จึงได้พลีกรรมมีประการต่าง ๆ มาบัดนี้ ไม่กระทำการอารักขา เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้พลีกรรม ถ้าจักกระทำการอารักขา เหมือนในกาลก่อน ก็จักเป็นผู้ได้ลาภอันเลิศอีก เทวดานั้นไม่รู้ว่าพระราชาเป็นบัณฑิต เพราะฉะนั้น ท่านจงบอกให้เทวดานั้นอารักขาพวกมนุษย์ผู้ขึ้นสู่ดงเถิด.

ครั้นทรงสดับเรื่องที่ ๕ จึงตรัสว่า นกกระทานั้น จับที่เชิงจอมปลวกนั้น จึงขันอย่างอึมเอิบใจ ภายได้จอมปลวกนั้น มีหม้อชุมทรัพย์ใหญ่ ท่านจงขุดจอมปลวกเอาชุมทรัพย์นั้นเถิด.

ครั้นทรงสดับเรื่องที่ ๖ จึงตรัสว่า เนื้อตัวนั้นสามารถกินหญ้าที่โคนต้นไม้ได้ เบื้องบนต้นไม้มีรวงผึ้งใหญ่ เนื้อตัวนั้นติดหญ้าที่เปื้อนน้ำผึ้ง จึงไม่อาจเคี้ยวกินหญ้าอื่น ท่านจงนำรวงผึ้งนั้นไป แล้วส่งรสหวานขึ้นเลิสมาให้เรา ที่เหลือจากนั้น เอาไว้บริโภคใช้สอยสำหรับตน.

ครั้นทรงสดับเรื่องที่ ๗ จึงตรัสว่า ภายได้จอมปลวกที่งูอยู่นั้น มีชุมทรัพย์หม้อใหญ่ งูตัวนั้นรักษาชุมทรัพย์นั้นอยู่ ในเวลาจะออก เพราะความโลภในทรัพย์ จึงทำสรีระให้หย่อน ดินนั้นดินนี้ออกไป

ครั้นได้เหยื่อแล้ว ไม่คิดขัดเลย รีบเข้าไปโดยเร็ว เพราะความเสนาหา
ในทรัพย์ ท่านจึงขุดเอาขุมทรัพย์นั้นเกิด.

ครั้นทรงสดับเรื่องที่ ๘ จึงตรัสว่า ในระหว่างบ้านเป็นที่
อยู่ของสามีและบิดามารดา ของหญิงรุ่นสาวนั้น มีชายชู้ในบ้าน
แห่งหนึ่ง นางระลึกลงใจชู้ชู้ เพราะความเสนาหาในชายชู้ชู้
จึงไม่อาจอยู่ในเรือนสามี พุดว่า ฉันจักไปเยี่ยมบิดามารดา แล้วก็ไป
อยู่ในเรือนชายชู้ ๒ - ๓ วันแล้วจึงไปเรือนบิดามารดา อยู่ที่เรือน
บิดามารดานั้น ๒-๓ วันหวนระลึกถึงชายชู้ขึ้นมา จึงพุดว่า ฉันจักไป
เรือนสามี ก็หวนไปเรือนของชายชู้ชู้แหละ ท่านจงบอกหญิงคนนั้น
ว่า พระราชกำหนดกฎหมายมีอยู่ แล้วจงกล่าวแก่หญิงนั้นว่า นัยว่า
นางจะอยู่เฉพาะในเรือนของสามีเท่านั้น ถ้าพระราชารับสั่งให้จับท่าน
ชีวิตของท่านก็จะไม่มีอยู่ ควรกระทำความไม่ประมาท.

ครั้นทรงสดับเรื่องที่ ๙ จึงตรัสว่า เมื่อก่อน หญิงคนิกานนั้น
รับเอาค่าจ้างจากมือของชายคนหนึ่งแล้ว ก็อยู่ประจำกะชายคนนั้น
ไม่รับเอาจากมือของคนอื่นอีก ด้วยเหตุนี้ ในครั้งก่อน ค่าจ้างจึง
เกิดขึ้นแก่หญิงคนิกาน คนนั้นอย่างมากมาย มาบัดนี้ หญิงคนิกานนั้น
ละทิ้งธรรมดาของตนเสีย ไม่ชำระค่าจ้างที่ตนรับจากมือของชายคน
หนึ่งให้เสร็จก่อน ไปรับจากมือของชายอื่น ไม่ให้โอกาสแก่ชายคน
แรก กับให้โอกาสแก่ชายคนหลัง ด้วยเหตุนี้ ค่าจ้างจึงไม่เกิดขึ้น
แก่หญิงคนิกานนั้น ใคร ๆ จึงไม่ไปหาหญิงคนิกานนั้น ถ้าหากจักตั้ง

อยู่ในธรรมดาของตน คำจ้างจักมีเช่นกับเมื่อก่อนทีเดียว ท่านจงบอก
หญิงคนนั้นให้ตั้งอยู่ในธรรมของตน.

ครั้นทรงสดับเรื่องที่ ๑๐ จึงตรัสว่า นายบ้านช่วยคนนั้น
เมื่อก่อน วินิจฉัยอรรถคดี โดยธรรม โดยสม่ำเสมอ ด้วยเหตุนี้
จึงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนทั้งหลาย และพวกคนที่รักใคร่ก็นำ
บรรณาการเป็นอันมากมาให้แก่เขา ด้วยเหตุนี้ เขาจึงเป็นผู้มีรูปงาม
มีทรัพย์มาก สมบูรณ์ด้วยยศ ม้าบด เป็นผู้เห็นแก่สินบนวินิจฉัย
อรรถคดีโดยไม่เป็นธรรม ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นคนกำพร้า เชื้อญาติ
ถูกโรคผอมเหลืองกรอบงำ ถ้าเขาจักวินิจฉัยอรรถคดีโดยธรรมเหมือน
เมื่อก่อน เขาก็คงกลับเป็นเหมือนเมื่อก่อนอีก เขาไม่รู้ว่ามีพระราช
อยู่ ท่านจงบอกเขาให้วินิจฉัยอรรถคดี โดยธรรมเถิด. นายคามณิ-
จันท์ได้กราบทูลสาสน์มีประมาณเท่านี้ ให้พระราชาทรงทราบด้วยประ-
การจะนี้. พระราชาก็ได้ทรงพยากรณ์ปัญหานี้ทั้งหมดด้วยปัญญาของ
พระองค์ ประจุพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ให้พระราชทรัพย์มากมายแก่
นายคามณิจันท์ ทรงกระทำบ้านที่อยู่ของเขาให้เป็นพรหมไทย พระ-
ราชทานเฉพาะเขาเท่านั้นแล้วส่งกลับไป.

นายคามณิจันท์นั้นออกจากพระนคร แล้วบอกข่าวสาสน์สั้น
ที่พระโพธิสัตว์ประทานมา แก่พราหมณ์มานพ ดาบส พระยานาค
และรุกขเทวดา เสร็จแล้วถือเอาขุมทรัพย์จากสถานที่พักนกระทำให้
แล้วไปเอารวงผึ้งจากต้นไม้ในสถานที่เนื้อกินหญ้า ส่งน้ำผึ้งไปถวาย

พระราชแล้วไปขุดจอมปลวกในสถานที่อยู่ของงู เอาขุมทรัพย์มาแล้ว
บอกข่าวสาสน์ตามทำนองที่พระราชตรัสนั้นแหละ แก่หญิงสาวรุ่น
หญิงคนิกและนายบ้าน เสร็จแล้วไปยังบ้านของตนด้วยศอันยิ่งใหญ่
ดำรงอยู่ชั่วอายุก็ได้ไปตามยถากรรม. ฝ่ายพระเจ้าอาทาสมุขทรง
บำเพ็ญบุญทั้งหลาย มีทานเป็นต้น ในเวลาสิ้นพระชนมายุ ทรง
บำเพ็ญทางสวรรค์ให้เต็ม แล้วเสด็จไป.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตมีปัญญามาก ใน
บัดนี้เท่านั้นก็หาได้ แม้ในกาลก่อนก็มีปัญญามากเหมือนกัน ครั้น
ทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว ทรงประกาศก็จะประชุมชาดก.
ในเวลาจบสัจจะ ชนเป็นอันมากก็ได้เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี
พระอนาคามี และพระอรหันต์. นายคามณิจันทร์ในกาลนั้นได้เป็น
พระอานนท์ ในบัดนี้ ส่วนพระเจ้าอาทาสมุขในกาลนั้น คือเรา
ตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาคามณิจันทร์ชาดกที่ ๗

๘. มันทาตุราชชาดก

กามมีความสุขน้อย มีทุกข์มาก

[๓๗๓] พระจันทร์ พระอาทิตย์ (ย่อมเวียน
รอบเขาสีเนรุราช) ส่องรัศมีสว่างไสวไปทั่ว
ทิศโดยกำหนดที่เท่าใด สัตว์ทั้งหลายที่อาศัย
แผ่นดินอยู่ในที่มีกำหนดเท่านั้น ล้วนเป็น
ทาสของพระเจ้านันทาตุราชทั้งสิ้น.

[๓๗๔] ความอึดในกามทั้งหลาย ย่อมไม่มี
ด้วยฝนคือกหาปณะ กามทั้งหลายมีความ
ยินดีน้อย มีทุกข์มา บัณฑิตรู้ชัดอย่างนี้.

[๓๗๕] พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ย่อมไม่ปรารถนาความยินดีในกามทั้งหลายที่
เป็นทิพย์ เป็นผู้ยินดีแต่ความสิ้นไปแห่ง
ตัณหาโดยแท้.

จบ มันทาตุราชชาดกที่ ๘

อรรถกถามันทาตุราชชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้กระสันจะสึกรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า ยาวตา
จนฺทิมสุริยา ดังนี้

ได้ยินว่า ภิกษุรูปนั้นเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี เห็นสตรีผู้หนึ่งตกแต่งประดับประดาสวยงาม จึงเกิดความกระสันรัญจนใจ. ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงนำภิกษุรูปนั้นมายังธรรมสภา แล้วแสดงแก่พระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้ กระสันอยากจะสึก พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสถามว่า ได้ยินว่า เธอกระสันอยากจะสึกจริงหรือภิกษุ. เมื่อภิกษุนั้นทูลรับว่า จริงพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เมื่อเธออยู่ครองเรือน จักอาจทำค้นหาให้เต็มได้ เมื่อไร เพราะขึ้นชื่อว่ากามค้นหานี้ เต็มได้ยาก ประคุมหาสมุทร ด้วยว่าโบราณกบัณฑิตทั้งหลายครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมหาทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒๐,๐๐๐ เป็นบริวาร ได้ครองราชย์ในเทวโลกชั้นจาตุมมหाराจิกา มีมนุษย์เป็นบริวารเท่านั้น ทั้งครองเทวราชสมบัติในสถานที่ประทับอยู่ของท้าวสักกะ ๓๖ พระองค์ ในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ไม่สามารถเลยที่จะทำกามค้นหาของตนให้เต็มก็ได้ทำกาลกิริยาตายไป ก็เธอเล่า เมื่อไรอาจทำกามค้นหานั้นให้เต็มได้แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล ครั้งปฐมกัป ได้มีพระราชานามว่า พระเจ้ามหาสมมตราช โอรสของพระองค์พระนามว่า โรชะ. โอรสของพระเจ้าโรชะ พระนามว่า วรโรชะ. โอรสของพระเจ้าวรโรชะ พระนามว่า กัลยาณะ. โอรสของพระเจ้ากัลยาณะ พระนามว่า วรกัลยาณะ. โอรสของพระเจ้าวรกัลยาณะ พระนามว่า อุโปสถ.

โอรสของพระเจ้าอุโปสถ พระนามว่า วรอุโปสถ. โอรสของพระเจ้าวรอุโปสถ ได้มีพระนามว่า มันทาตุ พระเจ้ามันทาตุนั้นทรงประกอบด้วยรัตนะ ๗ และอิทธิฤทธิ์ ๔ ครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ. ในเวลาที่พระองค์ทรงคู่พระหัตถ์ซ้ายประดับด้วยพระหัตถ์ขวา ฝนรัตนะ ๗ ก็ตกลงมาประมาณเข้า คูเมฆฝนทิพย์ในอากาศ พระเจ้ามันทาตุได้เป็นมนุษย์อัศจรรย์เห็นปานนี้. ก็พระเจ้ามันทาตุนั้นทรงเล่นเป็นเด็กอยู่แปดหมื่นสี่พันปี ทรงครองความเป็นอุปราชอยู่แปดหมื่นสี่พันปี ทรงครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแปดหมื่นสี่พันปี. ก็พระองค์ทรงมีพระชนมายุหนึ่งอสงไขย. วันนี้พระเจ้ามันทาตุนั้นไม่สามารถทำกามตัณหาให้เต็มได้ จึงทรงแสดงอาการระอาพระทัย. อำมาตย์ทั้งหลายทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพพระองค์ทรงระอาเพราะเหตุไร? พระเจ้ามันทาตุตรัสว่า เมื่อเรามองเห็นกำลังบุญของเราอยู่ ราชสมบัตินี้จักทำอะไรได้ ถามที่ไหนหนอจึงจะน่ารื่นรมย์. อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช เทวโลกนารื่นรมย์ พระเจ้าข้า. ท้าวเธอจึงทรงพុងจักรรัตนะไปยังเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาพร้อมด้วยบริษั. ลำดับนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ทรงถือดอกไม้อะและของหอมอันเป็นทิพย์ ห้อมล้อมด้วยหมู่เทพกระทำการต้อนรับ นำพระเจ้ามันทาตุนั้นไปยังเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกา ได้ถวายราชสมบัติในเทวโลก. เมื่อพระเจ้ามันทาตุนั้นห้อมล้อมด้วยบริษัของพระองค์ครองราชสมบัติอยู่ในชั้นจาตุมหาราชิกา

นั้น กาลเวลาล่วงไปช้านาน พระองค์ไม่สามารถหาตัวให้เต็มใน
ชั้นจตุรุมหาราชิกาชั้นนั้นได้ จึงทรงแสดงอาการเบื่อบรรเทา, ท้าวมหาราช
ทั้ง ๔ จึงทูลถามว่า ข้าแต่มหาราช พระองค์ทรงเบื่อบรรเทาเพราะ
อะไรหนอ. พระเจ้ามณฑาตรัสว่า จากเทวโลกนี้ ที่ไหนน่ารื่นรมย์
กว่า. ท้าวมหาราชทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ พวกข้าพระองค์
เป็นบริษัทผู้คอยอุปฐากผู้อื่น ขึ้นชื่อว่าเทวโลกชั้นดาวดึงส์น่ารื่นรมย์
พระเจ้ามณฑาจึงฟังจักรรัตนะออกไป ห้อมล้อมด้วยบริษัทของพระ-
องค์ บ่ายหน้าไปยังภพดาวดึงส์. ลำดับนั้น ท้าวสักกะเทวราชทรง
ถือดอกไม้และของหอมทิพย์ห้อมล้อมด้วยหมู่เทพ ทรงทำการต้อนรับ
รับพระเจ้ามณฑาชั้นนั้น ทรงจับพระองค์ที่พระหัตถ์แล้วตรัสว่า ข้าแต่
มหาราช ขอพระองค์จงเสด็จมาทางนี้. ในเวลาที่พระราชาอันหมู่
เทพห้อมล้อมเสด็จไป ปริณายกขุนพลพาจักรแก้วลงมายังถิ่นมนุษย์
พร้อมกับบริษัท เข้าไปเฉพาะยังนครของตน ๆ. ท้าวสักกะทรงนำ
พระเจ้ามณฑาไปยังภพดาวดึงส์ ทรงทำเทวดาให้เป็น ๒ ส่วน ทรง
แบ่งเทวราชสมบัติของพระองค์กึ่งหนึ่งถวายพระเจ้ามณฑา. ตั้งแต่
นั้นมาพระราชา ๒ พระองค์ ทรงครองราชสมบัติ (ในภพดาวดึงส์
นั้น). เมื่อกาลเวลาล่วงไปด้วยประการอย่างนี้ ท้าวสักกะทรงให้
พระชนมายุสิ้นไปสามโกฏิหกหมื่นปีก็จุติ. ท้าวสักกะพระองค์อื่นก็มา
บังเกิดแทน. แม้ท้าวสักกะพระองค์นั้นก็ครองราชสมบัติในเทวโลก
แล้วก็จุติไป โดยสิ้นพระชนมายุ. โดยอุบายนี้ ท้าวสักกะถึง ๓๖

พระองค์จุติไปแล้ว. ส่วนพระเจ้ามณฑาตุยังครองราชสมบัติใน
เทวโลกโดยร่างกายของมนุษย์นั่นเอง. เมื่อเวลาผ่านไปด้วยประการ
อย่างนี้ กามตัณหาที่ยังเกิดขึ้นแก่พระองค์โดยเหลือประมาณยิ่งขึ้น
พระองค์จึงทรงดำริว่า เราจะได้ประโยชน์อะไรด้วยราชสมบัติในเทว-
โลกกึ่งหนึ่ง เราจักฆ่าตัววสัฏกะเสีย ครองราชสมบัติในเทวโลกคน
เดียวเถิด. ตัวเธอไม่อาจฆ่าตัววสัฏกะได้. กิเลสตัณหาความอยากนี้
เป็นมูลรากของความวิบัติ. ด้วยเหตุนี้ อายุสังขารของตัวเธอจึง
เสื่อมไป ความชราก็เบียดเบียนพระองค์. กิเลสคร่าร่างกายมนุษย์
ย่อมไม่แตกดับในเทวโลก. ถ้าดับนั้น พระเจ้ามณฑาตุนั้นจึงพลัดจาก
เทวโลกตกลงในพระราชอุทยาน. พนักงานผู้รักษาพระราชอุทยาน
จึงกราบทูลความที่พระเจ้ามณฑาตุนั้นเสด็จมาให้ราชตระกูลทราบ
ราชตระกูลเสด็จมา พวกนักปราชญ์ที่บรรทมในพระราชอุทยานนั่นเอง
พระราชาทรงบรรทมโดยอนุญานไสยาสน์ อำมาตย์ทั้งหลายทูลถาม
ว่า ขอเดชะ ข้าพระองค์ทั้งหลาย จะกล่าวอย่างไร เฉพาะพระ-
พักตร์ขอพระองค์ พระเจ้าข้า. พระเจ้ามณฑาตุตรัสว่า ท่านทั้งหลาย
ถึงบอกข่าวสาสน์นี้แก่มหาชนว่า พระเจ้ามณฑาตุมหाराชครองราช-
สมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมหาทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็น
บริวาร ครองราชสมบัติในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาตลอดกาลนาน
แล้วได้ครองราชสมบัติในเทวโลกตามปริมาณพระชนมายุของตัวว-
สัฏกะถึง ๓๖ องค์ ยังทำตัณหาความอยากให้เต็มไม่ได้เลย ได้

สวรรคตไปแล้ว ครั้นพระองค์ตรัสอย่างนั้นแล้วก็สวรรคตเสด็จไปตาม
ยถากรรม.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วเป็นผู้ตรัสรู้ยิ่ง
แล้วได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

พระจันทร์ พระอาทิตย์ (ย่อมเวียน
รอบเขาสิเนรุราช) ส่องรัศมีสว่างไสวไปทั่ว
ทิศโดยที่มีกำหนดเท่าใด สัตว์ทั้งหลายที่
อาศัยแผ่นดินอยู่ในที่มีกำหนดเท่านั้น ล้วน
เป็นทาสของพระเจ้ามันธาตุราชทั้งสิ้น. ความ
อึดในกามทั้งหลายย่อมไม่มี เพราะฝนคือ
กหาปณะ กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มี
ทุกข์มาก บัณฑิตย่อมรู้ชัดอย่างนี้. ภิกษุผู้
เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อม
ไม่ถึงความยินดีในกามทั้งหลาย แม้ที่เป็น
ทิพย์ เป็นผู้ยินดีในความสิ้นไปแห่งตัณหา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตา เป็นคำกล่าวถึงกำหนด
เขต. บทว่า ปริหรนฺติ ความว่า ย่อมหมุนเวียนเขาพระสิเนรุ โดย
กำหนดมีประมาณเท่าใด. บทว่า ทิสส ภนฺติ ความว่า ย่อมส่อง
สว่างในทิศทั้งสิบ. บทว่า วิโรจนา ความว่า ชื่อว่า มีสภาพสว่าง

ไสว เพราะกระทำความสว่าง. บทว่า สพุเพว ทาสา มนุชาตุ
เย ปาณา ปจวิสุติตา ความว่า ก็สัตว์ทั้งหลาย คือหมู่มนุษย์
ชาวชนบทเหล่าใด ผู้อาศัยแผ่นดินอยู่ในประเทศมีประมาณเท่านี้ สัตว์
เหล่านั้นทั้งหมดเมื่อเข้าไปเฝ้าด้วยคิอย่างนี้ว่า พวกเราเป็นทาสของ
พระเจ้ามันธาคู พระเจ้ามันธาคูเป็นปู่ของพวกเรา แม้เป็นไท ก็
ชื่อว่าเป็นทาสเหมือนกัน. ในบทว่า น กหาปณวสุเสน นี้ พระ-
เจ้ามันธาคูทรงประพระหัตถ์ทำให้ฝนคือรัตนะ ๗ อันใดตกลงมา เพื่อ
ทรงสงเคราะห์พวกหมู่มนุษย์ผู้เป็นทาสเหล่านั้น ฝนคือรัตนะ ๗ นั้น
ท่านเรียกว่า ฝนคือกหาปณะในพระกาลานี้. บทว่า ติตติ เมสุ
ความว่า ขึ้นชื่อว่าความอิมในวัฏฏคามสละกิเลสคามทั้งหลาย เพราะ
ฝนคือกหาปณะเมื่อนั้น ย่อมไม่มี ตัณหานั้นทำให้เต็มได้ยากอย่างนี้.
บทว่า อปฺปสฺสทา ทูขา กามา ความว่า ขึ้นชื่อว่ากามทั้งหลาย
เปรียบเหมือนความฝน มีความยินดีน้อย คือมีความสุขน้อย ก็ใน
กามนี้มีแต่ทุกข์เท่านั้น มากมาย ทุกข์นั้นพึงแสดงโดยกระบวนแห่ง
ทุกขักขันธสูตร. บทว่า อิติ วิญญาย ได้แก่ กำหนดรู้อย่างนี้.
บทว่า ทิพฺพเสฏ ได้แก่ ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น อันเป็น
เครื่องบริโภคของเทวดาทั้งหลาย. บทว่า รติ โส ความว่า ภิกษุ
ผู้เห็นแจ้งนั้น แม้ถูกเชื่อเชิญด้วยกามทั้งหลายอันเป็นทิพย์ ก็ย่อม
ไม่ถึงความยินดีในกามเหล่านั้น เหมือนท่านพระสมิทธิ. บทว่า
ตณฺหุขยโรโต ได้แก่ ผู้ยินดีแล้วในพระนิพพาน. จริงอยู่ ตัณหา

มาถึงพระนิพพานย่อมหมดสิ้นไป เพราะฉะนั้น พระนิพพานนั้น
ท่านจึงเรียกว่า ตันหักขะ ธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา เป็นผู้ยินดีแล้ว
ยินดีอยู่แล้วในธรรมเป็นที่สิ้นตัณหานั้น. บทว่า สมมาสัมพุทฺธ-
สาวโก ความว่า ชื่อว่าสัมมาสัมพุทธะ เพราะตรัสรู้สัจจะโดยชอบ
ด้วยพระองค์เอง ชื่อว่าสาวก เพราะเกิดในที่สุดแห่งการสดับฟัง
คือเป็นโยคาวจรบุคคลผู้ใดสดับรับฟังมาก.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศ
สัจจะ ๔ แล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้กระสันจะ
สึกตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล คนเป็นอันมากแม้เหล่าอื่นก็ได้บรรลุโศคา-
ปัตติผลเป็นต้น. พระเจ้ามณฑาคุมหาราชในกาลนั้น คือเราตถาคต
ละนี้แล.

จบ อรรถกถาสัมชาตุราชชาดกที่ ๘

๕. ติริติวัจนชาดก

ควรบูชาผู้มีพระคุณ

[๓๓๖] กรรมอะไร ๆ ที่สำเร็จด้วยวิชาของดาบส
นี้มีได้มีเลย อนึ่ง ดาบสนั้นไม่ใช่พระญาติ
พระวงศ์ไม่ใช่พระสหายของพระองค์ เมื่อ
เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไร ติริติวัจนดาบสผู้มี
มือถือไม้ ๓ อัน จึงบริโภคก่อนข้าอันเลิศ.

[๓๓๗] เมื่อเรารบพ่ายแพ้ใจร ทกอยู่ในฐานะ
อันตราย ติริติวัจนดาบสผู้นี้ได้กระทำความ
อนุเคราะห์แก่เราผู้เดียวในป่าที่ไม่มีน้ำ น้ำ
หวนคเดียว เมื่อเราได้รับความลำบากก็ได้
พาดพระองให้ เพราะเหตุนั้น เราแม้ถูกความ
ทุกข์เบียดเบียนแล้วก็ขึ้นจากบ่อได้.

[๓๓๘] เรามาถึงเมืองนี้ได้โดยความยาก เพราะ
อานุภาพของติริติวัจนดาบสผู้นี้ เราถึงจะเป็น
อยู่ในมนุษยโลก ก็เหมือนกับไปปรโลกอัน
เป็นวิสัยของมัจจุราช ลูกรัก ติริติวัจนดาบส
เป็นผู้ควรแก่ปัจจัยลาภ ท่านทั้งหลายจงพา

กันถวายของควรบริโภคนและของควรบูชาแก่
ท่านศิริติวัจนดาบสเถิด.

จบ ศิริติวัจนชาดกที่ ๕

อรรถกถาศิริติวัจนชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
การที่ท่านพระอนนทได้ผ้า ๑,๐๐๐ ผืน ก็ได้จากมือแห่งพระสนม
ของพระเจ้าโกศล ๕๐๐ ผืน ได้จากพระหัตถ์ของพระราชา ๕๐๐ ผืน
จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า นิยมสุต วิชฺชา ดังนี้. เรื่องท่าน
กล่าวไว้พิสดารแล้ว ในลิลิตชาดก ทุกนิบาต ในหนหลัง. (ในที่
นี้) ทรงนำเอาเรื่องในอติตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระ-
นครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในแคว้นกาสิ
ในวันตั้งชื่อ พวกญาติได้ตั้งชื่อว่า ศิริติวัจนกุมาร. พระโพธิสัตว์นั้น
ได้ถึงความเจริญวัยโดยลำดับ ได้เล่าเรียนศิลปศาสตร์ทุกอย่างในเมือง
ดักกศิลาแล้วอยู่ครองเรือน เมื่อบิดามารดาทำกาลกิริยาตายไป
แล้วสลดใจ จึงออกบวชเป็นฤาษี มีรากไม้และผลไม้ในป่าเป็นอาหาร
สำเร็จการอยู่ในราวป่า. เมื่อพระโพธิสัตว์อยู่ในราวป่านั้น ท้องถิ่น
ชายอาณาเขตของพระเจ้าพาราณสี เกิดกำเริบจลาจลขึ้น. พระองค์
เสด็จไปในประเทศชายแดนนั้น ทรงพ่ายแพ้ในการรบ ทรงกลัวต่อ
มรณภัย เสด็จขึ้นคอช้างตัวประเสริฐเท่านั้น เสด็จหนีไปทางด้าน

หนึ่งท่องเที่ยวไปในป่า พอดีเป็นเวลาเช้า เป็นเวลาที่ศิริติวัจฉณฺย
ออกไปเพื่อต้องการผลาผล จึงเสด็จเข้าไปยังอาศรมของศิริติวัจฉณฺย
นั้น. พระราชานั้นทรงทราบว่าเป็นสถานที่อยู่ของดาบส จึงเสด็จลง
จากคอช้าง ทรงเหน็ดเหนื่อยเพราะลมและแดด จึงทรงกระหายน้ำ
ทอดพระเนตรหาหมอน้ำก็ไม่ทรงเห็นในที่ไหน แต่ได้ทรงเห็นบ่อน้ำ
อยู่ในท้ายที่จงกรม แต่เมื่อเที่ยวหาเชือกและกระออม เพื่อต้องการ
จะตักน้ำ ก็มีได้เห็น เมื่อไม่ทรงสามารถจะอดกลั้นความกระหายน้ำ
จึงเอาเชือกที่รัดท้องช้างมา ให้ช้างยืนอยู่ใกล้ปากบ่อน้ำ เอาเชือกผูก
ที่เท้าช้างนั้นแล้วไต่เชือกลงบ่อน้ำ เชือกก็ยังไม่วาย จึงเสด็จกลับขึ้น
มาใหม่ ทรงเอาผ้าสาฎกสำหรับห่มต่อเข้ากับปลายเชือกแล้วเสด็จลงไป
อีก. แม้ถึงอย่างนั้น ก็ยังไม่พอยุ่ดี. พระองค์ทรงเอาปลายพระบาท
ทั้งสองแตะน้ำ กลับทรงกระหายยิ่งขึ้น บันเทาความกระหายไม่ได้
จึงทรงพระดำริว่า แม้จะตายก็ตายดี แล้วปล่อยให้ตกลงไปในบ่อน้ำ
คัมภีรพจนานุกรมความต้องการ เมื่อไม่สามารถจะกลับขึ้นมา จึงได้ประทับ
ยืนอยู่ในบ่อน้ำนั้นนั่นเอง. ในเวลาเย็น พระโพธิสัตว์นำเอาผลาผล
ทั้งหลายมา แลเห็นช้างจึงคิดว่า พระราชาคงจักเสด็จมา ช่างทรง
จึงปรากฏ เหตุอะไรหนอ จึงเข้าไปใกล้ช้าง. ฝ่ายช้างรู้ว่าพระโพธิ-
สัตว์นั้นเข้ามาหา จึงได้ยินเสียง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พระโพธิสัตว์เดิน
ไปยังปากบ่อน้ำ แลเห็นพระราชฯ จึงพลบโยนว่า ข้าแต่มหाराช
พระองค์อย่ากลัวเลย แล้วผูกบันไดให้พระราชฯเสด็จขึ้น นวดพื้น

พระวรกายของพระราชา หาน้ำมันให้สร่งสนาน ให้เสวยผลไม้ไม่น้อยใหญ่ แล้วให้เปลื้องเครื่องผูกสอดข้าง. พระราชาทรงพักอยู่ ๒-๓ วัน ทรงถือเอาปฏิกุญญา เพื่อให้พระโพธิสัตว์มาสำนักของพระองค์ แล้วเสด็จหลีกไป. พลนิกายของพระราชาตั้งค่ายอยู่ในที่ไม่ไกลพระนคร เห็นพระราชาเสด็จมาจึงพากันห้อมล้อม. พระราชาเสด็จเข้ายังพระนคร. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ ต่อช่วงเวลาไปถึงเดือน ก็ไปยังนครพาราณสี พักอยู่ในพระราชอุทยาน วันรุ่งขึ้น เทียวกิกขาจารไปถึงประตูวัง. พระราชาทรงเปิดพระเกล็ดบานใหญ่ทอดพระเนตรพระลานหลวง ทรงเห็นพระโพธิสัตว์ก็จำได้ จึงเสด็จลงมาจากปราสาท ไหว้แล้วทรงพาขึ้นท้องพระโรง ให้นั่งบนราชบัลลังก์ที่ยกเสวตฉัตร ให้ฉันอาหารที่เขาจัดไว้สำหรับพระองค์ แม้พระองค์เองก็เสวย เสร็จแล้วนำไปยังพระราชอุทยาน ให้สร้างสถานที่อยู่ประกอบด้วยที่จงกรมเป็นต้นแก่พระโพธิสัตว์นั้น ในพระราชอุทยานนั้น แล้วถวายบริขารสำหรับบรรพชิตทุกอย่าง ทรงมอบหมายให้นายอุทยานบาลเป็นเวรดูแล ไหว้แล้วเสด็จหลีกไป. จำเดิมแต่นั้น พระโพธิสัตว์บริโภคนเฉพาะในพระราชนิเวศน์ ได้มีสักการะและสัมนามะมากมาย. อำมาตย์ทั้งหลายอดทนการกระทำอันนั้นไม่ได้พากันกล่าวว่า สักการะเห็นปานนี้ ทหารแม้นคนหนึ่งเมื่อจะได้ ควรกระทำอย่างไร แล้วพากันเข้าไปเฝ้าอุปราช ทำความเคารพแล้วทูลว่า ขอเดชะ พระราชาของข้าพระองค์ ยึดถือพระคาบสรูปหนึ่งว่าเป็นของเราเสีย

อย่างจริงจัง ชื่อคุณอะไรที่พระราชานั้นได้ทรงเห็นในพระดาบสนั้น
ขอพระองค์โปรดทรงปริกษาหารือกับพระราชาคู่ก่อน. อุปราชรับคำ
แล้วเข้าไปเฝ้าพระราชาร่วมกับพวกอำมาตย์ ถวายบังคมแล้วกล่าว
คาถาที่ ๑ ว่า :-

กรรมอะไร ๆ ที่สำเร็จด้วยวิชาของ
ดาบสนี้ มิได้มีเลย อนึ่ง ดาบสนั้น ก็ไม่ใช่
เผ่าพันธุ์ ไม่ใช่พระสหายของพระองค์ เมื่อ
เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุอะไร ติริติวัจจดาบส
ผู้มีมือถือไม้ ๓ อัน จึงบริโภตก่อนข้าวอัน
เลิศ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิยมสุต วิชขามยมมคฺคิ กิญฺจิ
ความว่า การงานอะไร ๆ อันสำเร็จด้วยวิชาของดาบสนี้ มิได้มี.
บทว่า น พนฺธโว ความว่า บรรดาเผ่าพันธุ์ทางโอรส เผ่าพันธุ์
ทางศิลาเผ่าพันธุ์ทางพระโคตร และเผ่าพันธุ์ทางพระญาติ แม้
เผ่าพันธุ์ทางใดทางหนึ่ง ก็มีได้มี. บทว่า โน ปน เต สหาโย
ความว่า ทั้งไม่ได้เป็นพระสหายผู้เล่นผ่นมากับพระองค์ บทว่า
เกน วญฺเณน แปลว่า เพราะเหตุไร. คำว่า ติริติวัจจโน เป็นชื่อ
ของดาบสนั้น. บทว่า เตทญฺหิโก ความว่า ผู้ถือไม้ ๓ อัน เพื่อ
ต้องการวาง (แขวน) คณโฑน้ำเทียวไป. บทว่า อคฺคปิณฺฑํ ความว่า
ข้อมบริโภคน้ำโภชนะอันเลิศสมบูรณ์ด้วยรส อันควรแก่พระราชา.

พระราชารู้ทรงสดับดังนั้นจึงตรัสเรียกพระโอรสมาแล้วตรัสว่า
คุณพ่อ เจ้ายังระลึกได้ถึงคราวที่พ่อไปประเทศชายแดนรบแพ้
กลัวไม่ได้มา ๒-๓ วัน เมื่อพระโอรสทูลว่า ระลึกได้พระเจ้าข้า
จึงตรัสว่า ในคราวนั้นพ่ออาศัยดาบสนี้จึงได้รอดชีวิต แล้วตรัสบอก
เรื่องราวทั้งหมด แล้วตรัสต่อไปว่า คุณพ่อ เมื่อท่านผู้ให้ชีวิตเรา
มายังสำนักของเรา แม้เมื่อจะให้ราชสมบัติ เราก็ไม่อาจที่จะกระทำ
ให้สมควรแก่คุณที่ท่านดาบสนี้ได้กระทำไว้ ดังนั้นแล้วจึงได้ตรัสคาถา
๒ คาถานี้ว่า :-

เมื่อเรารบพ่ายแพ้ตกอยู่ในอันตราย

ทั้งหลาย ดิริติวัจจนดาบสนี้ได้กระทำความ

อนุเคราะห์แก่เราผู้ตัวคนเดียวไม่มีเพื่อน ใน

ป่าที่ไม่มีน้ำอันตรายร้ายกาจ ได้เหยียดมือ

ช่วยเราผู้ได้รับความลำบาก เพราะเหตุนั้น

เราแม้ถูกความทุกข์ครอบงำ ก็ขึ้นจากบ่อน้ำ

ได้. เรามาถึงเมืองนี้ได้โดยความยากของ

ดาบสนี้ เราถึงจะเป็นอยู่ในมนุษยโลก ก็

เหมือนกับไปยังปรโลกอันเป็นวิสัยของพระ-

ยม ลูกรัก ดิริติวัจจนดาบสเป็นผู้ควรแก่ปัจ-

ฉัยลาภ ท่านทั้งหลายจงถวายของควรบริโภคน

และยัญที่ควรบูชาแก่ศิริติวัจจนดาบสเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาปาสุ ได้แก่ ในอันตราย
ทั้งหลาย. บทว่า เอกสุต ได้แก่ ไม่มีเพื่อน. บทว่า กตุวา ได้แก่
กระทำความอนุเคราะห์ คือทำความรักให้เกิดขึ้น. บทว่า วจนสมึ
ได้แก่ ในป่าที่เว้นจากน้ำดื่ม. บทว่า โฆเร แปลว่า ร้ายกาจ.
บทว่า ปสารยิ กิจจกตสุต ปาณิ ความว่า ติริติวัจฉดาบสผูก
พะอง เขี่ยคมมืออันประคบด้วยความเพียรออก เพื่อช่วยเราผู้ตกบ่อ
ได้รับความทุกข์ให้ขึ้นจากบ่อ. บทว่า เตนุทุฑฑาโร พุขสมุปรโต
ความว่า เพราะเหตุนั้น แม้เราจะถูกความทุกข์ครอบงำก็ขึ้นจากบ่อ
นั้นได้. บทว่า เอตสุต กิจเณน อิธานุปรโต ความว่า เรามา
ถึงเมืองนี้ได้ด้วยความยากของดาบสผู้นี้ คือด้วยอานุภาพแห่งความ
ยากที่ท่านดาบสผู้นี้กระทำ. บทว่า เวยยาสิโน วิสยา ความว่า
ท้าวยม เรียกว่า เวยยาสิ วิสัยแห่งท้าวยมนั้น. บทว่า ชีวโลก
ได้แก่ ในมนุษยโลก. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ด้วยว่าเรายังดำรงอยู่
ในมนุษยโลกนี้แหละ แต่ก็ได้เป็นคนผู้ชื่อว่าไปยังปรโลกด้วยอันเป็นวิสัย
ของพระยม คือเป็นวิสัยแห่งพระยามัจจุราช เรานั้นเป็นผู้จากวิสัย
แห่งพระยมมาเมืองนี้ได้อีก เพราะเหตุแห่งดาบสผู้นี้. บทว่า ลา-
การโห แปลว่า เป็นผู้ควรแก่ลาภ คือ เป็นผู้สมควรได้จุติปัจจัย
ทั้ง ๔. บทว่า เทตสุต โภคิ ความว่า ท่านทั้งหลายจงให้เครื่อง
บริโภค กล่าวคือสมณบริวารอันเป็นปัจจัย ๔ ที่ดาบสนี้พึงใช้สอย
แก่ดาบสผู้นี้. บทว่า ยชิตญจ ยณณิ ความว่า ท่านทั้งหลายแม้

ทั้งปวง คือ ตัวเจ้า พวกอำมาตย์ และชาวนครจงให้เครื่องบริโภคน้ำ และบูชาัญญแก่ดาบสนี้ ด้วยว่า ไทยธรรมที่ท่านทั้งหลายให้แก่ดาบสนั้น ย่อมชื่อว่าเป็นเครื่องบริโภคน้ำ เพราะเป็นของที่ดาบสนั้นจะต้องบริโภคน้ำใช้สอย และชื่อว่าเป็นัญญ เพราะเป็นัญญคือทานของคนนอกนี้ ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงพากันถวายของบริโภคน้ำและของบูชาแก่คิริติวัจนดาบสเถิด.

เมื่อพระราชาทรงประกาศคุณของพระโพธิสัตว์ ประคองทำพระจันทร์ให้ลอยเด่นขึ้นในพื้นท้องฟ้า ด้วยประการอย่างนี้ คุณของคิริติวัจนดาบสนั้น ก็เกิดปรากฏมีประโยชน์ในทุกสถานที่ที่เดียว และลากลับการะอันเหลือเฟือเพื่อยังก่เกิดขึ้นแก่คิริติวัจนดาบสนั้น จำเดิมแต่นั้นใคร ๆ จะเป็นอุปราช พวกอำมาตย์ หรือคนอื่นก็ตาม ย่อมไม่อาจว่ากล่าวอะไร ๆ พระราชาได้. พระราชาทรงดำรงอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น ทรงทำให้สวรรค์เต็มบริบูรณ์ ส่วนพระโพธิสัตว์ก็ทำอภิญญาและสมาบัติทั้งหลายให้เกิดขึ้น ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดาครัั้นทรงนำพระธรรมเทศานี้ที่ว่า แม้โบราณกบัณฑิตทั้งหลายก็กระทำการอุปการะ. ดังนี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอนนทโนบัตถิ ส่วนพระดาบสในกาลนั้น คือเรตถาคค ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาคิริติวัจนชาดกที่ ๕

๑๐. ทุตชาดก

ทุกชีวิตเป็นทูตของห้อง

[๓๗๙] สัตว์เหล่านี้เป็นไปในอำนาจของตัณหา
ยอมไปสู่ประเทศอันไกล หวังจะขอสิ่งของ
ตามแต่จะได้ เพื่อประโยชน์แก่ห้องใด
ข้าพระองค์เป็นทูตของห้องนั้น ข้าแต่
พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ ขอพระองค์อย่าได้
ทรงพิโรธแก่ข้าพระองค์เลย.

[๓๘๐] อนึ่ง มาณพทั้งหลาย ย่อมตกอยู่ใน
อำนาจของห้องใด ทั้งหลายวันและกลางคืน
ข้าพระองค์ก็เป็นทูตของห้องนั้น ข้าแต่
พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ ขอพระองค์อย่าได้
ทรงพิโรธแก่ข้าพระองค์เลย.

[๓๘๑] ดูก่อนพราหมณ์ เราจะให้โคสีแดง
แก่ท่านสักพันตัวพร้อมทั้งโคจำฝูงแก่ท่าน
แม้เราและสัตว์ทั้งมวลก็เชื่อว่าเป็นทูตของ
ห้องทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น เราก็เป็นทูต
ไฉนจะไม่ให้สิ่งของแก่ท่านผู้เป็นทูตเล่า.

จบ ทุตชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาพุทธชาดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ ภิษุโลเลรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า **ยสฺสตุลา พุรฺมายนฺติ** ดังนี้. เรื่องจกมีแจ้งในกาชชก นวกนิบาต. ก็พระศาสดาตรัสเรียก ภิษุรูปนั้นมาตรัสว่า คุณก่อนภิษุ เธอเป็นผู้โลเลเหลวและเหลวเฉพาะ ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน เธอก็เป็นผู้โลเลเหลวและเหลว ก็เพราะความเป็นผู้โลเลเหลวและเหลว เธอจวนจะถูกตัดศีรษะด้วยดาบ. แล้วทรงนำเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัตนั้น พอเจริญวัยก็ได้เล่าเรียนศิลปศาสตร์ทั้งปวงในเมืองคักกสิลา พอพระชนกล่วงลับไป ก็ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ ได้เสวยโภชนะอัน บริสุทธิ์ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงมีพระนามว่า พระเจ้าโกชน- สุธรรมา. ได้ยินว่า พระองค์ทรงดำรงอยู่ในวิธีการเห็นปานนั้น เสวยพระกระยาหารซึ่งมีโภชนะใบหนึ่งสิ้นเปลืองค่าถึงแสนกหาปณะ อนึ่ง เมื่อเสวยก็ไม่เสวยภายในพระราชมณเฑียรเพราะมีพระประสงค์ จะให้มหาชนผู้ได้เห็นวิธีการเสวยของพระองค์ได้กระทำบุญ จึงให้ สร้างรัตนมณฑปที่ประดุจพระราชวัง เวลาจะเสวยก็ให้ประดับประดา รัตนมณฑปนั้น แล้วประทับนั่งบนราชบัลลังก์อันล้วนด้วยทองคำ ภายใต้อเศวตฉัตร แวดล้อมด้วยนางกษัตริย์ทั้งหลาย จึงเสวยพระ-

กระยาหารอันมีรสซึ่งมีค่าถึงแสนหาปณะ ด้วยภาชนะทองอันมีค่า
แสนหาปณะ.

ครั้งนั้น มีบุรุษโลเลคนหนึ่งได้เห็นวิธีเสวยพระกระยาหาร
ของพระราชานั้น อยากจะบริโภคนั้น เมื่อไม่สามารถจะอดกลั้น
ความอยากได้ คิดว่าอุบายนี้ดี จึงนุ่งผ้าให้มันคงแล้วยกมือขึ้นข้างหนึ่ง
ร้องเสียงดัง ๆ ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราเป็นทนต์ พลงเข้าไปเฝ้า
พระราชา. ก็สมัยนั้น ในชนบทนั้น ใคร ๆ ย่อมห้ามคนที่กล่าวว่า
เราเป็นทนต์ เพราะฉะนั้น มหาชนจึงแยกออกเป็นสองฝ่ายให้โอกาส.
บุรุษผู้นั้นรีบไปคว้าเอาก้อนกัทรก้อนหนึ่งจากภาชนะทองของพระ-
ราชาใส่ปาก. ลำดับนั้น ทหารดาบชักดาบออกด้วยหมายใจจักตัดหัว
ของบุรุษนั้น. พระราชาตรัสห้ามว่า อย่าประหาร แล้วตรัสว่า
เจ้าอย่ากลัว จงบริโภคเถอะ แล้วทรงล้างพระหัตถ์ประทับนั่ง. และ
ในเวลาเสร็จสิ้นการบริโภค พระราชาให้ประทานน้ำดื่มและหมากพลู
แก่บุรุษผู้นั้นแล้วตรัสถามว่า บุรุษผู้เจริญ เจ้ากล่าวว่าตนเป็นทนต์ เจ้า
เป็นทนต์ของใคร. บุรุษนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช ข้าพระองค์
เป็นทนต์ของคณหา คณหาดังข้าพระองค์ให้เป็นทนต์แล้วบังคับส่งมาว่า
เจ้าจงไป ดังนี้แล้วได้กล่าวคาถา ๒ คาถาแรกว่า :-

สัตว์เหล่านี้ย่อมไปสู่ประเทศอันไกล

หวังจะขอลึงของตามแต่จะได้ เพื่อประโยชน์

แก่ท้องใด ข้าพระองค์เป็นทนต์ของท้องนั้น

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ ขอพระองค์อย่า
ได้ทรงพิโรธแก่ข้าพระองค์เลย. อนึ่ง มาณพ
ทั้งหลาย ย่อมตกอยู่ในอำนาจของท้องใด
ทั้งกลางวันและกลางคืน ข้าพระองค์ก็เป็น
ทนต์ของท้องนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ
ขอพระองค์อย่าได้ทรงพิโรธแก่ข้าพระองค์
เลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยสฺสตุถา ทูรมายนฺติ ความว่า
สัตว์เหล่านี้เป็นผู้ที่อยู่ในอำนาจของตนหา ย่อมไปแม่ไก่ ไก่ ๆ เพื่อ
ประโยชน์แก่ท้องใด. บทว่า รณสฺส ได้แก่ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็น
จอมทัพพร.

พระราชาก็ได้ทรงสดับคำของบุรุษนั้นแล้วทรงพระดำริว่า ข้อนี้
จริง สัตว์เหล่านี้เป็นทนต์ของท้อง เทียบไปด้วยอำนาจตนหา และ
ตนหาที่ย่อมจัดแจงสัตว์เหล่านี้ บุรุษผู้นี้กล่าวถ้อยคำเป็นที่ชอบใจเรา
ยิ่งนัก จึงทรงโปรดบุรุษผู้นั้น ครั้นพระศาสดาที่ ๓ ว่า :-

ดูก่อนพราหมณ์ เราจะให้โคสีแดง
พันตัวพร้อมทั้งโคจำฝูงแก่ท่าน แม้เราและ
สัตว์ทั้งมวลก็เป็นทนต์ของท้องทั้งสิ้น เพราะ
เราก็คือทนต์ ไฉนจะไม่ให้สิ่งของแก่ท่าน
ผู้เป็นทนต์เล่า.

บทว่า พราหมณ นี้ในคานานัน เป็นเพียงคำร้องเรียก.

บทว่า โรหิณีน แปลว่า มีสีแดง. บทว่า สห ปุณฺณเวณ ได้แก่
พร้อมกับโคผู้ซึ่งเป็นปริณายกจำฝูงผู้จะป้องกันอันตรายให้. บทว่า
มยมปิ ความว่า เราและสัตว์ทั้งปวงที่เหลือ ย่อมเป็นทูตของท้องถิ่น
เหมือนกัน เพราะฉะนั้น เราเป็นทูตของต้องเสมอกันเพราะเหตุไร
จึงจะไม่ให้แก่ท่านผู้เป็นทูตของท้องถิ่นเล่า.

ก็แหละครั้นตรัสอย่างนี้แล้วทรงมีพระทัยยินดีว่า บุรุษผู้เช่น
ท่านนี้แลให้เราได้ฟังเหตุที่ไม่เคยฟัง จึงได้ประทานยศใหญ่แก่บุรุษ
ผู้นั้น.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศ
สัจจะประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้โลเลดำรงอยู่ในอนาคามี-
ผล. ชนเป็นอันมากได้เป็นพระโสดาบันเป็นต้น. บุรุษผู้โลเลใน
กาลนั้น ได้เป็นภิกษุผู้เลอะเลือนในบัดนี้ ส่วนพระเจ้าโกชนสุทริท-
ราช ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาพุทธชาดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สังกัปปราดชาดก ๒. ติลมุกฺขิชาดก ๓. มณิกัณฐชาดก
๔. กุณทกกุจจินิธวชาดก ๕. สุกชาดก ๖. ชรุทปานชาดก
๗. ความฉันทชาดก ๘. มันทตฺตราชชาดก ๙. ศิริติวัจฉชาดก
๑๐. พุตชาดก.

จบ สังกัปปรวรรคที่ ๑

๒. ปทุมวรรค

๑. ปทุมชาดก

ไม่ควรพูดให้เกิดความจริง

[๑๘๒] ผมและหนวดที่โกนแล้วตัดแล้ว ย่อม
งอกขึ้นใหม่ได้ ฉนใด จมูกของท่านจงงอก
ขึ้นใหม่ ฉนนัน ข้าพเจ้าขอดอกปทุม
ขอท่านจงให้แก่ข้าพเจ้าเถิด.

[๑๘๓] พืชที่เก็บไว้ในสารทกาล เอาหว่านลง
ในนา ย่อมงอกขึ้น ฉนใด จมูกของท่าน
จงงอกขึ้นใหม่ ฉนนัน ข้าพเจ้าขอดอกปทุม
ขอท่านจงให้แก่ข้าพเจ้าเถิด.

[๑๘๔] แม้คนทั้งสองนั้นคิดว่า ท่านจักให้
ดอกปทุมแก่ตน จึงได้พูดพาลไป คน
ทั้งสองนั้น พึงกล่าวหรือไม่กล่าวก็ตาม
จมูกย่อมงอกขึ้นไม่ได้ ดูก่อนสหาย ข้าพเจ้า
ขอดอกปทุม ขอท่านจงให้แก่ข้าพเจ้าเถิด.

จบ ปทุมชาดกที่ ๑

อรรถกถาปฐมวรรคที่ ๒

อรรถกถาปฐมชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุทั้งหลายผู้กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ที่ต้นอานันทโพธิ์ จึงตรัส
เรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า ยถา เกสา จ มสฺสุ จ ดังนี้ เรื่องนี้จักมี
แจ้งในกาลิงคโพธิชาดก.

ก็ต้นโพธิ์นั้น ชื่อว่าอานันทโพธิ์ เพราะเป็นต้นต้นโพธิ์ที่พระ-
อานันทเถระปลูกไว้. จริงอยู่ความที่พระเถระปลูกต้นโพธิ์ไว้ที่ضم
ประตู่พระเชตวันวิหาร ได้แพร่ไพดไปตลอดทั่วชมพูทวีป. ครั้งนั้น
ภิกษุชาวชนบทบางพวกพากันคิดว่า จักกระทำการบูชาด้วยระเบียบ
ดอกไม้ที่ต้นอานันทโพธิ์ จึงไปยังพระเชตวันวิหารถวายบังคมพระ-
ศาสดา วันรุ่งขึ้น เข้าไปในเมืองสาวัตถี ไปยังถนนที่มีดอกอุบลขาย
ไม่ได้ดอกไม้ จึงมาบอกแก่พระอานันทเถระว่า ท่านผู้มีอายุ พวก
กระผมคิดกันว่า จักกระทำการบูชาด้วยดอกไม้ที่ต้นโพธิ์ จึงไปยังถนนที่มี
ดอกอุบลขาย ก็ไม่ได้แม้แต่ดอกเดียว. พระเถระกล่าวว่า ผู้มีอายุ
ทั้งหลาย ผมจักนำมาถวายท่าน แล้วเดินไปยังถนนที่มีดอกอุบลขาย
เหล่านั้น. ภิกษุเหล่านั้นถือดอกอุบลเขียวเหล่านั้นไปบูชาที่ต้นโพธิ์.
ภิกษุทั้งหลายรู้เรื่องราวอันนั้น จึงนั่งสนทนาลงถึงคุณของพระเถระใน

โรงธรรมสภาว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุชาวชนบทมีบุญน้อย ไปยัง
ถนนที่มีดอกอุบลขายก็ไม่ได้ดอกไม้ ส่วนพระเถระไปประเดี้ยวก็ได้
มาแล้ว. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้
พวกเรานั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ? เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูล
ให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ฉลาดในการกล่าว ผู้ฉลาด
ในถ้อยคำ ย่อมได้ดอกไม้ในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน
ผู้ฉลาดก็ได้แล้วเหมือนกัน จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก
ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นบุตรเศรษฐี. ก็ในภายใน
พระนคร ในสระแห่งหนึ่งปทุมกำลังออกดอก. บุรุษจุมกแห่วงคนหนึ่ง
รักษาสระนั้น. ครั้นวันหนึ่ง เมื่อเขาป่าวร้องการแสดงมหรสพใน
พระนครพาราณสี บุตรของเศรษฐี ๓ คน มีความประสงค์จะประดับ
ดอกไม้เล่นมหรสพ จึงคิดกันว่า จักพรรณนาคุณของชายจุมกแห่วง
โดยไม่เป็นจริงแล้วจักได้ดอกไม้ ครั้นคิดกันแล้วในเวลาที่เขาจุมก
แห่วงนั้นเด็ดดอกปทุม จึงเข้าไปใกล้สระได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.
บรรดาเศรษฐีบุตรทั้ง ๓ คนนั้น คนหนึ่งเรียกชายจุมกแห่วงนั้น
มาแล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ผมและหมวดที่ตัดแล้ว ๆ ย่อมงอก
ขึ้นได้ ฉันใด จุมกของท่านจงงอกขึ้น

ฉันทัน ท่านอันข้าพเจ้าขอแล้ว ขอจงให้

ดอกปทุม.

ชายจุมกแห่งนั้นโกรธต่อเศรษฐีบุตรนั้น จึงไม่ให้ดอกปทุม.

ลำดับนั้น เศรษฐีบุตรที่ ๒ ได้กล่าวคาถาที่ ๒ ต่อเขาว่า:-

พืชที่เขาเก็บไว้ในสารทกาล คือฤดู

ใบไม้ร่วงหว่านลงในนาย่อมงอกขึ้น ฉันทันใด

จุมกของท่านจงงอกขึ้น ฉันทัน ท่านอัน

ข้าพเจ้าขอแล้ว ขอจงให้ดอกปทุม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สารทกั ได้แก่ พืชที่สมบูรณ์ด้วยเนื้อแท้ อันบุคคลถือเอาในสารทกาล แล้วเก็บไว้.

ชายจุมกแห่งนั้นโกรธต่อเศรษฐีบุตรคนนั้นก็มิให้ดอกปทุม.

ลำดับนั้น เศรษฐีบุตรคนที่ ๓ กล่าวคาถาที่ ๓ ต่อเขาว่า:-

คนแม่ทั้งสองนั้นพูดเพื่อไปด้วย

คิดว่า ท่านจักให้ดอกปทุมบ้าง คนทั้งสองนั้น

จะพูดหรือไม่พูดก็ตาม จุมกของท่านย่อม

ไม่งอกขึ้น ดูก่อนสหาย ท่านจงให้ดอกปทุม

ท่านอันข้าพเจ้าขอแล้วจงให้ดอกปทุมแก่

ข้าพเจ้าเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุโหปี วิลปนุเต เต ความว่า

คนแม่ทั้งสองนั้นพูดเท็จ. บทว่า อปี ปทุมานิ ความว่า คนทั้งสอง

นั่นคิดว่า ชายจุมกแหวงจักให้ดอกปทุมแก่พวกเราบ้าง จึงกล่าว
อย่างนั้น. บทว่า วชฺฐ วา เต น วา วชฺฐ ความว่า คนเหล่านี้
จะฟังกล่าวหรือไม่ฟังกล่าวอย่างนี้ว่าจุมกของท่านจงงอกขึ้น ชื่อว่า
คำของคนเหล่านั้น ไม่เป็นประมาณ จุมกย่อมไม่มีการงอกขึ้น
แม้โดยประการทั้งปวง ส่วนเราจะไม่กล่าวพาดพิงถึงจุมกของท่าน
จะขออย่างเดียว คุณก่อนสหาย ท่านอันเราขอแล้วจงให้ดอกปทุมแก่
เรานั้น.

ชายผู้เฝ้าสระปทุมได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า คนทั้งสองนี้กระทำ
มุสาวาท ส่วนท่านกล่าวตามสภาพ ดอกปทุมทั้งหลายสมควรแก่ท่าน
แล้วถือเอาดอกปทุมกำใหญ่มาให้แก่เศรษฐีบุตรคนที่ ๓ นั้น. แล้ว
กลับไปยังสระปทุมของตนตามเดิม.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วทรงประชุม
ชาดกว่า เศรษฐีบุตรคนที่ได้ดอกปทุมในกาลนั้น ได้เป็นเราตถาคต
ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถา/ปทุมชาดกที่ ๑

๒. มุทุปาณิชาดก

ความปรารถนาสมประสงค์ในเมื่อมีของ ๔ อย่าง

[๒๘๕] ถ้าคนใช้ของท่านพึงมีฝ่ามืออ่อน ๑ ช้าง
ของท่านฝึกดีแล้ว ๑ เวลามืด ๑ ฝนตก ๑
จะพึงมีในกาลใด ความปรารถนาของท่านก็
จะสมประสงค์ในกาลนั้นเป็นแน่.

[๒๘๖] หญิงทั้งหลายบุรุษไม่สามารถจะปกปักรักษาไว้ได้ด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน ยากที่จะให้เต็มได้ เสมอด้วยแม่น้ำจะนั้น ย่อมจะจมลงในนรก บัณฑิตรู้ชัดอย่างนี้แล้ว พึงหลีกเว้นเสียให้ห่างไกล.

[๒๘๗] หญิงเหล่านั้นย่อมเข้าไปคบหาบุรุษใด เพราะความรักใคร่พอใจ หรือเพราะทรัพย์ เขาย่อมเผาบุรุษนั้นเสียดับพลัน เปรียบเหมือนไฟไหม้ที่ของตนเอง ฉะนั้น.

จบ มุทุปาณิชาดกที่ ๒

อรรถกถามุทุปาณิชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ ภิกษุผู้กระสันจะสีกรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า ปาณิ เจ

มุกุโธ จตุส ดังนี้

ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสถามภิกษุนั้นผู้ที่ถูกนำมายังโรงธรรมสภาว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้กระสันจะสึกจริงหรือ เมื่อภิกษุนั้นทูลรับว่า จริงพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ขึ้นชื่อว่าหญิงทั้งหลายนี้ใครๆ ไม่ควรจะรักษา เพราะตามอำนาจของกิเลส แม้โบราณกบัตินิตทั้งหลาย ทั้งที่จับมือธิดาของตนรักษาอยู่ก็ไม่อาจรักษาไว้ได้ ธิดายืนจับมือบิดาอยู่ ไม่ให้บิดารู้ตัวเลย หนีไปกับบุรุษด้วยอำนาจกิเลส ครั้นตรัสดังนี้แล้วได้ทรงนิ่งเสีย อันภิกษุเหล่านั้นอ่อนวอนจึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตนั้น พอทรงเจริญวัยก็เล่าเรียนศิลปศาสตร์ทุกอย่างในเมืองดักกศิลา เมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว ก็ดำรงอยู่ในราชสมบัติทรงครองราชย์โดยธรรม. พระองค์ทรงเลี้ยงดูคนทั้งสอง คือ พระราชธิดาและพระราชภาคิไนย ไว้ในพระราชนิเวศน์ของพระองค์วันหนึ่ง ประทับอยู่กับพวกอำมาตย์ ดำรัสว่า เมื่อเราล่วงไป หลานของเราจักได้เป็นพระราชา ฝ่ายธิดาของเราจักได้เป็นอัครมเหสีของพระราชานั้น ในกาลต่อมา ในเวลาที่พระธิดาและพระภาคิไนยนั้นเจริญวัย ประทับอยู่กับพวกอำมาตย์อีกคนหนึ่ง ตรัสว่า เราจักนำธิดาของพระราชานี้มาให้หลานเรา และจักให้ธิดาของเราในราช-

ตระกูลอื่น เมื่อเป็นอย่างนี้ญาติทั้งหลายของเราจักมากขึ้น. อำมาตย์
เหล่านั้น ก็รับพระบัญชา. ลำดับนั้น พระราชาจึงรับสั่งให้ประทาน
วังข้างนอกแก่พระภาคิไนย ให้พระธิดาประทับอยู่ภายในพระราช-
นิเวศน์. แต่คนทั้งสองนั้นได้มีจิตปฏิพัทธ์แก่กันและกันอยู่. พระ-
กุมารคิดอยู่ว่า ด้วยอุบายอะไรหนอ จึงจะให้นำพระราชธิดามาไว้
ภายนอกได้ ทรงคิดได้ว่า มีอุบาย จึงให้สินจ้างแก่แม่นม เมื่อแม่-
นมทูลว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า มีกิจอะไร จึงตรัสว่า ข้าแต่แม่ เรา
ทั้งหลายใครจะนำพระราชธิดาไว้ภายนอกวัง จะมีช่องทางอย่างไร
หนอ. แม่นมทูลว่า หม่อมฉันจักพูดกับพระราชธิดาแล้วจักรู้ได้.
พระกุมารตรัสว่า ดีละแม่. แม่นมนั้นไปแล้วทูลว่า มาซิแม่หม่อมฉัน
จักจับหาที่ศิระแม่ แล้วให้พระราชธิดานั้นประทับบนตั่งน้อยตัวเดียว
ตนเองนั้นบนตั่งน้อยตัวสูง ให้ศิระของพระราชธิดานั้นชบอยู่ที่ขา
อ่อนทั้งสองของตน จับหาอยู่ จึงเอาเล็บของตนจิกศิระของพระ-
ราชธิดา. พระราชธิดาทรงทรมว่า แม่นมนี้ข้อมไม่เอาเล็บของตน
จิกเรา แต่เอาเล็บคือความคิดอ่านแห่งพระกุมารผู้เป็นโอรสของพระ-
ปิตุจฉาของเราจิก จึงตรัสถามว่า แม่ได้ไปเฝ้าพระราชกุมาร
หรือจ๊ะแม่. แม่นมทูลว่าจ๊ะ แม่ไปมา. พระราชธิดาตรัสว่า พระ-
ราชกุมารบอกข่าวอะไรมาแก่แม่หรือ. แม่นมทูลว่า พระราชกุมาร
ถามถึงอุบายที่พระองค์ได้เสด็จอยู่ภายนอกจ๊ะแม่. พระราชธิดาคิดว่า
พระราชกุมารแม้เป็นบัณฑิตมีปัญญาก็จักทรงรู้ จึงตรัสว่า แม่จำ

แม่จรงเรียนเอาคาคานี้ไปบอกพระราชากุมารเถิด แล้วจึงตรัสคาคาที่ ๑
ว่า :-

ถ้าคนใช้ของท่านพึงมีฝ่ามืออ่อน ๑

ข้างของท่านฝึกดีแล้ว ๑ เวลามืด ๑ ฝนตก ๑

จะพึงมีในกาลใด ความปรารถนาของท่านก็

จะสมประสงค์ในกาลนั้นเป็นแน่.

แม่นมฉันเรียนเอาคาคานี้แล้วไปเฝ้ากุมาร เมื่อพระ-
กุมารตรัสว่า พระราชาบิดาตรัสอะไรจะแม่. ทูลว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า
พระราชาบิดาไม่ได้ตรัสคำอะไร ๆ อื่นเลย ตั้งแต่คาคานี้มา แล้วยก
คาคานี้ขึ้นมา. ฝ่ายพระกุมารทรงทราบเนื้อความของคาคานี้. จึง
สั่งแม่นมฉันไปด้วยคำรัสว่า ไปเถอะแม่.

คาคานี้มีความว่า ถ้าคนใช้คนหนึ่งของพระองค์มีมืออ่อน
เหมือนมือของหม่อมฉัน ถ้าข้างเชือกหนึ่งของพระองค์ฝึกให้ทำเหตุ
แห่งการไม่หวั่นไหวได้อย่างดี ๑ วันนั้นมีความมืดจัดประดุจประกอบ
ด้วยของสีดำ ๑ และฝนตก ๑ เมื่อเป็นเช่นนั้น ความปรารถนาของ
ท่านก็จะสมประสงค์ในกาลนั้นแน่ อธิบายว่า เพราะอาศัยปัจจัย ๔.
ประการนี้ ความปรารถนาแห่งใจของท่านก็จะถึงที่สุดโดยเด็ดขาดใน
กาลเช่นนั้น.

พระกุมารทรงทราบความนั้นโดยถ่องแท้ จึงทรงทำการตระ-
เตรียมคนใช้คนหนึ่งมีรูปงามมืออ่อน ให้สินจ้างแก่นายหัตถาจารย์ผู้

รักษามงคลหัตถิ ให้ฝึกช้างกระทำการไม่หวั่นไหวแล้วทรงรอกอวย
เวลาอยู่ ครั้นในวันอุโบสถช้างแรมวันหนึ่ง เมฆฝนดำทมิฬตกลงมา
ในระหว่างมัจฉิมยาม. พระกุมารนั้น ทรงกำหนดว่า วันนี้ เป็น
วันที่พระราชธิดากำหนดไว้ จึงเสด็จขึ้นช้าง ให้คนใช้มืออ่อนนั้นนั่ง
บนหลังช้าง เสด็จไปประทับ ณ ที่ตรงกับเนินช่องว่างของพระราช-
นิเวศน์ ให้ช้างเบียดติดกับฝาใหญ่ ได้ประทับเบียดชุมนุมอยู่ ณ ที่ใกล้
พระแกล. ฝ่ายพระราชามือจะรักษาพระธิดา จึงมิให้บรรทมที่อื่นให้
บรรทมอยู่บนที่บรรทมน้อยใกล้กับพระองค์. ฝ่ายพระธิดารู้ว่า วันนี้
พระกุมารจะเสด็จมากับบรรทมไม่หลับเลย ทูลว่า ข้าแต่พระบิดา
หม่อมฉันจะอาบนํ้า. พระราชาตรัสว่า มาเถิดแม่ แล้วจับพระหัตถ์
พระธิดาพาไปใกล้พระแกล ตรัสว่า อาบเถิดแม่ แล้วยกขึ้นให้ยืน
ที่ชานด้านนอกพระแกล ประทับยืนจับพระหัตถ์ข้างหนึ่ง. พระธิดา
นั้น แม้กำลังอาบนํ้า ก็เหยียดพระหัตถ์ให้แก่พระกุมาร ๆ เปลื้อง
เครื่องอาภรณ์จากพระหัตถ์ของพระธิดานั้นแล้วประดับที่มือของคนใช้
นั้น แม้ยกคนใช้นั้นขึ้นได้ยืนที่ชานเกาะพระธิดา. พระธิดานั้น
จับมือของคนใช้นั้นวางที่พระหัตถ์ของพระบิดา. พระราชานั้นทรงจับ
มือข้างหนึ่งของคนใช้นั้น แล้วปล่อยมือข้างหนึ่งของพระธิดา พระ-
ธิดานั้นเปลื้องเครื่องอาภรณ์จากมืออีกข้างหนึ่ง เอาประดับมือที่สอง
ของคนใช้นั้นแล้ววางที่พระหัตถ์ของพระบิดา ตนเองได้ไปกับพระ-
กุมาร. พระราชาทรงสำคัญว่า ธิดาของพระองค์ จึงให้ทารกนั้นนอน

ในห้องอันเป็นสิริ ในเวลาเสร็จสิ้นการอาบน้ำ ปิดประตู ลั่นกุญแจ
ให้การอารักขาแล้ว เสด็จไปบรรทมยังที่บรรทมของพระองค์. เมื่อ
ราตรีสว่างแจ้งแล้ว พระราชานั้นทรงเปิดประตูเห็นทารกนั้น จึง
รับสั่งถามว่า นี้อะไรกัน. ทารกนั้นกราบทูลความที่พระธิดานั้นเสด็จ
ไปกับพระกุมาร. พระราชาทรงเดือดร้อนพระทัย ทรงพระดำริว่า
เราแม้จับมือเที่ยวไป ก็ไม่อาจรักษามาคูคามได้ ชื่อว่าหญิงทั้งหลาย
ใคร ๆ รักษาไม่ได้ดังนี้ จึงได้ตรัสคาถา ๒ คาถานอกนี้ว่า :-

หญิงทั้งหลายบุรุษไม่สามารถจะรักษา
ไว้ได้ด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน ยากที่จะให้
เต็มได้ เปรียบเสมอด้วยแม่น้ำ ย่อมจมลง
ในนรก บัณฑิตรู้ชัดอย่างนี้แล้ว พึงเว้นเสีย
ให้ห่างไกลหญิงเหล่านี้ ย่อมเข้าไปคบหา
บุรุษใด เพราะความรักใคร่ก็ตาม เพราะ
ทรัพย์ก็ตาม เขาย่อมเผาบุรุษนั้นเสียจับพลัน
เปรียบเหมือนไฟไหม้ที่ของตนเองฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนลา มุทุสมุภาสา ความว่า
บุรุษทั้งหลายไม่อาจ คือไม่สามารถที่จะขัดเหนี่ยวไว้ได้ แม้ด้วยถ้อยคำ
อันไพเราะอ่อนหวาน. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าไม่อาจรักษาได้ เพราะ
บุรุษทั้งหลายไม่อาจรักษาหญิงเหล่านี้. บทว่า มุทุสมุภาสา ความว่า
ชื่อว่ามีถ้อยคำอ่อนหวาน เพราะแม้เมื่อหัวใจกระด้าง ก็มีน้ำคำอ่อน-

โยน. บทว่า **ทฺวปฺปฺรา ตา นทิสมา** ความว่า ชื่อว่ายากที่จะให้
เต็มได้ เพราะไม่รู้จักพอใจด้วยเมถุนเป็นต้น ที่เสพแล้วเนืองๆ
เหมือนแม่น้ำชื่อว่ายากที่จะให้เต็มได้ เพราะน้ำที่หลังไหลมาๆ ด้วย
เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคาม
ไม่อิ่ม ไม่แฉ่มแจ้งธรรม ๓ ประการ ย่อมตายไป เสียก่อน ธรรม
๓ ประการเป็นไฉน ? คือความเข้าเสพเมถุนธรรม ๑ ความ
คั่นรณ ๑ การแต่งตัว ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามยังไม่ทันจะ
อิ่มไม่ทันจะแฉ่มแจ้งธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ก็ตายเสียก่อน
บทว่า **ลิตฺทฺนฺติ** ความว่า ย่อมจมคือมุดลงมหานรก ๘ และอุสสุทฺทนรก
๑๖. บทว่า **นํ** เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **วิทฺตฺวาน** แปลว่า รู้ชัด
แล้วอย่างนี้. บทว่า **อารกา ปริวชฺชเย** นี้ ท่านแสดงว่า บุรุษผู้
เป็นบัณฑิตรู้อย่างนี้ว่า ธรรมคาหญิงเหล่านี้ ไม่อิมเมถุนธรรมเป็นต้น
ตายแล้วย่อมจมลงในนรกเหล่านี้ เมื่อตนจมลงอย่างนี้ จักเกิดมีความ
สุขแก่ใครอื่น พึงเว้นหญิงแม่เหล่านี้เสียให้ห่างไกลทีเดียว. บทว่า
ฉนฺทาสา วา ธเนน วา ความว่า หญิงเหล่านี้ย่อมเข้าไปเสวนา
คือคบหาบุรุษใด เพราะความพอใจ คือความชอบใจ ความรักใคร่
ของตน หรือเพราะทรัพย์ที่ได้ด้วยการจ้าง. บทว่า **ชาตเวโท** แปลว่า
ไฟ. จริงอยู่ไฟนั้น ชื่อว่า ชาตเวโท เพราะพอเกิดเท่านั้นก็เสวย
ได้เป็นสภาพที่เสวยคือปรากฏ. ไฟนั้นย่อมไหม้ ฐานที่คือเหตุได้แก่
ที่ของตนฉันใด แม้หญิงเหล่านั้นก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมต้องเสพ

กับบุรุษใด ย่อมไหม้คือเผาไหม้ที่ซึ่งบุรุษนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยทรัพย์
ยศ ศีล และปัญญา การทำให้สมบัตินั้นไม่ควรเกิดขึ้นอีก โดยทำ
ทรัพย์เป็นต้น เหล่านั้นให้พินาศไป. สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า :-

ชนผู้ตกอยู่ในอำนาจของมัจจุคาม ถึง
มีกำลังก็เป็นผู้หมดกำลัง แม้มีเรี่ยวแรงก็
เสื่อมถอย มีตาก็เป็นคนตาบอด. ชนผู้ตก
อยู่ในอำนาจของมัจจุคาม ถึงมีคุณความดีก็
หมดคุณความดี แม้มีปัญญาก็เสื่อมถอย
เป็นผู้ประมาท ติดพันอยู่ในบ่วง มัจจุคาม
ย่อมปล้นเอาการศึกษาเล่าเรียน ตบะ ศีล
ธัมมะ จาคะ สติ และมติความรู้ของตนผู้
ประมาท เหมือนพวกโจรคอยดักทำร้ายใน
หนทาง. ย่อมทำยศ เกียรติ ฐิติความทรงจำ
ความกล้าหาญ ความเป็นพหูสูต และความ
รู้ของตนผู้ประมาทให้เสื่อมไป เหมือนไฟผู้
ชำระทำของฟืนให้หมดไปฉะนั้น.

พระมหาสัตว์ครั้งนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ทรงดำริว่า แม้หลาน
เราก็ต้องเลี้ยงดู ธิดาเราก็ต้องเลี้ยงดู จึงพระราชทานพระธิดา ให้แก่
พระภิกษุในชนั้นนั้นแหละด้วยสักการะอันใหญ่หลวง แล้วทรงตั้ง

พระภิกษุในนั้นให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งอุปราช. เมื่อพระเจ้าอุง
สวรรคต แม่อุปราชนั้นก็ดำรงอยู่ในราชสมบัติ.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้ว ทรงประ-
กาศสั่งจะแล้วประชุมชาดก. ในเวลาจบสั่งจะ ภิกษุผู้กระสันจะสึก
ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นเรตถาคต
ละนี้แล.

จบ อรรถกถามุขปาณิชาดกที่ ๒

๓. จุลลปโลภนชาดก

ว่าด้วยหญิงทำบุรุษให้หงววย

[๓๘๘] เมื่อน้ำไม่ห้วนไหว คบสนี้มาได้ด้วย
ฤทธิ์เอง ครั้นถึงความระคนกับด้วยหญิง
จมลงในห้วงมหรณพ.

[๓๘๙] ชรรมดาว่าหญิงเหล่านี้ เป็นผู้ยังบุรุษ
ให้หงววยมีมายามาก และยังพรหมจรรย์ให้
กำเริบ ย่อมจะจมลงในอบาย บัณฑิตรู้ชัด
อย่างนี้แล้ว พึงหลีกเว้นเสียให้ห่างไกล.

[๓๙๐] หญิงเหล่านั้นย่อมเข้าไปคบหาบุรุษใด
เพราะความรักใคร่พอใจ หรือเพราะทรัพย์
เขาย่อมเผาบุรุษนั้นเสียจับพลัน เปรียบ-
เหมือนไฟไหม้ที่ของตนเอง ฉะนั้น.

จบ จุลลปโลภนชาดกที่ ๓

อรรถกถาจุลลปโลภนชาดกที่ ๓^{*}

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้กระสันจะสึกเหมือนกันรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า
อภิชขมานะ วาริสฺสึ ดังนี้.

๑. ในอรรถกถาเป็น จุลลปโลก ฯ

ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสถามภิกษุนั้น ผู้ถูกนำมาที่โรงธรรม-
สภาว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้กระสันจะสึกจริงหรือ เมื่อ
ภิกษุนั้นทูลรับเป็นสัจแล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เชื่อว่าหญิงเหล่านี้
ยอมทำสัตว์ผู้บริสุทธิ์ให้เศร้าหมอง ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้ แม้สัตว์
ผู้บริสุทธิ์อันมีในกาลก่อนก็ทำให้เศร้าหมองเหมือนกัน อันภิกษุ
เหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนคร
พาราณสี เป็นผู้ไม่มีพระโอรส จึงตรัสกับนางสนมของพระองค์ว่า
เธอทั้งหลายจะกระทำความปรารถนาเพื่อให้ได้บุตร. นางสนม
เหล่านั้นจึงพากันปรารถนาบุตร. เมื่อกาลล่วงไปด้วยอาการอย่างนี้
พระโพธิสัตว์จึงจุติจากพรหมโลก บังเกิดในพระครรภ์ของพระ-
อัครมเหสี. พระโพธิสัตว์นั้นพอประสูติ พระชนกชนนีให้สร่งสนาน
แล้วได้ประทานแก่พระนม เพื่อให้ดื่มนมธรา. พระโพธิสัตว์นั้น
อันแม่นมทั้งหลายให้ดื่มนมอยู่ก็ทรงกรรแสง. ลำดับนั้น จึงได้
ทรงประทานพระโพธิสัตว์นั้นให้แก่พระนมอื่น. ในมือของมาตุคาม
พระโพธิสัตว์ไม่เป็นผู้หนึ่งเลย. ลำดับนั้น จึงได้ประทานพระโพธิสัตว์
นั้นแก่บุรุษคนหนึ่งผู้เป็นข้าบาทมุลิกา. พอข้าบาทมุลิกานั้นรับเอา
เท่านั้นพระโพธิสัตว์ก็หยุดนิ่ง. ครั้นในวันตั้งชื่อพระโพธิสัตว์นั้น
พระชนกชนนีได้ทรงขนานพระนามว่า อนิธกัณฐกุมาร. ตั้งแต่นั้นมา

บุรุษเท่านั้นจึงจะพาพระกุมารนั้นเที่ยวไป เมื่อจะให้ดื่มน้ำนม จะปิด และคลุมให้ดื่ม หรือวางถันในพระโอษฐ์ตามช่องพระวิสูตร. เมื่อ พระกุมารแม่ประพุดิพระองค์ไป ๆ มา ๆ อยู่ ใคร ๆ ไม่อาจแสดง มาดูคามให้เห็น. ด้วยเหตุนี้ พระราชาจึงให้สร้างสถานที่ประทับนั่ง เป็นต้นไว้ในที่ว่าง และให้สร้างฉานาการหอคอย ไว้ภายนอกเธอ พระกุมารนั้น. ในเวลาพระกุมารนั้นมีพระชันษา ๑๖ พรรษา พระราชาทรงพระดำริว่า เราไม่มีโอรสองค์อื่นอีก ส่วนกุมารนี้ไม่ บริโภคคาม แม้ราชสมบัติก็ไม่ปรารถนา เราได้พระโอรสยากจริงหนอ ครั้งนั้น มีหญิงพื่อนรุ่นสาวผู้หนึ่ง ฉลาดในการพ่อนการจับร้อง และการประโลม สามารถที่เล้าโลมบุรุษให้ตกอยู่ในอำนาจของตนได้ เข้าไปเฝ้าแล้วกราบทูลว่า ขอเดชะ พระองค์ทรงพระดำริเรื่องอะไร พระพุทธเจ้าข้า. ฝ่ายพระราชาก็ตรัสบอกเหตุนี้. หญิงพื่อนกราบทูล ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ เรื่องนั้นโปรดยกไว้ กระหม่อมฉัน จักประเล้าประโลมพระราชกุมารนั้นให้รู้จักกามรส. พระราชาตรัสว่า ถ้าเจ้าจักสามารถประเล้าประโลมอนติคันธกุมารผู้โอรสของเราได้ ไชรี พระกุมารนั้นจักเป็นพระราชา ตัวเจ้าจักเป็นอัครมเหสี. หญิง พื่อนกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์เป็นเจ้า การประเล้าประโลมเป็น ภาระของกระหม่อมฉัน พระองค์อย่าทรงปริวิตก ดังนี้แล้วเข้าไป หาคนผู้ทำหน้าที่อารักขาแล้วกล่าวว่า ในเวลาใกล้รุ่งเรจักมายืนที่ หอคอยภายนอกพระวิสูตร ใกล้ที่บรรทมของพระลูกเจ้า แล้วจัก

ขับร้อง ข้าพพระราชมารจักทรงกริ้ว พวกท่านพึงบอกเรา เราจะ
หลบไปเสีย ถ้าทรงสดับ พวกท่านช่วยบอกแก่เราเช่นเดียวกัน.
คนผู้ทำหน้าที่อารักขาทั้งหลายต่างพากันรับคำนาง. ฝ่ายหญิงผู้นั้น
ในเวลาใกล้รุ่ง ได้ไปยืนอยู่ ณ ประเทศที่นั่น แล้วขับเสียงเพลง
ประสานกับเสียงพิณ บรรเลงเสียงพิณประสานกับเสียงเพลงขับ ด้วย
เสียงอันไพเราะ. พระกุมารทรงบรรทมฟังอยู่ ทรงยอมรับว่า ดี
มีประโยชน์. วันรุ่งขึ้น ทรงสั่งให้นางยืนขับร้องในที่ใกล้ รุ่งขึ้น
วันที่สอง รับสั่งให้นางขับร้องในหอคอย รุ่งขึ้นวันที่สาม รับสั่งให้
ยืนขับร้องในที่ใกล้กับพระองค์ ด้วยวิธีการอย่างนี้ พระองค์ทรงทำ
ค้นหาให้เกิดขึ้นโดยลำดับ ๆ จนถึงส้องเสพโลกธรรม ได้รู้รสกามเข้า
แล้ว ออกพระโอษฐ์ว่า จินตนาเมาตุคาม เราจักไม่ยอมให้แก่ชายอื่น
ถือพระแสงดาบเสด็จลงสู่ท้องถนน เทียวไล่ติดตามบุรุษทั้งหลาย.

ลำดับนั้น พระราชารับสั่งให้จับพระกุมารนั้นแล้วให้นำออก
ไปเสียจากพระนคร พร้อมกับกุมาริกานั้น. ฝ่ายพระกุมารและชายา
ทั้งสอง เสด็จเข้าป่าไปยังแม่น้ำคงคาได้ สร้างอาศรมอยู่ใน
ระหว่างแม่น้ำคงคาและมหาสมุทร โดยมีแม่น้ำคงคาอยู่ด้านหนึ่ง
และมีมหาสมุทรอยู่ด้านหนึ่ง สำเร็จการอยู่ ณ ที่นั้น. ฝ่ายนาง
กุมาริกานั่งอยู่ในบรรณศาลา กำลังดื่มหัวเผือกเหง้าไม้และผลไม้
พระโพธิสัตว์นำผลาผลทั้งหลายมาจากป่า. ครั้นวันหนึ่ง เมื่อพระ-
โพธิสัตว์เมื่อนั้นไปเพื่อต้องการผลหมากรากไม้ มีพระดาบสรูปหนึ่ง

อาศัยอยู่ที่เกาะในมหาสมุทร เหาะมาทางอากาศในเวลาอีกขาจรเห็น
ควันไฟนั้นจึงลงยังอาศรม. ลำดับนั้น กุมาริกานั้น เชิญพระดาบส
นั้นให้นั่ง โดยกล่าวว่า ท่านจงนั่งรอนกว่าดิฉันจะดื่มเสร็จ แล้ว
เล่าโลมด้วยความเค้นของหญิง ให้เสื่อมจากฉาน ทำพรหมจรรย์
ของดาบสนั้นให้อันตรธานหายไป. พระดาบสนั้นเป็นเหมือนกาปีกหัก
ไม่อาจจะนางกุมาริกานั้นไปได้คงอยู่ในที่นั้นเองตลอดทั้งวัน ในเวลา
เย็นเห็นพระโพธิสัตว์มา จึงรีบหนีบ่าหน้าไปทางมหาสมุทร. ลำดับ
นั้น พระโพธิสัตว์จึงชักดาบออกไล่ติดตามดาบสนั้นไปด้วยเข้าใจว่า
ผู้นี้จักเป็นศัตรูของเรา. พระดาบสแสดงอาการจะเหาะขึ้นในอากาศ
จึงตกลงไปในมหาสมุทร. พระโพธิสัตว์คิดว่า ดาบสผู้นี้จักมาทาง
อากาศ เพราะฉานเสื่อมจึงตกลงในมหาสมุทร บัดนี้ เราควรจะเป็น
ที่พึ่งอาศัยของดาบสนี้ แล้วยื่นที่ชายฝั่ง ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

เมื่อน้ำไม่กระเพื่อม ดาบสนี้มาได้
ด้วยฤทธิ์เอง ครั้นถึงความระคนด้วยหญิง
ก็จมลงในห้วงมหรณพ. ธรรมดาว่า หญิง
เหล่านี้ เป็นผู้ทำบุรุษให้หงาย มีมายามาก
และยังพรหมจรรย์ให้กำเริบ ย่อมจมลงใน
อบาย บัณฑิตรู้ชัดอย่างนี้แล้ว พึงหลีกเลี่ยง
เสียให้ห่างไกล. หญิงเหล่านั้นย่อมเข้าไป
คบหาบุรุษใดเพราะความรักใคร่พอใจ หรือ

เพราะทรัพย์เขาย่อมเผาบุรุษนั้นเสียดับพลัน

เปรียบเหมือนไฟไหม้ที่ของตนเองจะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิขุขมเน วาริสุมี ความว่า
เมื่อน้ำนี้ไม่ไหวคือไม่กระเพื่อม พระคาบสไม่ถูกต้องน้ำ มาด้วยฤทธิ์
ทางอากาศด้วยตนเอง. บทว่า มิสฺสึภาวิตฺติย ได้แก่ ภาวะที่ระคน
กับหญิงด้วยอำนาจการเสพโลกธรรม. บทว่า อวณฺเณนี มหามายา
ความว่า ธรรมดาหญิงเหล่านี้ เชื่อว่าทำบุรุษให้เวียนมา เพราะให้
เวียนมาด้วยกามคุณ เชื่อว่ามีมายามาก เพราะประกอบด้วยมายาหญิง
หาที่สุดมิได้. สมจริงดังที่ท่านโบราณจารย์กล่าวไว้ว่า :-

หญิงทั้งหลายนี้เป็นผู้มีมายาจุพยับ

แดด ความโศก โรค และอันตรายย่อมเกิด

แก่ผู้สมาคมกับหญิง ไร่ไป อนึ่ง หญิง

ทั้งหลาย กล้าแข็ง เป็นดุจเครื่องผูก เป็นบ่วง

แห่งมัจจุราช และมีมหาภูตรูปดุจอุหาเป็นที่

อาศัย บุรุษใดคุ่นเคยในหญิงเหล่านั้น บุรุษ

นั้นเท่ากับคนอาชรรมีในนรชนทั้งหลาย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุรุษมจฺริยวิโกปนา ความว่า
ยังความประพฤตินั้นประเสริฐ คือเมถุนริตพรหมจรรย์ให้กำเริบ.
บทว่า สิทฺทนิ ความว่า ธรรมดาหญิงเหล่านี้ เชื่อว่าย่อมจมลง

ในอบายทั้งหลาย เพราะทำพรหมจรรย์ของพวกฤาษีให้กำเริบ. คำที่
เหลือฟังประกอบความโดยนัยก่อนนั้นแล.

ฝ่ายพระดาบส ครั้นได้ฟังคำของพระโพธิสัตว์อย่างนี้แล้ว
ยืนอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทรนั่นเอง ทำมานที่เสื่อมให้กลับเกิดขึ้นอีก
แล้วไปยังที่อยู่ของตนทางอากาศ. พระโพธิสัตว์คิดว่า พระดาบสนี้
เป็นผู้อบรมมาแล้วอย่างนี้ ไปทางอากาศเหมือนปยุนนุ แต่เราก็
ควรทำมานให้เกิดแล้วไปทางอากาศเหมือนพระดาบสนี้. ครั้นคิด
แล้วก็ไปยังอาศรม นำหญิงนั้นไปส่งยังถิ่นมนุษย์แล้วส่งไปด้วยคำว่า
เจ้าจงกลับไปเกิด เสร็จแล้วก็เข้าป่าสร้างอาศรมในภูมิภาคอันร่มรื่น
แล้วบวชเป็นฤาษีกระทำกสิณบริกรรมยังอภิฌญาณและสมาบัติให้บังเกิด
ได้เป็นผู้มีพรหมโลกเป็นที่ไปเบื้องหน้า

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศอริยสัจธรรมทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบอริยสัจ ภิกษุ
ผู้กระสันจะสึก ได้ดำรงอยู่ในโศคาปัดติผล ก็อนัตตคันธกุมาร
ในกาลนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาจูลลปโลกนชาดกที่ ๓

๔. มหาปนาทชาดก

ว่าด้วยปราสาทของพระเจ้ามหาปนาท

[๓๕๑] พระเจ้ามหาปนาทนั้นมีปราสาทล้วน

แล้วไปด้วยทอง กว้าง ๑๖ ชั้วธนูตก สูง

๑ พันชั้วธนู.

[๓๕๒] และปราสาทนั้นมีพื้น ๗ ชั้น ประกอบ

ไปด้วยธง แล้วไปด้วยแก้วมณีสีเขียว มีนาง

พ่อน ๖ พัน แบ่งออกเป็น ๗ พวกพ่อนรำ

อยู่ในปราสาทนั้น.

[๓๕๓] คุณ่อนภักทชิ ท่านกล่าวถึงปราสาทนั้น

มีแล้วในกาลนั้น ในครั้งนั้น เราเป็นท้าว

สักกะผู้รับใช้การงานของท่าน.

จบ มหาปนาทชาดกที่ ๔

อรรถกถามหาปนาทชาดกที่ ๔

พระศาสดาประทับนั่งอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคา ทรงปรารภอานุภาพ
ของพระภักทชิเถระจึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า ปนาโท นาม โส
ราชา ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระศาสดาทรงจำพรรษาอยู่ในเมืองสาวัตถี ทรง
พระดำริว่า จักสงเคราะห์ภักทชิกุมาร แวดล้อมแล้วด้วยหมู่ภิกษุสงฆ์

เสด็จจาริกถึงภัททนิคร ประทับอยู่ในชาดียว้นตลอด ๓ เดือน
ทรงรอคอยความแก่กล้าแห่งญาณของภัททชิกุมาร. ภัททชิกุมารนั้น
มีสมมาก เป็นบุตรคนเดียวของภัททชิเศรษฐีผู้มีทรัพย์สมบัติประมาณ
๘๐ โกฏิ. ภัททชิกุมารนั้นมีปราสาท ๓ หลัง สมควรแก่ฤดูทั้ง ๓
ภัททชิกุมารอยู่ในปราสาทหลังละ ๔ เดือน ครั้นอยู่ในปราสาทหลัง
หนึ่งแล้ว ก็แวดล้อมด้วยนางพื่อนไปยังปราสาทอีกหลังหนึ่งด้วยศ
ใหญ่. ขณะนั้น พระนครทั้งสี่ก็ตื่นเต็นกันว่า พวกเราจักดูสมบัติของ
ภัททชิกุมาร ต่างผูกจักรและจักรซ้อน ผูกเตียงและเตียงซ้อนในระหว่าง
ปราสาท. พระศาสดาประทับอยู่ตลอด ๓ เดือน ตรัสบอกชาวพระ-
นครว่า เราจะไปก่อนละ. ชาวพระนครกราบทูลนิมนต์พระศาสดาว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พຼຽงนี้ พระองค์จึงค่อยเสด็จไปเกิด แล้ววัน
ที่สอง ตระเตรียมมหาทานเพื่อภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน
สร้างมณฑปที่ถวายนามท่ามกลางพระนคร ตกแต่งปูลาดอาสนะแล้ว
กราบทูลให้ทรงทราบถึงกาลเวลา. พระศาสดาแวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์
เสด็จไปประทับนั่งในมณฑปนั้น. มนุษย์ทั้งหลายต่างได้ถวายมหาทาน.
พระศาสดาทรงกระทำกัณฑ์เสร็จแล้ว ทรงเริ่มอนุโมทนาด้วยพระ-
สุรเสียงอันไพเราะ. ขณะนั้น ภัททชิกุมาร จากปราสาทหลังหนึ่ง
ไปยังปราสาทหลังหนึ่ง วันนั้นไม่มีใครๆ ไปเพื่อต้องการดูสมบัติของ
ภัททชิกุมารนั้น. มีแต่ คนของตนเท่านั้นห้อมล้อมไป ภัททชิกุมารจึง
ถามคนทั้งหลายว่า ในเวลาอื่น เมื่อเราจากปราสาทหนึ่งไปยังปราสาท

หนึ่ง ชาวพระนครทั้งสิ้นตื่นตื่น ต่างผูกจักรและจักรซ้อนเป็นต้น
แต่วันนี้ นอกจากคนทั้งหลายของเราไม่มีใคร ๆ อื่นเลย เป็นเพราะ
เหตุอะไรกัน. พวกบริวารกล่าวว่า ข้าแต่ นาย พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เสด็จเข้าไปอาศัยนครนี้ประทับอยู่ตลอด ๓ เดือน วันนี้จักเสด็จไป
พระองค์ทรงทำกตกิจเสร็จแล้ว ทรงแสดงธรรมแก่มหาชน ชาว
พระนครทั้งสิ้นพากันสดับพระธรรมกถาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระองค์นั้น. ภัททชกุมารนั้นกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลาย
จงมา แม้เราก็จักฟังธรรม แล้วประดับด้วยอาภรณ์ทั้งปวงเข้าไปพร้อม
ด้วยบริวารใหญ่ ยืนฟังพระธรรมกถาอยู่ท้ายบริษัท ยังสรรพกิเลส
ทั้งหลายให้สิ้นไป. บรรลุพระอรหัตอันเป็นผลชั้นเลิศ. พระศาสดา
ตรัสเรียกภัททชกุมารมาแล้วตรัสว่า คุณก่อนมหาเศรษฐี บุตรของท่าน
ประดับประดาตกแต่งแล้วฟังธรรมกถาได้ดำรงอยู่ในพระอรหัต เพราะ
ฉะนั้น วันนี้ บุตรของท่านควรจะบรรพชา หรือควรจะปรินิพพาน.
ภัททชกุมารกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กิจด้วยการปรินิพพาน
แห่งบุตรของข้าพระองค์ ย่อมไม่มี ขอพระองค์จงให้บุตรของข้าพระ-
องค์นั้นบรรพชาเถิด พระเจ้าข้า ก็แหละครั้งให้บรรพชา ขอพระองค์
จงพาบุตรของข้าพระองค์นั้น เข้าไปยังเรือนข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้
เถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว พาภุมบุตรเสด็จไปยัง
พระวิหารให้บรรพชาอุปสมบท. บิณฑบาตของพระภัททชนั้นกระทำ
มหาสักการะ ๗ วัน พระศาสดาประทับอยู่ ๗ วัน ทรงพาภุมบุตร

เที่ยวจาริกไปถึงโกฏิกาม. มนุษย์ชาวโกฏิกามได้ถวายมหาทานแก่
ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน. ในเวลาเสร็จภัตตกิจ พระ-
ศาสดาทรงเริ่มอนุโมทนา. ในเวลาที่ทรงทำอนุโมทนา กุลบุตรไป
นอกบ้านคิดว่า ในเวลาพระศาสดาเสด็จมาเท่านั้น เราจึงจักลุกขึ้น
แล้วนั่งเข้ามานที่โคนไม้แห่งหนึ่งใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา ครั้นพระเถระที่
แก่ๆ แม้จะมาก็ไม่ออกจากมาน ในเวลาพระศาสดาเสด็จมาเท่านั้น
จึงได้ลุกขึ้น. พวกภิกษุปัญชนพากันโกรธว่า พระภิกษุนี้ทำที่เหมือน
บวชก่อน เมื่อพระมหาเถระมา แม้เห็นก็ไม่ลุกขึ้น. ชาวโกฏิกาม
พากันผูกเรือขนาน. พระศาสดาประทับยืนท่ามกลางสงฆ์ในเรือ
ขนาน ตรัสถามว่า ภิกษุอยู่ที่ไหน? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า
พระภิกษุนี้ อยู่ที่นี้แหละ พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า มาเกิด
ภิกษุ จงขึ้นเรือลำเดียวกันกับเรา. พระเถระได้เหาะไปยืนอยู่ในเรือ
ลำเดียวกัน. ครั้นในเวลาทีเรือแล่นไปกลางแม่น้ำคงคา พระศาสดา
ตรัสว่า ภิกษุ ปราสาทที่เธอเคยอยู่ครอบครองในคราวเป็นพระเจ้า-
มहाปนาท อยู่ที่ไหน. พระภิกษุกราบทูลว่า จมอยู่ในที่นี้ พระเจ้าข้า.
พวกภิกษุปัญชนพากันกล่าวว่า พระภิกษุเระพยากรณ์พระอรหันต์
พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ ถ้าอย่างนั้น เธอจงตัดความสงสัย
ขอเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย. ขณะนั้น พระเถระถวายบังพระ-
ศาสดาแล้วไปด้วยกำลังฤทธิ์ เอนิ้วเท้าคืบจอมปราสาท ยกปราสาท
อันสูง ๒๕ โยชน์ขึ้นแล้วเหาะขึ้นในอากาศ. ก็พระเถระเหาะขึ้นแล้ว

ปรากฏแก่ชนทั้งหลายที่ยืนอยู่ภายใต้ปราสาท ประหนึ่งปราสาทจะพัง
ทลายลงทับ. พระเถระนั้นยกปราสาทขึ้นจากน้ำ ๑ โยชน์ ๒ โยชน์
๓ โยชน์ จนกระทั่ง ๒๕ โยชน์ ลำดับนั้น ญาติทั้งหลายในภพ
ก่อนของพระเถระ. บังเกิดเป็นปลา เต่า นาค และกบ อยู่ในปราสาท
นั้นและ. เพราะความโลภในปราสาท เมื่อปราสาทลอยขึ้น ก็พลัด
ตกลงไปในน้ำตามเดิม พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นสัตว์เหล่านั้น
ตกลงไป จึงตรัสว่า ภัททชิ พวกญาติของเธอพากันลำบาก. พระ-
เถระได้ฟังพระดำรัสของพระศาสดา จึงปล่อยปราสาท. ปราสาทก็กลับ
ตั้งอยู่ที่เดิมนั่นเอง. ส่วนพระศาสดาเสด็จขึ้นจากแม่น้ำคงคาลำดับ
นั้น ชนทั้งหลายพากันปลุกเสกถวายพระศาสดา ณ ที่ฝั่งแม่น้ำ
คงคานั้นเอง. พระศาสดาประทับนั่งเปล่งพระรัศมี ณ บวรพุทธอาสน์
ที่เขาปลุกเสกถวาย ประคองพระอาทิตย์อ่อนๆ ฉะนั้น ลำดับนั้น ภิกษุ
ทั้งหลายทูลถามพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปราสาทนี้พระ-
ภัททชิเถระครอบครองอยู่ในกาลใด ? พระศาสดาตรัสว่า ในกาลเป็น
พระเจ้ามหาปนาทราช แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ในกรุงมถิลยาแคว้นวิเทหรัฐ ได้มีพระราชพระ-
นามว่า สุรุจิ. แม้พระโอรสของพระองค์ก็มีนามว่า สุรุจิ เหมือนกัน.
แต่พระโอรสของพระเจ้าสุรุจินั้น ได้มีพระนามว่า มหาปนาท. พระ-
ราชาทั้ง ๓ พระองค์นั้น ได้ครอบครองปราสาทนี้. ก็บุรพกรรมที่จะ
ได้ครอบครองปราสาทนั้นมีว่า บิดาและบุตรทั้งสองได้สร้างบรรณ-

ศาลาเป็นที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยไม้โอสละไม่มะเดื่อ. เรื่อง
อดีตทั้งหมดฝนชาดกนี้ จักมีแล้วในสุริยชาดก ในปภินนิบาต.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วเป็นผู้ตรัสรู้ยิ่ง
แล้วได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

พระเจ้านาฬนาฬนั้น มีปราสาทล้วน

แล้วด้วยทอง กว้าง ๑๖ ชั่วลูกศร สูง ๑

พันชั่วลูกศร. และปราสาทนั้น มีพื้น ๗ ชั้น

ประดับด้วยธงอันล้วนแล้วด้วยสีเขียว มีนาง

พื่อนรำ ๖ พันคน แบ่งออกเป็น ๗ พวก

พื่อนรำอยู่ในปราสาทนั้น ดูก่อนภักทชิ เธอ

กล่าวถึงปราสาทนั้น ซึ่งมีแล้วในกาลนั้น

ในครั้งนั้น เราเป็นท้าวสักกะผู้รับใช้การงาน

ของเธอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยูโป แปลว่า ปราสาท. บทว่า ติริยิ
โสฬสุพุเพโธ ความว่า โดยความกว้าง ได้มีความกว้าง ๑๖ ชั่วลูกศร
ตก. บทว่า อุจฺจมาหุ สหสุตฺธา ความว่า โดยส่วนสูง ท่านกล่าว
ถึงความสูงประมาณระยะวิ่งไปของลูกศรชั่วพันลูก คือสูงประมาณ
๒๕ โยชน์ โดยการนับระยะวิ่งไปของลูกศรชั่วพันลูก ส่วนความกว้าง
ของปราสาทนั้น ประมาณถึงโยชน์. บทว่า สหสุตฺถณฺโท สตุต-
เตนฺทุ ความว่า ก็ปราสาทสูง ๑ พันชั่วลูกศรนี้ มีชั้น ๗ ชั้น.

บพว่า ธาตุ แปลว่า พร้อมด้วยรง. บพว่า หริตามโย
ได้แก่ ขลิบด้วยแก้วมณีเขียว. ส่วนในอรรถกถาปาฐะว่า สหา
หริตามโย ดังนี้ก็มี. อธิบายความปาฐะนั้นว่า ประกอบด้วยบาน
ประตูและหน้าต่าง อันล้วนแล้วด้วยแก้วมณีเขียว. ได้ยินว่า บพว่า
สท เป็นชื่อของบานประตูและหน้าต่าง. บพว่า คนุรพพา ได้แก่
นางพื่อนรำ. บพว่า จ สหสุตานิ สดุดธา ความว่า นางพื่อนรำ
๖ พันคน แบ่งเป็น ๗ พวก พื่อนรำอยู่ในที่ทั้ง ๗ แห่งของปราสาท
นั้น เพื่อต้องการเพิ่มพูนความยินดีแก่พระราชา. นักพื่อนรำเหล่านั้น
แม้จะพื่อนรำและขับร้องอยู่อย่างนี้ ก็ไม่อาจให้พระราชารำเริงพระทัย.
ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงส่งการพื่อนรำของเทพให้ไปแสดงการ
เล่นมหรสพ. คราวนั้น พระเจ้ามหาปนาททรงรำเริง. บพว่า ยถา
ภาสติ ภทฺทชิ ความว่า ก็เมื่อพระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภทฺทชิ
ปราสาทที่เธออยู่ครอบครองในคราวเป็นพระเจ้ามหาปนาท อยู่ที่ใน
พระภทฺทชิเถระกราบทูลว่า จมอยู่ตรงที่นี้ พระเจ้าข้า ได้เป็นอัน
กล่าวความที่ปราสาทนั้นบังเกิดแล้วเพื่อประโยชน์แก่ตน และความ
ที่ตนเป็นพระเจ้ามหาปนาทในครั้งนั้น. พระศาสดาทรงถือเอาคำกล่าว
นั้นจึงตรัสว่า คุณก่อนภทฺทชิ เธอกล่าวโดยประการใด ดังนี้. ด้วย
บพว่า เอวเมตฺ ตทา อาสิ นี้ พระศาสดาตรัสว่า ข้อที่กล่าว
อย่างนั้นได้มีแล้วโดยประการนั้นนั่นแหละ ในครั้งนั้น เราได้เป็น
ท้าวสักกะ จอมเทวดาผู้รับใช้การงานของเธอในกาลนั้น ขณะนั้นภิกษุ
ปูลุชนทั้งหลาย ได้เป็นผู้หมดความเคลือบแคลงสงสัย.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 122

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประ-
มุขชาดกว่า พระเจ้ามหายาปนาท ในครั้งนั้น ได้เป็นพระภททชิใน
บัดนี้ ส่วนท้าวสักกะ ก็เรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถามหายาปนาทชาดกที่ ๔

๕. ขุรูปชาดก

ถึงความล้างเท้า

[๒๕๔] เมื่อท่านเห็นพวกโจรยิงลูกธนูอันแหลม
ถือดาบอันคมกล้าซึ่งขัดแล้วด้วยน้ำมัน เมื่อ
มรณภัยปรากฏเฉพาะหน้าแล้วเหตุไฉนหนอ
ท่านจึงไม่มีความครั่นคร้าม.

[๒๕๕] เมื่อเราเห็นพวกโจรยิงลูกธนูอันแหลม
ถือดาบอันคมกล้าซึ่งขัดแล้วด้วยน้ำมัน เมื่อ
มรณภัยปรากฏเฉพาะหน้าแล้ว เรากลับได้
ความยินดีและโสมนัสมากยิ่งขึ้น.

[๒๖๐] เรานั้นเกิดความยินดีและโสมนัสแล้ว
ก็ครอบงำศัตรูทั้งหลายเสียได้ เพราะว่าชีวิต
ของเรา ๆ ใดและมาแต่ก่อนแล้ว เมื่อทำ
ความอ้ายในชีวิต เพราะว่าพึงกระทำกิจ
ของคนกล้าหาญในกาลบางครั้งหาได้ไม่.

จบ ขุรูปชาดกที่ ๕

อรรถกถาขุรูปชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้และความเพียรรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า ทิสฺวา

สรุปเป ดังนี้

ความว่า พระศาสดาทรงตรัสกะภิกษุณั้ผู้ถูกนำมาในโรง-
ธรรมสภาว่า ได้ยินว่า เธอสละความเพียรจริงหรือ เมื่อภิกษุณั้
กราบทูลว่า จริงพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เธอบวชใน
ศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์อย่างนี้ เพราะเหตุไรจึงสละความ
เพียรเสีย โบราณกบัตติทั้งหลาย ย่อมไม่สละความเพียร แม้ใน
ฐานะไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมา
สาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร
พาราณสี พระโศภิตวัชังเกิดในตระกูลผู้รักษา แห่งหนึ่ง พอ
เจริญวัยมีบุรุษ ๕๐๐ เป็นบริวาร เป็นหัวหน้าคนทั้งปวง ในบรรดา
คนผู้รักษาดง ตำเ้การอยู่ในบ้านแห่งหนึ่งที่ปากดง. ก็หัวหน้าผู้
รักษาดงนั้นรับจ้างพาพวกมนุษย์ให้ข้ามดง. ครั้นวันหนึ่ง บุตรพ่อค้า
ชาวเมืองพาราณสีกับเกวียน ๕๐๐ เล่ม มาถึงบ้านนั้น เรียกหัวหน้า
ผู้รักษาดงนั้นมาพูดว่า คุณก่อนสหาย ท่านจงรับทรัพย์ ๑,๐๐๐ แล้ว
พาเราให้ข้ามพันดง. เขารับคำแล้วถือเอาทรัพย์ ๑,๐๐๐ จากมือของ
บุตรพ่อค่านั้ เมื่อรับค่าจ้างอย่างนี้ จะต้องสละชีวิตเพื่อบุตรพ่อค่านั้
นั้น. เขาพาบุตรพ่อค่านั้เข้าดง. พวกโจร ๕๐๐ ชุ่มอยู่กลางดง.
บุรุษที่เหลือพอแลเห็นพวกโจรเท่านั้นพากันนอนราบ. หัวหน้าผู้
อารักขาคนเดียวเท่านั้นเปล่งสีหนาทวังเข้าประหัดประหาร ให้พวกโจร

๕๐๐ หนีไป. ให้บุตรพ่อค้าข้ามพ้นทางกันดารโดยปลอดภัย. ฝ่าย
บุตรพ่อค้าให้หมู่เกวียนพักอยู่ที่ห่างไกลทางกันดารแล้ว ให้หัวหน้า
ผู้รักษาบริโกทโกษะมีรสเลิศต่างๆ ส่วนตนเองบริโภคอาหารเข้า
แล้วนั่งสบาย เจริญอยู่กับหัวหน้าผู้รักษานั้น เมื่อจะถามว่า คุณก่อน
สหาย ในเวลาที่พวกโจรผู้ร้ายอาจเห็นปานนั้นจับอาวุธกรูเข้ามา
เพราะเหตุไรหนอ แม้ความสับสนตกใจกลัวก็ไม่เกิดขึ้น จึงกล่าวคาถา
ที่ ๑ ว่า:-

เมื่อท่านเห็นพวกโจรยิ่งถูกรูธนูอัน

แหลมคม ถีอดาบอันคมกล้าซึ่งขัดด้วยน้ำมัน

เมื่อมรณภัยปรากฏเฉพาะหน้าแล้ว เหตุไฉน

หนอ ท่านจึงไม่มีความครั่นคร้าม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธนูเวณฺณฺณ ได้แก่ ยิ่งไป
ด้วยกำลังถูกรูธนู. บทว่า ขคุเค คหิตะ ได้แก่ ถีอดาบด้ามงามอย่าง
กระชับ. บทว่า มรณ วิรุพฺเพ ได้แก่ เมื่อความตายปรากฏ.
บทว่า กสฺมา น เต นาหุ ความว่า เพราะเหตุไรหนอ ท่าน
จึงไม่มีความสับสนตกใจ. บทว่า จมฺภิตตฺตํ ได้แก่ ตัวสัน.

หัวหน้าผู้ทำหน้าที่อารักขาได้ฟังดังนั้น จึงได้กล่าวคาถา ๒
คาถานอกนี้ว่า :-

เมื่อเราเห็นพวกโจรยิ่งถูกรูธนูอัน

แหลมคม ถีอดาบอันคมกล้าซึ่งขัดแล้วด้วย

น้ำมัน เมื่อมรณภัยปรากฏเฉพาะหน้าแล้ว

เรากลับได้ความยินดีและความโสมนัสมาก

ยิ่ง. เรานั้นเกิดความยินดีและโสมนัสแล้ว

ก็ครอบงำศัตรูทั้งหลายเสียได้ เพราะว่าชีวิต

ของเรา เราได้สละมาแต่ก่อนแล้ว ก็บุคคล

ผู้กล้าหาญ เมื่อทำความอาลัยในชีวิตอยู่ จะ

พึงกระทำกิจของตนผู้กล้าหาญในกาลบาง

คราวหาได้ไม่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวทํ อตฺถํ คือกลับได้ความ
ยินดีและโสมนัส. บทว่า วิปุลํ แปลว่า มาก. บทว่า อุพาริ
แปลว่า ยิ่ง. บทว่า อุชฺฐมฺเหว ได้แก่ บริจาคชีวิตครอบงำแล้ว.
บทว่า ปุพฺพเพว เม ชีวิตฺมาสิ จตฺตํ ความว่า เพราะว่าเราเมื่อ
รับค่าจ้างจากมือของท่านในตอนก่อนนั้นแล ได้สละชีวิตแล้ว. บทว่า
น हि ชีวิตํ อาลยํ อุพฺพมาโน ความว่า บุคคลผู้กล้าหาญ เมื่อ
ยังกระทำเสนาหา ความยินดีในชีวิตอยู่ จะพึงทำกิจของผู้กล้าหาญ
แม้ในกาลบางคราว หาได้ไม่.

หัวหน้าผู้ทำหน้าที่อารักขานั้น ทำบุตรของพ่อค้าให้รู้ว่าตนได้
ทำกิจของตนกล้าหาญแล้ว เพราะได้สละความยินดีในชีวิตซึ่งสละให้
ไว้ในอำนาจของคนอื่น ได้ส่งบุตรพ่อค้าไปแล้ว กลับมายังบ้านของ
ตนตามเดิม ทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น ไปตามขณากกรรมแล้ว.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศ
สัจจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้สละความเพียร
ดำรงอยู่ในพระอรหัต. ก็หัวหน้าคนทำการอารักขาในกาลนั้น คือ
เราตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาขุรปัชชาดกที่ ๕

๖. วาตคคสินธพชาดก

ว่าด้วยมิตรสันถวะเกิดแต่แรกพบ

[๓๕๗] คุณแม่มีโรคผอมเหลือง ไม่ชอบใจ
อาหารเพราะมีตัวใดเป็นเหตุให้มีจิตปฏิพัทธ์
รักใคร่มานันท์ก็มาคบหาสมาคมแล้ว เหตุไร
คุณแม่จึงให้ม้าวั้นนั้นหนีไปเสียในบัดนี้เล่า.

[๓๕๘] ลูกเอ๋ย จึ้นชื่อว่ามิตรสันถวะจะเกิดขึ้น
แต่แรกพบปะทีเดียว ยศของสตรีทั้งหลาย
ย่อมเสื่อมไป เพราะฉะนั้น แม่จึงแสวงหา
ให้พระยาม้าวั้นนั้นหนีไปเสีย.

[๓๕๙] สตรีคนใด ไม่ปรารณานุรุษผู้เกิดใน
ตระกูลมียศศักดิ์ ที่มีคนชักพามาแล้ว สตรี
คนนั้นจะต้องเศร้าโศกอยู่สิ้นกาลนานเหมือน
นางมีแสรว์โศกถึงพระยาม้าวาตคคสินธพ
ฉะนั้น.

จบ วาตคคสินธพชาดกที่ ๖

อรรถกถาวาตคคสินธพชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
กณุมพิกนหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า

เยนาถิ กิสิยา ปณฺฑิตํ ดังนี้.

ได้ยินว่า หญิงคนหนึ่งในเมืองสาวัตถี เห็นกณฺฐพินฺธุปงาม
คนหนึ่ง ได้มีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่. ไฟคือกิเลสเกิดขึ้นภายในของนาง
ประดุจเผาร่างกายทั้งสิ้น. นางไม่ได้รับความยินดีเพลิดเพลินทางกาย
และทางใจเลย แม้อาหารนางก็ไม่ชอบใจ นอนเกาะแม่แคร่เดียว
อย่างเดียว. ลำดับนั้น หญิงผู้รับใช้และหญิงสหาย ได้ถามนางว่า
เพราะเหตุไรหนอ เธอจึงมีจิตซัดส่ายนอนเกาะแม่แคร่เดียว เธอไม่มี
ความผาสุกอะไรหรือ? นางอันพวกเพื่อนหญิงไม่ได้กล่าวครั้ง
เดียว สองครั้ง กล่าวบ่อยๆ จึงได้บอกเนื้อความนั้น แก่เพื่อนหญิง
เหล่านั้น. ลำดับนั้น เพื่อนหญิงเหล่านั้นจึงปลอมโยนนางให้เบาใจ
แล้วกล่าวว่า นางผู้เจริญ เธออย่าเสียใจเลย พวกเราจักนำกณฺฐพิน
มาให้ แล้วไปปรึกษากับกณฺฐพิน. กณฺฐพินนั้นปฏิเสธ เมื่อพวกหญิง
เหล่านั้นพูดจาบ่อยเข้าจึงรับคำ. หญิงเหล่านั้นกล่าวว่า ท่านจงมาใน
วันโน้นเวลาโน้น ดังนี้ ให้กณฺฐพินรับคำปฤจฉาแล้ว จึงไปบอกให้
หญิงนั้นทราบ. หญิงนั้นเมื่อได้ฟังข่าวจึงจัดแจงห้องนอนของตน
แต่งตัวแล้วนั่งบนที่นอน เมื่อกณฺฐพินนั้นมานั่ง ณ ส่วนหนึ่งของ
ที่นอน จึงคิดว่า ถ้าเราไม่ทำให้นึกแน่นต่อเขาไว้ ให้โอกาสเสีย
แต่เดี๋ยวนี้ ความเป็นใหญ่ของเราก็จักเสื่อมไป ชื่อว่าการให้โอกาส
ในวันที่เขามาถึงทีเดียว มิใช่เหตุอันควร วันนี้เราทำให้เขาเก้อ ใน
วันอื่น จึงจักให้โอกาส. ลำดับนั้น นางจึงมือเขาผู้ปรารภ จะหยอกล้อ

เล่นด้วยการจับมือเป็นต้น แล้วลุกออกมาพร้อมกับพูดว่า หลีกไป หลีกไป เราไม่ต้องการทำงาน. กุญมพินันจึงหยุดชะงัก ละอายใจลุกขึ้น ไปบ้านของตนเลยทีเดียว. หญิงนอกนี้รู้ว่า หญิงนั้นกระทำอย่างนั้น เมื่อกุญมพีออกไปแล้ว จึงเข้าไปหาหญิงนั้นพากันพูดอย่างนี้ว่า เธอมี จิตปฏิบัติกุญมพินัน ถึงกับห้ามอาหารนอนอยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกเราอ่อนนอนเธอบ่อย ๆ แล้วนำเขามาให้ เพราะเหตุไร จึงไม่ให้ โอกาสแก่เขา. นางจึงบอกความมุ่งหมายอันนั้นให้ทราบ. หญิงเหล่านั้นกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าจักปรากฏผลในวันหน้า แล้วพากันหลีกไปเสีย. กุญมพินันไม่หันกลับมามองดูอีก. หญิงนั้นเมื่อไม่ได้กุญมพินัน ก็ชูปชิตคอดอาหาร ถึงความสิ้นชีวิตไปในที่นั่นเอง. กุญมพินันได้ฟังว่า หญิงนั้นตายแล้ว จึงถือดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้เป็นอันมาก ไปยังพระวิหารเชตวัน บูชาพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วน สุดข้างหนึ่ง และถูกพระศาสดาตรัสถามว่า อุบาสก เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงหายหน้าไปไม่ปรากฏ จึงกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ละอายใจ ตลอดกาล ประมาณเท่านี้ จึงไม่ได้มาสู่ที่พุทธอุปัฏฐาก. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อน อุบาสก หญิงนั้นให้เรียกท่านมาด้วยอำนาจของกิเลส ครั้นในเวลา ท่านมาแล้ว ไม่ให้โอกาส ทำให้ท่านได้อาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น ก็แม้ ในกาลก่อน นางมีจิตปฏิบัติแม้ในบัณฑิตทั้งหลาย ให้เรียกมาแล้ว ครั้นในเวลามาถึงไม่ให้โอกาส ทำให้ลำบากถ่ายเดียวแล้วส่งไป อัน

กฏุมพินันท์ทูลอ่อนวอนแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลมัลลิสินธ ได้ชื่อว่าวาคค-
สินธ ได้เป็นม้ามงคลของพระเจ้าพรหมทัตนั้น. คนผู้ดูแลม้า พา
มัลลิสินธนั้นไปอาบน้ำในแม่น้ำคงคา. ครั้งนั้น นางมัลลิกาภักทลี
ได้เห็นมัลลิสินธนั้นมีจิตปฏิพัทธ์ ถิ่นด้วยอำนาจกิเลส ไม่กินหญ้า
ไม่ดื่มน้ำ ชุบซิด ผอมได้มีสักแต่ว่าหนังหุ้มกระดูก. ลำดับนั้น ลูกม้า
เห็นแม่นั้นชুবผอมจึงถามว่า แม่ เพราะเหตุไรหนอ แม่จึงไม่กิน
หญ้า ไม่ดื่มน้ำ ชุบซิด นอนสั่นอยู่ในที่นั้น ๆ แม่ไม่มีผาสุกอะไรหรือ
นางมัลลิกาไม่บอก เมื่อถูกถามบ่อย ๆ เข้า จึงได้บอกเนื้อความนั้น
ลำดับนั้นลูกม้าจึงปลอบโยนแม่ม้าให้เบาใจแล้วกล่าวว่า แม่อย่าเสียใจ
ฉันจักนำมัลลิสินธนั้นมาแสดง ครั้นในเวลาที่มีวาคคสินธพมา
อาบน้ำ จึงเข้าไปหาแล้วกล่าวว่า ข้าแต่พ่อ มารดาของข้าพเจ้ามีจิต
ปฏิพัทธ์ในตัวท่าน อดอาหารชุบซิดจักตาย ขอท่านจงให้ท่านชีวิต
แก่มารดาของข้าพเจ้าด้วยเถิด. วาคคสินธพกล่าวว่า ดีละพ่อ เรา
จักให้พวกคนเลี้ยงม้าให้เราอาบน้ำแล้ว จะปล่อยเพื่อให้เที่ยวหาอาหาร
กินที่ฝั่งแม่น้ำคงคาสักพักหนึ่ง เจ้าจงพามารดาไปยังประเทศนั้นเถิด.
ลูกม้านั้นไปพามารดาแล้วปล่อยไว้ในประเทศที่นั้น แล้วได้ยืนอยู่

ในที่มิดชิด ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ฝ่ายคนเลี้ยงม้าทั้งหลายได้ปล่อยวาทค-
สินธพไว้ในที่นั้น. วาทคสินธพนั้นแลเห็นนางม้าจึงเข้าไปหา. ลำดับ
นั้น นางม้านั้น เมื่อม้าวาทคสินธพเข้าไปเสียดสีกายตนอยู่ จึงคิดว่า
ถ้าเราไม่หนักแน่นให้ออกาสแก่เขาในขณะที่มาถึงทีเดียว เมื่อเป็น
เช่นนั้น ชะและความเป็นใหญ่ของเราจักเสื่อมเสียไป เราควรจะทำ
เป็นเหมือนไม้ปรารณาเถิด แล้วจึงเอาเท้าติดลูกคางม้าสินธพแล้ว
หนีไป. ทันใดนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาที่รากฟันทำลายล่วงไป. วาทค-
สินธพคิดว่า เราจะประโยชน์อะไรกับอีม้านี้ เป็นผู้มีมลละอายใจ
หนีไปจากที่นั่นทันที. นางม้านั้นมีความวิปัสสาร ล้มลงในที่นั่นเอง
นอนเศร้าโศกอยู่. ลำดับนั้น ลูกม้าได้เข้าไปหานางม้าผู้มารดา เมื่อ
จะถามจึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

คุณแม่เป็นโรคผอมเหลือง ไม่ชอบ

ใจอาหาร เพราะม้าวัวใดเป็นเหตุให้มีจิต

ปฏิบัติ ม้าตัวนั้นก็มาคบหาสมาคมแล้ว

เพราะเหตุไร คุณแม่จึงให้ม้าตัวนั้นหนีไป

เสียในบัดนี้เล่า

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยนาสี ความว่า เพราะม้าวัวใด
เป็นเหตุให้มีจิตปฏิบัติรักใคร่.

นางม้าได้ฟังคำลูก จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ลูกเอ๋ย จันทน์ชื่อว่ามิตรสันถวะ จะ
เกิดแต่แรกทีเดียว ยศของสตรีทั้งหลายก็
จะเสื่อมเสีย เพราะฉะนั้น แม่จึงแสวงหา
ให้พระยาม้าหนีไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อาทิกเณว แปลว่า แต่ต้นทีเดียว.
คือแต่แรกทีเดียว. บทว่า สนุถโว ได้แก่ มิตรสันถวะด้วยอำนาจการ
ประกอบ เมถุนธรรม. บทว่า ยโส หายติ อิตฺถินํ ความว่า ลูกอ่อน
พ่อ เพราะว่า เมื่อสตรีทั้งหลายผู้ไม่เล่นตัว ย่อมทำความเชยจิตเสีย
แต่เริ่มแรก ยศย่อมเสื่อมเสียไป คือ ความเป็นใหญ่ที่จะพึงได้ย่อม
เสื่อมไป. นางม้านั้นบอกสภาพของสตรีทั้งหลายแก่ลูก ด้วยประการ
ดังนี้.

พระศาสดาเป็นผู้ตรัสรู้ยิ่ง แล้วตรัสคาถาที่ ๓ ว่า :-

สตรีใด ไม่ปรารถนาบุรุษผู้เกิดใน
ตระกูลมียศศักดิ์ ที่มีคนชักพามา สตรีนั้น
จะต้องเศร้าโศกอยู่สิ้นกาลนาน เหมือนนาง
ม้าเศร้าโศกถึงพระยาม้าว่าตักกะ ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยสฺสฺสฺสํ แปลว่า ผู้สมบุรณ
ด้วยยศ. บทว่า ยา น อิจฺจติ ความว่า สตรีใดไม่ปรารถนาบุรุษ
เห็นปานนั้น. บทว่า จิรฺตฺตยา แปลว่า ตลอดกาลนาน อธิบายว่า
ตลอดกาลยาวนาน.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงประกาศ
สัจจะทั้งหลาย แล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ กลุ่มพีดำรง
อยู่ในโศดาปัตติผล. นางม้านั้นได้เป็นหญิงคนนั้น ในบัดนี้.
ส่วนวาทคคสินธพได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาวาทคคสินธพชาดกที่ ๖

๗. สุวรรณกั๊กกุกกชาดก

ว่าด้วยปูทอง

[๔๐๐] ปูทองมีนัยตาอันยาว มีหนังเป็นกระดุก
เป็นสัตว์อยู่ในน้ำ ไม่มีขน ฉันทูกปูทองนั้น
หนีบไว้แล้ว จึงร้องขอความช่วยเหลือ เจ้า
อย่าทิ้งฉันผู้ชีวิตเสียเลย.

[๔๐๑] ข้าแต่ท่านผู้เป็นลูกเจ้า ดิฉันจักไม่ละ
ทิ้งท่านผู้เป็นช่างทรงกำลังถึง ๖๐ ปีเลย
ท่านย่อมเป็นที่รักใคร่อย่างยิ่งของดิฉันยิ่งกว่า
เป็นต้นซึ่งมีสมุทรสาครทั้งสี่เป็นขอบเขต.

[๔๐๒] ปูเหล่าใดอยู่ในมหาสมุทรก็ดี ในแม่น้ำ
คงคาก็ดี ในแม่น้ำยมุนาก็ดี ท่านเกิดอยู่
ในน้ำ ย่อมประเสริฐกว่าปูเหล่านั้น ขอท่าน
จงปล่อยสามีของดิฉันผู้ร้องให้อยู่เถิด.

จบ สุวรรณกั๊กกุกกชาดกที่ ๗

อรรถกถาสุวรรณกั๊กกุกกชาดกที่ ๗

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
หญิงคนหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า สิงคิ มิโค ดังนี้.

ได้ยินว่า ในเมืองสาวัตถี มีกฤมพิณหนึ่งพาภรรยาของตน
ไปยังชนบท เพื่อต้องการชำระหนี้สินให้หมดไป ครั้นชำระหนี้สินหมด
แล้วก็เดินทางมา ถูกพวกโจรจับในระหว่างทาง. ก็ภรรยาของกฤมพิ
นั้นเป็นคนมีรูปสวยงามน่าเลื่อมใสยินดี. หัวหน้าโจรปรารถนาจะฆ่ากฤมพิ
เสีย เพราะความเสนาหานาง แต่นางเป็นสตรีมีศีล สมบูรณ์ด้วย
อาจารย์มารยาท เคารพสามีดุจเทวดา. นางจึงหมอบลงแทบเท้าของ
หัวหน้าโจรอ่อนวอนว่า ข้าแต่นายโจรผู้เป็นเจ้า ถ้าท่านมีความเสนาหา
ดิฉัน ท่านอย่าฆ่าสามีของดิฉันเลย ถ้าท่านนักฆ่า ดิฉันจักกินยาพิษ
หรือกลืนลมหายใจตาย ก็ดิฉันจักไม่ไปกับท่าน ท่านอย่าฆ่าสามี
ของดิฉันโดยใช่เหตุเลย แล้วขอให้ปล่อยสามีนั้นไป. ฝ่ายสามีภรรยา
ทั้งสองนั้นถึงเมืองสาวัตถีโดยปลอดภัย เดินทางมาทางด้านหลังวิหาร
พระเชตวัน เข้าไปยังพระวิหารคดมาแล้วหรือกันว่าจักถวายบังคม
พระศาสดา จึงเข้าไปยังบริเวณพระคันธกุฎี ถวายบังคมพระศาสดา
แล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดาตรัสถามนสามีภรรยาทั้งสองนั้นว่า
ไปไหนมา เขาทั้งสองจึงกราบทูลว่า ไปชำระหนี้สินมา พระเจ้าข้า.
เมื่อพระศาสดาตรัสว่า ก็ในระหว่างทาง พวกท่านมากันโดยไม่มี
ความป่วยไข้หรือ กฤมพิณจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ในระหว่างทาง พวกโจรจับข้าพระองค์ทั้งสอง ในตอนนั้น ภรรยา
ของข้าพระองค์คนนี้ได้อ่อนวอนนายโจรผู้จะฆ่าข้าพระองค์ ให้
ปล่อยตัวมา เพราะอาศัยภรรยาผู้นี้ ข้าพระองค์ได้รอดชีวิตมา

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนอุบาสก มิใช่บัดนี้เท่านั้น ที่สตรีผู้นี้ได้ให้ชีวิตแก่ท่าน ถึงในกาลก่อน ก็ได้ให้แม่แก่บัณฑิตทั้งหลายอันกฏุมพินันท์ลุลออันวอน จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธกดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี มีห้วงน้ำใหญ่อยู่ใกล้หิมวันตประเทศ. ในห้วงน้ำใหญ่นั้น ได้มีปูทองตัวใหญ่อาศัยอยู่. ห้วงน้ำใหญ่นั้น ปรากฏชื่อว่า กุฬิรหะ แปลว่า หนองปู เพราะเป็นที่อยู่ของปูทองตัวนั้น. ปูทองนั้นใหญ่โตขนาดเท่าลานนวดข้าว จับช้างกิน เพราะกลัวปูทองนั้น ช้างทั้งหลายไม่อาจลงห้วงน้ำนั้นหาอาหารกิน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในครรภ์นางช้างพัง เพราะอาศัย ช้างจำฝูงในฝูงช้างที่อาศัยกุฬิรหะสระอยู่. ลำดับนั้น มารดาของพระโพธิสัตว์นั้นคิดว่า จักรัษยการรค์จะไปยังถิ่นภูเขาอันรักษาครรภ์อยู่จนคลอดบุตร. พระโพธิสัตว์นั้นรู้เพียงสาขึ้นโดยลำดับ มีบริวารมาก สมบูรณ์ด้วยริ้วแรงถึงความเป็นผู้เลิศด้วยความงาม เป็นคล้ายกับภูเขาอันชัน. พระโพธิสัตว์นั้นอยู่ร่วมกับนางช้างพังเชือกหนึ่ง คิดว่าจักจับปู จึงพาภรรยาและมารดาของตนเข้าฝูงช้างนั้นพบกับบิดาจึงกล่าวว่า พ่อจันจักจับปู. ลำดับนั้นบิดาได้ห้ามเขาว่า เจ้าจักไม่สามารถนะลูก. พระโพธิสัตว์พูดกะบิดาผู้กล่าวอยู่บ่อย ๆ ว่า ท่านจรรู้กำลังของข้าพเจ้า. พระโพธิสัตว์นั้นจึงให้ประมุขช้างทั้งหมดที่เข้าไปอาศัยห้วงน้ำกุฬิระอยู่เดินไปใกล้ห้วงน้ำพร้อมกับช้างทั้งปวงแล้วถามว่า ปูนั้นจับช้างใน

เวลาลง ในเวลาหาอาหาร หรือในเวลาขึ้น ได้ฟังว่า ในเวลาขึ้น
จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น แม่พวกท่านจงลงห้วงน้ำกุฬิระ. หาอาหาร
กินจนเพียงพอแล้วขึ้นมาก่อน เราจักอยู่ข้างหลัง. ช้างทั้งหลายได้
การทำอย่างนั้น. ปูจึงเอาก้ามทั้งคู่หนีบสองเท้าพระโพธิสัตว์ซึ่งขึ้น
ภายหลังไว้แน่น เหมือนช่างทองเอาคีมใหญ่หนีบซี่เหล็กฉะนั้น.
นางช้างไม่ละทิ้งพระโพธิสัตว์ ได้ยืนอยู่ในที่ใกล้ ๆ นั้นแหละ. พระ-
โพธิสัตว์ดังนั้นก็ไม่สามารถทำให้ปูเขยื้อน. ส่วนปูลากพระโพธิสัตว์มาให้
ตรงปากตน. พระโพธิสัตว์ถูกมรณภัยคุกคาม จึงร้องว่าติดก้ามปู.
ช้างทั้งปวงกลัวมรณภัย ส่งเสียงร้องก้องโกญจนาทชีเยียวราดหนีไป.
ฝ่ายนางช้างก็ไม่อาจดำรงตนอยู่ได้เริ่มจะหนีไป. ลำดับนั้น พระ-
โพธิสัตว์ได้ทำให้นางเข้าใจว่าตนถูกหนีบไว้ เพื่อจะไม่ให้นางหนีไป
จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ปูทองมีนัยน์ตายาว มีหนังเป็นกระดุก
อาศัยอยู่ในน้ำ ไม่มีขน ล้นถูกปูทองนั้น
หนีบไว้แล้ว จึงร้องขอความช่วยเหลือ เจ้า
อย่าทิ้งฉันผู้ชั่วชีวิตเสียเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น ทว่า สิงคิ มิโค ได้แก่ มฤคมีสี
เหมือนสีทอง มีเขา อธิบายว่า ชื่อว่ามีเขา เพราะประกอบด้วยก้าม
ทั้งสองอันยังกิจที่จะพึงทำด้วยเขาให้สำเร็จ. ส่วนกุฬิระคือปู ท่าน
เรียกว่ามิกะคือมฤคในที่นี้โดยถือเอาอย่างรวบยอด. ในบทว่า อายุต-

จกฺขุเนตฺโต นี้ที่ชื่อว่าจักขุ เพราะอรรถว่าเห็น, ที่ชื่อว่าเนตร เพราะอรรถว่านำไป, เนตรกล่าวคือจักขุของปุนฺนียาว เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามีเนตรคือจักขุยาว อธิบายว่ามีนัยน์ตายาว. ชื่อว่ามีหนังเป็น กระดุก เพราะกระดุกเท่านั้นทำกิจคือหน้าที่ของหนังให้สำเร็จแก่ปุนฺน. บทว่า เตนานิภูโต ความว่า ถูกลมถุนนั้นนั่นแหละครอบงำ คือท่วมทับ ได้แก่จับไว้เคลื่อนไหวไม่ได้. บทว่า กปณํ รุทามิ ความว่า เราเป็นผู้ถึงความเป็นผู้นำกรุณา ร้องคร่ำครวญอยู่. บทว่า มา เหว มํ ความว่า ท่านอย่าได้ทอดทิ้งข้าพเจ้าผู้เป็นสามที่รักผู้เสมอกับลมปราณของตน ผู้ถึงความพินาศเห็นปานนี้.

ลำดับนั้น ช้างพังนั้นจึงหันกลับ เมื่อจะพลอบโยนพระโพธิสัตว์ นั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

ข้าแต่เจ้า ดิฉันจักไม่ละทิ้งท่านผู้

เป็นช้างทรงกำลังถึง ๖๐ ปี ท่านย่อมเป็น

ที่รักใคร่อย่างยิ่งของดิฉัน ยิ่งกว่าปฐพีอันมี

มหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สกุจิหายนํ ความว่า ก็ในเวลา มีอายุ ๖๐ ปี โดยกำเนิด ช้างทั้งหลายย่อมเสื่อมถอยกำลัง ดิฉันนั้น จักไม่ละทิ้งท่านผู้สมบูรณ์ด้วยกำลังอย่างนี้ ผู้ถึงความพินาศ ท่านอย่ากลัว เพราะว่าท่านเป็นที่รักยิ่งของดิฉัน กว่าปฐพีอันตั้งจรด มหาสมุทรในทิศทั้ง ๔ ชื่อว่ามีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นแดนสุด.

ครั้นนางช้างทำพระโพธิสัตว์นั้นให้เข้มแข็ง แล้วจึงกล่าวว่า
ข้าแต่ท่านผู้เป็นเจ้า บัดนี้ ดิฉันเมื่อได้สนทนาปราศรัยกับปูทอง
สักหน่อย จักให้ปล่อยท่าน เมื่อจะอ่อนวอนปูทองจึงกล่าวคาถา
ที่ ๓ ว่า :-

ปูเหล่าใด อยู่ในมหาสมุทรก็ดี ใน
แม่น้ำคงคาก็ดี ในแม่น้ำยมุนาก็ดี ท่านเป็น
สัตว์น้ำผู้ประเสริฐกว่าปูเหล่านั้น ขอท่านจง
ปล่อยสามีของดิฉันผู้ร้องให้อยู่เถิด.

เมื่อความของคำที่เป็นคถานั้นว่า ปูเหล่าใดในมหาสมุทรก็ดี
ในแม่น้ำคงคาหรือยมุนาก็ดี ท่านเท่านั้นเป็นผู้ประเสริฐกว่าปูเหล่า
นั้นทั้งหมด โดยความถึงพร้อมด้วยวรรณะและโดยความเป็นใหญ่
ด้วยเหตุนี้ ดิฉันจึงขออ่อนวอนท่าน ขอท่านโปรดปล่อยสามีของ
ดิฉันผู้กำลังร้องให้อยู่เถิด.

เมื่อนางช้างนั้นกำลังพูดอยู่ ปูได้ถือนิมิตในเสียงหญิง เป็น
ผู้มีใจถูกดึงดูด จึงอ้าก้ามจากเท้าช้างหาได้รู้อะไรบ้างว่า ช้างนี้เรา
ปล่อยแล้วจักกระทำสิ่งนี้. ลำดับนั้น ช้างจึงยกเท้าเหยียบหลังนั้น
กระดองพังทลายไปในทันทีทันเอง ช้างร้องขึ้นด้วยความยินดี.
ช้างทั้งปวงจึงประชุมกันนำเอาปูไปวางบนบก กระทั่งให้ละเอียดเป็น
จุนฉวีจุนไป. ก้ามทั้งสองปูนั้นแตกออกจากร่างกระเด็นตกไปยัง

ส่วนข้างหนึ่ง. ก็ห้วงน้ำที่มีปูอยู่นั้นเนื่องเป็นอันเดียวกันกับแม่น้ำ
คงคา. ในเวลาที่แม่น้ำคงคาเต็ม ก็เต็มไปด้วยน้ำในแม่น้ำคงคา
เมื่อน้ำแม่น้ำคงคาน้อย น้ำในห้วงก็ไหลลงสู่แม่น้ำคงคา. ครั้นนั้น
ก้ามปูแม่ทั้งสองก้ามนั้นก็ลอยไปในแม่น้ำคงคา. ในก้ามปูสองก้ามนั้น
ก้ามหนึ่งลอยเข้าไปยังมหาสมุทร พระราชาพี่น้อง ๑๐ องค์ เล่นน้ำ
อยู่ ได้ไปก้ามหนึ่งกระทำตระโพนชื่อว่าอณิกมุทิงกะ ส่วนอีกก้าม
ที่ลอยเข้าไปยังมหาสมุทร พวกอสูรถือเอาไปแล้วให้กระทำเป็นกลอง
ชื่ออัมพรเกริ. ในกาลต่อมา พวกอสูรเหล่านั้นถูกท้าวสักกะให้
พ่ายแพ้ในสงคราม จึงทิ้งอัมพรเกรินั้นหลบหนีไป. ลำดับนั้น
ท้าวสักกะให้ยึดเอาอัมพรเกรินั้นมาเพื่อเป็นประโยชน์แก่พระองค์.
อาจารย์บางพวกหมายเอากลองนั้นกล่าวว่า กลองอัมพรพระดังกระหึ่ม
ดุจเมฆคำรามฉะนั้น

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว ทรงประ-
ภาศสัจจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ สามิภรรยาแม่
ทั้งสองก็ดำรงอยู่ในโศคาปีติผล ข้างฟังในกาลนั้น ได้เป็นอุบาสิกา
ผู้นี้ ส่วนข้าง ก็เรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสวรรณกัถกกุฏชาดกที่ ๗

๘. อารามทุสกชาดก

ว่าด้วยตอนต้นดูรากก่อนรดน้ำ

[๔๐๓] ลิงตัวใดสมมติกันว่า เป็นใหญ่กว่าฝูง
ลิงเหล่านี้ ปัญญาของลิงตัวนั้นมีอยู่เพียง
อย่างนี้เท่านั้น ฝูงลิงที่เป็นบริวารนอกนี้จะมี
ปัญญาอะไร.

[๔๐๔] ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐ ท่านยังไม่รู้อะไร
ไหนมาต่วนติเตียนเราต่าง ๆ อย่างนี้เล่า เรา
ยังไม่เห็นรากไม้แล้ว จะพึงรู้ต้นไม้วาราก
หยั่งลงไปลึกได้อย่างไรเล่า.

[๔๐๕] เราไม่ได้ติเตียนท่านทั้งหลาย พวกท่าน
เป็นลิงไพร่อยู่ในป่า แต่ว่าคนเช่นพวกท่าน
ทั้งหลายปลูกต้นไม้ เพื่อประโยชน์แก่พระ-
ราชาพระองค์ใด พระราชาพระองค์นั้น คือ
พระเจ้าวิสตเสนะ จะพึงถูกติเตียนได้.

จบ อารามทุสกชาดกที่ ๘

อรรถกถาอารามทุสยชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ ทักขิณาคีรีชนบท ทรงปรารภ
บุตรของนายอุยยานบาลคนหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า
โยเมสสจ สเมตานิ ดังนี้.

ได้ยินว่า พระศาสดาทรงออกพรรษาแล้ว เสด็จออกจาก
พระวิหารเชตวัน เสด็จเที่ยวจาริกไปในทักขิณาคีรีชนบท. ครั้งนั้น
อุบาสกคนหนึ่งนิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้
ประทับนั่งในสวน ให้ทรงอ้อนวอนด้วยยาคุและของควรเสวยทั้งหลาย
จึงกล่าวว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ประสงค์จะเที่ยวไปในสวนของ
เที่ยวไปกับนายอุยยานบาลผู้นี้ แล้วสั่งนายอุยยานบาลว่า ท่านพึง
ถวายผลไม้ในสวนแก่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย. ภิกษุทั้งหลาย
เดินเที่ยวไปเห็นที่เป็นหลุมแห่งหนึ่ง จึงถามว่า ที่นี้เป็นหลุมไม่มี
ต้นไม้งอกขึ้น เป็นเพราะเหตุไรหนอ? ลำดับนั้น นายอุยยานบาล
จึงบอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ได้ยินว่า มีบุตรของนายอุยยานบาลคนหนึ่ง
เมื่อจะรดน้ำต้นไม้ที่ปลูกใหม่ คิดว่า จักรคนาโดยเอารากเป็นประมาณ
จึงถอนขึ้นมาแล้วรดน้ำเฉพาะราก ด้วยเหตุนี้ ที่นั้นจึงเป็นหลุม.
ภิกษุทั้งหลายมาเฝ้าพระศาสดาแล้วกราบทูลเนื้อความนั้นให้ทรงทราบ.
พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่ในบัดนี้เท่านั้น แม้
ในกาลก่อน กุมารนั้นก็เป็นผู้ทำลายอาราม ภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอน
จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าวิสเสนะครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี เมื่อเขาป่าวประกาศการเล่นมหรสพ นายอุยยานบาลคิดว่าจักเล่นมหรสพ จึงบอกทั้งทั้งหลายที่อยู่ในสวนว่า สวนนี้มีอุปกรณ์มากแก่พวกเจ้า เราจักเล่นมหรสพ ๗ วัน พวกเจ้าจงรดน้ำต้นไม้ที่ปลูกใหม่ตลอด ๗ วัน. พวกจึงรับคำว่าได้. นายอุยยานบาลจึงมอบกระโถมหนึ่งให้แก่ลิงเหล่านั้นแล้วก็จากไป. ลิงทั้งหลายเมื่อจะรดน้ำ จึงรดน้ำที่ต้นไม้ซึ่งปลูกใหม่ ๆ. ลำดับนั้น ลิงจำฝูงได้กล่าวกะลingleเหล่านั้นว่า พวกท่านจงรอก่อน ธรรมดาว่าน้ำมิใช่จะหาได้ง่ายตลอดทุกเวลา น้ำนั้นควรจะรักษา ควรที่พวกเราจะถอนต้นไม้ที่ปลูกใหม่รู้ขนาดประมาณของรากแล้ว ต้นที่มีรากยาวรดให้มาก ต้นที่มีรากสั้นรดแต่น้อย ลิงเหล่านั้นพากันรับคำว่าดีละ บางพวกเดินถอนต้นไม้ที่ปลูกใหม่ บางพวกปลูกแล้วรดน้ำ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ได้เป็นบุตรของตระกูลหนึ่งในนครพาราณสี. พระโพธิสัตว์ได้ไปสวนด้วยกรรมกิจบางอย่าง เห็นลิงเหล่านั้นกระทำอยู่อย่างนั้น จึงถามว่าใครให้พวกเจ้ากระทำอย่างนี้ เมื่อพวกจึงตอบว่า หัวหน้านานร จึงกล่าวว่า ปัญญาแห่งหัวหน้าของพวกเจ้า ยังเท่านี้ก่อน ส่วนปัญญาของพวกเจ้าจักเป็นเช่นไร เมื่อจะประกาศเนื้อความนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ลิงตัวใดสมมติกันว่า เป็นใหญ่กว่าฝูงลิง
เหล่านี้ ปัญญาของลิงตัวนั้นมีอยู่เพียงอย่างนี้

เท่านั้น ฝูงลิงที่เป็นบริวารนอกนี้จะมีปัญญา
อะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โยเมตยจ สเมตานิ ความว่า
ลิงตัวใด ได้เป็นผู้รับสมมติว่าประเสริฐสุดกว่าลิงเหล่านี้ ก็ว่าลิง
แม้ทั้งหมดผู้มีชาติกำเนิดเสมอกัน . บทว่า กิเมว อิตราปชา ความว่า
ปัญญาของลิงที่ดำรงนอกนี้ ในบรรดาลิงเหล่านั้น จะเป็นเช่นไร
หนอ.

วานรทั้งหลายได้ฟังถ้อยคำของพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว จึงกล่าว
คาถาที่ ๒ ว่า :-

ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐ ท่านยังไม่รู้
อะไร โฉนจึงคว่นมาติเตียนเราต่าง ๆ อย่างนี้
เล่า เรายังไม่เห็นรากไม้แล้ว จะพึงรู้ต้นไม้อะไร
ว่ารากหยั่งลงไปลึกได้อย่างไรเล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุรหุเม เป็นเพียงอาลปนะ
คือคำร้องเรียก. ในกาถานี้ มีความ संबัณฺฑิตต่อไปนี้ ดูก่อน
บุรุษผู้เจริญ ท่านยังไม่รู้เหตุและไม่เข้าใจเหตุด้วยประการใด มาคว่น
ติเตียนพวกเราโดยประการนั้นทันที ใครๆ ยังไม่ถอนรากแล้ว จะ
อาจรู้ได้อย่างไรว่า ชื่อว่าต้นไม้อันนี้หยั่งรากลงไปลึกหรือหาไม่ ด้วย
เหตุนี้ พวกเราจึงให้ถอนขึ้นแล้วจึงรดน้ำตามประมาณของราก.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

เราไม่ติเตียนเจ้าทั้งหลายเพราะพวก

เจ้าก็เป็นแต่ลิงไพรอาศัยอยู่ในป่า แต่คนเช่น

พวกเจ้าปลุกต้นไม้ เพื่อประโยชน์แก่พระ-

ราชาองค์ใด พระราชาองค์นั้น คือพระเจ้า

วิสสเสนะ จะพึงถูกติเตียนได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิสสเสน จ คารุโห ความว่า
ก็ในกาลปลุกต้นไม้นี้ พระเจ้าพาราณสีพระนามว่าวิสสเสนะ จะพึง
ถูกติเตียน. บทว่า ยสุตฺตถา รุกฺขโรปกา ความว่า คนทั้งหลาย
เช่นพวกเจ้าเป็นผู้ปลุกต้นไม้ เพื่อประโยชน์แก่พระราชาใด.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุม
ชาดกว่า ห้วหน้าวานร ในกาลนั้น ได้เป็นกุมารผู้ทำลายต้นไม้ใน
สวน ในบัดนี้ ส่วนบุรุษผู้เป็นบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็นเรตถาคค
ณะนั้นแล.

จบ อรรถกถาอารามวาสกชาดกที่ ๘

๕. สุชาดาชาดก

ถ้อยคำไพเราะทำให้คนรัก

[๔๐๖] สัตว์เหล่านี้สมบูรณ์ด้วยสี่สรรพคุณ มี

สำเนียงอ่อนหวาน น่ารักน่าชม แต่เป็น

สัตว์มีวาจากระด้าง ย่อมไม่เป็นที่รักของใคร

ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าเลย.

[๔๐๗] พระองค์ก็ให้เห็นมิใช่หรือว่า นกดูเหว่า

นี้ดำ สีไม่สวยตัวลายพร้อย แต่เป็นที่รักของ

สัตว์ทั้งหลายเป็นอันมาก เพราะวาจาอ่อน

หวาน.

[๔๐๘] เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการจะให้ตนเป็นที่

รักของประชาชน พึงกล่าวแต่ถ้อยคำสละ-

สลวย พูดด้วยความคิด ไม่ฟุ้งซ่าน ถ้อย

คำของผู้แสดงอรรถและธรรม เป็นถ้อยคำ

ไพเราะ.

จบ สุชาดาชาดกที่ ๕

อรรถกถาสุชาดาชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ

นางสุชาดาน้องหญิงของนางวิสาขา ธิดาของธนัญชัยเศรษฐี สะใภ้ของ

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า น หิ
วณฺเณน สมฺปนฺนา ดังนี้.

ได้ย็นว่า นางสาวดานั้นเข้าไปยังเรือนของท่านอนาถบิณฑิก
เศรษฐี เต็มไปด้วยยศอย่างใหญ่หลวง. นางสาวดานั้นคิดว่า เราเป็น
ธิดาของตระกูลใหญ่ จึงเป็นผู้ถือตัวจัด มักโกรธ คุร้าย หยาบเข้า
ไม่กระทำวัตรปฏิบัติแก่พ่อผัว แม่ผัว และสามี เทียวดูความเหนียนดี
คนในเรือน. ครั้นวันหนึ่ง พระศาสดาแวดล้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐
เสด็จเข้าไปยังเรือนของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ประทับนั่งอยู่. ฝ่าย
มหาเศรษฐีก็เข้าไปนั่งใกล้พระศาสดา ฟังธรรมอยู่. ขณะนั้น นาง
สุชาดาทำการทะเลาะกับพวกทาสและกรรมกร. พระศาสดาทรงหยุด
ธรรมกถาตรัสว่า นี่เสียงอะไร. ท่านเศรษฐีกราบทูลว่า ข้าแต่พระ-
องค์ผู้เจริญ มีหญิงสะใภ้ในตระกูลคนหนึ่ง ไม่มีความเคารพ. นาง
ไม่มีวัตรปฏิบัติต่อพ่อผัว แม่ผัว และสามี ไม่ให้ทาน ไม่รักษาศีล
ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส เทียวก่อแต่การทะเลาะทุกวันทุกคืน.
พระศาสดาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเรียกนางมา. นางสาวดามา
ถวายบังคมแล้ว ได้ย็นอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง. ลำดับนั้น พระศาสดา
ตรัสถามนางว่า คุณก่อนสุชาดา ภรรยาของบุรุษมี ๘ จำพวก เธอ
เป็นภรรยาพวกไหน ในบรรดาภรรยา ๘ จำพวกนั้น. นางสาวดา
กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันไม่ทราบความแห่งพระ-
ดำรัสที่พระองค์ตรัสโดยย่อ ขอพระองค์จงตรัสบอกแก่หม่อมฉันโดย

พิสดารเถิด. พระศาสดาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจงเงี่ยโสตสดับ
แล้วได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

ภรรยาคนใดของชายมีอาการอย่างนี้
คือมีจิตคิดประทุษร้ายสามี มิได้ประพฤตสิ่ง
ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สามี ยินดีรักใคร่
ในบุรุษอื่น ดูหมิ่นล่วงเกินสามี ขวนขวาย
เพื่อจะฆ่าสามีผู้ถ่ายมาด้วยทรัพย์ ภรรยาชนิด
นั้น ท่านเรียกว่า ฆกาภริยา ภรรยาเสมอ
เพศฆมาต. ภรรยาใดของชายมีอาการอย่างนี้
คือ สามีได้ทรัพย์สิ่งใดมา โดยทางคิลป-
วิทยาก็ดี โดยทางค้าขายก็ดี ทางกสิกรรม
ก็ดี แม้จะน้อยมากเพียงใด ก็มอบให้ภรรยา
เก็บรักษาไว้ แต่ภรณานั้นไม่รู้จักเก็บงำ
ปรารธนาแต่จะใช้ทรัพย์นั้นให้หมดเปลือง
ไป ภรรยาชนิดนั้น ท่านเรียกว่า โจริภริยา
ภรรยาเสมอดังโจร. ภรรยาใดของชายมี
อาการอย่างนี้ คือ ไม่ปรารธนาทำงาน
เกียจคร้าน กินจุ หยาบช้า ดูร้าย ปากคอ
เราะราน ประพฤติข่มขู่พวกคนผู้คอยรับใช้
ภรรยาชนิดนั้น ท่านเรียกว่า อัยยาภริยา

ภรรยาเสมอตั้งเจ้า. ภรรยาใดของชายมีอาการ
อย่างนี้ คือ โอบอ้อมอารี ประพฤติสิ่งที่เป็น
ประโยชน์เกื้อกูลทุกเมื่อ ตามรักษาสามี
คล้ายมารดาตามรักษานูตร รักษาทรัพย์ที่สามี
หามาได้ไว้ ภรรยาชนิดนั้น ท่านเรียกว่า
มาตภริยา ภรรยาเสมอตั้งมารดา. ภรรยาใด
ของชายมีอาการอย่างนี้ คือ มีความเคารพ
สามีของตน มีความละเอียดใจ ประพฤติ
ตามอำนาจ ความพอใจของสามี คล้ายกับ
น้องหญิงมีความเคารพพี่ชายจะนั้น ภรรยา
ชนิดนั้น ท่านเรียกว่า ภคินีภริยา ภรรยา
เสมอตั้งน้องหญิง. ภรรยาใดของชายมีอาการ
อย่างนี้ คือ เห็นสามีย่อมร่าเริงยินดี คล้าย
กับหญิงสหาย เห็นมิตรสหายมาเรือนของตน
จะนั้น เป็นผู้รักษาวงศ์ตระกูล มีศีลมีวัตร
ปฏิบัติต่อสามี ภรรยาชนิดนั้น ท่านเรียกว่า
สจีภริยา ภรรยาเสมอตั้งเพื่อน. ภรรยาใด
ของชายมีอาการอย่างนี้ คือ เป็นคนไม่มีความ
ขี้โกรธ ถึงจะถูกคุกคามด้วยการฆ่าและลง
อาญา ก็ไม่มีจิตคิดประทุษร้าย อดกลั้นต่อ

สามี ไมโกธร ยอมประพฤติดตามอำนาจสามี

ภรรยาชนิดนั้น ท่านเรียกว่า ทาสีภริยา

ภรรยาเสมอดังทาส^๑

ดูก่อนสุชาดา ภรรยาของบุรุษมี ๗ จำพวกนี้แล บรรดา
ภรรยา ๗ จำพวกนั้น ภรรยา ๓ จำพวกเหล่านี้ คือ ภรรยาเสมอดัง
เพศฆาต ๑ ภรรยาเสมอดังโจร ๑ ภรรยาเสมอดังเจ้า ๑ ย่อมบังเกิด
ในนรก ส่วนภรรยา ๔ จำพวกนอกนี้ ย่อมบังเกิดในเทวโลก
ชั้นนิมมานรดี ครั้นพระศาสดาตรัสจำแนกภรรยา ๗ จำพวก
ด้วยพระคาถาแล้ว จึงตรัสนิคมพจน์ดังนี้ว่า :-

ก็ภรรยาใดในโลกนี้ ที่เรียกว่าวธกา-

ภริยา โจริภริยา และอัยยาภริยา เป็นคนทุศีล

หยาบช้ำ มีได้เอื้อเพื่อ ภรณานั้น ครั้นแตก

กายทำลายชั้น ย่อมไปสู่ นรก. ส่วนภรรยาใด

ในโลกนี้ ที่เรียกว่า มาตาภริยา ภคินีภริยา

สจีภริยา และทาสีภริยา เป็นคนดำรงอยู่ใน

ศีล ดำรงระว่างดีตลอดเวลานาน ภรรยา

นั้น ครั้นแตกกายทำลายชั้น ย่อมไปสู่สุคติ.

เมื่อพระศาสดาทรงแสดงภรรยา ๗ จำพวก ด้วยประการ
อย่างนี้แล้ว นางสุชาดาได้ดำรงอยู่ในพระโศดาปัตติผล. เมื่อพระ-
ศาสดาตรัสว่า คุณก่อนสุชาดา บรรดาภรรยา ๗ จำพวกนี้ เธอเป็น
ภรรยาพวกไหน ? นางสุชาดาจึงกราบทูลว่า กระหม่อมฉัน ขอเป็น
ภรรยาเสมอด้วยทาส พระเจ้าข้า แล้วถวายบังคมขอมาพระศาสดา.
พระศาสดาทรงทรมานนางสุชาดาหญิงสะใภ้ ด้วยพระโอวาทครั้งเดียว
เท่านั้น ด้วยประการดังนี้ ทรงทำภักตกิจเสร็จแล้วเสด็จไปพระวิหาร.
เชตวัน เมื่อภิกษุสงฆ์แสดงวัตรแล้ว จึงเสด็จเข้าพระคันธกุฎี. ภิกษุ
ทั้งหลายนั่งสนทนากันถึงพระคุณของพระศาสดาในโรงธรรมสภาว่า
อาวุโสทั้งหลาย พระศาสดาทรงทรมานนางสุชาดาหญิงสะใภ้ด้วยพระ-
โอวาทครั้งเดียวเท่านั้น ให้ดำรงอยู่ในพระโศดาปัตติผล. พระศาสดา
เสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากัน
ด้วยเรื่องอะไร ? เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า
ภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน เราก็ได้ทรมาน
นางสุชาดาด้วยโอวาทครั้งเดียวเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีต
มาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของ
พระเจ้าพรหมทัตนั้น พอเจริญวัย ได้ศึกษาเล่าเรียนศิลปะทั้งปวงใน
เมืองตักกศิลา เมื่อพระราชาบิดาสวรรคต ก็ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ

ทรงครองราชย์โดยธรรม โดยสม่ำเสมอ. พระมารดาของพระโพธิสัตว์
นั้น เป็นผู้มักโกรธ คุร้าย หยาบช้ำ ชอบคำชอบบริภาษ. พระ-
โพธิสัตว์นั้นประสงค์จะถวายโอวาทแก่พระมารดา ทรงพระดำริว่า. การ
กราบทูลถ้อยคำที่ไม่มีเรื่องอ้างอิงอย่างนี้ ไม่สมควร จึงเสด็จ
เที่ยวมองหาข้อเปรียบเทียบ เพื่อทรงแนะนำพระมารดา. ครั้นวัน
หนึ่ง ได้เสด็จไปยังพระราชอุทยาน. แม้พระมารดาก็ได้เสด็จไปพร้อมกับ
พระโอรสเหมือนกัน. ครั้งนั้น นกกระต่ายตึกกำลังส่งเสียงร้อง
อยู่ในระหว่างทาง. บริษัของพระโพธิสัตว์ได้ยินเสียงนั้น จึงพากัน
ปิดหูแล้วกล่าวว่า คุณก่อนเจ้านกผู้มีเสียงกระดังหยาบช้ำ เจ้าอย่าได้ส่ง
เสียงร้อง. ก็เมื่อพระโพธิสัตว์แวดล้อมด้วยนักฟ้อนเสด็จเที่ยวพระราช-
อุทยานกับพระมารดา มีนกคู้หวาดัวหนึ่งแอบอยู่ที่ต้นสาละต้นหนึ่ง
มีดอกบานสะพรั่ง ส่งเสียงร้องด้วยสำเนียงอันไพเราะ. มหาชนพากัน
หลงใหลเสียงนั้น ประคองอัญชลีกล่าวว่า คุณอนนกผู้มีเสียงอ่อนหวาน
สละสลวยนุ่มนวล เจ้าจงร้องต่อไป ๆ แล้วต่างแหยงคอเงี้ยวโศดขึ้น
แลดูอยู่. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้ทรงทราบชัดเหตุการณ์ทั้งสอง
นั้นแล้ว ทรงพระดำริว่า เราจักสามารถทำพระมารดาให้ยินยอมได้
ในบัดนี้ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระมารดา มหาชนได้ยินเสียงนก
ตึกตึกในระหว่างทาง ต่างพูดว่า เจ้าอย่าส่งเสียงร้อง แล้วปิดหูเสีย
ชื่อว่ามาจากหยาบไม่เป็นที่รักของใคร ๆ แล้วได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

สัตว์เหล่านี้สมบูรณ์ด้วยศีลธรรม

มีสำเนียงอ่อนหวานน่ารักน่าชม แต่เป็น
สัตว์มีวาจากระด้าง ย่อมไม่เป็นที่รักของใคร ๆ
ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า. พระองค์ก็ได้เห็น
มิใช่หรือว่า นกคู้เหว่าตัวนี้ ดำ สีไม่สวย
ตัวลายพร้อย แต่เป็นที่รักของสัตว์ทั้ง
หลายเป็นอันมาก เพราะวาจาอ่อนหวาน.
เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการจะให้ตนเป็นที่รัก
ของมหาชน พึงเป็นผู้มีวาจาสะอาดสวย พุด
ด้วยความคิด ไม่ฟุ้งซ่าน ถ้อยคำของผู้ที่
แสดงอรรถและธรรม เป็นถ้อยคำไพเราะ.

คาถาเหล่านั้นมีเนื้อความดังต่อไปนี้ ข้าแต่พระมารดา สัตว์
เหล่านี้ประกอบด้วยสีกายมีสีเหมือนดอกประยงค์เป็นต้น ชื่อว่ามีเสียง
ไพเราะ เพราะเสียงเปล่งไพเราะ ชื่อน่ารักน่าชม เพราะมีรูปร่าง
งดงาม แต่ชื่อว่าเป็นสัตว์มีวาจาหยาบ เพราะประกอบด้วยวาจาแข็ง
กระด้างอันเป็นไปด้วยการด่าและการบริภาษเป็นต้น จนชั้นที่สุคติบา
มารดา จึงชื่อว่าเป็นที่รักของใคร ๆ ในโลกนี้และในโลกหน้า
เหมือนนกค้อยตัวที่มีวาจากระด้างในระหว่างทางฉะนั้น ส่วนนก
คู้เหว่ามีปากดิกกล่าวอ่อนหวาน ประกอบด้วยวาจากลมเกลี้ยง ไพเราะ
ถึงจะมีรูปไม่งามก็เป็นที่รักใคร่ได้ ด้วยเหตุนี้ กระหม่อมฉัน จึง
ขอกล่าวกะพระองค์ว่า พระองค์เห็นมิใช่หรือ นกคู้เหว่าตัวนี้ ดำ

มีสีไม่สวย ลายพริ้วด้วยเมล็ดงาคำ อันดำยิ่งกว่าแม่สีกาย แต่ถึง
นกลุเหว่านั้น แม้จะเป็นสัตว์มีสีกายไม่สวยงามอย่างนี้ ก็ยังเป็นที่รัก
ของสัตว์ทั้งหลายเป็นอันมาก เพราะมีวาจาอ่อนหวาน. ดังนั้น เพราะ
เหตุที่สัตว์ทั้งหลายมีวาจาแข็งกระด้าง ย่อมไม่เป็นที่รักแม้ของบิดา
มารดาในโลก ฉะนั้น บุคคลผู้ปรารถนาจะให้เป็นที่รักของชนเป็นอัน
มาก พึงเป็นผู้มีวาจาสะอาดสละสลวย อ่อนหวาน กลมกล่อม ไพเราะ
นุ่มนวล. และชื่อว่ากล่าวด้วยความคิด เพราะกล่าวกำหนดด้วยความ
คิด กล่าวคือปัญญา ชื่อว่าไม่ฟุ้งซ่านเพื่อเจือ เพราะกล่าวถ้อยคำ
พอประมาณ เว้นความฟุ้งซ่านเพื่อเจือ. ก็บุคคลใดผู้เห็นปานนี้แสดง
อรรถและธรรม ถ้อยคำของบุคคลนั้น ชื่อว่าไพเราะอาศัยเหตุกล่าว
ไม่ทำคนอื่นให้โกรธเคือง.

พระโพธิสัตว์แสดงธรรมแก่พระมารดา ด้วยคาถา ๓ คาถา
เหล่านี้ ด้วยประการอย่างนี้ ทำให้พระมารดาารู้สึกพระองค์ได้. จำเดิม
แต่นั้น พระมารดาได้เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยพระมารยาท. ก็พระโพธิ-
สัตว์ทรงการทำพระมารดาให้หมดพยศ ด้วยพระโอวาท เพียงโอวาท
เดียวเท่านั้น แล้วเสด็จไปตามยถากรรม.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุม
ชาดกว่า พระมารดาของพระเจ้าพาราณสี ในครั้งนั้น ได้เป็นนาง
สุชาดาในบัดนี้ ส่วนพระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาสุชาดาชาดกที่ ๕

๑๐. อุลูกชาดก

หน้าตาไม่ดีไม่ควรให้เป็นใหญ่

[๔๐๘] ได้ยินว่า พวกญาติทั้งมวลตั้งนกกะไลให้เป็นใหญ่
ถ้าพวกญาติอนุญาต ฉันจะขอพูด
สักคำหนึ่ง.

[๔๑๐] ดูก่อนสหาย เราทั้งหมดอนุญาตให้ท่าน
พูด แต่จงพูดแต่ถ้อยคำที่เป็นอรรถและธรรม
อย่างเดียว เพราะท่านก่นุ่ม ๆ ที่มีปัญญา
และทรงไว้ซึ่งญาณอันรุ่งเรืองมีอยู่.

[๔๑๑] ขอความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย การ
แต่งตั้งนกกะไลให้เป็นใหญ่ ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ
ท่านจงมองดูหน้าของนกกะไลผู้ไม่โกรธเกิด
นกกะไลโกรธแล้วจักทำหน้าตาเป็นอย่างไร.

จบ อุลูกชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาอุลลูกชาดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
การทะเลาะของกาและนกกะไล จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า สพุเพหิ
กิริ ญาตีหิ ดังนี้.

ได้ยินว่า ในกาลครั้งนั้น กาทั้หลายพากันกินนกเค้าทั้งหลาย
ในตอนกลางวัน ฝ่ายนกเค้าทั้งหลาย จำเดิมแต่พระอาทิตย์อัสดงคต
ก็พากันเที่ยวศิระของพวกกาที่นอนอยู่ในที่นั้น ๆ ทำให้พวกกาเหล่านี้นั้นถึงความสิ้นชีวิตไป. ศิระกาแม้มากมาย เปื้อนเลือดประมาณ
๗-๘ ทนนาน หล่นจากต้นไม้ ภิกษุรูปหนึ่งผู้อยู่ในบริเวณแห่งหนึ่ง
ท้ายพระวิหารเชตวัน ต้องเก็บทิ้งในเวลากวาด. ภิกษุนั้นจึงบอกเนื้อ
ความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุเหล่านั้นนั่งสนทนากันในโรงธรรม-
สภาว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ได้ยินว่า ในเวลาที่ภิกษุรูปโน้นกวาด
จะต้องทิ้งศิระกาทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ทุกวัน ๆ พระศาสดาเสด็จ
มาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอประชุมกันด้วย
เรื่องอะไร ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า
มิใช่ในบัดนี้เท่านั้นนะ ภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน กากับนกเค้า
ก็ได้กระทำการทะเลาะกันมาแล้ว. ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ กากับนกเค้าก่อเวรแก่กันและกันขึ้นในคราวไร
พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า จำเดิมแต่กาลอันเป็นปฐมกัปทีเดียว
แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล ครั้นปฐมกัป มนุษย์ทั้งหลายประชุมกัน คัด
เลือกบุรุษคนหนึ่งผู้มีรูปงาม ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยความงาม สมบูรณ์
ด้วยมารยาท บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง แต่งตั้งให้เป็นพระราชา.
ฝ่ายสัตว์ ๔ เท้าก็ประชุมกันตั้งราชสีห์ให้เป็นพระราชา. พวกปลาใน

มหาสมุทรก็ได้ตั้งปลาอานนท์ให้เป็นพระราชา. ลำดับนั้น หมูนกพากันประชุมที่หินลาดแห่งหนึ่ง ในหิมวันตประเทศ ปรีษากันว่า ในหมู่มนุษย์พระราชาที่ปรากฏ ในสัตว์ ๔ เท้าและปลาทั้งหลาย ก็ปรากฏเหมือนอย่างนั้น แต่ในระหว่างพวกเรา พระราชายังไม่มีธรรมดาว่า การอยู่โดยไม่มีที่พึ่ง ย่อมไม่ควร แม้พวกเราควรจะไ้พระราชา พวกเราจงกำหนดคนกตัวหนึ่งผู้สมควรตั้งไว้ในตำแหน่งพระราชา. นกทั้งหลายพิจารณาหานกเช่นนั้น เห็นนกเค้าตัวหนึ่งก็ชอบใจ จึงกล่าวว่า เราชอบใจนกตัวนี้. ลำดับนั้น นกตัวหนึ่งจึงประกาศขึ้น ๓ ครั้ง เพื่อต้องการหยังคู่อริอาศัยใจคอของนกทุกตัว. เมื่อนกตัวนั้นร้องประกาศอยู่ ๒ ครั้ง ก็ยังสงบเงียบอยู่ ในเวลาจะประกาศครั้งที่ ๓ กตัวหนึ่งลุกขึ้นกล่าวว่า ก่อนอื่น ในเวลาอภิเษกเป็นพระราชาครั้งนี้ หน้าของนกเค้าผู้ยังไม่โกรธ ยังเห็นปานนี้ก่อนเมื่อเขาโกรธ หน้าจักเป็นเช่นไร ก็พวกเขาผู้ดูนกเค้าตัวนี้โกรธแลดูแล้วจักแตกตื่นกันในที่นั้นทันที เหมือนเกลือที่ใส่ในกระเบื้องร้อนฉะนั้น การตั้งนกเค้านี้ให้เป็นพระราชา ข้าพเจ้าหาพอใจไม่เมื่อจะประกาศเนื้อความนี้จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ได้ยินว่า พวกญาติทั้งปวงจะตั้งนก-
เค้าให้เป็นใหญ่ ถ้าพวกญาติอนุญาติ ฉันจะ
ขอพูดสักคำหนึ่ง.

ความของคานันว่า ฉันได้ฟังการกล่าวประกาศ ซึ่งกำลัง
เป็นไปอยู่นั้น จึงขอก้าว ได้ยินว่าพวกญาติที่มาประชุมกันนี้ทั้งหมด
จะตั้งนกก้าวนี้ให้เป็นพระราชา ก็ถ้าพวกญาติจะอนุญาตฉันไซ้
ฉันขอก้าวอะไร ๆ ลักคำหนึ่งที่จะฟังกล่าวในสมาคมนี้.

ลำดับนั้น นกทั้งหลายเมื่อจะอนุญาตคานัน จึงกล่าวคาถาที่ ๒
ว่า :-

ดูก่อนสหาย เราทั้งหมดอนุญาตให้

ท่านพุด แต่จงพุดแต่ถ้อยคำที่เป็นอรรถและ

ธรรมอย่างเดียว เพราะท่านกหนุ่ม ๆ ที่มี

ปัญญาและทรงญาณอันรุ่งเรือง ยังมีอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภณ สมุม อนุญาตโต ความว่า
ดูก่อนกาฬสหาย พวกเราอนุญาต ท่านจงพุดสิ่งที่ควรพุดเถิด. บทว่า
อตุถิ ธมฺมญจ เกวลี ความว่า ก็เมื่อท่านจะกล่าวจะกล่าวอย่า
ให้ละเอียด และคำอันมีมาตามประเพณีเสีย. บทว่า ปญฺญวโนโต
ขุติษฐา ความว่า พวกนกแม่หนุ่ม ๆ ที่สมบูรณ์ด้วยปัญญา และ
ทรงแสดงสว่างแห่งญาณความรู้ยังมีอยู่เหมือนกัน.

กาคำนันอันพวกนกอนุญาตอย่างนั้นแล้ว จึงกล่าวคาถาที่ ๓
ว่า :-

ขอความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย

การแต่งตั้งนกก้าวให้เป็นใหญ่ ข้าพเจ้าไม่

ขอใจ ท่านจงมองดูหน้าของนกเค้าผู้ไม่

โกรธเถิด นกเค้าโกรธแล้วจักทำหน้าตา

อย่างไร.

เนื้อความของคานานันนั้นว่า ขอความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย การที่ท่านทั้งหลายทำการอภิเษกนกเค้าด้วยการประกาศ ๓ ครั้งนั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ ก็ท่านทั้งหลายจงมองดูหน้าของนกเค้านี้ ผู้สติยังไม่โกรธในขณะนี้ เราไม่รู้ว่า ก็นกเค้านี้โกรธแล้วจักกระทำหน้าอย่างไร การตั้งนกเค้าให้เป็นใหญ่นี้ ข้าพเจ้าจึงไม่ชอบโดยประการทั้งปวง.

กานันครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วบินร้องไปในอากาศว่า ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ. ฝ่ายนกเค้าก็บินขึ้นไล่ติดตามกานันไป. ตั้งแต่นั้นมา กากับนกเค้าจึงได้ผูกเวรกันและกัน. นกทั้งหลายตั้งหงส์ทองให้เป็นพระราชา แล้วพากันหลีกไป.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศ สัจจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ คนเป็นอันมากได้เป็นพระโสดาบันเป็นต้น. หังสโปคกผู้ได้รับอภิเษกให้เป็นพระราชาในกาลนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาอุลूกชาดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปทุมชาดก ๒. มุทุปาณิชาดก ๓. จุลตปโลภนชาดก
๔. มหาปนาทชาดก ๕. ขุรีปชาดก ๖. วัตถกสินธวชาดก
๗. สุวรรณกัถกกุชชาดก ๘. อารามทุสชาดก ๙. สุชาดาชาดก
๑๐. อุตุกชาดก

จบ ปทุมวรรคที่ ๒

๓. อุทปานทสกวรรค

๑. อุทปานทสกชาดก

การขี้เยี่ยวลงบ่อน้ำเป็นธรรมดาของหมาจิ้งจอก

[๔๑๒] ดูก่อนสหาย ทำไมท่านจึงถ่ายมูลและ
อุจจารบ่อน้ำที่ทำได้โดยยาก ของฤๅษีผู้อยู่ป่า
แสวงหาตบะอยู่ตลอดกาลนาน.

[๔๑๓] เราพวกสุนัขจิ้งจอกดื่มกินน้ำ ณ ที่ใด
แล้ว ย่อมถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะลงในที่นั้น
เป็นธรรมดาของสุนัขจิ้งจอกทั้งหลาย เป็น
ธรรมดาของบิดามารดาและปู่ย่าตายาย ท่าน
ไม่ควรจะถือโทษธรรมดาอันนั้นของพวกเรา
เลย.

[๔๑๔] อาการเช่นนี้เป็นธรรมดาของพวกท่าน
หนึ่ง อาการเช่นไรไม่เป็นธรรมดาของพวก
ท่าน ขอพวกเราอย่าได้เห็นธรรมดา หรือ
มิใช่ธรรมดาของพวกท่านในกาลไหน ๆ อีก
เลย.

จบ อุทปานทสกชาดกที่ ๑

อรรถกถาอุทปานทสกวรรคที่ ๓

อรรถกถาอุทปานทสกชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปนมฤคทายวัน ทรงปรารภ
สุนัขจิ้งจอกซึ่งทำลายบ่อน้ำตัวหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า
อารญญกสุส อสิโน ดังนี้.

ได้ยินว่า สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งทำลายบ่อน้ำของภิกษุสงฆ์แล้ว
หลบหนีไป. ครั้นวันหนึ่ง. สามเณรทั้งหลายเอาก้อนดินปาสุนัข
จิ้งจอกตัวนั้นซึ่งมาใกล้บ่อน้ำให้ได้รับความลำบาก. จำเดิมแต่นั้น
สุนัขจิ้งจอกตัวนั้นแม้จะหวลกลับมายังที่นั้นอีกก็ไม่แลดู. ภิกษุ
ทั้งหลายทราบเหตุดังนั้น จึงนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า ผู้มีอายุ
ทั้งหลาย ได้ยินว่า สุนัขจิ้งจอกตัวที่ทำลายบ่อน้ำ จำเดิมแต่พวก
สามเณรทำให้ลำบากแม้จะกลับมาอีกก็ไม่มองดู. พระศาสดาเสด็จมา
แล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วย
เรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า
ภิกษุทั้งหลาย สุนัขจิ้งจอกตัวนี้ประทุษร้ายบ่อน้ำ ในบัดนี้เท่านั้น
ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้เป็นผู้ประทุษร้ายบ่อน้ำเหมือนกัน แล้ว
ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล ในเมืองพาราณสี ป่าอิสิปนะนี้แล ได้มีบ่อน้ำ
นี้แหละ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดในเรือนของตระกูลในเมือง

พาราณสี พอเจริญวัยก็บวชเป็นฤๅษี แวดล้อมด้วยหมู่ฤๅษีสำเร็จการ
ในป่าอิสิปตนะ. ก็ในกาลนั้น สุนัขจึงจอกตัวหนึ่งประทุษร้ายบ่อน้ำ
นั้นนั่นแหละแล้วหลบหนีไป. ครั้นวันหนึ่ง คาบสทั้งหลายล้อมสุนัข
จึงจอกตัวนั้นไว้จับมันได้ด้วยอุบายอย่างหนึ่ง จึงนำไปยังสำนักของ
พระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์เมื่อจะเจรจาปราศรัยกับสุนัขจึงจอกนั้น
จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

**ดูก่อนสหาย ทำไมท่านจึงถ้ำยมูตร
 และถูรคบ่อน้ำที่ทำโดยยาก ของฤๅษีผู้อยู่
 ป่า ผู้แสวงที่ตบะอยู่ตลอดกาลนาน.**

 เนื้อความของคานานี้ว่า ดูก่อนสุนัขจอกผู้สหาย ทำไม
คือเพื่อประโยชน์อะไร ท่านจึงถ้ำยคือถมทับ ประทุษร้ายด้วยมูตร
และกริช ซึ่งบ่อน้ำที่ได้โดยยาก คือที่ให้สำเร็จได้โดยยาก
ลำบากของท่านผู้ชื่อว่าอยู่ป่า เพราะความเป็นผู้อยู่ในป่าซึ่งได้นามว่า
ฤๅษี เพราะความเป็นผู้แสวงหาคุณ ชื่อว่าผู้มีตบะ เพราะอาศัยตบะ
อยู่ตลอดกาลนาน อธิบายว่า ทำไม ท่านจึงถ้ำย คือทำมูตรและกริช
ให้ตกลงไปในบ่อน้ำนี้.

 สุนัขจอกได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

**พวกเราดื่มกินน้ำ ณ ที่ใดแล้ว ย่อม
 ถ้ำยอุจจาระปัสสาวะลงในที่นั้น นั่นเป็น**

ธรรมดาของสุนัขจึงจอกทั้งหลาย ทั้งเป็น

ธรรมดาของบิดามารดาแต่ปู่ย่าตายาย ท่าน

ไม่ควรจะยกโทษธรรมดาอันนั้นของพวกเขา

เลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอส ฌมโม ได้แก่ นั่นเป็น
สภาวะ. ด้วย บทว่า ยิ ปิวิตุวา โอหามเส นี้ท่านแสดงคำว่า
คู่ก่อนสหาย พวกเรานี้ในน้ำในที่ใดยอมถ้อยอุจจาระรดบ้าง ปัสสาวะ
รดบ้าง เฉพาะที่นั่นเอง นี่เป็นธรรมดาของพวกเขาผู้เป็นสุนัขจิ้งจอก.
บทว่า ปิตูปิตามหิ ความว่า นี่เป็นธรรมดาของบิดามารดา และ
ของปู่ย่าตายายของเราทั้งหลาย. บทว่า น ติ อชฺฌมาตุมรหสิ
ความว่า ท่านไม่ควรยกโทษธรรมดา คือสภาวะนั้น ซึ่งมีมา
โดยประเพณีของพวกเขา คือท่านไม่ควรโกรธในข้อนี้.

พระโพธิสัตว์จึงกล่าวคาถาที่ ๑ แก่สุนัขจิ้งจอกนั้นว่า :-

อาการเช่นนี้เป็นธรรมดาของพวกเขา

ท่าน อนึ่ง อาการเช่นไรไม่เป็นธรรมดาของ

พวกท่าน ขอพวกเราอย่าได้เห็นธรรมดาหรือ

มิใช่ธรรมดาของพวกท่านในกาลไหน ๆ อีก

เลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มา โว ความว่า ในกาลไหน ๆ
ขอให้พวกเราอย่าได้เป็นธรรมดาหรือมิใช่ธรรมดาของพวกท่านเลย.

พระมหาสัตว์ให้อีวาทแก่สุนัขจิ้งจอกนั้นอย่างนี้แล้วกล่าวว่า
เจ้าอย่ามาอีกต่อไป. จำเดิมแต่นั้น สุนัขจิ้งจอกนั้นแม้จะกลับมาอีก
ก็ไม่มองดู.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะทั้ง ๔ แล้วทรงประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกตัวที่
ประทุษร้ายบ่อน้ำในกาลนั้น ได้เป็นสุนัขจิ้งจอกตัวนี้เอง ส่วนพระ
ดาบสผู้เป็นครูของคณะดาบสในครั้งนั้น คือเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาอุทปานุสสชาดกที่ ๑

๒. พยัคฆชาดก

ว่าด้วยเรื่องของมิตร

[๔๑๕] ความเกษมจากโยคะ ย่อมเสื่อมไป

เพราะการคบหากันมิตรคนใด บัณฑิตพึง
รักษาลาภยศและชีวิตของตน ที่มีตรนั้น
ครอบงำไว้เสียก่อน ดูบุคคลผู้รักษาตาของ
ตนไว้ ฉะนั้น.

[๔๑๖] ความเกษมจากโยคะ ย่อมเจริญเพราะ

การคบหากับมิตรคนใด บุรุษผู้ฉลาดในกิจ
ทั้งมวล พึงกระทำกิจทุกอย่างของกัลยาณ-
มิตรให้เหมือนของตน.

[๔๑๗] ดูก่อนราชสีห์และเสือโคร่ง จงมาเถิด

ขอเชิญท่านทั้งสองจงกลับเข้าไปยังป่าใหญ่
พวกมนุษย์ย่อมมาตัดป่าของเราให้ปราศจาก
ราชสีห์และเสือโคร่งเสียเลย ราชสีห์และ
เสือโคร่งอย่าได้เป็นผู้ไร้ป่า.

จบ พยัคฆชาดกที่ ๒

อรรถกถาพัคคมชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
โกกาลิกภิกษุ จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า เยน มิตฺเตน ลฺล สกฺคา
ดังนี้. เรื่องพระโกกาลิกะจักมีแจ้งในคัถการิชชาดก เตรสนิบาต.

พระโกกาลิกะคิดว่า จักไปพาพระสารีบุตรและพระโมค-
คัลลณะมา จึงออกจากกาสีภุชไปยังพระวิหารเชตวัน ถวายบังคม
พระศาสดา แล้วเข้าไปหาพระเถระทั้งสอง แล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่าน
ผู้อาวุโส มนุษย์ชาวแคว้นแคว้นเรียกหาท่านทั้งหลาย มาเถิดท่าน
เราทั้งหลายจะได้ไปด้วยกัน. พระเถระทั้งสองกล่าวว่า ไปเถอะคุณ
พวกเรายังจะไม่ไป. พระโกกาลิกะนั้นอันพระเถระทั้งสองปฏิเสธแล้ว
จึงได้ไปโดยลำพังตนเอง. ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันใน
โรงธรรมสภาว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระโกกาลิกะไม่อาจเป็นไปร่วม
หรือเว้นจากพระสารีบุตรและพระโมคคัลลณะ แม้รวมก็อดกลั้นไม่
ได้ แม้พลัดพรากก็อดกลั้นไม่ได้. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า
ภิกษุทั้งหลาย. บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? เมื่อ
ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า มิใช่
ในบัดนี้เท่านั้นดอกนะภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน พระโกกาลิกะนี้
ไม่อาจอยู่ร่วมหรือเว้นจากพระสารีบุตรและพระโมคคัลลณะได้แล้ว
ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ในราวป่าแห่งหนึ่ง. ในที่ไม่ไกลวิมานของพระโพธิสัตว์นั้น มีรุกขเทวดาคนหนึ่ง อยู่ในต้นไม้เจ้าป่าต้นหนึ่ง. สีหะและพยัคฆ์อยู่ในไพรสนทน์นั้น. เพราะกลัวสีหะพยัคฆ์ใคร ๆ จึงไม่ไถนา ไม่ตัดไม้ในไพรสนทน์นั้น. ชื่อว่าบุคคลผู้สามารถที่เหลียวกลับมาดู ย่อมไม่มี. ก็สีหะและพยัคฆ์เหล่านั้นมาเนื้อทั้งหลาย แม้มีประการต่าง ๆ เกี่ยวกิน. ทั้งสิ่งทีเหลือจากการเกี่ยวกินไว้ในที่นั้นนั่นเองแล้วก็ไปเสีย. ไพรสนทน์นั้นจึงมีกลิ่นซากสัตว์อันไม่สะอาด เพราะกลิ่นของเนื้อเหล่านั้น. ลำดับนั้น รุกขเทวดา นอกนี้เป็นผู้โง่เขลาไม่รู้จักเหตุและมีไข้เหตุ วันหนึ่งได้กล่าวกะพระโพธิสัตว์ว่า คุณก่อนสหาย ไพรสนทน์เกิดกลิ่นซากสัตว์อันไม่สะอาดแก่พวกเรา เพราะอาศัยสีหะและพยัคฆ์เหล่านี้ เราจะไล่สีหะและพยัคฆ์เหล่านี้ให้หนีไปเสีย. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า คุณก่อนสหาย เพราะอาศัยสีหะและพยัคฆ์ทั้งสองตัวนี้พวกเราจึงรักษาวิมานอยู่ได้ เมื่อสีหะและพยัคฆ์เหล่านี้หนีไปเสีย วิมานของพวกเราก็จักฉิบหาย เพราะพวกมนุษย์เมื่อไม่เห็นรอยเท้าของสีหะและพยัคฆ์ทั้งหลาย ก็จักตัดป่าทั้งหมดกระทำให้เป็นเนินลานเดียวกันแล้วไถนาทำนอย่ำขบไฉอย่างนี้เลย แล้วกล่าวคาถา ๒ คาถาแรกว่า :-

ความเกษมจากโยคะย่อมเสื่อมไป

เพราะการคบหากับมิตรคนใด บุรุษผู้เป็น

บัณฑิตพึงรักษาลาภ ยศ และชีวิตของตนที่
มิตรนั้นครอบงำไว้เสียก่อน ดุจบุคคลผู้รักษา
ดวงตาของตนไว้ฉะนั้น.

ความเกษมจากโยคะย่อมเจริญ เพราะ
การคบหากับมิตรคนใด บุรุษผู้เป็นบัณฑิต
พึงกระทำความเป็นไปในกิจทั้งปวงของกัล-
ยาณมิตรนั้นให้เสมอเหมือนของตน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยน มิตุเตน ตํ สกฺคา ได้แก่
เพราะเหตุแห่งการเกี่ยวข้อง คือเพราะการณแห่งการเกี่ยวข้องกับ
ปาปมิตรใด อธิบายว่า เพราะกระทำเกี่ยวข้อง ๕ ประการนี้ คือ
ทสฺสนสังสัคคะ เกี่ยวข้องด้วยการเห็น สวณสังสัคคะ เกี่ยวข้องด้วย
การฟัง กายสังสัคคะ เกี่ยวข้องด้วยกาย สมฺมุลลาปสังสัคคะ เกี่ยว
ข้องด้วยการเจรจา และปริโกลสังสัคคะ เกี่ยวข้องด้วยการปริโกล
บทว่า โยคฺคฺเขโม ได้แก่ ความสุขทางกายและทางจิต. จริงอยู่
ความสุขทางกายและทางจิตนั้น ท่านประสงค์เอาว่า โยคฺกฺเขมะความ
เกษมจากโยคะ ในที่นี้ เพราะเป็นความเกษมจากโยคะ คือทุกข์.
บทว่า วิหียติ แปลว่า ย่อมเสื่อม. บทว่า ปุพฺพเพชฺฐณฺณวณฺตสฺส
รฺกฺเข อกฺขีว ปณฺทิตฺ ความว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตพึงรักษาลาภ
ยศ และชีวิตของตนที่ปาปมิตรนั้นยึดครอง คือที่ปาปมิตรนั้นจะพึง
ครอบครองไว้เสียก่อน โดยอาการที่ปาปมิตรนั้นครอบครองลาภ ยศ

และชีวิตนั้นไม่ได้ ประดุจรักษานัยน์ตาทั้งสองของตนฉะนั้น พึง
ทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :- บทว่า เยน ได้แก่ เพราะ
เหตุ คือ เพราะการณที่เกี่ยวข้องกับด้วยกัลยาณมิตรใด. บทว่า โยคฤ-
เขโม ปวทูตติ ความว่า ความสุขทางกายและจิตย่อมเจริญ บทว่า
กรยยุตฺตสมํ วุตฺติ ความว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตพึงกระทำกิจทั้งปวง
ทั้งพึงกระทำให้งั้นในกิจทั้งปวงของกัลยาณมิตรนั้น เหมือนกระทำการ
เลี้ยงชีวิตและการใช้เครื่องอุปโภคและเครื่องบริโภคของตน ฉะนั้น.

เมื่อพระโพธิสัตว์แม้จะกล่าวเหตุอย่างนี้ เทวดาเหล่านั้น
ไม่พิจารณาใคร่ครวญเลย วันหนึ่ง แสดงรูปอันน่ากลัว ทำให้
สึหะและพยัคฆ์เหล่านั้นหนีไป. พวกมนุษย์ไม่เห็นรอยเท้าของสึหะ
และพยัคฆ์เหล่านั้นรู้ได้ว่า พวกสึหะและพยัคฆ์หนีไปอยู่ชฎุป่าอื่น.
จึงถางชฎุป่าได้ด้านหนึ่ง. เทวดาเหล่าจึงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์แล้ว
กล่าวว่า คุณก่อนสหาย ข้าพเจ้าไม่กระทำตามคำของท่านจึงทำสึหะและ
พยัคฆ์ทั้งหลายให้หนีไป บัดนี้ มนุษย์ทั้งหลายรู้ว่าสึหะและพยัคฆ์
เหล่านั้นหนีไปแล้วจึงพากันตัดชฎุป่า เราจะพึงทำอะไรหนอ อัน
พระโพธิสัตว์กล่าวว่า บัดนี้ สึหะและพยัคฆ์เหล่านั้นอยู่ในชฎุป่าโน้น
ท่านจงไปนำเอาสึหะและพยัคฆ์เหล่านั้นมา จึงไปที่ชฎุป่านั้น ยืน
ประคองอัญชลีข้างหน้าสึหะและพยัคฆ์เหล่านั้น แล้วกล่าวคาถาที่ ๓
ว่า :-

ดูก่อนสีหะและพยัคฆ์ จงมาเถิด
ขอเชิญท่านทั้งสองจงกลับเข้าไปยังป่าใหญ่
พวกมนุษย์อย่ามาตัดป่าของเราให้ปราศจาก
สีหะและพยัคฆ์เลย สีหะและพยัคฆ์อย่าได้
เป็นผู้ไร้ป่า ดังนี้.

พระโพธิสัตว์เรียกสีหะและพยัคฆ์แม่ทั้งสองนั้น โดยนามว่า
พยัคฆ์ จึงกล่าวว่า พยุคฺฆา ในกาลานั้น. บทว่า นินฺตฺตวโห
แปลว่า ของงกลับ. บทว่า ปจฺจุเปต มหาวนฺ ความว่า ท่าน
ทั้งหลายจงเข้าไปยังป่าใหญ่นั้น คือจงกลับเข้าไปอีก. อีกอย่างหนึ่ง
พระบาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า มา โน วนฺ ฉินฺทิตฺติ นิพยุคฺชนฺ
ความว่า บัดนี้ มนุษย์ทั้งหลายอย่าได้ตัดชำป่าอันเป็นที่อยู่ของพวก
เรา ชื่อว่าให้ปราศจากสีหะและพยัคฆ์ เพราะไม่มีพวกท่าน. บทว่า
พยุคฺฆา มาเหสุ นิพพนา ความว่า พระยาสีหะและพยัคฆ์ทั้งสอง
เช่นท่าน ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ไร้ป่า คือ อย่าเป็นผู้เว้นจากป่าอันที่อยู่
เพราะหนีไปจากสถานที่อยู่ของตน.

สีหะและพยัคฆ์ทั้งสองนั้น แม้ถูกเทศานั้นอ่อนน้อมอยู่อย่าง
นี้ก็ยังคงปฏิเสธว่า ท่านไปเถอะ พวกเรายังไม่ไป. เทวดาผู้เดียว
เท่านั้นกับมายังชำป่า. ฝ่ายมนุษย์ทั้งหลายก็ตัดป่าทั้งหมด โดย
๒-๓ วันเท่านั้น กระทำให้เป็นเนินนาแล้วกระทำสิกรรม.

พระศาสดากรั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศ
สัจจะแล้วทรงประชุมชาดกว่า เทวดาผู้ไม่ฉลาดในกาลนั้น ได้เป็น
พระโกลาฬะในบัดนี้ ส่วนเทวดาผู้ฉลาดในกาลนั้น ได้เป็นเรา
ตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาพัคخمชาดกที่ ๒

๓. กัจฉปชาดก

ว่าด้วยลิงสัปดน

[๔๑๘] ใครหนอเดินมา เหมือนบุคคลผู้รวย
อาหาร เหมือนพราหมณ์ผู้ได้ลาภมาเต็มมือ
ฉะนั้น ท่านไปเที่ยวภิกขาจารที่ไหนหนอ
ท่านเข้าไปหาผู้มีศรัทธาคนใดมา.

[๔๑๙] ดูก่อนท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นลิง
ทรมปัญญา จับต้องสิ่งที่ไม่ควรจับ
ต้อง ขอพระคุณเจ้าโปรดเปลื้องข้าพเจ้าให้
พ้นทุกข์ด้วยเถิด ขอความเจริญจงมีแก่
พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าพ้นจากความฉิบหายนี้
แล้วจะไปอยู่ที่ภูเขา.

[๔๒๐] เต่าทั้งหลายเป็นสัตว์สืบเนื่องมาจาก
กัสสปโคตร ลิงทั้งหลายเป็นสัตว์สืบเนื่อง
มาจากโกณฑัญญโคตร ดูก่อนเต่าผู้เทือก
แถว กัสสปโคตร ท่านจงปล่อยลิงผู้เทือกแถว
โกณฑัญญโคตรเสียเถิดท่านคงเคยทำเมถุน-
ธรรมกันแล้ว.

จบ กัจฉปชาดกที่ ๓

อรรถกถาชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการ
สงบระงับความทะเลาะแห่งอำมาตย์ทั้งสองของพระเจ้าโกศล จึงตรัส
เรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า โก หนุ วฑฺฒิตถกตฺโตว ดังนี้. ก็เรื่องที่เกิดขึ้น
ในปัจจุบัน ได้กล่าวไว้แล้วในทุกนิบาตนั้นแล.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพรหมณ์ ในแคว้น
กาสิกรัฐ พอเจริญวัยแล้ว เล่าเรียนศิลปศาสตร์ทุกอย่างในเมือง
คักกสิลา แล้วละกามทั้งหลายออกบวชเป็นฤาษี สร้างอาศรมบพอยู่
ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาใกล้หิมวันตประเทศ ทำภิกขุและสมาบัติให้บังเกิด
ในที่นั้นแล้วเล่นฉนสำเร็จการอยู่ในที่นั้น. ได้ยินว่า ในชาดกนี้
พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีตนเป็นกลางอย่างยิ่ง ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี.
เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นนั่งอยู่ที่ประตูปรรณศาลา ลิงทุกสีซุกซนตัวหนึ่ง
มาถึงก็เออองคชาตสอดเข้าในช่องหูทั้งสองข้าง ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ไม่
ได้ห้ามวางเฉยอยู่นั้นแหละ. อยู่มาวันหนึ่ง เต่าตัวหนึ่งขึ้นมาจากน้ำ
นอนผิงแดดอ้าปากอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคา. ลิงโลเลตัวนั้นเห็นดังนั้น
จึงได้สอดองคชาตเข้าในปากของเต่านั้น. ลำคืบนั้น เต่าตื่นขึ้นจึงจับ
องคชาตของลิงนั้นไว้ เหมือนกับใส่ไว้ในสมุทฉะนั้น. เวทนามีกำลัง
เกิดขึ้นแก่ลิงนั้น มันไม่สามารถจะอดกลั้นเวทนาได้จึงคิดว่า ใครหนอ

จักปลดเปลื้องเราจากทุกข์นี้ เราจักไปหาใครดี แล้วมาคิดว่า คนอื่น
ชื่อว่าผู้สามารถปลดเปลื้องเราจากทุกข์นี้ ยกเว้นพระดาบสเสีย ย่อม
ไม่มี เราควรจะไปหาพระดาบสเท่านั้น คิดแล้วจึงเอามือทั้งสองอุ้มเต่า
ไปหาพระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์เมื่อจะทำการเยาะเย้ยถึงทูลีลตัวนั้น
จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ใครหนอเดินมา เหมือนบุคคลผู้ร้าย

อาหาร เหมือนพราหมณ์ผู้ได้ลาภมาเต็มมือ

ท่านไปเที่ยวภิกขาจารที่ไหนหนอ หรือท่าน

เข้าไปหาผู้มีศรัทธาคนใดมา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โโก นุ วทตฺติตฺตฺว ความว่า
นั่นใคร เหมือนคนร่ำรวยกต คือ นั่นใครหนอเหมือนเอามือทั้งสอง
ประคองถาดเต็มด้วยภัตที่เขาควไว้พูนถาดหนึ่งเดินมา. บทว่า ปุรหฺต-
โธ พฺราหฺมโณ ความว่า นั่นใครหนอ เหมือนพราหมณ์มีลาภ
เต็มมือ เพราะได้รายเวทในเดือน ๑๒. พระโพธิสัตว์หมายเอาวานร
จึงกล่าวดังนี้. บทว่า กหนฺนุ ภิกฺข อจฺริ ความว่า วานรผู้เจริญ
วันนี้ท่านไปเที่ยวภิกขาจารในที่ไหน. ด้วยบทว่า กํ สทฺธํ อุปสงฺกมิ
นี้พระโพธิสัตว์แสดงว่า ภัตของผู้มีศรัทธาที่เขาทำอุทิศบุรพเปตชน
ชื่อไร หรือบุคคลผู้มีศรัทธาคนไหนที่ท่านเข้าไปหา คิดว่าไทยธรรมนี้
ท่านได้มาแต่ไหน.

วานรทูลีลได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ดูก่อนท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นลิง
ทรมปัญญาจับต้องสิ่งที่ไม่ควรจับต้อง ขอ
พระคุณเจ้าโปรดเปลี่ยนข้าพเจ้าให้พ้นทุกข์
ด้วยเถิด ขอความเจริญจงมีแก่พระคุณเจ้า
ข้าพเจ้าพ้นจากความฉิบหายนี้แล้วจะไปอยู่
ภูเขา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหิ กปิสุมิ ทุมเมโธ ความว่า
ขอความเจริญจงมีแก่พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าเป็นลิงทรมปัญญาไม่มี
รณเร. บทว่า อนามาสาณิ อามลสิ ได้แก่ จับต้องฐานะที่ไม่
ควรจับต้อง. บทว่า ตูว มัม โมเจยฺย ภทฺทเหตุ ความว่า ขอความ
เจริญจงมีแก่พระคุณเจ้าผู้มีความเอ็นดูกรุณาปลดเปลื้องข้าพเจ้าให้พ้น
จากทุกข์นี้. บทว่า มุตฺโต คจฺเจยฺย ปพฺพตฺติ ความว่า ข้าพเจ้า
นั้นพ้นจากความฉิบหายนี้ด้วยอำนาจของท่านจะไปอยู่ยังภูเขา จะ
ไม่แสดงตนในคลองจักษุของท่านอีก.

พระโพธิสัตว์ เพราะความกรุณาในลิง เมื่อจะเจรจากับเต่า
จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

เต่าทั้งหลายเป็นสัตว์สืบเนื่องมาจาก
กัสสปโคตร ลิงทั้งหลายเป็นสัตว์สืบเนื่อง
มาจากโกณฑัญญโคตร ดูก่อนเต่าผู้เทือก

แถวกัสสปโคตร ท่านจงปล่อยถึงผู้เทือก

แถวโกณฑัญญโคตรเสียเถิด ท่านคงเคยทำ

เมณฺฐธรรมกันแล้ว.

กาลานั้นมีใจความว่า ธรรมดาเตาทั้งหลายเป็นกัสสปโคตร ส่วนถึงทั้งหลายเป็นโกณฑัญญโคตร ก็กัสสปโคตรกับโกณฑัญญโคตรต่างมีความสัมพันธ์กันและกันโดยอวาหะและวิวาหะ คือนำเจ้าสาวมาบ้านเจ้าบ่าว และนำเจ้าบ่าวไปบ้านเจ้าสาว ถึงโลเลกับท่าน หรือท่านกับถึงผู้คิดตัวนี้ คงจะได้กระทำเมณฺฐธรรม กล่าวคือกรรมของผู้ที่คิด อันสมควรแก่เมณฺฐธรรม คือที่เหมือนกับโคตรทำมาแล้วเป็นแน่ เพราะฉะนั้น ดูก่อนเตาผู้เป็นกัสสปโคตรท่านจงปล่อยถึงผู้เป็นโกณฑัญญโคตรเสียเถิด.

เตาได้ฟังคำของพระโพธิสัตว์มีความเลื่อมใสในเหตุผล จึงปล่อยองคชาตของถึง. ฝ่ายถึงพอหลุดพ้นเท่านั้น ได้ไหว้พระโพธิสัตว์แล้วหนีไป ทั้งไม่กลับมามองดูสถานที่นั้นอีก. ฝ่ายเตา ไหว้พระโพธิสัตว์แล้วได้ไปยังที่อยู่ของตนทันที. แม้พระโพธิสัตว์ก็ได้เสื่อมจากฉนวน ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศ อริยสัจ ๔ แล้วทรงประชุมชาดกว่า เต่าและถึงในครั้งนั้นได้เป็นอำมาตย์ ๒ คน ในบัดนี้ ส่วนดาบสในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล

จบ อรรถกถากัณฐกชาดกที่ ๓

๔. โลธชาดก

โทษของความโลเล

[๔๒๑] นกยางตัวนี้อย่างไรจึงมีหงอน เป็นโจร

เข้ามาอยู่ที่รังกา ผู้มีเมฆเป็นบิดา ดูก่อน

นกยาง ท่านจงมาเสียข้างนี้เถิด กาผู้เป็น

สหายของเราเป็นผู้ชั่วร้าย.

[๔๒๒] เราไม่ใช่นกยางมีหงอน เราเป็นกา

โลเล ไม่ได้ทำตามคำของท่าน ท่านกลับมา

แล้ว จงมองเราผู้ล่อนี้เถิด.

[๔๒๓] ดูก่อนสหาย ท่านจะได้รับทุกข์อีก

เพราะว่าปกติของท่านเป็นเช่นนั้น เครื่องบริ-

โภคของมนุษย์ไม่ควรที่นกจะพึงบริโภค.

จบ โลธชาดกที่ ๔

อรรถกถาโลธชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ
ภิกษุโลเลรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า ภายี พลาภา สิจินี
ดังนี้.

ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสกะภิกษุนั้นผู้ถูกนำมายังโรงธรรม-
สภาว่า ดูก่อนภิกษุ เธอเป็นผู้โลเลในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ใน

กาลก่อน เธอก็ได้เป็นผู้โลเลมาแล้ว และได้ถึงความสิ้นชีวิตไป เพราะความเป็นผู้โลเล แม้โบราณกบัตติทั้งหลาย ก็ได้เป็นผู้เสื่อม จากที่สถานที่อยู่ของตน ก็เพราะอาศัยเธอ แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พ่อครัวในโรงครัวของเศรษฐีในพระนครพาราณสี ตั้งกระเช้าสำหรับเป็นรังนกไว้ เพื่อต้องการบุญ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดนกพิราบ สำเร็จการอยู่ในกระเช้าที่เป็นรังนั้น. ลำดับนั้น กาโลเลตัวหนึ่ง บินมาทางชายโรงครัว ได้เห็นปลาและเนื้อชนิดแปลกๆ มีประการต่างๆ ถูกความหยากครอบงำ คิดอยู่ว่า เราอาศัยใครหนอ จึงจะได้โอกาสกินปลาและเนื้อ เมื่อกำลังคิด ก็ได้เห็นพระโพธิสัตว์ จึงตกลงใจว่า เราอาศัยนกพิราบผู้นี้ จะอาจได้โอกาส จึงในเวลาพระโพธิสัตว์นั้นไปป้าหากิน ก็ติดตามไปข้างหลังๆ. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์กล่าวกะกานันว่า คุณก่อนกา เรามีสิ่งอื่นเป็นเหยื่อ ท่านก็มีอีกสิ่งหนึ่งเป็นเหยื่อ เพราะเหตุไร? ท่านจึงเที่ยวติดตามเรา. กากล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าชอบใจกิริยาของท่าน แม้ข้าพเจ้าจะเป็นผู้มีเหยื่อไม่เหมือนกับท่าน ก็ปรารถนาจะอุปฐากท่าน. พระโพธิสัตว์ก็ยอมรับ. กานันทำที่เที่ยวหากินเหยื่ออย่างเดียวกันในที่ที่เที่ยวหากินร่วมกับพระโพธิสัตว์ ทำล้าหลังแล้วเจาะกองโคลมยแล้วเที่ยวกินสัตว์ตัวเล็ก ๆ จนเต็มท้องแล้วเข้าไปหาพระ-

โพธิสัตว์แล้วพูดว่า ท่านเที่ยวหากินตลอดกาลประมาณเท่านี้ การรู้
ประมาณในโภชนะ. ย่อมสมควรมิใช่หรือ มาเถะท่าน เราจะได้ไป
ในเวลายังไม่เย็นเกินไป. พระโพธิสัตว์ได้พากันนั้นไปยังสถานที่อยู่.
พ่อครัวคิดว่านกพิราบของเราพาสหายมา จึงตั้งกระเช้ากลับไปในที่
แห่งหนึ่งสำหรับกา. ฝ่ายกาอยู่โดยทำนองนั้นนั่นแล ๔-๕ วัน ครั้น
วันหนึ่ง คนทั้งหลายนำปลาและเนื้อเป็นอันมากมาให้ท่านเศรษฐี.
กาเห็นดังนั้น ถูกความโลภครอบงำ นอนทอดถอนใจตั้งแต่เวลาใกล้
รุ่ง. ครั้นในวันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์กล่าวกะกาว่า มาเถะสหาย เราพา
กันหลีกไปหากินเถิด. กากล่าวว่า ท่านไปเถะ ข้าพเจ้ามีโรคอาหาร
ไม่ย่อย. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า คุณก่อนสหาย ธรรมดาโรคอาหารไม่
ย่อย ย่อมไม่มีแก่พวกกาเลย เพราะมาตราได้ประทับที่กินเข้าไป
จะอยู่ในท้องของพวกท่านเพียงครู่เดียวทุก ๆ อย่าง พอสักว่ากลืนกิน
ไปเท่านั้น ย่อมย่อยไปหมด ท่านจงกระทำตามคำของเรา ท่านอย่าได้
ทำอย่างนี้ เพราะได้เห็นปลาและเนื้อ. กากล่าวว่า ข้าแต่ นายท่านพูด
อะไรอย่างนั้น สำหรับข้าพเจ้ามีความสงสัยว่าอาหารไม่ย่อยจริงๆ พระ-
โพธิสัตว์ให้โอวาทท่านนั้นว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงอย่าเป็นผู้ประมาท แล้ว
หลีกไป. ฝ่ายพ่อครัวจัดแจงปลาและเนื้อชนิดต่างๆ เสร็จแล้ว เมื่อ
จะชำระล้างเหงื่อออกจากร่างกาย จึงได้ไปยืนอยู่ที่ประตูครัว. กาคิดว่า
เวลานี้เป็นเวลาควรจะเที่ยวกินเนื้อ จึงบินไปจับอยู่เหนือจานสำหรับ
ปรุงรส. พ่อครัวได้ยินเสียงกริก จึงเหลียวมาดู แลเห็นกา จึงเข้าไป

จับมันมาถอนขนหมดทั้งตัว เหลือเป็นหงอนไว้บนหัว แล้วคดขึงกับ
พริกเป็นดุ้นเคล้ากับเปรียง ทาทั่วตัวกานัน พลังกล่าวว่า เจ้าจะทำ
ปลาและเนื้อของท่านเศรษฐีของพวกเราให้เป็นเคน แล้วโยนทิ้งลงใน
กระเช้าที่ทำเป็นรัง. เวทนาแสนสาหัสเกิดขึ้น. พระโพธิสัตว์กลับมา
จากที่หากิน เห็นกานันทอดถอนใจอยู่ เมื่อจะทำการล้อเล่นจึงกล่าว
คาถาที่ ๑ ว่า:-

นกยางตัวนี้ ไฉนจึงมีหงอน เป็นโจร

ลอบเข้ามาอยู่ในรังกา ผู้มีเมฆเป็นบิดา.

ดูก่อนนกยาง ท่านจงมาเสียข้านี้เถิดกาผู้

สหายของเราเป็นผู้ชั่วร้าย.

ด้วยบทว่า กาย พลังกา ลิงนี้ ในคานานัน พระโพธิสัตว์
เมื่อจะถามกานัน จึงร้องเรียกว่า นกยางนี้ อย่างไรจึงชื่อว่ามีหงอน
เพราะกานันมีสรีระกายขาวอันทาด้วยเปรียงหนา ๆ และเพราะหงอน
ตั้งอยู่บนหัวของกานัน. ด้วยบทว่า โจรี นี้ พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ชื่อ
ว่าเป็นโจร เพราะเข้าไปยังเรือนของตระกูลโดยที่ตระกูลยังไม่อนุญาต
หรือเพราะเข้าไปยังรังกาด้วยความไม่พอใจของกา. บทว่า ลงฺฆิปิตา-
มहा ความว่า เมฆชื่อว่าลงฺฆิ เพราะโลดแล่นไปในอากาศ ก็ธรรมดา
นกยางทั้งหลาย ย่อมตั้งครรภ์เพราะเสียงเมฆ เพราะเหตุนั้น เสียง
เมฆจึงเป็นบิดาของพวกนกยาง. คือเมฆเป็นบิดาของพวกนกยาง ด้วย

เหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า **ลงมีปิตามหา** มีเมฆเป็นบิดา. บทว่า
โอรี พลาก อาคจุณ ความว่า คู่ก่อนนกกยาง ท่านจงมาข้างนี้เกิด.
ด้วยบทว่า **จณโท** เม วายโส สขา นี้ พระโพธิสัตว์กล่าวว่า
กาผู้สหายของเรา เป็นเจ้าของกระเช้า คูร้าย หยาบช้า กานั่นมา
เห็นท่านเข้า จะเอางอยปากประหนึ่งปลายหอก จิกทำให้ถึงแก่ความ
ตาย เพราะฉะนั้น ท่านจงลงจากกระเช้ามาทางนี้ คือรีบหนีไปข้างนี้
คราวเท่าที่กานั่นยังไม่มา.

กาได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

**ข้าพเจ้าไม่ใช่นกกยางที่มีหงอน ข้าพเจ้า
เป็นกาเหละเหละ ไม่เชื่อฟังคำของท่าน
ท่านกลับมาแล้วจงดูเราเป็นผู้มีขนลุ่มนี้เกิด.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อาคโต** ความว่า บัดนี้ท่านมา
จากที่หากินแล้ว จงมองดูเราผู้มีขนลุ่มนี้เกิด.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

**คู่ก่อนสหาย ท่านจะได้รับทุกข์อีก
เพราะว่าปกติของท่านเป็นเช่นนั้น แท้จริง
เครื่องบริโภคนกของมนุษย์ ไม่ควรที่นกจะ
บริโภค.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุนปาปชชสี สมมุ** ความว่า
คู่ก่อนกาผู้สหาย ท่านจะได้รับทุกข์เห็นปานนี้อีก ความที่จะพ้นจาก

ทุกข์เช่นนี้ ย่อมไม่มีแก่ท่าน เพราะเหตุไร ? เพราะปกติของท่าน
เป็นเช่นนั้น คือ เป็นสิ่งที่ชั่วช้าลามก คือ เพราะปกติคือความ
ประพฤติของท่านเป็นเช่นนั้น จึงสมควรแก่การได้รับแต่ความทุกข์
เท่านั้น. บทว่า น हि มานูสิกา ความว่า ธรรมดานุชย์ทั้งหลาย
เป็นผู้มีบุญมาก สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายไม่มีบุญเห็นปานนั้น เพราะ
ฉะนั้น เครื่องบริโภคมนุษย์ อันนคนผู้เป็นสัตว์ดิรัจฉานจึงไม่ควร
บริโภค.

ก็แหละพระโพธิสัตว์ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงกล่าวว่า ตั้งแต่
นี้ไป เราไม่อาจอยู่ในที่นี่ ครั้นกล่าวแล้วก็ได้บินไปในที่อื่น. ส่วน
กานอนถอนใจตายอยู่ในที่นั้นเอง.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว จึงทรง
ประกาศอริยสัจ ๔ แล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบอริยสัจ ภิกษุ
นั้นดำรงอยู่ในอนาคามีผล. กาโลเลในคราวนั้น ได้เป็นภิกษุโลเลใน
บัดนี้ ส่วนนกพิราบ คือเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาโลลชาดกที่ ๔

๕. รุจิรชาดก

[๔๒๔] นกยางตัวน้อยอย่างไรจึงขวนำรัก มาอยู่
ในรังกาได้ และนี่เป็นรังของกาผู้ดูร้ายสหาย
ของเรา.

[๔๒๕] ดูก่อนนกพิราบผู้สหาย ท่านก็รู้จักเรา
ผู้มีข้าวฟ่างเป็นอาหารมิใช่หรือ เรามีได้กระ
ทำตามคำของท่าน กลับมาแล้วจงมองดูเรา
ผู้ลุ่มนี้เถิด.

[๔๒๖] ดูก่อนกาผู้สหาย ท่านจะได้รับทุกข์อีก
เพราะว่าปกติของท่านเป็นเช่นนั้น เครื่อง
บริโภคของมนุษย์ไม่ควรที่นกจะพึงบริโภค.

จบ รุจิรชาดกที่ ๕

อรรถกถารุจิรชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุโลเลรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า กายี พลาภา
สุจิรา ดังนี้. เรื่องทั้งสองเรื่อง คือเริ่มเรื่องกับเรื่องในอดีต เป็น
เหมือนกับเรื่องแรกนั้นแหละ. แต่คาถาต่างกัน. มีคาถาติดต่อเป็น
อันเดียวกันว่า :-

พระโพธิสัตว์ว่า- อย่างไร นกยางขาวน่ารักตัวนี้ จึงมา

อยู่ในรังกาเช่นนี้ และที่เป็นรังของ

กาผู้ร้ายสหายของเรา.

กากล่าวว่า- ดูก่อนนกพิราบผู้สหาย ท่านเป็นทิดา-

ชาติ มีข้าวฟ่างเป็นอาหาร ย่อมรู้จัก

ข้าพเจ้ามิใช่หรือ เราไม่ได้ทำตามคำ

ของท่าน ท่านกลับมาแล้วจงมองดู

ข้าพเจ้าซึ่งมีตัวลุ่ม ๆ เกิด.

พระโพธิสัตว์ว่า-ดูก่อนสหาย ท่านจะได้รับทุกข์อีก

เพราะปกติของท่านเป็นเช่นนั้นแท้

จริง เครื่องบริโภคนกของมนุษย์ไม่ควร

ที่นกจะพึงบริโภค.

ด้วยบทว่า รุจิรา นี้ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์กล่าวหมาย
เอาความที่กามีสีขาว เพราะมีร่างกายทาด้วยเปรียง. บทว่า รุจิรา
ได้แก่ คุณารัก อธิบายว่า มีสีขาว. บทว่า กากนิณฺหตุมี แปลว่า
ในรังของกา. บาลีว่า กากนิพฺตุมี ดังนี้ก็มี. กาเรียกนกพิราบว่า
ทิดา. บทว่า สามากโกชนา ได้แก่ มีพืชหญ้าเป็นอาหาร. จริงอยู่
ในที่นี้ ท่านถือเอาพืชหญ้าแม่ทั้งหมด ด้วยศัพท์ว่า สามากะ.

แม้ในเรื่องนี้ พระโพธิสัตว์ก็กล่าวว่า บัดนี้ ตั้งแต่นี้ไป เรา
ไม่อาจอยู่ในที่นี้ ดังนี้ แล้วบินไปอยู่ในที่อื่น.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศ
สั่งจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสั่งจะ ภิกษุผู้ทะเลาะทะเล
ดำรงอยู่ในอนาคามีผล. กาทะเลาะทะเลในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้
ทะเลาะทะเลในบัดนี้ ส่วนนกพิราบคือเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถารุจิราดกที่ ๕

๖. กุรุธรรมชาดก

ว่าด้วยให้ช้างแก่ท้าวกาลิงคราช

[๔๒๗] ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่กว่าประชาชน
ข้าพระบาททั้งหลายได้ทราบศรัทธาและศีล
ของพระองค์แล้ว จึงมาขอรับพระราชทาน
เอาทองคำแลกกับช้างมีสีดังดอกอัญชัน นำ
ไปในแคว้นกาลิงคราช.

[๔๒๘] สัตว์ที่พึงเลี้ยงด้วยข้าวก็ดี ที่ไม่ได้เลี้ยง
ก็ดี ผู้ใดในโลกนี้ตั้งใจมาหาเรา สัตว์เหล่า-
นั้นทั้งหมดเราก็มิได้ห้ามเลย นี่เป็นถ้อยคำ
ของท่านบูรพาจารย์.

[๔๒๙] ดูก่อนพราหมณ์ทั้งหลาย เราจะให้ช้าง
นี้อันควรเป็นราชพาหนะเป็นราชบริโกล ประ-
กอบไปด้วยยศ ประดับไปด้วยเครื่องประดับ
ปกคลุมไปด้วยข่ายทอง มีนายหัตถาจารย์
พร้อมแก่ท่านทั้งหลาย ขอพวกท่านจงไป
ตามปรารถนาเถิด.

จบ กุรุธรรมชาดกที่ ๖

อรรถกถาอุทตรชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้มาหงส์รูปหนึ่ง. จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า **ตว สทฺธญฺจ
สีลญฺจ** ดังนี้

มีสหยา ๒ คนชาวเมืองสาวัตถี บรรพชาใน สำนักภิกษุ
ทั้งหลายแล้วได้อุปสมบท โดยมากเที่ยวไปด้วยกัน. วันหนึ่ง ภิกษุ
๒ สหายนั้นไปยังแม่น้ำอจิรวดีอาบน้ำ นั่งฝั่งแดงอยู่ที่เนินทราย
กล่าวถ้อยคำให้ระลึกกันและกันอยู่. ขณะนั้นหงส์ ๒ ตัวบินมาทาง
อากาศ ลำดับนั้นภิกษุรูปหนึ่งจับก้อนกรวดมาแล้วกล่าวว่า ผมจะคิด
ลูกตาของหงส์ตัวหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งกล่าวว่า ท่านจักไม่สามารถ. ภิกษุ
รูปนั้นกล่าวว่าฉันใดข้าช้างนี้จะยกไว้ ผมจะคิดฉันใดข้าช้างโน้น. ภิกษุ
รูปนั้นก็กล่าวว่า แม้ฉันใดข้าช้างนี้ท่านก็จักไม่อาจคิดได้. ภิกษุรูปนั้น
กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นท่านคอยดู ว่าแล้วก็หยิบก้อนกรวด ๓ เหลี่ยม
มาคิดไปทางเบื้องหลังของหงส์. หงส์ได้ยินเสียงกรวดจึงเหลียวมองดู.
ลำดับนั้นภิกษุรูปนั้นก็เอาก้อนกรวดอีกก้อนหนึ่งคิดหงส์นั้นที่ฉันใดข้าช้าง
นอกทูลออกทางฉันใดข้าช้างใน. หงส์ร้องม้วนตกลงมาแทบเท้าของ
ภิกษุทั้งสองนั้น ภิกษุทั้งหลายที่ยืนอยู่ในที่นั้นเห็นเข้า จึงพากันมา
แล้วกล่าวว่า ผู้มีอายุ ท่านบวชในพระพุทธศาสนา ทำปาณาติบาต
ชื่อว่ากระทำความอื่นไม่สมควร แล้วพาภิกษุผู้คิดหงส์นั้นไปแสดงแก่

พระศาสดาทันที พระศาสดาตรัสถามว่า คุณ่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอกระทำ ปาณาติบาตจริงหรือ ? เมื่อภิกษุนั้นทูลรับว่า จริงพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า คุณ่อนภิกษุ เพราะเหตุไร เธอบวชในศาสนาอันเป็นเครื่องนำออก จากทุกข์เห็นปานนี้ จึงได้กระทำการอย่างนี้ แม้โบราณกบัตติตทั้งหลาย เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้น อยู่อย่างเศร้าหมองในท่ามกลางเรือน ยังกระทำความรังเกียจในฐานะทั้งหลาย แม้มีประมาณน้อย ส่วนเธอ บวชในศาสนาเห็นปานนี้ ไม่ได้กระทำแม้มาตรว่าความรังเกียจ ธรรมคาภิกษุ พึงเป็นผู้สำรวมกาย วาจา และใจ มิใช่หรือ ? แล้ว ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระราชาพระนามว่า ฌัญชัยโกกรัพย์ ครอง ราชสมบัติอยู่ในพระนครอินทปัลลว ในแคว้นกुरु พระโพธิสัตว์ถือ ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของพระราชานั้น ถึงความรู้ เติงสาโดยลำดับ แล้วเรียนศิลปะทั้งปวงในเมืองคักศิลา พระบิดา ทรงแต่งตั้งให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งอุปราช ในกาลต่อมา เมื่อพระบิดา สวรรคตแล้ว ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ มิได้ทรงกระทำทศพิธราช- ธรรมให้กำเริบ ทรงประพฤตินอกุศลธรรมอยู่. ศิลห้ำ ชื่อว่ากुरुธรรม. พระโพธิสัตว์ทรงรักษาศิลห้ำนั้นให้บริสุทธิ์. พระมารดาของพระ- โพธิสัตว์ พระอัครมเหสี พระอุปราชผู้เป็นพระอนุชา พรหมณผู้ เป็นปุโรหิต อำมาตย์ผู้รั้งวัดนา สารถิ เศรษฐี มหาอำมาตย์ผู้ดวงข้าว

นายประตุ นางวัณณทาสีผู้เป็นนครโสเกณิ ก็เหมือนพระโพธิสัตว์
รวมความว่า ชนเหล่านี้รักษาศีลห้าเหมือนดังพระโพธิสัตว์

ชน ๑๑ คน คือ พระราชา ๑ พระ-

ชนนี ๑ พระอัครมเหสี ๑ พระอุปราช ๑

บุโรหิต ๑ อำมาตย์ผู้รั้งวัด ๑ สารถิ ๑

เศรษฐี ๑ อำมาตย์ผู้ตวงข้าว ๑ นายประตุ ๑

และนางคณิกา ๑ ดำรงอยู่ในกรุงธรรม.

ชนแม่ทั้งหมดเหล่านี้ รักษาศีลห้าให้บริสุทธิ์ ด้วยประการดังนี้.
พระราชาให้สร้างโรงงาน ๖ แห่ง คือ ที่ประตูพระนครทั้ง ๔ ที่กลาง
เมือง ที่ประตูพระนิเวศน์ ทรงสละพระราชทรัพย์หกแสนทุกวัน ๆ
ทรงบริจาทนกระทำชมพู่ทวีปทั้งสิ้นให้ไม่ต้องทำไร่ไถนา. ก็ความ
ที่พระโพธิสัตว์นั้นมีพระอหยาตย์ยินดีในการบริจาทน ได้แผ่คลุม
ไปทั่วชมพูทวีป. ในกาลนั้น พระเจ้ากาลิงคราชครองราชสมบัติใน
ทันตปุรนคร ในแคว้นกาลิงคะ. ในแคว้นของพระเจ้ากาลิงครานั้น
ฝนไม่ตก ก็เกิดความอดอยากไปทั่วแคว้น. ก็เพราะอาหารวิบัติ โรค
จึงเกิดขึ้นแก่มวลมนุษย์. ภัย ๓ ประการ คือ ฉาดกภัย ภัยคือความ
อดอยาก โรคภัย ภัยคือโรค พุพภิกขภัย ภัยคือข้าวยากมากแพง ก็
เกิดขึ้น. มนุษย์ทั้งหลายหมดที่ยึดถือ ต่างพากันจูงมือเล็กๆ เทียว
เร่ร่อนไป. ชาวแคว้นแคว้นทั้งสิ้นรวมกันไปยังพระนครทันตปุระ

พากันส่งเสียงร้องอยู่ที่ประตูพระราชวัง. พระราชาประทับยืนฟังพระ-
แกล ทรงสดับเสียงนั้น จึงตรัสถามว่า คนเหล่านี้เที่ยวไปเพราะ
เหตุอะไรกัน พวกอำมาตย์กราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช ภัยเกิดขึ้นทั่ว
แว่นแคว้นทั้งสิ้น ฝนไม่ตก ข้าวกล้าวิบัติเสียหาย เกิดความอดอยาก
มนุษย์ทั้งหลายกินอยู่ไม่ดีถูกโรคภัยครอบงำ หมดที่ยึดถือระส่ำระ-
สาย พากันจูงมือลูก ๆ เที่ยวไป ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์จงยังฝน
ให้ตกเถิด พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสถามว่า พระราชาแต่เก่าก่อน
ทั้งหลาย เมื่อฝนไม่ตก ทรงกระทำอย่างไร? พวกอำมาตย์กราบทูล
ว่า ข้าแต่มหาราช พระราชาแต่เก่าก่อนทั้งหลาย เมื่อฝนไม่ตก ได้
ทรงบริจาทาน อธิษฐานอุโบสถสมาทานศีลแล้ว เสด็จเข้าสู่ห้อง
สิริไสยาสน์ ทรงบรรทมเหนือเครื่องลาดซึ่งทำด้วยไม้ตลอด ๗ วัน
ในกาลนั้น ฝนก็ตกลงมา. พระราชาทรงรับว่าดีละ. แล้วได้ทรงกระทำ
อย่างนั้น. แม้ทรงกระทำอย่างนั้น ฝนก็มีได้ตก. พระราชาตรัสกะ
อำมาตย์ทั้งหลายว่า เราได้กระทำการที่ควรกระทำแล้ว ฝนก็ไม่ตก
เราจะกระทำอย่างไรต่อไป. พวกอำมาตย์กราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช
พระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชในนครอินทปฎฐ มีช้างมงคลหัตถิชื่อว่า
อัญชนสันนิกะ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจักนำช้างมงคลเชือกนั้นมา
เมื่อเป็นเช่นนั้น ฝนก็จักตก. พระราชาตรัสว่า พระราชาพระองค์
นั้นทรงสมบูรณ์ด้วยพลพาหนะ ใคร ๆ จะข่มได้ยาก พวกเราจักนำ
ช้างพระราชพาพระองค์นั้นมาได้อย่างไร. พวกอำมาตย์กราบทูลว่า

ข้าแต่มหाराช ไม่มีกิจที่จะต้องทำการรบกับพระเจ้าธัญชัยโกรพ-
ราชนั้น พระราชาพระองค์นั้น มีพระอภัยมณีคิดในการบริจาค
ทานเป็นผู้ถูกเขาขอ แม้พระเศียรอันประดับแล้วก็ทรงตัดให้ได้ แม้
ดวงพระเนตรอันสมบูรณ์ด้วยประสาทก็ทรงควักให้ได้ แม้ราชสมบัติ
ทั้งสิ้นก็ทรงมอบให้ได้ ในเรื่องช้างมงคลไม่จำต้องพูดถึงเลย ทูลขอ
แล้วจึงทรงประทานให้แก่แท้. พระราชาตรัสว่า ใครจะสามารถไป
ขอช้างมงคลนั้น อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช พวก
พราหมณ์ พระเจ้าข้า. พระราชารับสั่งให้เรียกพราหมณ์ ๘ คนมา
จากที่อยู่ของพราหมณ์แล้วทรงกระทำสักการะสัมนานแล้วทรงส่งไป
เพื่อให้ขอช้างมงคล. พราหมณ์เหล่านั้นถือเอาเสบียงเดินทาง ปลอม
เพศเป็นคนเดินทาง รีบเดินทางไป โดยพักแรมอยู่ราตรีหนึ่งในที่
ทุกแห่ง บริโภคอาหารในโรงทานที่ประตูประนคร บำรุงร่างกายให้
อ้วนหนาสิ้นเวลา ๒-๓ วันแล้วถามว่า เมื่อไรพระราชาจักเสด็จมา
โรงทาน? พวกภิกษุบอกว่ พระราชาจะเสด็จมาในวัน ๑๔ ค่ำ
๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำ ตลอด ๓ วันแห่งปีภักษ์หนึ่งๆ ก็พຽงนี้ เป็น
วันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เพราะฉะนั้น พระราชาจักเสด็จมาในวันพຽงนี้.
วันรุ่งขึ้น พวกพราหมณ์รีบไปแต่เช้าตรู่ ยืนอยู่ที่ประตูด้านทิศตะ-
วันออก. พระโพธิสัตว์ทรงสนานและลูบไล้พระวรกายแต่เช้าตรู่ ทรง
ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง เสด็จขึ้นคอช้างมงคลหัตถิอันประดับ
แล้ว เสด็จไปยังโรงทานทางประตูด้านทิศตะวันตก ด้วยบริวารอัน

ยิ่งใหญ่ เสด็จลงจากคอส้างแล้วได้ประทานอาหารด้วยพระหัตถ์ของ
พระองค์ แก่ชน ๗-๘ คน แล้วรับสั่งว่า พวกท่านจงให้โดยทำนอง
นั้น. แล้วได้เสด็จขึ้นช้างไปยังประตูด้านทิศใต้. พวกพราหมณ์ไม่
ได้โอกาสที่ประตูด้านทิศตะวันออก เพราะมีการอารักขาแข็งแรง จึงได้
ไปยังประตูด้านทิศใต้เหมือนกัน ยืนอยู่ที่สูงไม่ไกลเกินไปจากประตู
คอยดูพระราชเสด็จมา พอพระราชเสด็จมาประจวบเข้าก็ยกมือถวาย
คอยดูพระราชเสด็จมา พอพระราชเสด็จมาประจวบเข้าก็ยกมือถวาย
ซัยมกคลว่า ขอพระมหाराชเจ้าจงทรงพระเจริญ จงมีชัยชนะเถิด
พระเจ้าข้า. พระราชาทรงเอาพระแสงขอเพ็ชรเหนียวช้างให้หันกลับ
เสด็จไปยังที่ใกล้พราหมณ์เหล่านั้น แล้วตรัสถามว่า พราหมณ์
ทั้งหลายผู้เจริญ ท่านทั้งหลายต้องการอะไร ? พราหมณ์ทั้งหลายเมื่อ
จะพรรณนาคุณของพระโพธิสัตว์ จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่กว่าประชาชน

ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ทราบศรัทธาและศีล

ของพระองค์แล้ว จึงขอรับพระราชทานเอา

ทองคำแลกกับช้างมีสีดังดอกอัญชัน นำไป

ในแว่นแคว้นกาลิงกราช.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สทฺธํ ได้แก่ ศรัทธาความเชื่อ
อันควรไว้ใจ ด้วยอำนาจการเชื่อกรรมและผลแห่งกรรม บทว่า สีล
ได้แก่ สังวรศีล อวิติกกมศีล ศีลการไม่ล่วงละเมิด. ในสมัยใน

ประเทศนั้น เรียกทองว่า **วณฺณ** . คำนั้นเป็นเพียงหัวข้อเทศนาเท่านั้น ก็ด้วยบทนี้ ท่านสงเคราะห์เอาเงิน ทอง ทรัพย์และธัญญาหาร แม้ทั้งหมด. บทว่า **อณฺชนวณฺณ** ได้แก่ ด้วยช้างตัวประเสริฐของพระองค์เชือกนี้ซึ่งมีเสมอด้วยช่อดอกอัญชัน. บทว่า **กาลิงคสุมี** ได้แก่ ในสำนักของพระเจ้ากาลิงคราช. บทว่า **วินิมุเส** ความว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอถือเอาด้วยการแลก ถ้อยทีปฏิบัติต่อกัน หรือใส่ไปในท้องด้วยการบริโภคเข้าไป. บทว่า **เส** เป็นเพียงนิบาต. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่กว่าประชาชนด้วยว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทราบศรัทธาและศีลของพระองค์แล้วคิดว่า พระราชาพระองค์นั้น ทรงสมบูรณ์ด้วยศรัทธาและศีลอย่างนี้ จะทูลขอแล้ว จักพระราชทานช้างตัวประเสริฐมีสีเหมือนดอกอัญชัน แก่พวกเราเป็นแน่ แล้วพูดกันว่า เราทั้งหลายจักนำช้างตัวประเสริฐไปในสำนักของพระเจ้ากาลิงคราช จึงเอาทรัพย์และธัญญาหารเป็นอันมากแลกกับช้างซึ่งมีสีเหมือนดอกอัญชันเชือกนี้ เสมือนเป็นของ ๆ ตน คือใช้จ่ายทรัพย์และธัญญาหารเป็นอันมากและใส่ปากใส่ท้องเลี้ยงดูกัน. ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเมื่อจะขอช้างนั้นอย่างนี้ จึงได้มาในที่นี้ ขอพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐโปรดทรงทราบกิจที่จะพึงทรงกระทำในเรื่องช้างนั้น. อีกนัยหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทราบพระคุณ คือศรัทธาคุณและศีลคุณของพระองค์จึงคิดกันว่า พระราชาผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ แม้แต่ชีวิต

ถูกขอแล้วก็จะประทานให้ จะป่วยกล่าวไปไปถึงช้างตัวประเสริฐอัน
เป็นสัตว์ดิรัจฉานเล่า จึงจะขอแลกคือเปรียบเทียบทองแก่พระองค์กับ
ช้างอันมีสีเหมือนดอกอัญชันนี้ ไปไว้ในสำนักของพระเจ้ากาลิงกราช
ด้วยประโยชน์การอย่างนี้ ด้วยเหตุนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงได้มาใน
ที่นี่.

พระโพธิสัตว์ได้ทรงสดับดังนั้น จึงทรงเล้าโลมให้เบาใจว่า
ดูก่อนพราหมณ์ทั้งหลาย หากท่านทั้งหลายใช้จ่ายทรัพย์ เพราะจะ
แลกเปลี่ยนช้างตัวประเสริฐเชือกนี้ เป็นการใช้จ่ายไปได้แล้ว อย่าได้
เสียใจเลย เราจักให้ช้างตัวประเสริฐตามที่ระดับแล้วทีเดียวแก่ท่าน
ทั้งหลาย แล้วได้กล่าวคาถา ๒ คาถานอกนี้ว่า :-

สัตว์ที่พึงเลี้ยงด้วยข้าวก็ดี ที่ไม่ได้เลี้ยง

ก็ดี ผู้ใดในโลกนี้ ตั้งใจมาหาเรา สัตว์

เหล่านั้นทั้งหมด เราก็ได้ห้ามเลย นี่เป็น

ถ้อยคำของท่านบูรพาจารย์.

ดูก่อนพราหมณ์ทั้งหลาย เราจะให้ช้าง-
เชือกนี้ อันควรเป็นราชพาหนะ เป็นราช-
บริโศกพระราชาควรใช้สอย ประกอบไปด้วย
ยศ ประดับตกแต่งด้วยเครื่องประดับปก-
คลุมตะพอง ด้วยตาข่ายทอง พร้อม

ทั้งนายหัตถาจารย์แก่ท่านทั้งหลาย ขอพวก

ท่านจงไปตามปรารถนาเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุนภจฺจา จ ภจฺจา จ ความว่า
ชื่อว่า ผู้ที่พึงเลี้ยงด้วยข้าว เพราะสัตว์ผู้เข้าไปอาศัยบุรุษเป็นอยู่ พึง
เลี้ยงด้วยข้าวมียาคุและภัตเป็นต้น. สัตว์นอกนี้ ชื่อว่าผู้ไม่พึงเลี้ยงดู
เพราะเป็นผู้ที่จะไม่ต้องเลี้ยงดูอย่างนั้น. ก็นั่นนี้ พึงทราบการลบ อ
อักษรด้วยการเชื่อมบท. ด้วยลำดับคำเพียงเท่านี้ ย่อมเป็นอันแสดง
สัตว์ทุกจำพวกเป็นของพวก ด้วยการเข้าไปอาศัยตนเลี้ยงชีวิต กับที่
ไม่เข้าไปอาศัยตนเลี้ยงชีวิต. บทว่า โยธ อุตฺติสฺส กจฺจติ ความว่า
บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์ใดในชีวิโลกนี้ ย่อมเจาะจงบุรุษใดมาด้วย
ความหวังอย่างใดอย่างหนึ่ง. บทว่า สพฺเพเต อปฺปฏิกฺขิปปา
ความว่า แม้ถ้ามีสัตว์เป็นจำนวนมาก เจาะจงมาอย่างนั้น แม้ถึง
เช่นนั้น บุรุษนั้นก็ไม่ปฏิเสธสัตว์เหล่านั้นทั้งหมด อธิบายว่า จะพึง
ไม่ปฏิเสธอย่างนี้ว่า พวกท่านจงหลีกเลี่ยงไป เราจักไม่ให้พวกท่าน. บทว่า
ปุพฺพพจฺจริยวโจ อิทํ ความว่า มารดาบิดาเรียกว่าบุรพาจารย์ นี่เป็น
คำของบุรพาจารย์เหล่านั้น. ท่านแสดงว่า มารดาบิดาให้ข้าพเจ้า
สำเนียงมาอย่างนี้.

บทว่า ททามิ โว ความว่า เพราะนี่เป็นถ้อยคำของบุรพา-
จารย์ของเราทั้งหลาย เหตุนี้ คุณก่อนพราหมณ์ทั้งหลาย เราจะให้

ช้างตัวประเสริฐเชือกนี้แก่ท่านทั้งหลาย. บทว่า **ราซารหิ** แปลว่าสมควรแก่พระราช. บทว่า **ราชโกลิ** แปลว่า เป็นเครื่องใช้สอยของพระราช. บทว่า **ยสสุสินิ** ได้แก่ เพียบพร้อมด้วยบริวารอธิบายว่า คนห้ำร้อยตระกูลมีหมอช้างเป็นต้น อาศัยช้างนั้นเลี้ยงชีวิตเรจักให้ท่านทั้งหลาย พร้อมทั้งคนห้ำร้อยตระกูลนั้น. บทว่า **อลงกต** ความว่า ประดับประดาด้วยเครื่องประดับช้างชนิดต่างๆ บทว่า **เหมขาลาภินุ** แปลว่า ประดับด้วยตาข่ายทอง บทว่า **สสารถิ** ความว่า เราจะให้แก่พวกท่าน พร้อมทั้งสารถิ คืออาจารย์ผู้ฝึกช้างนั้น เพราะฉะนั้น พวกท่านเป็นผู้พร้อมด้วยสารถิ คือความช้าง พาเอาช้างนี้พร้อม บริวารไปตามความต้องการเถิด.

พระมหาสัตว์ประทับอยู่บนคอช้างตัวประเสริฐ ตรัสให้ด้วยพระวาจาอย่างนี้แล้ว กลับเสด็จลงจากคอช้าง ทรงดำเนินเวียนขวาไป ๓ รอบ ทรงพิจารณาว่า หากที่ที่ยังไม่ได้ประดับตกแต่งยังมีอยู่ จักประดับตกแต่งก่อนแล้วจึงจะให้ ครั้นไม่ได้ทรงเห็นที่ที่ยังไม่ได้ตกแต่งที่ช้างนั้น จึงทรงเอางวงของช้างนั้น วางบนมือของพราหมณ์ทั้งหลาย แล้วได้เอาพระสุวรรณภิงคารพระเด้าน้ำทอง หลั่งน้ำอันอบด้วยดอกไม้มันและของหอมแล้วพระราชทานไป. พราหมณ์ทั้งหลายรับช้างพร้อมทั้งบริวาร แล้วนั่งบนหลังช้าง ได้ไปยังทันตปุณครถวายช้างแก่พระราช. ช้างแม้มาแล้ว ฝนก็ยังไม่ตก. พระราชาจึงทรงคาดคั้นถามว่า มีเหตุอะไรหนอ ได้ทรงสดับว่า พระเจ้าธัญชัยโก-

รพยราช ทรงรักษากุศลธรรม ด้วยเหตุนี้. ฝนจึงตกในแคว้น
ของพระองค์ ทุกถึงเดือน ทุก ๑๐ วัน เพราะอานุภาพแห่งคุณความ
ดีของพระราชาดอก ฝนจึงตก ก็สัตว์ดิรัจฉานนี้ แม้มีคุณอยู่ก็จะมี
สักเท่าไร จึงรับสั่งว่าถ้อยอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงนำช้างตามทีประดับ
แล้วนี้แล พร้อมทั้งบริวารค็นไปถวายแก่พระราชา แล้วจตุรกรรม
ที่พระองค์รักษาลงในแผ่นดินทองแล้วนำมา แล้วทรงส่งพวกพราหมณ์
และอำมาตย์ทั้งหลายไป. พราหมณ์และอำมาตย์เหล่านั้นไปมอบถวาย
แด่พระราชาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อช้างนี้แม้ไปถึงแล้ว
ฝนก็ยังมิได้ตกในแคว้นของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้ทราบ
เกล้าว่า พระองค์ทรงรักษากุศลธรรม พระราชาแม่ของข้าพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย ก็ทรงประสงค์จะรักษากุศลธรรมนั้น จึงทรงส่งมาด้วยรับสั่ง
ว่า จงจลไ้ในแผ่นดินทองนำมา ขอพระองค์จงประทานกุศลธรรมนั้น
แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเถิด พระเจ้าข้า. พระโพธิสัตว์ ตรัสว่า
ดูก่อนพ่อทั้งหลาย เรารักษากุศลธรรมนั้นจริง แต่บัดนี้ เรามีความ
รังเกียจในกุศลธรรมนั้นอยู่ กุศลธรรมนั้นไม่ทำจิตของเราให้ยินดี เพราะ
ฉะนั้น เราไม่อาจให้กุศลธรรมนั้นแก่ท่านทั้งหลาย. ถ้ามว่า ก็เพราะ
เหตุไร ศีลนั้นจึงไม่ทำให้พระราชาทรงยินดี? ตอบว่า นัยว่าในครั้งนั้น
พระราชาทั้งหลาย มีการมหรสพเดือน ๑๒ ทุกๆ ๓ ปี พระราชา
ทั้งหลาย เมื่อจะเล่นมหรสพนั้น ทรงประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง
ถือเอาเพศเป็นเทวดา ยืนอยู่ในสำนักของยักษ์ชื่อว่าจิตตราชแล้วยิงศร

อันวิจิตรประดับด้วยดอกไม้ในทิศทั้ง ๔. พระราชาแม่พระองค์นี้
เมื่อจะทรงเล่นมหรสพนั้น จึงประทับยืนในสำนักของจิตรราชย์
ใกล้แนวบึงแห่งหนึ่ง แล้วทรงยิงจิตตศรไปในทิศทั้ง ๔. บรรดาลูกศร
เหล่านั้น พระองค์ทรงเห็นลูกศร ๓ ลูกที่ยิงไปในทิศที่เหลือ แต่ไม่
เห็นลูกศรที่ยิงไปบนหลังพินน้ำ. พระราชาทรงรังเกียจว่า ลูกศรที่
เรายิงไป คงจะตกลงในต้วปลากระมังหนอ พระองค์ทรงปรารถนาถึง
ศีลเภท เพราะกรรมคือทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป. เพราะฉะนั้น ศีล
จึงไม่ทำพระราชาให้ยินดี. พระโพธิสัตว์นั้นจึงตรัสอย่างนี้ว่า ดูก่อน
พ่อทั้งหลาย เรามีความรังเกียจในกฐณธรรมอยู่. แต่พระมารดาของ
เรารักษาไว้ได้เป็นอย่างดี พวกท่านจงถือเอาในสำนักของพระมารดา
เราเถิด. ทูตทั้งหลายจึงกราบทูลว่า ข้าแต่ महाराज เจ้า พระองค์ไม่มี
เจตนาว่าจักฆ่าสัตว์ เพราะเว้นเจตนานั้นจึงชื่อว่าไม่เป็นปาณาติบาต
ขอพระองค์จงให้กฐณธรรมที่ทรงรักษาแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเถิด
พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นจงเขียนเอาเถิดพ่อ แล้วให้จารึกลง
ในแผ่นสุพรรณบัฏว่า ปาโณ น หนุตพุโ ไม่พึงฆ่าสัตว์ ๑ อทินน
นาทาตพุโ ไม่พึงถือสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ๑ กามสุมิจุฉาจาโร
น จริตพุโ ไม่พึงประพฤดิผิดในกามทั้งหลาย ๑ มุสาวาโท น
ภาสิตพุโ ไม่พึงกล่าวคำเท็จ ๑ มหุชปาน น ปาตพพิ ไม่พึง
ดื่มน้ำเมา ๑. ก็แลครั้นให้จารึกแล้วจึงตรัสว่า. แม้เป็นอย่างนี้ ศีลก็
ยังเราให้ยินดีไม่ได้ พวกท่านจงไปเฝ้าพระมารดาของเราเถิด.

ทูตทั้งหลายถวายบังคมพระราชาแล้วไปยังสำนักของพระมารดา
พระโฑธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่พระเทวี ได้ยินว่าพระองค์ทรงรักษา
กุศลธรรม ขอพระองค์จงประทานกุศลธรรมนั้น แก่ข้าพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย. พระเทวีตรัสว่า คุณก่อนพ่อทั้งหลาย เรายกษากุศลธรรมก็จริง
แต่บัดนี้ เราเกิดความรังเกียจในกุศลธรรมนั้น กุศลธรรมนั้นไม่ทำเรา
ให้ยินดี เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่อาจให้แก่ท่านทั้งหลาย. ได้ยินว่า
พระเทวินั้นมีระโอรส ๒ องค์ คือพระราชาผู้เป็นพระเชษฐา
และอุปราชผู้เป็นพระกนิษฐา. ครั้งนั้น มีพระราชาองค์หนึ่งทรงส่ง
แก่นจันทน์อันมีค่าแสนหนึ่ง และดอกไม้ทองมีค่าพันหนึ่งมาถวาย
พระโฑธิสัตว์. พระองค์ทรงคิดว่าจักบูชาพระมารดา จึงทรงส่งของ
ทั้งหมดนั้นไปถวายพระราชมารดา. พระราชมารดาทรงพระดำริว่า
เราจะไม่ลွบไล่แก่นจันทน์ จะไม่ตัดทรงดอกไม้ จักให้แก่นจันทน์และ
ระเบียบดอกไม้ นั้นแก่สะใภ้ทั้งสอง. ลำดับนั้น พระเทวีได้มีความดำริ
ดังนี้ว่า สะใภ้คนโตของเราเป็นใหญ่ ดำรงอยู่ในตำแหน่งอัคมเหสี
เราจักให้ระเบียบดอกไม้ทองแก่สะใภ้คนโต ส่วนสะใภ้คนเล็กเป็นคน
ยากจน เราจักให้แก่นจันทน์แก่สะใภ้คนเล็ก. พระนางจึงประทาน
ระเบียบดอกไม้ทองแก่พระเทวีของพระราชา ได้ประทานแก่นจันทน์
แก่พระมเหสีของพระอุปราช. ก็แต่ละครั้งประทานไปแล้วพระราชมารดา
ได้มีความรังเกียจว่า เรายกษากุศลธรรม ความที่หญิงสะใภ้
เหล่านั้น ยากจนหรือไม่ยากจน ไม่เป็นประมาณสำหรับเรา ก็การ

กระทำเชษฐาปจายิกกรรมเท่านั้นสมควรแก่เรา เพราะความที่เราไม่
ทำเชษฐาปจายิกกรรมนั้น ศีลของเราจะแตกทำลายบ้างไหมหนอ.
เพราะฉะนั้น พระราชมารดาจึงตรัสอย่างนั้น. ลำดับนั้น ทูตทั้งหลาย
จึงกราบทูลพระราชมารดาว่า ขึ้นชื่อว่าของของคนบุคคลย่อมให้ได้
ตามชอบใจ พระองค์ทรงกระทำความรังเกียจด้วยเหตุแม้มีประมาณ
เท่านี้ จักทรงกระทำการอันลามกอย่างอื่นได้อย่างไร ธรรมดาศีล
ย่อมไม่แตกทำลายด้วยเหตุเห็นปานนี้ ขอพระองค์จงประทานกุศลธรรม
แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเถิด แล้วถือเอากุศลธรรมในสำนักของพระ-
ราชมารดา แม้นั้นจตุราริกลงในแผ่นสุพรรณบัฏ.

ก็แหละพวกทูตอันพระราชมารดาตรัสว่า คู่อนพ่อทั้งหลาย
เมื่อเป็นอย่างนั้น กุศลธรรมก็ยังไม่ทำให้เรายินดีพอใจได้ แต่พระ-
สุณิสาของเรารักษากุศลธรรมนั้นได้เป็นอย่างดี ท่านทั้งหลายจงถือเอา
ในสำนักของพระสุณิसानั้นเถิด. จึงพากันไปเฝ้าพระอัครมเหสีทูลขอ
กุศลธรรมโดยนัยก่อนนั้นแหละ. ฝ่ายพระอัครมเหสีตรัสโดยนัยก่อน
เหมือนกันแล้วตรัสว่า ชื่อว่าศีลย่อมไม่ทำให้เราให้ยินดีพอใจ เพราะ
เหตุนี้ เราไม่อาจให้พวกท่าน. ได้ยินว่าพระอัครมเหสีนั้น วันหนึ่ง
ประทับยืนที่สีหบัญชร ได้ทอดพระเนตรเห็นพระมหาอุปราชาประทับ
นั่งบนหลังช้างเบื้องหลังพระราชผู้กำลังทรงประตักยิมเลียบพระนคร
บังเกิดความโลภอยากขึ้น ทรงพระดำริว่า ถ้าเราได้ทำความเชยชิดกับ
พระมหาอุปราชนี้ไซ้ร้ เมื่อพระเชษฐาสวรรคตไป พระมหาอุปราชา

นี้ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติจะได้สงเคราะห์เรา. ลำดับนั้น พระอัครมเหสีนั้นได้มีความรังเกียจว่า เรากำลังรักษาภรรยาอยู่ ทั้งเป็นผู้มีพระสวามีอยู่ยังเลวชู้ชายอื่นด้วยอำนาจกิเลส ศีลของเราคงจะต้องแตกทำลาย เพราะฉะนั้น พระอัครมเหสีจึงได้ตรัสอย่างนั้น. ลำดับนั้น ทูลทั้งหลายจึงกราบทูลพระอัครมเหสีว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ธรรมดาว่าการประพฤติก่อล่วงละเมิด ย่อมไม่มีด้วยเหตุเพียงจิตอุปบาทเกิดความคิดขึ้น พระองค์ทรงกระทำความรังเกียจแม่ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ จักทรงกระทำล่วงละเมิดอะไรได้ ศีลย่อมไม่แตกทำลายด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ ขอพระองค์จงประทานภรรยาแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเถิด. แล้วถือเอาในสำนักของพระอัครมเหสี เมื่อนั้นแล้วจึงจาริกลงในแผ่นดินสุพรรณบัฏ.

ก็แลเหตุทั้งหลายผู้อันพระอัครมเหสีตรัสว่า คู่ก่อนพ่อทั้งหลาย แม่เมื่อเป็นอย่างนั้น ศีลก็ยังไม่ทำให้ยินดีพอใจ ก็เพราะมหาอุปราชทรงรักษาได้ออย่างดี. พวกท่านจงถือเอาในสำนักของพระมหาอุปราชเถิด จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระมหาอุปราช ทูลขอภรรยาโดยนัยก่อนนั้นแหละ. ก็พระมหาอุปราชนั้น เมื่อเสด็จไปยังที่บำรุงของพระราชาในเวลาเย็น เสด็จไปด้วยรถ ถึงพระลานหลวงแล้ว ถ้าทรงพระประสงค์จะเสวยในสำนักของพระราชาแล้วทรงบรรทมค้างอยู่ในที่นั้น ก็จะทรงทิ้งเชือกและผูกไว้ระหว่างแตรรถ ด้วยสัญญาเครื่องหมายนั้น มหาชนบริวารจะกลับไปต่อเช้าตรู่วันรุ่งขึ้น จะไปยืนคอย

ดูพระมหาอุปราชนั้นเสด็จออก. ฝ่ายนายสารถีก็จะนำรถนั้นไป ต่อ
เช้าตรู่วันรุ่งขึ้น จึงจะนำรถมาจอดที่ประตูพระราชนิเวศน์. ถ้าทรงมี
พระประสงค์จะเสด็จในขณะนั้น จะทรงวางเชือกและผูกไว้เฉพาะ
ภายในรถ แล้วเสด็จไปเฝ้าพระราช ด้วยสัญญาณนั้น ขนบบริวาร
จะยืนอยู่ที่ประตูพระราชนิเวศน์นั่นเอง ด้วยหมายใจว่า จักเสด็จออก
มาในขณะนี้. อันพระมหาอุปราชนั้น ทรงกระทำอย่างนั้น แล้วเสด็จ
เข้าไปยังพระราชนิเวศน์ เมื่อพระมหาอุปราชนั้น พอเสด็จเข้าไป
เท่านั้น ฝนก็ตก พระราชาตรัสว่า ฝนกำลังตก จึงไม่ให้พระมหา-
อุปราชนั้นเสด็จออกมา. พระมหาอุปราชจึงทรงเสวยแล้วบรรทมอยู่
ในพระราชนิเวศน์นั้นนั่นเอง. ขนบบริวารคิดว่า ประเดี๋ยวจักเสด็จออก
จึงได้ยื่นเปียกฝนอยู่ตลอดคืนยังรุ่ง. ในวันที่สอง พระมหาอุปราชจึง
เสด็จออกมา ทรงเห็นขนบบริวารยื่นเปียกฝนอยู่ ทรงเกิดความรังเกียจ
ว่าเราเมื่อรักษากุศธรรมอยู่ ยังทำชนมีประมาณเท่านี้ให้ลำบาก สິล
ของเราเห็นจะพึงแตกทำลาย. ด้วยเหตุนี้ พระมหาอุปราชจึงตรัสแก่
ทูตเหล่านั้นว่า เรารักษากุศธรรมอยู่ก็จริง แต่บัดนี้ เรามีความรังเกียจ
อยู่ เพราะเหตุนี้ เราจึงไม่อาจให้แก่ท่านทั้งหลาย แล้วตรัสบอก
เรื่องราวนี้ให้ทราบ. ลำดับนั้น ทูตทั้งหลายจึงทูลพระมหาอุปราชว่า
ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์มิได้มีความคิดว่า ชนเหล่านี้จึงลำบาก
กรรมที่ทำโดยหาเจตนามิได้ ไม่จัดว่าเป็นกรรม เมื่อพระองค์ทรง
กระทำความรังเกียจแม้ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ ความล่วงละเมิดจักมี

ได้อย่างไร แล้วรับเอาศีลในสำนักของพระมหาอุปราชเมื่อนั้น จดจารึกลงในแผ่นสุพรรณบัฏ.

ก็แหละ พวกทูตอันพระมหาอุปราชตรัสว่า แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ศีลก็มิได้ทำให้เราให้ปลื้มอกปลื้มใจได้ ก็ปุโรหิตย่อมรักษาได้ดี พวกท่านจงถือเอาในสำนักของปุโรหิตนั้นเถิด จึงพากันเข้าไปหาปุโรหิตแล้วขอภุชกรรม. ฝ่ายปุโรหิตนั้น วันหนึ่ง ไปเฝ้าพระราชา ระหว่างทางได้เห็นรถมีสีอ่อน ๆ คงามเหมือนแสงอาทิตย์อ่อน ๆ ซึ่งพระราชาองค์หนึ่งทรงส่งมาถวายพระราชานั้น จึงถามว่า นี่รถของใคร ได้ฟังว่านำมาถวายพระราชา จึงคิดว่า เราก็แก่แล้ว ถ้าพระราชาจะพระราชทานรถคันนี้แก่เราไซ้ เราจักขึ้นรถคันนี้เที่ยวไปอย่างสบาย แล้วไปเฝ้าพระราชา. ในเวลาที่ปุโรหิตนั้นถวายพระพรชัยแล้วยืนเฝ้าอยู่ ราชบุรุษต่างเมืองก็ทูลถวายรถแก่พระราชา. พระราชาทอดพระเนตรแล้วตรัสว่า รถของเราคันนี้งามเหลือเกิน พวกท่านจงให้แก่อาจารย์ของเราเถิด. ปุโรหิตมิได้ปรารถนาจะรับพระราชทาน แม้พระราชาจะตรัสอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่ปรารถนาจะรับพระราชทานเลย. ถามว่า เพราะเหตุไร? ตอบว่า เพราะนัยว่า ปุโรหิตนั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เรารักษาภุชกรรมอยู่เท่า ๆ ยังได้กระทำความโลภในสิ่งของของคนอื่น ศีลของเราจะพึงแตกทำลายไปแล้ว. ปุโรหิตนั้นจึงบอกเรื่องราวนั้นแล้วกล่าวว่า คุณก่อนพอทั้งหลาย เรามีความรังเกียจในภุชกรรมอยู่ ภุชกรรมนั้นมิได้ยังเราให้ปลื้มอกปลื้มใจเลย เพราะ

ฉะนั้น เราไม่อาจให้. ลำดับนั้น ทูตทั้งหลายจึงกล่าวกะปุโรหิตว่า
นาย ศีลย่อมไม่แตกทำลายด้วยเหตุเพียงเกิดความโลภอยากได้ ท่าน
เมื่อกระทำความรังเกียจ แม้ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้. จักกระทำความ
ล่วงละเมิดอะไรได้ แล้วรับเอาศีลในสำนักของปุโรหิตเมื่อนั้นจดลง
ในแผ่นสุพรรณบัฏ.

ก็แหละ ทูตทั้งหลายผู้อันท่านปุโรหิตกล่าวว่า แม้เมื่อเป็น
อย่างนั้น. กุรุธรรมก็ไม่ยังเราให้ยินดีพอใจได้ ก็อำมาตย์ผู้ถือเชือก
รั้งวัดรักษาได้ดี พวกท่านจงรับเอาในสำนักของอำมาตย์นั้น จึงพากัน
เข้าไปหาอำมาตย์เมื่อนั้น แล้วขอกุรุธรรม. ฝ่ายอำมาตย์ผู้รั้งวัดนั้น
วันหนึ่ง เมื่อจะวัดเนื้อที่นาในชนบท จึงเอาเชือกผูกที่ไม้ ให้เจ้า
ของนาจับปลายข้างหนึ่ง ตนเองจับปลายข้างหนึ่ง. ไม้ที่ผูกปลายเชือก
ซึ่งอำมาตย์ถือไปจรดตรงกลางรูปตัวหนึ่ง อำมาตย์นั้นคิดว่า ถ้าเราจัก
ปักไม้ลงในรูป ปุภายในรูปจักลึบหาย ก็ถ้าเราจักปักล้าไปข้างหน้า
เนื้อที่ของหลวงก็จักขาด ถ้าเราจักปักกร่นเข้ามา เนื้อที่ของกุ่มพีก็จัก
ขาด เราจะทำอย่างไรดีหนอ. ลำดับนั้น อำมาตย์ผู้นั้นได้มีความคิด
ดังนี้ว่า ปุควรจะมีในรูป ถ้ามีจะต้องปรากฏ เราจะปักไม้นั้นตรงนี้
แหละ แล้วก็ปักท่อนไม้นั้นลงในรูป ฝ่ายปุก็ส่งเสียงดังกร๊ก ๆ.
ลำดับนั้น อำมาตย์นั้นได้มีความคิดดังนี้ว่า ท่อนไม้จักปักลงบนหลังปุ
ปุก็จักตายและเราก็รักษากุรุธรรม เพราะเหตุนั้น ศีลของเราคงจะ
แตกทำลาย. อำมาตย์นั้นจึงบอกเรื่องราวนั้นแก่ทูตทั้งหลายแล้วกล่าว

ว่า เพราะเหตุการณ์ดังกล่าวมานี้ เราจึงมีความรังเกียจในกुरुธรรม ด้วยเหตุนั้น เราจึงไม่อาจให้แก่พวกท่าน. ลำดับนั้น ทูตทั้งหลาย จึงกล่าวกะอำมาตย์นั้นว่า ท่านไม่มีจิตคิดว่า ปุจฉาตาย กรรมที่ไม่มี เจตนาความจงใจไม่ถือว่าเป็นกรรม ท่านกระทำความรังเกียจ แม้ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ จักกระทำความล่วงละเมิดอะไรได้ แล้วรับ เอาศีลในสำนักของอำมาตย์ แม้นั้นแล้วจตุรกริกลงโนแผ่นสุพรรณบัฏ.

ก็แหละ อำมาตย์นั้นพูดว่า แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ กुरुธรรมก็มี ได้ทำข้าพเจ้าให้ปลื้มใจ ก็นายสารถีรักษาได้อย่างดี ท่านทั้งหลายจง รับเอาในสำนักของนายสารธินั้นเถิด ทูตทั้งหลาย จึงเข้าไปหานาย สารถี แม้นั้นแล้วขอกुरुธรรม. นายสารธินั้น วันหนึ่ง นำเสด็จ พระราชาไปยังราชอุทยานด้วยราชรถ พระราชาทรงเล่นในพระราช- อุทยานนั้นตลอดวัน ในเวลาเย็น จึงเสด็จออกจากพระราชอุทยาน เสด็จขึ้นทรงรถ. เมื่อราชรถนั้นยังไม่ทันถึงพระนคร เมฆฝนก็ตั้งขึ้น ในเวลาที่พระอาทิตย์จะอัสดงคต เพราะกลัวว่าพระราชาจะเปียกฝน นายสารถีจึงได้ให้สัตถุญญด้วยปลักแก่ม้าสินธพทั้งหลาย ๆ จึงควบไป ด้วยความเร็ว ก็แหละตั้งแต่นั้นมา ม้าสินธพเหล่านั้น ขาไปยัง พระราชอุทยานก็ดี ขามาจากพระราชอุทยานนั้นก็ดี พอถึงที่ตรงนั้น ก็วิ่งควบไปด้วยความเร็ว. ถ้ามว่า เพราะเหตุอะไร ? ตอบว่า เพราะ นัยว่า ม้าสินธพเหล่านั้นได้มีความคิดดังนี้ว่า ในที่นี้ จะพึงมีภัย เป็นแน่ ด้วยเหตุนี้ นายสารถีของพวกเราจึงได้ให้สัตถุญญด้วย

ปลูกในคราวนั้น. แม้นายสารธิดีก็มีความคิดดังนี้ว่า ในเมื่อพระราช
จะเป็ยกฝนหรือไม่เป็ยกฝนก็ตาม เราย่อมไม่มีโทษ แต่เราได้ให้
สัญญาปลูกแก้วมัสลินที่ฝักหัดมาดีแล้ว ในสถานที่อื่นไม่ควร ด้วย
เหตุนี้ มัสลินเหล่านี้ วังควบทั้งไปและมา ลำบากอยู่จนเดี๋ยวนี้
และเราก็รักษาภุชกรรม ด้วยเหตุนี้ ศีลของเราคงจะแตกทำลายแล้ว.
นายสารธินั้นจึงบอกเรื่องราวนี้ให้ทราบแล้วกล่าวว่า เพราะเหตุนี้
เราจึงมีความรังเกียจในภุชกรรม เพราะฉะนั้น เราไม่อาจให้แก่พวก
ท่านได้. ลำดับนั้น ทูตทั้งหลายจึงกล่าวแก่นายสารธินั้นว่า ท่านไม่
มีจิตคิดว่า มัสลินทั้งหลายจงลำบาก กรรมที่ไม่มีเจตนาคือความ
จงใจ ไม่จัดว่าเป็นกรรม อนึ่ง ท่านกระทำความรังเกียจด้วยเหตุแม้
มีประมาณเท่านี้ จักกระทำความล่วงละเมิดได้อย่างไร จึงรับเอาศีล
ในสำนักของนายสารธินั้นจดจารึกลงในแผ่นสุพรรณบัฏ.

ก็แหละ นายสารธิดีกล่าวว่า แม้เมื่อเป็นอย่างนั้นศีลก็มีได้ทำ
เราให้ปลื้มใจได้ แต่ท่านเศรษฐีรักษาได้ดี พวกท่านจงรับเอาในสำนัก
ของท่านเศรษฐีนั้นเถิด พวกทูตจึงเข้าไปหาท่านเศรษฐีนั้น แล้วขอ
ภุชกรรม. แม้เศรษฐีนั้น วันหนึ่ง ไปนำข้าวสาลีของตน พิจารณา
รวงข้าวสาลีที่ออกจากท้อง เมื่อจะกลับ คิดว่าจักผูกรวงข้าวให้เป็นพุ่ม
ข้าวเปลือก จึงให้คนผูกรวงข้าวสาลีกำหนึ่ง ผูกเป็นจุไว้. ลำดับนั้น
ท่านเศรษฐีได้มีความคิดดังนี้ว่า เราจะต้องให้ค่าภาคหลวงจากนานี้
แต่เราก็ได้ให้คนถือเอารวงข้าวสาลีกำหนึ่ง จากอันนาที่ยังไม่ได้ให้ค่า

ภาคหลวง ก็เรารักษากรรม เพราะเหตุนี้ สัตว์ของเราจะแตก
ทำลายแล้ว. ท่านเศรษฐีนั้นจึงบอกเรื่องราวนี้แก่ทูตทั้งหลายแล้ว
กล่าวว่า เรามีความรังเกียจในกรรมด้วยเหตุนี้ เพราะเหตุนี้
เราไม่อาจให้กรรมแก่พวกท่าน. ลำดับนั้น ทูตทั้งหลายจึงกล่าวกะ
ท่านเศรษฐีว่า ท่านไม่มีโดยจิตคิดจะลัก เว้นจากโดยจิตนั้น ใคร ๆ.
ไม่อาจบัญญัติโทษนาทานได้ ก็ท่านกระทำความรังเกียจแม้ด้วยเหตุ
เพียงเท่านี้ จักถือเอาของของคนอื่นได้อย่างไร แล้วรับเอาศีลใน
สำนักของเศรษฐี แม้นั้นแล้วจาริกลงในแผ่นดินสุพรรณบัฏ.

ก็แหละ ทูตทั้งหลายอันท่านเศรษฐีกล่าวว่า แม้เมื่อเป็นอย่าง
นั้น สัตว์ก็ยังมิได้ทำให้เราปลื้มใจได้ แต่ท่านอำมาตย์ผู้ดวงขาวหลวง
รักษาได้ดี พวกท่านจงถือเอาในสำนักของอำมาตย์ผู้ดวงขาวนั้นเถิด
จึงพากันเข้าไปหาท่านอำมาตย์ผู้ดวงขาวแล้วขอกรรม. ได้ยินว่า
อำมาตย์ผู้ดวงขาวนั้น. วันหนึ่ง ให้นำข้าวเปลือกอันเป็นส่วนของ
หลวง ส่วนตนเอาข้าวเปลือกจากกองข้าวที่ยังไม่ได้นับใส่กะแน.
ขณะนั้น ฝนตก มหาอำมาตย์จึงเพิ่มกะแนข้าวเปลือก แล้วกล่าวว่า
ข้าวเปลือกที่นับแล้ว มีประมาณเท่านี้ แล้วโยข้าวเปลือกที่เป็น
กะแนใส่ลงในกองข้าวเปลือกที่นับไว้แล้ว ก็รีบไปยืนที่ซุ้มประตูแล้ว
คิดว่า เราใส่ข้าวเปลือกกะแนในกองข้าวที่นับแล้ว หรือใส่ในกอง
ข้าวที่ยังไม่ได้นับ. ลำดับนั้น ท่านมหาอำมาตย์ได้มีความคิดดังนี้ว่า
ถ้าเราใส่ในกองข้าวเปลือกที่นับไว้แล้ว ของหลวงก็จะเพิ่มขึ้นโดยมิใช่

เหตุ ของคฤหบดีทั้งหลายก็จะขาดไป และเราก็รักษาภรรยา ด้วยเหตุ นั้น สิลของเราจะต้องแตกทำลายแล้ว. ท่านมหาอำมาตย์นั้นจึงบอกเรื่องราว นั้นแล้วกล่าวว่า เรามีความรังเกียจในภรรยา ด้วยเหตุนี้เพราะเหตุ นั้น เราไม่อาจให้แก่พวกท่าน. ลำดับนั้น ทูลทั้งหลายจึงกล่าวกะท่านมหาอำมาตย์นั้นว่า ท่านไม่มีโดยจิตคิดจะลัก เว้นโดยจิตนั้นเสียใคร ๆ ไม่อาจบัญญัติอุทกนาทานได้ ก็ท่านการทำความรังเกียจด้วยเหตุแม้มีประมาณเท่านี้ อย่างไรจักถือเอาสิ่งของของคนอื่นแล้วรับเอาสิลในสำนักของมหาอำมาตย์ผู้ดวงขาวนั้น จาริกลงในแผ่นดินสุพรรณภูมิ.

ก็แหละ ทูลทั้งหลายผู้เฝ้าท่านมหาอำมาตย์กล่าวว่า แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น สิลก็มีได้ทำให้ปัสสิมใจยินดีได้ แต่นายประตุรักษาได้ดี ท่านทั้งหลายจึงถือเอาในสำนักของนายประตุนั้นเกิด จึงพากันเข้าไปหานายประตุ แม้นั้นแล้วขอภรรยา. ฝ่ายนายประตุนั้นวันหนึ่ง เวลาจะปิดประตูเมือง ได้ออกเสียงประกาศขึ้น ๓ ครั้ง. ครั้งนั้น มีคนเชื้อใจคนหนึ่ง เข้าป่าหาฟืนและหญ้ากับน้องสาว กำลังกลับมา ได้ยินเสียงนายประตุนั้นประกาศ จึงรีบพาน้องสาวมาทันพอดี. ลำดับนั้น นายประตุกล่าวกะคนเชื้อใจนั้นว่า ท่านไม่รู้ว่ พระราชามีอยู่ในพระนครนี้หรือ ท่านไม่รู้หรือว่ เขาจะต้องปิดประตูพระนครนี้ ต่อเวลายังวัน ท่านพาภรรยาของตนเที่ยวไปในป่า เที่ยวเล่นรื่นเริงตลอดวัน. ครั้นเมื่อคนเชื้อใจกล่าวว่า ไม่ใช่ภรรยาฉัน

คอกนาย หญิงคนนี้เป็นน้องสาวของตนเอง นายประตุนั้นจึงมีความ
ปริวิตคังนี้ว่า เราเอน้องสาวเขามาพูดว่าเป็นภรรยา กระทำกรรม
อันหาเหตุมิได้หนอ และเราก็รักษาภรรยา ด้วยเหตุนี้ สัตว์ของ
เราจะพึงแตกทำลายแล้ว. นายประตุนั้นจึงบอกเรื่องราวนี้แล้วกล่าว
ว่า เรามีความรังเกียจในภรรยาด้วยเหตุนี้ เพราะเหตุนี้ เราไม่
อาจให้แก่พวกท่านได้. ลำดับนั้น ทูตทั้งหลายจึงกล่าวกะนายประตุนั้นว่า
คำนั้นท่านกล่าวตามความสำคัญอย่างนั้น ในข้อนี้ ความแตก
ทำลายแห่งสัตว์จึงไม่มีแก่ท่าน ก็ท่านรังเกียจด้วยเหตุแม้มีประมาณเท่า
นี้ จักกระทำสัมปชานมุสาวาทกล่าวเท็จทั้งรู้ในภรรยาได้อย่างไร
แล้วถือเอาศีลในสำนักของนายประตุนั้น จดจารึกลงในแผ่น
สุพรรณบัฏ.

ก็แหละ ทูตทั้งหลายอันนายประตุนั้นกล่าวว่า แม้เมื่อเป็น
อย่างนั้น สัตว์ก็ยังไม่ทำให้เรายินดีปลื้มใจได้ แต่นางวรรณทาสีรักษา
ได้ดี พวกท่านจงถือเอาในสำนักของนางวรรณทาสีเมื่อนั้นเถิด จึงพา
กันเข้าไปหานางวรรณทาสีเมื่อนั้นแล้วขอภรรยา. ฝ่ายนางวรรณทาสี
ก็ปฏิเสธโดยนัยอันมีในหนหลังนั้นแหละ. ถามว่า เพราะเหตุไร ?
ตอบว่า เพราะได้ยินว่า ท้าวสักกะจอมเทวดาทรงดำริว่า จักทดลอง
ศีลของนาง จึงแปลงเพศเป็นมาณพน้อยมาพูดว่าฉันจักมาหาแล้วได้
ทรัพย์ไว้พันหนึ่ง กลับไปยังเทวโลก แล้วไม่มาถึง ๓ ปี. นางวรรณ-
ทาสีนั้นไม่รับสิ่งของแม้มาตราว่าหากพลูกจากมือชายอื่นถึง ๓ ปี เพราะ

กลัวศีลของตนขาด. นางยากจนลงโดยลำดับ จึงคิดว่า เมื่อชายผู้ให้
ทรัพย์ปันหนึ่งแก่เราแล้วไปเสีย ไม่มาถึง ๓ ปี เราจึงยากจน ไม่
อาจสืบต่อชีวิตต่อไปได้ จำเดิมแต่บัดนี้ไป เราควรบอกแก่มหาอำมาตย์
ผู้วินิจฉัยความแล้วรับเอาค่าใช้จ่าย. นางจึงไปศาลกล่าวฟ้องว่า เจ้า
นาย บุรุษผู้ให้ค่าใช้จ่ายแก่ดิฉันแล้วไปเสีย ๓ ปีแล้ว ดิฉันไม่ทราบ
ว่าเขาตายแล้วหรือยังไม่ตาย ดิฉันไม่อาจสืบต่อเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ เจ้า
นาย ดิฉันจะอย่างไร. มหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัยอรรถคดีกล่าวตัดสิน
ว่า เมื่อเขาไม่มาถึง ๓ ปี ท่านจักทำอะไร ต่อแต่นี้ท่านจงรับค่าใช้จ่าย
ได้. เมื่อนางวรรณทาสีนั้นได้รับการวินิจฉัยตัดสินแล้ว พอออกจาก
ศาลที่วินิจฉัยเท่านั้น บุรุษคนหนึ่งก็น้อมนำห่อทรัพย์ปันหนึ่งเข้าไป
ให้. ในขณะที่นางเหยียดมือจะรับ ท้าวสักกะก็แสดงพระองค์ให้เห็น.
นางพอเห็นท้าวสักกะนั้นเท่านั้นจึงหัดมือพร้อมกับกล่าวว่า บุรุษผู้ให้
ทรัพย์แก่เราปันหนึ่งเมื่อ ๓ ปีมาแล้ว ได้กลับมาแล้ว คู่ก่อนพ่อ เรา
ไม่ต้องการกหาปณะของท่าน. ท้าวสักกะจึงแปลงร่างกายของพระองค์
ทันที ได้ประทับยืนอยู่ในอากาศเปล่งแสงโชติช่วงประดุจดวงอาทิตย์
อ่อน ๆ ฉะนั้น. พระนครทั้งสี่นพากันตื่นตื่น. ท้าวสักกะได้ประทาน
โอวาทในท่ามกลางมหาชนว่า ในที่สุด ๓ ปีมาแล้ว เราได้ให้ทรัพย์
ปันหนึ่ง เนื่องด้วยจะทดลองนางวรรณทาสีนี้ ท่านทั้งหลายชื่อว่า
เมื่อจะรักษาศีล จงเป็นผู้เห็นปานนี้รักษาเถิด แล้วทรงบรรดาลให้
นิเวศน์ของนางวรรณทาสีเต็มด้วยรัตนะ ๘ ประการ ทรงอนุศาสน์

พราหมณ์นางวรรณทาสีนั้นว่า เธอจะเป็นผู้ไม่ประมาทตั้งแต่บัดนี้ไป
แล้วได้เสด็จไปยังเทวโลกนั้นแล. เพราะเหตุนี้ นางวรรณทาสีนั้นจึง
ปฏิเสธห้ามปรามทูตทั้งหลายว่า เรายังมิได้เปลื้องค่าจ้างที่รับไว้ ยืน
มือไปรับค่าจ้างที่ชายอื่นให้ ด้วยเหตุนี้ ศิลจึงทำเราให้ยินดีปลื้มใจไม่
ได้ เพราะเหตุนี้เราจึงไม่อาจให้แก่ท่านทั้งหลาย. ลำดับนั้น ทูต
ทั้งหลายจึงกล่าวกะนางวรรณทาสีนั้นว่า ศิลเกทศิลปแตกทำลาย ย่อม
ไม่มีด้วยเหตุสักว่ายืนมือ ชื่อว่าศิลย่อมบริสุทธีย่างยิ่งด้วยประการ
อย่างนี้ แล้วรับเอาศิลในสำนักของนางวรรณทาสีเมื่อนั้น จดจารึกลง
ในแผ่นสุพรรณบัฏ.

ทูตทั้งหลายจารึกศิลที่ชนทั้ง ๑๑ คนนั้นรักษา ลงในแผ่น
สุพรรณบัฏ ด้วยประการดังนี้แล้ว ได้ไปยังทันตปุณคร ถวายแผ่น
สุพรรณบัฏแก่พระเจ้ากาลิงคราช แล้วกราบทูลประพาดเหตุนี้ให้
ทรงทราบ. พระราชาเมื่อทรงประพาดกิจุธรรมนั้น ทรงบำเพ็ญศิล ๕
ให้บริบูรณ์. ในกาลนั้น ฝนก็ตกลงในแคว้นแคว้นกาลิงคราชทั้งสิ้น
ภัยทั้ง ๓ ก็สงบระงับ. และแคว้นแคว้นก็ได้มีความเกษมสำราญ มี
ภักขาหารสมบูรณ์. พระโพธิสัตว์ทรงกระทำบุญมีทานเป็นต้นตราบ
เท่าพระชนมายุ พร้อมทั้งบริวารได้ทำเมืองสวรรค์ให้เต็มบริบูรณ์.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว ทรงประกาศ
อริยสัจ ในเวลาจบอริยสัจ บางพวกได้เป็นพระโสดาบัน บางพวก

ได้เป็นพระสกทาคามี บางพวกได้เป็นพระอนาคามี บางพวกได้เป็น
พระอรหันต์. แล้วทรงประชุมชาดกว่า :-

นางวรรณทาสีหญิงคณิกา ได้เป็นนาง
อุบลวรรณ นายประตู่ในครั้งนั้น ได้เป็น
พระปุลณะ รัชชคาหกะอำมาตย์ผู้รั้งวัด ได้
เป็นพระกัจจายนะ โทณมาปะกะอำมาตย์ผู้
ตวงข้าว ได้เป็นพระโมคคัลลานะ เศรษฐี
ในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร นายสารถิ
ได้เป็นพระอนุรุทธะ พราหมณ์ ได้เป็นพระ-
กัสสปเถระ พระมหาอุปราชา ได้เป็นพระ-
นันทะผู้บัณฑิต พระมเหสีในครั้งนั้น ได้
เป็นราหุลมารดา พระชนนีในครั้งนั้น ได้
เป็นพระมาयाเทวี พระเจ้ากुरुราชโพธิสัตว์
ได้เป็นเรตถาคต ท่านทั้งหลายจงทรงจำ
ชาดกด้วยประการฉะนี้.

จบ อรรถกถาสุตตรมชาดกที่ ๖

๗. โรมชาดก

ว่าด้วยอาชีวกเจ้าเล่ห์

[๔๓๐] ดูก่อนปภีผู้มีชนปีก เมื่อเรามาอยู่ใน
ตำแหน่งขุนนี้กว่า ๕๐ ปี นกพิราบทั้งหลาย
มิได้รังเกียจ เป็นผู้มิจิตเยือกเย็นเป็น
อย่างยิ่ง ย่อมพากันมาสู่บ่วงมือของเราใน
กาลก่อน.

[๔๓๑] ดูก่อนท่านผู้มีอวัยวะคด บัดนี้ นก
พิราบเหล่านั้นคงจะเห็นอะไรระมัง จึงใคร่
จะพากันไปเสพอาศัยชอกภูเขาอื่น นก
เหล่านี้ครั้งก่อนย่อมสำคัญเราอย่างไร บัดนี้
ย่อมไม่สำคัญเราอย่างนั้นหรือ หรือนกเหล่านี้อ
พลัดพรากไปนานแล้วจำเราไม่ได้ หรือว่า
เป็นนกใหม่จึงไม่เข้าใจเรา.

[๔๓๒] พวกเราเป็นผู้ไม่หลงใหล รู้ว่าท่าน
ก็คือท่านนั่นแหละ พวกเราเหล่านั้นก็ไม่ใช
นกอื่น ก็แต่ว่าจิตของท่านเป็นจิตประทุษ
ร้ายในชนนี้ ดูก่อนอาชีวก เพราะเหตุนั้น
พวกเราจึงหวาดกลัวท่าน.

จบ โรมชาดกที่ ๗

อรรถกถาโรมชาดกที่ ๗

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ความตะเกียกตะกายเพื่อจะปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัส
เรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า วสุธานี ปณฺณาส สมณิกานิ ดังนี้.
เรื่องปัจจุบันมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น ส่วนเรื่องอดีตมีดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นนกพิราบ อन्नกพิราบเป็นอัน
มากห้อมล้อมสำเร็จการอยู่ในถ้ำแห่งภูเขาในป่า. มีคาบสรูปหนึ่งเป็น
ผู้มีศีลสมบูรณ์ด้วยอาจารย์มารยาท เข้าไปอาศัยปัจฉิมคามแห่งหนึ่ง
สร้างอาศรมบพอยู่ในที่ไม่ไกลจากที่อยู่ของนกพิราบเหล่านั้น สำเร็จ
การอยู่ในบรรพตคูหา. พระโพธิสัตว์มายังสำนักของคาบสในระหว่าง ๆ
ไม่ขาด ฟังสิ่งที่ควรฟัง. พระคาบสอยู่ในที่นั้นช้านานแล้วหลีกจากไป.
ครั้งนั้น ชฎิลโกงคนหนึ่งได้มาสำเร็จการอยู่ในบรรพตคูหาที่นั้น.
ฝ่ายพระโพธิสัตว์อन्नกพิราบทั้งหลายแวดล้อม เข้าไปหาชฎิลโกงนั้น
ไหว้แล้วกระทำปฏิสันถาร เทียวไปในอาศรมบพหาเหยื่ออยู่ในที่ใกล้
ชอกเขา ในเวลาเย็นจึงบินไปยังที่อยู่ของตน. คาบสโกงอยู่ในที่นั้น
ได้ ๕๐ กว่าปี. ครั้นวันหนึ่ง ชาวบ้านปัจฉิมคามได้ปรุ้งเนื้อ
นกพิราบถวายคาบสโกงนั้น. คาบสโกงนั้นคิดใจด้วยคณหาความอยาก

ในรศแห่งเนื้อของนกพิราบนั้น จึงถามว่า นี่ชื่อว่าเนื้ออะไร ได้ฟังว่า
เนื้อนกพิราบ จึงคิดว่านกพิราบจำนวนมากมายังอาศรมบพของเรา
เราฆ่านกพิราบเหล่านั้นกินเนื้อนี้จะควร. ชฎิลโกงนั้นจึงนำเอา
ข้าวสาร เนยใส นมส้ม นมสด และพริกเป็นต้นมาเก็บไว้ส่วน
ข้างหนึ่ง เอาขยี้จืดคลุมน้ำมันงาคอยดูพวกนกพิราบจะมาอยู่ที่ประตู่
บรรณศาลา. พระโพธิสัตว์ห้อมล้อมด้วยนกพิราบบินมา เห็นกิริยา
ชั่วร้ายของชฎิลโกงนั้น จึงคิดว่า คาบสชั่วร้ายนี้ฉันด้วยอาหาร
อย่างหนึ่งผิดสังเกต ขรอยจะได้กินเนื้อสัตว์ผู้มีชาติเสมอกับเรา
บ้างแล้วกระมัง เราจักกำหนดจับคาบสโกงนั้น จึงยืนอยู่ในที่ได้ลม
สุดคมกลืนตัวของคาบสนั้น รู้ได้ว่า คาบสนี้ประสงค์จะฆ่าพวกเรา
กินเนื้อ ไม่ควรไปยังสำนักของคาบสนั้น แล้วพานกพิราบทั้งหลาย
ถอยกลับออกมา. คาบสเห็นนกพิราบนั้นไม่มาจึงคิดว่า เราควรกล่าว
มธุรกลาถ้อยคำอันไพเราะกับนกพิราบเหล่านั้นแล้วฆ่านกพิราบที่เข้า
ไปใกล้ด้วยความคุ้นเคยแล้วกินเนื้อ จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถา
เบื้องต้นว่า :-

ดูก่อนปักษีผู้มีขนปีก เราอยู่ในถ้ำแห่ง
ภูเขาคีลามากว่า ๕๐ ปี นกพิราบทั้งหลาย
ก็มีได้รังเกียจ มีจิตเยือกเย็นอย่างยิ่ง ย่อม
พากันมาสู่บ่วงมือของเราในกาลก่อน. ดูก่อน
ท่านผู้มีมือวิঘะคด บัดนี้ นกพิราบเหล่านั้น

คงจะเห็นเหตุอะไรระมัง จึงเป็นผู้ชวน
ชวายพากันไปเสพอาศัยชอกเขาอื่น ย่อม
ไม่สำคัญเราเหมือนเมื่อก่อนหนอ หรือว่า
นกเหล่านี้พลัดพรากไปนานจึงจำเราไม่ได้
หรือนี่เหล่านั้นไม่ไช้นกเหล่านี้จึงไม่เข้าใกล้
เรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมานิกานิ ตัดบทเป็น สม
อิกานิ แปลว่า เกินจำนวน ๕๐ ปี. บทว่า โรมก
แปลว่า ผู้มีขนพอกขึ้น. ดาบทโกงเรียกพระโพธิสัตว์ว่า ปารวตะ
เพราะมีเท้าแดง มีวรรณะเสมอด้วยแก้วประพาฬอันเจียรไนดีแล้ว.
บทว่า อสงฺกมานา ความว่า เมื่อเราอยู่ในบรรพตคูหานี้เกิน ๕๐ ปี
อย่างนี้ นกเหล่านี้ไม่ได้กระทำความรังเกียจเราแม้แต่วันเดียว เป็น
ผู้มีจิตเยือกเย็นอย่างยิ่ง เมื่อก่อนย่อมมาสู่บ่วงมือของเราอันโอกาส
ช่องว่างที่เหยียดมือออก. บทว่า เตทานิ ตัดบทออกเป็น เต อิกานิ
แปลว่า บัดนี้ นกเหล่านั้น. ดาบทโกงเรียกพระโพธิสัตว์ว่า วรฺกษฺก
ผู้มีอวัยวะคด ก้นกบแต่ทุกชนิด เรียกได้ว่า วังกษคะ ผู้มีอวัยวะคด
เพราะในเวลาบินทำคอเอี้ยวบินไป. บทว่า กิมตุลฺล ความว่า เห็น
เหตุอะไร. บทว่า อุตฺตฺตฺกกา ได้แก่ เป็นผู้ระอาใจ บทว่า
ลิริกนฺทริ ได้แก่ ชอกเขาอื่นจากภูเขา. บทว่า ยถา ปุเร ความว่า

เมื่อก่อนนกล่านี้ย่อมสำคัญเราว่าเป็นที่เคารพ เป็นที่รัก ฉะนั้น
บัดนี้ย่อมไม่สำคัญ ฉะนั้นนั้นหนอ ท่านแสดงความหมายว่า นกล่านี้
เห็นจะสำคัญเราอย่างนี้ว่า แม้ดาบสที่เคยอยู่ในที่นี้มาก่อน เป็นคน
หนึ่ง ดาบสนี้ก็เป็นอีกคนหนึ่ง คือคนละคนกัน. ด้วยบทว่า
จิรมปฺปญฺจา อถว น เต อิม นี ดาบสโงธถามว่า นกล่านี้
พลัดพรากไปนานเพราะระยะกาลนานล่วงไปจึงได้มา จึงจำเราไม่ได้ว่า
ดาบสนี้ ก็คือดาบสรูปนั้นแหละ หรือว่านกล่าใดมีจิตสนิทในเรา
นกล่านั้นไม่ใช่ นกล่านี้ คือเป็นนกลพวกอื่นจรมมา. ด้วยเหตุนี้
นกล่านี้จึงไม่เข้ามาใกล้เรา.

พระมหาสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงหันกลับมาขึ้นกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

พวกเราเป็นผู้ไม่หลงใหล รู้อยู่ว่าท่าน
ก็คือท่านนั้นแหละ พวกเรานั้นก็ไม่ไช่่นก
พวกอื่น ก็แต่ว่าจิตของท่านคิดประทุษร้าย
ในชนนี้ ดูก่อนอาชีวก เพราะเหตุนี้
พวกเราจึงหวาดกลัวท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น มยฺ สมฺมุพฺพา พวกเรา
เป็นผู้หลงใหล คือประมาทมัวเมาเกินไป. บทว่า จิตฺตญฺจ เต
อสุมิ ขน ปญฺญํ ความว่า ท่านก็คือท่าน แม้เราก็คือนกล่านั้น
ยังจำท่านได้ ก็หนึ่งแล จิตของท่านประทุษร้ายในชน คือเกิดจิต

เพื่อจะฆ่าพวกเรา. บทว่า อาชีวก ได้แก่ คู่ก่อนดาบสชั่ว ผู้บวช
เพราะเหตุต้องการเลี้ยงชีพ. บทว่า เตน ตั อุตตสาม ความว่า
เพราะเหตุนั้น เราจึงสรงกล้วท่านไม่เข้าใกล้.

ดาบสโกงคิดว่า นกเหล่านี้รู้จักเราแล้วจึงขว้างก้อนไป แต่คิด
จึงกล่าวว่า จงไปเถิด นกผู้เจริญ เราเป็นผู้ผิดเสียแล้ว. ลำดับนั้น
พระโพธิสัตว์จึงกล่าวกะดาบสโกงนั้นว่า เบื้องต้น ท่านผิดเราก่อน
แต่ท่านจะไม่ผิดพลาดอธิบายทั้ง ๔ ถ้าท่านจักอยู่ในที่นี้ต่อไป เราจัก
บอกชาวบ้านว่า ดาบสนี้เป็นโจร แล้วให้มาจับท่านไป ท่านจงรีบหนี
ไปเสีย ครั้นลูกคามดาบสนั้นแล้วก็หลีกไป. ฝ่ายขฤโกลไม่อาจอยู่
ในที่นั้น ได้ไปทีอื่น.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศ
สัจจะ ๔ แล้วทรงประชุมชาดกว่า ดาบสโกงในครั้งนั้น ได้เป็น
เทวทัตในบัดนี้ ดาบสผู้มีศีลรูปก่อนในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร
ในบัดนี้ ส่วนหัวหน้านกพิราบในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต
ฉะนีแล.

จบ อรรถกถาโรหมชาดกที่ ๗

๘. มหิชาดก

ว่าด้วยลิงกับควาย

[๔๓๓] ท่านอาศัยเหตุอะไรจึงอดกลั้นทุกขนี้ ต่อ

ลิงผู้มีจิตกลับกโลก มักประทุษร้ายมิตร ดุจ

เป็นเจ้าของผู้ให้ความใคร่ทั้งปวง

[๔๓๔] ท่านจงขวิดมันเสียด้วยเขา จงเหยียบ

เสียด้วยเท้า ถ้าไม่ห้ามปรามมันเสีย สัตว์

ทั้งหลายที่โง่เขลา ก็จะพึงเบียดเบียนรำไป.

[๔๓๕] เมื่อถึงตัวนี้สำคัญควายตัวอื่น เป็นดุจ

ข้าพเจ้า จักกระทำอนาจารอย่างนี้แก่ควาย

ตัวอื่น ควายเหล่านั้นก็จะมำมันเสียในที่นั้น

ความพินอันนั้นจักมีแก่ข้าพเจ้า.

จบ มหิชาดกที่ ๘

อรรถกถามหิชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ
ลิงโลเลตัวหนึ่ง จิตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า กิมตุถมภิสนุชชา
ยคังนี้.

ได้ยินว่า ในกรุงสาวัตถี มีลิงโลเลที่เขาเลี้ยงไว้ตัวหนึ่ง ใน
ตระกูลหนึ่ง ได้ไปยังโรงช้าง นั่งบนหลังช้างผู้มีศีลตัวหนึ่งถ่ายอุจจาระ

ปัสสาวะ และเดินไปเดินมาบนหลัง. ช้างก็ไม่ทำอะไรเพราะตนมีสติ
ถึงพร้อมด้วยความอดทน. ครั้นวันหนึ่งลูกช้างตัวหนึ่ง ได้ยืนอยู่
ในที่ของช้างเชือกนั้น. ถึงได้ขึ้นหลังช้างคู่ด้วยสำคัญว่า ช้างนี้ก็คือ
ช้างนั้นนั่นแหละ. ลำคับนั้น ลูกช้างคู่ นั้น เองวงจับคืบนั้นไว้ด้วย
ความรวดเร็วแล้วพาดลงที่พื้นดิน เอาเท้าเหยียบขยี้ให้แหลกลานไป.
ประพตฺติเหตุ นั้นได้ปรากฏแก่หมู่ภิกษุสงฆ์. ครั้นวันหนึ่งภิกษุทั้งหลาย
นั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า ลูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ได้ยินว่า
ลิงโลเลขึ้นหลังช้างคู่ ด้วยสำคัญว่าเป็นช้างผู้มีสติ เมื่อเป็นเช่นนั้น
ช้างคู่เชือกนั้นก็ทำให้ลิงโลเลตัวนั้นถึงความสิ้นชีวิต. พระศาสดา
เสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเรานั่งประชุมกัน
ด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบ ว่า ด้วยเรื่อง
ข้อนี้พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้นที่ลิงโลเล
ตัวนั้นเป็นผู้มีปกติเป็นอย่างนั้น ตั้งแต่โบราณกาลมาแล้วก็มีปกติ
เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติในกรุง
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดกระบืออยู่ในหิมวันตประเทศ
พอเจริญวัยก็สมบูรณ์ด้วยกำลังแรง มีร่างกายใหญ่ ท้องเทียวไปตาม
เชิงเขา เจือมเขา ซอกเขาและป่าทึบ เห็นโคนไม้อันผาสุกสำราญ
แห่งหนึ่ง เทียวหากินอิ่มแล้ว ในตอนกลางวันได้มาขึ้นพักอยู่ที่

โคนไม้ นั้น. ครั้งนั้นมีลิงโลนตัวหนึ่งลงจากต้นไม้ แล้วขึ้นบนหลัง
ของกระบือ นั้น ถ่ายอุจจาระปัสสาวะรด จับเขาทั้งสอง โหนจับหาง
แกว่งไปแกว่งมาเล่น. พระโพธิสัตว์มิได้ใส่ใจอนาจารนั้น ของลิงโลน
ตัวนั้น เพราะประกอบด้วยขันติ เมตตาและความเอ็นดู. ลิงกระทำ
อย่างนั้นนั้นแลบ่อย ๆ. ครั้นวันหนึ่ง เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ นั้น
ยืนอยู่ที่ลำต้นของต้นไม้ นั้น กล่าวกะกระบือโพธิสัตว์นั้นว่า คุณก่อน
พระยากระบือ เพราะเหตุไร ท่านจึงอดกลั้นการดูหมิ่นของลิงชั่ว
ตัวนี้ ท่านจงเกลียดกันมันเสีย เมื่อจะประกาศเนื้อความนั้นจึงได้กล่าว
๒ คาถาแรกว่า :-

ท่านอาศัยเหตุอะไรจึงอดกลั้นทุกขนี้

ต่อลิงผู้มีจิตกลับกโลก มักประทุษร้ายมิตร

ประหนึ่งเจ้าของผู้ให้ความใคร่ทั้งปวง. ท่าน

จงขวิดมันด้วยเขา จงเหยียดเสียด้วยเท้า

ไม่ห้ามปรามมันเสีย สัตว์ทั้งหลายที่โง่

เขลา ก็จะเบียดเบียนรำไป.

บรรดาบทเหล่านั้น. บทว่า กิमतฺตมฺภิสฺสฺสชฺช ได้แก่ อาศัย
เหตุอะไรหนอ คือเห็นอะไรอยู่. บทว่า พุพฺภิโน แปลว่า ผู้มัก
ประทุษร้ายมิตร. บทว่า สพฺพกามพุทฺธสฺส ได้แก่ คุณเป็นเจ้าของ
ผู้ให้สิ่งที่น่าใคร่ทั้งปวง. บทว่า ติตฺติกุขฺสฺส แปลว่า อดกลั้น. บทว่า
ปทสฺสว อธิฏฺฐห ความว่า ท่านจงเหยียบมันด้วยเท้า และขวิด

มันด้วยปลายเขาอันคมกริบ โดยประการที่มันจะตายอยู่ในที่นี้ทีเดียว
ด้วยบทว่า ภียโย พาลา นี้ ท่านแสดงว่า ก็ถ้าท่านจะไม่ห้าม
ปรามมัน สัตว์ที่โง่เขลา คือสัตว์ที่ไม่รู้จะพึงข่มจี ย่ำยี เบียดเบียน
บ่อย ๆ.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า ท่านรูกขเทวดา ถ้าเรา
เป็นผู้ยิ่งใหญ่กว่าตัวนี้ โดยชาติ โคตร และวัตรอายุกาลเป็นต้น จักไม่
อดกลั้นโทษของตัวนี้ไซ้ มโนรทความปรารถนาของเรา จักถึง
ความสำเร็จได้อย่างไร ก็ตัวนี้เมื่อสำคัญแม้ผู้อื่นว่าเหมือนดังเรา
จักกระทำอนาจารอย่างนี้ แต่นั่น มันจักกระทำอย่างนี้แก่กระบือ
คู่ร้ายเหล่าใด กระบือคู่ร้ายเหล่านั้นแหละจักฆ่ามันเสีย การที่กระบือ
ตัวอื่นฆ่าตัวนี้นั้น เราก็จักพ้นจากทุกข์และปาณาติบาต แล้ว
จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

เมื่อถึงตัวนี้สำคัญกระบือตัวอื่นเป็นคู่จ

ข้าพเจ้าจักกระทำอนาจารอย่างนี้แก่กระบือ

ตัวอื่น กระบือเหล่านั้นจักฆ่ามันเสียในที่นั้น

อันนั้นความหลุดพ้นจักมีแก่ข้าพเจ้า.

ก็ต่อเมื่อล่วงไป ๒-๓ วัน พระโพธิสัตว์ได้ไปอยู่ในที่อื่น.
กระบือคู่ตัวหนึ่งได้มายืนอยู่ที่โคนไม้ต้นนั้น. ถึงชั่วโมงขึ้นหลังกระบือคู่
ตัวนั้นด้วยสำคัญว่า กระบือตัวนี้ ก็คือกระบือตัวนั้นแหละ แล้ว
การทำอนาจารอย่างนั้นนั้นแหละ. ลำดับนั้น กระบือคู่ตัวนั้นสลัด

ลึงนั้นให้ตกลงบนพื้นดิน เอาเขาขวิดที่หัวใจเอาเท้าทั้ง ๔ เหยียบ
ให้ตะเอยคเป็นจuronวิจuron.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศ
สัจจะทั้งหลายแล้วทรงประชุมชาดกว่า กระบือคู่ร้ายในครั้งนั้น ได้
เป็นช้างคู่ร้ายตัวนี้ในบัดนี้ ลิงชั่วช้าในครั้งนั้น ได้เป็นลิงตัวนี้
ในบัดนี้ ส่วนพระยากระบือในครั้งนั้นคือเราตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาหมิตชาดกที่ ๘

๕. สตปิตตชาดก

ว่าด้วยความสำคัญผิด

[๔๓๖] มาณพสำคัญนางสุนัขจึงจอกในหนทาง
ซึ่งเที่ยวอยู่ในป่าผู้ปรารธนาประโยชน์ และ
บอกให้รู้ด้วยอาการอย่างนั้นว่า เป็นผู้
ปรารธนาความฉิบหายว่า มาสำคัญนกกะไนผู้
ปรารธนาความฉิบหายว่า เป็นผู้ปรารธนา
ประโยชน์ฉันใด.

[๔๓๗] บุคคลบางคนในโลกนี้ย่อมเป็นเช่นนั้น
เมื่อชนทั้งหลายผู้ปรารธนาประโยชน์กล่าว
สอน ย่อมกลับถือเอาโดยไม่เคารพ ฉะนั้น.

[๔๓๘] อนึ่ง ชนเหล่าใดสรรเสริญบุคคลนั้นก็ดี
ยกย่องบุคคลนั้นเพราะกลัวก็ดี ก็สำคัญชน
เหล่านั้นว่าเป็นมิตร เหมือนมาณพสำคัญผิด
นกกะไนว่าเป็นมิตร ฉะนั้น.

จบ สตปิตตชาดกที่ ๕

อรรถกถาสตปิตตชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ
พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ชื่อว่าปณทกะ และโลหิตกะ จึงตรัสเรื่องนี้มีคำ

เริ่มต้นว่า ยถา มาณวโท ปนฺเถ ดังนี้.

ได้ยินว่า บรรดาภิกษุณั้พคคิยั้ทั้งหลาย พระณั้พคคิยั้ ๒ รูป คือ พระเมตติยะ. และพระภุมมชกะ อาศัณฺนคฺคราชคฺคหุอยู่. พระณั้พคคิยั้ ๒ รูป คือพระอัสสชิ และ พระปุนั้พพสุกะ เข้าไปอาศัณฺนคฺคิรวิหารอยู่. ส่วนพระณั้พคคิยั้ ๒ รูปนี้ คือ พระปณฺฑกะ และพระโลหิตกะ. เข้าไปอาศัณฺนคฺคสาวัตถิอยู่. เธอทั้งสองนั้นรื้อฟื้นอิทธิฤทธิ์ระงับแล้วโดยชอบธรรม. ข้าเป็น ผู้สนับสนุนพวกภิกษุเป็นเพื่อนเห็นและเพื่อนคบ กล่าวคำมีอาทิว่า อาวุโสทั้งหลาย พวกท่านไ้ว่าจะเลกว่าภิกษุเหล่านี้โดยชาติ โคตร ศีลหรือวัตรเป็นต้น ก็หามิได้ ถ้าท่านทั้งหลายสละการยึดถือของตนเสีย ภิกษุเหล่านี้ก็จักข่มขืนพวกท่านหนักขึ้น แล้วชักชวนไม่ให้สละวางการยึดถือ. ด้วยเหตุนี้ ความหมายมั่น และการทะเลาะวิวาทจึงเป็นไปอยู่. ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ในเพราะเหตุนี้ แล้วรับสั่งให้เรียกพระปณฺฑกะและพระโลหิตกะมาตรัสถามว่า คุณก่อน ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่าพวกเธอรื้อฟื้นอิทธิฤทธิ์แม้ด้วยตนเอง ทั้งยังไม่ให้ภิกษุเหล่านี้ปล่อยวางการยึดถือ จริงหรือ? เมื่อพระปณฺฑกะ และพระโลหิตกะทูลว่า จริงพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น การกระทำของพวกเธอ ย่อมเป็นเหมือนการ การทำของนกกระไน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลหนึ่งในหมู่บ้านแคว้นกาสิแห่งหนึ่ง พอเจริญวัยแล้ว ไม่เลียงชีวิตด้วยกสิกรรมและพาณิชยกรรมเป็นต้น แต่รวบรวมพวกโจร ๕๐๐ เป็นหัวหน้าโจรเหล่านั้น กระทำโจรกรรม เช่นปล้นคนเดินทางและตัดช่อกบองเบาเป็นต้น เลี้ยงชีวิต. ในกาลนั้น มีกฏุมพินหนึ่งในเมืองพาราณสี ให้ทรัพย์พันกหาปณะแก่ชาวชนบทคนหนึ่ง ยืมไป แต่ยังไม่ได้อากลับคืนมา ก็ตายเสียก่อน. ครั้นในในกาลต่อมา ภรรยาของกฏุมพินนั้น ป่วยเป็นไข้ใกล้จะตาย จึงเรียกบุตรมาบอกว่า ลูกก่อนพ่อ บิดาของเจ้าให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่ชาวชนบทคนหนึ่ง ยืมไป ยังไม่ได้ให้นำคืนมา ก็ตายเสียก่อน ถ้าแม่แม่จักตายไปเจ้าก็จักไม่ให้เจ้า ไปเถิดเจ้า เมื่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ เจ้าจงให้นำทรัพย์พันกหาปณะนั้นมาเก็บไว้. บุตรนั้นรับคำแล้วไปในที่นั้นได้กหาปณะมา. ลำดับนั้น มารดาของเฝ้าก็กระทำกาลกิริยาตายไป เพราะความรักบุตร จึงบังเกิดเป็นสุนัขจิ้งจอกโดยอุปปาติกะกำเนิดอยู่ ณ ที่ใกล้ทางมาของบุตรนั้น. ในกาลนั้น หัวหน้าโจรนั้น เมื่อจะปล้นคนเดินทาง จึงพร้อมด้วยบริวารยืนอยู่ใกล้หนทางนั้น. ลำดับนั้น นางสุนัขจิ้งจอกนั้น เมื่อบุตรมาถึงปากคง จึงคู้ยหนทางห้ามซ้ำ ๆ ซาก ๆ อันเป็นสัญญาณให้รู้ดังนี้ว่า ลูกก่อนพ่อ เจ้าอย่าเข้าคงเลย พวกโจรตั้งชุ่มอยู่ที่นั่น พวกมันจักฆ่าเจ้าแล้วยึดเอา กหาปณะไป. บุตรนั้นไม่รู้เหตุการณ์อันนั้นคิดว่า นางสุนัขจิ้งจอก

กาลกณิฉัตถ์นี้มาขุดคุ้ยหนทางเรา จึงหยิบก้อนดินนั้นไถ่มาลดราคาให้หนีไป
แล้วเดินทางไปยังดง. ลำดับนั้น นกกระไนตัวหนึ่งบินบ่ายหน้า
ไปทางโจรร้องว่า บุรุษผู้นี้ มีทรัพย์พันกหาปณะอยู่ในมือ. พวกท่าน
จงฆ่าบุรุษผู้นี้แล้วยึดเอาหาปณะไว้. มาณพไม่รู้เหตุที่นกกระไนนั่น
กระทำ จึงคิดว่า นกตัวนี้ เป็นนกกมกมล บัดนี้ ความสวัสดีจักมี
แก่เรา. จึงประครองอัญชลีกล่าวว่า ร้องเถอะนาย ร้องเถอะนาย.
พระโพธิสัตว์เป็นผู้รู้เสียงร้องของสัตว์ทั้งปวง เห็นกริยาของสัตว์ทั้ง
สองนั้นแล้วจึงคิดว่า นางสุนัขจิ้งจอกนี้ คงจะเป็นมารดาของบุรุษ
ผู้นี้ ด้วยเหตุนั้นจึงห้ามปราม เพราะกลัวว่า พวกโจรจักฆ่าบุรุษผู้
นี้แล้วยึดเอาหาปณะไป ส่วนนี้กระไนนี้นี้ คงจะเป็นศัตรูด้วยเหตุนั้น
มันจึงร้องบอกว่า ท่านทั้งหลายจงฆ่าบุรุษผู้นี้แล้วยึดเอาหาปณะ แต่
บุรุษนี้ ไม่รู้ความหมายนี้ ลูกคามมารดาผู้ประโยชน์น่าประโยชน์ให้หนี
ไป ประครองอัญชลีแก่นกกระไนผู้ใคร่ต่อความฉิบหาย ด้วยความ
เข้าใจว่า เป็นผู้ใคร่ประโยชน์แก่เรา โอหนอ บุรุษนี้เป็นคนเขลา.
ก็การถือเอาทรัพย์ของผู้อื่น แห่งพระโพธิสัตว์แม้ผู้เป็นมหาบุรุษอย่างนี้
ย่อมมิได้ด้วยอำนาจการถือปฏิสนธิอันไม่สม่าเสมอ บางอาจารย์กล่าว
ว่า เพราะโทษแห่งดาวนักษัตรฤกษ์ ดังนี้ก็มี. มาณพเดินทางมาถึง
ระหว่างแดนแห่งพวกโจร. พระโพธิสัตว์ให้จับมาณพนั้น แล้วถามว่า
เจ้าเป็นชาวเมืองไหน? มาณพกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นชาวเมือง
พาราณสี. พระโพธิสัตว์. เจ้าไปไหนมา? มาณพ. ทรัพย์พันกหาปณะ

ที่ควรจะได้ มีอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ไปที่หมู่บ้านนั้นมา.
พระโพธิสัตว์. ก็ทรัพย์พันกหาปณะนั้น เจ้าได้มาแล้วหรือ ? มาณพ.
ได้มาแล้วขอรับ. พระโพธิสัตว์. ใครส่งเจ้าไป.? มาณพ. นาย บิดา
ของข้าพเจ้าตายแล้ว ฝ่ายมารดาของข้าพเจ้าก็ป่วยไข้ มารดาสำคัญว่า
เมื่อเราตายไป บุตรนี้จักไม่ได้ทรัพย์ คั้น จึงส่งข้าพเจ้าไป. พระ-
โพธิสัตว์. บัดนี้ เจ้ารู้ความเป็นไปแห่งมารดาของเจ้าไหม ? มาณพ.
ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้าไม่รู้. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า มารดาของเจ้า เมื่อ
เจ้าออกมาแล้วก็ตาย เพราะความรักบุตรจึงเกิดเป็นนางสุนัขจึงจอก
เป็นผู้กลัวภัยคือความตายของเจ้า จึงขุดคืบ ฌ ที่สุดปลายทางห้าม
เจ้าไว้. แต่เจ้าคุกคามนางสุนัขจึงจอกนั้นให้หนีไป ส่วนนกกระเรียน
เป็นปัจฉามิตรของเจ้า มันร้องบอกพวกเราว่า พวกท่านจงฆ่าบุรุษนี้
แล้วยึดเอากหาปณะ เพราะเจ้าเป็นคนโง่เขลา เจ้าจึงสำคัญมารดาผู้
ปรารถนาประโยชน์ว่าเป็นผู้ไม่ปรารถนาแก่เรา สำคัญนกกระเรียนผู้
ปรารถนาความฉิบหาย ว่าเป็นผู้ใคร่ประโยชน์แก่เรา ชื่อว่าคุณความ
ดีที่เจ้ากระทำแก่พวกเรา ไม่มี แต่มารดาของเจ้ามีพระคุณมากหลาย
ถึงจะตายแล้วก็จริง เจ้าจงถือเอากหาปณะทั้งหลายไปเถิด แล้วปล่อย
มาณพนั้นไป.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว พระองค์
เป็นผู้ตรัสรู้ขังเอง จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านั้นว่า :-

มาณพสำคัญนางสุนัขจึงจอก ซึ่งเที่ยว
ไปในป่า ผู้ปรารธนาประโยชน์ ผู้บอกให้
ทราบด้วยอาการ ในระหว่างทาง ว่าเป็นผู้
ปรารธนาความฉิบหาย และสำคัญนกกระใน
ผู้ใคร่ต่อความฉิบหาย ว่าเป็นผู้ปรารธนาประ-
โยชน์ฉันใด บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อม
เป็นเช่นกับมาณพนั้น ฉะนั้นเหมือนกัน
อันชนทั้งหลายผู้ปรารธนาประโยชน์เกื้อกูล
กล่าวคำตักเตือน ย่อมรับเอาโดยไม่เคารพ.
อนึ่ง ชนเหล่าใด สรรเสริญบุคคลนั้นก็คือ
ยกย่องบุคคลนั้น เพราะความกลัวก็ดี ก็มา
สำคัญชนเหล่านั้นว่าเป็นมิตร เหมือนมาณพ
สำคัญนกกระในว่าเป็นมิตรจะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หิเตถิ ได้แก่ผู้ปรารธนาประโยชน์
เกื้อกูล คือความเจริญ. บทว่า วจัน วุตโต ได้แก่ ผู้กล่าวโอวาท
สั่งสอนและอนุศาสน์พราสสอนอันนำहितสุขมาให้. บทว่าปฏิคุณุหติ
วามโต ความว่า บุคคลผู้ไม่รับโอวาท เมื่อรับเอาด้วยคิดว่า นี้ ไม่
นำประโยชน์มาให้เรา นี่นำความฉิบหายมาให้เรา. ชื่อว่ารับเอาโดยไม่
เคารพ. บทว่า เย จ โข น ความว่า อนึ่ง บุคคลเหล่าใดย่อม

สรรเสริญบุคคลนั้น ผู้ถือเอาความยึดถือของตนอยู่ว่า ชื่อว่าบุคคลผู้
ยึดถืออธิกรณ์นั้นอยู่ ต้องเป็นเช่นกับท่าน. บทว่า ภายา อุกกั สยนุติ
วา ความว่า ย่อมยกขึ้นแสดงภัย เพราะปัจจัยคือการสละอย่างนี้ว่า
เพราะการสละความยึดถือนี้เป็นปัจจัย ภัยนี้แลจักเกิดขึ้นแก่ท่าน
ท่านอย่าได้สละ คนเหล่านี้ย่อมไม่ถึงท่านด้วยพาหุสัจจะตระกูล และ
บริวารเป็นต้น. บทว่า ตัม หิ โส มนุญเต มิตฺตํ ความว่า บรรดา
ชนทั้งหลายผู้เห็นปานนั้น บุคคลนั้น บางคนเป็นคนโง่เขลา ย่อม
สำคัญคนใดคนหนึ่ง ว่าเป็นมิตร เพราะความที่ตนเป็นคนเขลา คือ
ย่อมสำคัญว่าผู้นี้ เป็นมิตรผู้ใคร่ประโยชน์แก่เรา. บทว่า สत्ตปฺปุตฺตํ ว
มาณโว ความว่า เหมือนมาณพนั้น สำคัญนกระในผู้ใคร่ต่อความ
ฉิบหายเท่านั้น ว่าเป็นผู้ใคร่ความเจริญ เพราะความที่ตนเป็นคน
เขลา ส่วนบัณฑิตไม่ถือเอาคนหัวประจบ เห็นปานนั้นว่าเป็นมิตร
ย่อมเว้นบุคคลนั้นเสียห่างไกลทีเดียว. ด้วยเหตุนั้นท่านจึงกล่าวว่า :-

บุคคลผู้มีใช้มิตร ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ

มิตรผู้นำเอาไปส่วนเดียว คือคนปอกลอก ๑

มิตรมีวาจาเป็นเบื้องหน้า คือคนดีแต่พูด ๑

มิตรผู้กล่าวแต่คำส้อยตาม คือคนหัวประจบ

๑ มิตรผู้เป็นเพื่อนในอบายทั้งหลาย คือคนที่

ชักชวนในทางฉิบหาย ๑ บัณฑิตรู้แจ้งดังนี้

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 233

แล้ว ฟังเวไนให้ห่างไกล เสมือนบุคคลละ

เว้นหนทางอันมีภัยเฉพาะหน้าจะนั้น.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะทั้งหลาย ทรงประชุมชาดกว่า หัวหน้าโจรให้กาลนั้น
คือเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสตปิตตชาดกที่ ๕

๑๐. ปุณฺณสกชาดก

ว่าด้วยผู้ชอบทำลาย

[๔๓๕] พระยาเนื้อเหินจะฉลาดในการทำห่อ
ใบไม้เป็นแน่ เพราะฉะนั้น จึงได้รื้อห่อ
ใบไม้เสีย คงจะทำห่อใบไม้อย่างอื่นให้ดีกว่า
เก่าเป็นมั่นคง.

[๔๔๐] บิดาหรือมารดาของเรา ไม่ใช่เป็นคน
ฉลาดในการทำห่อใบไม้เลย เราได้แต่รื้อสิ่ง
ของที่ทำไว้แล้ว ๆ เท่านั้น ตระกูลของเรานี้
เป็นธรรมดาอย่างนี้.

[๔๔๑] ธรรมดาของท่านทั้งหลายเป็นถึงเช่นนี้
ก็สภาพที่มีไช้ธรรมดาจะเป็นเช่นไร ขอพวก
เราอย่าได้เห็นธรรมดาหรือมีไช้ธรรมดาของ
ท่านทั้งหลายในกาลไหน ๆ เลย.

จบ ปุณฺณสกชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาปุณฺณสกชาดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
กุมารผู้ประทุษร้ายห่อใบไม้คนหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า
อทุธา หิ นฺน มิคราชา ดังนี้.

ได้ยินว่า อำมาตย์คนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้ประทับนั่งในสวน เมื่อจะถวายทาน กล่าวว่า ในระหว่างภัตตาหาร ภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่จะเที่ยวไปในสวน ก็จงเที่ยวไปเถิด. ภิกษุทั้งหลายจึงเที่ยวไปในสวน. ในขณะนั้น คนรักษาสวนขึ้นต้นไม้อันสะพรั่งด้วยใบแล้วเก็บใบไม้ใหญ่ ทำให้เป็นห่อ ๆ แล้วทิ้งลงที่โคนต้นไม้ด้วยคิดว่า นี่จัดเป็นห่อดอกไม้ นี่จัดเป็นห่อผลไม้. ฝ่ายทารกผู้เป็นบุตรของคนรักษาสวนนั้น ก็ถือห่อใบไม้ที่คนรักษาสวนทิ้งลงมา ๆ. ภิกษุทั้งหลายทราบเหตุเรื่องนั้นแก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า. พระศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนทารกผู้นี้ก็ได้เป็นผู้ทำลายห่อใบไม้เหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในเมือง พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพรหมณ์ตระกูลหนึ่งใน เมืองพาราณสี เจริญวัยแล้ว ได้อยู่ครองเรือน วันหนึ่ง ได้ไปสวน ด้วยกรณียกิจเฉพาะบางอย่าง. วานรจำนวนหนึ่งได้อยู่ในสวนนั้น ฝ่ายคนรักษาสวนทำห่อใบไม้ให้ตกลงโดยทำนองนี้แหละ. วานรจำฝูง ก็มารื้อห่อใบไม้ที่คนรักษาสวนให้ตกลงมา ๆ. พระโพธิสัตว์จึงเรียก วานรจำฝูงนั้นมากล่าวว่า เจ้ารื้อห่อใบไม้ที่คนรักษาสวนทิ้งลงมา ๆ เห็นจะประสงค์จะทำห่อใบไม้ที่เขาทิ้งลง ๆ ให้เป็นที่น่าชอบใจกว่า กระมัง แล้วจึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

พระยาเนื้อเห็นจะฉลาดในการทำห่อใบ
ไม้เป็นแท่ง เพราะฉะนั้น จึงได้รู้ห่อใบไม้
เสีย คงจะทำห่อใบไม้อย่างอื่นให้ดีกว่าเก่า.
เป็นมั่นคง.

พระโพธิสัตว์เมื่อจะยกข่องลิงจึงกล่าวว่า มิคราชา พระยา
เนื้อ ในคานั้น. บทว่า ปุณณมมุตส ได้แก่ ในการกระทำห่อ
ดอกไม้. บทว่า เจโก แปลว่า ผู้ฉลาด. ก็ในคานี้ มีความย่อ
ดังต่อไปนี้. ก็พระยาเนื้อนี้ เห็นจะเป็นคนผู้ฉลาดในปฏิกกรรมงานทำ
ห่อใบไม้โดยแน่นแท้จริงอย่างนั้น พระยาเนื้อนี้จึงทำลายห่อใบไม้อื่น
ที่คนเฝ้าสวนทิ้งลงมาเสีย คงจักกระทำห่อใบไม้อย่างอื่นให้เป็นที่น่า
ชอบใจกว่านั้นเป็นแน่.

ลิงได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

บิดาหรือมารดาของข้าพเจ้า มิใช่เป็น
ผู้ฉลาดในการทำห่อใบไม้ พวกเราได้แต่รู้
ของที่เขาทำไว้แล้วๆ เท่านั้น ตระกูลของ
ข้าพเจ้านี้ มีธรรมดาเป็นอย่างนี้.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

ธรรมดาของพวกท่านเป็นถึงเช่นนี้ ก็
สภาพที่มีธรรมดาจะเป็นเช่นไร ขอพวก

เราอย่าได้เห็นกรรมดาหรือมิใช่กรรมดาของ

ท่านทั้งหลายในกาลไหน ๆ เลย.

ก็แหละครั้นกล่าวแล้วจึงเตือนหน่วานรแล้วหลีกไป.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะทั้งหลาย แล้วทรงประชุมชาดกว่า วานรในครั้งนั้น
ได้เป็นทารกผู้ทำลายห่อใบไม้ในบัดนี้ ส่วนบุรุษบัณฑิตในครั้งนั้น
ได้เป็นเรือดากคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาปฏทุสกชาดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อุทปานทุสกชาดก ๒. พยัคฆชาดก ๓. กัจฉปชาดก
๔. โลลชาดก ๕. รุจิรชาดก ๖. กุรุธรรมชาดก ๗. โรมชาดก
๘. มหิสชาดก ๙. สตปิตตชาดก ๑๐. ปฏทุสกชาดก.

จบ อุทปานวรรคที่ ๓

๔. อัปภันตรวรรค

๑. อัปภันตรชาดก

ว่าด้วยผลไม้ทิพย์

[๔๔๒] ผลของต้นไม้ชื่ออัปภันตระ เป็นผลไม้
ทิพย์ นารีที่แพ่ทองบริโภคนแล้ว จะประสูติ
พระราชโอรสเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ.

[๔๔๓] ดูก่อนนางผู้เจริญ แม้ท่านก็เป็นพระ-
มเหสีผู้เลอโฉม และเป็นที่รักของพระราช-
สวามี พระราชาจักรทรวงนำเอาผลไม้ชื่ออัปภัน-
ตระนี้มาให้แก่ท่าน

[๔๔๔] บุคคลผู้กล้าหาญ ยอมเสียสละตน
กระทำความพากเพียร ในประโยชน์ของท่าน
ที่ได้เลี้ยงคนมา ย่อมถือฐานะอันใด ข้าพเจ้า
เป็นผู้จะได้ฐานะอันนั้น.

จบ อัปภันตรชาดกที่ ๑

อรรคถาอัปกันตรวรรคที่ ๔

อรรคถาอัปกันตรชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการที่พระสารีบุตรเถระถวายรสมะม่วงแก่พระพิมพาเถรีจึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า อพฺภุณฺโธ นาม ทูโม ดังนี้.

ได้ยินว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระธรรมจักรอันควรแล้วประทับอยู่ ณ ภูฏาการศาลาในเมืองเวสาลี พระนางมหาปชาบดีโคตมีพานางสาเกยานีจำนวน ๕๐๐ นางไปขอบรรพชาแล้วได้บรรพชาและอุปสมบท. ในกาลต่อมา ภิกษุณี ๕๐๐ รูปเหล่านั้น ได้ฟังโอวาทของพระนันทกะได้บรรลุพระอรหัต. อนึ่งเมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปอาศัยประทับอยู่ในเมืองสาวัตถี พระเทวีชนนีของพระราหุลทรงดำริว่า พระสวามีของเราบวชได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว แม้โอรสของเราก็กวขอยู่ในสำนักของพระสวามีแห่งเรานั้น เราจักกระทำอะไรอยู่ในท่ามกลางเรือน แม้เราบวชแล้วไปอยู่ในเมืองสาวัตถี จักเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระโอรสอยู่เป็นเนืองนิตย์ จึงเสด็จเข้าไปยังสำนักของนางภิกษุณี บวชแล้วได้ไปยังเมืองสาวัตถีพร้อมกับอุปัชฌาย์อาจารย์. เห็นพระศาสดาและบุตรผู้เป็นที่รักสำเร็จการอยู่ในสำนักภิกษุณีแห่งหนึ่ง. ราหุลสามเณรได้มาเยี่ยมพระชนนี.

ครั้งวันหนึ่ง ลมในพระอุทรของพระเถรีกำเริบขึ้น. เมื่อพระโอรส
เสด็จมาเพื่อจะเยี่ยมเยียน พระเถรีนั้นไม่สามารถจะออกมาพบ
ได้ ภิกษุณีอื่นๆ จึงมาบอกว่า พระเถรีไม่สบาย. ราหุลสามเณร
นั้นจึงไปยังสำนักของพระมารดา แล้วทูลถามว่า พระองค์ควรจะได้อะไร ?
พระเถรีผู้ชนนิตร์สว่า ลูกก่อนพ่อ ในคราวยังครองเรือน
มารดาได้สมมะม่วงที่เขาปลูกประกอบด้วยน้ำตาลกรวดเป็นต้น โรค
ลมในท้องก็สงบระงับไป แต่บัดนี้ พวกเราที่ขบขันขบขันเล็งชีพ
จักได้สมมะม่วงนั้นมาจากไหน. ราหุลสามเณรทูลว่า เมื่อหม่อมฉันได้
จักนำมา แล้วก็ออกไป. ก็ท่านผู้มีอายุนั้นมีสมบัติมากมาย คือ มีพระ-
ธรรมเสนาบดีเป็นอุปัชฌาย์ มีพระมหาโมคคัลลานะเป็นอาจารย์ มี
พระอานันทเถระเป็นอาว์ มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นบิดา. แม้เมื่อ
เป็นอย่างนั้น ท่านก็ไม่ไปยังสำนักอื่น ได้ไปยังสำนักของอุปัชฌาย์
ไว้แล้ว ได้ยื่นมืออากรหน้าเส้าอยู่. ลำดับนั้น พระเถระจึงกล่าว
กะราหุลสามเณรนั้นว่า ลูกก่อนราหุล เหตุไรหนอ เธอจึงมีหน้าระทม
ทุกข์อยู่. ราหุลสามเณรกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ โรคลมในท้องแห่ง
พระเถรีผู้เป็นมารดาของกระผม กำเริบขึ้น. พระเถระถามว่า ได้อะไร
จึงจะควร ? ราหุลสามเณรเรียนว่า พระมารดาเล่าให้ฟังว่า มีความ
ผาสุกได้ด้วยสมมะม่วงที่ปลูกประกอบด้วยน้ำตาลกรวด พระเถระจึง
กล่าวว่า ช่างเถอะ เราจักได้มา เธออย่าคิดไปเลย. ในวันรุ่งขึ้น
พระเถระพาราหุลสามเณรนั้นเข้าไปในเมืองสาวัตถี ให้สามเณรนั่งที่

โรงฉันแล้วได้ไปยังประตูพระราชวัง. พระเจ้าโกศลเห็นพระเถระจึง
นิมนต์ให้นั่ง. ในขณะนั้นเอง นายอุยยานบาลนำเอามะม่วงหวาน
ที่สุกทั้งพวง จำนวนห่อหนึ่งมาถวาย. พระราชาทรงปอกเปลือก
มะม่วงแล้วใส่น้ำตาลกรวดลงไป ขยำด้วยพระองค์เองแล้วได้ถวาย
พระเถระจนเต็มบาตร. พระเถระออกจากพระราชนิเวศน์ ไปยังโรงฉัน
แล้วได้ให้แก่สามเณรโดยกล่าวว่า เธอจงนำรสมะม่วงนั้นไปให้มารดา
ของเธอ. ราหุลสามเณรนั้นได้นำไปถวายแล้ว. พอพระเถรีบริโภค
แล้วเท่านั้น โรคลมในท้องก็สงบ. ฝ่ายพระราชาทรงส่งคนไปด้วย
คำรัสสั่งว่า พระเถระไม่นั่งฉันรสมะม่วงในที่นี้ เธอจงไปดูให้รู้ว่าพระ-
เถระให้ใคร. ราชบุรุษคนนั้นจึงไปพร้อมกับพระเถระ ทราบเหตุนั้น
แล้วจึงมากราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ. พระราชาทรงพระดำริว่า
ถ้าพระศาสดาจักอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ราหุล
สามเณรจักได้เป็นขุนพลแก้ว พระเถรีจักได้เป็นนางแก้ว ราชสมบัติ
ในสกลจักรวาฬจักเป็นของท่านเหล่านี้ทีเดียว ควรที่เราจะพึงอุปัฏฐาก
บำรุงท่านเหล่านี้ บัดนี้. เราไม่ควรประมาทในท่านเหล่านี้ ผู้บวช
แล้วเข้ามาอาศัยเราอยู่. จำเดิมแต่นั้น พระเจ้าโกศลรับสั่งให้ถวาย
รสมะม่วงแก่พระเถรีเป็นประจำ. ความที่พระสารีบุตรเถระถวายรส
มะม่วงแก่พระพิมพาเถรี เกิดปรากฏในหมู่ภิกษุสงฆ์. อยู่มาวันหนึ่ง
ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า ดูก่อนอาวโสทั้งหลาย
ได้ยินว่าพระสารีบุตรเถระ ได้กระทำพระพิมพาเถรีให้อิ่มหนำด้วย

รสมะม่วง. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งประชุมสนทนากัน ด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สาริบุตรให้มารดาของราหุลอ้อนวอนด้วยรสมะม่วง ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน สาริบุตรนี้ก็ได้นำมารดาของราหุลนี้มาอ้อนวอนมาแล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโศภิตัตถ์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในหมู่บ้านแคว้นกาสิ พอเจริญวัยแล้วก็ไปเรียนสรรพศิลปศาสตร์ในเมืองตักกศิลา แล้วดำรงฆราวาสอยู่ ต่อมาบิดามารดาล่วงลับไป จึงบวชเป็นฤาษีทำอภิญญาและสมาบัติให้เกิดในหิมวันตประเทศ อันคณะฤาษีย่อมล้อมเป็นครูของคณะ ต่อเมื่อระยะกาลอันยาวนานล่วงไป เพื่อต้องการจะเสพรสเค็มและเปรี้ยว จึงลงจากเชิงเขาเทิวจาริกไปจนถึงเมืองพาราณสี จึงสำเร็จการอยู่ในพระราชอุทยาน. ครั้งนั้น ภพของท้าวสักกะเทวราชก็สะท้อนหวั่นไหวด้วยเดชแห่งศีลของคณะฤาษีนั้น. ท้าวสักกะทรงรำพึงอยู่ก็ได้ทรงทราบเหตุนี้. จึงทรงดำริว่า เราจักตะเกียกตะกายทำให้ดาบสเหล่านี้อยู่ไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ดาบสเหล่านั้นถูกทำลายที่อยู่ ก็จะวุ่นวายเที่ยวไป จักไม่ได้เอากักตาดิจิต เมื่อเป็นเช่นนั้น ความผาสุกจักมีแก่เรา แล้วทรงพิจารณาว่า จะมีอุบายอย่างไรหนอ ก็ได้ทรงเห็นอุบายข้อนี้ว่า ในเวลาติดต่อกับมัชฌิมยาม

เราจักเข้าไปห้องสิริไสยาสน์ของพระอัครมเหสีของพระราชา ยืนใน
อากาศบอกแก่พระนาง ดูก่อนพระนางผู้เจริญ ถ้าพระองค์จะได้เสวย
มะม่วงสุก อันมีชื่อว่าอัปกันตระ จักได้พระโอรส และพระโอรสนั้น
จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชาได้ทรงสดับถ้อยคำของพระเทวี
แล้ว จักส่งคนไปพระราชอุทยานเพื่อต้องการให้ได้เอามะม่วงสุกมา
เมื่อเป็นเช่นนั้น เราก็จักทำให้มะม่วงอันตรธานหายไป ราชบุรุษจัก
กลับมากราบทูลพระราชาว่า มะม่วงในพระราชอุทยานไม่มี เมื่อ
พระราชาตรัสถามว่า ใครกินหมด พวกราชบุรุษจักกราบทูลว่า พวก
ดาบสกินหมด ครั้นพระราชาทรงสดับดังนั้น จักรับสั่งให้โบริตพวก
ดาบสแล้วจับไล่ออกไป แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ดาบสเหล่านั้นจักเป็น
อันถูกรับทวงให้วุ่นวาย. ในกาลติดต่อกับมัชฌิมยาม ท้าวสักกะ
นั้นจึงเสด็จเข้าไปยังห้องสิริไสยาสน์ประทับยืนอยู่ในอากาศ แสดงตน
ให้รู้ว่า เป็นท้าวเทวราช เมื่อจะทรงปราศรัยกับพระอัครมเหสีของพระ-
ราชานั้น ได้ตรัสคาถา ๒ คาถาแรกว่า :-

ผลของต้นไม้ชื่ออัปกันตระเป็นผลไม้

ทิพย์ นารีผู้แพ้อภัยได้เสวยผลไม้ทิพย์

นั้นแล้ว จะประสูติพระโอรสเป็นพระเจ้าจักร-

พรรดิ ดูก่อนพระนางผู้เจริญ แม้พระนางก็

จะได้เป็นพระอัครมเหสี ทั้งจะเป็นที่โปรด-

ปรานของพระสวามี พระราชาจักทรงนำผลไม้

ชื่ออภันตระนี้มาให้แก่พระนาง.

ในบรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า อพฺภนฺตรํ นาม ทุโม
นี้ ก่อนอื่น ท้าวสักกะไม่ตรัสว่า อภันตระ คือภายในแห่งคามนิคม
ชนบท และภูเขาเป็นต้น ชื่อโน้น ตรัสถึงต้นมะม่วงชื่ออภันตระ
ต้นหนึ่ง อย่างเดียว. บทว่า ยสฺส ทิพฺพมิตํ ผลํ ความว่า ต้น
มะม่วงใดมีผลเป็นทิพย์ควรแก่การบริโภค ของเทวดาทั้งหลาย. บทว่า
อิทํ เป็นเพียงนิบาตเท่านั้น. บทว่า โทหฬิณี แปลว่า เกิดความ
แพ้ท้อง. บทว่า ทุมฺปิ ภทฺเท มหฺลสิ ความว่า พระองค์จะได้
เป็นมหสิผู้งดงาม. ส่วนในอรรถกถามีบาลีว่า มหฺลสิ ว ดังนี้ก็มี.
บทว่า ตา จาปิ ปติโน ปิยา ความว่า จะได้เป็นพระอัคมหสิ
ในภายในพระเทวีจำนวนหมื่นหกพันนาง และจะได้เป็นที่โปรดปราน
รักใคร่ของพระสวามี. บทว่า อหริสฺสติ เต ราชา อํ อพฺภนฺตรํ
ผลํ ความว่า พระราชาจักให้นำผลมีประการดังเรากล่าวแล้วนี้มาให้
แก่พระองค์นั้น ผู้เป็นอัคมหสิที่โปรดปรานรักใคร่. พระองค์นั้น
เสวยผลไม้มาแล้ว จักได้พระโอรสผู้เกิดในพระครรภ์ เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิ.

ท้าวสักกะตรัสคาถา ๒ คาถานี้ด้วยประการอย่างนี้แล้ว ทรง
พริ้งสอนพระเทวีว่า พระองค์จงอย่าประมาทอย่าได้ชักช้า พึงกราบทูล

พระราชาก็ทรงทราบในวันพรุ่งนี้ แล้วเสด็จกลับไปสถานที่อยู่ของ
พระองค์ที่เดียว. วันรุ่งขึ้น พระนางแสดงอาการว่า ทรงประชวร ทรง
ให้สัญญาณแก่นางบำเรอทั้งหลาย แล้วทรงบรรทมอยู่. พระราชาประทับ
นั่งบนสรีหาศน์ ภายใต้อเศวนครทวยกขึ้น ทอดพระเนตรดูเหล่า
นางนักร้องทั้งหลาย ไม่เห็นพระเทวี จึงตรัสถามนางข้าบาทบริจาริกา
ทั้งหลายว่า พระเทวีไปไหน ? นางข้าบาทบริจาริกาทั้งหลายกราบทูลว่า
พระนางทรงพระประชวรพระเจ้าข้า. พระราชาจึงเสด็จไปยังสำนักของ
พระเทวี ประทับนั่งบนข้างพระที่บรรทมแล้ว ทรงลูบพระปฤษฎางค์
ตรัสถามว่า น้องนางผู้เจริญ เธอไม่มีผาสูกสำราญอะไรหรือ ? พระ-
เทวีทูลว่า ข้าแต่ महाराज เชื่อว่าความไม่ผาสูกสำราญอย่างอื่นไม่มี แต่
กระหม่อมฉันเกิดการแพ้พระครรภ์ พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสถามว่า
น้องนางผู้เจริญ เธอต้องการอะไร ? พระเทวีทูลว่า กระหม่อมฉัน
ต้องการผลมะม่วงชื่ออัปกันตระพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสถามว่า เทวี
มะม่วงชื่ออัปกันตระมีอยู่ที่ไหน ? พระเทวีทูลว่าขอเดชะ กระหม่อมฉัน
จะรู้จักมะม่วงชื่ออัปกันตระก็หาไม่ได้ เป็นแต่ว่า เมื่อกระหม่อมฉัน
ได้ผลของต้นมะม่วงชื่ออัปกันตระนั้น ก็จะมีชีวิตอยู่ เมื่อไม่ได้ คง
จะไม่มีชีวิตพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เราจักให้นำมา
เธออย่าเสียใจไปเลย. พระราชาครั้นทรงพลบโยนพระเทวีให้เบา
พระทัยแล้ว จึงเสด็จลุกขึ้นไปประทับนั่งบนราชบัลลังก์ รับสั่งให้
เรียกอำมาตย์ทั้งหลายมาแล้วตรัสถามว่า พระเทวีเกิดการแพ้พระครรภ์

อยากจะเสวยมะม่วงชื่อว่าอัปกันตระ ควรจะอย่างไร ? อำมาตย์
ทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ มะม่วงที่ตั้งอยู่ระหว่างกลาง
มะม่วง ๒ ต้น ชื่อว่ามะม่วงอัปกันตระ. พวกข้าพระพุทธเจ้าจักส่งคน
ไปยังพระราชอุทยาน ให้นำผลจากมะม่วงที่ตั้งอยู่ในระหว่างต้นมะม่วง
ทั้งสองต้นมาให้ประทานแก่พระเทวี. พระราชาตรัสว่า ดีแล้ว พวก
ท่านจงนำเอาผลมะม่วงเห็นปานนั้นมา แล้วทรงส่งราชบุรุษไปยัง
พระราชอุทยาน. ท้าวสักกะทรงบรรดาลให้ผลมะม่วงทั้งหลายในพระ-
ราชอุทยานอันตรธานไปเหมือนอย่างถูกคนเคี้ยวกินด้วยอานุภาพของ
พระองค์. ราชบุรุษทั้งหลายผู้ไปเพื่อต้องการผลมะม่วง เทียวไปตลอด
พระราชอุทยานทั้งสิ้น ไม่ได้แม้มะม่วง กับผลเดียว จึงกลับมากาบทูล
พระราชา ถึงความที่ผลมะม่วงไม่มีในพระราชอุทยาน พระราชา
ตรัสถามว่า ใครกินมะม่วงหมด ? พวกราชบุรุษกราบทูลว่า พวกดาบส
พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า พวกท่านจงไปยึดดาบสทั้งหลายนำออก
ไปจากพระราชอุทยาน. พวกราชบุรุษรับพระบัญชาแล้วพากันนำ
พระดาบสทั้งหลายออกไปจากพระราชอุทยาน. เป็นอันว่า มโนรถ
ของท้าวสักกะบรรลุถึงที่สุดสมประสงค์. พระเทวีกียังทรงบรรทมอยู่
นั้นแหละโดยผูกพระทัยเพื่อจะเสวยผลมะม่วงให้ได้. เมื่อพระราชาไม่
ทรงเห็นลู่ทางที่จะพึงกระทำ จึงสั่งให้อำมาตย์และพราหมณ์ทั้งหลาย
ประชุมกันแล้วตรัสถามว่า ท่านทั้งหลายยังจะทราบว่ามีมะม่วงอัปกันตระ
มีอยู่หรือ ? พราหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า ขอเดชะ ชื่อว่ามะม่วง

อัมพันตระเป็นเครื่องบริโภคนของเทวดาทั้งหลาย มีอยู่ภายในถ้ำทองใน
ป่าหิมพานต์ พวกข้าพระพุทธเจ้าได้ยินสืบ ๆ กันมาดังนี้ พระราชาตรัส
ถามว่า ก็ใครเล่าจักสามารถนำเอามะม่วงจากป่าหิมพานต์นั้นมาได้?
พวกพราหมณ์กราบทูลว่า ผู้ที่เป็นมนุษย์ไม่สามารถจะไปในที่นั้นได้
ควรจะส่งสุวโปตกลูกนกแขกเต้าตัวหนึ่งไป. ก็สมัยนั้น ในราชสกุล
มีลูกนกแขกเต้าตัวหนึ่ง ตัวใหญ่ประมาณเท่าคุมล้อแห่งยานของ
พวกเด็ก ๆ สมบูรณ์ด้วยเรี่ยวแรงมีปัญญา ฉลาดในอุบาย. พระราชา
จึงให้นำสุวโปตกนั้นมาแล้วตรัสว่า ลูกก่อนพ่อสุวโปตก เรามีอุปการะ
เป็นอันมากแก่เจ้า เจ้าได้อยู่ในกรงทอง กินข้าวตอกคละน้ำผึ้งในจาน
ทอง ดื่มน้ำเจื่อน้ำตาลกรวด แม้เจ้าก็ควรจะช่วยเหลือทำกิจอันหนึ่ง
ของเรา. สุวโปตกถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ กิจอะไร พระเจ้าข้า?
พระราชาตรัสว่า ลูกก่อนพ่อ พระเทวีเกิดแพ้พระครรภ์ อยากจะเสวย
มะม่วงอัมพันตระ ก็มะม่วงนั้นมีอยู่ในระหว่างกาญจนบรรพต ในป่า
หิมพานต์ เป็นเครื่องบริโภคนของเทวดาทั้งหลาย ผู้เป็นมนุษย์ไม่อาจ
ไปในที่นั้น ท่านควรนำผลมะม่วงจากป่าหิมพานต์นั้นมา. สุวโปตก
กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ได้พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักนำมาถวาย.
ลำดับนั้น พระราชาจึงให้สุวโปตกนั้นกินข้าวตอกคละน้ำผึ้งในจานทอง
ให้ดื่มน้ำเจื่อน้ำตาลกรวด ทาระหว่างปีกของสุวโปตกนั้นด้วยน้ำมัน
อันสุกได้ร้อยครั้ง แล้วอุ้มเสด็จไปประทับยืนที่สีหบัญชรแล้วปล่อยไป
ในอากาศ. ฝ่ายสุวโปตกนั้นแสดงการเคารพต่อพระราชาแล้วบินไปใน

อากาศ ล่วงเลยถิ่นมนุษย์ไปถึงสำนักของนกแขกเต้าทั้งหลายผู้อยู่ใน
ระหว่างภูเขาทั้งหนึ่ง ในหิมวันตประเทศ แล้วถามว่า มะม่วงชื่ออัปกัน-
ตระมีอยู่ที่ไหน ท่านทั้งหลายจงบอกสถานที่นั้นแก่ข้าพเจ้า. พวกนก
แขกเต้ากล่าวว่า พวกเราไม่รู้จัก พวกนกแขกเต้า ในระหว่างภูเขาที่
สองคงจักรู้. สุวโปคณันได้ฟังดังนั้น จึงได้บินจากนั้นไปถึงระหว่าง
เขาที่สอง ที่สาม ที่สี่ ที่ห้า ที่หก ก็ถามเหมือนอย่างนั้น. นกแขกเต้า
ทั้งหลายในระหว่างภูเขาที่หกเมื่อนั้นกล่าวกะสาสุวโปคณันว่า พวกเรา
ไม่รู้ พวกนกแขกเต้า ในระหว่างภูเขาที่ ๗ คงจักรู้. สุวโปคณัน
จึงบินในระหว่างภูเขาที่ ๗ เมื่อนั้น แล้วถามว่า มะม่วงชื่ออัปกันตระ
มีอยู่ที่ไหน ? นกแขกเต้าเหล่านั้นกล่าวว่า มีอยู่ในระหว่างกาญจน-
บรรพตในที่ชื่อนั้น. สุวโปคณกล่าวว่า ข้าพเจ้ามาเพื่อต้องการผล
ของมะม่วงอัปกันตระนั้น ท่านทั้งหลายโปรดนำข้าพเจ้าไปที่นั่นแล้ว
จงให้ผลจากมะม่วงชื่อว่าอัปกันตระนั้นแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด. หมู่
นกแขกเต้ากล่าวว่า สหาย มะม่วงอัปกันตระนั้น เป็นเครื่องบริโภคนของ
ท้าวเวสวัณมหาราช ใคร ๆ ไม่อาจเข้าไปใกล้ ต้นไม้ทั้งสิ้นล้อมด้วย
ดาบยาวเหล็ก ๗ ชั้น ตั้งแต่ราก มีกุมภัณฑ์และรากษสจำนวนพัน
รักษาอยู่ ผู้ที่หมุกุมภัณฑ์และรากษสเหล่านั้นเห็นแล้ว จะไม่มีชีวิต
รอด สถานที่นั้นเหมือนอเวจีมหานรก ประจุไฟลุกอยู่ตลอดกับ ท่าน
อย่าได้การทำวาทะปรารภในที่นั้นเลย. สุวโปคณกล่าวว่า ถ้าท่าน

ทั้งหลายไม่ไปของงบอกที่นั่นแก่ข้าพเจ้า. นกแขกเต้าทั้งหลายกล่าวว่า
ถ้าอย่างนั้น ท่านจงไปทางโน้น ๆ. สุวโปดกนั้นทรงจำหนทางได้แม่น
ย่ำ ตามที่นกแขกเต้าเหล่านั้นบอก จึงบินไปยังที่นั่น ไม่แสดงตน
ในตอนกลางวัน ในระหว่างมัชฌิมยาม ในเวลาที่พวกนกขยสนอน
หลับ จึงเข้าไปใกล้ต้นมะม่วงอัพภันตระเริ่มค่อย ๆ ปีนขึ้นทางระหว่าง
โคนต้นหนึ่ง ตาข่ายเหล็กก็กระทบกันเสียงดังกริ๊ก ๆ. พวกนกขย
เหล่านั้นตื่นขึ้นแลเห็นสุวโปดกอยู่ข้างใน จึงจับเอาไว้โดยหาว่าเป็น
โจรลักมะม่วง แล้วจัดแจงจะลงเครื่องกรรมกรณ์. นกขยคนหนึ่ง
กล่าวว่า เราจะใส่ปากกลืนกินมัน. นกขยอีกคนหนึ่งกล่าวว่า เรา
จะขี้อยู่ด้วยมือทั้งสอง ทำมันให้แหลกกระจาย นกขยอีกคนหนึ่ง
กล่าวว่า เราจะผ่าให้เป็นสองซีกปิ้งที่ถ่านไฟแล้วกินเสีย. สุวโปดก
นั้น แม้จะได้ยินการจัดแจงลงกรรมกรณ์ ของนกขยเหล่านั้นก็ได้
หวาดเสียวเลย เรียกพวกนกขยเหล่านั้นมาแล้วกล่าวว่า ท่านนกขย
ผู้เจริญ พวกท่านเป็นราชบุรุษของใคร. พวกนกขยกล่าวว่า เป็น
ราชบุรุษของท้าวเวสวัณมหาราช. สุวโปดกกล่าวว่า แม้พวกท่านก็
เป็นราชบุรุษของพระราชาองค์หนึ่ง แม้เราก็เป็นราชบุรุษของพระ-
ราชาผู้เป็นมนุษย์เหมือนกัน พระเจ้าพาราณสีทรงส่งเรามาเพื่อต้อง
การผลมะม่วงอัพภันตระ เรานั้นได้สละชีวิตเพื่อพระราชาของเราใน
เมืองพาราณสีนั้นนั่นแลจึงได้มา ก็บุคคลใดสละชีวิตเพื่อประโยชน์

แก่บิดามารดาและเจ้านายของตน บุคคลนั้นย่อมบังเกิดในเทวโลก
เที่ยงแท้ เพราะฉะนั้น แม้เราพ้นจากกำเนิดดิรัจฉานนี้แล้ว จัก
บังเกิดในเทวโลกเท่านั้น แล้วกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

บุคคลผู้กล้าหาญ ยอมเสียสละตน พาก
เพียรพยายามในประโยชน์ของท่านที่ได้เลี้ยง
ตนมา ย่อมถึงฐานะอันใด ข้าพเจ้าเป็นผู้จะ
ได้ฐานะอันนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภตุตฺรตุเถ ความว่า บุคคลผู้
พอกเลี้ยงด้วยการเลี้ยงดูด้วยอาหารเป็นต้น เรียกว่าผู้เลี้ยงดู. บุคคล
ผู้กล้าหาญเพียรพยายามเพื่อประโยชน์ แก่ท่านที่เลี้ยงดูนั้นแม้ ๓ ท่าน
คือบิดา ๑ มารดา ๑ เจ้านาย ๑ บทว่า ปรกฺกนฺโต ได้แก่ ผู้
กระทำความบากบั่นคือพยายาม. บทว่า ยํ ฐานะมธิคฺฉนฺติ ความว่า
ย่อมบรรลุถึงเหตุแห่งความสุขใด จะเป็นยศ ลาภ หรือสวรรค์สมบัติ
ก็ตาม. บทว่า สุโร ได้แก่ ผู้ไม่ขาด คือ เพียบพร้อมด้วยความ
พากเพียร. บทว่า อตฺตปริจฺจาคี ความว่า เป็นผู้ไม่ห่วงใยในกาย
และชีวิต สละตน เพราะประโยชน์ของท่านผู้ที่เลี้ยงดูจนแม้ทั้งสาม
ท่านนั้น. บทว่า ลภมาโน ภวามหิ ความว่า บุคคลผู้กล้าหาญเห็น
ปานนี้ฉันนั้น ย่อมได้ฐานะอันใด จะเป็นเทวสมบัติหรือมนุษย์สมบัติก็ตาม
แม้เราก็จะเป็นผู้ได้ฐานะอันนั้น เพราะฉะนั้น เราจึงมีแต่ความร่าเริง

เท่านั้น ไม่มีความสะดุ้งในเรื่องนี้ ก็ท่านทั้งหลายจะทำเราให้สะดุ้ง
หวาดเสียวได้อย่างไร.

สุวโปคกนั้นแสดงธรรมแก่พวกราक्षสเหล่านั้น ด้วยกาลานี้
ด้วยประการอย่างนี้. พวกราक्षสเหล่านั้นฟังธรรมของสุวโปคกนั้น
แล้ว มีจิตเลื่อมใสกล่าวว่า สุวโปคกนี้เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม ใคร ๆ
ไม่อาจฆ่าให้ตาย พวกเราจึงปล่อยสุวโปคกนั้นเสียเถิด ว่าแล้วก็ปล่อย
สุวโปคกพลางกล่าวว่า ดูก่อนสุวโปคกผู้เจริญ ท่านเป็นผู้พ้นภัยแล้ว
ท่านจงไปจากมือของพวกเราด้วยความสวัสดิ์เถิด. สุวโปคกกล่าวว่า
ท่านทั้งหลายอย่าได้กระทำการมาของข้าพเจ้าให้เปล่าประโยชน์เลย
จงให้ผลมะม่วงแก่ข้าพเจ้าสักผลหนึ่ง. รากษสทั้งหลายกล่าวว่า ดูก่อน
สุวโปคก เชื่อว่าการให้ผลมะม่วงผลหนึ่งแก่ท่าน หาได้เป็นภาระหน้าที่
ของพวกเรา ด้วยว่ามะม่วงบนต้นนี้ ท้าวเวสวัณมานับไว้ ๆ เมื่อ
ขาดหายไม่มีแม้แต่ผลเดียว ชีวิตของพวกเราก็จะไม่มี เพราะเมื่อท้าว
เวสวัณ โกรธแค้นดุจราวเดียว พวกเราก็จะเป็นเหมือนเมล็ดงาที่ใส่ลง
ในกระเบื้องอันร้อน กุมภัณฑ์ทั้งพันตนก็จะแตกละเอียดกระจายไป
ด้วยเหตุนี้ พวกเราจึงไม่อาจให้แก่ท่าน แต่พวกเราจักบอกสถานที่
ที่พอจะหาได้. สุวโปคกกล่าวว่า คนใดคนหนึ่งผู้สามารถจะให้
ท่านทั้งหลายบอกสถานที่ที่ได้เถิด. รากษสเหล่านั้นจึงบอกว่า ใน
ระหว่างตาค่ายแห่งกาญจนบรรพตนี้ มีดาบสชื่อโชติรสท่านบุชาไฟ
อยู่ในบรรณศาลาชื่อว่ากาญจนป็นติ ท่านเป็นกุลูปกะ คือนักบวช

ประจำตระกูลของท้าวเวสวัณ และท้าวเวสวัณส่งผลมะม่วงไปถวาย
เป็นประจำวันละ ๔ ผล ท่านจึงไปยังสำนักของพระดาบสนั้นเกิด.
สุวโปดกรับคำแล้วบินไปยังสำนักของดาบสนั้นไหว้แล้วจับอยู่ ณ ที่
ควรส่วนข้างหนึ่ง. ลำดับนั้น ดาบสจึงถามสุวโปดกนั้นว่า เธอมาจาก
ไหน ? สุวโปดกเรียนว่า มาจากสำนักของพระเจ้าพาราณสี. พระ-
ดาบสถามว่า มาเพื่อต้องการอะไร ? สุวโปดกเรียนว่า พระเทวีของ
พระราชแห่งกระผมเกิดความแพ้พระครรรภ์ อยากเสวย มะม่วง
สุกชื่ออัปกันตระ กระผมจึงได้มาเพื่อต้องการมะม่วงอัปกันตระนั้น
แต่พวกทราภสจะให้มะม่วงสุกชื่อว่าอัปกันตระแก่กระผมด้วยตนเองไม่
ได้ จึงส่งมายังสำนักของพระคุณเจ้า. พระดาบสกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น
เธอจงนั่งคอยก่อนจึงจักได้ ลำดับนั้น ท้าวเวสวัณส่งผลมะม่วง ๔
ผล มาถวายพระดาบสนั้น. พระดาบสนั้นไป ๒ ผล จาก ๔ ผลนั้น
ได้ให้สุวโปดกกินผลหนึ่ง เมื่อสุวโปดกนั้นกินมะม่วงผลนั้นแล้ว พระ-
ดาบสจึงเอามะม่วงอีกผลหนึ่งใส่สาแหรกคล้องคอสุวโปดก แล้วกล่าว
เธอจงไปในบัดเดี๋ยวนี้ แล้วก็ปล่อยสุวโปดกนั้นไป. สุวโปดกนั้นได้
นำผลมะม่วงนั้นมาถวายพระเทวี. พระเทวีเสวยผลมะม่วงนั้นแล้วก็ยัง
ความแพ้พระครรรภ์ให้สงบระงับลงได้. พระราชาทรงชื่นชมโสมนัส
อันมีการได้มะม่วงอัปกันตระนั้นมาเป็นเหตุ แต่พระราชาเทวีนั้นมิได้
มีพระราชโอรส.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุม

ชาดกว่า พระเทวีในกาลนั้นได้เป็นราหุลมารดาในบัดนี้ สวโปคกใน
กาลนั้น ได้เป็นราหุล พระราชาในกาลนั้นได้เป็นพระอานนท์ คาส
ผู้ให้มะม่วงสุกในกาลนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนคาสผู้อยู่ใน
พระราชอุทยานในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาอัมภันตรชาดกที่ ๑

๒. เสยยชาดก

คบคนประเสริฐก็ประเสริฐ

[๔๔๕] ผู้ใดคบหากับบุคคลผู้ประเสริฐ ผู้นั้น

ชื่อว่าเป็นผู้มีส่วนอันประเสริฐด้วย เราสมาน

ไมตรีกับพระยาโจรคนเดียว ก็ปลดปล่อย

ท่านทั้งหลายผู้ต้องโทษได้ทั้งร้อยคน.

[๔๔๖] เพราะฉะนั้น บุคคลคนเดียวสมาน

ไมตรีกับโลกทั้งมวลสิ้นชีพแล้ว ก็พึงเข้าถึง

สวรรค์ ท่านชาวาสีกรัฐทั้งหลายจงฟังคำ

ของเรานี้เถิด.

[๔๔๗] พระเจ้ากัณโฐสมหาราช ครอบครอง

ราชสมบัติเมืองพาราณสี ได้ตรัสพระดำรัส

นี้แล้ว ก็ทรงสละทั้งชนูและลูกสรเสยย ทรง

สมาทานสำรวมศีล.

จบ เสยยชาดกที่ ๒

อรรถกถาเสยยชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ

อามตย์ของพระเจ้าโกศลคนหนึ่งจึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า เสย-

ย โส เสยฺยโส อโหสิ ดังนี้.

ได้ยินว่า อำมาตย์ผู้นั้นมีอุปการะเป็นอันมากแก่พระราชา ได้เป็นผู้จัดสรรพทั้งปวงให้สำเร็จ. พระราชาทรงพระดำริว่า อำมาตย์นี้มีอุปการะเป็นอันมากแก่เรา จึงได้ประทานยศใหญ่โตแก่อำมาตย์นั้น อำมาตย์พวกอื่นอดทนอำมาตย์นั้นไม่ได้ ก็คอยส่อเสียดยุ้งพระราชาทำลายอำมาตย์นั้น. พระราชาทรงเชื่อกำของอำมาตย์เหล่านั้น มิได้ทรงพิจารณาโทษ รับสั่งให้จองจำอำมาตย์ผู้มีศิlnั้น ผู้หาโทษมิได้ด้วยเครื่องจองจำคือโซ่ตรวนแล้วให้ขังไว้ในเรือนจำ. อำมาตย์นั้นตัวคนเดียวเพื่ออยู่ในเรือนจำนั้น อาศัยศีลสมบัติได้เอ็กกคตาจิตแน่วแน่มในอารมณ์เดียว พิจารณาสังขารทั้งหลายก็ได้บรรลุโศดาปัตติผล. ครั้นในกาลต่อมา พระราชาทรงทราบว่ อำมาตย์นั้นไม่มีโทษ จึงรับสั่งให้ถอดเครื่องพันธนาการคือโซ่ตรวน แล้วได้พระราชทานยศอันยิ่งใหญ่กว่ายศครั้งแรก. อำมาตย์คิดว่า จักถวายบังคมพระศาสดา จึงถือเอาของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นเป็นอันมาก ไปยังพระวิหาร บูชาพระตถาคตถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดาเมื่อจะทรงกระทำปฏิสันถารกับอำมาตย์นั้น จึงตรัสว่า เราตถาคตได้ยิ่เห็นว่า ราชทัณฑ์อันหาประโยชน์มิได้ เกิดขึ้นแก่ท่านหรือ. อำมาตย์กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราชทัณฑ์อันหาประโยชน์มิได้ เกิดขึ้นแล้ว แต่ข้าพระองค์ได้กระทำประโยชน์จากสิ่งทีหาประโยชน์มิได้นั้น ข้าพระองค์นั้นนั่งอยู่ในเรือนจำแล้วทำโศดาปัตติผลให้เกิดขึ้นแล้ว. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อน

อุบาสก มิใช่ท่านเท่านั้น ที่นำเอาประโยชน์มาจากสิ่งที่มีประโยชน์
แม้โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ก็นำเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์มาจากสิ่ง
ไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเหมือนกัน อันอามาศ์นั้นทูลอาราธนาแล้ว
จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในพระครรภ์ของพระอัคร-
มเหสีของพระเจ้าพรหมทัตนั้น พอเจริญวัยก็เล่าเรียนศิลปะทั้งปวง
ในเมืองคักกศิลา เมื่อพระราชาบิดาสวรรคตแล้วก็ดำรงอยู่ในราชสมบัติ
มิได้ทรงยังทศพิธราชธรรมให้กำเริบ ครองราชสมบัติโดยธรรม
สม่ำเสมอ บำเพ็ญทาน รักษาศีล ๕ รักษาอุโบสถกรรม
ลำดับนั้น อามาศ์ผู้หนึ่งของพระองค์ก่อการประทุษร้ายขึ้นภายใน
พระราชวัง. ข้าราชการบริพารที่เป็นบาทบริจาริกาเป็นต้น จึงกราบทูล
แก่พระราชว่า อามาศ์ผู้นั้นก่อประทุษร้ายในภายในพระราชวัง.
พระราชาทรงสืบสวนแล้วทรงทราบได้ตามสภาพ จึงรับสั่งให้พา
อามาศ์นั้นมาเฝ้าแล้วตรัสว่า จำเดิมแต่เมื่อไป เจ้าอย่าได้มาอุปัฏฐาก
เราเลย แล้วทรงถอดยศเสีย. อามาศ์นั้นไปอุปัฏฐากพระเจ้าสามันต-
ราชองค์อื่น. เรื่องทั้งปวงได้กล่าวไว้ในมหาสัลวชาดกในหนหลัง
นั้นแหละ แม้ในชาดกนี้ พระราชานั้นทรงทดลองถึง ๓ ครั้ง
จึงเชื่อคำของอามาศ์นั้น ทรงดำริว่า จักยึดราชสมบัติในเมือง
พาราณสี จึงพร้อมด้วยบริวารอันใหญ่หลวงประชิดราชอาณาเขต

ของพระเจ้าพาราณสี. นายทหารผู้ใหญ่ของพระเจ้าพาราณสี
ประมาณ ๗๐๐ นาย รู้ประพจน์เหตุนั้นแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติ-
เทพ ได้ยินว่า พระราชาองค์โน้นคิดว่าจักยิธราชสมบัติในเมือง
พาราณสี จึงตีชนบทเข้ามา พวกข้าพระองค์จักไปในชนบทนั้นนั่น
แหละ แล้วจักจับพระราชาองค์โน้นมา. พระเจ้าพาราณสีตรัสว่า เรา
ไม่มีการกระทำความผิดด้วยราชสมบัติที่ได้ด้วยการเบียดเบียนผู้อื่น พวก
ท่านอย่ากระทำอะไร ๆ เขา. พระราชาโจรสัตว์จมาล้อมพระนครไว้.
อำมาตย์ทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระราชาอีกกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ
ขอพระองค์อย่าทรงกระทำอย่างนี้ พวกข้าพระองค์จะจับพระราชาโจร
นั้น. พระราชาตรัสว่า อย่าได้กระทำอะไร ๆ พวกท่านจงเปิดประตู
เมืองทุกประตู พระองค์เองทรงแวดล้อมด้วยหมู่อำมาตย์ ประทับนั่ง
บนบัลลังก์ในท้องพระโรง. พระราชาโจรโอบคิวกมณูษย์ที่ประตู
ทั้ง ๔ เข้าเมืองได้แล้วขึ้นยังปราสาทให้จับพระราชาผู้แวดล้อมด้วย
อำมาตย์ ๑๐๐ คน จองจำด้วยโซ่ตรวนทั้งหลายแล้วให้ขังไว้ใน
เรือนจำ. พระราชาประทับนั่งในเรือนจำนั้นแล ทรงแผ่เมตตาไปยัง
พระราชาโจร ทรงยังฉานมีเมตตาเป็นอารมณ์ให้เกิดขึ้น. ด้วย
อานุภาพแห่งเมตตาของพระเจ้าพาราณสีนั้น ความเร่าร้อนจึงเกิดขึ้น
ในกายของพระราชาโจร. พระสรีระกายทั้งสิ้นของพระราชาโจรนั้น
เป็นประหนึ่งถูกคบเพลิงในยมโลกลวกกลน. พระราชาโจรนั้นถูก
มหันตทุกข์ครอบงำจึงตรัสถามว่า มีเหตุอะไรหนอ. อำมาตย์ทั้งหลาย

กราบทูลว่า พระองค์ให้จำซึ่งพระราชผู้มีศีลไว้ในเรือนจำ ด้วย
เหตุ นั้น ทุกข์อันนี้จักเกิดขึ้นแก่พระองค์. ราชาโจรนั้นจึงเสด็จไป
ขอมาพระโพธิสัตว์ ตรัสว่า ราชสมบัติของพระองค์. จะเป็นของ
พระองค์เถิด แล้วทรงมอบราชสมบัติแก่พระเจ้าพาราณสีนั้นแล แล้ว
ทูลว่า ตั้งแต่เข้าไปอาศัยของพระองค์จึงเป็นภาระของหม่อมฉัน ให้ลง
อาญาแก่อำมาตย์ผู้ประทุษร้ายแล้วเสด็จไปยังพระนครของพระองค์เอง
พระโพธิสัตว์ประทับนั่งบนบัลลังก์ซึ่งยกเสวตรฉัตรขึ้นแล้วในท้อง
พระโรงอันอลงกต เมื่อจะทรงปราศรัยกับหมู่อำมาตย์ที่นั่งห้อมล้อมอยู่
จึงได้ตรัสคาถา ๒ คาถาแรกว่า:-

ผู้ใดคบหากับบุคคลผู้ประเสริฐ ผู้ นั้น
ชื่อว่าเป็นส่วนอันประเสริฐด้วย เราสมาน-
ไมตรีกับพระยาโจรคนเดียว ก็ปลดเปลื้อง
ท่านทั้งหลายผู้ต้องโทษได้ตั้งร้อยคน.

เพราะฉะนั้น บุคคลคนเดียวสมาน
ไมตรีกับโลกทั้งมวล ล้นชีพแล้วก็พึงเข้าถึง
สวรรค์ ท่านชาวกาสิกรัฐทั้งหลายจงฟังคำ
ของเราเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เสยฺย โส เสยฺยโส โหติ โย
เสยฺยมุปเสวติ ความว่า บุคคลชื่อว่าผู้มีส่วนอันประเสริฐ เพราะ
มีส่วน คือ โกฎาสอันประเสริฐกล่าวคือธรรมสูงสุดอันหาโทษมิได้

ได้แก่ บุคคลผู้อาศัยกุศลธรรม. บุคคลใดเข้าเสพกุศลธรรมภavana
อันประเสริฐนั้น หรือบุคคลผู้สูงสุดผู้ยินดีในกุศลธรรมอันประเสริฐ
นั้นบ่อย ๆ บุคคลนั้นเป็นผู้มีส่วนอันประเสริฐ คือเป็นผู้สำราญเสริญ
กว่าและเป็นผู้ยิ่งกว่า. ก็ด้วยบทว่า เอเกน สนฺธิ กตฺวาน สติ
วทุเม อโมจยฺ แม้ นี้ ฟังทราบดังนี้ว่า ก็เมื่อเราชองเสพเมตตา
ภavanaอันประเสริฐ ได้กระทำการติดต่อกือสืบทอดเมตตาภavanaกับ
พระยาโจรคนเดียว ด้วยเมตตาภavanานั้น ได้ปลดปล่อยท่านทั้งหลาย
ผู้จะถูกฆ่าได้ตั้งร้อยคน. ในคาถาที่ ๒ มีเนื้อความต่อไปนี้. เพราะ
เหตุที่เรากระทำการติดต่อด้วยเมตตาภavana โดยความเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันกับพระยาโจรคนเดียว จึงปลดปล่อยท่านทั้งหลายผู้จะ
ถูกฆ่าได้ตั้งร้อยคน เพราะฉะนั้น ฟังทราบเช่นนั้นว่าเพราะบุคคล
ผู้เดียวกระทำการติดต่อกับโลกทั้งปวง ด้วยเมตตาภavana ละไปแล้ว
จะเข้าถึงสวรรค์ในภพหน้า. เพราะเมตตาภavanaอันเป็นอุปปาदान
ให้ปฏิสนธิในภพจรรพ เมตตาภavanaอันเป็นอัปปนาदान ย่อม
ให้ปฏิสนธิในพรหมโลก ท่านแม่ทั้งปวงผู้เป็นชาวกาลสิกรัฐ จงฟังคำ
ของเราไว้.

พระมหาสัตว์พรรณนาคุณของภavana อันประกอบด้วย
เมตตา แก่มหาชนอย่างนี้แล้วทรงสละเสวตรจักรในพระนครพาราณสี
อันกว้างใหญ่ถึง ๑๒ โยชน์ แล้วเสด็จเข้าป่าหิมพานต์บวชเป็นฤๅษี

พระศาสดาทรงเป็นผู้ตรัสรู้ยิ่งแล้ว ทรงตรัสพระคาถาที่ ๓ ว่า :-

พระเจ้ากัณโฐสมหาราช ครอบครอง

ราชสมบัติเมืองพาราณสี ได้ตรัสพระดำรัส

นี้แล้ว ก็ทรงสละทิ้งชนูและลูกสรเสีย เข้า

ถึงความสำรวม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มหาราช แปลว่า พระราชา
ผู้ใหญ่. คำว่า กงฺโฐ เป็นพระนามของพระราชาผู้ใหญ่นั้น. บทว่า
พาราณสีคฺคโห ได้แก่ ผู้ยึดครองพระนครพาราณสี เพราะยึด
พระนครพาราณสีครอบครองอยู่. พระราชานั้น ตรัสพระดำรัสนี้
แล้ว ทรงวางคือละทิ้งชนู และลูกชนูก่ล่าวคือลูกสร. เข้าถึงความ
สำรวมในศีล คือบวช ก็แหละครั้งบวชแล้วก็ยังฉวนให้เกิดขึ้น
เป็นผู้มีฉวนไม่เสื่อมจึงได้เกิดขึ้นในพรหมโลก.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุม
ชาดกว่า พระราชาผู้เป็นโจรในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์ในบัดนี้
ส่วนพระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคค ฉะนั้นแล

จบ อรรถกถาเสยยชาดกที่ ๒

๓. วัตถุประสงค์โครงการ

หมู่อุสเอบได้ด้วยสามัคคีกัน

[๔๔๘] ดูก่อนเสียโคร่ง วันก่อน ๆ ท่านเคย
 ย่ำยี่หมูทั้งหลายในประเทศนี้ แล้วนำเอาหมู
 ตัวอ้วน ๆ มา บัดนี้ท่านเกิดชบเซามาแต่
 ผู้เดียว ดูก่อนเสียโคร่ง ก็วันนี้กำลังกาย
 ของท่านไม่มีหรือ.

[๔๔๕] ได้ยินว่า วันก่อน ๆ หมูเหล่านี้เห็น
ข้าพเจ้าเข้าแล้วก็กลัว ต่างก็บ่ายหน้าหนีไป
หาที่ซ่อนเร้นคนละทิศละทาง บัดนี้ หมู
เหล่านั้นมาประชุมรวมกันเป็นหมวดเป็นหมู่
อยู่ในที่ชัยภูมิดี ยากที่ข้าพเจ้าจะย่ำยีได้.

[๔๕๐] ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแก่หมู่หมู่วิมา
ประชุมกัน ข้าพเจ้าได้เห็นมิตรภาพอันน่า
อัศจรรย์ควรสรรเสริญแล้ว จึงขอกล่าว
สรรเสริญไว้ หมู่ทั้งหลายผู้มีเจียวเป็นกำลัง
ได้ชนะเสือโคร่งด้วยความสามัคคีอันใด ก็
พากันพันมรภัยด้วยความสามัคคีอันนั้น.

จบ วัฒนกิจสุกรชาดกที่ ๓

อรรถกถาวัฏฏกสูตรชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พระชนุกคหติสเถระ จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า วรฺ วรฺ ตฺว
ดังนี้.

ได้ยินว่า พระเจ้ามหาโกศลผู้เป็นพระชนกของเจ้าปัสเสน-
ทิโกศล ได้พระราชทานนางโกศลเทวีราชธิดา แก่พระเจ้าพิมพิสาร
ได้พระราชทานบ้านกาสิกคามอันเป็นบ้านที่มีรายได้เกิดขึ้นหนึ่งแสน
ให้เป็นมูลค่าแห่งจूरณสำหรับสร่งสนานแก่พระราชธิดานั้น. แต่เมื่อ
พระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระบิดา ฝ่ายพระนางโกศลเทวีถูก
ความโศกครอบงำก็ทิวงคต. ลำดับนั้น พระเจ้าปัสเสนทิโกศลทรง
พระดำริว่า พระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระบิดา ฝ่ายพระภคินี
ของเรา เมื่อพระสวามีสวรรคตแล้วก็ทิวงคต เพราะความโศก เรา
จักไม่ให้กาสิกคามแก่ใจผู้มาพ่อ. ทรงดำรินั้นแล้ว ก็ไม่ยอม
ยกบ้านกาสิกคามนั้นให้พระเจ้าอชาตศัตรู. เพราะอาศัยบ้านนั้นเอง
พระราชามั้ทั้งสองพระองค์นั้น จึงมีการรบกันตลอดเวลา. พระเจ้า
อชาตศัตรูทรงเป็นหนุ่มเข้มแข็งสามารถ ส่วนพระเจ้าปัสเสนทิโกศล
ทรงชราภาพแล้ว พระองค์จึงรบเพื่อยู่เนื่อง ๆ. ผู้คนแม่ของพระเจ้า
มหาโกศลก็พ่ายเพื่อยู่โดยมาก. ลำดับนั้น พระราชาตริสถามพวก
อำมาตย์ว่า พวกเราแพ้พระเจ้าอชาตศรูนั้เนื่อง ๆ ควรจะทำ
อย่างไรดีอำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ธรรมดาพระ-

ผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ฉลาดในความคิดอ่าน ควรจะฟังถ้อยคำ
ของภิกษุทั้งหลายในพระเชตวันมหาวิหาร. พระราชาทรงสั่งบังคับจาร-
บุรุษทั้งหลายว่า ถ้อยคำนั้น ท่านทั้งหลายจงฟังถ้อยคำสนทนาของ
ภิกษุทั้งหลายในเวลานั้น. จารบุรุษเหล่านั้น ได้กระทำอย่างนั้น
จำเดิมแต่นั้นมา. ก็ในกาลนั้นพระเถระผู้เฒ่า ๒ รูป คือพระทันตเถระ
และพระธนุคคหิตสเถระ อยู่ในบรรณศาลาท้ายวิหาร. บรรดา
พระเถระ ๒ รูปนั้น พระธนุคคหิตสเถระ กลับทั้งในปฐมยาม
และมัชฌิมยาม แล้วตื่นขึ้นในตอนปัจฉิมยาม นั่งเกาะคู้พื้นก่อนไฟ
ให้สว่างแล้วกล่าวว่า ท่านทันตเถระผู้เจริญ ท่านนอนอยู่หรือนั่งอยู่.
พระทันตเถระกล่าวว่า ผมไม่นอนแล้วจักทำอะไร. พระธนุคคหิตส-
เถระกล่าวว่า ลูกขึ้นนั่งก่อนเถอะขอรับ. พระธนุคคหิตสเถระนั้น
ลุกขึ้นนั่งแล้วกล่าวว่า ท่านทันตเถระผู้เจริญ พระเจ้าโกศลท้องพลุ้ย
องค์นี้เขลา กระทำพระกระยาหารที่เสวยในถาดให้เสียไปเปล่า แต่
ไม่ทรงทราบการจัดกระบวนรอบอะไรๆ พระองค์ผู้เป็นจอมนรชนจึง
ทรงแพ้แล้วแพ้เล่า. พระทันตเถระถามว่าถ้อยคำนั้น ควรจะอย่างไร ?
ขณะนั้น จารบุรุษเหล่านั้น ได้ยินฟังถ้อยคำของพระเถระทั้งสองนั้น.
พระธนุคคหิตสเถระวิจารณ์การรบว่า ท่านผู้เจริญ ชื่อว่าในการรบ
มีกระบวนจัดทัพอยู่ ๓ กระบวน คือ ปทุมพยุหะ กระบวนทัพ
รูปดอกปทุม ๑ จักกพยุหะ กระบวนทัพรูปล้อรถ ๑ สกฏพยุหะ
กระบวนทัพรูปเกวียน ๑ ถ้าพระเจ้าปัสเสนทิโกศลมีพระประสงค์จะ

จับพระเจ้าอชาตศัตรู ควรชุ่มคนไว้ที่เหลื่อมเขาทั้งสองด้านไว้ในท้อง
ภูเขาซ้อนโน้น แสดงกำลังพลข้างหน้าให้รู้ว่าอ่อนแอ อย่าให้พระเจ้า-
อชาตศัตรูทราบว่าเขาเข้าไปในระหว่างภูเขา แล้วสกัดกั้นทางเข้าไปเสีย
แล้วให้คนที่ชุ่มอยู่ที่เหลื่อมเขาทั้งสองข้างให้ร้องตีโอบเข้ามาทั้งข้าง
หน้าและข้างหลัง ก็อาจสามารถจับพระเจ้าอชาตศัตรูได้ เหมือน
จับปลาที่เข้าไปในข่าย และเหมือนจับลูกนกกระจาบไว้ในกำมือ
ฉะนั้น. พวกจารณบุรุษจึงกราบทูลขานนั้นแก่พระราชา. พระราชาได้
ทรงสดับดังนั้น จึงรับสั่งให้ลั่นกลองสงครามเกริ แล้วเสด็จไปตั้ง
กระบวนรบสภกัญญะ จับพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทั้งเป็น ได้ประทาน
ราชธิดาของพระองค์พระนามว่าวชิรกุมารีแก่พระภาคินัย และได้
ประทานบ้านกาสิกคามให้เป็นค่าสำหรับสรองสนานแก่พระราชธิดานั้น
แล้วทรงส่งไป. ประพฤติเหตุนี้ได้อปรากฏในหมู่ภิกษุสงฆ์. ครั้น
วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า คุณก่อน
อาวุโสทั้งหลาย ได้ยินว่าพระเจ้าโกศลทรงชนะพระเจ้าอชาตศัตรู
เพราะการวิจารณ์ของพระธนุคคหิติสเถระ. พระศาสดาเสด็จมาแล้ว
ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่อง
อะไรหนอ ? เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลได้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น มิในกาลก่อนพระธนุคคห-
ิติสะ ก็เป็นผู้ฉลาดในการจัดการรบมาแล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำ
เอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ในป่า.
ในกาลนั้น ช่างไม้คนหนึ่งจากหมู่บ้านช่างไม้ซึ่งตั้งอาศัยเมืองพาราณสี
อยู่ ไปป่าเพื่อต้องการไม้ เห็นลูกสุกรตกหลุมอยู่ จึงพาเอาไปเรือน
เลี้ยงไว้. ลูกสุกรนั้นถึงความเติบโต มีร่างกายใหญ่ มีเขี้ยวโจ่ง
เป็นสัตว์เพียบพร้อมด้วยมารยาท. ก็เพราะนายช่างไม้นำมาเลี้ยงไว้
จึงปรากฏชื่อว่าวัชฌเกสุกร. วัชฌเกสุกรนั้น ในเวลาช่างไม้ถากไม้
ก็เอางะยปากพลิกไม้ให้ เอาปากคาบนำมิด ขวาน สิว และฆ้อน
มาให้ ช่วยยุบปลายเส้นบรรทัดให้. ลำดับนั้น ช่างไม้ผู้นั้น จึงนำ
วัชฌเกสุกรนั้นไปปล่อยป่า เพราะกลัวว่า ใคร ๆ นั้นแหละจะฆ่ามัน
กินเสีย. ฝ่ายวัชฌเกสุกรนั้นก็เข้าป่าตรวจดูสถานที่อันผาสุกสำราญ
ปลอดภัย ได้เห็นชอกเขาใหญ่ในระหว่างภูเขาแห่งหนึ่ง บริบูรณ์ด้วย
เหง้ามันและรากไม้เป็นสถานที่อยู่น่าผาสุกครคร่ำด้วยสุกรหลายร้อย.
สุกรเหล่านั้นเห็นวัชฌเกสุกรนั้นแล้ว จึงมายังสำนักของวัชฌเกสุกร
นั้น. ฝ่ายวัชฌเกสุกรนั้นก็กล่าวกะสุกรเหล่านั้นว่า เราเที่ยวมองหา
พวกท่านอยู่ทีเดียว เออที่บัดนี้เราได้พบพวกท่านแล้ว อนึ่ง สถานที่
นี้ก็เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ และบัดนี้ เราก็จักอยู่ในที่นี้แล. สุกร
ทั้งหลายกล่าวว่า จริง สถานที่นี้น่ารื่นรมย์ แต่ในที่นี้มีอันตราย
วัชฌเกสุกรกล่าวว่า แม้เราได้เห็นท่านทั้งหลายแล้วก็รู้ถึงข้อนั้น
เมื่อท่านทั้งหลายอยู่ในที่อันสมบูรณ์ด้วยโคจรอย่างนี้ เนื้อและเลือด

ในร่างกายของท่านก็ไม่มี พวกท่านมีภัยอะไรในที่นี่. สุกกรทั้งหลาย
กล่าวว่า มีเสือโคร่งตัวหนึ่งมาแต่เขาคูรู ตะครุบเอาสุกรตัวใดตัวหนึ่ง
ที่มันพบเห็นเอาไป. วัฑฒกีสุกกรถามว่า ก็เสือโคร่งนั้นมันตะครุบเอา
ไปทุกวันเป็นประจำ หรือเว้นวันบ้าง ? สุกกรทั้งหลายกล่าวว่า มัน
ตะครุบเอาเป็นประจำทุกวัน. วัฑฒกีสุกกรถามว่า เสือโคร่งนั้นมีเท่าไร.
สุกกรทั้งหลายกล่าวว่า ตัวเดียว. วัฑฒกีสุกกรกล่าวว่า พวกท่านมี
ประมาณเท่านี้ ไม่สามารถเอาชนะเสือโคร่งตัวเดียวได้หรือ ?. สุกกร
ทั้งหลายกล่าวว่า ไม่สามารถ. วัฑฒกีสุกกรกล่าวว่า เราจักจับมัน
ขอให้พวกท่านกระทำตามคำของเราอย่างเดียว เสือโคร่งตัวนั้นมันอยู่
ที่ไหน ? สุกกรทั้งหลายกล่าวว่า มันอยู่ที่ภูเขาสูงหนึ่ง. วัฑฒกีสุกกรนั้น
ในคตินั้นเองให้จัดสุกกรทั้งหลาย เมื่อจะจัดแจงเฉพาะการสู้รบ จึง
กล่าวว่า ชื่อว่าการสู้รบมี ๓ กระบวน คือ กระบวนปทุมพยุหะ ๑
กระบวนจักกพยุหะ ๑ กระบวนสกกพยุหะ ๑ แล้วจัดโดยกระบวน
ปทุมพยุหะ. ก็วัฑฒกีสุกกรนั้นรู้จักที่อันเป็นชัยภูมิ เพราะฉะนั้น
จึงคิดว่า ควรจัดการสู้รบในที่นี่ จึงวางสุกรชั้นพ่อแม่ที่มีลูกอ่อนไว้
ในที่ท่ามกลางของสุกรเหล่านั้น วางนางสุกรปูนกลางล้อมสุกรชั้นพ่อแม่
แม่ที่มีลูกอ่อนเหล่านั้น วางสุกรหนุ่มล้อมนางสุกรวัยปูนกลางเหล่านั้น
วางสุกรแก่ล้อมสุกรหนุ่มเหล่านั้น วางสุกรที่มีเขี้ยวยาวล้อมสุกรแก่
เหล่านั้น แล้ววางสุกรที่มีพลกำลังสามารถในการสู้รบ จัดทำให้
หมวดหมู่ในที่นั้นๆ หมู่ละ ๑๐ และ ๒๐ ตัว ล้อมพวกสุกรที่มี

เจ็ยยาวเหล่านั้. ให้ขุดหลุมกลมไว้หลุมหนึ่ง ข้างหน้าที่ที่ต่นยืน
และให้ขุดหลุมหนึ่งไว้ข้างหลังที่ที่ต่นยืน ให้มีสัณฐานเหมือนกระดัง
ฝัดข้าว ลาดลึกไปโดยลำดับคล้ายเงื่อมเขา. เมื่อวัชฎกีสุกรนั้
พาสุกรนั้กรบประมาณ ๖๐-๗๐ ตัว เทียวจัดแจงการงานในที่นั้ ๆ
พร้อมกับพูดว่าพวกท่านอย่ากลัวเลย ดังนี้ จนอรุณขึ้น ฝ่าย
เสือโคร่งลุกขึ้นแล้วรู้ว่าได้เวลา ก็ไปยืนที่พื้นภูเขาคือตั้งอยู่ตรงหน้า
สุกรเหล่านั้ จ้องตาแลดูสุกรทั้งหลาย. วัชฎกีสุกรได้อาณัติสัญญาณ
แก่สุกรเหล่านั้ว่า พวกท่านจงจ้องตาตอบมัน สุกรเหล่านั้ก็จ้อง
ตาตอบ. เสือโคร่งอ้าปากหายใจ ฝ่ายสุกรทั้งหลายก็ได้กระทำเหมือน
อย่งนั้ เสือโคร่งถ่ายปัสสาวะ แม้พวกสุกรก็ถ่ายปัสสาวะบ้าง.
ดั่งนั้ เสือโคร่งนั้กระทำกริยาอาการอย่างใด สุกรทั้งหลายก็ทำ
กริยาอาการอย่งนั้. เสือโคร่งนั้คิดว่า เมื่อก่อนในเวลาที่เรามองดู
สุกรทั้งหลายพากันหนีไป วันนั้มันไม่หนีกลับเป็นศัตรูตอบเรา
กระทำล้อเลียนกริยาอาการที่เรากระทำ ในพื้นที่อันเป็นประธานนั้
มีสุกรตัวหนึ่งยืนสั่งการสุกรเหล่านั้อยู่ วันนั้ความปราชัยจะปรากฏ
แก่เราผู้มาแล้ว. เสือโคร่งคิดดั่งนี้แล้วจึงได้กลับไปยังที่อยู่ของตน
ที่เดียว. อนั้ มีขุททโกงคนหนึ่งผู้คอยกินเนื้อที่เสือโคร่งนั้คาบเอา
มาแล้ว ๆ ขุททโกงนั้ เสือโคร่งกลับมาเมื่อเปล่า เมื่อจะปราศรัย
กับเสือโคร่งนั้ จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ดูก่อนเสือโคร่ง วันก่อน ๆ ท่านเคย

ย้ายหมูทั้งหลายในประเทศนี้ แล้วนำเอาหมู
ตัวอ้วนๆ มา บัดนี้ ท่านเดินชบเซามาแต่
ผู้เดียว ดูก่อนเสื่อโคร่ง ก็วันนี้ กำลังกาย
ของท่านไม่มีหรือ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วรฺร วรฺร ตฺวํ นิหนํ ปุเร จริ
อสุริํ ปเทส อภิภุจฺย สุกเร ความว่า ดูก่อนเสื่อโคร่งผู้เจริญ
เมื่อก่อน ท่านครอบงำสุกรทั้งปวงในประเทศนี้ บรรดาสุกรเหล่านี้
ท่านเที่ยวฆ่าสุกรตัวเล็กๆ คือตัวอ้วนๆ ได้แก่ ตัวที่อุดมสมบูรณ์.
บทว่า โสทานิ เอโก พุยกฺขม ปคมฺม ฌายสิ ความว่า บัดนี้
ท่านไม่จับสุกรตัวอื่น ตัวเดียวเท่านั้น เดินชบเซาขึ้นมา. บทว่า
พลนฺนุ เจ พุยกฺขม น จชฺช วิชฺชติ ความว่า ดูก่อนเสื่อโคร่ง
ผู้เจริญ วันนี้ กำลังกายของท่านไม่มีหรือหนอ.

เสื่อโคร่งได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

ได้ยินว่า วันก่อนๆ หมูเหล่านี้เห็น
ข้าพเจ้าแล้วก็กลัว ต่างบ้ายหน้าหนีไปหาที่
ซ่อนเร้นคนละทิศละทาง บัดนี้ หมูเหล่านั้น
มาประชุมกันเป็นหมวดเป็นหมู่ อยู่ในที่
ชัยภูมิดี ยากที่จะย้ายได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสฺสฺสฺตา เป็นนิบาต. ก็เนื้อ
ความย่อมีดังต่อไปนี้ :- เมื่อก่อนสุกรเหล่านี้เห็นข้าพเจ้าแล้วถูกความ

กลัวคดีเบียดเบียน แสวงหาที่ด้านทานที่ซ่อนเร้นของตน ๆ เป็นคน
ละพวกคือต่างแยกกันไปคนละทิศละทาง คือบ้ายหน้าหนีไปยังทิศนั้น ๆ
บัดนี้ สุกรเหล่านั้นแม้ทั้งหมดมาประชุมอยู่รวมกันบนต้นไม้ และ
อยู่ในชัยภูมิอันยากที่ข้าพเจ้าจะย้ายได้ คือว่า วันนี้สุกรเหล่านี้ตั้งอยู่
ในชัยภูมิที่ข้าพเจ้าข่มขี้อยู่ได้ยาก.

ลำดับนั้น ชฎิลโง่เมื่อจะยังความอดสาเหให้เกิดแก่เสือโคร่งนั้น
จึงกล่าวว่า อย่างกลัว ไปเถอะ เมื่อท่านบนต้นไม้วิ่งเข้าไป สุกรทั้งหมด
กลัว จักพากันแตกหนีไป. เมื่อชฎิลโง่นั้นทำให้เกิดความอดสาเห
เสือโคร่งก็มีใจกล้าหาญกลับไปยืนที่พื้นภูเขาอีก. วัชฌเกสิสุกรคงยืนอยู่
ระหว่างหลุมทั้งสอง. ฝ่ายสุกรทั้งหลายก็กล่าวว่า นาย มหาโจรมาอีก
แล้ว. วัชฌเกสิสุกรกล่าวว่า อย่างกลัว อย่างกลัว เราจักจับมันเดี๋ยวนี้.
เสือโคร่งบนต้นไม้แล้วกระโจนขึ้นเบื่องบนวัชฌเกสิสุกร. ในเวลาที่เสือ
โคร่งนั้นตกลงมาเหนือตน วัชฌเกสิสุกรก็กลิ้งตัวหลุนขึ้นไปในหลุมที่
ขุดไว้ตรง ๆ โดยส่วนเบื้องหลังของเสือโคร่ง. เสือโคร่งไม่อาจ
ยังความเร็วไว้ได้ก็เลยไปทางส่วนเบื่องบน. ตกลงไปในปากหลุมอัน
คับแคบที่ขุดขวางไว้อันมีปากคล้ายกระดัง ได้เป็นเหมือนกระทำให้
กองตะนั้น. วัชฌเกสิสุกรขึ้นจากหลุมรีบไปโดยเร็วคุดสายฟ้า เอาเชืว
ขวิดเสือโคร่งเข้าในระหว่างขาอ่อน นึกฝ่าไปจนถึงม้าม เอาเชืวพัน
เนื้ออ้อย ๕ อย่าง ออกมาวงรอบหัวเสือโคร่งแล้วยกขึ้นทิ้งออกไป
นอกหลุมโดยกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงจับปัจจามิตรของพวกท่าน.

พวกสุกรที่มาก่อนก็ได้กินเนื้อเสือโคร่ง พวกที่มาภายหลังกล่าวว่า
ชื่อว่าเนื้อเสือโคร่งเป็นเช่นไร ? จึงเที่ยวดมปากของสุกรเหล่านั้น.
สุกรเหล่านั้นต่างก็ยังไม่พากันดีใจ. วัชฌกีสุกรเห็นอาการของสุกร
เหล่านั้นจึงกล่าวว่า เพราะเหตุไรหนอ. พวกท่านจึงไม่ยินดี. สุกร
ทั้งหลายกล่าวว่า นาย ประโยชน์อะไรด้วยเสือโคร่งตัวเดียวที่ถูกฆ่า
ชฎิลโกงผู้สามารถจะนำเอาเสือโคร่งตัวอื่น ๆ ตั้ง ๑๐ มาได้ ยังมีอยู่.
วัชฌกีสุกรถามว่า ชฎิลโกงนั่นคือใคร ? พวกสุกรกล่าวว่า ดาบส
ทุกิลคนหนึ่ง. วัชฌกีสุกรกล่าวว่า แม้เสือโคร่งเรายังฆ่าได้ ดาบส
ทุกิลนั้นจะพออะไรเรา มาเถิดท่านทั้งหลาย พวกเราจักจับดาบสทุกิล
นั้น ว่าแล้วก็ไปพร้อมหมู่สุกร. ฝ่ายดาบสโกง เมื่อเสือโคร่งชักเข้าอยู่
ก็คิดว่า พวกสุกรจับเสือโคร่งไปกระมังหนอ จึงเดินสวนทางไป
ได้เห็นสุกรทั้งหลายกำลังเดินมา จึงถือเอาบริวารของตนหนีไป ถูก
สุกรเหล่านั้นติดตาม จึงทิ้งบริวารทั้งหลายแล้วรีบขึ้นต้นไม้ไป
โดยเร็ว. สุกรทั้งหลายกล่าวว่า นาย บัดนี้ดาบสร้ายหนีขึ้นต้นไม้
ไปแล้ว. วัชฌกีสุกรถามว่า ต้นไม้ชื่ออะไร ? สุกรทั้งหลายบอกว่า
ต้นไม้เตื่อ. วัชฌกีสุกรนั้นจัดแจงว่า นางสุกรจงไปนำน้ำมา ลูกสุกร
จงบูด สุกรที่มีเขี้ยวาวจงกัดราก ฝ่ายสุกรที่เหลือจงล้อมรักษาไว้
เมื่อสุกรเหล่านั้นกระทำอยู่อย่างนั้น ตนเองก็งัดรากแก้วของต้นไม้เตื่อ
ให้ต้นไม้เตื่อล้มลงทันที เหมือนคนเอาขวานฟันฉะนั้น. พวกสุกร
ที่ยืนล้อมอยู่ ก็ทำให้ชฎิลโกงล้มลงบนภาคพื้นแล้วทำให้เป็นท่อนน้อย

ท่อนใหญ่แล้วกัณณิจนถึงกระดุก เชิญให้วัชฎเกศุกรนั่งบนลำต้น
มะเดื่อนั้นแหละ แล้วให้เอาสังข์เครื่องใช้สอยของชฎิลโก่งไปตักน้ำ
มาอภิเษกแต่งตั้งให้เป็นราชา และแต่งตั้งนางสุกรรুনสาวตัวหนึ่ง
แต่งตั้งให้เป็นอัครมเหสีของวัชฎเกศุกรนั้น ได้ยินว่า จำเดิมแต่นั้นมา
อำมาตย์ราชเสวกทั้งหลาย เชิญเสด็จพระราชดำเนิน ฌ อุทุมพร-
กัตรบิฐ แล้วอภิเษกด้วยสังข์ ๓ ชนิด สืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้
เทวดาผู้สถิตอยู่ในไพรศณท์นั้น เห็นความอัศจรรย์อันนั้น จึง
เยี่ยมหน้าเฉพาะต่อสุกรทั้งหลาย ฌ คำคมไม้แห่งหนึ่ง กล่าวคาถา
ที่ ๓ ว่า :-

ข้าพเจ้าขอนอบน้อม แก่หมู่สุกรที่มา
ประชุมกัน ข้าพเจ้าได้เห็นมิตรภาพอันน่า
อัศจรรย์ควรสรรเสริญ จึงขอกล่าวสรรเสริญ
ไว้ หมู่ทั้งหลายผู้มีเขี้ยวเป็นกำลัง ได้ชนะ
เสือโคร่งด้วยสามัคคีอันใด ก็พากันพ้นมรณ-
ภัย ด้วยสามัคคีอันนั้น ในเพราะกำลังแห่ง
เขี้ยวทั้งหลาย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นมตุถุ สงฺฆานํ ความว่า
การกระทำความนอบน้อมของเรา นี้ จะมีแก่หมู่สุกรผู้มาประชุมกัน.
บทว่า ทิสฺวา สยํ สุขยํ วทามิ อพฺภุตํ ความว่า ข้าพเจ้า
ได้เห็นความเป็นสหาย คือมิตรภาพอันไม่เคยมีในกาลก่อน ชื่อว่า

ไม่เคยมีนี่จึงกล่าว. บพว่า พุยกัมม มิกา ยตถ ชินีสู ทาจิโน
ความว่า ชื่อก็สุกรรมทุกทั้งหลายผู้มีเชื้อว ชนะเสื่อโครงด้วยความ
สามัคคีใด. อีกอย่างหนึ่งบาลีก็อันนี้แหละ. บพว่า สามคฺคิยา
ทาธพลสุ มุจฺจาเร ความว่า ก็ความสามัคคี คือความเป็นผู้มีอริยาสัย
เป็นอันเดียวกันในหมู่สุกรผู้มีเชื้อวเป็นกำลังนี้ใด ด้วยความสามัคคี
ในหมู่สุกรอันนั้น สุกรผู้มีเชื้อวเป็นกำลังเหล่านั้น จับปิจจามิตรได้
จึงพ้นจากมรณภัยในวันนี้.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระชนุกคหติสสะ ได้เป็นวัฑฒกีสุกรในครั้งนั้น
ส่วนรุกขเทวดาในครั้งนั้นได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาวัฑฒกีสุกรชาดกที่ ๓

๔. สิริชาดก

โกละเกิดแก่ผู้มีบุญ

[๔๕๑] ผู้ไม่มีบุญ จะเป็นผู้มีศิลป์หรือไม่ก็ตาม

ย่อมชวนขวยรวรรวมทรัพย์ไว้เป็นอันมาก

ผู้มีบุญย่อมใช้สอยทรัพย์เหล่านั้น

[๔๕๒] โกละเป็นอันมากย่อมล่วงเลยสัตว์

เหล่าอื่นไปเสีย เกิดขึ้นในที่ทั้งปวงเทียว

สำหรับผู้มีบุญอันกระทำไว้ ไซ้แต่เท่านั้น

รตนะทั้งหลายก็บังเกิดขึ้นแม้ในที่มิใช่ปอ-

เกิด.

[๔๕๓] ไก่ แก้วมณี ไม้เท้า และหญิงชื่อว่า

บุญญลักษณาเทวี ย่อมเกิดขึ้นแก่นาถปิณ-

ทิกเศรษฐีผู้ไม่มีบาป มีบุญอันกระทำไว้แล้ว.

จบ สิริชาดกที่ ๔

อรรถกถาสิริชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ
พราหมณ์โจรสลัดสิริคนหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า ยัม อุต-
ตูกา สงฺฆมรฺนติ ดังนี้.

ในชาดกนี้ เรื่องปัจจุบันมีพิสดารแล้วในขทิงการชาดกใน
หนหลังนั่นแล. แต่ในที่นี้ เทวดาผู้เป็นมิจกาทิฎฐิซึ่งสิงอยู่ที่ชุมประดู
ที่สี่ ในเรือนของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น เมื่อจะทำทัณฑกรรม
แก่ตนเอง จึงนำเอาเงิน ๕๔ โกฏิมาใส่เต็มฉาง ได้เป็นสหายกับ
ท่านเศรษฐี. ลำดับนั้น ท่านเศรษฐีได้นำเทวดานั้นไปยังสำนักของ
พระศาสดา. พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เทวดานั้น เทวดานั้น
ครั้นได้ฟังธรรมแล้วได้เป็นพระโสดาบัน. ตั้งแต่นั้นมาของของท่าน
เศรษฐีก็ได้เป็นเหมือนอย่างเดิม. ครั้งนั้น มีพราหมณ์ผู้รู้ลักษณะสิริ
ชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่งคิดว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นคนเจ้าใจแล้ว
กลับเป็นใหญ่ขึ้นอีก อย่างกระนั้นเลย เราทำที่เหมือนต้องการจะไป
เยี่ยมท่านเศรษฐีนั้น ไปลักเอาสิริจากเรือนของท่านเศรษฐีนั้นมาเสีย.
พราหมณ์นั้นไปยังเรือนของท่านเศรษฐี อันท่านเศรษฐีนั้นกระทำ
สักการะและสัสมานะแล้ว เมื่อกำลังกล่าวถ้อยคำเครื่องให้ระลึกถึงกัน
และกันอยู่ ท่านเศรษฐีกล่าวว่า ท่านมาหาข้าพเจ้า เพื่อต้องการอะไร ?
ก็ตรวจดูว่า สิริประดิษฐานอยู่ที่ไหนหนอ. ก็ท่านเศรษฐีมีไก่อขาว
ปลอดมีส่วนเปรียบดุสงฆ์ที่ขัดแล้ว ใส่ไว้ในกรงทองตั้งอยู่. สิริ
ประดิษฐานอยู่ที่หงอนของไก่อ้นั้น. พราหมณ์ตรวจดูอยู่รู้ว่าสิริประดิษ-
ฐานอยู่ที่ไก่อ้นั้น จึงกล่าวว่า ท่านมหาเศรษฐีข้าพเจ้าสอนมนต์พวก
มาณพ ๕๐๐ คน เพราะอาศัยไก่อัวหนึ่งขันไม่เป็นเวลา พวกมาณพ
และข้าพเจ้าจึงยอมล่ บาก ได้ยินว่า ก็ไก่อัวนี้ขันตรงเวลา ข้าพเจ้า

มาเพื่อต้องการไถ่ตัวนี้ ท่านโปรดให้ไถ่ตัวนี้แก่ข้าพเจ้าเถิด ท่าน
เศรษฐีกล่าวว่า จับเอาไปเถอะพราหมณ์ข้าพเจ้าให้ไถ่ตัวนี้ของท่าน.
ก็ในขณะที่ท่านเศรษฐีกล่าวว่า ให้ เท่านั้น สิริก็เคลื่อนจากหงอน
ของไถ่นั้นไปประดิษฐานอยู่ที่ดวงแก้วมณี ซึ่งวางอยู่เหนือหัวนอน.
พราหมณ์รู้ว่าสิริไปประดิษฐานอยู่ที่แก้วมณีจึงขอแก้วมณีแม้นั้น.
ในขณะที่ท่านเศรษฐีกล่าวว่า ข้าพเจ้าให้แก้วมณี เท่านั้น สิริก็
เคลื่อนจากแก้วมณีไปประดิษฐานอยู่ที่ไม้เจี๊วซึ่งวางอยู่เหนือหัวนอน.
พราหมณ์รู้ว่าสิริไปประดิษฐานอยู่ที่ไม้เจี๊วนั้น จึงขอไม้เจี๊วแม้นั้น.
ในขณะที่ท่านเศรษฐีกล่าวว่า จงถือเอาไปเถอะ เท่านั้น สิริก็เคลื่อน
จากไม้เจี๊วไปประดิษฐานอยู่ที่ศีรษะของภรรยาเอกของท่านเศรษฐี
ชื่อว่าบุญญลักษณาเทวี. พราหมณ์ผู้เป็นโจรลักสิริรู้ว่าสิริไปประดิษฐาน
อยู่ที่ภรรยาเอกของท่านเศรษฐี จึงคิดว่า เราไม่อาจขอภรรยาเอกนี้
ซึ่งเป็นภักดิ์ที่ท่านเศรษฐีสละไม่ได้ จึงได้กล่าวคำนี้กะท่านเศรษฐีว่า
ท่านมหาเศรษฐี ข้าพเจ้ามาด้วยใจว่า จักลักสิริในเรือนของท่านไป
ก็สิริได้ประดิษฐานอยู่ที่หงอนไถ่ของท่าน เมื่อท่านให้ไถ่แก่ข้าพเจ้า
สิริก็เคลื่อนที่จากไถ่นั้นไปประดิษฐานที่แก้วมณี เมื่อท่านให้แก้วมณี
สิริก็ไปประดิษฐานอยู่ที่ไม้เจี๊ว เมื่อท่านให้ไม้เจี๊ว สิริก็เคลื่อน
จากไม้เจี๊วไปประดิษฐานที่ศีรษะของนางบุญญลักษณาเทวี ข้าพเจ้า
คิดว่า สิ่งนี้หนอเป็นสิ่งที่สละไม่ได้ จึงไม่อาจลักสิริของท่าน ของ
ของท่านก็จึงเป็นของท่านเท่านั้น ครั้นกล่าวแล้วก็ลุกจากอาสนะ

หลีกไป. ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีคิดว่าจักราบทูลเหตุการณ์นี้แก่
พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงไปยังวิหาร บูชาพระศาสดา ถวายบังคม
พระศาสดาแล้วนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง กราบทูลเรื่องราวทั้งหมด
แก่พระตถาคตเจ้า. พระศาสดาได้ทรงสดับดังนั้นจึงตรัสว่า กุททบคิ
มิไซในบัดนี้เท่านั้นที่สิริของคนอื่นจะไปในที่อื่น ก็แม้ในกาลก่อน
สิริที่คนผู้มีบุญน้อยให้เกิดขึ้น ก็ไปอยู่แทบบาทมูลของคนผู้มีบุญ
เท่านั้น อันท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีทูลอ่อนวอนแล้ว จึงทรงนำเอา
เรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกาสีกรัฐ
พอเจริญวัยแล้วก็ได้เล่าเรียนศิลปะทั้งปวงในเมืองตักกศิลา อยู่ครอง
เรือน สดใจเพราะบิดามารดาทำกาลกิริยาตายไป จึงออกบวชเป็น
ฤาษีอยู่ในหิมวันตประเทศ ยังอภิญญาและสมบัติให้บังเกิดขึ้น โดย
กาลล่วงมาช้านาน ได้ไปยังชนบทเพื่อต้องการสเค็มและรสเปรี้ยว
ได้อยู่ในพระราชอุทยานของพระเจ้าพาราณสี วันรุ่งขึ้น เมื่อจะเที่ยว
ศึกษาจาร ได้ไปยังประตูเรือนของนายหัตถาจารย์. นายหัตถาจารย์นั้น
เลื่อมใสในอาจารย์มารยาทและวิหารธรรมของดาบสนั้น จึงถวาย
ภัตตาหารแล้วให้อยู่ในอุทยานปรนนิบัติอยู่เป็นนิตย์. เวลานั้น คน
หาฟืนเลี้ยงชีพคนหนึ่ง นำฟืนมาจากป่าไม่สามารถจะมาทันประตูเมือง
ได้ตามเวลา ในเวลาเย็นจึงทำฟืนไม้ให้เป็นเครื่องหนุนศีรษะนอน

ณ ศาลเจ้าแห่งหนึ่ง. มีไก่อจำนวนมากแม้ที่ชาวบ้านเขาปล่อยไว้ที่ศาลเจ้า พวกมันนอนอยู่บนต้นไม้ต้นหนึ่ง ไม่ใกล้ชายหาฟืนนั้น. ในเวลาใกล้รุ่ง ไก่ตัวที่นอนอยู่เหนือไก่เหล่านั้น ถ่ายคูรุดตามตัวของไก่ซึ่งนอนอยู่เบื้องล่าง และเมื่อไก่ที่นอนเบื้องล่างถามว่า ใครถ่ายคูรุดตัวเรา จึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าเอง. และเมื่อไก่ตัวล่างกล่าวว่า เพราะอะไร? จึงกล่าวว่า เพราะไม่ทันพิจารณาแล้วก็ถ่ายคูรุดลงไปอีก. แต่นั่น ไก่ทั้งสองตัวก็โกรธกันและกัน ทำการทะเลาะกันว่า กำลังของท่านมีหรือ กำลังของท่านมีหรือ? ลำดับนั้น ไก่ตัวที่นอนอยู่เบื้องล่างกล่าวว่า ใครฆ่าเราแล้วกินเนื้อที่สุกด้วยถ่านไฟ จักได้ทรัพย์พันกหาปณะแต่เช้าตรู่. ไก่ตัวที่นอนอยู่เบื้องบนกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าอวดอ้างด้วยอำนาจภูมิประมาณเท่านี้ ด้วยว่าบุคคลผู้กินเนื้อล่าของเรายจะได้เป็นพระราชา ผู้กินเนื้อภายนอก ถ้าเป็นบุรุษจะได้ตำแหน่งเสนาบดี ถ้าเป็นสตรีจะได้ตำแหน่งอัคมเหสี ส่วนผู้กินเนื้อติดกระดูกของเรา ถ้าเป็นคฤหบดีจะได้ตำแหน่งขุนคลัง ถ้าเป็นบรรพชิตจะได้เป็นพระประจักษ์ราชตระกูล. ชายหาฟืนได้ฟังคำของไก่ทั้งสองตัวนั้นแล้ว คิดว่า เมื่อเราได้ครองราชสมบัติแล้ว ก็ได้ด้วยทรัพย์พันหนึ่ง ย่อมไม่มีจึงค่อยๆ ปีนขึ้นไปจับไก่ตัวที่นอนอยู่บนฆ่าแล้วห่อไว้ คิดว่าเราจักเป็นพระราชา จึงเดินไป พอประตุมืองเปิดก็เข้าเมืองจัดการถอนขนไก่ ล้างน้ำให้สะอาดแล้วได้ให้แก่ภรรยาโดยสั่งว่า จงปรุงเนื้อไก่นี้ให้ดี. ภรรยาจัดแจงเนื้อไก่และข้าว

เสร็จแล้วน้อมเข้าไปให้แก่สามีโดยกล่าวว่า จงบริโภคเถื่อนาย. สามี
กล่าวว่า นางผู้เจริญ เนื่อนี้มีอานุภาพมาก เราบริโภคเนื่อนี้แล้ว
จักเป็นพระราชา เธอจักได้เป็นอัครมเหสี ดังนั้น สามีภรรยา
ทั้งสองจึงถือเอาข้าวและเนื่อนั้นไปฝังแม่น้ำคงคา คิดว่า อาบน้ำแล้ว
จึงจักบริโภค จึงได้วางภาชนะอาหารไว้ที่ริมฝั่งแล้วลงไปอาบน้ำ.
ขณะนั้น น้ำอุกถมพัดปั่นป่วนซัดมา ได้พาเอาภาชนะภัตตาหาร
ลอยไป. ภาชนะภัตตาหารนั้นถูกกระแสน้ำพัดมา มหาอำมาตย์ผู้เป็น
หัตถาจารย์ผู้หนึ่ง กำลังให้ช้างอาบน้ำอยู่ในแม่น้ำข้างได้เห็นเข้า จึงให้
ยกขึ้นมาแล้วให้เปิดดู ถามว่ามีอะไร ? พวกบริวารบอกว่า ภัตตาหาร
และเนื้อไก่ครบนาย. มหาอำมาตย์นั้นจึงให้ปิดภาชนะภัตตาหารนั้น
แล้วให้ประทับตรา ส่งไปให้ภรรยาโดยสั่งว่า เธออย่าเปิดเนื้อและ
ข้าวจนกว่าฉันจะมา. ฝ่ายบุรุษหาพินนั้นท้องอืดเพราะน้ำปนทราย
ซัดเข้าปาก จึงหนีไป. ลำดับนั้น คาบสผู้มีจักขุทิพย์รูปหนึ่งซึ่งเป็น
กฤตปะของนายหัตถาจารย์นั้น คิดว่าอุปัฏฐากของเรายังไม่พ้น
ตำแหน่งนายหัตถาจารย์ เมื่อไรหนอจึงจักได้สมบัติ จึงใคร่ครวญ
ด้วยทิพยจักขุ เห็นบุรุษนั้น รู้เหตุการณ์นั้น จึงรีบไปเรือนเสียก่อน
แล้วนั่งในนิเวศน์ของนายหัตถาจารย์. นายหัตถาจารย์มาถึงไหว้
พระคาบสนั้น แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ให้นำภาชนะภัตตาหาร
นั้นมา แล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงอังคาสพระคาบสด้วยเนื้อและ
ข้าวสุก. พระคาบสรับแต่ข้าวไม่รับเนื้อที่เขาถวายกล่าวว่า เราจะ

จัดแจงเนื้อนี้ เมื่อนายหัตถาจารย์กล่าวว่า จงจัดเถิดขอรับ จึงให้
กระทำเป็นส่วน ๆ ในบรรดาเนื้อล้าเป็นต้น แล้วให้เนื้อล้าแก่นาย-
หัตถาจารย์ ให้เนื้อภายนอกแก่ภรรยาของนายหัตถาจารย์นั้น ตนเอง
บริโภคเนื้อติดกระดูก. ในเวลาเสร็จกัตตกิจ พระดาบสนั้นเมื่อจะไป
กล่าวว่า ในวันที่สามจากวันนี้ไป ท่านจักได้เป็นพระราชา จงอย่า
เป็นผู้ประมาทครั้นกล่าวแล้วก็หนีไป. ในวันที่สาม พระเจ้า
สามันตราชยกทัพมาล้อมเมืองพาราณสี. พระเจ้าพาราณสีให้นาย-
หัตถาจารย์แต่งตัวเป็นพระราชาแล้วทรงสั่งว่า ท่านจงจีช้างรบ ส่วน
พระองค์เองปลอมเพศที่ใครไม่รู้จักเที่ยวไปในหมู่เสนา ถูกยิงด้วย
ลูกศรลูกหนึ่งซึ่งมีกำลังเร็วมาก จึงสวรรคตในขณะนั้นทันที. นาย-
หัตถาจารย์นั้นรู้ว่าพระราชาสวรรคตแล้ว จึงให้ชนกหาปณะออกมา
เป็นอันมาก แล้วให้เที่ยวตักตองป่าวร้องว่า ผู้ที่ต้องการทรัพย์จงออก
แนวหน้าสู้รบเถิด. พลนิกายจึงปลงพระชนม์พระราชาผู้เป็นข้าศึกได้
โดยครู่เดียวเท่านั้น. อำมาตย์ทั้งหลายถวายพระเพลิงพระศพของ
พระราชาแล้ว ประกษณ์กันว่า เราจะตั้งใครให้เป็นพระราชา จึงตกลง
กันว่า พระราชาเมื่อยังมีพระชนม์อยู่ได้พระราชทานเพศของพระองค์
แก่นายหัตถาจารย์ นายหัตถาจารย์นี้แหละกระทำการบงชียีตราช-
สมบัติไว้ได้ เราทั้งหลายจักให้ราชสมบัติแก่นายหัตถาจารย์นี้เท่านั้น
แล้วจึงอภิเษกนายหัตถาจารย์นั้นในราชสมบัติ ทั้งได้กระทำภรรยา
ของนายหัตถาจารย์นั้นให้เป็นอัครมเหสี. พระโพธิสัตว์ได้เป็นพระ

ประจำราชตระกูล.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว พระองค์เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ได้ตรัสพระคาถา ๒ คาถาว่า :-

ผู้ไม่มีบุญ จะเป็นผู้มีศีลปะหรือไม่มี

ศีลปะก็ตาม ย่อมชวนชวายเป็นธรรมทรัพย์

ใดไว้เป็นอันมาก ผู้มีบุญย่อมใช้สอยทรัพย์

เหล่านั้น. โภคะเป็นอันมากย่อมล่วงเลย

สัตว์เหล่านั้นไปเสีย เกิดขึ้นในที่ทั้งปวงแก่

ผู้มีบุญอันได้กระทำไว้แล้ว ไซ้แต่เท่านั้น

รัตนะทั้งหลายยังเกิดขึ้นแม้ในที่อันมิใช่บ่อ-

เกิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยิ อุตฺตฤกฺกา ความว่า บุคคลผู้ไม่มีบุญถึงความชวนชวา ย่อมชวนชวาเป็นอันมากด้วยกิจการงาน. บาลีว่า เย อุตฺตฤกฺกา ดังนี้ก็มี. อธิบายว่า บุรุษเหล่าใดชวนชวาในการรวบรวมทรัพย์ จะมีศีลปะเช่นศีลปะในเพราะช้างเป็นต้น หรือไม่มีศีลปะก็ตาม กระทำการงานโดยชั้นที่สุดด้วยการรับจ้าง รวบรวมทรัพย์เป็นอันมากไว้ บทว่า ลกฺขิกา ตานิ ญฺญุชเร ความว่า บุรุษอื่นผู้มีบุญเมื่อจะบริโภคผลบุญของตนแม้จะไม่ทำการงานอะไร ๆ ก็ย่อมได้ใช้สอยทรัพย์

ทั้งหลายที่เรียกว่าทรัพย์มากเหล่านั้น. บทว่า **อดิจุญญเณว ปาณิโน** ได้แก่ ล้วงเลงสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้เสีย. เอว อักษร ในบทว่า อดิจุญญเณว นี้แหละ พึงประกอบเข้ากับบทแรก มีใจความว่า ล้วงเลงเหล่าสัตว์ผู้ไม่ได้กระทำบุญไว้ ย่อมเกิดขึ้นในที่ทั้งปวงทีเดียว แก่บุคคลผู้ที่ได้กระทำบุญไว้. บทว่า **อปี นายตเนสุปี** ความว่า โดยที่แท้ โภคะทั้งหลายเป็นอันมากทั้งที่เป็นทรัพย์ที่มีวิญญูณครอง และทรัพย์ที่ไม่มีวิญญูณครอง ย่อมเกิดขึ้นแม้ในที่อันมิใช่บ่อเกิด คือ รัตนะทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นในที่อันมิใช่บ่อเกิดแห่งรัตนะ ทองเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นในที่อันมิใช่บ่อเกิดแห่งทองเป็นต้น ช้างเป็นต้นย่อมเกิดขึ้นในที่อันมิใช่บ่อเกิดแห่งช้างเป็นต้น. จริงอยู่ ในการที่แก้วมุกดา และแก้วมณีเป็นต้นเกิดขึ้นในที่อันมิใช่บ่อเกิดนั้น พึงแสดงเรื่องของ พระเจ้าทูลฐคามณิภยฆมหาราช.

ก็พระศาสดาครั้นตรัสพระคาถานี้แล้ว จึงตรัสสืบไปว่า คุณก่อน คฤหบดี ชื่อว่าบ่อเกิดอย่างอื่นเช่นกับบุญของสัตว์เหล่านี้ ย่อมไม่มี เพราะว่ารัตนะทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นแก่คนผู้มีบุญ แม้ในที่อันมิใช่บ่อเกิดทั้งหลาย แล้วทรงแสดงพระธรรมเทศานี้ว่า :-

**ขุมทรัพย์คือบุญนี้ ให้สมบัติอันน่าใคร่
ทั้งปวงแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เทวดา
และมนุษย์ทั้งหลายย่อมปรารถนาผลโดยยอม
ได้ผลนั้นทั้งหมดด้วยขุมทรัพย์คือบุญนี้.**

ความเป็นผู้มีผิวพรรณงาม ๑ ความเป็นผู้มี
เสียงไพเราะ ๑ ความเป็นผู้มีทรวดทรงงาม ๑
ความเป็นผู้มีรูปสวย ๑ ความเป็นอธิบดี ๑
ความเป็นผู้มีบริวาร ๑ ผลทั้งหมดนี้ อัน
เทวดาและมนุษย์ ย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์คือ
บุญนี้. ความเป็นเจ้าประเทศราช ๑ ความ
เป็นผู้มีอิศริยยศ ๑ ความสุขของพระเจ้า
จักรพรรดิอันเป็นที่รัก ๑ ความเป็นราชา
แห่งเทวดาในเทวโลก ผลทั้งหมดนี้
อันเทวดาและมนุษย์ย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์
คือบุญนี้. สมบัติอันเป็นของมนุษย์.
ความร่ำรวยยินดีในเทวโลก ๑ นิพพาน
สมบัติ ๑ ผลทั้งหมดนี้ อันเทวดาและ
มนุษย์ย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์คือบุญนี้. ผล
ทั้งหมดคือความที่บุคคลถึงพร้อมด้วยมิตรสัมป-
ความเพียรด้วยอุบายอันแนบกายได้เป็นผู้
ชำนาญในวิชาและวิมุตติ อันเทวดาและ
มนุษย์ย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์ค้ำบุญนี้. ปฏิ-
สัมภทา ๑ วิโมกข์ ๑ สากบารมี ๑

ปัจเจกโพธิ ๑ พุทธภูมิ ๑ ผลทั้งหมดนี้
อันเทวดาและมนุษย์ย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์คือ
บุญนี้. บุญอุสัสมปทา คือความถึงพร้อมด้วย
บุญนี้ ให้ความสำเร็จผลอันใหญ่ยิ่งอย่างนี้
เพราะฉะนั้น บัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์
ทั้งหลาย จึงสรรเสริญความเป็นผู้มีบุญอัน
ได้กระทำไว้ ดังนี้.

บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงรัตนะทั้งหลาย อันเป็นที่ประคองฐาน
แห่งสิริแม่ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
คำมีอาทิว่า กุกกุณฺโณ ดังนี้. ดังมีคาถาประพันธ์ว่า :-

ไก่อ่ แก้วมณี ไม้เท้า หญิงผู้มีบุญ-
ลักษณะ ย่อมเกิดแก่คนผู้ไม่มีบาป มีแต่
บุญอันได้กระทำไว้แล้ว.

คำว่า ทณฺโฑ ไม้เท้า ในคานานั้น ท่านกล่าวหมายเอา
ไ้ม้เจี๊วต. บทว่า ถิโย ได้แก่ นางบุญญลักษณาเทวี ผู้เป็นภรรยา
ของเศรษฐี. คำที่เหลือในคานานี้ ง่ายทั้งนั้น. ก็แหละ ครั้นตรัส
พระคานานี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็น
พระอานนท์ในบัดนี้ คาบสผู้เป็นกุกกุณะในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคค
ณะนี้แล.

จบ อรรถกถาสีริชาดกที่ ๔

๕. มณิสูกรชาดก

ของดีใครทำลายไม่ได้

[๔๕๔] พวกข้าพเจ้าประมาณ ๓๐ ตัว อาศัย
อยู่ในถ้ำแก้วมณี ๓ ปี ได้ปรึกษากันว่า จะ
ช่วยกันกำจัดแสงแก้วมณีให้เศร้าหมอง.

[๔๕๕] พวกข้าพเจ้าช่วยกันเสียดสีแก้วมณี
แก้วมณีกลับมีสีสุกใสขึ้นกว่าเก่า บัดนี้พวก
ข้าพเจ้าขอถามท่านถึงเหตุนี้ ท่านยอม
สำคัญกิจในเรื่องนี้อย่างไร.

[๔๕๖] ดูก่อนหมูทั้งหลาย แก้วไพฑูรย์นี้เป็น
ของบริสุทธิ์งามผ่องใสใคร ๆ ไม่สามารถจะ
กำจัดแสงแก้วไพฑูรย์นั้นให้เศร้าหมองได้
ท่านทั้งหลายจงพากันหลีกหนีไปอยู่ที่อื่นเสีย
เถิด.

จบ มณิสูกรชาดกที่ ๕

อรรถกถามณิสูกรชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ
การสมาคมแห่งนางสุนทรี จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า ทริยา
สตุต วสุธานี ดังนี้.

ก็สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์
สักการะ เคารพ นับถือ บูชา ยำเกรง ทรงได้จิวร บิณฑบาต
เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารเป็นปกติ. แม้ภิกษุสงฆ์ก็
เป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์สักการะ. เคารพ นับถือ บูชา ยำเกรง
และเป็นผู้ได้จิวรบิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริวารเป็น
ปกติ. ฝ่ายพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ใครๆ ไม่สักการะ เคารพ
นับถือ บูชา ยำเกรง ไม่ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัย
เภสัชบริวาร. ได้ยินว่า เมื่อลากสักการประคองห้วงน้ำใหญ่แห่ง
แม่น้ำใหญ่ ๕ สาย เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ พวก
อัญญเดียรถีย์ เลื่อมลากสักการะ เป็นผู้อับร้อม ประคองห้วงน้ำใน
เวลาพระอาทิตย์ขึ้น จึงมาร่วมประชุมหารือกันว่า จำเดิมแต่พระสมณ-
โคดมเกิดขึ้นแล้ว พวกเราเป็นผู้เลื่อมลากสักการะ ใครๆ ย่อมไม่รู้
แม้ความที่พวกเราเมื่ออยู่ พระสมณโคดมถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ
พวกเราจะร่วมกับใครดีหนอ จึงจะยังโทษมิใช่คุณ ให้เกิดขึ้นแก่
พระสมณโคดม ทำลากสักการะ ของพระสมณโคดมนั้นให้อันตรธาน
ไป. ลำดับนั้น พวกเดียรถีย์เหล่านั้นได้มีความคิดกันว่า พวกเรา
ร่วมกับนางสุนทรี จักสามารถทำได้. วันหนึ่ง พวกเดียรถีย์เหล่านั้น
ไม่พูดจากะนางสุนทรีผู้เข้าไปยังอารามของเดียรถีย์ ใหว่แล้วยืนอยู่.
นางสุนทรีนั้นถึงจะพูดจาบ่อยๆ ก็ไม่ได้คำตอบ จึงถามว่า เออ
พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายถูกใคร ๆ เบียดเบียนหรือ ? พวกอัญญเดียรถีย์

กล่าวว่า น้องหญิงเธอไม่เห็นหรือ พระสมณโคดมเที่ยวเบียดเบียน
พวกเรา กระทำให้เสื่อมลาภสักการะ. นางสุนทรินั้นจึงกล่าวอย่างนี้
ว่า ในเรื่องนี้ คิณครุจะอย่างไร. อัญญเดียรธีย์ทั้งหลายกล่าวว่า
น้องหญิง เจ้าแล เป็นผู้มัวรูปร่างงดงาม ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยความ
งาม จงยกโทษมิใช่ศขขึ้นแก่พระสมณโคดม ให้มหาชนเชื่อถือคำ
ของเจ้า แล้วกระทำให้เสื่อมลาภสักการะ. นางสุนทรินั้นรับคำว่าได้
จึงไหวแล้วหลีกไป จำเดิมแต่นั้นมา นางก็ถือดอกไม้อ่อน
เครื่องลูบไล้ กระบุง และผลเผ็ดร้อนเป็นต้น แล้วบ่าหน้าตรงไป
ยังพระเชตวันวิหารในตอนเย็น เวลาที่มหาชนฟังพระธรรมเทศนา
ของพระศาสดาแล้วเข้าเมือง และถูกถามว่า เธอจะไปไหน ? ก็กล่าวว่า
ไปสำนักพระสมณโคดม. ด้วยว่าเราอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับ
พระสมณโคดม แล้วก็ไปอยู่เสียในอารามของอัญญเดียรธีย์แห่งหนึ่ง
พอเช้าตรู่ ก็ยังลงหนทางสายที่จะไปพระเชตวัน บ่าหน้ามุ่งไป
พระนคร และถูกถามว่า สุนทร เธอไปไหนมาหรือ ? จึงกล่าวว่าเรา
อยู่ในพระคันธกุฎีหลังเดียวกันกับพระสมณโคดม ให้พระสมณโคดม
รับมัยยิดิด้วยกิเลสแล้วจึงมา. ครั้นล่วงไป ๒-๓ วัน พวกอัญญ-
เดียรธีย์ให้หาปณะแก่พวกนักร้อง แล้วกล่าวว่า พวกท่านจงไปฆ่า
นางสุนทร แล้วหมกไว้ในระหว่างกองหยากเยื่อดอกไม้ใกล้ๆ กับ
พระคันธกุฎีของพระสมณโคดมแล้วจึงมา. พวกนักร้องเหล่านั้นได้
กระทำอย่างนั้น. ลำดับนั้น พวกอัญญเดียรธีย์พากันทำความโกลาหลว่า

เราทั้งหลายไม่เห็นนางสุนทรี จึงกราบทูลพระราชา เป็นผู้อันพระราชา
ตรัสถามว่า ท่านทั้งหลาย มีความรังเกียจแห่งใจที่ไหน จึงกราบทูล
ว่า ทุกวันนี้ นางสุนทรีอยู่ในพระเชตวัน ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ไม่ทราบความเป็นไปของนางในพระเชตวันนั้น พระราชาทรงอนุญาต
ว่า ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงไปค้นหา นาง จึงพาคนผู้เป็นอุปัฏฐาก
ของตนไปยังพระเชตวันค้นหาอยู่ เห็นนางสุนทรีอยู่ในระหว่างกอง
ขยะดอกไม้ว จึงให้ยกศพนางสุนทรีขึ้นวางบนเตียงน้อยแล้วเข้าไปยัง
พระนคร กราบทูลแก่พระราชาว่า พวกสาวกของพระสมณโคดมคิดว่า
จักปกปิดกรรมชั่วที่พระศาสดาของตนกระทำ จึงฆ่านางสุนทรีแล้ว
หมกไว้ในระหว่างกองขยะดอกไม้ว พระราชาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ท่าน
ทั้งหลายจงไปเที่ยว ประกาศให้ทั่วพระนคร เดียรถียเหล่านั้นจึง
เที่ยว ประกาศ ในถนน ทั่วพระนคร โดยนัยเป็นต้นว่า ท่าน
ทั้งหลายจงดูกรรมของพวกสมณะ ศากยบุตร ดังนี้แล้วก็กลับมายัง
ประตูพระราชนิเวศน์อีก พระราชารับสั่งให้ยกร่างของนางสุนทรีขึ้นสู่
เตียงน้อยในป่าช้าฝัศดิบแล้วให้อารักษาไว้ ชาวเมืองสาวัตถิ ยกเว้น
พระอริยสาวก ที่เหลือโดยมาก กล่าวคำเป็นต้นว่า ท่านทั้งหลาย จง
ดูการกระทำของพวกสมณะ ศากยบุตร ดังนี้ แล้วเที่ยวคำภิกษุทั้งหลาย
ทั้งภายในเมืองและนอกเมือง. ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่
พระตถาคตเจ้า. พระศาสดาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น แม้เธอทั้งหลาย
จงใจทักท้วงตอบพวกมนุษย์เหล่านั้นอย่างนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า.

บุคคลผู้พูดคำไม่จริง ย่อมเข้าถึงนรก
หรือแม้บุคคลใดทำแล้วกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่
ได้ทำ คนแม่ทั้งสองนั้น เป็นมนุษย์มีกรรม
เลวทราม ละไปในโลกอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้
เสมอกัน.

พระราชาทรงส่งพวกราชบุรุษไปโดยรับสั่งว่า พวกท่านจงรู้ว่า
นางสุนทรีถูกคนอื่นฆ่า. ลำดับนั้น พวกนักเลงแม่เหล่านั้น ค็มสุรา
ด้วยกหาปณะเหล่านั้น กระทำการทะเลาะกันและกันอยู่. ในนักเลง
เหล่านั้น นักเลงคนหนึ่งพูดอย่างนี้ว่า ท่านฆ่านางสุนทรีด้วยการประ-
หารคราวเดียวเท่านั้น แล้วหมกไว้ในระหว่างกองขยะดอกไม้ จึงได้
ค็มสุราด้วยกหาปณะที่ได้จากการฆ่านางสุนทรีนั้น. พวกราชบุรุษจึง
จับนักเลงเหล่านั้นแสดงแก่พระราช. ลำดับนั้น พระราชาตรัสถาม
นักเลงเหล่านั้นว่า พวกเจ้าฆ่าหรือ? พวกนักเลงกราบทูลว่า พระ-
เจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ. พระราชาตรัสถามว่า ใครใช้ให้ฆ่า?
นักเลงทั้งหลายกราบทูลว่า ขอเดชะ พวกอัญญเดียรถีย์ใช้ให้ฆ่า
พระเจ้าข้า. พระราชารับสั่งให้เรียกพวกอัญญเดียรถีย์มาแล้วตรัสว่า
พวกเจ้าจงให้หานางสุนทรีไป จงเที่ยวไปตลอดทั่วพระนคร กล่าว
อย่างนี้ว่า นางสุนทรีนี้พวกเราประสงค์จะยกโทษพระสมณโคดม จึง
ให้ฆ่าเสีย โทษแห่งสาวกทั้งหลายของพระสมณโคดมไม่มีเลย เป็น
โทษของเราทั้งหลาย พวกอัญญเดียรถีย์เหล่านั้นได้กระทำอย่างนั้น

ตามรับสั่ง. ในกาลนั้น มหาชนผู้เขลาเชื่อ. ฝ่ายพวกอัญญเดียรฉิยัญญก
ลงอาญาในฐานะฆ่าคน. จำเดิมแต่นั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้มี
สักการะมากยิ่งขึ้น. ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันใน
โรงธรรมสภาว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย พวกเดียรฉิยัญญก จักยัง
ความมัวหมองให้เกิดแก่พระพุทธเจ้า ตนเองกลับเป็นฝ่ายมัวหมอง
อนึ่ง ลากสักการะใหญ่ยิ่งเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้า. พระศาสดาเสด็จ
มาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขานั่งสนทนากันด้วย
เรื่องอะไร ? เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ลงทราบแล้ว จึงตรัสว่า
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ใคร ๆ ไม่อาจทำความมัวหมองให้เกิดขึ้นแก่
พระพุทธเจ้า ชื่อว่าการกระทำความเศร้าหมองแก่พระพุทธเจ้า ก็เป็น
เช่นกับ ทำความเศร้าหมองแก่แก้วมณีชาติ. ในกาลก่อน สุกรทั้งหลาย
แม้พยายามอยู่ด้วยหวังว่าจักทำแก้วมณีชาติ คือมณีโดยกำเนิด ให้
เศร้าหมอง ก็ไม่ได้ อาจทำให้เศร้าหมอง อันภิกษุทั้งหลายทูลอ่อนวอน
แล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุง-
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในหมู่บ้านแห่ง
หนึ่ง พอเจริญวัยแล้ว เห็นโทษในกามทั้งหลายจึงออกจากเรือนข้าม
ทิวเขา ๓ ลูกในหิมวันตประเทศ ไปเป็นดาบสอยู่ในบรรณศาลา. ได้
มีถ้ำแก้วมณีอยู่ในที่ไม่ไกลบรรณศาลานั้น. สุกรประมาณ ๓๐ ตัว
อยู่ในถ้ำแก้วมณีนั่น มีราชสีห์ตัวหนึ่งเที่ยวไปในที่ไม่ใกล้ถ้ำนั้น. เขา

ของราชสีห์นั้นยอมปรากฏที่แก้วมณี. สุนทรทั้งหลายเห็นเงาราชสีห์
ตกใจกลัวสะดุ้ง จึงได้มีเนื้อและเลือดน้อย. สุนทรเหล่านั้นคิดกันว่า
เพราะแก้วมณีนี้ใส เงามันจึงปรากฏ พวกเราจึงทำแก้วมณีนี้ ให้
เศร้าหมอง ไม่มีสี จึงไปยังสระแห่งหนึ่งในที่ไม่ไกล กำลังเกลือกใน
เปือกตมแล้วมาสีที่แก้วมณีนั้น. แก้วมณีนั้นถูกชนสุนทรทั้งหลายเสียดสี
อยู่กลับใสแจ่มยิ่งขึ้น ประหนึ่งพื้นสุทธากาสอันบริสุทธิ์ สุนทรทั้งหลาย
มองไม่เห็นอุบาย จึงตกลงกันว่า จักถามอุบายเป็นเครื่องทำแก้วมณีนี้
ให้ปราศจากสีกะพระดาบา จึงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ ใ้แล้วยืน ณ
ส่วนข้างหนึ่ง กล่าวคาถา ๒ คาถาแรกว่า :-

พวกข้าพเจ้าประมาณ ๓๐ ตัว อาศัยอยู่
ในถ้ำแก้วมณี ๑ ปี ได้ปรึกษากันว่า จะช่วย
กันกำจัดแสงแก้วมณีให้เศร้าหมอง. พวก
ข้าพเจ้าช่วยกันเสียดสีแก้วมณี แก้วมณี
กลับมีสีสุกใสขึ้นกว่าเก่า บัดนี้ พวกข้าพเจ้า
ขอถามท่านถึงเหตุนี้ ท่านยอมสำคัญกิจใน
เรื่องนี้หรือไม่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทริยา แปลว่า ในถ้ำแก้วมณี.
บทว่า วสามเส แปลว่า ย่อมอยู่. บทว่า หนฺณาม ความว่า พวก
ข้าพเจ้าจักขจัด คือ แม้พวกข้าพเจ้าก็จักกระทำให้หมดสี. บทว่า
อิทฺถจิทานิ ปุจฺฉาม ความว่า บัดนี้ พวกข้าพเจ้าขอถามท่านถึง

ข้อนี้ว่า เพราะเหตุไร ? แก้วมณีนี้อันพวกข้าพเจ้าทำให้เศร้าหมองอยู่
ยังกลับสุกใส. บทว่า ก็ กิจจํ อิธ มณฺณสิ ความว่า ในเรื่องนี้
ท่านสำคัญกิจนี้ว่าอย่างไร.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ เมื่อจะบอกแก่สุกรเหล่านั้น จึงกล่าว
คาถาที่ ๓ ว่า :-

ดูก่อนหมูทั้งหลาย แก้วไพฑูรย์นี้เป็น
ของบริสุทธิ์งามผ่องใส ใคร ๆ ไม่อาจกำจัด
แสงแก้วไพฑูรย์นั้นให้เศร้าหมองได้ ท่าน
ทั้งหลายจงพากันหลบหนีไปอยู่ที่อื่นเสียเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อกาโง แปลว่า ในกระด้าง. บทว่า
สุโง แปลว่า งาม. บทว่า สิรี แปลว่า รัศมี. บทว่า อปุกุมถ
ความว่า ใคร ๆ ไม่อาจทำแสงของแก้วมณีนี้ให้พินาศไปได้ ก็พวก
ท่านแหละ จงละถ้ำแก้วมณีนี้ไปอยู่ที่อื่นเสียเถิด.

สุกรเหล่านั้นฟังฟังถ้อยคำของพระโพธิสัตว์นั้นแล้วได้กระทำ
เหมือนอย่างนั้น. พระโพธิสัตว์ทำมานให้เกิดขึ้นแล้ว ในเวลาสิ้น
อายุขัย ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระดาบสในครั้งนั้น คือเรตถาคต ฉะนี้แล

จบ อรรถกถาฉสุกขชาดกที่ ๕

๖. สาธุชาดก

อุบายไม่ให้ถูกฆ่า

- [๔๕๗] ท่านอย่าปรารถนาต่อหมู่อื่อสาธุกะเลย
เพราะว่าหมู่อื่อว่าสาธุกะนี้ บริโภคอาหาร
เป็นเครื่องเคี้ยวร้อน ท่านจงเป็นผู้มีความ
ขวนขวายน้อย เคี้ยวกินแต่ข้าวลีบนี้เถิด
นี่เป็นลักษณะแห่งความอายุยืน.
- [๔๕๘] ในไม่ช้า ราชบุรุษผู้มีบริวารมากนั้น ก็
จะเป็นแขกมาประชุมกัน ณ สถานที่นี้ ใน
กาลนั้นท่านก็จะได้เห็นหมู่อื่อสาธุกะตัวนี้ อัน
เจ้าของให้ทูปด้วยสาเกตะลุมพุกนอนตายอยู่.
- [๔๕๙] วัวชราทั้งสองตัวพอเห็นหมู่อื่อสาธุกะผู้
กล้าหาญอันเจ้าของทูปด้วยสาเกตะลุมพุก
นอนตายอยู่ ก็คิดร่วมกันว่า ข้าวลีบเท่านั้น
เป็นอาหารอย่างสูงสุดของเรา.

จบ สาธุชาดกที่ ๖

อรรถกถาสาลูกชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ การประเล้าประโลมของนางฉูลกุมาริกา จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า มา สาลูกสุต ปิยี้ ดังนี้.

เรื่องการประเล้าประโลมของนางฉูลกุมาริกานั้น จักมีแจ้งใน จุฬนารทกัศสพชาดก. แต่ในที่นี้พระศาสดาตรัสถามภิกษุเห็นว่า คู่ก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอกระสันขึ้นแล้วจริงหรือ ? ภิกษุนั้น กราบทูลว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสถามว่า ใครทำให้เธอ กระสันขึ้นมา ? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า นางฉูลกุมาริกาพระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุ นางฉูลกุมาริกา เป็นผู้กระทำความ จิบหายให้แก่เธอ แม้ในกาลก่อน เธอก็ได้เป็นแกงอ่อมของบริษัท ที่มา ในวันวิวาห์ของนางฉูลกุมาริกานี้ อันภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา แล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนคร พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นโคผู้ชื่อว่ามหาโลหิต ส่วนน้องชายของ พระโพธิสัตว์นั้น ได้เป็นโคผู้ชื่อว่า จุลโลหิต. โคทั้งสองตัวนั้นทำ งานในตระกูลหนึ่งในหมู่บ้าน. ตระกูลนั้น มีนางกุมาริกาคนหนึ่งกำลัง เจริญวัย. ตระกูลอื่นได้ขอนางกุมาริกานั้น. ครั้นนั้นตระกูลนั้นคิดว่า ในกาลวิวาหมงคลจักมีแกงอ่อม จึงปรนเปรอสุกรชื่อว่าสาลูกะด้วย

ข้าวยาคูและภัต. สาธุสุกรนั้นนอนอยู่ได้เตียง. อยู่มาวันหนึ่ง โค-
จุลโลโหิตกล่าวกะพี่ชายว่า พี่พวกเราทำงานในตระกูลนี้ ตระกูล
นี้อาศัยพวกเราเลี้ยงชีวิต ก็แหละ เมื่อเป็นอย่างนั้น มนุษย์เหล่านี้
ให้แต่หญ้าและฟางแก่พวกเรา แต่เลี้ยงดูสุกรตัวนี้ด้วยข้าวยาคูและภัต
และให้นอนได้เตียง สุกรตัวนี้จักทำอะไรแก่คนเหล่านี้. โคมหาโลหิต
กล่าวว่า พ่อ เจ้าอย่าปรารภนาข้าวยาคูและภัตของสุกรตัวนี้เลย ก็
ในวันวิเวกของนางกุมาริกานี้ เขาประสงค์จะทำสุกรตัวนี้ให้
เป็นแก่งอ่อม จึงเลี้ยงสุกรตัวนี้ด้วยข้าวยาคูและภัต เพื่อกระทำเนื้อ
ให้เป็นกล่อม ๆ อีก ๒-๓ วัน เจ้าจะเห็นสุกรตัวนั้นถูกเขาฆาตกร
ออกจากได้เตียงแล้ว ฆ่าสับให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ กระทำให้เป็น
อาหาร สำหรับเลี้ยงแขก ดังนี้ แล้วตั้งคาถา ๒ คาถาแรกว่า :-

ท่านอย่าปรารภนาต่อสาธุสุกรเลย

เพราะเขาบริโภคอาหารอันดีดร้อน ท่านจง

เป็นผู้มีความขวนขวายน้อยเคียงกินเกลบ

เถอะ นี่เป็นลักษณะแห่งความอายุยืน.

ในไม่ช้า ราชบุรุษผู้มีบริวารมากนั้น

จะเป็นแขกมาประชุมกันที่นี่ ในการนั้น

ท่านก็จะได้เห็นสาธุสุกรตัวนี้ ถูกเขาทุบ

ด้วยสากตะลุมพุก นอนตายอยู่.

ในกาลนั้น มีเนื้อความสังเขปดังต่อไปนี้ :- พ่อมหาจำเริญ
ท่านอย่าปรารถนาภาวะเช่นสาธุสุกรเลย เพราะว่าสาธุสุกรนี้
บริโภคอาหารอันเดือดร้อน คือโภชนะเครื่องฆ่าตน ซึ่งบริโภคแล้ว
ไม่นานนักจักถึงความตาย แต่ท่านจึงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย ไม่
ห่วงใย เกี่ยวกันกลับปนฟางนี้ที่ตนได้แล้วเกิด นี่เป็นลักษณะ คือ
เป็นนิมิตรให้รู้ถึงความเป็นผู้มีอายุยืนยาว บัดนี้ คือไม่นานนัก ราชน
บุรุษผู้มาในงานวิวาห์มงคลนั้น ชื่อว่าอำมาตย์ราชเสวก เพราะ
ประกอบด้วยบริวารเป็นอันมาก จักเป็นแขกมาในที่นี้ เมื่อนั้นแหละ
ท่านจะได้เห็นสาธุสุกรนี้ ถูกทูปด้วยสากตะลุมพุก เพราะประกอบ
ส่วนข้างบนเหมือนสาก นอนตายอยู่.

ต่อมาสองสามวันเท่านั้น เมื่อแขกในงานวิวาห์มงคลพากันมา
แล้ว เจ้าของงานทั้งหลายได้ฆ่าสาธุสุกรทำเป็นแกงอ่อม. โศกทั้งสอง
เห็นความวิบัตินั้นของสาธุสุกรนั้น จึงปรึกษากันว่า กลับเท่านั้น
เป็นของประเสริฐสำหรับพวกเรา. พระศาสดาทรงเป็นผู้ตรัสรู้พร้อม
เฉพาะแล้ว จึงตรัสพระคาถาที่ ๓ อันเกิดจากเรื่องนั้นว่า :-

วัชราทั้งสองได้เห็นสาธุสุกรผู้กล้า-

หาญ ถูกเจ้าของทูปด้วยสากตะลุมพุกนอน
ตายอยู่ จึงได้คิดกันว่า ข้าวลืบเท่านั้นเป็น
อาหารอย่างสูงสุดของพวกเรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภูสามิว ความว่า ข้าวลืบท่านั้น
เป็นอาหารประเสริฐ คือสูงสุดของเรา.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนານี้มาแล้ว ทรงประกาศ
สัจจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุนั้นดำรงอยู่ใน
โศดาปัตติผล. ภูถกุมาริกาในครั้งนั้น ได้เป็นนางภูถกุมาริกาในบัดนี้
แหละ สาธุกสุกรในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้กระสันในบัดนี้ โกจุล-
โลหิตในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์ในบัดนี้ ส่วนโคมหาโลหิตใน
ครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาสวลูกชาดกที่ ๖

๗. ลากครหิชาดก

วิธีการหลอกลวง

[๔๖๐] ไม่ใช่คนบ้าทำเป็นเหมือนคนบ้า ไม่ใช่
คนส่อเสียดก็ทำเป็นเหมือนคนส่อเสียด
ไม่ใช่คนพ้อรำกึ่งทำเป็นเหมือนคนพ้อรำ
ไม่ใช่คนตื่นขำก็ทำเป็นเหมือนคนตื่นขำ
ย่อมจะได้ลาภในคนผู้หลงใหลทั้งหลาย นี้
เป็นคำสั่งสอนสำหรับท่าน

[๔๖๑] ข้าแต่ท่านพราหมณ์ นาคีเดียนความ
ประพุดอันเป็นเหตุให้ได้ยศและทรัพย์โดย
ทำชื่อเสียงให้ตกไป หรือโดยไม่เป็นธรรม.
[๔๖๒] อนึ่ง ถ้าบุคคลจะถือเอาบาตรออกไป
บวชเสีย ความเป็นอยู่นี้แล ประเสริฐกว่า
การแสวงหาโดยธรรม.

จบ ลากครหิชาดกที่ ๗

อรรถกถาลากครหิชาดกที่ ๗

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุสัททริขของพระสารีบุตรเถระ จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า
นानุมมตุโต ดังนี้.

ได้ยินว่า สัททวิหาริกของพระเถระ เข้าไปหาพระเถระ ไหว้
แล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง แล้วถามว่า ท่านผู้เจริญ ขอบท่านโปรด
บอกปฏิบัติท่านจะให้ลาภเกิดแก่กระผม ภิกษุกระทำอะไรจึงจะได้ปัจจัย
มีจีวรเป็นต้น ขอรับ. ลำดับนั้น พระเถระจึงบอกปฏิบัติท่านจะให้
ลาภเกิดขึ้นแก่สัททวิหาริกนั้น ดังนี้ว่า คุณก่อนอาวโส ลาภสักการะ
ย่อมเกิดแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ๑. พึงทำลายหิริโอตตปละ
ภายในตนอันละสมณสัญญาเสีย ไม่เป็นบ้าเลย ทำเป็นเหมือนคนบ้า
๒. พึงกล่าววาจาต่อเสียด ๓. พึงเป็นเช่นกับนักฟ้อนรำ และ ๔. พึง
เป็นคนเอิกเกริกมีวาจาพล่อย ๆ. สัททวิหาริกนั้นคิดเตียนปฏิบัติท่าน
แล้วจึงลุกขึ้นหลีกไป. พระเถระเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว
กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนสารีบุตร
ภิกษุนั้นคิดเตียนลาภในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้
คิดเตียนแล้วเหมือนกัน อันพระเถระทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอา
เรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ พอเจริญวัยแล้ว
ในกาลมีอายุ ๑๖ ปีเท่านั้น ก็เรียนจบไตรเพท และศิลปศาสตร์ ๑๘
ประการ ได้เป็นอาจารย์ศึกษาปาโมกข์บอกศิลปะแก่มาณพ ๕๐๐ คน ใน
จำนวนมาณพเหล่านั้น มีมาณพคนหนึ่งพร้อมด้วยศิลาจารวัตร
วันหนึ่งเข้าไปหาอาจารย์ แล้วถามปฏิบัติท่านเป็นเครื่องให้เกิดลาภว่า

ขอท่านจงบอก ลากเกิดขึ้นแก่สัตว์เหล่านี้ได้อย่างไร ๆ อาจารย์กล่าวว่า
ว่า ดูก่อนพ่อมหาจารย์ ลากย่อมเกิดขึ้นแก่สัตว์เหล่านี้. ด้วยเหตุ
๔ ประการ แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ไม่ใช่คนบ้าทำเป็นเหมือนคนบ้า ไม่ใช่
คนส่อเสียดทำเป็นเหมือนคนส่อเสียด ไม่
ใ้ชนักฟ้อนรำทำเป็นเหมือนนักฟ้อนรำ ไม่
ใ้คนตื่นข่าวทำเป็นเหมือนคนตื่นข่าว ย่อม
จะได้ลากในหมู่คนหลงมกมาย นี่เป็นคำสอน
สำหรับท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นำนุมนุตโต ตัดเป็น อนุมนุตโต
แปลว่า ไม่ใช่คนบ้า. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ชื่อว่าคนบ้าเห็นเด็กหญิง
เด็กชายแล้ว แย่งเอาผ้าและเครื่องประดับเป็นต้นของเด็กเหล่านั้น
ถือเอาเนื้อ ปลา และขนมเป็นต้นจากที่นั้น ๆ โดยพลการมาเคี้ยวกิน
ฉันทใด คนใดเป็นคลุหัสถ์ ละทิ้งหิริโอตตปปะอันตั้งขึ้นภายในและ
ภายนอก ไม่เอื้อเฟื้อกุศลและอกุศล ไม่กลัวภัยในนรก ถูกความโลภ
ครอบงำ ถูกฉันทหาครอบงำจิต มัวเมาในกามทั้งหลาย กระทำกรรม
อันสาหัสมีติดช่องช่องเขาเป็นต้น แม้เป็นบรรพชิตก็ละหิริโอตตปปะ
เสีย ไม่เอื้อเฟื้อกุศลและอกุศล ไม่กลัวภัยในนรก ย่ำยีสิกขาบท
ที่พระศาสดาบัญญัติไว้ ถูกความโลภครอบงำ อันฉันทหาครอบงำจิต
อาศัยเพียงผ้าจีวรเป็นต้น ละทิ้งความเป็นสมณะของตนเสีย เป็นคน

ประมาทหัวเมา กระทำเวชกรรมและทูตกรรมเป็นต้น อาศัยอเนสนา การแสวงหาอันไม่สมควรมีการให้ไม้ไผ่เป็นต้นเลี้ยงชีวิต ก็ฉันนั้นเหมือนกัน บุคคลนี้แม้จะไม่เป็นบ้าก็เชื่อว่าเป็นคนบ้า เพราะเป็นเหมือนคนบ้า ลากย่อมเกิดขึ้นแก่ฤๅษีหรือบรรพชิตเห็นปานนี้โดยพลัน ส่วนบุคคลใด ไม่เป็นคนบ้าอย่างนั้น มีความละเอียด มีความรังเกียจ บุคคลนี้ย่อมไม่ได้ลากในหมู่คนผู้มั่งมัยมิใช่บัณฑิต เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ต้องการลาก จึงทำเป็นเหมือนคนบ้า.

แม้ในบทว่า ไม่เป็นคนส่อเสียด นี้ พึงทราบความอย่างนี้ว่า ส่วนบุคคลใดเป็นคนส่อเสียด นำความส่อเสียดเข้าไปในราชสกุลว่า บุคคลโน้นกระทำความชื่อนี้ บุคคลนั้นแย่งชิงยศของตนอื่นถือเอามาเพื่อตนเอง ฝ่ายพระราชาทั้งหลายก็คิดว่า ผู้นี้มีความเสนาหาในพวกเรา จึงตั้งบุคคลนั้นไว้ในตำแหน่งสูงๆ ฝ่ายอำมาตย์เป็นต้นย่อมสำคัญสิ่งที่จะพึงให้แก่บุคคลนั้น เพราะกลัวว่า ผู้นี้จะทำพวกเราให้แตกร้างในราชสกุล ลากย่อมเกิดแก่คนผู้ส่อเสียดในทันที ด้วยประการอย่างนี้ ส่วนคนใดไม่ส่อเสียด คนนั้นย่อมไม่ได้ลากในหมู่ชนผู้มั่งมัย.

บทว่า นานโณ ความว่า อันผู้จะทำลากให้เกิดขึ้น พึงเป็นเหมือนนักฟ้อนรำ. อธิบายว่า นักฟ้อนรำทั้งหลายละทิ้งหิริโอตตปปะเสย กระทำการเล่นด้วยฟ้อนรำ ขับร้อง และการประโคมรวบรวมทรัพย์สินอยู่ ฉันทใด ผู้ต้องการลากก็ฉันนั้นเหมือนกัน ต้องทำลายหิริ-

โอดตปปะเสย เป็นเหมือนสหายนักเลงของสตรี บุรุษ เด็กชาย และ
เด็กหญิงทั้งหลาย เทียวแสดงการเล่น มีประการต่าง ๆ ส่วนบุคคลใด
ไม่เป็นนักฟ้อนร่าอย่างนี้ บุคคลนั้นย่อมไม่ได้ลากในหมู่คนงมยาง.

บทว่า นากุตุหโโล ความว่า คนผู้มีวาจาพล่อยๆ เชื่อว่าคน
ตื่นข่าว. จริงอยู่ พระราชาทั้งหลายแวดล้อมด้วยหมู่อำมาตย์ ตรัสถาม
อำมาตย์ทั้งหลายว่า เราได้ฟังมาว่า ในที่โน้น คนถูกฆ่า ถูกปล้น
เรื่อน ลูกเมียของคนอื่นถูกข่มขืน นี่เป็นกรรมของพวกไหนนะ ?
ในหมู่อำมาตย์เหล่านั้น เมื่ออำมาตย์ที่เหลือไม่พูดอะไรเลย ผู้ใดลุกขึ้น
กราบทูลว่า คนชื่อโน้นๆ กระทำดังนี้ ผู้นี้เชื่อว่าคนตื่นข่าว. พระ-
ราชาทั้งหลาย ก็จะส่งราชบุรุษเหล่านั้นไปสืบสวน ห้ามปรามตามคำ
ของอำมาตย์ผู้นั้น ย่อมประทานยศใหญ่โตให้แก่อำมาตย์ผู้นั้น ด้วย
ทรงพระดำริว่า เพราะอาศัยผู้นี้ บ้านเมืองของเราจึงปราศจากโจร
ผู้ร้าย. ฝ่ายชนที่เหลือก็ให้ทรัพย์แก่ผู้นั้นเหมือนกัน เพราะกลัวว่า ผู้
นี้ถูกราชบุรุษไต่ถาม จะกล่าวมิดิมีร้ายให้. ลากย่อมเกิดแก่คนตื่นข่าว
ด้วยประการอย่างนี้. ส่วนผู้ที่ไม่ตื่นข่าวย่อมไม่ได้ลากในหมู่ชนที่
งมยาง. บทว่า เอสา เต อนุสาสี ความว่า นี่เป็นการพราสาสน
ในเรื่องการจะได้ลากแก่เจ้า จากสำนักของเรา.

อันเตวาสิกได้ฟังคาถาของอาจารย์แล้ว เมื่อจะติเตียนลาก จึง
กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ นาคิเดียนความ

ประพฤตินั้นเป็นเหตุให้ได้ลาภและยศ โดย

การทำชื่อเสียงให้ตกไปหรือโดยไม่เป็นธรรม.

อนึ่ง หากจะถือบาตรออกไปบวชเสีย ความ

เป็นอยู่นี้แล ประเสริฐกว่าการแสวงหาโดย

ไม่เป็นธรรม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยา วุตฺติ ได้แก่ การประพฤติ
เลื่องชื่อกันใด บทว่า วินิปาเตน คือ โดยการทำตนให้เสื่อมเสียไป.
บทว่า อหฺมมฺจริยาย วา ได้แก่ ด้วยการประพฤติไม่เป็นธรรม และ
ด้วยการกระทำอันไม่สมควร. อธิบายว่า ความประพฤตินั้นใด โดย
ทำตนให้เสื่อมเสียด้วยการถูกฆ่า ถูกจองจำ และถูกติเตียนเป็นต้น
และโดยประพฤติไม่เป็นธรรม ดังเราจะติเตียน คือนินทา ครอบงำความ
ประพฤตินั้น และการได้ยศและทรัพย์ทั้งปวง เราไม่ต้องการความ
ประพฤติเลื่องชื่อกันนั้น. บทว่า ปตุตฺมาทาย ได้แก่ ถิ่นภาชนะ
สำหรับเทียวภิกขาจาร. บทว่า อนาคาโร ปริพฺพเช ความว่า พึง
เป็นบรรพชิตไม่มีเหย้าเรือนเทียวไป. และเป็นสัปบุรุษไม่ประพฤติ
อธรรมด้วยกายทุจริตเป็นต้น. เพราะเหตุไร ? เพราะความเป็นอยู่นี้แล
ประเสริฐกว่าการแสวงหาโดยไม่เป็นธรรม. ด้วยบทว่า เอสาว ชีวิกา
เสยฺยา ยา จาหฺมมฺเณ เอสนา นี้ ท่านแสดงว่า การที่บรรพชิต

มีบาตรในมือเที่ยวภิกขาจารในตระกูลอื่น ๆ เท่านั้น ประเสริฐกว่า
การแสวงหาเลี้ยงชีพโดยธรรม คือ ดีกว่าร้อยเท่า พันเท่า.

มาณพครั้นพรรณนาคุณของบรรพชาอย่างนี้แล้ว จึงออกบวช
เป็นฤาษี แสวงหาภิกษาโดยธรรม ยังสมบัติทั้งหลายให้เกิดขึ้น ได้
มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า มาณพในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้ดีเตียนลาภในบัดนี้
ส่วนอาจารย์คือเรวตถาคค ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาชาดกที่ ๗

๘. มัจฉาทานชาดก

ว่าด้วยบุญที่ท่านแก้ปลา

[๔๖๓] ปลาทั้งหลายมีราคาถึงหนึ่งพันกหาปณะ

กับ ๗ มาสก ย่อมจะไม่มีผู้เชื่อถือเลย และ
ในที่นี้เราก็มีย ๗ มาสกเท่านั้น แต่เราก็ตซื้อ
ปลาพวกนั้นได้.

[๔๖๔] ท่านได้ให้โภชนะแก่ปลาทั้งหลาย แล้ว

อุทิศส่วนบุญให้แก่เรา เราะลึกถึงส่วนบุญ
อันนั้น และความนอบน้อมที่ท่านได้กระทำ
แล้ว จึงรักษาทรัพย์ของท่านนี้ไว้.

[๔๖๕] บุคคลผู้มีจิตคิดประทุษร้าย ย่อมไม่มี

ความเจริญเลย ไซ้แต่เท่านั้น เทวดาทั้งหลาย
ไม่บูชาผู้นั้น ผู้ใดทำกรรมอันชั่วช้า ยักยอก
เอาทรัพย์มรดกของบิดา ไม่ต้องการจะให้พี่
ชาย เทวดาทั้งหลายย่อมไม่บูชาผู้นั้น.

จบ มัจฉาทานชาดกที่ ๘

อรรถกถามัจฉาทานชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พ่อค้าโกณคนหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า อคฺขมนฺติ มจฺฉา
ดังนี้. เรื่องนี้ได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแล.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลกুমภี พอรู้เพียงสักกรวบรวมทรัพย์สมบัติไว้. และพระโพธิสัตว์นั้นมีน้องชายอยู่คนหนึ่ง. ในกาลต่อมา เมื่อบิดาของคนทั้งสองนั้นทำกาลกิริยาไปแล้ว วันหนึ่งพี่น้องทั้งสองนั้นคิดกันว่า พวกเราจักชำระสะสางการค้าขายอันเป็นของบิดาให้เรียบร้อยเสียที จึงไปยังบ้านหนึ่ง ได้ทรัพย์พันกหาปณะแล้วกลับมา บริโภคอาหารห่อแล้วรอเรืออยู่ที่ท่าแม่น้ำ. พระโพธิสัตว์ได้ให้อาหารที่เหลือแก่ปลาทั้งหลายในแม่น้ำคงคาแล้วให้ส่วนบุญแก่เทวดาประจำแม่น้ำ. เทวดาพออนุโมทนาส่วนบุญเท่านั้น ก็เจริญพอกพูนด้วยศอันเป็นทิพย์ จึงรำพึงถึงความเจริญสุขของตน ก็ได้รู้ถึงเหตุนี้. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ลาดผ้าห่มลงบนทรายนอนหลับไป. ส่วนน้องชายของพระโพธิสัตว์นั้น มีปกคินิสัยค่อนข้างเป็นโจรอยู่บ้าง เขาจึงทำห่อกรวดเข้าห่อหนึ่งให้เหมือนห่อกหาปณะ แล้ววางทั้งสองไว้รวมกัน เพราะประสงค์จะไม่ให้กหาปณะเหล่านั้นแก่พระโพธิสัตว์ จะถือเอาเสียเองคนเดียว. เมื่อพี่น้องทั้งสองนั้นขึ้นเรือไปถึงกลางแม่น้ำคงคา น้องชายทำเรือให้โคลงแล้วคิดว่าเราจะโยนห่อกรวดทิ้งน้ำ กลับโยนห่อทรัพย์พันกหาปณะลงไปเก็บซ่อนห่อกรวดไว้ แล้วกล่าวว่า คุณพี่ ห่อทรัพย์พันกหาปณะตกน้ำไปแล้ว เราจะทำอย่างไรกัน. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เมื่อมันตกน้ำไปแล้ว พวกเราจักกระทำอย่างไรได้ อย่าคิดมันเลย. เทวดาประจำแม่น้ำคิดว่า เราอนุโมทนาส่วนบุญที่

พระโพธิสัตว์นี้ให้ จึงเจริญด้วยศัพทีย เราจักรักษาทรัพย์อันเป็นของ
พระโพธิสัตว์นี้ไว้ จึงบันดาลให้ปลาปากกว้างตัวหนึ่ง กลืนห่อทรัพย์
นั้นไว้ด้วยอานุภาพของตน ตนเองถือการอารักขาอยู่ ฝ่ายน้องชายผู้
เป็นโจรเมื่อนั้นแล ไปถึงเรือนแล้วคิดว่า เราลงพี่ชายได้แล้ว จึงแก้
ห่อออกเห็นแต่กรวด มีหัวใจเหี่ยวแห้ง นอนกอดแม่แครงเดียวอยู่.
ในกาลนั้น พวกชาวประมงได้ทอดแหเพื่อจับปลา. ปลาตัวนั้นได้เข้าไป
ติดแหด้วยอานุภาพของเทวดา. พวกชาวประมงจับปลานั้นได้แล้ว
จึงเข้าไปยังพระนครเพื่อจะขายปลา. คนทั้งหลายเห็นปลาใหญ่จึงถาม
ราคา. ชาวประมงกล่าวว่า ท่านให้ทรัพย์หนึ่งพันกหาปณะกับเจ็ด
มาสก แล้วจงถือเอาปลานั้นไป. พวกประชาชนทำการหัวเราะเยาะว่า
แหมปลาราคาทั้งพันไม่เคยเห็น. พวกชาวประมงจึงถือเอาปลาไปยัง
ประตูเรือนของพระโพธิสัตว์กล่าวว่า ท่านจงถือเอาปลาตัวนี้. พระ-
โพธิสัตว์ถามว่า ปลานี้ราคาเท่าไร? ชาวประมงกล่าวว่า ท่านให้เจ็ด
มาสกแล้วเอาไปเถอะ. พระโพธิสัตว์ถามว่า พวกท่านเมื่อให้แก่คน
อื่นให้อย่างไร? พวกชาวประมงกล่าวว่า ให้แก่คนอื่น ๑ พันกับ ๗
มาสก แต่ท่านให้ ๗ มาสก แล้วเอาไปเถิด. พระโพธิสัตว์ให้พวก
ชาวประมงไป ๗ มาสก แล้วส่งปลาให้แก่ภรรยา. ภรรยาผ่าท้องปลา
เห็นห่อทรัพย์พันกหาปณะ จึงมอบแก่พระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์
ตรวจดูห่อทรัพย์นั้นเห็นตราของตน ก็รู้ว่าเป็นของตน จึงคิดว่า
บัดนี้ ชาวประมงเหล่านี้เมื่อให้ปลาตัวนี้แก่คนอื่น ก็ให้ถึง ๑ พัน

กหาปณะกับ ๗ มาสก แต่พอมาถึงเราเข้าไม่พุดถึงพันเลย ได้ให้เอา
เพียง ๗ มาสกเท่านั้น เพราะพันกหาปณะนั้นเป็นของของตน เรา
ไม่อาจให้ใคร ๆ ผู้ไม่รู้เหตุการณ์นี้เชื่อถือได้ จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

ปลาทั้งหลายมีราคา ๑ พันกหาปณะ

กับ ๗ มาสก ย่อมจะไม่มีผู้เชื่อถือเลย และ

ในที่นี้ เราก็มีย ๗ มาสกเท่านั้น แต่ก็ซื้อ

ปลาพวงนั้นได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อธิก ความว่า ชาวประมงถูก
คนอื่นถามย่อมกล่าวว่า ปลาทั้งหลายมีราคา ๑ พันกหาปณะกับอีก ๗
มาสก. บทว่า นโธ อตุลฺล โย อิมํ สทฺทเหตุยฺ ความว่า คนที่
ไม่รู้เหตุการณ์นี้โดยประจักษ์จะเชื่อถือคำของเรา ย่อมไม่มี หรือว่า
คนที่เชื่อคำนี้ที่ว่า ปลาทั้งหลายมีราคาประมาณเท่านี้ ย่อมไม่มี.
เพราะเหตุนี้แหละ คนอื่น ๆ จึงไม่ถือเอาปลาเหล่านั้น. บทว่า
มยฺหญฺจ อสฺสุ ความว่า อนึ่ง เราก็มีย ๗ มาสกเท่านั้น. บทว่า
มจฺจุทํ แปลว่า พวงปลา. เพราะว่า เขาผูกปลา แม้อื่น ๆ รวม
กับปลาตัวนั้น ท่านหมายเอาพวงปลาแม้ทั้งสิ้นนั้น จึงกล่าวคำว่า
มจฺจุทํ ได้แก่พวงปลานั้น บทว่า กิณฺณยุํ แปลว่า เราซื้อ อธิบาย
ว่า เราให้ ๗ มาสกเท่านั้น ถือเอาพวงปลาที่มีประมาณเท่านี้ได้.

ก็แหละ พระโพธิสัตว์ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงคิดดังนี้ว่า
เพราะอาศัยอะไรหนอ เราจึงได้กหาปณะเหล่านี้. ขณะนั้น เทวดา

ประจำแม่น้ำแสดงรูปร่างให้ปรากฏ ยืนอยู่ในอากาศกล่าวว่า เราเป็น
เทวดาประจำอยู่ในแม่น้ำคงคา ท่านให้อาหารส่วนเกินแก่ปลาทั้งหลาย
แล้วให้ส่วนบุญแก่เรา ด้วยเหตุนี้ เราจึงมาอารักขาทรัพย์ของท่าน
ไว้ เมื่อจะแสดงความให้แจ่มแจ้ง จึงกล่าวคาถาว่า :-

ท่านได้ให้โภชนะแก่ปลาทั้งหลาย แล้ว

อุทิศส่วนบุญให้แก่เรา เรายะลิกถึงส่วนบุญ

อันนั้น และความนอบน้อมที่ท่านกระทำแล้ว

จึงรักษาทรัพย์ของท่านไว้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทกฺขิณฺ ความว่า การให้ส่วน
บุญชื่อว่า ทกฺขิณฺ ในที่นี้. บทว่า กตฺ อปฺจิตฺ ตยา ความว่า เรา
ระลิกถึงความนอบน้อมที่ท่านกระทำแก่เรานั้น จึงรักษาทรัพย์ของ
ท่านไว้.

ก็แหละ เทวดาประจำแม่น้ำนั้น ครั้นกล่าวคาถานี้แล้ว จึง
บอกการคดโกงที่น้องชายกระทำทั้งหมดแก่พระโพธิสัตว์นั้น แล้ว
กล่าวว่า บัดนี้น้องชายของท่านมีหัวใจเหี้ยมเห้นนอนอยู่ ชื่อว่า
ความเจริญย่อมไม่เกิดแก่คนผู้มีจิตประทุษร้าย อันเราคิดว่า ทรัพย์
อันเป็นของท่านอย่าได้พินาศเสียหายเสีย จึงได้นำทรัพย์นั้นมาให้ท่าน
ท่านอย่าให้ทรัพย์นี้แก่น้องชายโจรของท่าน จงถือเอาผู้เดียวทั้งหมด
เถิด แล้วกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

บุคคลผู้นี้จิตคิดประทุษร้าย ย่อมไม่มี
ความเจริญเลย ใช่แต่เท่านั้น เทวดาทั้งหลาย
ก็ไม่บูชาผู้นั้น ผู้ใดทำกรรมอันชั่วช้า ยักยอก
เอาทรัพย์มรดกของบิดา ไม่ต้องการให้พี่ชาย
เทวดาทั้งหลายย่อมไม่บูชาผู้นั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ผาติ โหติ ความว่า ชื่อว่า
ความเจริญในโลกนี้หรือในโลกหน้า ย่อมไม่มีแก่บุคคลเห็นปานนั้น.
บทว่า น จาปี น ความว่า เทวดาทั้งหลายผู้อารักขาสมบัติของ
พระโพธิสัตว์นั้น ย่อมไม่บูชาบุคคลนั้น.

ดังนั้น เทวดาผู้ไม่ประสงค์จะให้กหาปณะแก่โจรผู้ประทุษร้าย
มิตร จึงกล่าวอย่างนั้น. ส่วนพระโพธิสัตว์คิดว่า เราไม่อาจกระทำ
อย่างนั้น จึงได้ส่งทรัพย์จำนวน ๕๐๐ ไปให้แก่น้องชายผู้เป็นโจร
แม่นั้น.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศ
สัจจะทั้งหลายแล้วทวงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ พ่อค้าดำรงอยู่
ในโศดาปัตติผล. น้องชายในครั้งนั้น ได้เป็นพ่อค้าโกงในบัดนี้. ส่วน
พี่ชายในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถา มัจฉทานชาดกที่ ๘

๕. นานาฉันทชาดก

ว่าด้วยต่างคนต่างใจ

[๔๖๖] ข้าแต่มหाराชา ข้าพระบาททั้งหลายอยู่
รวมในเรือนหลังเดียวกัน แต่มีฉันทะต่างกัน
ข้าพระบาทอยากได้บ้านส่วย นางพราหมณี
อยากได้โคนมสักร้อยหนึ่ง.

[๔๖๗] ลูกชายอยากได้รถเทียมม้าอาชาไนย ลูก
สะใภ้อยากได้ภูณทลแก้ว ฝ่ายนางปุณณทาสี
ผู้ชั่วช้าก็จ้านงจะใคร่ได้ครกสากและกระดัง.

[๔๖๘] ท่านทั้งหลายจงให้บ้านส่วยแก่พราหมณ์
จงให้โคนมร้อยหนึ่งแก่นางพราหมณี จงให้
รถเทียมม้าอาชาไนยแก่ลูกชาย จงให้ภูณทล
แก้วแก่ลูกสะใภ้ และจงให้ครกตำข้าวสาก
และกระดังแก่นางปุณณทาสีผู้ชั่วช้า.

จบ นานาฉันทชาดกที่ ๕

อรรถถานานาฉันทชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ
การได้พร ๘ ประการของท่านพระอานันทเถระ จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำ

เริ่มต้นว่า นานาฉนฺทา มหาราช ดังนี้. เรื่องนี้จักมีแจ้งในชุมนุม-
ชาดก เอกาทสนิบาต.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของ
พระเจ้าพรหมทัตนั้น พอเจริญวัย เล่าเรียนศิลปะทั้งปวงในเมือง
ดักกศิลา เมื่อพระราชบิดาสวรรคต ก็ได้ครองราชสมบัติ. พระโพธิ-
สัตว์นั้น มีปุโรหิตของพระราชบิดาถูกถอดจากตำแหน่ง. ปุโรหิตนั้น
เป็นคนเจ้าชู้ อาศัยอยู่ในเรือนคนชราแห่งหนึ่ง. ครั้นวันหนึ่ง
พระโพธิสัตว์ปลอมเพศโดยใคร ๆ ไม่รู้จัก เสด็จเที่ยวตรวจตราพระ-
นครในตอนกลางคืน. พวกโจรที่กระทำโจรกรรมแล้ว พากันดื่มสุรา
ในโรงสุราแห่งหนึ่ง เอาหม้อใส่สุราไว้ต่างหากหม้อหนึ่ง ถือไปบ้าน
ของตน ๆ ในระหว่างทาง ได้เห็นพระโพธิสัตว์นั้นเข้าจึงกล่าวว่า เฮ้ย
เจ้าเป็นใคร? แล้วตี่ชิงเอาผ้าห่ม ใ้ห้อยกหม้อสุรานั้นชูให้เดินไป.
ฝ่ายพราหมณ์นั้น ขณะนั้น ออกไปยืนอยู่ในระหว่างถนน ตรวจดู
คาวนักษัตริย์ว่าพระราชาทกอยู่ในเงื้อมมือของพวกศัตรู จึงเรียกนาง
พราหมณี. นางพราหมณีนั้นกล่าวว่า อะไรกันคะท่าน แล้วรีบมายัง
สำนักของพราหมณ์นั้น. ลำดับนั้น พราหมณ์กล่าวกะนางพราหมณี
นั้นว่า นางผู้เจริญ พระราชาของเราตกอยู่ในอำนาจของศัตรู. พราหมณี
กล่าวว่า ก็ธุระอะไรของท่านเล่า พวกพราหมณ์ผู้มียศในราชสำนัก
จักรู้เอง. พระราชาทรงสดับเสียงของพราหมณีได้เสด็จไปหน้อยจึง

ตรัสกะพวคนักเลงว่า นาย ข้าพเจ้าเป็นคนยากจน ท่านเอาผ้าห่ม
ไปแล้ว จงปล่อยข้าพเจ้าเถิด. พระราชาทรงตรัสอยู่บ่อย ๆ พวคนักเลง
เหล่านั้นจึงปล่อยไป ด้วยความกรุณา. พระราชาทรงกำหนดเรือนที่
อยู่ของนักเลงเหล่านั้นแล้วเสด็จกลับ. ลำดับนั้น แม่ปุโรหิตคนเก่า
ก็กล่าวว่า นางผู้เจริญ พระราชาของเราพ้นจากเงื้อมมือของศัตรูแล้ว.
พระราชาได้ทรงสดับคำเมื่อนั้น แล้วทรงกำหนดเรือนของปุโรหิตนั้น
ไว้ เสด็จขึ้นสู่ปราสาท. เมื่อราตรีสว่างแล้ว พระราชารับสั่งให้เรียก
พราหมณ์ทั้งหลายมา แล้วตรัสถามว่า ท่านอาจารย์ ในตอนกลางคืน
ท่านทั้งหลายได้ตรวจดาวนักษัตรบ้างหรือเปล่า? พราหมณ์ทั้งหลาย
กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ได้ตรวจดูแล้ว พระเจ้าข้า.
พระราชาตรัสถามว่า นักขัตตฤกษ์งามไหม? พราหมณ์. งามพระ-
เจ้าข้า. พระราชาตรัสถามว่า ไม่เคราะห์อะไร ๆ หรือ? พราหมณ์. ไม่มี
พระเจ้าข้า. พระราชารับสั่งให้เรียกปุโรหิตคนเก่ามา โดยรับสั่งว่าท่าน
จงไปเรียกพราหมณ์จากบ้านโน้นมา แล้วตรัสถามว่า อาจารย์ตอน
กลางคืน ท่านเห็นดาวนักษัตรบ้างไหม? ปุโรหิตกราบทูลว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้สมมติเทพ เห็นพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสถามว่า เคราะห์
อะไร ๆ มีไหม? พราหมณ์. กราบทูลว่า ข้าแต่ महाराज พระเจ้าข้า
วันนี้ เวลากลางคืน พระองค์ตกอยู่ในอำนาจของศัตรู แต่เพียงครู่
เดียว ก็หลุดพ้นได้. พระราชาตรัสว่า ชรรณดาผู้รู้ดวงดาวนักษัตตฤกษ์
ต้องเป็นคนเห็นปานนี้ ครั้นตรัสแล้วให้ถอดพวกพราหมณ์ที่เหลือ

นอกนั้นเสียแล้วตรัสว่า พราหมณ์ เราเลื่อมใสท่าน ท่านจงรับเอาพร.
พราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช ข้าพระพุทธเจ้าปรึกษากับบุตร
และภรรยา แล้วจ้กรับเอา พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า ไปเถอะท่าน
ปรึกษากันแล้วจึงค่อยมา. พราหมณ์นั้นไปแล้วเรียกพราหมณ์ บุตร
ชาย บุตรสะใภ้ และหญิงทาสี มาแล้วถามว่า พระราชาพระราชทาน
พรแก่เรา เราจะรับเอาอะไร ? พราหมณ์กล่าวว่า ท่านจงนำโคนมมา
ให้ดิฉัน ๑๐๐ ตัว. บุตรชาย ชื่อว่าฉัตตมานพกล่าวว่า ท่านจงนำรถ
เทียมม้าอันเทียมด้วยม้าสินธพ ๔ ตัว มีสีเหมือนดอกโกมุทมาให้ฉัน
บุตรสะใภ้กล่าวว่า ท่านจงนำเอาเครื่องประดับมีต่างหูแก้วมณีเป็นต้น
มาให้ดิฉัน. ทาสีชื่อว่าปุลณากกล่าวว่า ท่านจงเอาครกและสากมาให้
ดิฉัน. ส่วนพราหมณ์ต้องการรับเอาบ้านส่วย จึงไปยังราชสำนัก
อันพระราชาตรัสถามว่า ท่านถามบุตรและภรรยาคุณแล้วหรือ จึงกราบ
ทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่มหाराช ข้าพระพุทธเจ้าถามแล้ว แต่มี
ความพอใจไม่เป็นอย่างเดียวกัน แล้วกล่าว ๒ คาถาแรกว่า :-

ข้าแต่มหाराช ข้าพระบาททั้งหลายอยู่
ในเรือนหลังเดียวกัน แต่มีฉันทะความพอใจ
ต่างกัน ข้าพระบาทอยากได้บ้านส่วย นาง
พราหมณ์อยากได้โคนมสักร้อยหนึ่ง. ลูกชาย
อยากได้รถเทียมอาชาไนย ลูกสะใภ้อยากได้

ต่างหูแก้วมณี ฝ่ายนางปุลณทาสีผู้ชั่วช้า

จ่านงหวังจะใคร่ได้ครก สาก และกระดิ่ง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิจฺเจ แปลว่า ย่อมปรารถนา.
บทว่า คฺว สติ ได้แก่ โคนมรื่อยตัวโคนมรื่อยตัว. บทว่า กญฺญา หมายถึง
ลูกสะใภ้. บทว่า ยา เจสา ความว่า ทาสีชื่อว่าปุลณาในเรือนของ
ข้าพระบาทนั้น นางเป็นคนเลวทราม จ่านงหวัง คือต้องการครก
พร้อมทั้งกระดิ่งและสาก.

พระราชาทรงสั่งว่า พวกท่านจงให้สิ่งที่ต้องการแล้วๆ แก่
ทุกๆ คน ได้ตรัสเป็นคาถาว่า :-

ท่านทั้งหลายจงให้บ้านส่วยแก่พราหมณ์

จงให้โคนมรื่อยตัวแก่พราหมณ์ จงให้รถ

เทียมม้าอาชาไนยแก่บุตรชาย จงให้ต่างหู

แก้วมณีแก่บุตรสะใภ้ และจงให้ครกแก่นาง

ปุลณทาสีผู้ชั่วช้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยญฺเจติ ความว่า ท่านทั้งหลาย
จงยังทาสีที่เรียกว่า ปุลณกา ผู้ชั่วช้านั้นให้ได้ คือให้รับเอาครก.

พระราชาก็พระราชทานสิ่งที่พราหมณ์ปรารถนา และยศ
ใหญ่โตอย่างอื่น ด้วยประการดังนี้ แล้วตรัสว่า จำเดิมแต่นี้ไป ท่าน
จงชวนชวายในกิจที่จะพึงกระทำแก่เรา แล้วทรงตั้งพราหมณ์ไว้ใน
สำนักของพระองค์.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 315

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พราหมณ์ในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์ในบัดนี้
ส่วนพระราชา ก็เราตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถานานาจินตชาดกที่ ๕

๑๐. สิววิมังสาชดก

ว่าด้วยอานิสงส์ของศีล

[๔๖๕] ได้ทราบมาว่า ศีลเป็นความงาม ศีล

เป็นเยี่ยมในโลก ท่านจงดูชี ฐใหญ่มีพิษ

อันร้ายแรงย่อมไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วย รู้สึก

ตัวว่า เป็นผู้มศีล.

[๔๗๐] เราจักสมทานศีลที่บัณฑิตรับรองแล้ว

ว่าเป็นความปลอดภัยในโลก เป็นคุณชาติ

เครื่องให้บัณฑิตเรียกบุคคลผู้ประพฤติตาม

ข้อปฏิบัติของพระอริยะ ว่าเป็นผู้มศีล.

[๔๗๑] อนึ่ง บุคคลผู้มีศีลย่อมเป็นที่รักของ

ญาติทั้งหลาย และรุ่งเรืองในหมู่มิตร เมื่อ

ตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติ.

จบ สิววิมังสาชดกที่ ๑๐

อรรถกถาสิววิมังสาชดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวีหาร ทรงปรารภ

พราหมณ์ผู้ทดลองศีลคนหนึ่ง จักรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า สิว กิเรว

กल्याณ ดังนี้.

ก็เรื่องทั้งที่เป็นปัจจุบันและเป็นอดีต ได้ให้พิสดารแล้วในสิล-
วิมังสาชาดก เอกนิบาต ในหนหลัง. แต่ในที่นี้ มีเรื่องว่า เมื่อ
พระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี ปุโรหิตของ
พระองค์คิดว่า จักทดลองศีลของตน จึงหยิบเอาภาชนะหนึ่งๆ ไป
๒ วัน จากแผ่นกระดานสำหรับนับเงิน ครั้นในวันที่สาม พวก
ราชบุรุษจับพราหมณ์นั้น โดยหาว่าเป็นโจร นำไปยังสำนักของพระ-
ราชา. ในระหว่างทางได้เห็นหมองกำลังเล่นงูอยู่. ลำดับนั้น พระ-
ราชาตรัสถามพราหมณ์นั้นว่า เพราะเหตุไร ท่านจึงได้กระทำการนี้?
พราหมณ์กราบทูลว่า ขอเดชะ เพราะข้าพระพุทธเจ้าประสงค์จะทด-
ลองศีลของตน พระเจ้าข้า แล้วจึงกล่าวคานี้ว่า:-

ได้ทราบว่ามีศีลท่านนั่งดงาม ศีลยอด
เยี่ยมในโลก ท่านจงดูซิ งูใหญ่มีพิษอัน
ร้ายแรง ยังไม่เบียดเบียนผู้อื่น ด้วยรู้สึกตัว
ว่าเป็นผู้มีศีล.

เราจักสมาทานศีลที่บัณฑิตรับรองแล้ว
ว่า เป็นความปลอดภัยในโลก เป็นคุณชาติ
เครื่องให้บัณฑิตเรียกบุคคลผู้ประพฤติตาม
ข้อปฏิบัติของพระอริยะ ว่าเป็นผู้มีศีล.

อนึ่ง บุคคลผู้มีศีล ย่อมเป็นที่รักของ
ญาติทั้งหลาย ทั้งย่อมรุ่งเรืองในหมู่มิตร เมื่อ
ตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สิลฺ ได้แก่ อาจารย์มารยาท.
ศัพทํวํ กิร เป็นนิบาตลงในอรรถว่าได้ยินได้ฟัง. บทว่า กลฺยาณํ
แปลว่า งาม. อธิบายว่า บัณฑิตทั้งหลายย่อมกล่าวอย่างนี้ว่า ได้ยิน
ว่า ศีลเท่านั้นงดงาม. พราหมณ์กล่าวถึงตนเอง ด้วยบทว่า ปสฺส
เอาเถิด. บทว่า น หณฺณติ ความว่า ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ด้วย
ตนเอง ทั้งไม่ไซ้ให้คนอื่นเบียดเบียน. บทว่า สมากิสุสฺสํ แปลว่า
จักสมทาน. บทว่า อนุมตํ ลีวํ ความว่า อันบัณฑิตทั้งหลายรับรอง
แล้วว่าเป็นแดนเกษม คือ ปลอดภัย. บทว่า เยน วุจฺจติ ความว่า
เราจักสมทานศีลอันเป็นเหตุให้บุคคลผู้มีศีลผู้ประพฤติโดยเอื้อเพื่อต่อ
ข้อปฏิบัติของพระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ซึ่งได้รับการ
ขนานนามว่า อริยวุตติสมาจาร ผู้มีสมาจารอันเป็นเครื่องประพฤติ
อย่างประเสริฐ. บทว่า วิโรจติ ความว่า ย่อมรุ่งโรจน์ ประดุจกอง
ไฟบนยอดเขา.

พระโพธิสัตว์เมื่อประกาศคุณของศีลด้วยคาถา ๓ คาถา อย่าง
นี้แล้ว จึงแสดงธรรมแก่พระราชา แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า
ในเรือนของข้าพระพุทธเจ้า มีทรัพย์จำนวนมาก ทั้งที่เป็นของบิดา

มารดา ทำให้เกิดขึ้นด้วยตนเอง และทั้งที่พระองค์พระราชทาน ที่
สุครอบคือความสำเร็จสิ้นไม่ปรากฏ ก็ข้าพระพุทธเจ้าเมื่อจะทดลองคิด
จึงหยิบเอาหาปณะจากแผ่นกระดานสำหรับนับเงินไป บัดนี้ ข้าพระ-
พุทธเจ้าทราบเกล้าแล้วว่า ในโลกนี้ ชาติ โคตร ตระกูล และประเทศ
เป็นภาวะต่ำทราม และคิดเท่านั้นประเสริฐ ข้าพระพุทธเจ้าจักบวช
ของอนุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้าบวชเถิด แล้วทูลขอให้ทรงอนุญาตการ
บวช แม้พระราชจะทรงขอร้องแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็ออกจากเรือนเข้าป่า
หิมพานต์ บวชเป็นฤๅษี ยังอภิญญาและสมาบัติให้บังเกิดแล้ว ได้มี
พรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดาค็นำทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุม
ชาดกว่า พราหมณ์ปุโรหิตผู้ทดลองคิดในครั้งนั้น คือเราตถาคต
จะนี่แล.

จบ อรรถกถาสีลวิมังสาชดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อัปภันตรชาดก ๒. เสยขชาดก ๓. วัชฏเกีสูกรชาดก
๔. สิริชาดก ๕. มณีสูกรชาดก ๖. สาลูกชาดก ๗. ลาภกรหิก-
ชาดก ๘. มัจฉาทนชาดก ๙. นานาฉันทชาดก ๑๐. สีสวีมังส-
ชาดก.

จบ อัปภันตรวรรคที่ ๔

๕. กุมภวรรค

๑. ภัทรมญฺเฏทกชาดก

คนโง่เขลาเดือดร้อนภายหลัง

[๔๗๒] นักเลงได้หม้อสารพัดนึกอันเป็นยอด
ทรัพย์ใบหนึ่ง ยังรักษาหม้อนั้นไว้ได้คราใด
เขาก็จะได้รับความสุขอยู่ตราบนั้น.

[๔๗๓] เมื่อใด เขาประมาทและเย่อหยิ่ง ได้
ทำลายหม้อให้แตก เพราะความประมาท
เมื่อนั้น ก็เป็นคนเปลือยและนุ่งผ้าเก่าเป็น
คนโง่เขลา ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง.

[๔๗๔] คนผู้ประมาทโง่เขลา ได้ทรัพย์มาแล้ว
ย่อมใช้สอยไปอย่างนี้ จะต้องเดือดร้อนใน
ภายหลัง เหมือนนักเลงทุบหม้อยอดทรัพย์
เสีย ฉะนั้น.

จบ ภัทรมญฺเฏทกชาดกที่ ๑

อรรถกถาสู่ปิตวรรคที่ ๕°

อรรถกถาภัทรมญฺเฏทกชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรง

๑.บาลี. เป็นกุมภวรรค.

ปรารภหลานของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า สพฺพกามทํ กุมภํ ดังนี้

ได้ยินว่า หลานของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น ผลาญเงิน ๔๐ โกฏิอันเป็นของบิดามารดา ให้ฉิบหายไปด้วยการดื่มสุรา แล้วจึงได้ไปยังสำนักของท่านเศรษฐี. แม้ท่านเศรษฐีก็ได้ให้ทรัพย์แก่เขา พันหนึ่ง โดยสั่งว่าจะทำการค้าขาย. เขาก็ทำทรัพย์ทั้งพันให้ฉิบหายแล้วได้มาอีก. ท่านเศรษฐีก็ให้ทรัพย์เขามาก ๕๐๐ เขาทำทรัพย์ ๕๐๐ นั้น ให้ฉิบหายแล้วกลับมาขออีก ท่านเศรษฐีจึงให้ผ้าสาฎกเนื้อหยาบไป ๒ ผืน. เขาทำผ้าสาฎกแม้ทั้งสองผืนนั้นให้ฉิบหายแล้วมาหาอีก ท่านเศรษฐีจึงให้คนใช้จับคอดลากออกไป. เขากลายเป็นคนอนาถาอาศัยฝาเรือนคนอื่นตายไป. จนทั้งหลายจึงลากเขาไปทิ้งเสียภายนอกบ้าน. ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีไปยังพระวิหาร กราบทูลความเป็นไปของหลานชายนั้นทั้งหมด ให้พระเถกาทเจ้าทรงทราบ. พระศาสดาตรัสว่า เมื่อก่อน เราแม้ให้หม้อสารพัดนึก ก็ยังไม่สามารถทำบุคคลใดให้อิ่มหนาได้ ท่านจะทำบุคคลนั้นให้อิ่มหนาได้อย่างไร อันท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น ทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธกดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลเศรษฐี เมื่อบิดาล่วงลับไปแล้วก็ได้ตำแหน่งเศรษฐี. ในเรือนของท่านเศรษฐี ได้มีทรัพย์ฝัง

คืนไว้ประมาณ ๔๐ โกฎิ. อนึ่ง พระโพธิสัตว์นั้น มีบุตรคนเดียว
เท่านั้น. พระโพธิสัตว์กระทำบุญมีทานเป็นต้น กระทำกาลกิริยาแล้ว
บังเกิดเป็นท้าวสักกะเทวราช. ครั้งนั้น บุตรของท่านเศรษฐีนั้นไม่
จัดแจงทานวัตถุอะไร ๆ ได้แต่ให้สร้างมณฑป อันมหาชนแวดล้อมนั่ง
อยู่ ประราภจะดื่มสุรา. เขาให้ทรัพย์ที่ละพันแก่คนผู้กระทำการเดินรำ
เล่นระบำ รำฟ้อน และขับร้องเป็นต้น ถึงความเป็นนักเลงหญิง นักเลง
สุรา และนักเลงกินเนื้อเป็นต้น. เป็นผู้ต้องการแต่เมรัยเท่านั้นว่า
ท่านจงขับร้อง ท่านจงฟ้อนรำ ท่านจงประโคม เป็นผู้ประมาทมัวเมา
เที่ยวไปไม่นานนัก ได้ผลาญทรัพย์ ๔๐ โกฎิ และอุปกรณ์เครื่อง
อุปโภค บริโภค ให้ฉิบหาย กลายเป็นคนเสียใจ กำพร้า นุ่งผ้าเก่า
เที่ยวไป. ท้าวสักกะทรงรำพึงถึง ทรงทราบว่า บุตรดกระกล่าวมาก
จึงมาเพราะความรักบุตร ได้ให้หม้อสารพัดนึกแล้ว โอวาทสั่ง
สอนว่า ลูกก่อนพ่อ เจ้าจงรักษาหม้อนี้ไว้อย่าให้แตกทำลายไป ก็เมื่อเจ้า
ยังมีหม้อใบนี้อยู่ ในชื่อว่าความสิ้นเปลืองแห่งทรัพย์จักไม่มีเลย ดังนี้
แล้วก็กลับไปเทวโลก. จำเดิมแต่นั้น เขาก็เที่ยวดื่มสุรา. อยู่มาวันหนึ่ง
เขามามาก โยนหม้อนั้นขึ้นไปในอากาศแล้วรับ ครั้งหนึ่ง พลัดไป.
หม้อตกบนพื้นดินแตกไป. ตั้งแต่นั้นมา ก็กลับเป็นคนจน นุ่งผ้า
ท่อนเก่า มือถือกระบือึงเที่ยวภิกขาจารอาศัยฝารือนคนอื่นอยู่จน
ตายไป. พระศาสดาครัั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงตรัส
อภิสัมพุทธคาถาเหล่านี้ว่า :-

นักเลงได้ห่ม้อ อันเป็นหม้อสารพัดนึก
ใบหนึ่ง ยังรักษาหม้อนั้นไว้ได้ตราบดีเขาก็
จะได้รับความสุขอยู่ตราบนั้น.

เมื่อใด เขาประมาทและเย่อหยิ่ง ได้
ทำลายหม้อให้แตก เพราะความประมาท เมื่อ
นั้น ก็เป็นคนเปลือยและนุ่งผ้าเก่า เป็นคน
โง่เขลา ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง.

คนผู้ประมาทโง่เขลา ได้ทรัพย์มาแล้ว
ใช้สอยไปอย่างนี้ จะต้องเดือดร้อนในภายหลัง
เหมือนนักเลงทุบหม้อสารพัดนึกจะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุทกามทท ได้แก่ หม้อที่สามารถ
ให้วัตถุอันน่าใคร่ทั้งปวง. บทว่า ญญิ เป็นไวพจน์ของ กุมภะหม้อ.
บทว่า ยาว แปลว่า ตลอดกาลเพียงใด. บทว่า อนุปาลเลติ ความว่า
คนใดคนหนึ่ง ได้ห่ม้อเห็นปานนี้ ยังรักษาไว้ตราบดี เขาย่อมได้
ความสุขอยู่ตราบนั้น. บทว่า มตุโต จ ทิตุโต จ ความว่า ชื่อว่า
มัตตะ เพราะเมาเหล้า ชื่อว่า ทิตตะ เพราะเย่อหยิ่ง บทว่า ปมาทา
กมุภมพุททา แปลว่า ทำลายหม้อเสีย เพราะความประมาท. บทว่า
นคุโต จ โปตุโต จ ความว่า บางคราว เป็นคนเปลือย บางคราว
เป็นคนนุ่งผ้าเก่า เพราะเป็นคนนุ่งผ้าที่อ่อนเก่า. บทว่า เอวเมว ก็คือ
เอวเมว แปลว่า อย่างนั้นนั่นแหละ. บทว่า ปมตุโต ได้แก่ ด้วย

ความประมาท. บทว่า **ตปฺปติ** ได้แก่ ย่อมเศร้าโศก.

พระศาสดาครั้นตรัสพระคาถาดังนี้แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า
นักเลงผู้ทำลายหม้อความเจริญในครั้งนั้นได้เป็นหลานเศรษฐีในบัดนี้
ส่วนท้าวสักกะ คือเราตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาพุทธภูมิชาดกที่ ๑

๒. สุปิตตชาดก

ว่าด้วยนางกาแพททอง

[๔๗๕] ข้าแต่มหाराช พระยากาชื่อสุปิตตะ
เป็นกาอยู่ในเมืองพาราณสี อันกาแปดหมื่น
แวดล้อมแล้ว.

[๔๗๖] นางกาสุปิตตภรรยาของพระยากานั้น
แพททอง ประราธนาจะกินพระกระยาหารมีค่า
มา ที่คนหุงต้มแล้วในห้องเครื่อง.

[๔๗๗] ข้าพระบาทเป็นทูตของพระยากาทั้งสอง
นั้น ถูกลนายใช้ให้มา จึงได้เป็นผู้มาในที่นี้
ข้าพระบาทจะกระทำความจงรัก ต่อเจ้านาย
จึงได้จิกจุมุกของคนเชิญเครื่องให้เป็นแผล.

จบ สุปิตตชาดกที่ ๒

อรรถกถาสุปิตตชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
กตข้าวสาลี เจือด้วยเนยใสใหม่ในรสปลาตะเพียนแดง ที่พระ-
สารีบุตรเถระถวายแก่พระพิมพาเทวี จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า
พาราณสุสิ มหาราช ดังนี้. เรื่องนี้เป็นเหมือนเรื่องในอัปภันตรชาดก
ซึ่งได้กล่าวไว้ในหนหลังนั้นแล.

ก็แม้ในกาลนั้น โรคลมในท้องของพระเถรก็กำเริบขึ้น. พระ-
ราหุลก็ทรงจึงบอกแก่พระเถระ. พระเถระให้พระราหุลก็ทรงนั่งใน
โรงฉันแล้วไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าโกศลราช นำเอาภัตข้าว-
สาทิเจือด้วยเนยใสใหม่ในรสปลาตะเพียนแดง แล้วได้ให้แก่พระ-
ราหุลก็ทรงนั้น. พระราหุลก็ทรงได้นำไปถวายพระเถรผู้เป็นพระชนนี.
พอพระเถรนั้นเสวยเท่านั้น โรคลมในท้องก็สงบระงับ. พระราชา
ทรงส่งพวกราชบุรุษไปให้สวดเนมดู ตั้งแต่นั้นมาได้ถวายภัตเห็น
ปานนั้นแก่พระเถร. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันใน
โรงธรรมสภาว่า คุณก่อนอาวโสทั้งหลาย พระธรรมเสนาบดี ยัง
พระเถรให้อิ่มหน้าด้วยโภชนะเห็นปานนี้. พระศาสดาเสด็จมาแล้ว
ตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วย
เรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สาริบุตรให้สิ่งที่มีมารครองราหุลปรารณา
ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้ให้แล้วเหมือนกัน แล้ว
ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดกา พอเจริญวัย ได้
เป็นหัวหน้ากาแปดหมื่นตัว ได้เป็นพระยาชื่อว่าสุปิตต์ ส่วนอักรมเหสี
ของพระยาสุปิตต์ ได้เป็นนางกาชื่อว่าสุปัสสา. เสนาบดี ชื่อว่า
สุมุขะ. พระยาสุปิตต์นั้นแวดล้อมด้วยกาแปดหมื่นตัว อาศัยเมือง

พาราณสีอยู่ วันหนึ่ง พระยาศุภทัตต์พานางาสุภัสสาไปหาอาหาร ได้บินไปทางเหนือโรงครัวของพระเจ้าพาราณสี. พ่อครัวปรุงโภชนะ อันมีปลาและเนื้อชนิดต่าง ๆ เป็นเครื่องประกอบ เมื่อพระราชาเสด็จ แล้ว เปิดภาชนะไว้หน่อยหนึ่ง ให้ไอร้อนระเหยออกไปอยู่ นางกาสุภัสสาสูดกลิ่นปลาและเนื้อแล้ว ประสงค์จะกินโภชนะของพระราชา ตลอดวันนั้นไม่พุดเลย ในวันที่สองอันพระยาศุภทัตต์กล่าวว่า มาเกิด นางผู้เจริญ พวกเราจักไปหากินกัน จึงกล่าวว่า ท่านไปเกิด ดิฉัน มีการแพ้อะอย่างหนึ่ง เมื่อพระยาศุภทัตต์กล่าวว่า แพ้อะไร นางจึงกล่าวว่า ดิฉันอยากกินโภชนะของพระเจ้าพาราณสี แต่ไม่สามารถจะได้โภชนะนั้น ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐ เพราะฉะนั้น ดิฉันจึงจักละชีวิต. พระโพธิสัตว์กำลังนั่งคิดอยู่ พอดีสุมุขเสนาบดี มาถามว่า ข้าแต่มหाराช ท่านไม่สบายใจเพราะอะไร ? พระราชา จึงบอกเนื้อความนั้น. เสนาบดีจึงทูลให้พระราชาและพระอัคมเหสี แม่ทั้งสองนั้นเบาใจว่า ข้าแต่มหाराช พระองค์อย่าคิดร้อนใจไปเลย แล้วทูลไปว่า วันนี้ท่านทั้งสองจงอยู่ที่นี้แหละข้าพเจ้าจักไปนำภัต นั้นมา แล้วก็หลิไป. เสนาบดีนั้นให้พวกกาประชุมกันแล้วบอก เหตุนั้นให้ทราบแล้วกล่าวว่า มาเถอะท่านทั้งหลาย พวกเราจักไป นำภัตมา จึงพร้อมกับพวกกาบินเข้าไปยังพระนครพาราณสี แบ่งกา เป็นพวกๆ ไว้ในที่ที่ไม่ไกลโรงครัว แล้ววางไว้ เพื่อต้องการอาหาร ในที่นั้นๆ ส่วนตนเองนั่งจับอยู่บนหลังคาโรงครัวพร้อมกับกานักสู้

รูป ๘ ตัว. และเมื่อกำลังคอยเวลาที่พ่อครัวจะนำพระกระยาหาร
ไปถวายพระราชาก็ได้กล่าวกะกาเหล่านั้นว่า เมื่อพ่อครัวนำพระกระ-
ยาหารของพระราชามาอยู่ เราจักทำภาชนะให้ตกลงมา ก็เมื่อภาชนะ
ตกลงไปแล้ว ชีวิตของเราจะไม่มี ท่านทั้งหลาย ๔ ตัวจงคาบกัด
ให้เต็มปาก อีก ๔ ตัว จงคาบปลาและเนื้อ แล้วนำไปให้พระยา
พร้อมทั้งภรรยาบริโศก เมื่อพระราชาทถามว่า เสนาบดีไปไหน พวก
ท่านพึงบอกว่า จักมาข้างหลัง. ลำดับนั้น พ่อครัวจัดแจงชนิดโภชนะ
ของพระราชาสเสร็จแล้ว จึงเชิญภาชนะไปด้วยหาบ เข้าไปยังราช-
ตระกูล. ในเวลาที่พ่อครัวไปถึงพระลานหลวง กาเสนาบดีจึงให้สัญญา
แก่กาทั้งหลาย แล้วตนเองโอบลงจับที่อกของคนเชิญเครื่องกระหน่ำ
ด้วยกรงเล็บ เอาจอขยปากเช่นกับปลายหอกจิกปลายจมูกของคนเชิญ
เครื่องนั้น บินขึ้นเอาปีกและเท้าทั้งสองปิดปากของเขาไว้. พระราชา
เสด็จดำเนินอยู่บนท้องพระโรง ทอดพระเนตรไปทางพระแกลใหญ่
ทรงเห็นกริยาของกานั้น จึงทรงให้เสียงแก่คนเชิญเครื่องตรัสว่า
แนะภัตตาหารกะผู้เจริญ เจ้าจงทิ้งภาชนะทั้งหลายเสีย จับเอาเฉพาะ
กาเท่านั้น. คนเชิญเครื่องนั้นจึงทิ้งภาชนะทั้งหลายแล้วจับกาไว้แน่น.
ฝ่ายพระราชาที่ตรัสว่า จงมาทางนี้. ขณะนั้น กาเหล่านั้นมากินจน
เพียงพอก่อนแล้วได้คาบเอาส่วนที่เหลือไปโดยทำนองที่กล่าวแล้ว
นั้นแหละ. ลำดับนั้น พวกกาที่เหลือจึงมากินส่วนที่เหลือ. ส่วนกา
ทั้ง ๘ ตัวนั้นบินไปให้พระยาพร้อมทั้งปชาบดีบริโศกภักตินั้น. ความ

แพ้ท้องของนางกาสุปัสสาก็สงบลง. คนเชลยเครื่องนํากาเข้าไปถวาย
พระราช. ลำดับนั้น พระราชาได้ตรัสถามกานันว่า กาผู้เจริญ
เจ้าไม่ละอายเราทั้งยังจิกมูกของคนเชลยเครื่องให้แหงด้วย ทำลาย
ภาชนะภัตตาหารให้แตกด้วย และไม่รักษาชีวิตของตนด้วย เพราะ
เหตุไรเจ้าจึงได้กระทำความเห็นปานนี้. กากราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช
ราชของพวกข้าพระพุทธเจ้าอาศัยกรุงพาราณสีอยู่ ข้าพระพุทธเจ้า
เป็นเสนาบดีของพระราชานั้น ภรรยานามว่าสุปัสสาของพระราชานั้น
แพ้ท้อง ประสงค์จะบริโภคนกของพระองค์ พระราชาจึงบอก
การแพ้ท้องของภรรยานั้นแก่ข้าพระพุทธเจ้า. ข้าพระพุทธเจ้าจึงสละ
ชีวิตเพื่อพระราชานั้นนั่นแลจึงได้มา บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ส่งโภชนะ
ไปให้แก่ภรรยาของพระยาท่านั้นแล้ว ความปรารถนาแห่งใจของ
ข้าพระพุทธเจ้าถึงที่สุดแล้ว ด้วยเหตุนี้ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้กระทำ
กรรมปานนี้ เมื่อจะแสดงเนื้อความให้แจ่มแจ้ง จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

ข้าแต่มหาราช พระยาภาชีอสุปัตตะ
เป็นกาอยู่ในเมืองพาราณสี อันกาแปดหมื่น
แวดล้อมแล้ว.

นางกาสุปัสสาชยาของพระยาท่านั้น
แพ้ท้อง ปรารถนาจะกินพระกระยาหารอัน
มีค่ามากที่คนหุงต้มแล้วในห้องเครื่อง.

ข้าพระพุทธเจ้าเป็นบุตรของพระยาคา
ทั้งสองนั้น ถูกลาใช้ให้มาจึงได้เป็นผู้มา
ในที่นี้ ข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำความจงรัก
ต่อเจ้านาย จึงได้จิกจุมูกของคนเชิญเครื่อง
ให้เป็นแผล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พาราณสุตฺต แปลว่า ในเมือง
พาราณสี. นิวาสิโก แปลว่า ผู้อยู่ประจำ บทว่า ปกุกฺก ได้แก่
จัดแจงแล้วโดยประการต่าง ๆ. อาจารย์บางพวกสาธยายว่า สิฑฺธ
แปลว่า สำเร็จแล้ว. บทว่า ปจฺจุคฺคฺม ได้แก่ อันร้อนยิ่ง ไม่ได้ครอบไว้.
อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ปัจจกัมมะ. เพราะบรรดาชนิดของปลาและเนื้อ
ทั้งหลาย ปลาและเนื้อที่เขาให้สุกแต่ละอย่างมีค่ามาก ดังนี้ก็มี. บทว่า
เตสาหํ ปหิโต ทูโต รณฺโณ จมฺหิ อิทาคโต ความว่า
ข้าพระพุทธเจ้าเป็นบุตร ก็เป็นผู้กระทำตามคำสั่งของพระยาคาแม่
ทั้งสองนั้น ทั้งพระยาคาก็ส่งมาด้วย เพราะฉะนั้น จึงได้มาในที่นี้.
บทว่า ภตฺตุ อปจิติ กุมฺมิ ความว่า ข้าพระพุทธเจ้านั้นได้มา
อย่างนี้แล้ว ย่อมจะกระทำความจงรัก คือสักการะและสัสมานะแก่
เจ้านายของตน. บทว่า นาสายมกริ วณฺ ความว่า ข้าแต่มหाराช
เพราะเหตุนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงไม่ย่นย่อ ต่อพระองค์และชีวิตของตน
จึงได้เอายาจะยอยปากจิกจุมูกของคนเชิญเครื่องให้เป็นแผล เพื่อจะทำให้
ภาชนะกัตตอาหารตกไป ข้าพระพุทธเจ้าได้กระทำความจงรักต่อพระราชา

ของข้าพระพุทธเจ้าแล้ว บัดนี้ ขอพระองค์จงลงพระอาญาแก่
ข้าพระพุทธเจ้า ตามที่ทรงพระประสงค์เถิด พระพุทธเจ้าข้า.

พระราชาก็ได้สดับคำของกานันแล้ว ทรงพระดำริว่า ก่อนอื่น
พวกเราก็เป็นมนุษย์เหมือนกัน ให้ยศใหญ่แก่คนผู้เป็นมนุษย์ ก็ยัง
ไม่อาจทำความสบายใจแก่เราได้ แม้จะให้บ้านเป็นต้นก็ยังไม่ได้บุคคล
ผู้จะเสียสละชีวิตให้แก่เรา สัตว์นี้เป็นกา ยังสละชีวิตแก่พระราช
าของตนได้ นับว่าเป็นสัปปุรุษชั้นเยี่ยม มีเสียงไพเราะ เป็นธรรมชาติ
จึงทรงเลื่อมใสในคุณทั้งหลายของกานัน และทรงบูชากานันด้วย
เสวตฉัตร. กานันก็บูชาพระราชานันแหละด้วยเสวตฉัตรของตนที่ได้
แล้วกล่าวคุณทั้งหลายของพระโพธิสัตว์. พระราชารับสั่งให้เรียก
พระโพธิสัตว์นั้นมาแล้วทรงสดับธรรม ได้ทรงตั้งภัตตาหารตาม
ทำนองเครื่องเสวยของพระองค์ เพื่อพระยาและประชาชนดีแม่ทั้งสอง
นั้น ทรงให้หุงข้าวสุกจากข้าวสารทนานหนึ่งทุกวัน เพื่อพวกกาที่เหลื
นอกนี้ และพระองค์เองทรงตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ ทรง
ประทานอภัยแก่สัตว์ทั้งปวง ทรงรักษาศีลห้าเป็นประจำ. อนึ่ง
โอวาทของพระยาकाสุปัตต์ ดำเนินไปอยู่ถึง เจ็ดร้อยปี.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระราชในครั้งนั้น ได้เป็นพระอนนทในบัดนี้
กาเสนาบดีในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตรในบัดนี้ กาสุปัตตาใน
ครั้งนั้น ได้เป็นมารดาพระราหุลในบัดนี้ ส่วนกาสุปัตตะ คือเร
าตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสุปัตตชาดกที่ ๒

๓. กายนิพพิณฑชาดก

ว่าด้วยความเป็นนายร่างกาย

[๔๗๘] เมื่อเราถูกรอคอยอย่างหนึ่งถูกต้อง ได้

เสวยทุกขเวทนาอย่างสาหัส อันทุกขเวทนา

เบียดเบียนอยู่ ร่างกายนี้ก็ชুবพอมลงอย่าง

รวดเร็ว ดูกดอกไม้ที่ทิ้งตากแดดไว้ที่ทราย

[๔๗๙] ก็รูปร่างอันไม่น่าพอใจ ถึงการนับว่านี้

พอใจ ที่ไม่สะอาด สมมติว่าเป็นของสะอาด

เต็มด้วยซากศพต่างๆ ปรากฏแก่คนพาลผู้

ไม่พิจารณา เห็นว่าเป็นของน่าพอใจ.

[๔๘๐] นาคเตียนกายอันเปื่อยเน่า กระสับ

กระส่าย น่าเกลียดไม่สะอาด มีความป่วยไข้

เป็นธรรมดา เป็นที่ที่หมูสัตว์ผู้ประมาทหมก

มุ่นอยู่ ย่อมยังหนทางเพื่อความเข้าถึงสุคติ

ให้เสื่อมไป.

จบ กายนิพพิณฑชาดกที่ ๓

อรรถกถากายนิพพิณฑชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมहाวิหาร ทรงปรารภ

บุรุษคนหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า **พญามุจจฺสู** เม ดังนี้.

ได้อินว่า ในเมืองสาวัตถี มีบุรุษคนหนึ่งเป็นผู้เดือดร้อนด้วยโรคพอมเหลือง พวกแพทย์ไม่ยอมรักษา. แม้บุตรและภรรยาของเขา ก็คิดว่า ใครจะสามารถปฏิบัติพยาบาลผู้นี้ได้. บุรุษผู้นั้นได้มีความดำริดังนี้ว่า ถ้าเราหายจากโรคนี้ เราจักบวช. โดยล่องไป ๒-๓ วัน เท่านั้น บุรุษผู้นั้นได้ความสบายเล็กน้อยจนเป็นผู้ไม่มีโรค จึงไปยังพระเชตวันมหาวิหาร ทูลขอบรรพชากับพระศาสดา. เขาได้บรรพชาและอุปสมบทในสำนักของพระศาสดาแล้ว ไม่นานนัก ก็ได้บรรลุพระอรหัต. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุรุษผู้มีโรคพอมเหลืองชื่อนั้นคิดว่าเราหายจากโรคนี้ จักบวช ครั้นหายโรคแล้วจึงบวชและบรรลุพระอรหัต. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บุรุษผู้นั้นเท่านั้น แม้ในกาลก่อน บัณฑิตทั้งหลายก็กล่าวอย่างนี้ ครั้นหายจากโรคพอมเหลืองแล้วบวช ได้ทำความเจริญแก่ตน ดังนี้ แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ พอเจริญวัยแล้ว ได้รวบรวมทรัพย์สมบัติอยู่ ได้เกิดเป็นโรคพอมเหลือง. พระโพธิสัตว์นั้นคิดว่า เราหายจากโรคนี้แล้วจักบวช จึงกล่าวอย่างนั้น

ออกมา ได้ความสบายขึ้นมาบ้างจนเป็นผู้ไม่มีโรค จึงเข้าป่าหิมพานต์
บวชเป็นฤๅษี ทำสมาบัติและอภิญญาให้เกิดขึ้น แล้วอยู่ด้วยความสุข
ในฌาน คิดว่าเราไม่ได้ความสุขเห็นปานนี้ ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้
เมื่อจะเปล่งอุทาน จึงได้กล่าวคำถาเหล่านี้ว่า.

เมื่อเราถูกรโรคอย่างหนึ่งถูกต้อง ได้เสวย
ทุกขเวทนาอย่างสาหัส อันทุกขเวทนาเบียด
เบียนอยู่ ร่างกายนี้ก็ชুবผอมลงอย่างรวดเร็ว
ดุจดอกไม้ที่ทิ้งตากแดดไว้ที่ทรายจะนั้น.

รูปร่างอันไม่น่าพอใจ ถึงการนับว่าน่า
พอใจ ที่ไม่สะอาด สมมติว่าเป็นของสะอาด.
เต็มด้วยซากศพต่าง ๆ ปรากฏแก่คนพาลผู้
ไม่พิจารณาเห็นว่าเป็นของน่าพอใจ.

นำติเตียนกายอันเปื่อยเน่า กระสับกระ-
ส่าย น่าเกลียดไม่สะอาด มีความป่วยไข้เป็น
ธรรมดา เป็นที่ที่หมุ่สัตว์ผู้ประมาทหมกมุ่น
อยู่ย่อมยังหนทางเพื่อเข้าถึงสุคติให้เสื่อมไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อญฺญตเรณ ได้แก่ พยาธิ คือ
โรคผอมเหลืองอย่างหนึ่ง ในบรรดาโรค ๘๖ ประเภท. บทว่า โรเคน
ได้แก่ อันได้นามว่าโรคอย่างนี้ เพราะมีการเสียดแทงเป็นสภาวะ.
บทว่า รูปฺปโต แปลว่า เบียดเบียน คือบีบคั้น. บทว่า ปิ สุนิ อาตเป
กตํ ความว่า ย่อมชুবผอมไป เหมือนดอกไม้อันละเอียดอ่อน ซึ่ง

บุคคลเอวาวงไว้ในที่ร้อน คือ ที่ทรายอันร้อนฉะนั้น. บทว่า **อหุลัม**
ขลุลพสงขัต ได้แก่ เป็นของปฏิภูมไม่น่าพอใจเลย แต่ถึงการ
นับว่าเป็นที่น่าพอใจของพวกคนพาล. บทว่า **นानากุลปปริปุร**
ได้แก่ บริบูรณ์ด้วยซากศพ ๓๒ ชนิด มีผมเป็นต้น. บทว่า **ขลุลรูป**
อปสฺสโต ความว่า ย่อมปรากฏเป็นที่น่าสนใจ คือเป็นของดี มี
สภาพเป็นเครื่องบริโภคนิสัยสำหรับคนผู้เป็นอันธพาลปุณณผู้
ไม่เห็นอยู่ คือ ภาวะอันไม่สะอาดที่ท่านประกาศโดยนัยมีอาทิว่า คุณตา
ออกจากนัยนี้ ดังนี้ ย่อมไม่ปรากฏแก่คนพาลทั้งหลาย. บทว่า
อาตุร คือ จับไข้เป็นนิตย์. บทว่า **อริมุจฺจिता** ได้แก่ สยบหมก
มุ่นด้วยความสยบเพราะกิเลส. ว่า **ปชา** ได้แก่ ปุณณผู้บอดเขลา.
หาเปนฺติ มคฺค **สุคตฺตปตฺติยา** ความว่า หมูสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้
ข้องอยู่ในกายอันเปื้อนเน่านี้ ทำหนทางอบายให้เต็ม ทำหนทางเพื่อ
เข้าถึงสุคติอันต่างด้วยเทวดาและมนุษย์ ให้เสื่อมไป.

พระมหาสัตว์กำหนดพิจารณาภาวะอันไม่สะอาด และภาวะอัน
กระสับกระส่ายเป็นนิตย์ โดยประการต่างๆ ด้วยประการดังนี้อยู่ เปื่อ
หน่ายในกาย จึงเจริญพรหมวิหาร ๔ จนตลอดชีวิต ได้เป็นผู้มี
พรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ชนเป็นอัน
มากได้บรรลुโสดาปัตติผลเป็นต้น. พระคาบสในครั้งนั้น ก็เรตถาคค
ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาภายนิพินทชาดกที่ ๓

๔. ชัมพูชาทกชาดก

ว่าด้วยการสรรเสริญกันและกัน

[๔๘๑] ใครนี้มีเสียงอันไพเราะเพราะพริ้ง อุดม
กว่าสัตว์ผู้มีเสียงเพราะทั้งหลาย จับอยู่ที่กิ่ง
ชมพู่ ส่งเสียงร้องไพเราะดุจลูกนกยูงฉะนั้น.

[๔๘๒] กุลบุตรย่อมรู้จักสรรเสริญกุลบุตร ดู
ก่อนสหายผู้มีผิวพรรณคล้ายกับลูกเสือโคร่ง
เชียวท่านบริโภคนกเถิด เรายอมให้แก่ท่าน.

[๔๘๓] ดูก่อนบุคคลผู้สรรเสริญกันและกัน
เราได้เห็นคนพุดมูสา คือ กาผู้เคี้ยวกินของ
ที่คนอื่นตายแล้ว และสุนัขจิ้งจอกผู้กิน
ซากศพ มาประชุมกันนานมาแล้ว.

จบ ชัมพูชาทกชาดกที่ ๔

อรรถกถาชัมพูชาทกชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พระเทวทัตกับพระโกกาลิกะ จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า โภย
วิณฑุสโร วคฺช ดังนี้.

ได้ยินว่า ในครั้งนั้น เมื่อพระเทวทัตเสื่อมลาภสักการะ พระโกกาลิกะจึงเข้าไปยังตระกูลทั้งหลาย กล่าวคุณของพระเทวทัตว่า พระเถระผู้มีนามว่าเทวทัต เกิดในราชวงศ์แห่งพระเจ้าโอกกากราช โดยสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้ามหาสมมตราช เจริญในชาติตยวงศ์อันไม่ปะปน ทรงพระไตรปิฎก ได้ฌาน มีถ้อยคำไพเราะ เป็นธรรมกถึก ท่านทั้งหลายจงให้ จงกระทำแก่พระเถระเถิด. ฝ่ายพระเทวทัตก็กล่าวคุณของพระโกกาลิกะว่า พระโกกาลิกะออกบวชจากตระกูลพรหมณ์ผู้มีชื่อเสียง เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก ท่านทั้งหลายจงให้ จงกระทำ แก่พระโกกาลิกะเถิด. พระเทวทัตกับพระโกกาลิกะนั้น ต่างกล่าวคุณของกันและกัน เทียวกันอยู่ในเรือนแห่งตระกูลทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า คุณก่อนอาวโสทั้งหลาย พระเทวทัตกับ พระโกกาลิกะต่าง กล่าวถ้อยคำพรรณนาคุณอันไม่มีจริงของกันและกัน แล้วเทียวกันอาหารอยู่. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเรานั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น ที่พระเทวทัตกับพระโกกาลิกะนั้นกล่าวคำพรรณนาคุณอันไม่เป็นจริง แล้วบริโภคน้ำอาหาร. แม้ในกาลก่อนพระเทวทัตกับพระโกกาลิกะก็ บริโภค แล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระ-

นกรพารณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ในราวป่า
ชมพูแห่งหนึ่ง. ในป่าชมพูนั้น มีกาดัวหนึ่งจับอยู่ที่กิ่งชมพู กินผล
ชมพูสุก ๆ. ครั้งนั้น มีสุนัขจึงจอกตัวหนึ่งเดินมา แหงนดูเห็นกา
คิดว่า ถ้ากระไร เรากล่าวคุณอันไม่เป็นจริงของกานี้ จะได้กินชมพู
สุก จึงเมื่อจะกล่าวคุณของกานั้น จึงกล่าวคำถนัดนี้ว่า :-

ใครนี้มีเสียงอันไพเราะเพราะพริ้งอุดม
กว่าสัตว์ผู้มีเสียงเพราะทั้งหลาย จับอยู่ที่กิ่ง
ชมพู ส่งเสียงร้องไพเราะดุจลูกนกยูงฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วินุทสุตโร ความว่า ประกอบ
ด้วยเสียงหยดย่อย คือ ลมุนลมัย กลมกล่อม. บทว่า วคฺคฺ ได้แก่
มีเสียงทั้งอ่อนทั้งเพราะ. บทว่า อจฺจุโต ได้แก่ ไม่เคลื่อนที่ คือ
จับนิ่งอยู่. ด้วยบทว่า โมรจฺฉาโปว กุชฺชติ นี้ สุนัขจึงจอกกล่าวว่า
นั่นชื่ออะไร ส่งเสียงร้องเป็นที่น่าเจริญใจ คุณนกยูงรุ่นหนุ่มฉะนั้น.

ลำดับนั้น กาเมื่อจะสรรเสริญตอบสุนัขจึงจอกนั้น จึงกล่าว
คำถนัดที่ ๒ ว่า :-

กุณฺตรยโอมํฐัฏฺฐสฺสเรณฺญกุณฺตร คุ
ก่อนสหายผู้มีผิวพรรณคล้ายลูกเสื่อโครง
เชิญท่านบริโภคนกเถิด เรายอมให้แก่ท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุยฺยคุณฺฉาปสฺสทิสวณฺณ ความว่า
ท่านย่อมปรากฏแก่ข้าพเจ้า เหมือนมีวรรณะเสมอกับลูกเสื่อโครง

ดูก่อนท่านผู้มีวรรณะเช่นกับลูกเสือโคร่งผู้เจริญ ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้า
จึงขอล่าวกะท่าน. บทว่า ภูษ สมม ททามิ เต ความว่า
ดูก่อนสหาย ท่านจงกินผลชมพูสุกจนพอแก่ความต้องการเถิด เรา
ยอมให้ท่าน.

ก็แหละ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วจึงเข้าก่ิงชมพูให้ผลทั้งหลาย
หล่นลงไป. ครั้งนั้น เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นชมพู เห็นกากับสุนัขจึงจอก
ทั้งสองเมื่อนั้น กล่าวคุณอันไม่เป็นจริงของกันและกันกินชมพูสุกอยู่
จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

ดูก่อนบุคคลผู้สรรเสริญกันและกัน

เราได้เห็นคนพุดมูสา คือกาผู้เคี้ยวกินของ

ที่คนอื่นคายแล้ว และสุนัขจิ้งจอกผู้กิน

ซากศพ มาประชุมกันนานมาแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วนฺตาหิ ได้แก่ กาผู้กินสัตว์ที่
คนอื่นคายแล้ว. บทว่า ภูณฺปาทญฺจ ได้แก่ สุนัขจิ้งจอกผู้กินซากศพ.

ก็แหละ เทวดานั้นครั้นกล่าวคาถานี้แล้ว จึงแสดงรูปารมณฺ์
อันน่ากลัวให้กาและสุนัขจิ้งจอกเหล่านั้นให้หนีไปจากที่นั้น.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุม
ชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกในกาลนั้น ได้เป็นพระเทวทัต กาในกาลนั้น
ได้เป็นพระโกกาลิกะ ส่วนรุกขเทวดาได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาخمพูชาทกชาดกที่ ๔

๕. อันตชาดก

ว่าด้วยที่สุด ๓ ประการ

[๔๘๔] ข้าแต่พระยาเนื้อ ร่างกายของท่านเหมือน

ของโคอุสุภราช ความมองอาจของท่านเหมือน

ของสีหราช ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่ท่าน ทำ

อย่างไรข้าพเจ้าจึงจักได้อาหารสักหน้อย.

[๔๘๕] กุลบุตรย่อมรู้จักสรรเสริญกุลบุตร ดูก่อน

กาผู้มีสร้อยคองามคุณนงนุช เชิญท่านลงจาก

ต้นละหุ่งมากินเนื้อให้สบายเถิด.

[๔๘๖] บรรดามฤคชาติทั้งหลาย สุนัขจึงจอก

เป็นเลวที่สุด บรรดาปักษีทั้งหลาย กาเป็น

เลวที่สุด บรรดารุกขชาติทั้งหลาย ต้นละหุ่ง

เป็นเลวที่สุด ที่สุด ๓ ประเภทมารวมกันเอง.

จบ อันตชาดกที่ ๕

อรรถกถาอันตชาดกที่ ๕

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรง
ปรารภคนทั้งสอง คือพระเทวทัตกับพระโกกาลิกะนั้นนั่นแหละ จึง
ตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า อุสภสฺสเว เต ขนฺโธ ดังนี้. เรื่องอันเป็น
ปัจจุบันเหมือนกับเรื่องเรานั้นเอง ส่วนเรื่องในอดีตมีดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ที่ต้นละหุ่ง ในบริเวณ
บ้านแห่งหนึ่ง. ในกาลนั้น ชาวบ้านลากโคแก่ซึ่งตายในบ้านนั้น ไป
ทิ้งที่ป่าละหุ่งใกล้ประตูบ้าน. มีสุนัขจึงจอกตัวหนึ่งมากินเนื้อของโค
แก่ตัวนั้น. มีกาดัวหนึ่งบินมาจับอยู่ที่ต้นละหุ่งเห็นดังนั้นจึงคิดว่า ถ้า
กระไรเรากล่าวคุณกถาอันไม่มีจริงของสุนัขจอกตัวนี้แล้วจะได้กิน
เนื้อ จึงกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า :-

ข้าแต่พระยาเนื้อ ร่างกายของท่านเหมือน

ร่างกายโคอุสุภราช ความมองอาจของท่าน

เหมือนดังราชสีห์ ข้าพเจ้าขอนอบน้อม

แก่ท่าน ทำอย่างไรข้าพเจ้าจึงจักได้อาหารสัก

หน่อย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นโม ตยตุถุ อันเป็น นโม เต อตุถุ
แปลว่า ขอนอบน้อมแก่ท่าน.

สุนัขจอกได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่สองว่า :-

กุลบุตรย่อมรู้จักสรรเสริญกุลบุตร ดูก่อน

กาผู้มีสรั้อยคองามคุณกยุง เชิญท่านลงจาก

ต้นละหุ่งมากินเนื้อให้สบายเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า อิโต ปริยาท นี้ สุนัขจอก
กล่าวว่า ท่านลงจากต้นละหุ่ง คือมาจากต้นละหุ่งนี้จนถึงเรา แล้วจง

กินเนื้อ.

รุกขเทวดาเห็นกริยาของสัตว์ทั้งสองนั้นจึงกล่าวคาถาที่สามว่า :-

บรรดามฤคชาติทั้งหลาย สุนัขจิ้งจอก
เป็นเลวที่สุด บรรดาปักษีทั้งหลาย กาเป็น
เลวที่สุด บรรดารุกขชาติทั้งหลาย ต้นละหุ่ง
เป็นเลวที่สุด ที่สุดทั้ง ๓ ประเภตมาสมาคม
กันแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุโต แปลว่า เลว คือ ตามก.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกในกาลนั้น ได้เป็นพระเทวทัต กาใน
กาลนั้นได้เป็นพระโกกาลิกะ ส่วนรุกขเทวดา คือเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาอันตชาดกที่ ๕

๖. สมุททชาดก

ว่าด้วยสมุทรสาคร

[๔๘๗] ใครนี้หนอมาเที่ยววนเวียนอยู่ในน้ำ

ทะเลอันเค็ม ย่อมห้ามปลาและมังกร
ทั้งหลาย และย่อมเดือดร้อนในกระแสน้ำ
ที่มีคลื่น.

[๔๘๘] ข้าพเจ้าเป็นนคชื่อว่าอนันตปาณี ปราภฏ

ไปทั่วทิศว่า เป็นผู้ไม่อ้อม เราปรารถนาจะดื่ม
น้ำในมหาสมุทรสาครใหญ่ ว่าแม่น้ำทั้งหลาย.

[๔๘๙] สมุทรสาครนี้พร่องก็ดี เต็มเปี่ยมอยู่ก็ดี

ใคร ๆ จะดื่มน้ำในสมุทรสาครนั้น ก็หาพร่อง
ไปไม่ ได้ยินมาว่า สาครอันใคร ๆ ไม่อาจ
จะดื่มกินให้หมดสิ้นไปได้.

จบ สมุททชาดกที่ ๖

อรรถกถาสมุททชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระมหาวีหารเชตวัน ทรงปรารภ
พระอุปนันทเถระ จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า โก นุวายี้ ดังนี้.

ได้ยินว่า พระอุปนันทะนั้นบริโศคมมาก มีความทะเยอ-
ทะยานมาก ใคร ๆ ไม่อาจให้พระอุปนันทะนั้นอิ่มหนำแม้ด้วยปัจจัย

เต็มเล่มเกวียน. ในวันใกล้เข้าพรรษา พระอุปนันทะนั้นวางรองเท้าไว้ในวิหารหนึ่ง วางลักจั่นไว้ในวิหารหนึ่ง วางไม้เท้าไว้ในวิหารหนึ่ง คนเองอยู่ในวิหารหนึ่ง คราวหนึ่ง ไปยังวิหารในชนบท เห็นภิกษุทั้งหลายมีบริหารประณีต จึงกล่าวอริยวังสกถาพรรณนาถึงความเป็นวงศ์ของอริยะ ให้ภิกษุเหล่านั้นถือผ้าบังสุกุล แล้วถือเอาจีวรของภิกษุเหล่านั้น ให้ภิกษุเหล่านั้นถือบาตรดินแล้ว ตนเองเอาบาตรที่ชอบๆ และภาชนะมีถาดเป็นต้น บรรทุกเต็มยานน้อยแล้วมาสู่พระเชตวันมหาวิหาร. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระอุปนันทะ ศากยบุตรบริโศคมมาก มักรมาก แสดงข้อปฏิบัติแก่ภิกษุเหล่าอื่น แล้วเอาสมณบริหารบรรทุกเต็มยานน้อยมา. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อุปนันทะกล่าวอริยวังสกถาแก่ผู้อื่น แล้วกระทำการอันไม่สมควร เพราะควรที่ตนจะต้องเป็นผู้มาก่อนแล้ว จึงกล่าวอริยวังสกถาแก่ผู้อื่นในภายหลัง แล้วทรงแสดงคาถาในพระธรรมบทดังนี้ว่า :-

บุคคลควรตั้งตนไว้ในคุณอันสมควร
ก่อน แล้วพึงสั่งสอนผู้อื่นในภายหลัง บัณฑิต
จะไม่พึงเศร้าหมอง.

ครั้นแล้วจึงทรงติเตียนพระอุปนันทะ แล้วตรัสว่า คุณก่อน
ภิกษุ พระอุปนันทะเป็นผู้มักมากในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ใน
กาลก่อนก็ยังสำคัญน้ำแม่ในมหาสมุทรว่า ตนควรจะรักษา แล้วทรง
นำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นเทวดารักษาสมุทร.
ครั้งนั้นมีกาน้ำตัวหนึ่งบินเที่ยวอยู่ ณ ส่วนเบื้องบนมหาสมุทร เทียว
ห้ามฝูงปลาและฝูงนกว่า ท่านทั้งหลายจงดื่มน้ำในมหาสมุทรแต่พอ
ประมาณ จงช่วยกันรักษา ดื่มเถิด. สมุทรเทวดาเห็นดังนั้น จึงกล่าว
คาถาที่ ๑ ว่า

ใครนี้หนอ มาเที่ยววนเวียนอยู่ในน้ำ
ทะเลอันเค็ม ย่อมห้ามปลาและมังกร
ทั้งหลาย และย่อมเดือดร้อนในกระแสน้ำ
ที่มีกลิ่น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โก นุหายิ ตัดเป็น โก นุ อัย
แปลว่า นี่ใครหนอ.

กาน้ำได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

ข้าพเจ้าเป็นนกชื่อว่าอนันตปายี ปรากฏ
ไปทั่วทิศว่า เป็นผู้ไม้อิ่ม เราปรารถนาจะดื่ม

น้ำมหาสมุทรสาครเป็นใหญ่กว่าแม่น้ำทั้ง

หลาย.

เมื่อความแห่งคานันนั้นว่า เราปรารถนาจะดื่มน้ำในสาครอัน
หาที่สุคมิได้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงเป็นนกชื่อว่าอนันตปายี. อนึ่งเราอัน
บุคคลได้ยินได้ฟังปรากฏแล้วว่า ชื่อว่าเป็นผู้ไม่รู้จักอ้ม เพราะ
ประกอบด้วยความอยากอันไม่รู้จักเต็มมากมาย เรานั้นปรารถนาจะดื่ม
น้ำมหาสมุทรนี้ทั้งสิ้น ที่ชื่อว่าสาคร เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งรัตนะ
อันงดงาม และเพราะอันสาครขุดเจาะ ชื่อว่าเป็นใหญ่กว่าสระทั้งหลาย
เพราะเป็นเจ้าแห่งสระทั้งหลาย.

สมุทรเทวดาได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

ทะเลใหญ่นี้มัน ย่อมลดลงและกลับ

เต็มอยู่ตามเดิม บุคคลดื่มกินอยู่ก็หาทำให้

น้ำทะเลนั้นพร่องลงไป ได้ยินว่า น้ำทะเล

ใหญ่นั้น ใคร ๆ ไม่อาจดื่มกินให้หมดสิ้นไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โสย ตัดเป็น โส อย แปลว่า
นี้นั้น. บทว่า หายตี เจว ความว่า น้ำทะเลย่อมพร่องในเวลา
น้ำลง และย่อมเต็มในเวลา น้ำไหลขึ้น. บทว่า นาสุส นายติ
ความว่า ถ้าแม้ชาวโลกทั้งสิ้นจะดื่มน้ำมหาสมุทรนั้น แม้ถึงเช่นนั้น
มหาสมุทรนั้นก็ไม่ปรากฏความพร่องแม้ว่าชาวโลกดื่มน้ำชื่อมีประมาณ

เท่านี้ จากน้ำนี้. บทว่า อเปยฺโย ภิร ความว่า ได้ยินว่าสาครนี้
ใคร ๆ ไม่อาจดื่มให้น้ำหมด.

ก็เหล่ารุกขเทวดาครั้งกล่าวอย่างนี้แล้วแสดงรูปารมณ์อันน่า
กลัวให้กาสมุทรรู้หนีไป.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า กาสมุทรรู้ในครั้งนั้น ได้เป็นพระอุปนันทะในบัดนี้
ส่วนรุกขเทวดา คือเราตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสมุทตชาดกที่ ๖

๗. กามวิลาปชาดก

ว่าด้วยผู้พิลาปถึงกาม

[๔๕๐] ดูก่อนนวกผู้มีปีกเป็นยาน บินทะยานไป
ในเวหา บินไปในอากาศอันสูง ท่านช่วย
บอกกะภรรยาของข้าพเจ้าผู้มีลำขาเสมอด้วย
ต้นกล้วย ว่าข้าพเจ้าถูกเสียบอยู่บนหลาว
ภรรยาของข้าพเจ้านั้น เมื่อไม่รู้ข่าวคราวอัน
นี้ ก็จักทำการรอคอยข้าพเจ้าเป็นเวลานาน.

[๔๕๑] ภรรยาของข้าพเจ้านั้นยังไม่รู้ว่าหลาว
และหอกนี้เขาวางไว้ เพื่อเสียบประจาน
นางเป็นคนดูร้าย ก็จะไม่โกรธข้าพเจ้า ความ
โกรธแห่งภรรยาของข้าพเจ้านั้น จะทำให้
ข้าพเจ้าเดือดร้อนไปด้วย อนึ่ง หลาวนี้มีได้
ทำให้ข้าพเจ้าเดือดร้อนเลย.

[๔๕๒] หอกและเกราะนี้ข้าพเจ้าเก็บไว้ที่หัวนอน
อนึ่ง แหวนก้อยที่ทำด้วยทองคำสุก และ
ผ้าแคว้นกาสีเนื้ออ่อน ข้าพเจ้าก็เก็บไว้ที่หัว
นอน ขอภรรยาที่รักของข้าพเจ้า ผู้มีความ
ต้องการทรัพย์ จงยินดีด้วยทรัพย์นี้เถิด.

จบ กามวิลาปชาดกที่ ๗

อรรถกถาภชาตชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
การประเล้าประโลมภรรยาเก่า จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า อุจฺเจ
สกุณ เทมาน ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันได้กล่าวไว้แล้วในปุพฺพัตตชาดก เรื่องอดีตจักมี
แจ้งในอินทริยชาดก.

แต่ในที่นี้ ราชบุรุษทั้งหลายทำให้บุรุษนั้นเร่าร้อน เสีย
ประจันไว้บนหลาวทั้งเป็น ๆ. บุรุษนั้นนั่งอยู่บนหลาวนั้น เห็น
กาบินมาทางอากาศ ไม่อนาทรถึงเวทนาทั้งที่แรงกล้าเห็นปานนั้น
เมื่อจะเรียกกาบินมาเพื่อจะส่งข่าวสารถึงภรรยาผู้เป็นที่รัก จึงได้กล่าว
คาถาเหล่านี้ว่า :-

ดูก่อนนกผู้มีปีกเป็นยาน บินทะยาน
ไปในเวหา บินไปในอากาศอันสูง ท่านช่วย
บอกภรรยาของข้าพเจ้าผู้มีลำขาเสมอด้วยต้น
กล้วยให้ทราบด้วย ว่าข้าพเจ้าถูกเสียบอยู่บน
หลาว ภรรยาที่รักของข้าพเจ้านั้นเมื่อไม่ทราบ
ข่าวคราวอันนี้ จักทำการรอคอยข้าพเจ้าตลอด
กาลนาน.

ภรรยาของข้าพเจ้านั้นยังไม่รู้ว่าหลาว
และหอกนี้เขาวางไว้ เพื่อเสียบประจัน

นางเป็นคนดูร้าย ก็จะไม่โกรธข้าพเจ้า ความ
โกรธแห่งภรรยาของข้าพเจ้านั้นจะทำข้าพเจ้า
ให้เดือดร้อนไปด้วย. แต่หลาวนี้มีได้ทำให้
ข้าพเจ้าเดือดร้อนในที่นี้เลย.

หอกและเกราะนี้ข้าพเจ้าเก็บไว้ที่ห้วนอน
อนึ่ง แหวนก้อยที่ทำด้วยทองคำเนื้อสุก และ
ผู้แคว้นกาลสีเนื้ออ่อน ข้าพเจ้าเก็บไว้ที่หัว
นอน ขอภรรยาที่รักของข้าพเจ้า ผู้มีความ
ต้องการทรัพย์ จงยินดีด้วยทรัพย์นี้เถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เทมาน แปลว่า บิน คือไป.
บุรุษคนนั้นเรียกกาตัวนั้นแหละว่า ปตฺตยาน ผู้มีปีกเป็นยานะ เรียก
ว่า วิหงฺคม ผู้ไปในเวหา ก็เหมือนกัน. จริงอยู่ กานั้น ชื่อว่า
มีปีกเป็นยาน เพราะกระทำการไปด้วยปีกทั้งหลาย ชื่อว่าผู้ไปใน
เวหา เพราะไปทางอากาศ. บทว่า วชฺชาติ แปลว่า ท่านพึงบอก.
บทว่า วามฺรู แปลว่า ผู้มีขาอ่อนเสมอลำต้นกล้วย. ท่านพึงบอก
ว่า ข้าพเจ้านั้นอยู่บนหลาว. บทว่า จิริ โข สว กริสฺสติ ความว่า
นานเมื่อไม่ทราบข่าวคราวนี้ จักกระทำการรอคอยการมาของข้าพเจ้า
ในเวลานาน คือ นางจักคิดอย่างนี้ว่า สามีอันเป็นที่รักไปนานแล้ว
ยังไม่มา. ด้วยบทว่า อสิ สตุติญฺจ แปลว่า คาบและหอก นี้
บุรุษนั้นกล่าวหมายเอาเฉพาะหอกเท่านั้น เพราะมันเสมอด้วยคาบ

และหอก. จริ่งอยู่หอกนั้น เขาวางคือปักไว้ เพื่อเสียบประจานบุรุษ
นั้น. บทว่า จณฺทํ ได้แก่ เป็นผู้มักโกรธ. บทว่า กาหติ โกรธ
ความว่า นางจกกระทำความโกรธต่อเราว่า มัวชักช้าอยู่. บทว่า ตํ
เม ตปฺปติ ความว่า ความโกรธของนางนั้น ย่อมทำให้เดือด
ร้อน. ด้วยบทว่า โน อิทํ นี บุษยนันแสดงว่า ก็หลาวนี้ย่อมไม่
ทำให้เดือดร้อนในที่นี้เลย. ด้วยคำเป็นต้นว่า นีหอกและเกราะ
ดังนี้ บุษยผู้นั้นบอกถึงสิ่งของของตนซึ่งวางไว้บนห้วนอนในเรือน.
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุปลสฺสนาโห ได้แก่ หอกและเกราะ
อธิบายว่า หอกชนิดหนึ่งคล้ายดอกบัวและเกราะ. บทว่า นิภฺขณฺจ
ได้แก่ แหวนก้อยที่ทำด้วยทองเนื้อ ๕. ด้วยบทว่า กาสิกณฺจ มํหํ
วตฺถํ นี บุษยนันกล่าว หมายเอาผ้าสาฎกคู่หนึ่ง ซึ่งทำจากแคว้น
กาสิมีเนื้ออ่อนนุ่ม. ได้ยินว่า สิ่งของมีประมาณเท่านี้ ที่บุษยนันเก็บ
ไว้บนห้วนอน. บทว่า ตปฺเปตุ ธนํกามิยา ความว่า ภรรยาผู้เป็น
ที่รักของเรานั้นมีความต้องการทรัพย์ จงถือเอาทรัพย์ทั้งหมดนี้ จง
อ้มเอิบ บริบูรณ์ ก็จงยินดีด้วยทรัพย์นี้.

บุษยนันคร่ำครวญอยู่อย่างนี้นั้นแล ก็ตายไปบังเกิดในนรก

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประ-
ภาสกิจจะทั้งหลายแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้
กระสันจะสึก ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล. ภรรยาในครั้งนั้น ได้มาเป็น
ภรรยาในครั้งนี้ เทวบุตรผู้เห็นเหตุการณ์นั้น คือเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถากามวิลาปชาดกที่ ๗

๘. อุทุมพรชาดก

ผู้อ่อนน้อมเชื่อว่าเป็นผู้อิม

[๔๕๓] ต้นมะเดื่อ ต้นไทร และต้นมะขวิดนี้

มีผลสุกแล้ว เชิญท่านออกมากินเสียเถิด จะ

ยอมตายเพราะความหิวโหยทำไม.

[๔๕๔] ผู้ใดประพฤติด่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ผู้นั้น

ชื่อว่า เป็นผู้อิมแล้ว ไม่หวงแหน เหมือน

ข้าพเจ้า เคี้ยวกินผลไม้สุกจนอิมแล้วในวันนี้

ฉะนั้น.

[๔๕๕] ลิงเกิดในป่า พึงหลอกลวงลิงที่เกิดในป่า

เพราะเหตุอันใด แม้ลิงหนุ่มเช่นท่านก็ไม่พึง

เชื่อ เหตุอันนั้น ลิงผู้ใหญ่ที่แก่เฒ่าชราเช่น

ข้าพเจ้า ไม่พึงเชื่อถือเลย.

จบ อุทุมพรชาดกที่ ๘

อรรถกถาอุทุมพรชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมहाวิหาร ทรงปรารภ
ภิกษุรูปหนึ่ง จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า อุทุมพร นิจ ปกกา^๑ ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นสร้างวิหารอยู่ในปัจฉิมคามแห่งหนึ่ง. วิหาร
นำรินรมย์ตั้งอยู่เหนือแผ่นดินลาด. สถานที่ปิดกวาดคล้ายปะรำ มีน้ำ
ใช้พาสุกสำราญ. โคจรคามก็ไม่ไกล. คนทั้งหลายรักใคร่พากันถวาย

๑. บาลี เป็น จิม.

ภิกษา. ครั้นนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเที่ยวจาริกไปถึงวิหารนั้น. ภิกษุผู้เป็น
เจ้าถิ่นกระทำอาคันตุกวัตรแก่ภิกษุนั้น ในวันรุ่งขึ้น ได้พาภิกษุนั้นไป
บิณฑบาตยังบ้าน. คนทั้งหลายถวายภิกษาอันประณีตแก่ภิกษุนั้น แล้ว
นิมนต์ฉันในวันพรุ่งนี้อีก. อาคันตุกะภิกษุนั้นอยู่ ๒-๓ วัน จึงคิดว่า
เราจักหลวงภิกษุเจ้าถิ่นนั้นด้วยอุบายอย่างหนึ่ง จักคร่าออกไป แล้วยึด
วิหารนี้. ลำดับนั้น ภิกษุอาคันตุกะได้ถามภิกษุเจ้าถิ่นผู้มาอยู่ที่บารุง
พระเถระว่า อาวุโส ท่านไม่ได้ทำการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าหรือ ?
ภิกษุเจ้าถิ่นกล่าวว่า ชื่อว่าคนผู้จะปฏิบัติดูแลวิหารนี้ ไม่มี ด้วยเหตุนี้
กระผมจึงไม่เคยไป. ภิกษุอาคันตุกะกล่าวว่า ผมจักปฏิบัติดูแลวิหารนี้
จนกว่าท่านไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วกลับมา. ภิกษุเจ้าถิ่นกล่าวว่า ดีแล้ว
ท่านผู้เจริญ แล้วกล่าวกะคนทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท
พระเถระจนกว่าเราจะกลับมา แล้วหลีกไป. จำเดิมแต่นั้นมา อาคัน-
ตุกะภิกษุก็กล่าวว่า ภิกษุเจ้าถิ่นนั้นมีโทษนี้และนี้ แล้วยุยงคนทั้งหลาย
เหล่านั้นให้แตกวิวาทกัน. ฝ่ายภิกษุเจ้าถิ่นถวายบังคมพระศาสดาแล้ว
กลับมา. ลำดับนั้น ภิกษุอาคันตุกะนั้น ไม่ให้ภิกษุเจ้าถิ่นเข้าไป. ภิกษุ
เจ้าถิ่นนั้นจึงอยู่ในที่แห่งหนึ่ง. วันรุ่งขึ้น เข้าไปบิณฑบาตยังบ้าน.
ฝ่ายคนทั้งหลายก็ไม่กระทำแม้มาตรว่าสามิจักรม. ภิกษุเจ้าถิ่นนั้น
เดือดร้อน จึงไปยังพระเชตวันวิหารอีก แล้วบอกเหตุการณ์อันนั้น
แก่ภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุทั้งหลายจึงนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า
อาวุโสทั้งหลาย ได้ยินว่าภิกษุโน้นคร่าภิกษุโน้นออกจากวิหาร แล้ว

ตนเองอยู่ในวิหารนั้น. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเรอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน อาคันตุกะภิกษุนั้นก็ได้จัดคร่ำภิกษุนี้ออกจากที่อยู่มาแล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ในป่า. ในฤดูฝนฝนตกในป่านั้น ตลอด ๗ สัปดาห์. ครั้งนั้นมีลิงเล็กหน้าแดงตัวหนึ่งอยู่ในชอกเขาหินแห่งหนึ่งซึ่งไม่เปียกฝน วันหนึ่ง นั่งอยู่ในที่ที่ไม่เปียก ณ ที่ประตูลูกเขา. ลำดับนั้น ลิงใหญ่หน้าดำตัวหนึ่ง เปียกฝน ถูกความหนาวเปียกเปียก เทียวมา เห็นลิงเล็กนั้นนั่งอยู่อย่างนั้น จึงคิดว่า เราจักนำเจ้าลิงนี้ออกไปด้วยอุบาย แล้วจักอยู่ในที่นี้เสียเอง จึงทำให้ท้องช้อยชานแสดงอาการอึดเหลือล้น ไปยืนอยู่ข้างหน้าลิงเล็กนั้น แล้วกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

ตันมะเตือ ตันไทร และตันมะขวิดนี้

มีผลสุกแล้ว เชิญท่านออกมากินเถิด จะ

ยอมตายเพราะความหิวทำไม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กปีตถนา ได้แก่ ผลไม้เลียบ.

บทว่า เอहि นิคุขมฺม ความว่า ตันมะเตือเป็นต้นเหล่านี้ วิจิตร

แล้วเพราะเต็มด้วยผล แม้เราก็กินจนอิ่มแล้วจึงมา แม้ท่านก็
จงไปกินเสีย.

ฝ่ายลิงเล็กนั้น ได้ฟังคำของลิงใหญ่นั้นก็เชื่อ ประสงค์จะ
กินผลไม้ทั้งหลายจึงได้ออกแล้วเที่ยวไปในที่นั้น ๆ เมื่อไม่ได้
อะไร ๆ จึงกลับมาอีก เห็นลิงใหญ่นั้นเข้าไปนั่งในซอกเขาของตน
คิดว่า จักลองลิงใหญ่นั้น จึงยืนอยู่ข้างหน้าลิงใหญ่นั้นแล้วกล่าวคาถา
ที่สองว่า

ผู้ใดประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ผู้นั้น
ชื่อว่าเป็นผู้อิ่มแล้ว เหมือนข้าพเจ้ากิน
ผลไม้สุกเป็นผู้อิ่มแล้วในวันนี้จะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทุมปุกุภานิ มาลีโต ความว่า
ข้าพเจ้ากินผลไม้มีผลมะเดื่อเป็นต้นเป็นผู้อิ่มแล้ว.

ลิงใหญ่ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่สามว่า

ลิงเกิดในป่า ฟังหลอกลวงลิงที่เกิด
ในป่า เพราะเหตุใด แม้ลิงหนุ่มก็ไม่ฟังเชื่อ
เหตุอันนั้น ลิงที่แก่เฒ่าจะไม่เชื่อเลย.

เนื้อความแห่งคานานั้นว่า ลิงผู้เกิดในป่า ฟังกระทำการหลอกลวง
ลิงผู้เกิดในป่า เพราะเหตุอันใด ลิงแม่หนุ่มเช่นท่าน ก็จะไม่ฟัง
เชื่อ เพราะเหตุอันนั้น ลิงแก่ชรา คือ ลิงผู้เฒ่าแม้เช่นกับเรา จะ
ไม่ฟังเชื่อเลย คือจะไม่เชื่อต่อลิงผู้หนุ่มเช่นกับท่าน ผู้กล่าวตั้ง ๓ ครั้ง

ในหิมวันตประเทศ มีผลาผลทั้งปวงอันเปี่ยมด้วยน้ำฝนหล่นลง
แล้วในสถานที่นี่ ไม่มีสำหรับท่านอีกต่อไป ท่านจงไปเสียเถิด. ลิงเล็ก
ตัวนั้น จึงหลีกไปจากที่นั่นเอง.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนານี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ลิงเล็กในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้เป็นเจ้าถิ่นในบัดนี้
ลิงดำใหญ่ในครั้งนั้น ได้เป็นอาคันตุกะภิกษุในบัดนี้ ส่วนรุกขเทวดา
คือ เราตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาอุทุมพรชาดกที่ ๘

๕. โกมาริยปุตตชาดก

ว่าด้วยผู้ไกลจากภูมิดาน

[๔๕๖] เจ้าลิง เมื่อก่อนเจ้าเคยโลดเต้นเล่น
ในสำนักเราผู้คะนองเล่นเป็นปกติ เจ้าจะ
กระทำการโลดเต้นอย่างลิง บัดนี้ เราไม่
ชื่นชมยินดีการนั้นของเจ้าแล้ว.

[๔๕๗] ความหมดจดด้วยฉานอย่างสูง เราได้
ฟังมาจากอาจารย์ชื่อโกมาริยบุตรผู้เป็นพหูสูตร
บัดนี้ ท่านอย่าเข้าใจเราว่าเหมือนแต่ก่อน
ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เราประกอบไปด้วยฉาน
อยู่ทั้งนั้น.

[๔๕๘] เจ้าลิงเอ๋ย ถ้าแม้นุคคลจะฟังหวานพีช
ลงที่แผ่นหิน ถึงฝนจะตกลงมา พืชนั้นก็
งอกงามขึ้นไม่ได้แน่ ความหมดจดด้วยฉาน
อย่างสูงนั้น ถึงเจ้าจะได้ฟังมาแล้ว เจ้าก็ยัง
เป็นผู้ไกลจากภูมิดานมากนัก.

จบ โกมาริยปุตตชาดกที่ ๕

อรรถกถาโกมาริยปุตตชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ บุปพาราม ทรงปรารภภิกษุทั้งหลายผู้มักเล่นเป็นปกติ จึงตรัสเรื่องนี้ มีคำเริ่มต้นว่า ปุเร ตูว์ ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในปราสาทชั้นบน ต่างพากันนั่งพูดถึงเรื่องที่ตนได้เห็นและได้ยินมาเป็นต้น ทำความตกลงคณองและหัวเราะเฮฮาอยู่ในปราสาทชั้นล่าง. พระศาสดาตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานะมาแล้วตรัสว่า เธอจงทำภิกษุเหล่านี้ให้สังเวชสลดใจ. พระเถระเหาะขึ้นไปในอากาศ แล้วเอาปลายนิ้วหัวแม่มือแตะระฆังยอดปราสาท ทำให้ปราสาทสั่นสะเทือนจนถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด. ภิกษุเหล่านั้นกลัวมรณภัย จึงได้ออกไปยืนข้างนอก. ความที่ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้มีปกติเล่นคณองนั้น เกิดปรากฏไปในหมู่ภิกษุทั้งหลาย. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุพวกหนึ่งบวชในพระศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์เห็นปานนี้ ยังพากันเที่ยวเล่นคณองเป็นปกติอยู่ ไม่กระทำวิปัสสนากรรมฐานว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ภิกษุเหล่านี้ก็เป็นผู้เล่นคณองเป็นปกติเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในหมู่บ้าน
แห่งหนึ่ง. ขนทั้งหลายจำกุนั้นได้โดยชื่อว่า โกมาริบุตร. ในเวลา
ต่อมา โกมาริบุตรนั้น ออกบวชเป็นฤๅษีอยู่ในหิมวันตประเทศ.
ครั้งนั้น มีดาบสผู้มักเล่นคะนองพวกอื่น สร้างอาศรมอยู่ในหิมวันต-
ประเทศ. ถึงแม้เพียงกลีบบริกรรม ก็ไม่มีแก่ดาบสนั้น ดาบส
เหล่านั้นนำผลไม้น้อยใหญ่มาจากป่าเคี้ยวกินหัวเราะร่าเริง ยังกาล
เวลาให้ล่วงเลยไปด้วยการเล่นมีประการต่าง ๆ . ในสำนักของดาบส
เหล่านั้น มีลิงอยู่ตัวหนึ่ง. แม้ถึงตัวนั้นก็มักเล่นคะนองเหมือนกัน
กระทำหน้าตาวิธีการต่าง ๆ เป็นต้น แสดงการเล่นคะนองมีอย่างต่าง ๆ
อย่างดาบสทั้งหลาย. ดาบสเหล่านั้นอยู่ในที่นั้นนานแล้ว จึงได้พากัน
ไปยังถิ่นมนุษย์ เพื่อต้องการเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว จำเดิมแต่
ดาบสเหล่านั้นไปแล้ว พระโพธิสัตว์จึงมายังที่นั้นแล้วสำเร็จการอยู่
อาศัย. ลิงจึงแสดงการเล่นคะนองแม่แก่พระโพธิสัตว์ เหมือนดังแสดง
แก่ดาบสเหล่านั้น. พระโพธิสัตว์จึงคิดนิ้วมือแล้วให้โอวาทแก่ลิงนั้น
ว่า ธรรมดาผู้อยู่ในสำนักของบรรพชิตผู้มีการศึกษาดีแล้ว ควรจะถึง
พร้อมด้วยอาจารย์มารยาท สारวระวังกายและวาจา ประกอบชวน-
ชวนในฉาน. จำเดิมแต่นั้น ลิงตัวนั้นได้เป็นสัตว์มีศีลถึงพร้อมด้วย
อาจารย์มารยาท. พระโพธิสัตว์ได้จากแม่ที่นั้นไปอยู่ในที่อื่น. ลำดับนั้น
ดาบสก็เล่นเหล่านั้นเสพรสเค็มและเปรี้ยวแล้ว ได้ไปยังสถานที่

นั้น. ลิงไม่แสดงการเล่นคนองแก่ดาบสเหล่านั้น เหมือนอย่าง
เมื่อก่อน. ถ้าดับนั้น ดาบสเหล่านั้นเมื่อจะถามถึงนั้นว่า คุณก่อนอาวุโส
เมื่อก่อนเจ้าได้กระทำการเล่นคนองเบื้องหน้าพวกเรา เพราะเหตุไร
บัดนี้ เจ้าจึงไม่กระทำ จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

เมื่อก่อนเจ้าเคยโลดเต้นเล่นคนองใน
อาศรมสำนักเราทั้งหลายผู้มีปกติเล่นคนอง.
เฮ้ยเจ้าลิง เจ้าจงกระทำกิริยาของลิง บัดนี้
เราไม่ชื่นชมยินดีสี่สและพรตอันนั้นของเจ้า.

บรรดาบพเหล่านั้น บทว่า สีสวตฺ สกาเส ได้แก่ ใน
อาศรมอันเป็นสำนักของเราทั้งหลายผู้คนองเล่นเป็นปกติ. บทว่า
โอกุณฺทิกิ ได้แก่ โลดเล่นคนอง ดังมฤคชาติ. บทว่า กโรหเร
แปลว่า จงกระทำ. ศัพท์ว่า เร เป็น อาลปนะ คำร้องเรียก.
บทว่า มกุฏฺเณยานิ ได้แก่ ทำปากให้แปลก ๆ ไปเป็นต้น กล่าวคือ
เล่นชนทางปาก. บทว่า น ตํ มยฺ สีสวตฺ รมาม ความว่า
สี่สวตฺคือการเล่นคนองของเจ้าในกาลก่อนนั้น บัดนี้ พวกเราไม่
ยินดี คือไม่ยินดียิ่ง แม้เจ้าไม่ทำให้พวกเรายินดี มีเหตุอะไรหนอ.
ลิงได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

ความหมกจดด้วยฉันทานชั้นสูง เราได้ฟัง
มาจากอาจารย์ชื่อโกมาริยบุตร ผู้เป็นพหูสูตร
บัดนี้ ท่านอย่าเข้าใจเราว่าเหมือนแต่ก่อน

ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เราประกอบด้วยฉันทอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มยุห์ เป็นจตุตถวิบัติใช้ใน
อรรถของตติยวิบัติ. บทว่า วิสุทธิ ได้แก่ ความหมดจดด้วยฉันท
บทว่า พหุสสุตสฺส ได้แก่ ชื่อว่าผู้เป็นพหูสูตร เพราะได้ฟังและ
เพราะได้รู้แจ้งกลีบปริกรรมและสมบัติ ๘. บทว่า ตูว นี้
ถึงเมื่อจะเรียกคาบสรูปหนึ่งในบรรดาบทเหล่านั้น จึงแสดงว่า บัดนี้
ท่านอย่าได้จำหน่ายข้าพเจ้า เหมือนเมื่อก่อน ข้าพเจ้าไม่เป็นเหมือน
เมื่อกาลก่อน ข้าพเจ้าได้อาจารย์แล้ว.

คาบสได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

เจ้าลงเอ๋ย ถ้าแม่บุคคลจะพึงหว่าน
พืชลงบนแผ่นดิน ถึงฝนจะตกลงมา พืชนั้น
ก็งอกงามขึ้นไม่ได้เน่ ความหมดจดด้วย
ฉันทชั้นสูงนั้น ถึงเจ้าจะได้ฟังมา เจ้าก็ยัง
เป็นผู้ไกลจากภูมิฉันทมากนัก.

ความของคานานั้นว่า ถ้าแม่บุคคลจะพึงหว่านพืช ๕ ชนิด
ลงบนหลังแผ่นดิน และฝนจะตกลงมาอย่างสม่ำเสมอ พืชนั้นจะ
งอกขึ้นไม่ได้. เพราะแผ่นดินนั้นไม่ใช่เนื้อนา ความหมดจดแห่ง
ฉันทชั้นสูงที่เจ้าได้ฟังมา ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ดูก่อนเจ้าถึง ก็เพราะ
เจ้าเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน เจ้าจึงยังห่างไกลจากภูมิฉันทนัก คือเจ้า

ไม่อาจทำฌานให้บังเกิดได้ คาบสเหล่านั้นดิเสียนลง ด้วยประการ
ดังนี้.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พวกดาบสผู้เล่นคนองเป็นปกติในกาลนั้น ได้เป็น
ภิกษุเหล่านี้ ส่วนโกมาริยบุตรคือเราตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาโกมาริยปุตตชาดกที่ ๕

๑๐. พกชาดก

ว่าด้วยการทำลายตบะ

[๔๕๕] นกยางผู้มีเนื้อและเลือดเป็นอาหาร เป็น
อยู่ได้ เพราะฆ่าสัตว์อัน สมาทานวัตรแล้ว
รักษาอุโบสถอยู่.

[๕๐๐] ท้าวสักกะทรงทราบวัตรของนกยางนั้น
แล้ว จึงจำแลงเป็นแพะมา นกยางนั้น
ปราศจากตบะ ต้องการดื่มกินเลือด จึงโผ
ไปจะกินแพะ ได้ทำลายตบะธรรมเสียแล้ว.

[๕๐๑] บุคคลบางคนในโลกนี้ก็จันทน์เหมือนกัน
เป็นผู้มีวัตรอันเลวทรามในการสมาทาน
วัตร ย่อมทำคนให้เบา คุณนกยางทำลายตบะ
ของตน เพราะเหตุต้องการแพะ ฉะนั้น.

จบ พกชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาพกชาดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
สันถัดเก่า จึงตรัสเรื่องนี้มีคำเริ่มต้นว่า **ปรปณฺณาเต** ดังนี้. แม้

เรื่องนี้ก็ได้มาแล้วโดยพิสดาร ในพระวินัยนั้นแล ก็ในที่นี้มีความย่อ
ดังต่อไปนี้ :- ท่านพระอุปเสนะ มีพรรษาได้ ๒ พรรษา พร้อมด้วย
สัททวิหาริกซึ่งมีพรรษาเดียว พวกกันเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถูก
พระศาสดาทรงติเตียน จึงกลับแล้วหลีกไปเริ่มบำเพ็ญวิปัสสนา บรรลุ
พระอรหัตแล้ว ประกอบด้วยคุณมีความเป็นผู้มักน้อยเป็นต้น สมาทาน
ธุดงค์ ๑๓ กระทำการชักชวนบริษัทให้เป็นผู้ทรงธุดงค์ ๑๓ ด้วย
เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหลีกเร้นอยู่ตลอดไตรมาส จึงพร้อมด้วย
บริษัทเข้าไปเฝ้าพระศาสดา เพราะอาศัยบริษัทนั้นแหละ จึงได้รับ
การติเตียนเป็นครั้งแรก แต่เพราะประพฤติดามกติกานั้นประกอบด้วย
ธรรม จึงได้รับสาธุการเป็นครั้งที่สอง เป็นผู้อันพระศาสดาทรงกระ-
ทำอนุเคราะห์ว่า จำเดิมแต่นี้ไป ภิกษุทั้งหลายผู้ทรงธุดงค์ จงเข้ามา
เฝ้าเราตามสบายเถิด แล้วจึงออกไปแจ้งเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย.
ตั้งแต่นั้นมา ภิกษุทั้งหลายจึงพากันเป็นผู้ทรงธุดงค์ เข้าไปเฝ้าพระ-
ศาสดา เมื่อพระศาสดาเสด็จออกจากที่เร้น ก็พากันทิ้งผ้าบังสุกุลไว้
ในที่นั้น ๆ ถือเอาไปเฉพาะบาตรและจีวรของตนเท่านั้น. พระศาสดา
เสด็จเที่ยวจาริกไปยังเสนาสนะพร้อมด้วยภิกษุมามากด้วยกัน ทอดพระ-
เนตรเห็นผ้าบังสุกุลตกเรี่ยราดอยู่ในที่นั้น ๆ จึงตรัสถาม ได้ทรงสดับ
ความนั้นแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การสมาทานวัตรของ
ภิกษุเหล่านี้ เป็นของไม่ตั้งอยู่ยั่งยืน ได้เป็นเช่นกับอุโบสถกรรมของ
นกยาง แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นท้าวสักกเทวราช. ครั้งนั้น มีนกยางตัวหนึ่งอยู่ที่หลังหินดาตใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา ต่อมา ห้วงน้ำใหญ่ในแม่น้ำคงคาไหลมาจรรอหินดาตนั้น นกยางจึงขึ้นไปนอนบนหลังหินดาต. ที่แสวงหาอาหารและทางที่จะไปแสวงหาอาหารของนกยางนั้นไม่มีเลย. แม่น้ำก็เปี่ยมอยู่นั่นเอง นกยางนั้นคิดว่า เราไม่มีที่แสวงหาอาหาร และทางที่จะไปแสวงหาอาหาร ก็อุโบสถกรรมเป็นของประเสริฐกว่าการนอนของเราผู้ว่างงาน จึงอธิษฐานอุโบสถด้วยใจเท่านั้น มาทานศีล นอนอยู่. ในกาลนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงรำพึงอยู่ ทรงทราบการสมาทานอันทุรพลของนกยางนั้น ทรงพระดำริว่า เราจักทดลองนกยางนี้ จึงแปลงเป็นรูปแพะเสด็จมาขึ้นแสดงพระองค์ให้เห็นในที่ที่ไม่ไกลนกยางนั้น. นกยางเห็นแพะนั้นแล้วคิดว่า เราจักรู้การรักษามุขกรรมในวันอื่น จึงลุกขึ้นโฉบบินไปเพื่อจะเกาะแพะนั้น ฝ่ายแพะวิ่งไปทางโน้นทางนี้ ไม่ให้นกยางเกาะตนได้. นกยางเมื่อไม่อาจเกาะแพะได้ จึงกลับมานอนบนหลังหินดาตนั้นนั้นแลอีกโดยคิดว่า อุโบสถกรรมของเรายังไม่แตกทำลายก่อน. ท้าวสักกเทวราชประทับยืนในอากาศด้วยอาณภาพของท้าวเธอ ทรงติเตียนนกยางนั้นว่า ประโยชน์อะไรด้วยอุโบสถกรรมของตนผู้มีอริยาศย์อันทุรพลเช่นท่าน ท่านไม่รู้ว่าเป็นท้าวสักกะ จึงประสงค์จะกินเนื้อแพะ ครั้นทรงติเตียนแล้วก็เสด็จไปยังเทวโลกทันที.

มือกิสัมพุทธคาถา แม้ ๓ คาถาว่า :-

นกกยางแหละมีเนื้อและเลือดเป็นอาหาร
เป็นอยู่ได้เพราะฆ่าสัตว์อื่น สมาทานเข้าจำ
อุโบสถกรรมนั้นแล้ว.

ทำวตักกะทรงทราบวัตรของนกกยางนั้น
แล้ว จึงจำแลงเป็นแพะมา นกกยางนั้น
ปราศจากคบะ ต้องการดื่มกินเลือด จึงไผ
ไปจะกินแพะ ได้ทำลายคบะเสียแล้ว.

บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันทันเหมือน
กัน เป็นผู้มิวัตรอันเลวทรามในการสมาทาน
วัตร ย่อมทำคนให้เบา ดุนกยางทำลายคบะ
ของตน เพราะเหตุต้องการแพะฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุปปชฺชि อุปสถิ ได้แก่ เข้า
จำอุโบสถ. บทว่า วตฺถุณฺณาย ความว่า ทรงทราบวัตรอันทรพลของ
นกกยางนั้น. บทว่า วิตฺตโป อหฺมปฺปตฺโต ความว่า เป็นผู้ปราศจาก
คบะบินเข้าไป อธิบายว่า ไผเล่นไปเพื่อจะกินแพะนั้น. บทว่า
โลหิตโป แปลว่า ผู้ดื่มเลือดเป็นปกติ. บทว่า ตปฺปี ความว่า
นกกยางทำลายคบะที่ตนสมาทานแล้วนั้น.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุม
ชาดกว่า ทำวตักกะในครั้งนั้น คือเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาพทชาดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ภัทรมณเฑทกชาดก ๒. สุปัตตชาดก ๓. กายนิพ-
- พินทชาดก ๔. ชัมพูชาทกชาดก ๕. อันตชาดก ๖. สมุททชาดก
๗. กามวิลาปชาดก ๘. อุทุมพรชาดก ๙. โกมาริยปุตตชาดก
๑๐. พกชาดก.

จบ กุมภวรรคที่ ๕

รวมวรรคที่มีในนิบาตนี้ คือ

๑. สังkepปวรรค ๒. ปทุมวรรค ๓. อุทปานทุสภวรรค
๔. อัปภันตรวรรค ๕. กุมภวรรค.

จบ ตักนิบาต

จตุกกนิบาต ชาดก

๑. กาลิงควรรค

๑. จุลกาลิงคชาดก

เทวดากีดกันความพยายามของคนไม่ได้

[๕๐๒] ท่านทั้งหลายจงเปิดประตูถวาย ให้
พระราชธิดาเหล่านี้เสด็จเข้าไปสู่ภายในพระ-
นคร ข้าพเจ้าเชื่อว่านันทเสน เป็นอำมาตย์
ดุจราชสีห์ของพระเจ้าอรุณ ได้รับการศึกษา
มาเป็นอย่างดี จักรักษาไว้เรียบร้อยแล้ว.

[๕๐๓] เนาะดาบสโกง ท่านได้พูดไว้อย่างนี้ว่า
ชัยชนะจักมีแก่พวกพระเจ้ากาลิงคราช ผู้-
อดทนต่อภัยที่แสนยากจะอดทนได้ ความ
ปราชัยจักมีแก่พวกพระเจ้าอัสสกราช ชน
ทั้งหลายผู้ซื่อตรงย่อมไม่พูดเท็จ.

[๕๐๔] แต่ท้าวสักกะ เทวดาทั้งหลายยังประ-
พตติลวงมธุสาวาทีกหรือ พระองค์พึงตรัส
แต่ถ้อยคำที่จริง ที่แท้อย่างยิ่งมิใช่หรือ ข้าแต่
ท้าวมัทธวาพเทวราช ผู้เป็นใหญ่กว่าปวงชน
พระองค์ทรงอาศัยเหตุอะไรหรือจึงได้ตรัสมธุ.

[๕๐๕] ดูก่อนพราหมณ์ เมื่อชนทั้งหลายพูดกัน

อยู่ ท่านก็เคยได้ยินแล้วมิใช่หรือว่า เทวดา
ทั้งหลาย ย่อมเกียดกันความพยายามของ
บุรุษไม่ได้ ความขมใจ ความตั้งใจแน่วแน่
ความไม่แตกสามัคคีกัน ความไม่แก่งแย่งกัน
การก้าวไปในกาลอันควร ความเพียรอย่าง
เด็ดเดี่ยว และความบากบั่นของบุรุษ เพราะ
เหตุนั้นแหละ ชัยชนะจึงมีแก่พวกพระเจ้า
อัสสกะ.

จบ จุลลกาลิงคชาดกที่ ๑

อรรถกถาจุลลกาลิงคชาดก

อรรถกถากาลิงควรรคที่ ๑

อรรถกถาจุลลกาลิงคชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวีหār ทรงปรารภ
การบรรพชาของปริพาชกา ๔ คน จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำ
เริ่มต้นว่า วิวรธ อิมาส์ ทวาริ ดังนี้.

ได้ยินว่า ในนครเวสาลี มีกษัตริย์ลิจฉวี ๗ พัน ๗ ร้อย
๗ พระองค์ ประทับอยู่ กษัตริย์ลิจฉวีเหล่านั้น แม้ทั้งหมด ได้เป็น
ผู้มีพระดำริในการถามและการย้อนถาม. ครั้งนั้น นิครนถ์ผู้ฉลาด
ในวาทะ ๕๐๐ วาทะ คนหนึ่งมาถึงพระนครเวสาลี กษัตริย์ลิจฉวี

เหล่านั้นได้ทรงกระทำการสงเคราะห์นิครนถ์นั้น. นางนิครนถ์ผู้ฉลาด
เห็นปานกันแม่อีกคน ก็มาถึงพระนครเวสาลี. กษัตริย์ทั้งหลายจึง
ให้ชนทั้งสองแสดงวาทะ (ได้ตอบกัน). แม้ชนทั้งสองก็เป็นผู้ฉลาด
เช่นเดียวกัน. ลำดับนั้น กษัตริย์ลิจฉวีทั้งหลายได้มีพระดำริว่า บุตร
ที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยคนทั้งสองนี้ จักเป็นผู้ฉลาดเฉียบแหลม. จึงให้
กระทำการวิวาหมงคลแก่ชนทั้งสองนั้น แล้วให้คนแม่ทั้งสองอยู่ร่วม
กัน. ต่อมา เพราะอาศัยการอยู่ร่วมกันของนิครนถ์ทั้งสองนั้น จึงเกิด
ทาริกา ๔ คนและทารก ๑ คน โดยลำดับ. บิดามาริกาได้ตั้งชื่อนาง
ทาริกาทั้ง ๔ คนว่า นางสัจจา ๑ นางโสภา ๑ นางอิรวาทกา ๑
นางปฏิจจรา ๑ ตั้งชื่อทารกว่า สัจจกะ. คนแม่ทั้ง ๕ นั้นถึงความเป็น
ผู้รู้เฉียบสาแล้ว พวกกันเรียนวาทะ ๑,๐๐๐ วาทะ คือจากมารดา ๔๐๐ จาก
บิดา ๕๐๐. มารดาบิดาได้ให้โอวาทแก่นางทาริกาทั้ง ๔ อย่างนี้ว่า ถ้า
ใคร ๆ เป็นคฤหัสถ์ ทำลายวาทะของพวกเจ้าได้ พวกเจ้าพึงยอมเป็น
บาทบริจาริกาของเขา ถ้าเป็นบรรพชิตจักทำลายได้ ก็ควรบวชใน
สำนักของบรรพชิตนั้น. ในกาลต่อมา มารดาบิดาได้ทำกาลกิริยาตาย
ไป. เมื่อมารดาบิดาทำกาลกิริยาตายไปแล้ว นิครนถ์น้องชายคนสุดท้ายต้อง
สั่งสอนศิลปปะแก่กษัตริย์ลิจฉวีอยู่ในนครเวสาลีนั่นนั่นเอง ส่วนพี่สาว
ทั้ง ๔ ถือกิ่งหว้าที่เขยวสัจจจาจากนครนี้ไปนครนั้น เพื่อต้องการได้
วาทะ จนถึงพระนครสาวัตถี จึงปักกิ่งหว้าไว้ใกล้ประตูพระนคร แล้ว
กล่าวแก่พวกเด็ก ๆ ว่า ผู้ใดจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม สามารถ

ยกส้วาทะของพวกเราได้ ผู้นั้นจงเอาเท้าเกรียกกองฝุ่นนี้ให้
กระจายแล้วเหยียบกึ่งหัวด้วยเท้านั้นแหละ แล้วพากันเข้าไปยังพระ-
นครเพื่อต้องการภิกษาหาร. ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรกวาดที่ซึ่งยังม
ได้กวาด ตักน้ำดื่มใส่หม้อเปล่า ประณิบัติภิกษุไซ้ จึงเข้าไปบิณฑบาต
ในนครสาวตติเวลาสาย เห็นกึ่งหัวนั้น จึงถามได้ความแล้วให้พวก
เด็กนั้นแหละล้มกึ่งหัวเหยียบเสีย แล้วกล่าวแก่พวกเด็กว่า พวกคน
ผู้วางกึ่งหัวนี้ไว้นั้น ทำภักตกิจกลับมาแล้ว จงพบเราที่ชุมนุมประดูพระ-
วิหารเชตวัน สั้แล้วก็เข้าไปยังพระนคร กระทำภักตกิจเสร็จแล้วได้
ยืนอยู่ที่ชุมนุมพระวิหาร. ฝ่ายนางปริพาชกาเหล่านั้นเที่ยวภิกษาแล้ว
กลับมา เห็นกึ่งหัวที่ถูกเหยียบย่ำจึงกล่าวว่า ใครเหยียบย่ำกึ่งหัวนี้
พวกเด็กว่า พระสารีบุตรเถระเหยียบ และพูดว่า ถ้าท่านทั้งหลาย
ต้องการได้วาทะ จงไปยังชุมนุมพระวิหาร จึงพากันกลับเข้าพระนครอีก ให้
มหาชนประชุมกันแล้วไปยังชุมนุมพระวิหาร ถามวาทะหนึ่งพันกะพระ-
เถระ. พระเถระวิสันนาแล้วถามว่า พวกท่านรู้อะไร ๆ อย่างอื่นอีก
บ้าง? นางปริพาชกาเหล่านั้นกล่าวว่า ข้าแต่ท่านพวกข้าพเจ้าไม่รู้
อะไรอย่างอื่น. พระเถระจึงพูดว่า เราจะถามอะไร ๆ กะพวกท่านบ้าง
นางปริพาชกาเหล่านั้นจึงว่า ถามเถิดท่าน เพื่อพวกข้าพเจ้ารู้ จักกล่าว
แก่. พระเถระจึงถามว่า เอกัม นาม ก็ อะไรชื่อว่าหนึ่ง? นางปริพา-
ชกาเหล่านั้นหาทราบไม่. พระเถระจึงวิสันนาให้ฟัง. นางปริพาชกา
เหล่านั้นจึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่าน ความปราชัยเป็นของพวกข้าพเจ้า

ชัยชนะเป็นของท่าน. พระเถระจึงถามว่า บัดนี้ พวกท่านจักทำอะไร ?

นางปริพาชกาทั้งสี่จึงตอบว่า มารดาบิดาของพวกข้าพเจ้าได้ให้โอวาท
นี้ไว้ว่า ถ้าคุณหัสถ์ทำลายวาตะของพวกเจ้าได้จึงยอมเป็นปชชาบดีของ
เขา ถ้าบรรพชิตทำลายได้ก็จงพากันบวชในสำนักของบรรพชิตนั้น
เพราะฉะนั้นท่านโปรดให้บรรพชาแก่พวกข้าพเจ้าเถิด. พระเถระ
กล่าวว่าดีแล้ว จึงให้นางบวชในสำนักของพระอุบลวรรณาเถรี ไม่
นานนัก ทั้งหมดก็ได้บรรลुพระอรหัต. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่ง
ประชุมสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย พระสารีบุตร
เถระเป็นที่พึ่งอาศัยของปริพาชกาทั้งสี่ ให้ทุกคนบรรลुพระอรหัต.
พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่ง
สนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว
จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน
สารีบุตรก็ได้เป็นที่พึ่งอาศัยของปริพาชกาเหล่านี้ แต่ในบัดนี้ ได้ให้
บรรพชาภิเษก ในปางก่อน ได้ตั้งไว้ในตำแหน่งมเหสีของพระราชา
แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ากาสิงคราชครองราชสมบัติอยู่ในพระ-
นครทันตปุระ แคว้นกาลิงครัฐ. พระราชาพระนามว่า อัสสกะ
ครองราชสมบัติในนครโปตละ แคว้นอัสสครัฐ. พระเจ้ากาสิงคะทรง
สมบุรณ์ด้วยรีพลและพาหนะ แม้พระองค์เองก็มีกำลังดั่งช้างสารไม่
เห็นผู้จะต่อยุทธ์ พระองค์เป็นผู้ประสงค์จะทรงกระทำการรบ จึงตรัส

บอกแก่อำมาตย์ทั้งหลายว่า เรามีความต้องการจะทำการรบ แต่ไม่เห็นผู้จะต่อสู้ เราจะทำอย่างไร. อำมาตย์ทั้งหลายจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาร มีอุบายอยู่อย่างหนึ่ง พระราชาทั้ง ๔ ของพระองค์ ทรงพระรูปโฉมอันอุดม พระองค์โปรดให้ประดับตกแต่งพระราชธิดาเหล่านั้น แล้วให้นั่งในราชยานอันมิดชิด แวดล้อมด้วยรีพล แล้วให้เที่ยวไปยังคามนิคม และราชธานีทั้งหลาย โดยป่าวร้องว่า พระราชาพระองค์ใดจักมีพระประสงค์จะรับเอาไว้เพื่อตน พวกเราจักทำการรบกับพระราชาพระองค์นั้น. พระราชาจึงทรงให้กระทำอย่างนั้น. ในสถานที่พระราชธิดาเหล่านั้นเสด็จไปแล้ว ๆ พระราชาทั้งหลายไม่ยอมให้พระราชธิดาเหล่านั้นเข้าพระนคร เพราะความกลัวภัยพากันส่งเครื่องบรรณาการออกไป แล้วให้ประดับอยู่เฉพาะภายนอกพระนคร. พระราชาเหล่านั้นเสด็จเที่ยวไปตลอดทั่วชมพูทวีปด้วยอาการอย่างนี้ จนบรรลุถึงพระนครโปตละ แคว้นอัสสักรฐ. ฝ่ายพระเจ้าอัสสกะก็ทรงให้ปิดประตูพระนครแล้วทรงส่งเครื่องบรรณาการออกไปถวาย. อำมาตย์ของพระเจ้าอัสสกะนั้น ชื่อนันทเสนเป็นบัณฑิตเฉลียวฉลาดในอุบาย. นันทเสนอำมาตย์นั้นคิดว่า ข้าว่า พระราชาของพระเจ้ากาลิงคราชเหล่านี้ เสด็จเที่ยวไปทั่วชมพูทวีปก็ไม่ได้ผู้จะต่อสู้ แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ ชมพูทวีปก็ได้ชื่อว่าต่างจากนักรบเราจักรบกับพระเจ้ากาลิงคราช. นันทเสนอำมาตย์นั้นจึงไปยังประตูพระนครเรียกคนรักษาประตูมา เพื่อจะให้เขาเปิดประตูแก่พระราชธิดาเหล่านั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

ท่านทั้งหลายจงเปิดประตูวាយ เพื่อ
ให้พระราชธิดาเหล่านั้นเสด็จเข้าภายในพระ-
นคร ซึ่งพระนครนี้ข้าพเจ้าชื่อนันทเสน
ผู้เป็นอำมาตย์คูราชสีห์ของพระเจ้าอรุณราช
ผู้อันอาจารย์สั่งสอนไว้อย่างดี ได้จัดการรักษา
ไว้ดีแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อรุณราชสุต ความว่า พระราชา
แม้พระองค์นั้น ในเวลาดำรงอยู่ในราชสมบัติ ทรงพระนามว่า อัสดกะ
ด้วยสามารถแห่งชื่อของแคว้นแต่พระนามว่า อรุณ เป็นนามที่ราช
ตระกูลประทานแก่พระราชานั้น. ด้วยเหตุนี้ นันทเสนอำมาตย์จึง
กล่าวว่า อรุณราชสุต ดังนี้. บทว่า สีเหณ แปลว่า ผู้เป็นบุรุษ
คูราชสีห์. บทว่า สุสิญฺเฐน แปลว่า ผู้อันอาจารย์ทั้งหลายสั่งสอน
ดีแล้ว. บทว่า นนฺทเสนเนน ความว่า อันเรา ผู้ชื่อนันทเสน.

ครั้นอำมาตย์นันทเสนนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงให้เปิดประตู
รับพระราชธิดาทั้ง ๔ นั้นไปถวายพระเจ้าอัสดกะ แล้วกราบทูลว่า
พระองค์อย่าทรงเกรงกลัวเลย เมื่อมีการรบกัน ข้าพระองค์จักรู้
(รับอาสา) พระองค์โปรดทรงกระทำพระราชธิดาผู้ทรงพระรูปโฉมอัน
เลอเลิศเหล่านี้ให้เป็นพระอัครมเหสีเถิด แล้วให้ประทานอภิเษกแก่
พระราชธิดาเหล่านั้น แล้วส่งราชบุรุษผู้มากับพระราชธิดาเหล่านั้น
กลับไปด้วยพูดว่า ท่านทั้งหลายจงกราบทูลพระราชาของท่าน

หมายถึงข้อที่พระเจ้าอัสสกราชทรงตั้งพระราชธิดาทั้ง ๔ ไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี. ราชบุรุษเหล่านั้นไปกราบทูลให้ทรงทราบ พระเจ้ากาลิงกราช ทรงดำริว่า พระเจ้าอัสสกะนั้นชะรอยจะไม่ทราบกำลังของเราแน่นอน จึงเสด็จออกด้วยกองทัพใหญ่ในขณะนั้นทันที. นันทเสนอำมาตย์ทราบการเสด็จของพระเจ้ากาลิงกราช จึงส่งสาส์นไปว่า ขอพระเจ้ากาลิงกราชจงอยู่เฉพาะแต่ในรัฐสีมาของพระองค์ อย่าล่วงล้ำรัฐสีมาแห่งพระราชของข้าพระองค์เข้ามา การสู้รบจักมีระหว่างแคว้นทั้งสอง. พระเจ้ากาลิงกราชทรงสดับสาส์นแล้วได้ทรงหยุดกองทัพ ไว้เฉพาะปลายพระราชอาณาเขตของพระองค์ ฝ่ายพระเจ้าอัสสกราชก็ได้ทรงหยุดกองทัพ เฉพาะปลายราชอาณาเขตของพระองค์เหมือนกัน.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์บวชเป็นฤาษี อยู่ที่บรรณศาลาระหว่างอาณาเขต แห่งพระราชทั้งสองนั้น. พระเจ้ากาลิงกราชทรงพระดำริว่า ธรรมดาสมณะทั้งหลายย่อมจะรู้อะไรๆ ดี ใครจะรู้ อะไรจักมีชัยชนะหรือความปราชัยจักมีแก่ใคร เราจักถามพระดาบสดู จึงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ด้วยเพศที่ใครๆ ไม่รู้จัก ไหว้แล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง กระทำปฏิสันถารแล้วถามว่า ท่านผู้เจริญ พระเจ้ากาลิงคะกับพระเจ้าอัสสกะประสอจะรบกัน พวกกันตั้งทัพยืนอยู่เฉพาะในรัฐสีมาของตนๆ ในพระราชทั้งของพระองค์นั้น ใครจักมีชัยชนะ ใครจักปราชัยพ่ายแพ้. พระดาบสโพธิสัตว์กราบทูลว่า ท่านผู้มีบุญมาก

อาตมภาพไม่ทราบว่ พระองค์โน้นชนะ พระองค์โน้นพ่ายแพ้ แต่
ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาที่นี่ อาตมภาพถามท้าวสักกเทวราชนั้นแล้ว
จับบอกให้ทราบ. พรุ่งนี้ท่านมาฟังเอาเถิด. ท้าวสักกเสด็จมาสู่ที่บำรุง
พระโพธิสัตว์แล้วประทับนั่ง. ที่นั่น พระโพธิสัตว์จึงทูลถามเนื้อความ
กะท้าวสักกเทวราช ท้าวเธอจึงตรัสทำนายว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
พระเจ้ากาลิงคราชจักมีชัย พระเจ้าอัสสกะจักปราชัย อนึ่ง บุรพนิมิต
นี้จักปรากฏ. ในวันรุ่งขึ้น พระเจ้ากาลิงคราชเสด็จมาถาม แม่พระ-
โพธิสัตว์ก็ทูลแก่พระเจ้ากาลิงคราชนั้น. พระเจ้ากาลิงคราชไม่ตรัส
ถามเลยว่า บุรพนิมิตชื่อไรจักปรากฏ ทรงหลีกลาไปด้วยพระทัยยินดี
ว่า ท่านว่าเราจักชนะ. เรื่องนั้นได้แพร่ไปแล้ว พระเจ้าอัสสกะได้ทรง
สดับเรื่องนั้นจึงรับสั่งให้เรียกอำมาตย์นั้นทเสนมา แล้วรับสั่งว่า เขา
ว่าพระเจ้ากาลิงคราชจักชนะ เราจักพ่ายแพ้ เราควรจะทำอย่างไรกัน
นั้นทเสนอำมาตย์นั้นกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช ใครจะทราบข้อนั้น
ได้ชัยชนะหรือความปราชัยจักเป็นของใคร ขอพระองค์อย่าทรงคิด
ไปเลย ครั้นกราบทูลเอาพระทัยพระราชแล้ว เข้าไปหาพระโพธิสัตว์
ไปไหว้แล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ถามว่า ท่านผู้เจริญ ใครจักชนะ. ใครจัก
แพ้ พระโพธิสัตว์กล่าวว่า พระเจ้ากาลิงคะจักชนะ พระเจ้าอัสสกะ
จักแพ้ อำมาตย์นั้นทเสนถามว่า ท่านผู้เจริญ บุรพนิมิตอะไรจักมี
แก่ผู้ชนะ บุรพนิมิตอะไรจักมีแก่ผู้แพ้. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ท่าน
ผู้มีบุญมาก อารักขเทวดาขอพรผู้ชนะจักเป็นโคผู้ขาวปลอด อารักข-

เทวดาของผู้แพ้จักเป็นโคผู้ดำปลอด อารักขเทวดาแม่ของทั้งสองฝ่าย
รบกันแล้ว จักทำความมีชัยและปราชัยกัน. นันทเสนอำมาตย์ได้ฟัง
ดังนั้น จึงลุกขึ้นลาไป พาทหารใหญ่ประมาณพันคนผู้เป็นสหายของ
พระราชฯ ขึ้นไปยังภูเขาน้ำที่ไม่ไกลนัก แล้วถามว่า ผู้เจริญทั้ง
หลาย พวกท่านจักอาจเพื่อถวายเป็นชีวิตแก่พระราชฯของเราได้หรือไม่. ทหารใหญ่เหล่านั้นกล่าวว่า พวกเราจักสามารถถวายได้. นันท-
เสนอำมาตย์กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นพวกท่านจงโคดลงไปในเหวน้ำ. ทหาร
ใหญ่เหล่านั้นได้เตรียมจะโคดลงเหว. นันทเสนอำมาตย์จึงห้ามทหาร
ใหญ่เหล่านั้นแล้วกล่าวว่า อย่าโคดลงเหวน้ำเลย ท่านทั้งหลายเป็นผู้มี
ขวัญดี ไม่ถอยหลัง ช่วยกันรบเพื่อถวายเป็นชีวิตแก่พระราชฯของเรา
ทั้งหลายเถิด ทหารใหญ่เหล่านั้นรับคำแล้ว. ครั้นเมื่อสงครามประชิด
กัน พระเจ้ากาลิงคราชทรงวางพระทัยว่า นัยว่าเราจักชนะ แม้หมู่
พลนิกายของพระองค์ก็พากันวางใจว่า เขาว่าพวกเราจักมีชัยชนะ จึง
ไม่ทำการผูกสอด เป็นพรรคเป็นพวกพากันหลีกไปตามความชอบใจ
ในเวลาจะกระทำความเพียรพยายามก็ไม่ทำ. ฝ่ายพระราชฯทั้งสอง
พระองค์เสด็จขึ้นทรงม้าเข้าไปหากันและกันด้วยหมายมั่นว่า จักต่อ
ยุทธ. อารักขเทวดาของพระราชฯทั้งสองออกไปข้างหน้า อารักขเทวดา
ของพระเจ้ากาลิงคจะเป็นโคผู้ขาวปลอดอารักขเทวดาของพระเจ้าอัสส-
กะ เป็นโคผู้ดำปลอด. โคผู้แม่เหล่านั้นแสดงอาการต่อสู้เข้าไปหากัน
และกัน ก็โคผู้เหล่านั้นย่อมปรากฏเฉพาะแก่พระราชฯทั้งสองพระองค์

เท่านั้น ไม่ปรากฏแก่คนอื่น. อำมาตย์นั้นทูลถามพระเจ้าอัสสะกะ ว่า ข้าแต่มหาราช อารักขเทวดาปรากฏแก่พระองค์แล้วหรือยัง. พระเจ้าอัสสะกะตรัสว่า เออปรากฏ. นั้นทูลถาม ปรากฏโดยอาการ อย่างไร. พระเจ้าอัสสะกะ อารักขเทวดาขอพระเจ้ากาลิงคะปรากฏ เป็นโคผู้ขาวปลอด อารักขเทวดาของเราปรากฏเป็นโคผู้ดำปลอด. นั้นทูลถามอำมาตย์กราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช พระองค์อย่าทรงเกรงกลัวเลย พวกเราจักชนะ พระเจ้ากาลิงคะจักพ่ายแพ้ พระองค์จึง เสด็จลุกจากหลังม้า ทรงถือพระแสงหอกนี้ เอาพระหัตถ์ซ้ายแตะด้าน ท้องม้าสินธพที่ศึกษาคิแล้วรีบไปพร้อมกับบุรุษพันคนนี้ เอาหอก ประหารอารักขเทวดาของพระเจ้ากาลิงคะให้ล้มลง ต่อแต่นั้น พวก ข้าพระองค์ประมาณหนึ่งพัน จักประหารด้วยหอกพันเล่ม เมื่อทำ อย่างนี้ อารักขเทวดาของพระเจ้ากาลิงคะจักหนีหาย จากนั้น พระเจ้า กาลิงคะจักพ่ายแพ้ พวกเราจักชนะ พระราชาทรงรับว่าได้ แล้วเสด็จ ไปเอาหอกแทงตามสัญญาที่นั้นทูลถามอำมาตย์ถวายไว้ ฝ่ายอำมาตย์ ทั้งหลายก็แทงด้วยหอกพันเล่ม. อารักขเทวดาของพระเจ้ากาลิงคะก็ ถึงแก่ความตาย ณ ที่นั้นนั่นเอง. ทันใดนั้น พระเจ้ากาลิงคะก็ทรง พ่ายแพ้เสด็จหนีไป. อำมาตย์ทั้งหลายพันคนเห็นพระเจ้ากาลิงคะเสด็จ หนีไปก็พากันโห่ร้องว่า พระเจ้ากาลิงคราชนี่. พระเจ้ากาลิงคะ ทรงกลัวต่อมรณภัยเสด็จหนีไป เมื่อจะทรงดำพระดาบสนั้น จึงกล่าว คาถาที่ ๒ ว่า :-

แนะดบสโกง ท่านได้พูดไว้อย่างนี้

ว่า ชัยชนะจักมีแก่พวกพระเจ้ากาลิงคราชผู้

สามารถย่ำยีบุคคลที่ใคร ๆ ย่ำยีไม่ได้ ความ

ปราชัยไม่ชนะจักมีแก่พวกพระเจ้าอัสสกะ

ชนทั้งหลายผู้ซื้อตรงยอมไม่พูดเท็จ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสยุหสาหิณ ได้แก่ ผู้สามารถ
เพื่อย่ำยีบุคคลที่ใคร ๆ ย่ำยีไม่ได้ ก็ย่ำยีได้ยาก. บทว่า อิจฺเจว
เต ภาสิตํ ความว่า คุณก่อนดาบสโกง ท่านรับเอาค่าจ้างแล้วพูดอย่างนี้
กะพระราชผู้พ่ายแพ้ว่า จักชนะและพูดกะพระราชผู้ชนะว่าจักแพ้.
บทว่า น อชฺชฎตา ความว่า ชนเหล่าใดเป็นผู้ซื้อตรงด้วยกาย วาจา
และใจ ชนเหล่านั้นยอมไม่พูดเท็จอย่างนี้.

พระเจ้ากาลิงครานั้น เมื่อค่าพระดาบสอย่างนี้ แล้วก็เสด็จ
หนีไปยังพระนครของพระองค์ ไปอาจที่จะเหลียวมามองดู. แต่นั้น
เมื่อล่วงไป ๒-๓ วัน ท้าวสักกะได้เสด็จมาซึ่งที่บำรุงของพระดาบส.
พระดาบสเมื่อจะทูลกับท้าวเธอ จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

ข้าแต่ท้าวสักกะ เทวดาทั้งหลายยัง

ประพตีสว่างมูสาวาทอีกหรือ พระองค์ควร

กระทำถ้อยคำให้จริงแต่แน่นอนมิใช่หรือ ข้า

แต่ท้าวหม่อมวาฬผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน พระ-

องค์ทรงอาศัยเหตุอะไรหรือ จึงได้ตรัสมูสา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตนุเต มุส กาลิต์ ความว่า
คำใดพระองค์ตรัสไว้แก่อาตมภาพ คำนั้นพระองค์ทรงทำมูสาวาทอัน
หักรานประโยชน์ตรัสเท็จไว้ พระองค์ทรงอาศัยเหตุอะไรหรือจึง
ตรัสคำนั้นอย่างนั้น.

ท้าวสักกะทรงสดับดังนั้นจึงตรัสคาถาที่ ๔ ว่า:-

ดูก่อนพราหมณ์ เมื่อชนทั้งหลาย
พูดกันอยู่ ท่านก็เคยได้ยินแล้วมิใช่หรือว่า
เทวดาทั้งหลายย่อมเกียดกันความพยายาม
ของลูกผู้ชายไม่ได้ ความข่มใจ ความตั้งใจ
แน่วแน่ ความไม่แตกสามัคคีกัน ความไม่
แก่งแย่งกัน การรุกในกาลควรรุก ความ
เพียรมั่นคง และความบากบั่นของลูกผู้ชาย
(มีอยู่ในพวกพระเจ้าอัสสกะ) เพราะเหตุนั้น

แหละ ชัยชนะจึงมีแก่พวกพระเจ้าอัสสกะ.

คาถาที่ ๔ นั้น มีอธิบายดังนี้:- ดูก่อนท่านพราหมณ์ เมื่อ
เขาพูดกันอยู่ในที่นั้นๆ ท่านไม่เคยได้ยินคำนี้หรือว่า เทวดาทั้งหลาย
ย่อมไม่เกียดกันคือไม่ริษยาความบากบั่นของลูกผู้ชาย ความข่มใจกล่าว
คือความทรمانตน เช่นการทำความเพียรพยายามของพระเจ้าอัสสกะ
ความมีใจไม่แตกแยกกันโดยมีความสามัคคีกัน ความมีใจตั้งมั่นไม่
แตกแยกกัน ความไม่แก่งแย่งกันในเวลาทำความเพียรแห่งพวกสหยา

ของพระเจ้าอัสสกะ ความไม่ย่อท้อ เหมือนพวกคนของพระเจ้ากาลิงคะ
แยกเป็นพวกๆ ย่นย่อจะนั้น อนึ่ง ความเพียรพยายามและความ
บากบั่นแห่งลูกผู้ชาย ของคนผู้มีจิตใจแตกแยกกัน ได้เป็นคุณธรรม
อันมั่นคง เพราะความเป็นผู้มีความสมัครสมานกัน เพราะเหตุนั้น
นั้นแหละ ชัยชนะจึงได้มีแก่พวกพระเจ้าอัสสกะ.

ก็แหละเมื่อพระเจ้ากาลิงคราชนิไปแล้ว พระเจ้าอัสสกราช
ให้กวาดค้อน (เขลยและยุทธรักณท์) แล้วเสด็จไปยังพระนครของ
พระองค์. อำมาตย์นั้นทเสนส่งสาส์นไปถวายพระเจ้ากาลิงคราชาว่า
พระองค์จงส่งส่วนทรัพย์มรดกไปถวายพระราชาธิราชทั้ง ๔ พระองค์นี้
ถ้าไม่ทรงส่งไป พวกเราจักรู้จักที่จะต้องทำในข้อนี้. พระเจ้ากาลิงคราช
ได้ทรงสดับข่าวสาสน์นั้นแล้ว ทั้งกลัวทั้งสะดุ้งหวาดเสียว จึงส่งพระ-
ราชทรัพย์มรดกที่พระราชาเหล่านั้นจะพึงได้ไปประทาน. จำเดิมแต่
นั้นมา พระราชาทั้งสอง ก็อยู่อย่างสมัครสมานกัน

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงทรงประ-
ชุมชาดกว่า. พระราชาธิราชของพระเจ้ากาลิงคราชในกาลนั้น ได้เป็น
ภิกษุณีสาวเหล่านี้ ในบัดนี้ อำมาตย์นั้นทเสนในครั้งนั้น ได้เป็น
พระสารีบุตรในบัดนี้ ส่วนดาบสในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาจุลลกาลิงคชาดกที่ ๑

๒. มหาอัสสาโรหชาดก

ว่าด้วยการทำความดีไว้ในปางก่อน

[๕๐๖] ผู้ใดให้ทานในคนที่ไม่ควรให้ ไม่เพิ่ม
ให้บุคคลที่ควรให้ ผู้นั้นถึงจะได้รับความสุข
ในคราวมีอันตราย ก็ไม่ได้สหาย.

[๕๐๗] ผู้ใดไม่ให้ทานในคนที่ไม่ควรให้ ให้
ในคนที่ควรให้ ผู้นั้นถึงได้รับความทุกข์ใน
คราวมีอันตราย ย่อมไม่ได้สหาย.

[๕๐๘] การแสดงคุณวิเศษแห่งความเกี่ยวพัน
และความสนิทสนมกันฉันท์มิตร ในชน
ทั้งหลายผู้ไม่มีอารยธรรม เป็นคนมักอวด
ย่อมไร้ผล การแสดงคุณวิเศษแห่งความ
เกี่ยวพันและความสนิทสนมกันฉันท์มิตร ที่
กระทำในอารยชนทั้งหลายผู้ซื่อตรงคงที่ แม้
กระทำในอารยชนทั้งหลายผู้ซื่อตรงคงที่ แม้
เล็กน้อย ก็ย่อมมีผลมาก.

[๕๐๙] ผู้ใดได้ทำความดีงามไว้แต่กาลก่อนแล้ว
ผู้นั้นเชื่อว่าได้ทำกิจ ที่ทำได้แสนยากในโลก

ภายหลังเขาจะทำหรือไม่ทำก็ตาม ชื่อว่าเป็น
บุคคลผู้ควรบูชายิ่งนัก.

จบ มหาอัสสาโรหชาดกที่ ๒

อรรถกถา มหาอัสสาโรหชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวihar ทรงปรารภ
พระอนันทเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อเทย-
เยสุ ททํ ทานํ ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั่นแล. แม้ในชาดกนี้
พระศาสดาตรัสว่า แม้โบราณกบัณฑิตทั้งหลายก็ได้กระทำแล้วด้วย
อำนาจอุปการะเกื้อหนุนแก่ตน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก
ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ได้เป็นพระราชาในนครพาราณสี
ครองราชสมบัติโดยธรรม ให้ทาน รักษาศีล. พระเจ้าพาราณสีนั้น
ทรงพระดำริว่า จักทรงปราบชายแดนที่กำเริบให้สงบ จึงทรงแวดล้อม
ด้วยพลโยธาเสด็จไปปราบ ทรงพ่ายแพ้ จึงทรงขึ้นม้าเสด็จหนีไปถึง
ปัจจนิตคามบ้านชายแดนแห่งหนึ่ง ชน ๓๐ คนผู้เป็นราชเสวกอยู่
ในบ้านปัจจนิตคามนั้น คนเหล่านั้นประชุมกันที่ท่ามกลางบ้านแต่
เข้ารู้กระทำกิจการในบ้าน. ขณะนั้น พระราชาเสด็จขึ้นทรงม้าที่
ฝึกแล้ว ทั้งพระองค์ทรงประดับและตกแต่ง ด้วยเครื่องออกศึก

เสด็จเข้าไปภายในบ้านทางประตูบ้าน. คนเหล่านั้นคิดว่า นี่อะไรกัน
จึงกลัวพากันหนีเข้าเรือนของตน ๆ. ก็ในคนเหล่านั้น มีคนหนึ่งไม่
ไปบ้านตน ทำการต้อนรับพระราชแล้วถามว่า ข้าพเจ้าได้ยินข่าวว่า
พระราชเสด็จไปปัจฉินตชนบท ท่านเป็นใคร เป็นราชบุรุษหรือ
จากรบุรุษ. พระราชาตรัสว่า คุณก่อนสหาย เราเป็นราชบุรุษ. คนผู้
นั้นจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นท่านจงมา แล้วพาพระราชนั้นไปเรือน
ให้นั่งบนตั่งของตน แล้วกล่าวว่า นางผู้เจริญเธอจงมา จงล้างเท้า
ของสหาย ครั้นให้ภรรยาล้างพระบาทของพระราชนั้นแล้ว ให้
อาหารตามสมควรแก่กำลังของตน แล้วปูลาดที่นอนโดยพูดว่า ท่าน
จงพักผ่อนครู่หนึ่ง. พระราชาทรงบรรทมแล้ว. ฝ่ายชายเจ้าของบ้านได้
เปลื้องเครื่องเกราะของม้าออกให้เดินได้ถนัด ให้ดื่มน้ำ เอน้ำมันทา
หลังแล้วให้หญ้า. เขาปฏิบัติพระราชาอย่างนี้ได้ ๓-๔ วัน เมื่อพระ-
ราชาตรัสว่า สหาย เราจักไปละ จึงได้กระทำกิจทั้งปวงอันเหมาะสม
ที่จะพึงทำแก่พระราชและม้าอีกครั้ง. พระราชาเสวยแล้วเมื่อจะเสด็จ
ไปได้ตรัสว่า คุณก่อนสหาย เราซื้อมหาอัสดาโรหะ บ้านของเราอยู่
กลางพระนคร ถ้าท่านมายังพระนครด้วยกิจอะไร ๆ ท่านจงยื่นที่ประตู
ด้านทักษิณแล้วกล่าวกะนายประตูว่า คนซื้อมหาอัสดาโรหะอยู่บ้าน
หลังไหน แล้วพึงพานายประตูไปยังบ้านของเรา ตรัสดังนี้ แล้วก็
เสด็จหลีกไป. ฝ่ายหมู่พลโยธาไม่เห็นพระราช จึงตั้งค่ายพักอยู่นอก
พระนคร ครั้นเห็นพระราชแล้วต่างพากันลูกรับแวดล้อม. พระราชา

เมื่อจะเสด็จเข้าพระนครได้ประทับยืนที่ระหว่างประตู รับสั่งให้เรียก
นายประคума ให้มหาชนถอยออกไปแล้วตรัสว่า คุณก่อนพ่อ ชาวบ้าน
ปัจฉิมคามคนหนึ่งมีความประสงค์จะมาพบเรา มาแล้วซักถามเธอว่า
เรือนของนายมหาอัศสาโรหะอยู่ที่ไหน เธอจึงจับมือเขาไว้แล้วนำมา
แสดงเราให้เขาเห็น. ในกาลนั้น เธอจักได้ทรัพย์พันหนึ่ง. ครั้น
ตรัสสั่งแล้วพระองค์ก็เสด็จเข้ายังพระราชนิเวศน์ ส่วนบุรุษนั้นก็ยังไม่
มาเฝ้า. เมื่อบุรุษนั้นไม่มาเฝ้า พระราชาจึงให้เพิ่มพลในบ้านที่เขา
อยู่ เมื่อเพิ่มพลแล้ว เขาก็ยังไม่มาเฝ้า. เมื่อเป็นอย่างนั้น จึงทรง
ให้เพิ่มพล แม้ครั้งที่สอง แม้ครั้งที่สาม เขาก็ยังไม่มาเฝ้าอยู่นั่นเอง.
ลำดับนั้น ชาวบ้านทั้งหลายจึงประชุมกันแล้วพูดกะบุรุษนั้นว่า ข้า
แต่ นาย นับตั้งแต่นายอัศสาโรหะของท่านมา พวกเราถูกกดขี่ด้วยพล
จนไม่อาจโง่ศีรษะขึ้นได้ ท่านจงไป จงบอกแก่นายมหาอัศสาโรหะ
ของท่านให้ช่วยปลดเปลื้องพลีของพวกเรา. บุรุษนั้นกล่าวว่า คิละ
เรจักไป แต่ว่าเราไม่อาจมีมือเปล่าไป สหายของเรามีเด็ก ๒ คน
ท่านทั้งหลายจงจัดแจงเครื่องนุ่งเครื่องห่มและเครื่องประดับ เพื่อ
เด็ก ๒ คนนั้น เพื่อภรรยาของเขา และเพื่อสหายเรา. ชาวบ้าน
เหล่านั้นกล่าวว่าได้ พวกเรจักจัดแจงให้ แล้วพากันจัดแจงเครื่อง
บรรณาการทุกอย่าง. บุรุษนั้นถือเอาเครื่องบรรณาการนั้น และขม
ทอดในเรือนของตนไป ครั้นถึงประตูด้านทิศใต้ จึงถามนายประคума
คุณก่อนสหาย เรือนของนายมหาอัศสาโรหะอยู่ที่ไหน ? นายประคumnั่น.

กล่าวว่า ท่านจงมา เราจักแสดงแก่ท่าน. แล้วจับมือเขาพาไปยังประตูพระราชนิเวศน์แล้วส่งข่าวให้ทรงทราบ ว่า นายประตูพานุชชชวบ้านปัจฉิมคามมา. พระราชาพอได้ทรงสดับก็เสด็จลุกขึ้นจากพระอาสน์ ครีสุว่า แม่สหายของเราเฉพาะมากับนายประตูนั่นเท่านั้น จงเข้ามาเถิด แล้วทรงทำการต้อนรับ พอทรงเห็นเท่านั้น จึงทรงทักทายนุชชชว นั้นแล้วตรัสถามว่า หญิงสหายและพวกเด็ก ๆ ของเราไม่เจ็บไข้ได้ป่วยหรือ แล้วทรงจับมือพาขึ้นท้องพระโรง ให้นั่งบนอาสน์ภายใต้เศวตฉัตร รับสั่งให้เรียกพระอัครมเหสีมาแล้วตรัสว่า พระนางผู้เจริญ เธอจงล้างเท้าแม่แห่งสหายของเรา. พระอัครมเหสีนั้นได้ทรงล้างเท้า นุชชชวผู้นั้น พระราชาทรงรดน้ำด้วยพระสุวรรณภิงคาร พระเทวีทรงล้างเท้าแล้วทาด้วยน้ำมันหอม. พระราชาตรัสถามว่า สหาย ของกินสำหรับพวกเรานิดไร ๆ มีบ้างไหม ? นุชชชวนั้นกล่าวว่า มี แล้วนำขนมออกมาจากกระท่อ. พระราชาทรงรับด้วยจานทอง เมื่อจะทำการสงเคราะห์เอาน้ำใจเขาจึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงกินขนมที่สหายเรานำมา แล้วได้ประทานแก่พระเทวีและอำมาตย์ทั้งหลาย แม้พระองค์เองก็ทรงเสวย. ฝ่ายนุชชชวนั้นก็แสดงเครื่องบรรณาการเป็นอย่างอื่นถวาย. เพื่อจะทรงสงเคราะห์เขา พระราชาจึงทรงเปลื้องผ้ากาสิกพัสดุแล้วทรงนุ่งผ้าที่เขานำมาถวาย. ฝ่ายพระเทวีก็ทรงเปลื้องผ้ากาสิกสาฎก และเครื่องอาภรณ์ทั้งหลาย แล้วทรงนุ่งผ้าสาฎกที่เขานำมา แล้วทรงประดับเครื่องอาภรณ์. ลำดับนั้น พระราชาให้นุชชชวสหายนั้นบริโภค

โกชนะอันควรแก่พระราชา แล้วทรงสั่งอำมาตย์คนหนึ่งว่า ท่านจงไป
จงให้ช่างกระทำการโกนหนวดแก่บุรุษนี้ ตามทำนองที่ทำแก่เรานั้น
แหละ แล้วให้อาบด้วยน้ำหอม ให้นุ่งผ้ากาสิกพัศตร์อันมีค่าแสนหนึ่ง
ให้ประดับด้วยเครื่องอลังการสำหรับพระราชา แล้วจงนำมา. อำมาตย์
นั้นได้กระทำเหมือนอย่างนั้น. พระราชาให้เทียวตีกลองปาวร้องใน
พระนคร ให้อำมาตย์ทั้งหลายประชุมกัน แล้วให้พาด้ายแดงกลาง
เสวตรฉัตร แล้วพระราชทานราชสมบัติกึ่งหนึ่งแก่บุรุษผู้สหายนั้น.
จำเดิมแต่นั้น พระราชาทั้งสองนั้นก็ทรงร่วมเสวย ร่วมดื่ม ร่วม
บรรทมด้วยกัน ความวิสาสะคุ้นเคยได้แน่นแฟ้นอันใคร ๆ ให้แตก
แยกไม่ได้. ลำดับนั้น พระราชารับสั่งให้เรียกบุตรและภรรยาของ
บุรุษผู้สหายนั้นมา ได้ให้สร้างนิเวศน์ในภายในพระนครพระราชทาน
พระราชาทองสองนั้น ต่างสมัครสมานรื่นเริงบรรเทิงใจ ครองราช
สมบัติ. ต่อมาอำมาตย์ทั้งหลายพากันโกรธ พระเจ้าพาราณสีนั้นจึงทูล
พระราชโอรสว่า ข้าแต่พระราชกุมาร พระราชาได้ประทานราชสมบัติ
กึ่งหนึ่งแก่กฤหบดีนี้ ร่วมเสวย ร่วมดื่มกับกฤหบดีนั้น ข้าให้พวก
เด็ก ๆ ใหว่ ข้าพระบาททั้งหลายไม่ทราบถึงกรรมที่กฤหบดีนี้กระทำ
พระราชาทรงกระทำอะไร ข้าพระบาททั้งหลายรู้สึกละอาย ขอพระ-
องค์จงทูลพระราชาดำเนิน. พระราชโอรสนั้นรับคำแล้ว จึงกราบ
ทูลเรื่องราวนี้ทั้งหมดแด่พระราชา แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช
ขอพระองค์อย่าได้ทรงกระทำอย่างนี้เลย. พระเจ้าพาราณสีตรัสว่า

ดูก่อนพ่อ บิดาแม่ในการรบ แม้ในกาลนั้นได้อยู่ ณ ที่ไหน เจ้าทราบ
หรือไม่เล่า. พระราชาโอรสกราบทูลว่า ไม่ทราบพระเจ้าข้า. พระราชา
ตรัสว่า บิดาไปอยู่ในเรือนของภพบดีนี้ปลอดภัย แล้วกลับมาครอง-
ราชสมบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไร บิดาจึงจักไม่ให้สมบัติแก่
ผู้มีอุปการะแก่เราเล่า. พระโพธิสัตว์ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า
ดูก่อนพ่อ ก็บุคคลใดให้แก่คนผู้ไม่ควรให้ ไม่ให้แก่บุคคลผู้ควรให้
บุคคลนั้นถึงภัยอันตรายเข้า จะไม่ได้อุปการะเกื้อหนุนอะไรเลย เมื่อ
จะทรงแสดงต่อไปจึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า :-

ผู้ใดให้ทานในบุคคลที่ไม่ควรให้ ไม่
เพิ่มให้ในคนที่ควรให้ ผู้นั้นถึงจะได้รับทุกข์
ในคราวมีอันตราย ก็ไม่ได้สหาย ช่วยเหลือ.
ผู้ใดไม่ให้ทานในคนที่ไม่ควรให้ เพิ่ม
ให้ในคนที่ควรให้ ผู้นั้นถึงได้รับทุกข์ในคราว
มีอันตราย ย่อมได้สหาย ช่วยเหลือ.

การแสดงคุณพิเศษแห่งความเกี่ยวพัน
และความสนิทสนมกันฉันท์มิตร ในชน
ทั้งหลายผู้ไม่มีอารยธรรม เป็นคนมักโอ้อวด
ย่อมไร้ผล การแสดงคุณพิเศษแห่งความ
เกี่ยวพันและความสนิทสนมกันฉันท์มิตร

ในอารยชนทั้งหลายผู้ซื่อตรงคงที่ แม่เล็ก

น้อยก็ย่อมมีผลมาก.

ผู้ใดได้ทำความดีงามไว้ก่อน ผู้นั้น

ชื่อว่าได้ทำกิจที่ทำได้แสนยากในโลก ภาย

หลังเขาจะทำหรือไม่ทำก็ตาม ชื่อว่าเป็น

บุคคลผู้ควรแก่การบูชายิ่งนัก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อเทยเยสุ ได้แก่ ผู้ไม่เคยทำ
อุปการะมาก่อน. บทว่า เทยเยสุ ได้แก่ ผู้ทำอุปการะมาแล้ว. บทว่า
นปฺปเวจฺจติ แปลว่า ไม่ให้เข้าไป คือ ไม่ให้. บทว่า อาปาสุ
แปลว่า ในคราวมีอันตราย. บทว่า พุยฺสนํ ได้แก่ ความทุกข์
บทว่า สลฺโลคสมฺโกลกวิสสทฺตฺสนํ ความว่า การแสดงความวิเศษ
คือการแสดงคุณของการเกี่ยวพันกันและการกินอยู่ร่วมกัน ที่มีตร
กระทำไว้ทั้งหมดนี้ที่ว่า ผู้นี้กระทำดีแก่เราแล้ว ย่อมพินาศ คือ
ฉิบหายไปในชนผู้ชื่อว่าอนารยชน เพราะเป็นผู้มีธรรมไม่หมดจด
ชื่อว่าผู้โง่เขลา เพราะความเป็นคนหลอกลวง. บทว่า อริเยสุ ได้แก่
ชื่อว่าผู้ประเสริฐ คือ ผู้บริสุทธิ์ เพราะรู้คุณที่เขาทำไว้แก่ตน. บทว่า
อณฺุชเสสุ ได้แก่ ชื่อว่าผู้ซื่อตรง คือผู้ไม่คดโกง เพราะเหตุนั้น
นั่นเอง. บทว่า อณฺุมฺปิ แปลว่า แม้มีประมาณน้อย. บทว่า ตาทิสฺ
ความว่า สิ่งทีกระทำในบุคคลผู้ประเสริฐ ผู้ซื่อตรง เช่นนั้น แม้จะ

น้อยก็มีผลมาก เหมือนพืชที่หว่านลงในนาดี ย่อมมีผลรุ่งเรืองแผ่ไพศาล แต่สิ่งที่กระทำในคนผู้ลามกนอกนี้ แม้จะมาก ก็ย่อมพินาศ จิบหายเหมือนพืชที่หว่านลงในไฟฉะนั้น. สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

พืชย่อมมอดไหม้ ไผ่งอกงามในไฟ

แม้ฉันใด กิจที่ทำในอสัตบุรุษ ย่อมพินาศ

ไผ่งอกงาม ฉะนั้น ส่วนที่ทำในชนผู้มีความ

กตัญญู มีศีล มีความประพฤติเยี่ยงอารยชน

ย่อมไม่จิบหายไปไหน ๆ เหมือนพืชที่

หว่านในนาดีฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุพฺเพ กตกฺขฺยาโณ** ได้แก่ ผู้กระทำการไว้ก่อน. บทว่า **อกา** แปลว่า ได้กระทำแล้ว อธิบายว่า ผู้นี้ได้กระทำ ชื่อว่าสิ่งที่ทำได้แสนยากในโลก. บทว่า **ปจฺจา** **กยิรา** ความว่า บุคคลนั้นจะได้กระทำหรือไม่ได้กระทำคุณความดีอะไร ๆ อื่นในภายหลัง เพราะคุณความดีที่ทำไว้ก่อนนั้นนั้นแหละ. บทว่า **อจฺจนฺตํ** **ปุชฺชนารโห** ความว่า ย่อมควรสักการะ สัมมานะทุกอย่าง.

ก็พวกอำมาตย์และราชโอรสได้ฟังดังนี้แล้ว ก็มิได้กล่าวอะไร ๆ อีกแล.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า บุรุษชาวบ้านปัจฉิมคามในครั้งนั้น ได้เป็นพระ-
อานนท์ในบัดนี้ ส่วนพระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น คือเรตถาคค
ณะนี้แล.

จบ อรรถกถามหาอัสสาโรหชาดกที่ ๒

๓. เกราชชาดก

คุณธรรมคือขันติและตบะ

[๕๑๐] ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเอกราช พระองค์
เสวยกามคุณอันบริบูรณ์อย่างยิ่งในกาลก่อน
มาบัดนี้ พระองค์ถูกโยนลงในบ่ออินขรุขระ
เหตุไรจึงมิได้ละพระฉวีวรรณและพระกำลัง
กายที่มีอยู่แต่เก่าก่อนเสียเลย.

[๕๑๑] ข้าแต่พระเจ้าทุพกิเสน ขันติและตบะ
เป็นคุณธรรมที่หม่อมฉันปรารถนามาแต่เดิม
แล้ว บัดนี้ หม่อมฉันได้สิ่งปรารถนานั้นแล้ว
เหตุไรจะพึงละฉวีวรรณและกำลังกายที่มีอยู่
แต่เก่าก่อนเสียเล่า.

[๕๑๒] ข้าแต่พระองค์ผู้เปรี๊ยะยศ มีปัญญาญาณ
ทนทานได้เป็นพิเศษ ได้ทราบมาว่า กิจที่ควร
ทำทุกอย่าง หม่อมฉันทำให้สำเร็จแล้ว ทั้ง
ได้ยศอันยิ่งใหญ่อันมีในกาลก่อน หม่อมฉัน
จึงไม่ละฉวีวรรณและกำลังกายที่มีอยู่แต่เก่า
ก่อน.

[๕๑๑] ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งปวงชน

สัตว์บุรุษทั้งหลายบรรเทาความสุขด้วยความ
ทุกข์ หรือบรรเทาความทุกข์อันยากที่จะทน
ได้ด้วยความสุข เพราะเป็นผู้มีจิตเยือกเย็น
ยิ่งนัก ในความสุขและทุกข์ทั้งสองอย่าง
ย่อมเป็นผู้มีจิตเป็นกลางทั้งในความสุขและ
ทุกข์ ดังตราหุณะนั้น.

จบ เอกราชชาดกที่ ๓

อรรถกถาเอกราชชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวihar ทรงปรารภ
เสวกข้าราชการสำนักของพระเจ้าโกศลคนหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนา
นี้ มีคำเริ่มต้นว่า อนุตฺตเร กามคฺเณ สมิทฺเต ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันได้กล่าวไว้แล้วในเสยยชาดก ในหนหลังนั้นแล.
ก็ในชาดกนี้ พระศาสดาตรัสว่า มิใช่ท่านเท่านั้น ที่นำเอาประโยชน์
มาโดยสิ่งอันมิใช่ประโยชน์ แม้โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ก็ได้นำ
เอาประโยชน์มาโดยสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์แก่ตน แล้วทรงนำเอาเรื่อง
ในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล อำมาตย์ผู้เป็นอุปฐากของพระเจ้าพาราณสี
ประทุษร้ายในราชสำนัก พระราชาทรงเห็นโทษของเข้โดยประจักษ์

จึงทรงให้จับไล่เสวกนั้น จากแวนแคว้น เสวกนั้นจึงไปอุปัฏฐาก
พระเจ้าโกศลพระนามว่า ทูพกิเสน. เหตุการณ์ทั้งปวงนั้นได้กล่าวไว้
แล้วในมหาสัลวชาดกทั้งนั้น. ส่วนในชาดกนี้ พระเจ้าทูพกิเสนให้
จับพระเจ้าพาราณสีผู้ประทับนั่งในท่ามกลางอำมาตย์ ณ ท้องพระโรง
แล้วใส่สาแหรกแขวนห้อยพระเศียร ณ เบื้องบนธรณีประตู่. พระ-
เจ้าพาราณสีทรงเจริญเมตตาปรารภพระราชาโจร กระทำกสิณปริกรรม
ยังฉานให้บังเกิดแล้ว. เครื่องพันธนาการขาด. แต่นั้น พระราชา
ประทับนั่งขัดสมาธิในอากาศ ความร่ำร้อนเกิดขึ้นในร่างกายของราชา
โจร พระองค์ทรงบ่นว่าร้อน ๆ แล้วกลิ้งไปกลิ้งมา บนภาคพื้น. เมื่อ
พระราชาโจรตรัสอย่างนี้ว่า นี่เหตุอะไร อำมาตย์ทั้งหลายจึงทูลว่า
ข้าแต่มหाराช พระองค์ทรงทำพระราชาผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้หาความ
ผิดมิได้เห็นปานนี้ ให้ห้อยพระเศียรลง ณ เบื้องธรณีประตู่ พระเจ้า
ข้า พระราชาโจรตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงรีบไปปล่อยพระ-
ราชาพระองค์นั้น. ราชบุรุษทั้งหลายไปแล้ว ได้เห็นพระราชาทรง
นั่งขัดสมาธิในอากาศ จึงกลับมากราบทูลแก่พระเจ้าทูพกิเสน. พระ-
เจ้าทูพกิเสนนั้นจึงรีบเสด็จไปไหว้พระเจ้าพาราณสีนั้น ให้ทรงอดโทษ.
แล้วตรัสคาถาที่ ๑ ว่า :-

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเอกราช ในการก่อน

พระองค์เสวยกามคุณอันบริบูรณ์อย่างยิ่ง อยู่

มาบัดนี้ พระองค์ถูกโยนลงในป้ออันขรุขระ

เหตุไรพระองค์จึงยังไม่ลดละพระฉวีวรรณ

และพระกำลังกายอันมีอยู่แต่เก่าก่อน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วสิ แปลว่า อยู่แล้ว. พระเจ้า
ทุฬิกเสนตรัสเรียกพระโพธิสัตว์โดยพระนามว่า เอกราช. บทว่า
โสทานิ ตัดบทเป็น โส ตฺว อิทานิ แปลว่า บัดนี้ พระองค์นั้น.
บทว่า ทุกฺเค แปลว่า ไม่สม่ำเสมอ. บทว่า นรคมฺหิ ได้แก่ ใน
หลุม คำนี้ท่านกล่าวหมายเอาที่ที่ถูกแขวน. บทว่า นปฺปชเห
วณฺณพลํ นี้ พระเจ้าทุฬิกเสนตรัสถามว่า พระองค์แม้ถูกโยนไป
ในที่อันไม่สม่ำเสมอเห็นปานนี้ ก็มีได้ทรงลดละพระฉวีวรรณอันมีอยู่
แต่เก่าก่อน และพระกำลังกาย.

พระโพธิสัตว์ได้ทรงสดับดังนั้นจึงตรัสคาถาที่เหลือว่า

ข้าแต่พระเจ้าทุฬิกเสน ขันติและตบะ

**เป็นคุณธรรมที่หม่อมฉันปรารถนามาแต่เดิม
แล้ว บัดนี้ หม่อมฉันได้สิ่งที่ปรารถนานั้น
แล้ว เหตุไรจะละฉวีวรรณและกำลังกายที่มี
อยู่แต่เก่าก่อนเสียเล่า.**

ข้าแต่พระองค์ผู้เปรี๊ยะยศ มีปรีชาญาณ

**ทนทานได้พิเศษ ทราบมาว่า กิจที่จะพึงทำ
ทุกอย่าง หม่อมฉันทำให้สำเร็จแล้ว ทั้งได้**

ยอันยิ่งใหญ่อันมีในกาลก่อน หม่อมฉัน
จึงไม่ละนิวารณและกำลังกาย อันมีอยู่แต่
เก่าก่อน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งปวงชน
สัตบุรุษทั้งหลายบรรเทาความสุขด้วยความ
ทุกข์ หรือบรรเทาความทุกข์อันยากที่จะ
อดทนได้นั้นด้วยความสุข เพราะเป็นผู้มีจิต
เยือกเย็นยิ่งนักในสุขและทุกข์ ทั้งสองจึง
เป็นผู้มีจิตเที่ยงตรงดังตราฐ ทั้งในความสุข
และความทุกข์.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ขนฺติ ได้แก่ อธิวาสนขันติ.
บทว่า ตโป ได้แก่ การประพฤติดบะ. บทว่า สมฺปญฺจิตา ได้แก่
ปรารณาแล้ว คือปรารณาเฉพาะแล้ว. พระเจ้าพาราณสีตรัสเรียก
พระราชาโจรนั้นโดยพระนามว่า ทูฬกิเสน. บทว่า ตณฺหํ ลทฺธาน
ความว่า บัดนี้ เราได้ความปรารณานั้นแล้ว. บทว่า ชเห ความว่า
เพราะเหตุไรเราจะละ. ท่านแสดงความว่า เพราะบุคคลผู้มีความทุกข์
หรือโทมนัสก็ตาม จะต้องละทุกข์หรือโทมนสนั้น. พระเจ้าพาราณสี
เมื่อจะแสดงสมบัติของพระองค์ ตามที่ทรงได้ฟังตามกันมาจึงตรัสว่า
ทราบมาว่า กิจที่ควรทำทุกอย่างหม่อมฉันทำให้สำเร็จแล้ว. ท่านกล่าว

อธิบายไว้ว่า กิจที่หม่อมฉันจะพึงทำทุกอย่าง คือการให้ทาน การ
รักษาศีล และการรักษาอุโบสถ หม่อมฉันทำเสร็จแล้วในกาลก่อน
ทีเดียว. บทว่า ยสฺสฺสินํ ปญฺณวนฺตํ วิสยฺห ความว่า เชื่อว่าผู้
เปรื่องยศ เพราะบริวารสมบัติ เชื่อว่ามีปัญญาญาณ เพราะถึงพร้อม
ด้วยปัญญา เชื่อว่าผู้อดทนได้พิเศษ เพราะเป็นผู้อันใคร ๆ ไม่อาจข่ม
ได้. เมื่อเป็นอย่างนี้ บททั้ง ๓ นี้ จึงเป็นอาลปะนะคือคำสำหรับเรียก
ทั้งนั้น. ก็ศัพท์ว่า นํ ในคาถานี้ เป็นนินบาต. และลงนิคหิตที่ ต
ศัพท์ (คือลง ตํ ศัพท์) โดยทำพยัญชนะให้ไพเราะสละสลวย.
บทว่า ยโส จํ คือ ยศนั้นแหละ. บทว่า ลทฺธา ปุริมํ ได้แก่
ไฉยศที่ไม่เคยได้มาก่อน คือในกาลก่อน. บทว่า อุพาริ ได้แก่ ใหญ่.
พระเจ้าพาราณสีตรัสหมายเอาการเกิดมานด้วยเมตตาทวานอันเป็น
เครื่องข่มกิเลส. บทว่า นปฺปชฺเห ความว่า ไฉยศเห็นปานนี้แล้ว
เพราะเหตุไร จักละผิวพรรณและกำลังกายอันมีแต่เก่าก่อนเสียเล่า.
บทว่า ทฺวเกน ความว่า บรรเทาสุขในราชสมบัติของหม่อมฉัน
ด้วยความทุกข์ เพราะโยนลงไปในนรกที่พระองค์ทำให้เกิดขึ้น. บทว่า
สุเขน วา ตํ ทฺวเกํ ได้แก่ หรือว่า บรรเทาทุกข์นั้นด้วยสุขอัน
เกิดแต่ฌาน. บทว่า อญฺยตฺถ สนฺโต ความว่า สัตบุรุษทั้งหลาย
ผู้เป็นเช่นกับเรานั้น มีสภาวะดับเย็นยิ่งแล้ว คือมีตนเป็นกลางในส่วน
แม้ทั้งสองนี้ ย่อมเป็นผู้เที่ยงตรง คือย่อมเป็นเช่นเดียว ไม่มีอาการ
ผิดแผกเลยในสุขและทุกข์.

พระเจ้าทุพกิเสนได้ทรงสดับดังนี้แล้ว จึงขอให้พระโพธิสัตว์
อดโทษแล้วตรัสว่า พระองค์ท่านนั้น จงครองราชสมบัติของพระองค์
หม่อมฉันจักคอยป้องกันพวกโจรแก่พระองค์ แล้วลาอาญาแก่อำมาตย์
ผู้ประทุษร้ายคนนั้นแล้วเสด็จหนีไป. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงมอบ
ราชสมบัติแก่อำมาตย์ทั้งหลายแล้วบวชเป็นฤาษี ได้มีพรหมโลกเป็นที่
ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า. พระเจ้าทุพกิเสนในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์
ส่วนพระเจ้าพาราณสี คือเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาเอกราชชาดกที่ ๓

๔. ทัททรชาดก

ไม่ควรถือตัวในที่ที่เขาไม่รู้จัก

[๕๑๔] ข้าแต่พี่ทัททะระ ถ้อยคำดำว้าอันหยาบ-
คายในมนุษย์โลกเหล่านี้ ย่อมทำให้ฉัน
เดือดร้อน พวกเด็ก ๆ ชาวบ้านผู้ไม่มีพิษ
ฤทธิ์เดช ยังنادำว่าเราผู้เป็นอสรพิษร้ายได้
ว่าเป็นสัตว์กินกบกินเขียด และว่าเป็นสัตว์
น้ำ.

[๕๑๕] บุคคลผู้ถูกขับไล่จากแคว้นแคว้นของตน
ไปอยู่ยังถิ่นอื่นแล้ว ควรสร้างฉางใหญ่ไว้
สำหรับเก็บคำหยาบคายทั้งหลาย.

[๕๑๖] บุคคลอยู่ในสำนักคนผู้ไม่รู้จักชาติและ
โคตรของตน ไม่พึงทำการถือตัวในที่ที่ไม่มี
ใครรู้จักตน โดยชาติหรือโดยวินัย.

[๕๑๗] บุคคลผู้มีปัญญา แม้เปรียบเสมอด้วย
ไฟ เมื่อไปอยู่ต่างถิ่นไกล พึงอดทน แม้
จะเป็นคำขู่ ตะคอกของทาสก็ตาม.

จบ ทัททรชาดกที่ ๔

อรรถกถาทัทธชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมहाวิหาร ทรงปรารภ
ภิกษุผู้มักโกรธรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
อิมานิ มหัทธทาปยณฺติ ดังนี้.

เรื่องได้กล่าวไว้แล้วในหนังสือเล่มที่แล้ว. ก็ครั้งนั้น เมื่อภิกษุ
ทั้งหลายประชุมสนทนากันด้วยเรื่องที่ภิกษุนี้เป็นคนขี้โกรธ ใน
โรงธรรมสภา พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้
พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า
เรื่องข้อนี้พระเจ้าข้า จึงรับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้วตรัสถามว่า
ดูก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นคนขี้โกรธจริงหรือ เมื่อภิกษุนั้นกราบ
ทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ภิกษุนี้ก็เป็นคนขี้โกรธ
เหมือนกัน ก็เพราะความเป็นคนขี้โกรธของเธอ โบราณกบัณฑิต
ทั้งหลายแม้ตั้งอยู่ในความเป็นนาคราชผู้บริสุทธิ์ ก็ได้อยู่ในพื้นที่
เป็นอนาคซึ่งเต็มไปด้วยคูลถึง ๓ ปี แล้วทรงนำเรื่องในอดีตมาสาธก
ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นโอรสของพระยาทัตธนาค-
ราชผู้ครองราชสมบัติอยู่ในทัตธนาคภพ อันมีอยู่ ณ เจริญเขตทัตธ-
บรรพต ในหิมวันตประเทศ ได้มีนามว่า มหาทัตธระ ส่วน

น้องชายของมหาตัทธนาคราชนั้นชื่อว่าจุลตัทธนะ. จุลตัทธนาคนั้น มักโกรธ หยาบคาย เที้ยดำ เที้ยประหารพวคนาคมาณอยู่. พระยานาคราชรู้ว่าจุลตัทธนาคนั้นเป็นผู้หยาบช้า จึงสั่งให้นำจุลตัทธนาคนั้นออกจากนาคภพ. แต่มหาตัทธนาขอให้อบิดาอดโทษแล้วทดแทนห้ามไว้. แม้ครั้งที่สองพระยานาคทรงกริ้วต่อจุลตัทธนาคนั้น. แม้ครั้งที่สอง มหาตัทธนาคนั้นก็ทูลขอให้อบิดาอดโทษไว้. แต่ในวาระที่สาม พระยานาคผู้บิดาตรัสว่า เจ้าข้ามมิให้พ่อจับไล่มันผู้ประพฤตินาจาร เจ้าแม่ทั้งสองไป จงออกจากนาคภพนี้ไปอยู่ที่พื้นเปื้อนคู ในนครพาราณสีกำหนด ๓ ปี แล้วให้จุลคร่าออกจากนาคภพ. นาคพี่น้องทั้งสองนั้นจึงไปอยู่ที่พื้นเปื้อนคูในเมืองพาราณสีนั้น. ครั้งนั้น พวกเด็กชาวบ้านเห็นนาคพี่น้องทั้งสองนั้นเที่ยวหาเหยื่ออยู่ที่ชายน้ำใกล้พื้นที่เปื้อนคู จึงพากันประหารขว้างปาท่อนไม้และก้อนดินเป็นต้น. พากันคำว่าคำหยาบเป็นต้นว่า นี่ตัวอะไรหัวใหญ่ หางเหมือนเข็ญ มีกบเขียดเป็นภักษาหาร. จุลตัทธนาอดกลั้นการดูหมิ่นของพวกเด็กชาวบ้านเหล่านั้นไม่ได้ เพราะตนเป็นผู้ชั่วร้ายหยาบช้าจึงกล่าวว่า ข้าแต่พี่เจ้าพวกเด็กเหล่านี้ดูหมิ่นพวกเรา ไม่รู้ว่าพวกเราเป็นผู้มีพิษร้าย น้องไม่อาจอดกลั้นการดูหมิ่นของพวกมันได้ น้องจะทำพวกมันให้ฉิบหายด้วยลมจุก เมื่อจะเจรจากับพี่ชาย จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

พี่ทัทธนะ คำว่าหยาบคายทั้งหลายใน

มนุษย์โลกเหล่านี้ ย่อมทำข้าพเจ้าให้เดือด
ร้อน พวกเด็กชาวบ้านผู้มีพิษฤทธิเดช
พากันสาปแข่งว่า เราผู้มีพิษร้ายว่าเป็นสัตว์
กินกบกินเขียด และว่าเป็นสัตว์น้ำ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตาปยนฺติ แปลว่า ย่อมทำให้
ลำบาก. บทว่า มนุชฺชภิกฺขุ อุตฺตมุตฺเตว ความว่า พวกเด็ก
ชาวบ้านผู้มีพิษฤทธิเดชเหล่านั้นกล่าวกันว่า สัตว์กินกบกินเขียด
และว่าเป็นสัตว์น้ำ สาปแข่งคือคำว่าเราซึ่งเป็นผู้มีพิษร้าย.

มหาพัทธนาคนผู้ที่ได้ฟังคำของจุลพัทธนาคนผู้นั้นแล้ว
จึงได้กล่าวคาถาที่เลือนว่า :-

บุคคลถูกขับไล่จากแคว้นแคว้นของตน
ไปอยู่ยังถิ่นอื่น ควรทำจงใหญ่ไว้ เพื่อเก็บ
คำหยาบคายทั้งหลาย.

บุคคลอยู่ในหมู่ชนผู้ไม่รู้จักตน ไม่
ควรทำการถือตัวในที่ที่ไม่มีคนรู้จักตน โดย
ชาติหรือโดยวินัย.

บุคคลผู้มีปัญญาแม้เปรียบเสมือนด้วยไฟ
เมื่อไปอยู่ต่างถิ่นไกลพึงอดทน แม้คำขู่
ตะคอกของทาส.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทुरुตฺตานํ นิเขตฺเว** ความว่า
ชนทั้งหลายสร้างฉางใหญ่ไว้เพื่อเก็บข้าวเปลือก ทำฉางให้เต็มไว้
เมื่อถึงฤดูขึ้น ก็ใช้สอยข้าวเปลือก ถังใด บุรุษผู้เป็นบัณฑิต
ก็ถังนั้นเหมือนกัน ไปต่างถังพึงสร้างฉางใหญ่ไว้ในหทัย เพื่อ
เก็บคำหยาบคาย ครั้นเก็บคำหยาบคายเหล่านั้นไว้ในหทัยนั้นแล้ว
กลับจักรกระทำกิจที่ควรทำในเวลาอันเหมาะสมแก่ตน. บทว่า **ชาติยา**
วินยฺเห วา ความว่า ในที่ใด ชนทั้งหลายย่อมไม่รู้จักตนโดยชาติ
หรือโดยวินัยว่า ผู้นี้เป็นกษัตริย์ ผู้นี้เป็นพราหมณ์ หรือว่าเป็นผู้มีศีล
เป็นพหูสูตร เป็นผู้เปรียบพร้อมด้วยคุณธรรม. บทว่า **มานํ** ความว่า
ไม่พึงกระทำการถือตัวว่า เขาเรียกเราผู้เห็นปานนี้ด้วยโวหารอัน
ลามก ไม่สักการะ ไม่เคารพ. บทว่า **วสํ อญฺญาตเก** **ชเน**
ความว่า อยู่ในสำนักของคนที่ไม่รู้จักชาติและโคตรของตน. บทว่า
วสโต แก่เป็น **วสตา** แปลว่า อยู่. อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็เป็น
(ศัพท์ว่า **วสตา**) ดังนี้เหมือนกัน.

นาคพี่น้องทั้งสองนั้นอยู่ ณ ที่นั้น ลิ่นกำหนด ๓ ปี ด้วย
อาการอย่างนี้. ลำดับนั้น พระยานาคผู้บิดาให้เรียกนาคพี่น้องทั้งสอง
นั้นมา. ตั้งแต่นั้นมานาคพี่น้องทั้งสองนั้น ก็ลิ่นมานะการถือตัว.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะทั้งหลาย. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้มักโกรธได้ดำรงอยู่

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 405

ในอนาคามีผล. แล้วทรงประชุมชาดกว่า จุลลทัตถรนาถในครั้งนั้น
ได้เป็นภิกษุผู้มักโกรธในบัดนี้ ส่วนมหาทัตถรนาถในครั้งนั้น ได้เป็น
เรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาทัตถรชาดกที่ ๔

๕. สีสวิมังสาชดก

ความลับไม่มีในโลก

[๕๑๘] ขึ้นชื่อว่าที่ลับ ย่อมไม่มีในโลก แก่คน
ผู้กระทำความบาปกรรม ต้นไม้ที่เกิดในป่าก็ยังมี
คนเห็น คนพาลย่อมล้าคัญบาปกรรมนั้นว่า
เป็นที่ลับ.

[๕๑๙] ข้าพเจ้าย่อมไม่เห็นที่ลับ หรือแม้ที่ว่าง
เปล่าก็ไม่มี ในที่ใดว่างเปล่าข้าพเจ้าไม่เห็น
ใคร ที่นั่นก็ไม่ว่างเปล่าจากข้าพเจ้า.

[๕๒๐] มาณพผู้ใหญ่ ๖ คนนั้น คือ ทูชัจจ ๑
สุชัจจะ ๑ นันทะ ๑ สุขวัจฉนะ ๑ วัชณะ ๑
อัทธวุสสีละ ๑ มีความต้องการธิดาของอาจารย์
พากันละกรรมเสีย.

[๕๒๑] ส่วนพราหมณ์มาณพเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งธรรม
ทั้งปวง มีปัญญามีความเพียรเครื่องก้าวหน้า
ในสังฆธรรม ตามรักษาธรรมไว้จะพึงละสตรี
ลาภเสียอย่างไรได้.

จบ สีสวิมังสาชดกที่ ๕

อรรธกถาสีลวิมังสาชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภอุบายเครื่องข่มกิเลส จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า นตฺถิ โลเก รโห นาม ดังนี้.

เรื่องปัจจุบัน จักมีแจ้งในปัญจาลชาดก^๑ เอกาทสนิบาต. ส่วนในชาดกนี้ มีเนื้อความสังเขปดังต่อไปนี้:- ภิภุประมาณ ๕๐๐ รูป อยู่ในภายในพระเชตวันวิหาร พากันตริกกามวิตกในลำดับมัชฌิมยาม. พระศาสดาทรงตรวจดู ภิภุทั้งหลายเป็นนิตยกาล ในเวลาทั้งปวงทั้งเวลากลางคืนและกลางวัน เหมือนคนมีดาข้างเดียวรักษาดู คนผู้มีบุตรคนเดียวรักษามบุตร จามรีชาติรักษานางอ่อน ด้วยความไม่ประมาทฉะนั้น. ในกาลอันเป็นส่วนราตรี พระองค์ทรงตรวจดู ในพระเชตวันวิหาร ด้วยพระจักขุอันเป็นเพียงดังทิพย์ ทรงเห็นภิภุเหล่านั้นประหนึ่งโจรอันเกิดขึ้นในภายในนิเวศน์ของพระเจ้าจักรพรรดิ จึงทรงปิดพระคันธกุฎีรับสั่งเรียกพระอานันทเถระมาแล้วตรัสว่า อานนท เธอจงให้ภิภุทั้งหลายประชุมกัน ณ ภายในหอประชุมด้านสุด แล้วจงปลุกอาสนะที่ประคองพระคันธกุฎี. พระอานันทเถระนั้นได้การทำอย่างนั้นแล้วกราบทูลพระศาสดาให้ทรงทราบ. พระศาสดาประทับนั่งบนอาสนะที่พระอานนทปลุกแล้วทรงเตือนภิภุทั้งหลายโดยรวมหมัดด้วยกัน แล้วตรัสว่า คู่อนภิภุทั้งหลาย โบราณกบัตติตทั้งหลาย

๑. บางแห่งว่า ปารินชาดก

ไม่กระทำการไปด้วยคิดว่า เชื่อว่าที่ลับในการทำบาปย่อมไม่มี อันภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาสาธกดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว ได้เป็นหัวหน้ามาณพ ๕๐๐ คน เล่าเรียนศิลปะในสำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ในนครพาราณสีนั้นนั่นแหละ. ท่านอาจารย์มีธิดาผู้กำลังเจริญวัย ท่านจึงคิดว่า เราจักทดลองศิลปของมาณพเหล่านี้ แล้วจักให้ธิดานั้นแก่มาณพผู้สมบูรณ์ด้วยศิลปเท่านั้น. วันหนึ่ง อาจารย์ทิศาปาโมกข์นั้นเรียกมาณพทั้งหลายแล้วกล่าวว่า พ่อทั้งหลาย ธิดาของเราเจริญวัยแล้ว เราจักทำการวิวาห์คลแก่เธอ ควรจะได้ผ้าและเครื่องอลังการเธอทั้งหลาย เมื่อพวกญาติของตน ๆ ไม่เห็น จงลักเอาผ้าและเครื่องอลังการมา ผ้าและเครื่องอลังการที่ใคร ๆ ไม่เห็นเท่านั้น เราจึงรับเอาผ้าและเครื่องอลังการที่ใคร ๆ เห็นแล้วเอามา เราจะไม่รับ. มาณพเหล่านั้นรับคำจาเดิมแต่นั้นมา เมื่อพวกญาติไม่ทันเห็น จึงจักนำเอาผ้าและเครื่องประดับทั้งหลายมา. อาจารย์ก็วางสิ่งของที่พวกมาณพนำมา ๆ ไว้เป็นพวก ๆ. พระโพธิสัตว์ไม่นำอะไร ๆ มาเลย. ที่นั้น อาจารย์จึงกล่าวกะพระโพธิสัตว์นั้นว่า คุณก่อนพ่อ เธอเล่าไม่ไปนำอะไร ๆ มา หรือ. พระโพธิสัตว์ก็กล่าวว่า ขอรับท่านอาจารย์. อาจารย์ถามว่า เพราะอะไรพ่อ? พระโพธิสัตว์ก็กล่าวว่า ท่านไม่รับของที่เอามา เมื่อ

ใคร ๆ เห็น แม้กระผมก็ไม่เห็นที่ลับในการทำบาป เมื่อจะแสดงความ
จึงกล่าวคาถา ๒ คาถานี้ว่า:-

ข้อว่าที่ลับในโลก ย่อมไม่มีแก่คนผู้
กระทำความปกรรม ต้นไม้ที่เกิดในป่าก็ยังมีคน
เห็น คนพาลย่อมสำคัญบาปกรรมนั้นว่าเป็น
ความลับ.

ข้าพเจ้าย่อมไม่เห็นที่ลับ หรือแม้ที่ว่าง
เปล่าก็ไม่มี ในที่ใดว่างเปล่า ข้าพเจ้าไม่เห็น
ใคร ที่นั่นก็ย่อมไม่ว่างเปล่าจากตัวข้าพเจ้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รโห ได้แก่ ที่กำบัง. บทว่า
วนภูตานิ ได้แก่ ทั้งเกิดและมีอยู่ในป่า. บทว่า ตัม พาลो ความว่า
คนพาลย่อมสำคัญบาปกรรมนั้นว่า เราทำในที่ลับ . ด้วยบทว่า สุธณฺณ
วาปี นี้ พระโพธิสัตว์กล่าวว่า แม้ที่ที่ว่างเปล่าจากสัตว์ทูลหลายไม่มี.

อาจารย์เลื่อมใสต่อพระโพธิสัตว์นั้นจึงกล่าวว่า คุณก่อนพ่อ ใน
เรือนของเราไม่มีทรัพย์สินอะไร แต่เรามีความประสงค์จะให้ธิดาของ
เราแก่ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่อจะทดลองมาณพทั้งหลายเหล่านั้น จึงได้
ทำอย่างนี้ ธิดาของเราเหมาะสมแก่ท่านเท่านั้น แล้วประดับตกแต่งธิดา
มอบให้แก่พระโพธิสัตว์ แล้วกล่าวกะมาณพทั้งหลายนอกนี้ว่า สิ่งของ
ที่พวกเรานำมาแล้ว ๆ จงนำไปยังเรือนของเธอทั้งหลายเถิด.

พระศาสดาตรัส ดังนั้นแล มาณพผู้ทูลเหล่านั้น จึงไม่ได้
สตรีนั้น เพราะความที่ตนเป็นคนทูล มาณพผู้เป็นบัณฑิตคนเดียว
เท่านั้นได้ เพราะเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยศีล พระองค์ทรงเป็นผู้ตรัสรู้
พร้อมเฉพาะแล้ว จึงได้ตรัสคาถา ๒ คาถานอกนี้ว่า :-

มาณพผู้ใหญ่ ๖ คนนั้น คือ ทูชังจะ ๑

สุชังจะ ๑ จัณทะ ๑ สุขวัจฉิตะ ๑ เวชณ-

สันชะ ๑ สีลี ๑ มีความต้องการธิดาของ

อาจารย์ พากันละกรรมเสีย.

ส่วนพราหมณ์มาณพ เป็นผู้ถึงฝั่งแห่ง

ธรรมทั้งปวง มีปัญญา มีความเพียรเครื่อง

ก้าวไปในสัจธรรม ตามรักษาศรัทธาอยู่ จะ

พึงละสตรีลาภเสียอย่างไรเล่า.

ในพระคานานั้น พระศาสดาทรงถือเอาชื่อของมาณพผู้ใหญ่
๖ คน มีอาทิว่า มาณพทูชังจะ ดังนี้. พระองค์ไม่ทรงระบุชื่อของ
มาณพทั้งหลายที่เหลือ จึงตรัสโดยรวมเอาทั้งหมดทีเดียวว่า มาณพ
เหล่านั้นมีความต้องการธิดาของอาจารย์ พากันละกรรมเสีย ดังนี้.
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เต ได้แก่ มาณพเหล่านั้นแม้ทั้งหมด.
บทว่า ธมฺม ได้แก่สภาวะคือการได้เฉพาะสตรี. บทว่า ชหฺมุตฺติกา
ตัดบทเป็น ชหฺ อตฺติกา แปลเหมือนในคาถา. อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็

อย่างนี้เหมือนกัน. ส่วน ม อักษรท่านกล่าวด้วยอำนาจการเชื่อมพยัญชนะ. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า มาณพเหล่านั้นแม้ทั้งหมด เป็นผู้มีความต้องการธิดาของอาจารย์นั้นเท่านั้น พวกนั้นละสภาวะคือการได้เฉพาะสตรีนั้น เพราะความที่ตนเป็นคนทาส. บทว่า พุราหุมนโณ จ ความว่า ส่วนพราหมณ์ผู้สมบูรณ์ด้วยศีลนอกนี้ บทว่า กลั ชเห ความว่า เพราะเหตุไร จักละการได้สตรีนั้น บทว่า สพุพพมมานัน ความว่า ในที่นี้ ศีล ๕ ศีล ๘ สุจริต ๓ อันเป็นโลกียะ ชื่อว่าธรรมทั้งปวง พราหมณ์มาณพนั้น ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวงนั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ปารกุสผู้ถึงฝั่ง. บทว่า ธมฺม ได้แก่ ธรรมอันมีประการดังกล่าวแล้วนั้นแหละ ซึ่งพราหมณ์มาณพคุ้มครอง คือ รักษาอยู่ บทว่า ธิติมา ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยปัญญารักษาศีล. บทว่า สจฺจนิกฺกโม ได้แก่ เป็นผู้มิสัจจะเป็นสภาวะ คือ ประกอบด้วยความเพียรเครื่องก้าวไปในศีลธรรมตามที่กล่าวแล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศสัจจะ ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุ ๕๐๐ รูปนั้นตั้งอยู่ในพระอรหัต. แล้วทรงประชุมชาดกว่า อาจารย์ในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนมาณพผู้บัณฑิตได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาสีลวิมังสาชาดกที่ ๕

๖. สุชาดาชาดก

ได้รับโทษเพราะประมาท

[๕๒๒] ข้าแต่พระราชสวามีผู้ประเสริฐ ไปที่
เก็บไว้ในจานทองนี้เป็นไขอะไร ลูกกลม
เกลี้ยงมีสีแดง หม่อมฉันทูลถามพระองค์
ถึงสิ่งนั้น โปรดตรัสบอกด้วย.

[๕๒๓] ดูก่อนพระเทวี เมื่อก่อนนี้เธอเป็น
หญิงหัวโล้นนุ่งผ้าท่อนเก่า ๆ มือถือห่อพก
เลือกเก็บผลไม้อันใดอยู่ สิ่งที่ฉันรับประทาน
อยู่ ณ บัดนี้ เป็นผลไม้อันนั้น เป็นผลไม้
ประจำตระกูลของเธอ.

[๕๒๔] หญิงทราชมื่ออยู่ในราชสกุลนี้ ย่อม
ร้อนรนไม่รื่นรมย์ โภคสมบัติทั้งหลายก็ย่อม
ละเขาไปเสียสิ้น ท่านทั้งหลายจงช่วยกันนำ
หญิงทราชมคนนั้นคืนไปไว้ที่ ๆ เขาจัดเก็บผล-
ไม้ประจำตระกูลขายเลี้ยงชีวิตได้ตามเดิม.

[๕๒๕] ข้าแต่มหाराช โทษเพราะความประ-
มาทเหล่านี้ ย่อมมิได้แก่นาริผู้ได้รับยศ ข้า
แต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ขอพระองค์ได้ทรง

โปรดอดโทษแด่พระนางสุชาดาเทวีเถิด ข้า

แต่พระองค์ผู้ปรีเสริฐ ขอพระองค์อย่าได้

ทรงพระพิโรธแด่พระเทวีเลย.

จบ สุชาดาชาดกที่ ๖

อรรถกถาสุชาดาชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พระนางมัลลิกาเทวี จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า กิ-
อณฺทภา อิเม เทว ดังนี้.

ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระราชาได้มีการวิวาทโต้เถียงเรื่องสิริกัป
พระนางมัลลิกาเทวี. บางอาจารย์กล่าวว่า ทรงทะเลาะเรื่องที่บรรทม
ดังนี้ก็มี. พระราชาทรงกริ้วถึงกับไม่สนพระทัยกับพระนาง. ฝ่าย
พระนางมัลลิกาเทวีก็ทรงพระดำริว่า พระศาสดาเห็นจะไม่ทรงทราบ
พระราชาทรงพิโรธเรา. แม้พระศาสดาก็ทรงทราบ ทรงดำริว่า
จักกระทำพระราชาและพระเทวีนี้ให้สมัคสมานกัน ในเวลาเช้าจึง
ทรงนุ่งแล้วถือบาตรและจีวร มีภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นบริวาร เสด็จเข้า
กรุงสาวัตถีแล้วได้เสด็จไปที่ประตูพระราชนิเวศน์. พระราชาทรงรับ
บาตรของพระตถาคตแล้วทูลนิมนต์เสด็จเข้าพระนิเวศน์ ให้ประทับนั่ง
บนอาสนะที่ปูลาดแล้ว ถวายน้ำทักษิโณทกแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธ-
เจ้าเป็นประธาน แล้วทรงนำข้าวยาสุและของควรเคี้ยวมาถวาย. พระ-

ศาสดาทรงเอาพระหัตถ์ปิดบาตรแล้วตรัสว่า มหาบพิตร พระเทวี
เสด็จไปไหน. พระราชาทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ประโยชน์
อะไรด้วยพระเทวีนั่นผู้มัวเมาด้วยยศของตน. พระศาสดาตรัสว่า
ดูก่อนมหาบพิตร พระองค์ทรงประทานยศยกมาตุคามขึ้นด้วยพระองค์
เอง แล้วไม่ทรงอดโทษความผิดที่พระเทวีนั่นกระทำ ดูไม่สมควร.
พระราชาทรงสดับพระดำรัสของพระศาสดาแล้ว จึงรับสั่งให้เรียก
พระเทวีมา. พระเทวีเสด็จมาทรงอังคาสพระศาสดา. พระศาสดา
ตรัสว่า ควรที่พระองค์ทั้งสองจะเป็นผู้สามัคคีปรองดองกันและกัน ได้
ตรัสพรรณาสามัคคีรสแล้ว เสด็จหลีกไป. จำเดิมแต่นั้น พระราชา
และพระเทวีทั้งสองพระองค์ก็ทรงอยู่ด้วยความสามัคคีปรองดองกัน.
ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย พระ-
ศาสดาได้ทรงกระทำพระราชาและพระเทวีทั้งสองพระองค์ให้สมัค-
รสมานกัน ด้วยพระดำรัสข้อเดียวเท่านั้น พระศาสดาเสด็จมาแล้ว
ตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอประชุมสนทนากัน
ด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึง
ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน เรา
ตถาคตก็ทำให้ท้าวเธอทั้งสองนี้มีความสามัคคีปรองดองกัน ด้วย
วาตะข้อเดียวเท่านั้น แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์ผู้สั่งสอนอรรธธรรมแก่พระ-

เจ้าพรหมทัตนั้น อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาทรงเปิดบานพระกรรไกรใหญ่ ได้ประทับทอดพระเนตรพระลานหลวง. ขณะนั้น ฑิตาคนเก็บผัก คนหนึ่ง มีรูปสวย ตั้งอยู่ในประณวีย เทนกระเช้าพุทราไว้บนศีรษะ. เดินร้องขายไปทางหน้าพระลานหลวงว่า ชื้อพุทราเจ้าข้า ชื้อพุทราเจ้าข้า. พระราชาได้ทรงสดับเสียงของนางนั้นแล้วทรงมีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ ทรงทราบว่านางยังไม่มีสามี. จึงรับสั่งให้เรียกมาแล้วทรงตั้งนางนั้นไว้ในตำแหน่งอัคมเหสี แล้วได้ประทานยศอันยิ่งใหญ่แก่นาง. นางนั้นได้เป็นที่รักใคร่โปรดปรานของพระราชา. อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาประทับนั่งหยิบผลพุทราในจานทองเสวยอยู่ พระสุชาดาเทวีได้ทรงเห็นพระราชาเสวยผลพุทรา เมื่อจะทูลถามว่า ข้าแต่มหา-
ราช นี่คือผลอะไร พระองค์ทรงเสวยอยู่ จึงตรัสคาถาที่ ๑ ว่า:-

ข้าแต่พระราชามีผู้ประเสริฐ ไปที่

เก็บไว้ในจานทองนี้ เป็นไปอะไร ลูกกลม

เกลี้ยงมีสีแดง หม่อมฉันทูลถามพระองค์

ถึงสิ่งนั้น ขอพระองค์ตรัสบอกด้วย.

ด้วยบทว่า กิณฺฑกกา นี้ ในคานานั้น พระนางสุชาดาเทวี ทูลว่า นี่ชื่อผลอะไร แต่เป็นคฺจุไข่ โดยมันกลม. บทว่า กัม สมฺมุลลเก ได้แก่ ในจานทองคำ. บทว่า อุปลิหิตกา แปลว่า มีสีแดง บทว่า วคฺฌ ได้แก่ งาม คือไม่มีมลทิน.

พระราชาทรงกริ้วตรัสว่า นางแม่ค้าพุทราสุก ลูกสาวคนเก็บ
ผัก ช่างไม่รู้จัก แม่ผลพุทราอันเป็นของประจำตระกูลของตน แล้ว
ได้ตรัสคาถา ๒ คาถาว่า :-

คู่ก่อนพระเทวี เมื่อก่อนเธอเป็นหญิง
หัวโล้นนุ่งผ้าท่อนเก่า ๆ จับท่อนอก เลือก
เก็บผลไม้โดยอยู่ สิ่งที่ฉันรับประทานอยู่ ณ
บัดนี้ เป็นผลไม้ฉันนั้น เป็นผลไม้ประจำตระกูล
ของเธอ.

หญิงทราชมเมื่ออยู่ในราชตระกูลนี้ ย่อม
ร้อนรนไม่ร้อนรมย์ โภคทรัพย์ทั้งหลายย่อมละ
เขาไปเสียสิ้น หญิงนี้จักเลือกเก็บผลไม้
ประจำตระกูลได้ในที่ใด ท่านทั้งหลายจง
ช่วยนำหญิงนั้นคืนไปไว้ในที่นั้นนั้นเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภณฺฑุ แปลว่า เป็นผู้มึนศีรษะโล้น
บทว่า นนฺตควาสินี ได้แก่ ผู้นุ่งผ้าท่อนเก่า. บทว่า อจฺจนฺตหตุตา
ปจฺฉินาสี ความว่า เธอเข้าดงเอาขอเหนียวกิ่งลงมา เอามือหยิบผล
ที่เลือกเก็บแล้วเป็นผู้จับท่อนอก โดยใส่เข้าไปในพกเลือกคัดเก็บ
เอาไป. บทว่า ตสฺสา เต โกลิยฺ ผลํ ความว่า เมื่อเธอนั้น
เลือกเก็บอยู่อย่างนี้ บัดนี้ เรากินผลไม้ใด ผลไม้นี้เป็นผลไม้ประจำ
ตระกูล คือเป็นผลไม้ที่ตระกูลให้เธอ. บทว่า อุทฺยฺหเต น รมติ

ความว่า หญิงลามกนี้เมื่ออยู่ในราชตระกูลนี้ ย่อมร้อนรนไม่รื่นรมย์ เหมือนโยนลงในโลหุมกีนรก. บทว่า โภคา ได้แก่ ราชโภคทรัพย์ ย่อมละหญิงนี้ผู้ไม่มีบุญ. ด้วยบทว่า ยตุถ โลภ ปิสุสติ นี้ พระราชาตรัสว่า หญิงนี้ไปในที่ใด แล้วเลือกเก็บพุทรานั้นแหละ ค้าขายเลี้ยงชีวิตได้อีก ท่านทั้งหลายจงนำหญิงนั้นไปในที่นั้นนั่นแหละ.

พระโพธิสัตว์คิดว่า เว้นเราเสีย คนอื่นจักไม่สามารถทำ้าว เธอทั้งสองนี้ให้สามัคคีปรองดองกัน เราจักทูลให้พระราชาทรงยินยอมแล้วกระทำให้จับไล่พระเทวีนี้ไป จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

ข้าแต่มหाराช โทษผิดเหล่านี้ ย่อมมี
แก่นารีผู้ได้รับยศ ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ
พระองค์โปรดอดโทษแก่พระนางสุชาดา ข้า
แต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์อย่าได้
ทรงพระพิโรธแก่พระนางสุชาดานี้เลย.

คานานันมีอธิบายว่า ข้าแต่มหाराช โทษเพราะความประมาท เหล่านี้ คือเห็นปานนี้ ย่อมมีเฉพาะแก่นารีผู้ได้รับยศ การแต่งตั้งพระนางไว้ในตำแหน่งสูงเห็นปานนี้ แล้วไม่ทรงอดโทษผิดมีประมาณเท่านี้ ณ บัดนี้ คุณจะสมควรแก่พระองค์ ข้าแต่สมมติเทพ เพราะฉะนั้น ขอพระองค์ได้โปรดอดโทษ ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ คือ

ผู้เป็นใหญ่ในพลธ ขอพระองค์โปรดอย่าได้ทรงพิโรธแก่พระนาง-
สุชาดานี้.

พระราชาทรงอดกลั้นความผิคนั้นแก่พระเทวี เพราะถ้อยคำ
ของพระโพธิสัตว์นั้น จึงทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเดิมนั่นเอง. ตั้ง
แต่นั้นมา พระราชาและพระเทวีทั้งสองพระองค์ทรงอยู่ด้วยความ
สมัครสมานปรองดองกันแล.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระเจ้าโกศล
พระนางสุชาดาในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระนางมัลลิกา ส่วนอำมาตย์
ในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสุชาดาชาดกที่ ๖

๗. ปลาสาชาดก

ว่าด้วยขุมทรัพย์ที่ฝังไว้ที่โคนต้นไม้

[๕๒๖] ดูก่อนพราหมณ์ ท่านก็รู้ว่าต้นทอง-

กวาวนี้ไม่มีจิต ไม่ได้ยินเสียงอะไร และไม่
รู้สึกอะไรเลย เพราะเหตุไรท่านจึงพยายาม
มิได้มีความประมาท ถ้ามถึงสุขไสยาอยู่
เสมอมา.

[๕๒๗] ต้นทองกวาวต้นใหญ่ ปรากฏไปใน

ที่ไกล ตั้งอยู่ในภูมิประเทศราบเรียบ เป็น
ที่อยู่อาศัยของทวยเทพ เพราะเหตุนั้น
ข้าพเจ้าจึงนอบน้อมต้นทองกวาวนี้ และ
เทพเจ้าผู้สิงอยู่ที่ต้นทองกวาวนี้ด้วย เพราะ
เหตุแห่งทรัพย์.

[๕๒๘] ดูก่อนพราหมณ์ ข้าพเจ้าเพ่งถึงความ

กตัญญูจักทำการทดแทนคุณท่านตามอนุ-
ภาพ ความดีนรของท่านผู้มาถึงสำนักของ
สัตบุรุษทั้งหลาย ไฉนจักเปล่าจากประโยชน์
เล่า.

[๕๒๕] ไม่เลียบต้นไม้ อยู่เบื้องหน้าต้น-

มะพลับเขาล้อมไว้ มหาชนเคยบูชาัญญกัน

มาแต่ก่อน เป็นต้นไม้ใหญ่ ชุมทรัพย์เข่าฝั่ง

ไว้ที่โคนต้นไม้เลียบนั้นแล ไม่มีเจ้าของ

ท่านจงไปขุดเอาทรัพย์นั้นเถิด.

จบ ปลาสดาชาดกที่ ๗

อรรถกถาปลาสดาชาดกที่ ๗

พระศาสดาทรงบรรทม ณ เตียงปรินิพพาน ทรงปรารภ
พระอานันทเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า อเจตน์
พราหมณ อสุณนฺตํ ดังนี้.

ได้ยินว่า ท่านผู้มีอายุนั้น ทราบว่า ในเวลาปัจจุสมัยใกล้รุ่ง
แห่งราตรีวันนี้ พระศาสดาจักปรินิพพาน ก็นึกถึงตนว่า ก็เราแล
ยังเป็นเสขบุคคลมีกิจที่จะต้องทำ แต่พระศาสดาของเราจักปรินิพพาน
การอุปฐากบำรุงที่เรากระทำแก่พระศาสดามาตลอดเวลา ๒๕ ปี นำ
จักไร้ผลถูกความเศร้าโศกครอบงำ จึงเหนียวไม้สลักประตูห้องน้อย
ในอุทยานร้องไห้อยู่. พระศาสดาเมื่อไม่ทรงเห็นท่านพระอานนท์ จึง
ตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานนท์ไปไหน ครั้นได้ทรงสดับ
ดังนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้เรียกท่านมาประทานโอวาท แล้วตรัสว่า
อานนท์ เธอเป็นผู้ได้ทำบุญไว้แล้ว จงหมั่นประกอบความเพียร

เธอจกหมดอาสวะโดยเร็วพลัน เธออย่าได้คิดเสียใจไปเลย การ
อุปัฏฐากที่เธอกระทำแก่เราในบัดนี้ เพราะเหตุไรเล่าจกไร้ผล การ
อุปัฏฐากที่เธอกระทำแก่เรา แม้ในกาลที่เรายังไม่มียาคะเป็นต้น ใน
ชาติก่อนก็ยังมีผล แล้วทรงนำเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาลเมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาด้านทองกวาว ในที่
ไม่ไกลพระนครพาราณสี. ในกาลนั้น ชาวเมืองพาราณสี พากัน
ถือเทวดามงคล จึงชวนช่วยในการทำพิธีกรรมเป็นต้นเป็นนิตยกาล.
ครั้งนั้น มีพราหมณ์เจ้าบุญใจคนหนึ่งคิดว่า แม้เราก็จกปรนนิบัติเทวดา
องค์หนึ่ง จึงทำโคนด้านทองกวาวใหญ่ต้นหนึ่งซึ่งยืนต้นอยู่ในพื้นที่สูง
ให้ราบเตียนปราศจากหญ้า แล้วล้อมรั้ว เกลี่ยทรายปิดกวาด แล้ว
เจิมด้วยของหอมที่ต้นไม้ บูชาด้วยดอกไม้ ของหอมและรูป ตาม
ประทีปแล้วกล่าวว่า ท่านจงอยู่เป็นสุขสบาย แล้วทำประทักษิณ
ต้นไม้แล้วหลีกไป. เช้าตรู่วันที่สองพราหมณ์นั้นไปถามถึงการนอน
เป็นสุขสบาย. อยู่มาวันหนึ่ง รุกขเทวดาคิดว่า พราหมณ์นี้ปฏิบัติ
เรายังนัก เราจกทดลองพราหมณ์นั้นดู แยกปฏิบัติบำรุงเราด้วยเหตุ
อันใด ก็จกให้เหตุอันนั้น เมื่อพราหมณ์นั้นมาปิดกวาดโคนไม้ จึงยืน
อยู่ใกล้ ๆ ด้วยเพศของพราหมณ์แก่ แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ดูก่อนพราหมณ์ ท่านก็รู้ว่าต้นทอง-
กวาวนี้ไม่มีจิตใจ ไม่ได้ยินเสียงและไม่รู้สึก

อะไร เพราะเหตุไรท่านจึงเพียรพยายาม มิได้

มีความประมาท ถ้ามถึงสุขไสยาอยู่เสมอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสุณฺหํ แปลว่า ไม่ได้ยินเสียง
ได้แก่ ชื่อว่าไม่ได้ยินเสียง เพราะไม่มีเจตนาเลย. บทว่า ชาโน
แปลว่า รู้ อยู่ ได้แก่ ท่านเป็นผู้รู้ อยู่. บทว่า ชฺหํ อปฺปมตฺโต
แปลว่า ไม่มีความประมาทเป็นนิจ ได้แก่ เป็นผู้ไม่ประมาทเป็นนิตย์.

พราหมณ์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ตันทองกวาวใหญ่ปรากฏไปในที่ไกล

ตั้งอยู่ในภูมิประเทศราบเรียบ เป็นที่อยู่อาศัย

ของทวยเทพ เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึง

นอบน้อมตันทองกวาวนี้ และเทพเจ้าผู้สิง

อยู่ที่ตันทองกวาวนี้ด้วย เพราะเหตุแห่ง

ทรัพย์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุเร สุโต ความว่า คุณก่อน
พราหมณ์ ต้นไม้นี้ปรากฏไปในที่ไกล มิใช่ปรากฏอยู่ในที่ใกล้ ๆ.
บทว่า พุระหาเว แปลว่า ใหญ่. บทว่า เทเส จิตฺโต ได้แก่ ยืนต้น
อยู่ในภูมิประเทศอันสูง ราบเรียบ. บทว่า ภูตนิวาสุรูปุ ได้แก่
มีสภาวะเป็นที่อยู่อาศัยของเทวดา คือ เทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่จักสิงอยู่
ที่ตันทองกวาวนี้แน่. บทว่า เต จ ธนสฺส เหตุ ความว่า เรา
นอบน้อมต้นไม้นี้ และเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้นี้ เพราะเหตุแห่ง
ทรัพย์ มิใช่เพราะไม่มีเหตุ.

รุกขเทวดาได้ฟังดังนั้น มีความเลื่อมใสพราหมณ์ จึงพลอบ.
โยนพราหมณ์นั้นให้เบาใจว่า พราหมณ์ เราเป็นเทวดาผู้สิงอยู่ที่
ต้นไม้นี้ ท่านอย่ากลัวไปเลยเราจะให้ทรัพย์แก่ท่าน แล้วขึ้นในอากาศ
ที่ประตุมานของตน ด้วยเทวานุภาพอันยิ่งใหญ่ ได้กล่าวคาถา ๒
คาถานอกนี้ว่า :-

ดูก่อนพราหมณ์ เรานั้นมาเพ่งถึงความ
กตัญญู จักทำการทดแทนคุณท่านตาม
สมควรแก่อำนาจภาพ การที่ท่านดินรรมายัง
สำนักของสัตตบุรุษทั้งหลาย จะพึงเปล่า
ประโยชน์ได้อย่างไรเล่า.

ไม่เลียบต้นไม้ อยู่เบื้องหน้าต้นไม้-
พลับเขาล้อมไว้ มหาชนเคยบูชาัญญกันมา
แต่ก่อน เป็นต้นไม้ใหญ่ ชุมทรัพย์เขาฝังไว้
ที่โคนต้นไม้เลียบนั้นแล ไม่มีเจ้าของ ท่าน
จงไปขุดเอาทรัพย์นั้นเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยถามุภาว ได้แก่ ตามสามารถ
คือ ตามกำลัง. บทว่า ภตญญุตี ความว่า รู้คุณที่ท่านทำไว้แก่เรา
ชื่อว่าเพ่งถึงความกตัญญูซึ่งมีอยู่ในคนนั้น. บทว่า อาคมม แปลว่า
มาแล้ว บทว่า สติ สกาเส ได้แก่ ในสำนักของสัตตบุรุษทั้งหลาย.
บทว่า โมฆา แปลว่า เปล่า. บทว่า ปริยญุทานิ ความว่า

คืนรณด้วยวาจาด้วยการถามถึงการนอนเป็นสุขสบาย และคืนรณด้วย
กายด้วยการทำการปิดกวางเป็นคัน จักไม่เป็นผลแก่ท่านได้อย่างไร.
บทว่า โย **ติณฺหุรฺกฺขสฺส** ความว่า รุกขเทวดายืนที่ประตู่วิมาน
นั้นแหละ เขยิบมือแสดงว่า คันเลียบนั้นได้ตั้งอยู่เบื้องหน้าคัน
มะพลับ. ในบทว่า **ปรีวาริโต** เป็นคัน มีวินิจัยดังต่อไปนี้ :-
ที่โคนคันเลียบนั้น คันเลียบนี้ชื่อว่า เขาล้อมไว้ เพราะเขาฝังทรัพย์
ไว้รอบโคนคันไม้ นั้น ชื่อว่า เขาเคยบรูชาชัยญ เพราะทรัพย์เกิดขึ้น
แก่พวกเจ้าของตนแรก ๆ ด้วยอำนาจชัยญที่เขาบรูชาแล้วในกาลก่อน
ชื่อว่ายิ่งใหญ่ เพราะเป็นคันไม้ใหญ่ โดยมีหม้อขุมทรัพย์มิใช่น้อย
ชื่อว่าเขาฝังไว้ ชื่อว่าไม่มีทายาท เพราะบัดนี้ทายาททั้งหลายไม่มี.
ท่านกล่าวอธิบายนี้ไว้ว่า ขุมทรัพย์ใหญ่ที่เราฝังไว้ โดยหม้อขุมทรัพย์
เอาจอดคอติด ๆ กันรอบโคนคันไม้ นี้ ไม่มีเจ้าของ ท่านจงไป จงขุด
ขุมทรัพย์นั้นเอาไป.

ก็แหละเทวดานั้น ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงให้โอวาทแก่
พราหมณ์ว่า พราหมณ์ ท่านขุดเอาขุมทรัพย์นั้นไปจกลำบากเหน็ด
เหนื่อย ท่านจงไปเถิด เราเองจักนำขุมทรัพย์นั้นไปยังเรือนของท่าน
แล้วจักฝังไว้ ณ ที่โน้นและที่โน้น ท่านจงใช้สอยทรัพย์นั้นจนตลอด
ชีวิต จงให้ท่าน รักชาติเกิด แล้วยังทรัพย์นั้นให้ไปประดิษฐาน
อยู่ในเรือนของพราหมณ์นั้น ด้วยอำนาจภาพของตน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 425

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พราหมณ์ในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์ในบัดนี้
ส่วนรุกขเทวดาในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาปาลชาดกที่ ๗

๘. ขวสกุณชาดก

ผู้ไม่มีกตัญญูไม่ควรคบ

- [๕๓๐] ข้าแต่พระยาเนื้อ ขอนอบน้อมแต่ท่าน
ข้าพเจ้าได้ทำกิจอย่างหนึ่งแก่ท่าน ตามกำลัง
ของข้าพเจ้าที่มีอยู่ ข้าพเจ้าจะได้อะไรตอบ
แทนบ้าง.
- [๕๓๑] การที่ท่านเข้าไปอยู่ในระหว่างพื้นของเรา
ผู้มีเลือดเป็นรักษาหาร ผู้ทำกรรมอันหยาบช้า
อยู่เป็นนิตย์ ท่านยังเป็นอยู่ได้ นั่นก็เป็น
คุณมากอยู่แล้ว.
- [๕๓๒] นาคิตียนคนที่ไม่รู้คุณที่เขาทำแล้ว ผู้
ไม่ทำคุณให้ใคร และผู้ที่ไม่ทำตอบแทนคุณ
ที่เขาทำก่อน ความกตัญญูไม่มีในคนใด การ
คบคนนั้นย่อมไร้ประโยชน์.
- [๕๓๓] บุคคลไม่ได้มีตรธรรมด้วยอุปการคุณที่
ตนประพฤติด้านในผู้ใด ผู้นั้นบัณฑิตไม่
ต้องริษยา ไม่ต้องคำว่า ฟังค่อยๆ หลีกออก
ห่างจากผู้นั้นไปเสีย.

จบ ขวสกุณชาดกที่ ๘

อรรถกถาชาดกชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภ-
ความออกตัญญูของพระเทวทัต จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้น
ว่า อกรรมหาเว เต กิจจํ ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น
แม้ในกาลก่อน พระเทวทัตก็เป็นคนออกตัญญูเหมือนกัน แล้วทรงนำ
เรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติอยู่ใน
นครพาราณสี พระโพนธัตถ์บังเกิดเป็นนกหัวขวานอยู่ในหิมวันต-
ประเทศ. ครั้งนั้นราชสีห์ตัวหนึ่งกินเนื้อ กระดุกติดคอจนคอบวม.
ไม่สามารถจับเหยื่อกินได้ เวทนากล้าแข็งเป็นไป. ลำดับนั้น นกนั้น
เที่ยวชวนขวายหาเหยื่อ เห็นราชสีห์นั้นจึงจับที่กิ่งไม้ ถามว่า สหาย
ท่านเป็นทุกข์เพราะอะไร ราชสีห์นั้นจึงบอกเนื้อความนั้น. นกนั้น
กล่าวว่า สหาย เราจะนำกระดุกนั้นออก ให้แก่ท่าน แต่เราไม่อาจเข้า
ไปในปากของท่าน เพราะกลัวว่า ท่านจะกินเรา. ราชสีห์กล่าวว่า ท่าน
อย่ากลัวเลย สหาย เราจะไม่กินท่าน. ท่านจงให้ชีวิตเราเถิด. นกนั้น
รับคำว่าดีละ แล้วให้ราชสีห์นั้นนอนตะแคง แล้วคิดว่า ใครจะรู้ว่า
อะไรจักมีแก่เรา จึงวางท่อนไม้ค้ำไว้ริมฝีปากทั้งข้างล่างและข้างบนของ
ราชสีห์นั้นโดยที่มันไม่สามารถหุบปากได้ แล้วเข้าไปในปาก เอางอย
ปากเคาะปลายกระดุก. กระดุกก็เคลื่อนตกไป. จากนั้นครั้นทำให้

กระดุกตกไปแล้ว เมื่อจะออกจากปากราชสีห์จึงเอาย่อยปากเกาะ
ท่อนไม้ให้ตกลงไป แล้วบินออกไปจับที่ปลายกิ่งไม้. ราชสีห์หายโรค
แล้ว วันหนึ่ง ฆ่ากระบือป่าได้ตัวหนึ่งแล้วกินอยู่. นกคิดว่า เราจัก
ทดลองราชสีห์นั้นดู จึงจับที่กิ่งไม้ ณ ส่วนเบื้องบนราชสีห์นั้น เมื่อ
จะเจรจากับราชสีห์นั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

ข้าแต่พระยาเนื้อ ขอความนอบน้อมจง
มีแก่ท่าน ข้าพเจ้าได้ทำกิจอย่างหนึ่งแก่ท่าน
ตามกำลังของข้าพเจ้าที่มีอยู่ ข้าพเจ้าจะได้
อะไรตอบแทนบ้าง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อกรรมหาว เต กิจจํ ความว่า
ท่านสี่หะผู้เจริญ แม้เราก็ได้กระทำกิจอย่างหนึ่งแก่ท่าน บทว่า ยํ พล
อหุมหเส ความว่า กำลังใดได้มีแก่เรา เรามิได้ทำอะไร ๆ ให้เสื่อม
เสียจากกิจนั้น ได้กระทำแล้วด้วยกำลังนั้นทีเดียว.

ราชสีห์ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

ข้อที่ท่านเข้าไปอยู่ในระหว่างฟันของ
ข้าพเจ้าผู้มีโลหิตเป็นรักษากษัตริย์ผู้กระทำความ
หยาบเป็นนิจ ท่านยังรอดชีวิตอยู่ได้นั้นก็
เป็นคุณมากอยู่แล้ว.

นกได้ฟังดังนั้น จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถานอกนี้ว่า :-

นำดีเตือนคนที่ไม่รู้คุณที่เขาทำแล้ว ผู้
ไม่ทำคุณให้แก่ใคร ผู้ไม่ทำตอบแทนคนที่
เขาทำไว้ ความกตัญญูย่อมไม่มีในบุคคลใด
การคบคนนั้นย่อมไร้ประโยชน์.

บุคคลไม่ได้มิตรธรรมด้วยอุปการคุณที่
ตนประพฤติต่อหน้า ในบุคคลใด บุคคลนั้น
บัณฑิตไม่ต้องริษยา ไม่ต้องด่าว่า พึงค่อยๆ
หลีกห่างออกจากบุคคลนั้นไปเสีย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อกตญฺญู แปลว่า ผู้ไม่รู้คุณที่เขา
กระทำแล้ว. บทว่า อกตฺตาริ ได้แก่ ผู้ไม่ทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง.
บทว่า สมมุขจิตฺเตน ความว่า ด้วยคุณที่เขาทำไว้ต่อหน้า. บทว่า
อนุสฺสยมนฺกโกถิ ความว่า บัณฑิตอย่าริษยา อย่าด่าว่าบุคคลนั้น
พึงค่อยๆ หลีกออกจากบุคคลนั้น.

ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว นกนั้นก็บินหลีกไป.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประ-
ชุมชาดกว่า ราชสีห์ในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต ส่วนนกในครั้งนั้น
ได้เป็นเรวตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาชาดกชาดกที่ ๘

๕. นวชาดก

ว่าด้วยการนั่งที่ไม่สมควร

[๕๒๔] กิจทั้งหมดที่เราทั้งสองกระทำแล้วเป็น
กิจลามก คนทั้ง ๒ ไม่เห็นธรรม คนทั้ง ๒
เคลื่อนแล้วจากปกติเดิม คือ อาจารย์นั่งบน
อาสนะต่ำบอกมนต์ และศิษย์นั่งบนอาสนะ
สูงเรียนมนต์.

[๕๒๕] เราบริโภคน้ำสุกแห่งข้าวสาธิตชาวสะอาด
ปรุงด้วยเนื้อ ของพระราชาพระองค์นี้
เพราะเหตุนั้น เราจึงไม่ช้องเสพธรรมนั้น
ที่พวกฤๅษีส้องเสพมาแล้ว.

[๕๒๖] ท่านจงหลีกไปเสียเถิด ขึ้นชื่อว่าโลก
กว้างใหญ่ แม้คนอื่น ๆ ก็หุงคั่นกิน เพราะ
เหตุนั้น อธรรมที่ท่านประพฤตินั้นแล้ว อย่า
ทำลายท่านเสียเลย ดูก่อนหินต้อยหม้อ
ให้แตก ฉะนั้น.

[๕๒๗] ดูก่อนพราหมณ์ เราติเตียนการไถ่ยศ
การไถ่ทรัพย์ และความประพฤตินี้เลียงชีวิต

ด้วยการทำตนให้ตกต่ำ หรือด้วยการประ-
พฤติไม่เป็นธรรม.

จบ นวชาดกที่ ๕

อรรถกถาชาดกที่ ๕^๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุพวกฉัพพัคคีย์ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า สพุพ-
อิทญจ มริกคัม ดังนี้.

เรื่องนี้มีมาแล้วโดยพิสดารในพระวินัยนันทแล. ส่วนในชาดกนี้
มีความสังเขปดังต่อไปนี้ :- พระศาสดารับสั่งให้เรียกภิกษุพวกฉัพ-
พัคคีย์มาแล้ว ตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า พวกเธอ
นั่งบนอาสนะต่ำแล้วแสดงธรรมแก่ผู้นั่งบนอาสนะสูงจริงหรือ ? เมื่อ
พวกภิกษุฉัพพัคคีย์กราบทูลว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ จึงทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้น แล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
การที่พวกเธอไม่กระทำความเคารพในธรรมของเรา ไม่สมควร ด้วย
ว่า โบราณบัณฑิตทั้งหลาย ได้ติเตียนอาจารย์นั่งอาสนะต่ำ บอก
แม้มนต์แก่ชนพวกพากเพียร แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก
ดังต่อไปนี้.

๑. ในพระสูตรเป็น นวชาดก.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดคนจัณฑาล พอเจริญวัยแล้ว
ก็ตั้งตัวได้. ภรรยาของบุรุษจัณฑาลนั้น แพ้ท้องอยากมะม่วง จึง
กล่าวกะเขาว่า ข้าแต่นาย ดิฉันอยากกินมะม่วง. สามีกกล่าวว่า นาง
ผู้เจริญ ในฤดูกาลนี้ มะม่วงไม่มี พี่จักนำผลไม้เปรี้ยวอย่างอื่นมาให้.
ภรรยา กล่าวว่า ข้าแต่นาย ดิฉันอยากได้ผลมะม่วงเท่านั้น จักมีชีวิต
รอดอยู่ได้ เมื่อดิฉันไม่ได้. ชีวิตก็จะหาไม่. สามีนั่นเป็นผู้มีจิตปฏิพัทธ์
รักใคร่ภรรยานั้น จึงคิดว่า เราจักได้มะม่วงที่ไหนหนอ. ก็สมัยนั้น
แล ในพระราชอุทยานของพระเจ้าพาราณสี ได้มีต้นมะม่วงมีผลเป็น
ประจำ บุรุษจัณฑาลนั้น จึงคิดว่า เราจักนำผลมะม่วงสุกจากพระ-
ราชอุทยานนั้น มารับความแพ้ท้องของภรรยา ในตอนกลางคืน
จึงไปยังพระราชอุทยาน ขึ้นต้นมะม่วงแอบซ่อนตัวอยู่ เทียวมองดู
ผลมะม่วงถึงนั้นถึงนี้อยู่. เมื่อบุรุษจัณฑาลนั้นกระทำอยู่อย่างนี้แหละ
ราตรีก็รุ่งสว่าง. เขาคิดว่า เราจักลงไปบัดนี้ คนเฝ้าพระราชอุ-
ทยานเห็นเราเข้าก็จักจับเราว่าเป็นโจร เราจักไปในตอนกลางคืน ที่
นั้นเขาจึงปีนขึ้นยังค้ำคบบแห่งหนึ่งแอบซ่อนอยู่. ครั้งนั้น พระเจ้า-
พาราณสี ทรงเรียนมนต์ในสำนักของปุโรหิต. พระองค์จึงเสด็จเข้า
ไปยังพระราชอุทยานประทับนั่งบนอาสนะสูง ณ ที่โคนต้นมะม่วงให้
อาจารย์นั่งอาสนะต่ำ แล้วทรงเรียนมนต์. พระโพธิสัตว์นั่งอยู่ข้างบน
คิดว่า พระราชานี้ประทับนั่งอยู่บนอาสนะสูงเรียนมนต์ ไม่ทรงเคารพ

ในธรรม แม้พราหมณ์ผู้นั่งอาสนะต่ำสอนมนต์ ก็ไม่เคารพในธรรม
แม้เราผู้ไม่คำนึงถึงชีวิตของเรา บอกภรรยาว่า จะลักมะม่วง เพราะ
เหตุแห่งมาตุคามก็เป็นผู้ไม่เคารพในธรรม พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อจะลง
จากต้นมะม่วง จึงจับกิ่งห้อยอยู่กิ่งหนึ่งลงยืน เฉพาะอยู่ในระหว่าง
พระราชาและปุโรหิตแม่ทั้งสองนั้น แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช
ข้าพระบาทเป็นคนฉิบหายแล้ว พระองค์ทรงเป็นผู้เขลา ปุโรหิต
เป็นคนตายแล้ว ถูกพระราชาตรัสถามว่า เพราะเหตุไร จึงกล่าว
คาถาที่ ๑ ว่า :-

กิจทั้งหมดที่เราทั้งหลายทำแล้วนี้ เป็น
กิจลามก คนทั้งสองไม่เห็นธรรม คนทั้งสอง
เคลื่อนจากปกติเดิม คือ อาจารย์นั่งบน
อาสนะต่ำบอกมนต์ และศิษย์นั่งบนอาสนะ
สูงเรียนมนต์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพุพฺ อิทฺถจฺ มริกํ ความว่า
กิจทั้งหมดที่เราทั้งหลาย คือที่ชนทั้ง ๓ กระทำเป็นกิจลามก คือไร
มารยาท ไม่เป็นธรรม. ก็พระโพธิสัตว์ได้เตือนความที่ตนเป็นโจร
และความที่พระราชา และปุโรหิตเหล่านั้นไม่เคารพในมนต์ทั้งหลาย
แล้ว เมื่อจะเตือนเฉพาะพระราชาและปุโรหิตทั้งสองนอกนี้ จึง
กล่าวคำมีอาทิว่า คนทั้งสองไม่เห็นธรรม ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า อุโห ความว่า ชนแม่ทั้งสองย่อมไม่เห็นโบราณกรรมอันควร

แก่การทำความเคารพ และเป็นผู้คลาดเคลื่อนจากปกติในธรรมนั้น.
เพราะว่าธรรม ชื่อว่าปกติ เพราะเกิดขึ้นก่อน. สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า :-

**ธรรมแลปรากฏขึ้นก่อน อธรรมเกิด
ขึ้นในโลก ต่อภายหลัง.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โย จายิ ความว่า ปุโรหิตนี้
นั่งบนอาสนะต่ำให้ทอมนต์ และพระราชนั่งบนอาสนะสูงได้เรียน
เอา.

พราหมณ์ได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

**เรบริโกคข้าวสุกแห่งข้าวสาลีอันสะอาด
ปรุงด้วยเนื้อ เพราะเหตุนั้น เราจึงไม่ส้อง
เสพธรรมนั้น อันฤๅษีทั้งหลายชองเสพแล้ว.**

คำอันเป็นคานานั้นมีอธิบายว่า ท่านผู้เจริญก็เรบริโกคข้าวสุก
แห่งข้าวสาลีอันเป็นของแห่งพระราชนั่ง อันขาวสะอาด อันปรุงเจือ
ด้วยเนื้อราดรสด้วยชนิดแห่งเนื้อมีการต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เรา
จึงเป็นผู้ผูกพันเยื่อใยในท้อง จึงไม่ได้ส้องเสพธรรมนี้ ที่พวกฤๅษี
ทั้งหลายผู้แสวงหาคุณเสพแล้ว.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

ท่านจงหลีกไปเสียเถิด โลกยังกว้าง-

ใหญ่ แม้คนอื่น ๆ ก็ยังหุงต้มกิน เพราะ
เหตุนั้น อธรรมที่ท่านประพฤตินา แล้วอย่า
ได้ทำลายท่านเสียเลย เหมือนก้อนหินต่อ
หม้อให้แตกฉะนั้น.

ดูก่อนพราหมณ์ เราติเตียนการได้ยศ
การได้ทรัพย์ และการเลี้ยงชีวิตด้วยการทำ
ตนให้ตกต่ำ หรือด้วยการประพฤติน่าเป็น
ธรรม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปริพฺพช** ความว่า ท่านจงจากที่นี่
ไปที่อื่น. บทว่า **มหา** ความว่า ชื่อว่าโลกนี้เป็นของใหญ่. บทว่า
ปจนฺตฺยฺเยปิ ความว่า คนแม้อื่นๆ ในชมพูทวีปนี้ก็หุงต้ม มิใช่
พระราชพระองค์เดียวเท่านั้น. บทว่า **ตสฺมา ญฺมฺภมิว** ความว่า
เหมือนหินต่อหม้อฉะนั้น. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า ท่านไม่ไปที่
อื่น ยังประพฤติดุจธรรมอยู่ในที่นี้ อธรรมนั้นอันท่านประพฤติน่าแล้ว
อย่างนั้น อย่าได้ทำลายท่านเลย เหมือนก้อนหินต่อหม้อแตกฉะนั้น.
กาลาที่ว่า **อิรฺตฺถ** เป็นต้น มีความสังเขปดังต่อไปนี้ :- ดูก่อน
พราหมณ์ เราติเตียนคือครหานินทา การได้ยศและทรัพย์ของท่าน
อย่างนี้ เพราะเหตุไร ? เพราะลาภที่ท่านได้แล้วนี้ และความถึงพร้อม
ด้วยเหตุอันเป็นเครื่องให้ตกไปในอบายทั้งหลายต่อไป ชื่อว่าเป็นการ

ประพุดดิเลียงชีพโดยไม่ชอบธรรม จะประโยชน์อะไรด้วยการเลียงชีพ
ซึ่งสำเร็จด้วยการทำตนให้ตกต่ำต่อไปนี้ หรือด้วยการประพุดดิอันไม่
ชอบธรรมนี้ ด้วยเหตุนี้ เราจึงกล่าวอย่างนี้กะท่าน.

ลำดับนั้น พระราชาทรงเลื่อมใสธรรมกถาของพระโพธิสัตว์
นั้น ตรัสถามว่า บุรุษผู้เจริญ เธอเป็นชาติอะไร? พระโพธิสัตว์
กราบทูลว่า ข้าพระองค์เป็นคนจัณฑาล พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า
ท่านผู้เจริญ ถ้าเธอจักได้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยชาติไชรี เราจักได้ให้
ราชสมบัติแก่เธอ ก็ตั้งแต่นั้นไป เราจักเป็นพระราชาตอนกลางวัน
เธอจงเป็นพระราชาตอนกลางคืน แล้วประทานพวงดอกไม้ เครื่อง
ประดับพระศอของพระองค์ให้ประดับคอของพระโพธิสัตว์นั้น แล้วได้
ทรงกระทำพระโพธิสัตว์นั้น ให้เป็นผู้รักษาพระนคร. นี่เป็นธรรม-
เนียมของการประดับพวงดอกไม้แดงที่คอของตนผู้รักษาพระนคร. จำ
เดิมแต่นั้นมา พระราชาทรงดำรงอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์นั้น
ทรงทำความเคารพในฐานะอาจารย์ ประทับนั่งบนอาสนะต่ำแล้วทรง
เรียนมนต์

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว ทรงประชุม
ชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นพระอนันท์ ส่วนบุตรคน
จัณฑาล คือเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาชาดกที่ ๕

๑๐. สัยหชาดก

ว่าด้วยการแสวงหาที่ประเสริฐ

- [๕๓๘] บัณฑิตไม่พึงปรารถนาพื้นแผ่นดิน มี
 สัณฐานดุจกุ่มทลท่ามกลางสาคร มีมหา-
 สมุทรล้อมอยู่โดยรอบ พร้อมด้วยการนินทา
 ดูก่อนสัยะหะอำมาตย์ ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด.
- [๕๓๙] ดูก่อนพราหมณ์ เราได้เคยการได้ยศ
 การได้ทรัพย์ และความประพฤติเลื่องชีวิต
 ด้วยการทำตนให้ตกต่ำหรือด้วยการประพฤติ
 ไม่เป็นธรรม.
- [๕๔๐] ถึงแม้เราบวชเป็นบรรพชิต ถือภาชนะ
 เที่ยวภิกขาจาร ความประพฤติเลื่องชีวิตนั้น
 แหละประเสริฐกว่า การแสวงหาโดยไม่เป็น
 ธรรมจะประเสริฐอะไร.
- [๕๔๑] ถึงแม้เราบวชเป็นบรรพชิต ถือภาชนะ
 เที่ยวภิกขาจาร ไม่เบียดเบียนผู้อื่นในโลก
 นั้นประเสริฐกว่าราชสมบัติเสียอีก.

จบ สัยหชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาสัยชาดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตะวันวิหาร ทรงปรารภ
ภิกษุผู้กระสันจะสึก จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า
สสมุทฺทปริสาธั ดังนี้

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเที่ยวบิณฑบาตไปในพระนครสาวัตถี เห็น
หญิงตกแต่งประดับประดา มีรูปร่างงดงามคนหนึ่ง. เป็นผู้กระสันอยาก
สึก ไม่ยินดีในพระศาสนา ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลาย จึงพากันแสดง
ภิกษุนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ภิกษุนั้นถูกพระศาสดาตรัสถามว่า
ลูก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้กระสันอยากสึกจริงหรือ. จึงกราบทูลว่า
จริง พระเจ้าข้า. เมื่อพระศาสดาตรัสว่า ใครทำให้เธอกระสันอยากสึก
จึงกราบทูลเนื้อความนั้น. พระศาสดาตรัสว่า เรอบวชในศาสนาอัน
เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์เห็นปานนี้ เพราะเหตุไรจึงกระสันอยากสึก
บัณฑิตทั้งหลายในกาลก่อน แม้จะได้ตำแหน่งปุโรหิต ก็ยังปฏิเสธ
ตำแหน่งนั้นแล้วไปบวช ครั้นตรัสแล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมา
สาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในท้องนางพราหมณีของปุโรหิต
ตลอดในวันเดียวกันกับพระโอรสของพระราชา. พระราชาตรัสถาม
อำมาตย์ทั้งหลายว่า ใคร ๆ ผู้เกิดในวันเดียวกันกับโอรสของเรา มีอยู่

หรือหนอ ? อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่ महाराज มีพระเจ้าข้า
คือบุตรของปุโรหิต. พระราชกิจทรงสั่งเอาบุตรของปุโรหิตนั้นมามอบ
ให้แม่นมทั้งหลาย ให้ประคบประหงมร่วมกันกับพระราชโอรส. เครื่อง
ประดับและเครื่องดื่ม เครื่องบริโภคน้ำของกุมารแม่ทั้งสอง ได้เป็นเช่น
เดียวกันทีเดียว. พระราชกุมารและกุมารเหล่านั้นเจริญวัยแล้วไปเมือง
ดักกสิลาเรียนศิลปะทั้งปวงร่วมกันแล้วกลับมา. พระราชาได้พระราช-
ทานตำแหน่งอุปราชแก่พระโอรส. พระโพธิสัตว์ได้มียศยิ่งใหญ่ จำเดิม
แต่นั้นมา พระโพธิสัตว์กับ พระราชโอรสก็กินร่วมกัน ดื่มร่วมกัน
นอนร่วมกัน ความวิสาสะคุ้นเคยกันและกันได้มั่นคงแน่นแฟ้น ใน
กาลต่อมา เมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว พระราชโอรสได้ดำรงอยู่ใน
ราชสมบัติ ทรงเสวยสมบัติใหญ่. พระโพธิสัตว์คิดว่า สหายของเรา
ได้ครองราชย์ ก็ในขณะที่ทรงกำหนดตำแหน่งนั้นแหละ คงจักพระ-
ราชทานตำแหน่งปุโรหิตแก่เรา เราจะประโยชน์อะไรด้วยการครองเรือน
เราจักบวชพอกพูนความวิเวก. พระโพธิสัตว์นั้นไหว้บิดามารดาให้
อนุญาตการบรรพชาแล้วสละสมบัติใหญ่ ผู้เดียวเท่านั้น ออกไป
หิมวันตประเทศ สร้างบรรณศาลาอยู่ในภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ บวช
เป็นฤๅษี ทำอภิญญาและสมาบัติให้บังเกิดแล้วเล่นฌานอยู่. ในกาลนั้น
พระราชอาวณะระลึกถึงพระโพธิสัตว์นั้นจึงถามว่า สหายของเราไม่
ปรากฏเขาไปไหนเสีย. อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลถึงความที่พระโพธิ-
สัตว์นั้นบวชแล้วกราบทูลว่า ได้ยินว่า สหายของพระองค์อยู่ใน

ไปพรสมทอันนารัณมย์. พระราชาตรัสถามตำแหน่งแห่งที่อยู่ของ
พระโพธิสัตว์นั้นแล้ว ตรัสกะสัหายอำมาตย์ ท่านจงมา จงพาสหาย
ของเรามา เราจักให้ตำแหน่งปุโรหิตแก่สหายของเรานั้น. สัหายอำมาตย์
นั้นรับพระคำรัสแล้วออกจากนครพาราณสี ถึงปัจจันตคามโดยลำดับ
แล้วตั้งค่าย ณ บ้านปัจจันตคามนั้น แล้วไปยังสถานที่อยู่ของพระ-
โพธิสัตว์พร้อมกับพวกพรานป่า เห็นพระโพธิสัตว์นั่งอยู่ที่ประตูปรรณ
ศาลา เหมือนรูปทองจึงไหว้แล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง กระทำปฏิสันถาร
แล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ พระราชามีพระประสงค์จะพระราชทาน
ตำแหน่งอุปราชแก่ท่าน ทรงหวังให้ท่านกลับมา. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า
ตำแหน่งปุโรหิตคงพักไว้ก่อน เราแม้จะได้ราชสมบัติในแคว้นกาสิ
โกศล และชมพูทวีปทั้งสิ้น หรือเฉพาะสิริแห่งพระเจ้าจักรพรรดิก็ตาม
ก็จักไม่ปรารถนา ก็บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่กลับ ถือเอากิเลสทั้งหลาย
ซึ่งละแล้วครั้งเดียวอีก เพราะสิ่งที่ละทิ้งไปแล้วครั้งเดียว เป็นเช่น
กับก้อนขะพะที่ถ่มไปแล้ว จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

บัณฑิตไม่พึงปรารถนาพื้นแผ่นดิน มี

สัณฐานดุจกุณฑลท่ามกลางสาคร มีมหา-
สมุทรล้อมอยู่โดยรอบ พร้อมด้วยการนิทา
ดูก่อนสัหายอำมาตย์ ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด.

ดูก่อนพราหมณ์ เราติเตียนการได้ยศ
การได้ทรัพย์ และการเลี้ยงชีพด้วยการทำตน
ให้ตกต่ำ หรือด้วยการประพฤตินี้ไม่เป็นธรรม.

ถึงแม้เราบวชเป็นบรรพชิตถือบาตรเที่ยว

ภิกขาจาร ความเลียงชีวิตนั้นนั่นแหละประ-

เสริฐกว่า การแสวงหาโดยไม่เป็นธรรมจะ

ประเสริฐกว่าอะไร

ถึงแม้เราบวชเป็นบรรพชิตถือบาตร

เที่ยวภิกขาจาร ไม่เบียดเบียนผู้อื่นในโลก

นั้นประเสริฐกว่าราชสมบัติเสียอีก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สสมุทฺทปริสาธํ ความว่า บรโหฺม
ท่านเรียกว่า ปริสาธะ. แม้กับบรโหฺมรกล่าวคือสมุทฺท พร้อมด้วยภูเข
จักรวาล ซึ่งตั้งล้อมสมุทฺท. บทว่า สาครกฺขณํ ความว่า เป็นดัง
กฺขณทลคือต่างหูของสาครนั้น เพราะตั้งอยู่โดยเป็นเกาะในท่ามกลาง
สาคร บทว่า นิรุทาย ได้แก่ ด้วยการนินทา ดังนี้ว่า ละทิ้งการบวช
อันสมบูรณ์ด้วยสุขในฉนแล้วถือเอาอิสริยยศ. พระโพธิสัตว์เรียก
อำมาตย์นั้นโดยชื่อว่า สยหะ บทว่า วิชาเนหิ แปลว่า ท่านจรรู้
ธรรม บทว่า ยา วุตฺติ วินิปาเตน ความว่า การได้ยศ การได้
ทรัพย์ และการเลียงชีพอันใดที่เราได้ด้วยความมกใหญ่ใฝ่สูง ย่อมมี
ได้ด้วยการทำตนให้ตกต่ำกล่าวคือการยังตนให้ตกไปจากความสุขใน
ฉน หรือด้วยการไปจากที่นี่แล้ว ประพฤติไม่เป็นธรรมแห่งเราผู้
มัวเมาด้วยความมัวเมาในยศ เราติเตียนความเลียงชีพนั้น. บทว่า
ปตฺตมาทาย ได้แก่ ถือภาชนะเพื่อภิกษา. บทว่า อนาคาโร ความว่า

เราเป็นผู้เว้นจากเรือน เทียวไปในตระกูลของคนอื่น. บทว่า **สาเอว** **ชีริกา** ความว่า ความเป็นอยู่ของเรานั้นนั่นแหละ ประเสริฐกว่า คือเลิศกว่า. บทว่า **ยา จาธมฺเมน** ได้แก่ และการแสวงหาโดยไม่เป็น ธรรมเนียมใด. ท่านกล่าวอธิบายว่า ความเป็นอยู่นี้มันแลดีกว่าการ แสวงหาโดยไม่เป็นธรรมเนียม. บทว่า **อหิสฺสํ** แปลว่า ไม่เบียดเบียน บทว่า **อปี รหฺสฺส** ความว่า เราถือกระเบื้องสำเร็จการเลี้ยงชีพ โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นอย่างนี้ ประเสริฐคือสูงสุดแม้ว่าความเป็น พระราชา.

พระโพธิสัตว์นั้นห้ามปราม สัหะอำมาตย์แม้ผู้จะอ่อนวอน อยู่บ่อยๆ ด้วยประการฉะนี้. ฝ่ายสัหะอำมาตย์ครั้งไม่ได้ความตกลง ปลงใจของพระโพธิสัตว์ จึงไหว้พระโพธิสัตว์แล้วไปกราบทูลแก่พระ- ราชาถึงความที่พระโพธิสัตว์นั้นไม่กลับมา.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง ประกาศสั่งจะทั้งหลายแล้วประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้ กระสันจะสึก ได้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล ชนเป็นอันมากแม้คนอื่นก็ได้ กระทำให้แจ้งโศดาปัตติผลเป็นต้น. พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นพระ- อานนท์ สัหะอำมาตย์ในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร. ส่วนบุตร ของปุโรหิตในครั้งนั้น ได้เป็นเรวตถาคค ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาสัหชาดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. จุลลกาลิงคชาดก ๒. มหาอัสดาโรหชาดก ๓. เอกราช-
ชาดก ๔. ทัทพรชาดก ๕. สีลวิมังสชาดก ๖. สุชาดาชาดก
๗. ปลาสชาดก ๘. ขวสกุณชาดก ๙. นวชาดก ๑๐. สัยหาชาดก

จบ กาลิงควรรคที่ ๑

๒. ปุจฉันทวรรค

๑. ปุจฉันทชาดก

ว่าด้วยผู้รอบคอบ

[๕๔๒] แนะโจร ลูกขึ้นเถิด จะม้วนนอน
อยู่ท่าไม้ ท่านต้องการอะไรด้วยการนอน
ราชบุรุษอย่าจับท่านผู้ทำโจรกรรมอันหยาบช้า
ทารุณในบ้านเลย.

[๕๔๓] ราชบุรุษทั้งหลายจงจับโจร ผู้ทำ
โจรกรรมอันหยาบช้าทารุณในบ้าน ในเรื่อง
นั้น ชุระอะไรของปุจฉันทเทวดาผู้เกิดอยู่ใน
ป่าเล่า.

[๕๔๔] ดูก่อนอัสสัตถเทวดา ท่านไม่รู้เหตุที่จะ
อยู่ร่วมกันไม่ได้ระหว่างเรากับโจร ราชบุรุษ
ทั้งหลายจับโจรผู้ทำโจรกรรมอันหยาบช้า
ทารุณในบ้านได้แล้ว จะเสียบโจรไว้บน
หลาวไม้สะเดา ใจของเรารังเกียจในเรื่องนั้น.

[๕๔๕] บัณฑิตพึงรังเกียจสิ่งที่ควรรังเกียจ พึง
ป้องกันภัยที่ยังไม่มาถึงตัว พิจารณาดูโลก
ทั้ง ๒ เพราะภัยในอนาคต.

จบ ปุจฉันทชาดกที่ ๑

อรรถกถาปุจฉนทวรรคที่ ๒

อรรถกถาปุจฉนทชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภ
ท่านพระมหาโมคคัลลานะ จึงตรัสพระธรรมเทศนาน มีคำเริ่มต้นว่า
อญฺเหิ โจร ก็ เสติ ดังนี้.

ได้ยินว่า เมื่อพระเถระเข้าไปอาศัยนครราชคฤห์ อยู่ในกุฎิที่
สร้างอยู่ในป่า มีโจรคนหนึ่งตัดที่ต่อในเรือนหลังหนึ่ง ในบ้านใกล้
ประตูเมือง ถือเอาทรัพย์ทำเป็นแก่นสารซึ่งพอจะถือเอาไปได้ หนีไป
เข้าบริเวณกุฎิของพระเถระ แล้วนอนที่หน้ามุขบรรณศาลาของพระ-
เถระด้วยคิดว่า ณ ที่นี้จักคุ้มครองรักษาเราได้. พระเถระรู้ว่าโจรนั้น
นอนอยู่ที่หน้ามุข จึงทำความรังเกียจโจรนั้น คิดว่า ชรามดาว่า
การเกี่ยวข้องกับโจร ย่อมไม่ควร จึงออกมาได้ว่า เฮ้ย เอ็งอย่ามา
นอนที่นี่. โจรจึงออกจากที่นั่น ทั้งแต่รอยเท้าให้หลงเหลือไว้แล้ว
หนีไป. มนุษย์ทั้งหลาย ถือคบเพลิงมา ณ ที่นั้น ตามแนวรอยเท้าโจร
เห็นที่มา ที่ยืน และที่นอนเป็นต้นของโจรนั้น จึงกล่าวกันว่า
โจรมาทางนี้ ยืนที่นี่ นั่งที่นี่ หนีไปทางนี้ แต่พวกเราไม่เห็นโจร
ต่างแล่นไปทางโน้นทางนี้ ก็ไม่เห็น จึงพากันกลับ. วันรุ่งขึ้น
เวลาเช้า พระเถระเที่ยวบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ กลับจากบิณฑบาต
แล้ว จึงไปยังพระเวฬุวันวิหาร กราบทูลเรื่องนั้นแต่พระศาสดา.

พระศาสดาตรัสว่า โมคคัลลานะ มิใช่เธอเท่านั้นจะรังเกียจสิ่งที่ควร
รังเกียจ แม้โบราณกบัตถิตทั้งหลายก็รังเกียจแล้ว อันพระเถระ
อ้อนวอนแล้ว จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้:-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดา ตั้งอยู่ที่ต้น
สะเดาในป่าอันเป็นป่าช้าแห่งพระนคร. อยู่มาวันหนึ่ง โจรกระทำ
โจรกรรมในบ้านใกล้ประตูเมือง แล้วเข้าไปยังป่าช้านั้น. ก็ในกาลนั้น
มีต้นไม้ใหญ่ในป่าช้านั้น ๒ ต้นคือ ต้นสะเดากับต้นอัสสัตถพฤกษ์.
โจรเก็บห่อภินทวะไว้ที่โคนต้นสะเดาแล้วจึงนอน. แต่ในเวลาอื่น
มนุษย์ทั้งหลายจับพวกโจรเลียบหลาวทำด้วยไม้สะเดา ครั้งนั้น
เทวดานั้นคิดว่า ถ้าพวกมนุษย์จักมาจับโจรนี้ จักพากันตัดกิ่งสะเดา
นี้แหละ ทำเป็นหลาวเลียบโจรนี้ เมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้จักพินาศ
เอาเถอะ เราจักนำโจรนั้นออกไปจากที่นี่. เทวดานั้นเมื่อจะเจรจา
ปราศรัยกับโจรนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

แนะโจร เจ้าจงลุกขึ้น จะม้วนนอน

อยู่ทำไม เจ้าต้องการอะไรด้วยการนอน

ราชบุรุษอย่าจับ เจ้าผู้ทำโจรกรรมอันหยาบช้า

ทารุณในบ้านเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ราชานो ท่านกล่าวหมายเอาพวก
ราชบุรุษ. บทว่า กิพุพิสการกั ได้แก่ ผู้กระทำโจรกรรมอันทารุณ

หยาบช้า.

เทวดาครั้นกล่าวกะโจนั้ดงนี้แล้ว จึงทำให้กลัวหนีไป
โดยพูดว่า เจ้าจงไปที่อื่นตราบนานเท่าที่พวกราชนุรุยังไม่มีมาจับ . ก็เมื่อ
โจนั้ดงไปแล้ว เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นอัสสัตถพฤกษ์ จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

พวกราชนุรุจักจับโจนั้ดงผู้กระทำโจรกรรม

อันทารุณหยาบช้าในบ้านมิใช่หรือ ชูระอะไร

ในเรื่องนั้นของปุณณทเทวดาผู้เกิดอยู่ในป่า

เล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วเน ชาตสิส ตัญญโต ความว่า
ต้นไม้ที่เกิดและตั้งอยู่ในป่า. ก็อัสสัตถพฤกษ์ เทวดา ร้องเรียก
ปุณณทเทวดา โดยเฉพาะเรียกชื่อต้นไม้ เพราะปุณณทเทวดานั้น
เกิดที่ต้นสะเดานั้น.

นิมพเทวดาได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

ก่อนอัสสัตถเทวดา ท่านไม่รู้เหตุที่

จะอยู่ร่วมกันไม่ได้ ระหว่างเรากับโจนั้ดง

ราชบุรุทั้งหลายจับโจนั้ดงผู้ทำโจรกรรมอัน

หยาบช้าทารุณในบ้านได้แล้ว จะเสียบโจนั้ดง

ไว้บนหลาวไม้สะเดา. ใจของเรารังเกียจใน

เรื่องนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสฺสตุถ นี เทวตาผู้เกิดที่ต้น
สะเดานั้น ร้องเรียก โดยนัยอันมีในก่อนนั้นแหละ. บทว่า มม
โจรสฺส จนฺตรึ ได้แก่ เหตุที่เราและโจรอยู่ร่วมกันไม่ได้ บทว่า
อจุเจนฺติ นิมฺพสฺสตุถมึ ความว่า เวลานี้ราชบุรุษทั้งหลายจะรื้อย
โจรไว้บนหลาวไม้สะเดา. บทว่า ตสฺมึ เม สจฺจเต มโน ความว่า
จิตของเราจึงเกี่ยวในเหตุนี้ว่า ก็ถ้าพวกราชบุรุษจกรื้อยโจรนี้ที่
หลาวไชร้ วิมานของเราจักฉิบหาย ถ้าไม่ทำอย่างนั้น จักแขวนโจร
ไว้ที่กิ่งไม้สะเดา วิมานของเราจักมีกลิ่นซากศพ ด้วยเหตุนี้ เรา
จึงให้โจรนั้นหนีไปเสีย.

เมื่อเทวตาเหล่านั้น เจริญปราศัยกันและกันอยู่อย่างนี้แหละ
พวกเจ้าของทรัพย์ ถือบพเลิงตามรอยเท้าเห็นที่ที่โจรนอน จึง
กล่าวว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ก็บัดนี้ โจรลุหนีไปแล้วพวกเรา
ไม่ได้ตัวโจร ถ้าพวกเราจักได้ตัวโจรไชร้ จักเสียบรื้อยโจรนั้นไว้
บนหลาวไม้สะเดานี้ หรือแขวนไว้ที่กิ่งสะเดาแล้วจักไป แล้วเล่นไป
ค้นหาทางโน้นทางนี้ ไม่พบโจรจึงพากันกลับไป. อัสสตถเทวตาได้
ฟังคำของตนเหล่านั้นจึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

บัณฑิตพึงรังเกียจสิ่งที่ควรรังเกียจ พึง
ป้องกันภัยที่ยังไม่มาถึงตัว พิจารณาอุโลก
ทั้งสองเพราะภัยในอนาคต.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รุกเขยยานาคติ ภย ความว่า
อนาคตภัยมี ๒ อย่าง คือ ภัยที่เป็นไปในทิฏฐธรรมอย่างหนึ่ง
ภัยที่เป็นไปในสัมปรายภพอย่างหนึ่ง ในอนาคตภัย ๒ อย่างนั้น
บัณฑิตเมื่อเว้นบาปมิตรเสีย ชื่อว่าป้องกันภัยที่เป็นไปในทิฏฐธรรม
เมื่อเว้นทุจริต ๓ เสีย ชื่อว่าป้องกันภัยที่เป็นไปในสัมปรายภพ.
บทว่า อนาคตภยา ความว่า เมื่อรังเกียจภัยนั้น เหตุอนาคตภัย
บทว่า อีโร ความว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตย่อมไม่กระทำการเกี่ยวข้องกับ
กับปาปมิตร ย่อมไม่ประพฤติทุจริตโดยทวารทั้ง ๓. บทว่า อุโ
โลกะ ความว่า เพราะบัณฑิตนี้เมื่อกล่าวอยู่อย่างนี้ ย่อมพิจารณาเห็น
คือ ย่อมแลเห็นโลกทั้งสอง กล่าวคือโลกนี้และโลกหน้า เมื่อ
รังเกียจอยู่ ย่อมละเว้นปาปมิตร เพราะกลัวภัยในโลกนี้ ย่อมไม่ทำ
บาปกรรม เพราะกลัวภัยในโลกหน้า.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า เทวดาผู้บังเกิด ณ ต้นอัสสัถตพฤกษ์ในครั้งนั้น
ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนเทวดาผู้บังเกิด ณ ต้นสะเดาในครั้งนั้น
ได้เป็นเรวตถาคค ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาปุจฉนทชวคที่ ๑

๒. กัสสปมันทียชาดก

ว่าด้วยรู้ตัวว่าผิดแล้วสารภาพผิด

[๔๕๖] ข้าแต่ท่านกัสสปะ เด็กหนุ่มจะด่าแข่ง
หรือจะตีก็ตาม ด้วยขอความเป็นเด็กหนุ่ม
บัณฑิตผู้มีปัญญาย่อมอดทนความผิดที่พวก
เด็กทำแล้วทั้งหมดนั้นได้.

[๔๕๗] ถ้าแม่สตับุรุษทั้งหลายวิวาทกัน ก็กลับ
เชื่อมกันได้สนิทโดยเร็ว ส่วนคนพาลทั้ง-
หลายย่อมแตกกันเหมือนภาชนะดิน เขา
ย่อมไม่ถึงความสงบแสร้งกันได้เลย.

[๔๕๘] ผู้ใดรู้โทษที่ตนล่วงแล้ว ๑ ผู้ใดรู้แสดง
โทษ ๑ คนทั้งสองนั้นย่อมพร้อมเพรียงกัน
ยิ่งขึ้น ความสนิทสนมของเขาย่อมไม่เสื่อม
คลาย.

[๔๕๙] ผู้ใด เมื่อคนเหล่าอื่นล่วงเกินกัน คน
เองสามารถจะเชื่อมให้สนิทสนมได้ ผู้นั้น
แลเชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐยิ่ง ผู้นำภาระไป ผู้
ทรงธุระไว้.

จบ กัสสปมันทียชาดกที่ ๒

อรรธกถากัสสปมณียชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ
ภิกษุแก่รูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อปี
กสฺสป มนุญฺหิ ดังนี้.

ได้ยินว่า ในนครสาวัตถีมีกุลบุตรผู้หนึ่งเห็นโทษในกามทั้ง
หลาย จึงบวชในสำนักของพระศาสดา ขวนขวายในพระกรรมฐาน
ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัต. จำเพียรกาลนานมา มารดาของภิกษุ
นั้นได้กระทำกาลกิริยาตาย. เมื่อมารดาล่วงลับไปแล้ว ภิกษุนั้นจึงให้
บิดาและน้องชายบวช แล้วอยู่ในพระเชตวันวิหาร ในวัสสุปนาธิก-
สมัยใกล้วันเข้าพรรษา ได้ฟังว่าปัจฉยคือจิรหาได้ง่าย จึงไปยังอาวาส
ประจำหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ทั้ง ๓ รูปจำพรรษาอยู่ในอาวาสประจำหมู่บ้าน
นั้น ออกพรรษาแล้วจึงกลับมายังพระเชตวันวิหารตามเดิม. ภิกษุ
หนุ่มจึงสั่งสามเณรน้องชาย ณ ที่ใกล้พระเชตวันว่า สามเณร เธอจง
ให้พระเถระแก่พักแล้วค่อยนำมา เราจะล่องหน้าไปจัดแจงบริเวณก่อน
แล้วก็เข้าไปยังพระเชตวัน. พระเถระแก่ค่อยๆ เดินมา. สามเณร
ทำราวกะว่าเอาศีรษะหนุนอยู่บ่อยๆ นำท่านไปโดยพลการว่า ท่านผู้-
เจริญ จงเดินๆ ไปเถิด. พระเถระกล่าวว่า เชนำฉันมาเป็นแน่
จึงหวนกลับไปใหม่ แล้วเดินมาตั้งแต่ปลายทาง. เมื่อพระเถระกับ
สามเณรทำการทะเลาะกันอยู่อย่างนี้นั้นแหละ พระอาทิตย์ก็อัสดงคต
ความมืดมนอนธการก็เกิดขึ้น. ฝ่ายภิกษุหนุ่มนอกนี้ก็กวาดบริเวณตั้ง-

น้ำไว้ เมื่อไม่เห็นการมาของพระเถระกับสามเณรเหล่านั้น จึงถือ
คบเพลิงไปคอยรับ ได้เห็นพระเถระและสามเณรกำลังมาอยู่ จึงถามว่า
ทำไมจึงชักช้าอยู่? พระเถระแก่จึงบอกเหตุนั้น ภิกษุหนุ่มนั้นให้
พระเถระและสามเณรนั้นพักแล้วค่อย ๆ พามา. วันนั้น ไม่ได้โอกาส
การอุปัฏฐากพระพุทเจ้า. ครั้นในวันที่สองภิกษุหนุ่มนั้นมายังที่อุปัฏ-
ฐากของพระพุทเจ้า ถวายบังคมแล้วนั่ง พระศาสดาจึงตรัสถามว่า
เธอมาเมื่อไร? ภิกษุหนุ่มนั้นกราบทูลว่า มาเมื่อวาน พระเจ้าข้า.
พระศาสดาตรัสว่า เธอมาเมื่อวาน แต่มากระทำการพุทธอุปัฏฐากวันนี้.
ภิกษุหนุ่มนั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แล้ว
กราบทูลเหตุนี้. พระศาสดาทรงติเตียนพระแก่แล้วตรัสว่า ภิกษุแก่
รูปนี้กระทำความเห็นปานนี้ ในบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่ได้ แม้ในกาลก่อน
ก็ได้กระทำแล้ว แต่บัดนี้ พระแก่นั้นทำเธอให้ลำบาก แต่ในกาลก่อน
ได้กระทำความดีให้ลำบาก อันภิกษุนั้นทูลอ่อนวอนแล้ว จึงทรงนำ
เอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร-
พาราณสี พละโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในนิคมกาสี เมื่อ
พระโพธิสัตว์นั้น เจริญวัยแล้ว มารดาได้กระทำกาลกิริยาตาย. พระ-
โพธิสัตว์นั้นกระทำความปณกิจสรีระของมารดาแล้ว พอล่วงไปได้ถึง
เดือน ได้ให้ทรัพย์ที่มีอยู่ในเรือนให้เป็นทาน แล้วพาบิดากับน้องชาย
ไป ถือเอาผ้าเปลือกไม้ที่เทวดาให้ แล้วบวชเป็นฤาษีอยู่ในหิมวันต-

ประเทศ ยังอัธยาให้เป็นไปด้วยเหง้ามันและผลาผลไม้ โดยการเที่ยว
แสวงหาอยู่ในไพรศณท์อันนารัณรมย์. ก็ในหิมวันตประเทศ ในฤดู-
ฝน เมื่อฝนตกไม้ขาดเม็ด ไม้อาจขุดเหง้ามัน ทั้งผลาผลไม้และใบผักก็
ล่องหล่นโดยมาก คาบสทั้งหลายพากันลงจากหิมวันตประเทศไปอยู่ใน
ถิ่นมนุษย์. แม้ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ก็พาบิดาและน้องชายไปอยู่
ในถิ่นมนุษย์ เมื่อหิมวันตประเทศผลิดอกออกกผลอีก จึงพาบิดาและน้อง
ชายทั้งสองนั้น มายังอาศรมบทของตนในหิมวันตประเทศ ณ ที่ไม่
ไกลอาศรม เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้ว จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลาย
ค่อย ๆ มาเถิด ข้าพเจ้าจักล่องหน้าไปจัดแจงอาศรมบทก่อน แล้วก็ละ
คาบสทั้งสองนั้นไป. คาบสน้อยค่อย ๆ ไปกับบิดา รวากะจะเอาศิระษะรูน
ท่านที่แฉะ ๆ สะเอาจร่งพาท่านไป โดยพูดว่า เดินเข้า เดินเข้า. คาบส
แก้กล่าวว่า เจ้าพาเรามาตามความชอบใจของคน จึงหวนกลับไป
แล้วเดินตั้งแต่ปลายมาใหม่. เมื่อคาบสพ่อลูกเหล่านั้้นทำการทะเลาะ
กันและกันอยู่อย่างนั้นนั่นแหละ เวลาได้มีดลง. พระโพธิสัตว์ปีด-
กวาตบรรณศาลาตั้งน้ำใช้และฉัน แล้วถือคบเพลิงเดินสวนทางมา
เห็นคาบสพ่อลูกนั้น แล้วจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายมัวทำอะไรกันอยู่
ตลอดเวลามีประมาณเท่านี้. คาบสน้อยจึงบอกเหตุที่บิดาทำ. พระโพธิ-
สัตว์นำคาบสแม่ทั้งสองนั้นไปซ้ำ ๆ ให้เก็บงาบริจาร ให้บิดาอาบน้ำ
ทำการล้างเท้า ทาเท้าและนวดหลัง ตั้งกระเบื้องถ่านไฟ แล้วเข้าไป
นั่งใกล้บิดาผู้ระงับความอดโรยแล้ว จึงกล่าวว่า ข้าแต่บิดา ธรรมดา

เด็กหนุ่มทั้งหลาย เช่นกับภษณะดิน ย่อมแตกได้โดยครูเดียวเท่านั้น
ตั้งแต่วันที่แตกแล้วครั้งเดียว ย่อมไม่อาจต่อกันได้อีก เด็กหนุ่ม
เหล่านั้น ค่าอยู่ก็ดี บริภษาอยู่ก็ดี ผู้ใหญ่ควรจะอดทน เมื่อจะโอวาท
บิดาจึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

ข้าแต่ท่านกัสสปะ เด็กหนุ่มจะด่าแข่ง
หรือจะตีก็ตาม ด้วยความเป็นเด็กหนุ่ม บัณ-
ฑิตผู้มีปัญญาย่อมอดทนความผิดที่พวกเด็ก
ทำแล้วทั้งหมดนั้นได้.

ถ้าแม่สัทบุรุษทั้งหลายวิวาทกัน ก็กลับ
เชื่อมกันได้สนิทโดยเร็ว ส่วนคนพาลทั้ง-
หลายย่อมแตกกัน เหมือนภษณะดิน เขา
ย่อมไม่ถึงความสงบแสร้งกันได้เลย.

ผู้ใดรู้โทษที่คนล่วงเกินแล้ว และรู้
การแสดงโทษ คนทั้งสองนั้นย่อมพร้อม-
เพรียงกันยิ่งขึ้น ความสนิทสนมของเขาย่อม
ไม่เสื่อมคลาย.

ผู้ใด เมื่อคนเหล่าอื่นล่วงเกินแล้ว ตน
เองสามารถเชื่อมให้สนิทสนมได้ ผู้นั้นแล

ชื่อว่าเป็นผู้ประเสริฐยิ่ง เป็นผู้นำภาระไป

เป็นผู้ทรงธุระไว้.

พระโพธิสัตว์เรียกบิดาโดยชื่อว่า กัสสปะ ในกาลนั้น. บทว่า มนุชียา ได้แก่ ด้วยความเป็นคนหนุ่ม โดยความเป็นผู้มีปัญญาน้อย. บทว่า ยฺวรา สปติ หนฺติ วา ความว่า เด็กหนุ่มคำก็ดี ประหาร ก็ดี. ด้วยบทว่า ธีโร นี้ ท่านเรียกบุคคลผู้ปราศจากบาปว่า ผู้มีความเพียร. บทว่า ธีโร มีความว่า ผู้ประกอบด้วยปัญญา ดังนี้ก็มี. ส่วนบทว่า ปญฺชติโต เป็นไวยากรณ์ของบทว่า ธีโร นี้เท่านั้น. แม้ ด้วยบททั้งสอง ท่านแสดงว่า บัณฑิตผู้มีปัญญามาก ย่อมอดกลั้น คือ อดทนความผิดที่พวกเด็กผู้อ่อนปัญญากระทำแล้วนั้นทั้งหมด. บทว่า สนุชฺชเร ความว่า ย่อมสนิทสนมกัน คือ เชื่อมกันได้ด้วยมิตรภาพ อีก บทว่า พาลา ปตุตาว ความว่า ส่วนคนพาลทั้งหลายย่อม แรกกันเลย เหมือนภาชนะดินแตกแล้วต่อกันไม่ได้ฉะนั้น. บทว่า น เต สมถนชฺชญ ความว่า คนพาลเหล่านั้นทำการทะเลาะกัน แม้มีประมาณน้อย ย่อมไม่ได้ คือไม่ประสบความสำเร็จ. บทว่า เอเต ภิกฺขุโย ความว่า ชนทั้งสองนั้นแม้แตกกันแล้วย่อมสมานกัน ได้อีก บทว่า สนุชฺชิ ได้แก่ ความสนิทสนมโดยความเป็นมิตร. บทว่า เตสํ ความว่า ความสนิทสนมของตนทั้งสองนั้นเท่านั้น ย่อม ไม่เสื่อมคลาย. บทว่า โย จาธิปนุํ ความว่า ก็ผู้ใดย่อมรู้โทษ ผิดที่ทำได้ในคนอื่น ซึ่งตนต้องแล้วคือล่วงเกินแล้ว. บทว่า เทสนํ

ความว่า และผู้ใดย่อมรู้ที่จะรับการแสดงโทษที่ผู้หนึ่งแม้รู้โทษตนจึง
แสดงแล้ว. บทว่า โย ปเรธาธิปณฺหานํ ความว่า ผู้ใดเมื่อคนอื่น
ล่วงเกิน คือถูกโทษครอบงำ กระทำความผิด. บทว่า สยฺ สนฺชาตุ-
มรหติ ความว่า เมื่อคนเหล่านั้นแม้ไม่ขอขมาโทษ ตนเองสามารถ
ทำความสนิทสนม คือเชื่อมมิตรภาพอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีหน้างามมาเถิด
จงเรียนอุเทศ จงฟังอรรถกถา จงหมั่นประกอบภาวนา เพราะเหตุไร
ท่านจึงเห็นห่าง ผู้นี้คือผู้เห็นปานนี้ เป็นผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา เป็น
ผู้ประเสริฐยิ่ง ย่อมถึงการนับว่า ผู้นำการะ และว่า ผู้ทรงธุระไว้
เพราะนำการะ และธุระของมิตรไป.

พระโพธิสัตว์ได้ให้โอวาทแก่ดาบสบิดาอย่างนี้. จำเดิมแต่นั้น
ดาบสผู้บิดาเมื่อนั้นก็ได้เป็นผู้ฝึกคนทรมาณตนได้ดีแล้ว.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า. ดาบสผู้บิดาในครั้งนั้น ได้เป็นพระเถระแก่ในบัดนี้
ดาบสน้อยในครั้งนั้น ได้เป็นสามเณรในบัดนี้ ส่วนพระโพธิสัตว์ผู้ให้
โอวาทแก่ดาบสผู้บิดาในครั้งนั้น ได้เป็นเรวตถาคค ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถากัสสปมันทียชาดกที่ ๒

๓. ขันติวาทีชาดก

โทษที่ทำร้ายพระสมณะ

[๕๕๐] ข้าแต่ท่านผู้มีความเพียรมาก ผู้ใดให้ตัด
มือเท้า หู และจมูกของท่าน ท่านจงโกรธผู้
นั้นเถิด อย่าได้ทำรัฐนี้ให้พินาศเสียเลย.

[๕๕๑] พระราชาพระองค์ได้รับสั่งให้ตัดมือ เท้า
หู และจมูกของอาตมภาพ ขอพระราชา
พระองค์นั้นจงทรงพระชนม์ยืนนาน บัณฑิต
ทั้งหลาย เช่นกับอาตมภาพย่อมไม่โกรธ
เคืองเลย.

[๕๕๒] สมณะผู้สมบูรณ์ด้วยขันติ ได้มีมาใน
อดีตกาลแล้ว พระเจ้ากาสิรับสั่งให้ตัดมือ
เท้า หู และจมูกของสมณะผู้ตั้งอยู่ในขันติ.

[๕๕๓] พระเจ้ากาสิหมกไหม้อยู่ในนรกได้เสวย
วิบากอันเผ็ดร้อนของกรรมที่หยาบช้านั้น.

จบ ขันติวาทีชาดกที่ ๓

อรรถกถาขันตีวาทชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมहाวิหาร ทรงปรารภ
ภิกษุผู้มักโกรธรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
โย เต หตฺถะ จ ปาเท จ ดังนี้.

เรื่องได้กล่าวไว้แล้วในหนังสือเล่มนี้. ก็ในที่นี้ พระ-
ศาสดาตรัสกะภิกษุนั้นว่า เธอบวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้
ไม่โกรธ เพราะเหตุไร จึงกระทำความโกรธเล่า โบราณบัณฑิต
ทั้งหลาย เมื่อเครื่องประหารตั้งพันตกลงบนร่างกาย เมื่อถูกเขาตัดมือ
เท้า หู และจมูก ก็ยังไม่กระทำความโกรธแก่คนอื่น แล้วทรงนำเอา
เรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล พระเจ้ากาสิพระนามว่ากลาปฺทรงครองราชสมบัติ
อยู่ในนครพาราณสี ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูล
พราหมณ์มีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิ เป็นมาณพชื่อว่ากุนทลกุมาร
เจริญวัยแล้ว ได้เล่าเรียนศิลปะทุกอย่างในนครคักกศิลา แล้วรวบรวม
ทรัพย์สมบัติตั้งตัว เมื่อบิดามารดาล่วงลับไป. จึงมองดูกองทรัพย์แล้ว
คิดว่า ญาติทั้งหลายของเราทำทรัพย์ให้เกิดขึ้นแล้วไม่ถือเอาไปเลย
แต่เราควรจะต้องถือเอาทรัพย์นั้นไป จึงจัดแจงทรัพย์ทั้งหมด ให้ทรัพย์แก่
คนที่ควรให้ ด้วยอำนาจการให้ทาน แล้วเข้าไปยังป่าหิมพานต์ บวช
ยังอัศพาฬให้เป็นไปด้วยผลาผลไม้ อยู่เป็นเวลาช้านาน เพื่อต้องการ

จะเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว จึงไปยังถิ่นมนุษย์ ถึงนครพาราณสีโดย
ลำคืบ แล้วอยู่ในพระราชอุทยาน. วันรุ่งขึ้น เทียวภิกขาจารไปใน
นคร ถึงประตูนีเวศน์ของเสนาบดี. เสนาบดีเลื่อมใสในอิริยาบถของ
พระโพธิสัตว์นั้น จึงให้เข้าไปยังเรือนโดยลำคืบ ให้บริโศกโกษณะที่
เขาจัดไว้เพื่อตน ให้รับปฏิญญาแล้วให้อยู่ในพระราชอุทยานนั้นนั่นเอง.
อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้ากลาปฺทรงมีเมาน้ำจันทน์ มีนางนักสนมหอมล้อม
เสด็จไปยังพระราชอุทยานด้วยพระอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ ให้ลาดพระที่
บรรทมบนแผ่นศิลาอันเป็นมงคล แล้วบรรทมเหนือคอกของหญิงที่ทรง
โปรดคนหนึ่ง หญิงนักฟ้อนทั้งหลายผู้ฉลาดในการขับร้อง การ
ประโคม และการฟ้อนรำ ก็ประกอบการขับร้องเป็นต้น. พระเจ้า
กลาปฺได้มีสมบัติดุจของท้าวสักกเทวราช ก็ทรงบรรทมหลับไป. ลำคืบ
นั้น หญิงเหล่านั้น พากันกล่าวว่า พวกเราประกอบการขับร้อง
เป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่พระราชบิดา พระราชานั้นก็ทรงบรรทม
หลับไปแล้ว ประโยชน์อะไรแก่พวกเรา. ด้วยการขับร้องเป็นต้น จึง
ถึงเครื่องดนตรีมีพิณเป็นต้นไว้ในที่นั้น ๆ เอง แล้วหลีกไปยังพระราช-
อุทยาน ถูกดอกไม้ ผลไม้ และใบไม้เป็นต้นล่อใจ จึงอธิมยอยู่ใน
พระราชอุทยาน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์นั่งอยู่ คู้ข้างซบมัน
ตัวประเสริฐ. ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยความสุขในบรรพชาอยู่ ณ โคน
ต้นสาละมีดอกบานสะพรั่งในพระราชอุทยานนั้น. ลำคืบนั้น หญิง
เหล่านั้นหลีกไปยังพระราชอุทยานแล้วเที่ยวไปอยู่ ได้เห็นพระโพธิ-

สัตว์นั้น จึงกล่าวกันว่า มาเกิดท่านทั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา
เป็นบรรพชิตนั่งอยู่ที่โคนไม้ต้นหนึ่ง พวกเราจักนั่งฟังอะไร ๆ ในสำนัก
ของพระผู้เป็นเจ้านั้น ตราบเท่าที่พระราชายังไม่ทรงขึ้นบรรทม จึงได้
ไปไหนงั่งล้อมแล้วกล่าวว่า ขอท่านโปรดกล่าวอะไร ๆ ที่ควรกล่าว
แก่พวกดิฉันเถิด. พระโพธิสัตว์จึงกล่าวธรรมแก่หญิงเหล่านั้น ครั้ง
นั้น หญิงคนนั้นขยับตัวทำให้พระราชาตื่นบรรทม. พระราชาทรงตื่น
บรรทมแล้วไม่เห็นหญิงพวกนั้น จึงตรัสว่า พวกหญิงถอยไปไหน.
หญิงคนโปรด นั้นกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช หญิงเหล่านั้นไป
นั่งล้อมดาบสรูปหนึ่ง. พระราชาทรงกริ้วถือพระขรรค์ได้รับเสด็จไป
ด้วยตั้งพระทัยว่า จักตัดหัวของชฎิลโกนนั้น. ลำดับนั้น หญิงเหล่านั้น
เห็นพระราชาทรงกริ้วกำลังเสด็จมา ในบรรดาหญิงเหล่านั้น หญิงคน
ที่โปรดมากไปแยงเอาพระแสงดาบจากพระหัตถ์ของพระราชาให้พระ-
ราชาสงบระจับ. พระราชานั้นเสด็จไปประทับยืนในสำนักของพระ-
โพธิสัตว์แล้วตรัสถามว่า สมณะ แกมีวาตะว่ากระไร ? พระโพธิสัตว์
ทูลว่า มหาบพิตรอาตมามี ชันติวาตะ กล่าวยกย่องขันติ พระราชา
ที่ชื่อว่าขันตินั้น คืออะไร ? พระโพธิสัตว์ คือความไม่โกรธในเมื่อเขา
คำอยู่ ประหารอยู่ เขี่ยหยันอยู่. พระราชาตรัสว่า ประเดี๋ยว เรา
จักเห็นความมีขันติของแก แล้วรับสั่งให้เรียกเพชฌฆาตผู้ฆ่าโจรมา.
เพชฌฆาตนั้นถือขวานและแซ่หนามตามจารีตของตน นุ่งผ้ากาสาจะ
สวมพวงมาลัยแดง มาถวายบังคมพระราชาแล้วกราบทูลว่า ข้าพระองค์

จะทำอะไร พระเจ้าข้า? พระราชาตรัสว่า เจ้าจงจับดาบสชั่วเยี่ยงโจร
นี้ จดให้ล้มลงพื้นแล้วเอาแซ่หนามเขี่ยบนสองพนักข้างทั้งสี่ คือ
ข้างหน้า ข้างหลัง และด้านข้าง ๆ ทั้งสองด้าน เพฆฆมาณนั้นได้
กระทำเหมือนรับสั่งนั้น. ผิวของพระโพธิสัตว์ขาว หนึ่งขาว เนื้อขาว
โลหิตไหล. พระราชาตรัสถามอีกว่า เจ้ามีวาตะว่าอะไร. พระโพธิ-
สัตว์ทูลว่า มหาบพิตร อาตมามีวาตะยกย่องขันติ ก็พระองค์สำคัญว่า
ขันติมีในระหว่างหนังของอาตมา ขันติไม่ได้มีในระหว่างหนังของ
อาตมา มหาบพิตร ก็ขันติของอาตมาตั้งอยู่เฉพาะภายในหทัย ซึ่งพระ-
องค์ไม่อาจแลเห็น. เพฆฆมาทูลถามอีกว่า ข้าพระองค์จะทำอะไร?
พระราชาตรัสว่า จงตัดมือทั้งสองข้างของดาบสโง่งมนี้. เพฆฆมาณนั้น.
จับขวานตัดมือทั้งสองข้างแต่ข้อมือ. ที่นั้น พระราชาตรัสกะเพฆฆมา
นั้นว่า จงตัดเท้าทั้งสองข้าง. เพฆฆมาก็ตัดเท้าทั้งสองข้าง. โลหิต
ไหลออกจากปลายมือและปลายเท้า เหมือนรดน้ำครั้งไหลออกจาก
หม้อทะลุฉะนั้น. พระราชาตรัสถามอีกว่า เจ้ามีวาตะว่าอะไร? พระ-
โพธิสัตว์ทูลว่า มหาบพิตรอาตมามีวาตะยกย่องขันติ ก็พระองค์สำคัญ
ว่า ขันติมีอยู่ที่ปลายมือปลายเท้าของอาตมา ขันตินั้นไม่มีอยู่ที่นี้
เพราะขันติของอาตมาตั้งอยู่เฉพาะภายในหทัยอันสถานที่ลึกซึ้ง. พระ-
ราชานั้นตรัสว่า จงตัดหูและจมูกของดาบสนี้. เพฆฆมาก็ตัดหู
และจมูก. หัวทั้งร่างกายมีแต่โลหิต. พระราชาตรัสถามอีกว่า เจ้ามี
วาตะอะไร? พระโพธิสัตว์ทูลว่า มหาบพิตร อาตมามีวาตะยกย่อง

ขันติ แต่พระองค์ได้สำคัญว่า ขันติตั้งอยู่เฉพาะที่ปลายหู ปลายจมูก ขันติของอาตมาตั้งอยู่เฉพาะภายในหทัยอันลึก. พระราชาตรัสว่า เจ้า ชฎิลโกง เจ้าเท่านั้นจงนั่งยกเชิดชูขันติของเจ้าเถิด แล้วเอาพระบาท กระที่บยอดยกแล้วเสด็จหลีกไป. เมื่อพระราชานั้นเสด็จไปแล้ว เสนา- บดิเช็ดโลหิตจากร่างกายของพระโพธิสัตว์ แล้วเก็บรวบรวมปลายมือ ปลายเท้า ปลายหู และปลายจมูกไว้ที่ชายผ้าสาฎกค่อยๆ ประคองให้ พระโพธิสัตว์นั่งแล้วไหว้ ได้นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้วกล่าวว่า ท่าน ผู้เจริญ ถ้าท่านจะโกรธ ควรโกรธพระราชาผู้ทำผิดในท่านไม่ควร โกรธผู้อื่น เมื่อจะอ่อนวอนจึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ข้าแต่ท่านผู้มีความเพียรมาก ผู้ใดให้

ตัดมือ เท้า หู และจมูกของท่าน ท่านจงโกรธ

ผู้นั้นเถิด อย่าได้ทำรัฐนี้ให้พินาศเสียเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มหาวีร แปลว่า ผู้มีความเพียร ใหญ่หลวง. บทว่า มา รฏฺฐํ วินสฺส อิทํ ความว่า ท่านอย่าทำ กาลิกรัฐอันหาความผิดมิได้นี้ให้พินาศ.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

พระราชาพระองค์ได้รับสั่งให้ตัดมือ เท้า

หู และจมูกของอาตมภาพ ขอพระราชา

พระองค์นั้นจงทรงพระชนม์ยืนนาน บัณฑิต
ทั้งหลาย เช่นกับอาตมภาพย่อมไม่โกรธ
เคืองเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มาทิสา ความว่า บัณฑิตทั้งหลาย
ผู้ประกอบด้วยกำลังแห่งขันติเช่นกับอาตมา ย่อมไม่โกรธว่า ผู้นี้คำ
บริภาษ เย้ยหยัน ประหารเรา ตัดอวัยวะทำลายเรา.

ในกาลที่พระราชาเสด็จออกจากพระราชอุทยาน ลับคล่องจักขุ
ของพระโพธิสัตว์เท่านั้น มหาปฐพีอันหนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์นี้ก็
แยกออก ประคองผ้าสาฎกทั้งกว้างทั้งแจ้งแตกออกฉะนั้น. เปลวไฟ
จากอเวจินรก แลบอกมาจับพระราชาเหมือนห่มด้วยผ้ากัมพลแดงที่
ตระกุ่มอบให้. พระราชาเข้าสู่แผ่นดินที่ประดุจพระราชอุทยานนั่นเอง
แล้วตั้งอยู่เฉพาะในอเวจีมหานรก. พระโพธิสัตว์ก็ได้ทำกาละในวัน
นั้นเอง. ราชบุรุษและชาวนครทั้งหลายถือของหอม ดอกไม้ ประทีป
และธูป มากระทำฌาปนกิจสรีระของพระโพธิสัตว์. ส่วนเกจิอาจารย์
กล่าวว่า พระโพธิสัตว์กลับไปยังหิมวันตประเทศนั่นเอง. คำของเกจิ-
อาจารย์นั้นไม่จริง. มีอภิสัมพุทธานุภาพทั้งสองคานี้อยู่ว่า :-

สมณะผู้สมบูรณ์ด้วยขันติ ได้มีมาใน
อดีตกาลนั้นแล้ว พระเจ้ากาสิได้รับสั่งให้ห้
หันสมณะนั้นผู้ดำรงอยู่เฉพาะในขันติธรรม.

พระเจ้ากาสิหมกไหม้อยู่ในนรก เสวย

วิบากอันเผ็ดร้อนของกรรมที่หยาบช้านั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อติตมทุฐานิ แปลว่า ในอดีตกาล
อันยาวนาน. บทว่า ขนฺติทีปโน ได้แก่ ผู้เพียบพร้อมด้วยอริวาส-
นฺติ. บทว่า อเจฺยิ ได้แก่ รับผิดชอบต่อ. แต่พระเถระพวกหนึ่ง
กล่าวว่า มือและเท้าของพระโพธิสัตว์ต่อติดได้อีก. คำนั้นไม่จริงเหมือน
กัน. บทว่า สมฺปิโต ได้แก่ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้ขี้โกรธ
บรรลुพระอนาคามีผล. พระเจ้ากาสิพระนามว่ากลาปในครั้งนั้น ได้
เป็นพระเทวทัต เสนาบดีในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนดาบส
ผู้มีวาทะยกย่องขันติในครั้งนั้น ได้เป็นเรวตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาขันติวาทีชาดกที่ ๓

๔. โลหุมภีชาดก

ว่าด้วยสัตว์นรกในโลหุมภี

[๕๕๔] เมื่อโกะทั้งหลายมีอยู่ เราทั้งหลาย
ไม่ได้ให้ทาน ไม่ได้ทำที่พึงให้แก่ตน เราจึง
มีชีวิตเป็นอยู่ได้แสนยาก.

[๕๕๕] เมื่อเราทั้งหลายหมกไหม้อยู่ในนรก
ตลอดหกหมื่นปีบริบูรณ์โดยประการทั้งปวง
เมื่อไรที่สุดจักปรากฏ.

[๕๕๖] ดูก่อนชาวเราเอ๋ย ที่สุดไม่มี ที่สุดจัก
มีแต่ที่ไหน ที่สุดจักไม่ปรากฏ ดูก่อนท่าน
ผู้นิรทุกข์ เพราะในกาลนั้นทั้งเราและท่าน
ได้กระทำความบาปกรรมไว้มาก.

[๕๕๗] เราไปจากที่นี่ ได้กำเนิคนุญช์พอรู้จัก
ภาษาแล้ว จักเป็นคนสมบูรณ์ไปด้วยศีล
จักทำกุศลให้มากทีเดียว.

จบ โลหุมภีชาดกที่ ๔

อรรถกถาโลหุมภีชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พระเจ้าโกศล จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า พุชชีวิตม-
ชีวิมา ดังนี้.

ได้ยินว่า ในครั้งนั้น พระเจ้าโกศลได้ทรงสดับเสียงของ
สัตว์นรก ๔ ตน ในตอนกลางคืน คือสัตว์นรกตนหนึ่งกล่าวเฉพาะ
ทุ อักษรเท่านั้น ตนหนึ่งกล่าว ส อักษร ตนหนึ่งกล่าว น อักษร
ตนหนึ่งกล่าว โส อักษรเท่านั้น. นัยว่า ในอดีตภพ สัตว์นรก
เหล่านั้นได้เป็นราชโอรสทำปราชริกรรม อยู่ในพระนครสาวัตถี
นั่นเอง. พระราชโอรสเหล่านั้นคิดมาตุคามทั้งหลายที่คนอื่นรักษา
คุ้มครอง เล่นเพลิดเพลนใจทำบาปกรรม ถูกกงจักรคือความตาย
ตัดแล้ว บังเกิดในโลหภูมิ ๔ ขุม ณ ที่ใกล้พระนครสาวัตถี ใหม่
อยู่ในโลหภูมินั้น ๖ หมื่นปี ผุดขึ้นมา เห็นขอบปากโลหภูมิ
ทั้ง ๔ ตนพากันร้องตามลำดับกันด้วยเสียงอันดังว่า เมื่อไรหนอ
พวกเราจักพ้นทุกข์นี้. พระราชาได้ทรงสดับเสียงของสัตว์นรกเหล่านั้น
ทรงสอ่กลิ่นต่อมรณภัย ประทับนั่งอยู่นั้นแหละจนอรุณขึ้น. ในเวลา
รุ่งอรุณแล้ว พราหมณ์ทั้งหลายมาเฝ้าทูลถามพระราชาถึงสุขไสยาส.
พระราชาตรัสว่า ท่านอาจารย์ทั้งหลาย เราจะนอนสบายมาแต่ไหน
วันนี้ เราได้ยินเสียงนำหวาดเสียว ๔ เสียงเห็นปานนี้. พราหมณ์
ทั้งหลายพากันสละบัลลังก์. พระราชาตรัสถามว่า เป็นอย่างไรหรือ
ท่านอาจารย์. พวกพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชา เสียงหยาบช้า
สาหัสมาก พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า แก้ไขได้หรือไม่. พวก
พราหมณ์กราบทูลว่า ถึงจะแก้ไขไม่ได้แต่พวกข้าพระองค์ได้ศึกษา
มาดีแล้ว. พระราชาตรัสว่า ท่านทั้งหลายจักทำอะไรจึงจักห้ามได้.

พวกพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช พวกข้าพระองค์ไม่อาจทำพิธีกรรมแก้ไขให้เป็นการใหญ่โต แต่พวกข้าพระองค์จักบูชาัญญประกอบด้วยเครื่อง ๔ ทุกอย่างป้องกันไว้. พระราชาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงรีบจับสัตว์มีชีวิตอย่างละ ๔ ตั้งตั้งแต่ นกมูลไถไป คือ ช้าง ๔ ม้า ๔ โคผู้ ๔ มนุษย์ ๔ แล้วบูชาัญญประกอบด้วยสิ่งทั้งปวงอย่างละ ๔ กระทำความสวัสดีแก่เราเถิด. พราหมณ์ทั้งหลายรับพระดำรัสว่า ดีละข้าแต่มหาราช แล้วถือเอาสิ่ง ที่ต้องการไปบูชาหุมนัญญ นำสัตว์เป็นอันมากเข้าไปผูกไว้ที่หลัก ถึงความอดสาเหว่า พวกเรจักกินเนื้อปละมาก จักได้ทรัพย์มาก จึงกราบทูลว่า. ข้าแต่สมมติเทพ ได้สิ่งนี้ควร ได้สิ่งนี้ควร เทียวุ่นวายอยู่. พระนางมัลลิกาเทวีเข้าไปเฝ้าพระราชาแล้วทูลถามว่า ข้าแต่มหาราช เหตุไรหนอพวกพราหมณ์จึงร่าเริงเหลือเกินเทียวไปอยู่. พระราชาตรัสว่า เทวี ประโยชน์อะไรด้วยเรื่องนี้แก่เธอ เธอประมาทมัวเมาอยู่ด้วยศออย่างของตน ส่วนความทุกข์ตกอยู่แก่เราเท่านั้น. พระนางมัลลิกาทูลถามว่า เรื่องอะไรเล่า มหาราชเจ้า. พระราชาตรัสว่า ดูก่อนเทวี ฉันได้ยินเสียงที่ไม่เคยได้ยินชื่อเห็นปานนี้ แต่นั้น จึงได้ถามพราหมณ์ทั้งหลายว่า เพราะได้ยินเสียงเหล่านี้ เหตุการณ์อะไรจักเกิดขึ้น พวกพราหมณ์พากันกล่าวว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า อันตรายแห่งราชสมบัติ แห่งโภคทรัพย์ หรือแห่งชีวิต จักปรากฏแก่พระองค์ พวกข้าพระองค์จักบูชาัญญด้วยสิ่งทั้งปวงอย่างละ ๔ แล้วจักมีความ

สวัสดี พราหมณ์เหล่านั้นรับคำสั่งของฉันแล้ว ทำหลุมยัญแล้วพากัน
มา เพราะเหตุแห่งของที่ต้องการนั้น. พระนางมัลลิกากราบทูลว่า
ข้าแต่สมมติเทพ ก็พระองค์ทูลถามพราหมณ์ผู้เลิศในโลก พร้อมทั้ง
เทวโลก ถึงความสำเร็จผลแห่งเสียงเหล่านี้แล้วหรือ? พระราชา
ตรัสว่า คุณ่อนเทวี ไครนั้น? เป็นพราหมณ์ผู้เลิศในโลกพร้อมทั้ง
เทวโลก. พระนางมัลลิกากราบทูลว่า พระมหาโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระราชตรัสว่า พระเทวี ฉันยังไม่ได้ทูลถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระนางมัลลิกากราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์จงเสด็จไปทูลถาม
ท่านเถิด. พระราชาทรงเชื่อถ้อยคำของพระนางมัลลิกานั้น เสดย
พระกระยาหารเข้าแล้วเสด็จขึ้นทรงรถอันประเสริฐ เสด็จไปยังพระ-
วิหารเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้วทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ในตอนกลางคืนหม่อมฉันได้ยินเสียง ๔ เสียง ตามพวก
พราหมณ์ดูแล้ว เขาบอกว่า จักบูชายัญด้วยสิ่งของทั้งปวงอย่างละ ๔
แล้วจักทำความสวัสดิให้เพราะได้ยินเสียงเหล่านั้น เหตุอะไรจักมีแก่
หม่อมฉัน พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร เหตุอะไร ๆ
ไม่มีแก่พระองค์ สัตว์นรกทั้งหลายเสวยทุกข์อยู่จึงร้องอย่างนี้ เสียง
เหล่านี้ พระองค์ได้ฟังอย่างนี้ เฉพาะในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้
พระราชารั้เงาก่อนทั้งหลายก็ได้ทรงสดับมาแล้วเหมือนกัน ท้าวเธอ
มีพระประสงค์จะทำยัญด้วยการฆ่าปศุสัตว์ เพราะตรัสถามพวก
พราหมณ์ แต่ไม่ทรงกระทำ เพราะได้ฟังถ้อยคำของบัณฑิตทั้งหลาย

บัณฑิตทั้งหลายกล่าวและเฝ้าเงื่อนแห่งเสียงเหล่านั้น ได้ให้ปล่อย
มหาชนไป ได้กระทำความสวัสดิ์ปลอดภัยให้แล้ว อันพระราชนั้น
ทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพรหมณ์ในกาสิก-
คามแห่งหนึ่ง เจริญวัยแล้วก็ละกามทั้งหลายบวชเป็นฤๅษี ทำฌานและ
อภิญญาให้เกิดขึ้น เล่นฌานอยู่ในไพรศณท์อันนารีนรมย์ ณ ประเทศ
หิมพานต์. ในกาลนั้น พระเจ้าพาราณสี ได้สดับเสียง ๔ ประการนี้
ของสัตว์นรก ๔ ตน ทรงหวาดกลัวสดุ้งพระทัย เมื่อพรหมณ์
ทั้งหลายกราบทูลโดยทำนองนี้แหละว่า อันตราย ๓ อย่าง อย่างใด
อย่างหนึ่งจักบังเกิดมี ข้าพระองค์ทั้งหลายจักทำอันตรายนั้นให้สงบลง
ด้วยชัย ประกอบด้วยสิ่งทั้งปวงอย่างละ ๔ จึงทรงรับเอา. ปุโรหิต
พร้อมกับพวกพรหมณ์ให้บูชาหลุมสำหรับบูชาชัย. มหาชนถูกนำเข้าไป
ไปที่หลัก. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์กระทำเมตตากาวนาให้เป็น
ปุเรจาริก ตรวจดูชาวโลกด้วยทิพยจักขุ ได้เห็นเหตุนี้แล้วคิดว่า วันนี้
เราควรจะไป ความสวัสดิ์ปลอดภัยจักมีแก่มหาชน จึงเหาะขึ้นยัง
เวหาสดด้วยกำลังฤทธิ์ แล้วลงที่พระราชอุทยานของพระเจ้าพาราณสี
นั่งอยู่ที่แผ่นมณฑลศิลาประจูดรูปทอง. ในกาลนั้น อันเตวาลิกผู้ใหญ่
ของปุโรหิต เข้าไปหาอาจารย์แล้วกล่าวว่า ท่านอาจารย์ ในเวทย์
ของเราทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าการฆ่าผู้อื่นแล้วกระทำความสวัสดิ์ปลอดภัย

ให้ยอมไม่มี มิใช่หรือ. ปุโรหิตห้ามอันเตวาสิกนั้นว่า เจ้าจงพอใจ
ราชทรัพย์ เราจักได้กินมัจฉมังสาหารเป็นอันมาก จักได้ทรัพย์
เจ้าจงนิ่งเสียเถิด. อันเตวาสิกนั้นคิดว่า เราจักไม่เป็นสหายในเรื่องนี้
จึงออกไปยังพระราชอุทยาน เห็นพระโพธิสัตว์แล้วจึงไหว้ กระทำ
ปฏิสันถารแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พระโพธิสัตว์ถามว่า มาณพ
พระราชากรองราชสมบัติโดยธรรมหรือ? อันเตวาสิกนั้นกล่าวว่า
ท่านผู้เจริญ พระราชาทรงครองราชสมบัติโดยธรรม แต่ในตอน
กลางคืน พระราชาได้ทรงสดับเสียง ๔ ประการจึงตรัสถามพราหมณ์
ทั้งหลาย พวกพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายจักบูชาด้วย
ด้วยสิ่งทั้งปวงอย่างละ ๔ แล้วจักกระทำความสวัสดิให้ พระราชา
ทรงพระประสงค์จะทำการคือฆ่าปศุสัตว์ แล้วกระทำความสวัสดิให้
แก่ตน มหาชนถูกนำเข้าไปไว้ที่หลัก ท่านผู้เจริญ การที่ผู้มีศีล
เช่นกับท่านจะบอกความสำเร็จผลแห่งเสียงเหล่านั้น แล้วปลดปล่อย
มหาชนจากปากแห่งความตาย ย่อมไม่ควรหรือหนอ. พระโพธิสัตว์
กล่าวว่า มาณพ พระราชาไม่ทรงรู้จักพวกเรา แม้พวกเราก็ไม่รู้จัก
พระราชาพระองค์นั้น แต่เราทั้งหลายรู้จักความสำเร็จผลแห่งเสียง
เหล่านี้ ถ้าพระราชาจะเสด็จมาหาเราแล้วถาม เราจะทูลถวายพระราชา
ให้หมดความสงสัย. อันเตวาสิกนั้นกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น
ท่านจงอยู่ที่นี้แหละ สักครู่เราจักนำพระราชามา. พระโพธิสัตว์
กล่าวว่า ดีละมาณพ. อันเตวาสิกนั้นไปกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระราชา

แล้วนำพระราชเสด็จมา. พระราชาทรงไหว้พระโพธิสัตว์แล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง ตรัสถามว่า ได้ยินว่า ท่านรู้ความสำเร็จผลแห่งเสียงที่ข้าพเจ้าได้ฟังมา จริงหรือ. พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า ขอถวายพระพรมหาบพิตร. พระราชาตรัสว่า ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงบอก. พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า มหาบพิตร ในภพก่อนสัตว์นรกเหล่านี้ ถึงความประพบัติในทาระทั้งหลายที่คนอื่นรักษาคุ้มครอง จึงบังเกิดในโลหภูมิทั้ง ๔ ขุม ณ ที่ใกล้พระนครพาราณสี ถูกเคี้ยวจนกายเป็นฟองในน้ำต่างโลหะอันเดือดพล่านตกไปเบื้องล่างจรดถึงภาคพื้นในเวลา ๓ หมื่นปี ผุดขึ้นเบื้องบนได้เห็นปากหม้อโลหภูมิโดยกาล ๓ หมื่นปีเช่นกัน ได้แลไปภายนอก ทั้ง ๔ คน แม้ประสพจะกล่าวคาถา คาถาให้ครบบริบูรณ์ ก็ไม่อาจกระทำได้อย่างนั้น กล่าวได้แต่คนละอักขระเดียวเท่านั้น กลับจมลงในโลหภูมิตามเดิมอีกในสัตว์นรกทั้ง ๕ คนนั้น สัตว์ที่กล่าว ๗ อักขรแล้วจมลงไป ได้เป็นผู้ประสพจะกล่าวอย่างนี้ว่า :-

เมื่อโภคะทั้งหลายมีอยู่ เราทั้งหลาย

ไม่ได้ให้ทาน ไม่ได้ทำที่พึงให้แก่ตน เราจึง

มีชีวิตเป็นอยู่ได้แสนยาก.

ไม่อาจกล่าวได้ แล้วพระโพธิสัตว์ได้กล่าวคานันให้ครบบริบูรณ์ ด้วยฉันทาของตน. แม้ในคาถาที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บรรดาสัตว์เหล่านั้น คาถาของสัตว์ที่กล่าวแต่ ส อักษรแล้วจะกล่าว
ต่อไปมีดังนี้ว่า :-

เมื่อเราทั้งหลายหมกไหม้อยู่ในนรก
ตลอดหกหมื่นปีบริบูรณ์ โดยประหารทั้งปวง
เมื่อไรที่สุดจักปรากฏ.

คาถาของสัตว์ที่กล่าวแต่ น อักษร แล้วจะกล่าวต่อไป มีดังนี้ว่า

ดูก่อนชาวเราเอ๋ย ที่สุดไม่มี ที่สุดจัก
มีแต่ที่ไหน ที่สุดจักไม่ปรากฏ ดูก่อนท่าน
ผู้นิรทุกข์ เพราะในกาลนั้น ทั้งเราและท่าน
ได้กระทำความปกรรมไว้มาก.

คาถาของสัตว์ผู้กล่าวแต่ โส อักษร แล้วจะกล่าวต่อไป
มีดังนี้ว่า :-

เรานั้นไปจากที่นี่ ได้กำหนดมนุษย์รู้
ภาษาแล้ว จักเป็นคนสมบูรณ์ด้วยศีล จัก
ทำกุศลให้มากที่สุด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุขชีวิติ ความว่า เมื่อประพจน์
พุทริต ๓ อยู่ ชื่อว่าข้อมเป็นอยู่ชั่ว คือเป็นอยู่ตามก. แม้สัตว์นั้น
ก็หมายเอาความเป็นอยู่ชั่วนั้นนั่นแหละจึงกล่าวว่า มีชีวิตเป็นอยู่

ชั่วช้า ดังนี้. บทว่า เยสนุโน น ททามุเส ความว่า เมื่อ
ไทยธรรมและปฐกาหมีอยู่ที่เดียว เราทั้งหลายไม่ได้ให้ทาน. บทว่า
ทีป นากมุห ความว่า ไม่กระทำที่พึงแก้ตน. บทว่า สพุพโส
แปลว่า โดยอาการทั้งปวง. บทว่า ปริบุญณานิ ได้แก่ ไม่หย่อน
ไม่ชิง. บทว่า ปุญฺจมานานิ ได้แก่ เมื่อเราทั้งหลายหม้อยู่ในนรก
อยู่. บทว่า นตฺถิ อนฺโต ความว่า ไม่มีกำหนดกาลอย่างนี้ว่า เรา
ทั้งหลายจักพ้นในกาลชื่อนั้น. บทว่า กุโธ อนฺโต ความว่า
เพราะเหตุไรที่สุดจักปรากฏ. บทว่า น อนฺโต ความว่า ที่สุด
แห่งทุกข์จักไม่ปรากฏแก่เราทั้งหลายแม้ผู้ใคร่จะเห็นที่สุด. บทว่า
ตทา हि ปกตํ ความว่า ท่านผู้ริรทุกข์ทั้งหลาย ในกาลนั้น เราและ
ท่านได้ทำบาปกรรมไว้มาก คือทำไว้อย่างอุกฤษฏ์ยิ่ง. บาติว่า ตถา
हि ปกตํ จริงอย่างนั้น เราและท่านทำบาปกรรมไว้มาก ดังนี้ก็มี.
อธิบายว่า เพราะเหตุที่ทำบาปกรรมไว้นั้น จึงไม่อาจเห็นที่สุดแห่ง
ทุกข์นั้น. บทว่า มารีสา แปลว่า ผู้เช้นกับด้วยเรา. คำว่ามารีसानี้
เป็นคำเรียกด้วยความรัก. ศัพท์ว่า ฐูน เป็นนิบาตลงในอรรถว่า
แน่นนอน. ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้ว่า เรานั้นไปจากนี้แล้วได้กำเนิด
มนุษย์ เป็นผู้โอบอ้อมอารี สมบูรณ์ด้วยศีล จักกระทำกุศลให้มาก
โดยส่วนเดียวแน่.

พระโพธิสัตว์ครั้นกล่าวคาถาหนึ่งๆ ด้วยประการดังนี้แล้วให้
พระราชาทรงทราบชัดว่า ก่อนนมhabพิตร สัตว์นรกนั้นประสงค

จะกล่าวคานี้ให้ครบบริบูรณ์ แต่ไม่อาจทำอย่างนั้นได้ เพราะความ
ที่บาปของตนใหญ่หลวงนัก ดังนั้น สัตว์นรกนั้น เมื่อได้เสวยวิบาก
แห่งกรรมของตนจึงได้ร้อง ชื่อว่าอันตราย เพราะเหตุปัจจัยที่พึง
เสี่ยงนี้ ย่อมไม่มี พระองค์อย่ากลัวเลย. พระราชารับสั่งให้
ปล่อยมหาชนแล้วให้เทวตีกลองสุวรรณเกรี ปาวประกาศให้ทำลาย
หลุมขุณ. พระโพธิสัตว์กระทำความสวัสดีปลอดภัยให้แก่มหาชนแล้ว
พักอยู่ ๒-๓ วัน จึงได้ไปที่หิมวันตประเทศนั้นนั่นเอง เป็นผู้
ฉานไม่เสื่อม จึงบังเกิดในพรหมโลก.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนาคือมาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า มาณพของปุโรหิตในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร
ส่วนดาบส ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาโลหภูมิชาดกที่ ๔

๕. มังสชาดก

วาทศิลป์ของคนขอ

[๕๕๘] วาจาของท่านหยาบคายจริงหนอ ท่าน
เป็นผู้ขออนื้อ วาจาของท่านเช่นกับพังผืด
คู่ก่อนสหาย เราจะให้พังผืดแก่ท่าน.

[๕๕๙] คำว่า พี่ชายน้องชายหรือพี่สาวน้องสาว
นี้ เป็นอวัยวะของมนุษย์ทั้งหลาย อันเขา
กล่าวกันอยู่ในโลก วาจาของท่านเช่นกับ
อวัยวะ คู่ก่อนสหาย เราจะให้ชิ้นเนื้อแก่ท่าน.

[๕๖๐] บุตรเรียกบิดาว่า พ่อ ย่อมทำให้หัวใจ
ของพ่อหวนไหว วาจาของท่านเช่นกับหัวใจ
คู่ก่อนสหาย เราจะให้เนื้อหัวใจแก่ท่าน.

[๕๖๑] ในบ้านของผู้ใดไม่มีเพื่อน บ้านของผู้
นั้นก็เหมือนเหมือนกับป่า วาจาของท่านเช่นกับ
สมบัติทั้งมวล คู่ก่อนสหาย เราจะให้เนื้อ
ทั้งหมดแก่ท่าน.

จบ มังสชาดกที่ ๕

อรรถกถามังสชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
บิณฑบาตอันมีรสที่พระสารีบุตรเถระ ให้แก่ภิกษุทั้งหลายที่ดื่มน้ำ
จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ฌรุตสา วต เต วาจา ดังนี้.

ได้ยินว่า ในกาลนั้น ภิกษุบางพวกในพระวิหารเชตวันพากัน
ดื่มน้ำอันปรุงด้วยยางเหินยว ภิกษุเหล่านั้นจึงมีความต้องการด้วย
บิณฑบาตอันมีรส. ภิกษุผู้เป็นคิลานุปัฏฐากทั้งหลายคิดว่า จักนำภัต-
ตอาหารอันมีรสมา จึงเข้าไปในนครสาวัตถี แม้จะเที่ยวบิณฑบาตไป
ในถนนที่มีบ้านเรือนสมบูรณ์ด้วยข้าวสุก ก็ไม่ได้ภัตอาหารอันมีรส
จึงพากันกลับ. พระเถระเข้าไปบิณฑบาตในตอนสายเห็นภิกษุเหล่านั้น
จึงถามว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ทำไมจึงกลับสายนัก. ภิกษุเหล่านั้นจึง
บอกเนื้อความนั้น. พระเถระกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจง
มา แล้วพาภิกษุเหล่านั้นไปยังถนนนั้นนั่นแหละ. คนทั้งหลายได้
ถวายเป็นภัตอาหารอันมีรสจนเต็มบาตร. พวกภิกษุผู้เป็นคิลานุปัฏฐากนำ
มายังพระวิหารแล้วได้ถวายแก่พวกภิกษุไข้. ภิกษุไข้เหล่านั้นใช้บริโภค
รสเป็นที่ยินดี. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรง-
ธรรมสภาว่า ท่านผู้อาวุโสทั้งหลาย ได้ยินว่า พระอุปัฏฐากของพวก
ภิกษุผู้ดื่มน้ำไม่ได้ภัตอาหารอันมีรสจึงกลับออกมา พระเถระจึงพา
เที่ยวไปในถนนที่มีบ้านเรือนซึ่งมีข้าวสุก ส่งบิณฑบาตอันมีรสเป็นอัน
มากไปให้. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้

พวกเรอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้พระเจ้าข้า. จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สาริบุตรได้เนื้ออันประเสริฐ ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อน บัณฑิตทั้งหลายผู้มีวาจาอ่อนโยนฉลาดกล่าวถ้อยคำที่น่ารัก ก็ได้แล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นบุตรเศรษฐี. อยู่มาวันหนึ่ง นายพรานเนื้อคนหนึ่งได้นเนื้อมาเป็นอันมาก จึงบรรทุกเต็มยานน้อยมายังนครด้วยหวังใจว่าจักขาย. ในกาลนั้น บุตรเศรษฐี ๔ คนชาวเมืองพาราณสีออกจากนครแล้วนั่งสนทนากันถึงเรื่องที่ได้เห็นได้ยินได้ฟังมาบางเรื่อง ณ สถานที่ที่มีหนทางมาบรรจบกัน. บรรดาเศรษฐีบุตร ๔ คนนั้น เศรษฐีบุตรคนหนึ่งเห็นพรานเนื้อนั้นบรรทุกเนื้อมา จึงกล่าวว่า เราจะให้นายพรานนั้นนำชิ้นเนื้อมา. เศรษฐีบุตรเหล่านั้นกล่าวว่า ท่านจงไปให้นามาเถิด. เศรษฐีบุตรนั้นเข้าไปหานายพรานเนื้อแล้วกล่าวว่า เอ๋ยพราน จงให้ชิ้นเนื้อแก่ข้าบ้าง. นายพรานกล่าวว่า ธรรมดาผู้จะขออะไร ๆ กะผู้อื่น ต้องเป็นผู้มีคำพูดอันเป็นที่น่ารัก ท่านจักได้ชิ้นเนื้ออันสมควรแก่วาจาที่ท่านกล่าว แล้วได้กล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

วาจาของท่านหยาบคายจริงหนอ ท่าน

ขอเนื้อ วาจาของท่านเช่นกับพังผืด ฐก่อน

สหาย เราจะให้พังผืดแก่ท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กิโถมสทิสี** ความว่า ชื่อว่า
เช่นกับพังผืด เพราะเป็นวาทาหยาบ. บทว่า **กิโถม สมุม ททามิ**
เต ความว่า นายพรานกล่าวว่า เอาเถอะ ท่านจงถือเอา เราจะให้
พังผืดนี้อันเป็นเช่นกับวาทาของท่าน แล้วยกขึ้นเนื้อพังผืดอันไม่มีรส
ให้ไป.

ลำดับนั้น เศรษฐีบุตรอีกคนหนึ่งถามเศรษฐีบุตรคนนั้นว่า
ท่านพูดอย่างไรแล้วจึงขอ. เศรษฐีบุตรนั้นกล่าวว่า เราพูดว่าเสีย
แล้วจึงขอ. เศรษฐีบุตรนั้นกล่าวว่า แม้เราก็จักขอเขา แล้วไปกล่าว
ว่า พี่ชาย ท่านจงให้ขึ้นเนื้อแก่ฉันบ้าง. นายพรานกล่าวว่า ท่าน
จักได้ขึ้นเนื้ออันสมควรแก่คำพูดของท่าน แล้วกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

คำว่า **พี่น้องชายหรือพี่น้องหญิงนี้เป็น**
ส่วนประกอบของมนุษย์ทั้งหลาย อันเขา
กล่าวกันอยู่ในโลก วาทาของท่านเป็นเช่น
กับส่วนประกอบ ดูก่อนสหาย เราจะให้
ขึ้นเนื้อแก่ท่าน.

คำที่เป็นคานานั้น มีอธิบายความดังนี้ :- คำว่าพี่น้องชาย
พี่น้องหญิงนี้ ชื่อว่าเป็นส่วนประกอบ เพราะเป็นเช่นกับอวัยวะของ
มนุษย์ในโลกนี้ เพราะฉะนั้น วาจาของท่านเป็นเช่นกับอวัยวะ
ดังนั้น เราจะให้เฉพาะขึ้นเนื้อเท่านั้นอันสมควรแก่วาจาของท่าน.

ก็แหละ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว นายพรานจึงให้ยกเนื้ออัน
เป็นอวัยวะส่วนประกอบให้ไป. เศรษฐีบุตรอีกคนหนึ่งถามเศรษฐีบุตร
คนนั้นว่า ท่านพูดว่าอย่างไรแล้วจึงขอ. เศรษฐีบุตรนั้นกล่าวว่า เรา
พูดว่าพี่ชายแล้วจึงขอ. เศรษฐีบุตรนั้นกล่าวว่า แม่เราก็จักขอเขาแล้ว
ไปกล่าวว่า ข้าแต่พ่อ ท่านจงให้ชิ้นเนื้อแก่ฉันบ้าง นายพรานกล่าวว่า
ท่านจักได้ชิ้นเนื้ออันสมควรแก่คำพูดของท่าน แล้วจึงกล่าวคาถาที่ ๓
ว่า :-

บุตรเรียกบิดาว่า พ่อ ย่อมทำให้หัวใจ
ของพ่อหวั่นไหว วาจาของท่านเช่นกับน้ำใจ
ดูก่อนสหาย เราจะให้เนื้อหัวใจแก่ท่าน.

ก็แหละ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงได้ยกเนื้ออันอร่อยพร้อม
กับเนื้อหัวใจให้ไป. เศรษฐีบุตรคนที่ ๔ จึงถามเศรษฐีบุตรคนนั้นว่า
ท่านพูดว่าอะไรแล้วจึงขอ. เศรษฐีบุตรคนนั้นกล่าวว่า เราพูดว่า
พ่อแล้วจึงขอ. เศรษฐีบุตรคนที่ ๔ นั้นจึงกล่าวว่า แม่เราก็จักขอเขา
แล้วจึงไปพูดว่า สหาย ท่านจงให้ชิ้นเนื้อแก่ฉันบ้าง. นายพราน
กล่าวว่า ท่านจักได้ชิ้นเนื้ออันสมควรแก่คำพูดของท่าน แล้วกล่าว
คาถาที่ ๔ ว่า :-

ในบ้านของผู้ใดไม่มีเพื่อน บ้านของ
ผู้นั้นก็เป็นเหมือนกับป่า วาจาของท่านเป็น

เช่นกับสมบัติทั้งมวล ดูก่อนสหาย เราจะ
ให้เนื้อทั้งหมดแก่ท่าน.

คำอันเป็นคานานั้นเมื่อธิดาว่า ในบ้านของบุรุษใดไม่มีเพื่อน
กล่าวคือชื่อว่าสหาย เพราะไปร่วมกันในสุขและทุกข์ สถานที่นั้น
ของบุรุษนั้น ย่อมเป็นเหมือนป่าไม่มีมนุษย์ ดังนั้น วาจาของท่านนี้
จึงเป็นเช่นกับสมบัติทั้งหมด คือ เป็นเช่นกับสมบัติอันเป็นของ ๆ ตน
ทั้งหมด เพราะฉะนั้น เราจะให้ยานบรรทุกเนื้ออันเป็นของ ๆ เรายนี้
ทั้งหมดเลยแก่ท่าน.

ก็แหละ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว นายพรานจึงกล่าวว่า มาเถิด
สหาย ข้าพเจ้าจักนำยานบรรทุกเนื้อนี้ทั้งหมดทีเดียวไปยังบ้านของ
ท่าน. เศรษฐีบุตรให้นายพรานนั้นขับยานไปยังเรือนของตน ให้ขน
เนื้อลง กระทำสักการะสัมนานะแก่นายพราน ให้เรียกแม่บุตรและ
ภรรยาของนายพรานนั้นมา ให้เลิกจากกรรมอันหยาบช้า ให้อยู่ใน
ท่ามกลางกองทรัพย์สมบัติของตน เป็นสหายที่แน่นแฟ้นกับนายพราน
นั้น อยู่สมัครสมานกันจนตลอดชีวิต.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า นายพรานในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วน
เศรษฐีบุตรผู้ได้เนื้อทั้งหมดในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถามังสชาดกที่ ๕

๖. สสปีณทิตชาดก

ผู้สละชีวิตเป็นทาน

[๕๖๒] ดูก่อนพราหมณ์ ข้าพเจ้ามีปลาตะเพียน
อยู่ ๗ ตัว ซึ่งนายพรานตกเบ็ดขึ้นมาจากน้ำ
เอาไ้บนบก ข้าพเจ้ามีอาหารอย่างนี้ ท่าน
จงบริโภคอาหารนี้ แล้วเจริญสมณธรรมอยู่
ในป่าเถิด.

[๕๖๓] อาหารของตนรักษานาคมนั่น ข้าพเจ้า
นำเอามาไว้ในกลางคืน คือ เนื้อย่าง ๒ ไม้
เหี้ย ๒ ตัว และนมส้ม ๑ หม้อ ดูก่อน
พราหมณ์ ข้าพเจ้ามีอาหารอย่างนี้ ท่านจง
บริโภคอาหารนี้ แล้วเจริญสมณธรรมอยู่ใน
ป่าเถิด.

[๕๖๔] ผลมะม่วงสุก น้ำเย็น ร่มเงาอันเย็น
เป็นที่รื่นรมย์ใจ ดูก่อนพราหมณ์ ข้าพเจ้ามี
อาหารอย่างนี้ ท่านจงบริโภคอาหารนี้ แล้ว
เจริญสมณธรรมอยู่ในป่าเถิด.

[๕๖๕] กระต่ายไม่มีงา ไม่มีถั่ว ไม่มีข้าวสาร
ท่านจงบริโภคเราผู้สุกไปด้วยไฟนี้ แล้วเจริญ
สมณธรรมอยู่ในป่าเถิด.

จบ สप्तปัณทิตชาดกที่ ๖

อรรถกถาสप्तปัณทิตชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
การถวายบริภารทุกอย่าง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
สตฺต เม โรหิตา มจฺจมา ดังนี้.

ได้ยินว่า ในนครสาวัตถี มีภุมมพิณหนึ่งตระเตรียมการถวาย
บริภารทุกอย่างแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้สร้าง
มณฑปที่ประตูเรือน แล้วนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน
ให้นั่งบนบวรอาสน์ในมณฑปที่ได้จัดแจงไว้ดีแล้ว ถวายทานอันประ-
ณีตมีรสเลิศต่าง ๆ แล้วนิมนต์ฉันอีกตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ ได้
ถวายบริภารทั้งปวงแก่ภิกษุ ๕๐๐ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน. ใน
เวลาเสร็จภักติกิจ พระศาสดาเมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนา จึงตรัสว่า
ดูก่อนอุบาสก ควรที่ท่านจะกระทำปีติโสมนัส. ก็ชื่อว่าท่านนี้เป็นวงศ์
ของโบราณกับฌตติทั้งหลาย ด้วยว่าโบราณกับฌตติทั้งหลายได้บริจาค
ชีวิตแก่เหล่าญาติผู้มาถึงเฉพาะหน้า แม้ชีวิตของตนก็ได้ให้แล้ว อัน
อุบาสกนั้นทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดกระต่ายอยู่ในป่า. ก็ป่านั้น
ได้มีเชิงเขา แม่น้ำและป่าจันทคาม มารวมกันแห่งเดียว. สัตว์แม่
อื่นอีก ๓ ตัว คือ ลิง สุนัขจิ้งจอก และนก ได้เป็นสหายของกระ-
ต่ายนั้น. สัตว์แม่ทั้ง ๔ นั้น เป็นบัณฑิตอยู่ร่วมกัน ถือเอาเหยื่อใน
ที่เป็นที่โลกรของตน ๆ แล้วมาประชุมกันในเวลาเย็น. สสบัณฑิต
แสดงธรรมโดยการโอวาทแก่สัตว์ทั้ง ๓ ว่า ฟังให้ทาน ฟังรักษาศีลฟัง
กระทำอุโบสถกรรม. สัตว์ทั้ง ๓ นั้นรับโอวาทของสสบัณฑิตนั้นแล้ว
เข้าไปยังพุ่มไม้อันเป็นที่อยู่อาศัยของตน ๆ อยู่. เมื่อกาลล่วงไปอยู่
อย่างนี้ วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์มองดูอากาศเห็นดวงจันทร์ รู้ว่า
พรุ่งนี้เป็นวันอุโบสถ จึงกล่าวกะสัตว์ทั้ง ๓ นอกนี้ว่า พรุ่งนี้เป็นวัน
อุโบสถ แม้ท่านทั้ง ๓ จงสมาทานศีลรักษาอุโบสถ ท่านที่ผู้ตั้งอยู่ใน
ศีลแล้วให้ ย่อมมีผลมาก เพราะฉะนั้น เมื่อยาจกมาถึงเข้า ท่าน
ทั้งหลายพึงให้รสอาหารที่ควรกินแล้วจึงค่อยกิน. สัตว์ทั้ง ๓ นั้นรับคำ
แล้วพากันอยู่ในที่เป็นที่อยู่ของตน ๆ. วันรุ่งขึ้น บรรดาสัตว์เหล่านั้น
นึกคิดว่าเราจักแสวงหาเหยื่อแต่เช้าตรู่ จึงไปยังฝั่งแม่น้ำคงคา. ครั้น
นั้น พรานเปิดคนหนึ่งตกปลาตะเพียนได้ ๓ ตัว จึงเอาเถาวัลย์ร้อย
คู่ยถรายที่ฝั่งแม่น้ำคงคาเอาทรายกลบไว้ เมื่อจะจับปลาอีก จึงไปยัง
ด้านใต้แม่น้ำคงคา. นกทูตได้กลืนปลาจึงคู่ยถราย เห็นปลาจึงนำ
ออกมา คิดว่า เจ้าของปลาเหล่านี้มีไหมหนอ จึงประกาศขึ้น ๓ ครั้ง

เมื่อไม่เห็นเจ้าของ จึงคาบปลายเถาวัลย์นำไปเก็บไว้ในพุ่มไม้อันเป็นที่
อยู่ของตน คิดว่า เราจักกินเมื่อถึงเวลา จึงนอนนึกถึงศีลของตนอยู่.
ฝ่ายสุนัขจึงจอกออกเที่ยวแสวงหาเหยื่อ ได้เห็นเนื้ออย่าง ๒ ไม้ เหยื่อ
๑ ตัว และหม้อนมส้ม ๑ หม้อ ในกระท่อมของคนเฝ้านาคนหนึ่ง
คิดว่า เจ้าของของสิ่งนี้มีอยู่หรือไม่หนอ จึงร้องประกาศขึ้น ๓ ครั้ง
ไม่เห็นเจ้าของ จึงสอดเชือกสำหรับหิ้วหม้อนมส้มไว้ที่คอ เอาปากคาบ
เนื้อและเหยื่อ นำไปเก็บไว้ในพุ่มไม้เป็นที่นอนของตน คิดว่าจัก
กินเมื่อถึงเวลา จึงนอนนึกถึงศีลของตนอยู่. ฝ่ายลิงเข้าไปยังไพรศนย์
นำพวงมะม่วงมาเก็บไว้ในพุ่มไม้เป็นที่อยู่ของตน คิดว่าจักกินเมื่อถึง
เวลา จึงนอนนึกถึงศีลของตน. ส่วนพระโพธิสัตว์ คิดว่า พอถึง
เวลาจักออกไปกินหญ้าแพรก จึงนอนอยู่ในพุ่มไม้เป็นที่อยู่ของตน
นั้นแหละ. คิดอยู่ว่า เราไม่อาจให้หญ้าแก่พวกยาจกผู้มายังสำนักของ
เรา แม้จะและข้าวสารเป็นต้นของเราก็ไม่มี ถ้ายาจกจักมายังสำนัก
ของเราไซ้ เราจักให้เนื้อในร่างกายของเรา. ด้วยเดชแห่งศีลของ
พระโพธิสัตว์นั้น ภพของท้าวสักกะได้แสดงอาการเร่าร้อน. ได้ยิน
มาว่า ภพนั้นเป็นภพร้อน เพราะท้าวสักกะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ หรือ
เมื่อสัตว์อื่นผู้มีอานุภาพมากปรารถนาสถานที่นั้น หรือด้วยเดชแห่ง
ศีลของสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม. ในกาลนั้น ภพของท้าวสักกะ
ได้เร่าร้อน เพราะเดชแห่งศีล. ท้าวสักกะนั้นทรงรำพึงอยู่ ทรงทราบ
เหตุนี้แล้วจึงทรงดำริว่า เราจักทดลองพระยากระด่ายดู จึงครั้งแรก

เสด็จไปยังที่อยู่ของนาค ได้แปลงเพศเป็นพราหมณ์ยืนอยู่. เมื่อนาค
กล่าวว่า พราหมณ์ ท่านมาเพื่อต้องการอะไร ? จึงตรัสว่า ท่านบัณฑิต
ถ้าข้าพเจ้าพึงได้อาหารบางอย่าง จะเป็นผู้รักษาอุโบสถกระทำ
สมณธรรม. นาคนั้นกล่าวว่า ดิละ ข้าพเจ้าจักให้อาหารแก่ท่าน
เมื่อจะเจรจากับท้าวสักกะนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

ปลาตะเพียนของเรามีอยู่ ๗ ตัว ซึ่ง
นายพรานเบ็ดตกขึ้นจากน้ำ เก็บไว้บนบก
ดูก่อนพราหมณ์ ข้าพเจ้ามีสิ่งนี้อยู่ ท่านจง
บริโภคสิ่งนี้ แล้วอยู่ในป่าเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ถลมฺพฺภตฺตา ความว่า แม้น
นายพรานเบ็ดตกขึ้นจากน้ำเก็บไว้บนบก. บทว่า เอตํ ภูตฺวา ความว่า
ท่านจงปิ้งผัดอาหาร อันเป็นของเรานี้บริโภคนึ่งที่โคนไม้อันรื่นรมย์
การทำสมณธรรมอยู่ในป่านี้เถิด.

พราหมณ์กล่าวว่า เรื่องนี้จึงยกไว้ก่อนเถิด ข้าพเจ้าจักรู้ภายหลัง
แล้วไปยังสำนักของสุนัขจึงจอก แม่เมื่อสุนัขจึงจอกกล่าวว่า
ท่านยืนอยู่เพื่อต้องการอะไร ? ก็ได้กล่าวเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ.
สุนัขจึงจอกกล่าวว่า ดิละข้าพเจ้าจักให้ เมื่อจะเจรจากับท้าวสักก
ะนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

อาหารของคนรักษานาคโน้น ข้าพเจ้า

นำเอามาไว้ในตอนกลางคืน คือ เนื้อย่าง ๒

ไม้ เหี้ย ๑ ตัว นมส้ม ๑ หม้อ ดูก่อน

พราหมณ์ ข้าพเจ้ามีอาหารสิ่งนี้อยู่ ท่านจง

บริโภคอาหารสิ่งนี้ แล้วเจริญสมณธรรมอยู่

ในป่าเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทูตส เม ความว่า คนผู้รักษา
นาซึ่งอยู่ในที่ไม่ไกลเรานั้น คือ โนน. บทว่า อปาภตฺ ได้แก่ อาภต
แปลว่า นำมาแล้ว. บทว่า มํ สตุลา จ เทว โคธา ความว่า
เนื้อย่าง ๒ ไม้ที่สุกบนถ่านไฟ และเหี้ย ๑ ตัว. บทว่า ทธีวรกํ ได้แก่
หม้อนมส้ม. บทว่า อิหํ เป็นต้นไปมีความว่า เรามีสิ่งนี้ คือ มี
ประมาณเท่านี้ ท่านจงปิ้งสิ่งนี้แม้ทั้งหมด โดยการให้สุกตามความ
ชอบใจ แล้วบริโภค เป็นผู้สมาทานอุโบสถ นั่งที่โคนไม้อันนารัณ-
ธมย์ กระทำสมณธรรมอยู่ในป่านี้เถิด.

พราหมณ์กล่าวว่า เรื่องนี้จงยกไว้ก่อนเถิด ข้าพเจ้าจักรู้ภายหลัง
แล้วไปยังสำนักของลิง แม่เมื่อลิงนั้นกล่าวว่า ท่านยืนอยู่เพื่อ
ต้องการอะไร ? จึงกล่าวเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ. ลิงกล่าวว่า ดิจะ
ข้าพเจ้าจักให้ เมื่อจะเจรจากับท้าวสักกะนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

ผลมะม่วงสุก น้ำเย็น ร่มเงาอันเย็น

เป็นที่รื่นรมย์ใจ ดูก่อนพราหมณ์ ข้าพเจ้า

มีอาหารอย่างนี้ ท่านจงบริโภคอาหารนี้ แล้ว

เจริญสมณธรรมอยู่ในป่าเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อมฺพปุกฺกํ ได้แก่ ผลมะม่วงสุก
อันอร่อย. บทว่า อุทฺทํ สิตํ ได้แก่ น้ำในแม่น้ำคงคาเย็น. บทว่า
เอตํ ภูตฺวา ความว่า คุณก่อนพราหมณ์ ท่านจงบริโภคผลมะม่วงนี้
แล้วดื่มน้ำเย็น น้ำที่โคนไม้อันรื่นรมย์ตามชอบใจแล้ว กระทำสมณ-
ธรรมอยู่ในชฎป่านี้อีก.

พราหมณ์กล่าวว่า เรื่องนี้จึงยกไว้ก่อนเถิด ข้าพเจ้าจักรู้ใน
ภายหลัง แล้วไปยังสำนักของสสบัณฑิต แม้เมื่อสสบัณฑิตนั้นกล่าว
ว่า ท่านมาเพื่ออะไร ? ก็กล่าวเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ. พระโพธิสัตว์
ได้ฟังดังนั้นก็มีความชื่นชมโสมนัส กล่าวว่า คุณก่อนพราหมณ์ ท่าน
มายังสำนักของเราเพื่อต้องการอาหาร ได้ทำดีแล้ว วันนี้ข้าพเจ้าจัก
ให้ทานที่ยังไม่เคยให้ ก็ท่านเป็นผู้มีศีลจักไม่ทำปาณาติบาต ท่านจง
ไปรวมไม้พืชนานาชนิดมาก่อถ่านไฟ แล้วจงบอกข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจัก
เสียดละตนโคดลงในกลางถ่านไฟ เมื่อร่างกายของข้าพเจ้าสุกแล้ว
ท่านพึงกินเนื้อแล้วกระทำสมณธรรม เมื่อจะเจรจากับท้าวสักกะนั้น
จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

กระต่ายไม่มีงา ไม่มีตัว ไม่มีข้าวสาร

ท่านจงบริโภคเราผู้ถูกด้วยไฟนี้ แล้วเจริญ

สมณธรรมอยู่ในป่าเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มมํ ภูตฺวา ความว่า ท่านจง
บริโภคราผู้สุกด้วยไฟที่เราบอกให้ท่านก่อขึ้นนี้ แล้วจงอยู่ในป่านี
ธรรมดาว่าร่างกายของกระต่ายตัวหนึ่ง ย่อมจะพอยังชีพของบุรุษคน
หนึ่งให้เป็นไปได้.

ท้าวสักกะได้ทรงสดับถ้อยคำของสสบัณฑิตนั้นแล้ว จึงเนรมิต
กองถ่านเพลิงกองหนึ่งด้วยอานุภาพของตน แล้วบอกแก่พระโพธิสัตว์
พระโพธิสัตว์นั้นลุกขึ้นจากที่นอนหล้าแพรกของตนแล้วไปที่กองถ่าน
เพลิงนั้น คิดว่า ถ้าสัตว์เล็ก ๆ ในระหว่างขนของเรามีอยู่ สัตว์
เหล่านั้นอย่าตายด้วยเลย แล้วสับตัว ๓ ครั้ง บริจารร่างกายทั้งสิ้น
ในทานมุขปากทางของท่าน กระโดดโลดเต้นมีใจเบิกบาน กระโดด
ลงในกองถ่านเพลิง. เหมือนพระยาหงส์กระโดดลงในกอบทุมฉะนั้น.
แต่ไฟนั้นไม่อาจทำความร้อนแม้สักเท่าขุมขนในร่างกายของพระโพธิ-
สัตว์ ได้เป็นเสมือนเข้าไปในห้องหิมะฉะนั้น. ลำดับนั้น พระโพธิ-
สัตว์เรียกท้าวสักกะมากล่าวว่า พราหมณ์ ไฟที่ท่านก่อไว้เย็นยิ่งนัก
ไม่อาจทำความร้อนแม้สักเท่าขุมขนในร่างกายของข้าพเจ้า นี้อะไรกัน.
ท้าวสักกะตรัสว่า ท่านบัณฑิต เรามีใช้พราหมณ์ เราเป็นท้าวสักกะ
มาเพื่อจะทดลองท่าน. พระโพธิสัตว์จึงบรรลือสีหนาทว่า ข้าแต่
ท้าวสักกะ พระองค์จงหยุดพักไว้ก่อนเถิด หากโลกสันนิวาสนี้ทั้งสิ้น
จะพึงทดลองข้าพระองค์ด้วยทานไซ้ จะไม่พึงเห็นความที่ข้าพระองค์
ไม่เป็นผู้ประสงค์จะให้ท่านเลย. ลำดับนั้น ท้าวสักกะจึงตรัสกะพระ-

โพธิสัตว์นั้นว่า คุณก่อนสสบัณฑิต คุณของท่านจงปรากฏอยู่ตลอดกับ
ทั้งสิ้นเกิด แล้วทรงบีบบรรพตถือเอาอาการเหลวของบรรพต เขียน
ลักษณะของกระต่ายไว้ในดวงจันทร์ แล้วนำพระโพธิสัตว์มาให้นอน
บนหลังหญ้าแพรกอ่อนในพุ่มไม้ป่านั่นแหละในไพรสมถ์นั้น แล้ว
เสด็จไปยังเทวโลกของพระองค์ที่เดียว. บัณฑิตทั้ง ๔ แม่นั้นพร้อม
เพริชบันเทิงอยู่ พากันบำเพ็ญศีล รักษาอุโบสถกรรมแล้วไปตาม
ยถากรรม.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศสั่งจะประชุมชาดก ในเวลาจบสั่งจะคฤหบดีผู้ถวายบริวารทุก
อย่างดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล. นากในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์
สุนัขจิ้งจอกได้เป็นพระโมคคัลลานะ ลิงได้เป็นพระสารีบุตร ท้าวสักกะ
ได้เป็นพระอนรุทธะ ส่วนสสบัณฑิต ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสสบัณฑิตชาดกที่ ๖

๗. มตโรทนชาดก

ว่าด้วยร้องไห้ถึงคนตาย

[๕๖๖] ท่านทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงแต่คนที่

ตายแล้ว ๆ ทำไมจึงไม่ร้องไห้ถึงคนที่จักตาย

บ้างเล่า สัตว์ทุกจำพวกผู้ดำรงสรีระไว้ ย่อม

ละทิ้งชีวิตไปโดยลำดับ.

[๕๖๗] เทวดา มนุษย์ สัตว์จตุบาท หมูปักษี

ชาติ และพวกงู ไม่มีอิสระในสรีระร่างกายนี้

ถึงจะอธิมยอยู่ในร่างกาย นั้นก็ต้อง

ละทิ้งชีวิตไปทั้งนั้น

[๕๖๘] สุขและทุกข์ที่เพ่งเล็งกันอยู่ในหม่อมมนุษย์

เป็นของแปรผัน ไม่นั่นคงอยู่อย่างนี้ ความ

คร่ำครวญ ความรำไห่ ไม่เป็นประโยชน์เลย

เพราะเหตุไร กองโศกจึงท่วมทับท่านได้.

[๕๖๙] พวกนักเลงและพวกคอเหล้า ผู้ไม่ทำ

ความเจริญ เป็นพาลห้าวหาญ ไม่มีความขยัน

หมั่นเพียร ไม่ฉลาดในธรรม ย่อมสำคัญ

บัณฑิตว่าเป็นพาลไป.

จบ มตโรทนชาดกที่ ๗

อรรถกถาตโรทนชาดกที่ ๗

พระศาสดาเมื่อประโชคทัບอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ กุณุมพีในนครสาวัตถีคนหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า มตมตเมว โรทถ ดังนี้.

ได้ยินว่า พี่ชายของกุณุมพีนั่น ได้ทำกาลกิริยาตายไป เขาถูก ความโศกครอบงำ เพราะกาลกิริยาของกุณุมพีนั่น ไม่อาบน้ำ ไม่บริโภคอาหาร ไม่ลูบได้ ไปป่าช้าแต่เช้าตรู่ ถึงความเศร้าโศกร้องไห้ อยู่. พระศาสดาทรงตรวจดูโลกในเวลาปัจจุสมย์ ทรงเห็นอุปนิสัย แห่งโศดาปัตติผลของพี่ชายแห่งกุณุมพีนั่น จึงทรงพระดำริว่า เราควร นำอดีตเหตุมาระงับความเศร้าโศก แล้วให้โศดาปัตติผลแก่พี่ชาย กุณุมพีนี้ เว้นเราเสียใคร ๆ อื่นผู้สามารถ ย่อมไม่มี เราเป็นที่พึ่งอาศัย ของพี่ชายแห่งกุณุมพีนี้ จึงจะควร. ในวันรุ่งขึ้นเสด็จกลับจากนิมิตต ภายหลังภักแล้ว ทรงพาปัจฉาสมณะไปยังประตูเรือนของพี่ชายกุณุมพีนั่น ผู้อันกุณุมพีพี่ชายได้ฟังว่า พระศาสดาเสด็จมา จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงปูลาดอาสนะแล้วนิมนต์ให้เสด็จเข้ามา พระองค์จึงเสด็จไป แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้. ฝ่ายกุณุมพีก็มาถวายบังคม พระศาสดาแล้วนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง. ลำดับนั้น พระศาสดาจึง ตรัสกะกุณุมพีนั่นว่า คุณก่อนกุณุมพี ท่านคิดเสียใจอะไรหรือ. กุณุมพี กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดเสียใจ ตั้งแต่เวลาที่พี่ชายของข้าพระองค์ตายไป. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อน

ผู้มีอายุ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สิ่งที่จะแตกทำลาย ก็แตกทำลายไป ไม่ควรคิดเสียใจในเรื่อนั้น แม้โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย เมื่อพี่ชายตายไป ก็ไม่ได้คิดเสียใจว่า สิ่งที่จะแตกทำลาย ได้แตกทำลายไปแล้ว อันกุ่มพินัน ทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร พาราณสีพระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลเศรษฐีมีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิ. เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นเจริญวัยแล้ว มารดาบิดาก็ได้ทำกาลกิริยาตายไป. เมื่อมารดาบิดานั้นทำกาลกิริยาตายไปแล้ว พี่ชายของพระโพธิสัตว์จึงจัดแจงทรัพย์สมบัติแทน. พระโพธิสัตว์อาศัยพี่ชายนั้นเป็นอยู่ ในกาลต่อมา พี่ชายนั้นได้ทำกาลกิริยาตายไปด้วยความป่วยไข้เห็นปานนั้น. ญาติมิตร และอำมาตย์ทั้งหลายพากันประคองแขนคร่ำครวญร่ำไห้ แม้คนเดียวก็ไม่อาจดำรงอยู่โดยภาวะของตนได้ ส่วนพระโพธิสัตว์ไม่คร่ำครวญ ไม่ร่ำไห้ คนทั้งหลายพากันติเตียนพระโพธิสัตว์ว่า คุณเอาเถิดท่านผู้เจริญทั้งหลาย เมื่อพี่ชายของผู้นี้ตายไปแล้ว อากาธแม้สักว่าหน้าสยวิก็ไม่มี เขามีใจแข็งกระด้างมาก เห็นจะอยากให้พี่ชายตายด้วยคิดว่า เราเท่านั้นจักได้ใช้สอยทรัพย์สมบัติ ทั้งสองส่วน. ฝ่ายญาติทั้งหลายก็ติเตียนพระโพธิสัตว์นั้นเหมือนว่า เมื่อพี่ชายตายเจ้าไม่ร่ำไห้. พระโพธิสัตว์นั้นได้ฟังคำของญาติเหล่านั้น จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายไม่รู้จักโลกธรรม ๘ ประการ เพราะความ

ที่ตนเป็นคนบอดเขลา จึงพากันร้องไห้ว่า พี่ชายของเราตาย แม้เรา
เองก็จักตาย เพราะเหตุไรท่านทั้งหลายจึงไม่ร้องไห้ถึงเราบ้างว่า ผู้นี้
ก็จักตาย แม้ท่านทั้งหลายก็จักตาย เพราะเหตุไรจึงไม่ร้องไห้ถึงตน
เองบ้างว่า แม้เราทั้งหลายก็จักตาย ๆ สังขารทั้งปวงย่อมเป็นของไม่
เที่ยง แม้สังขารอย่างหนึ่งซึ่งสามารถดำรงอยู่ตามสภาวะนั้นนั่นแหละ
ย่อมไม่มี ท่านทั้งหลายเป็นผู้บอดเขลา ไม่รู้จักโลกธรรม ๘ ประการ
จึงพากันร้องไห้ เพราะความไม่รู้ เราจึงร้องไห้เพื่ออะไรกัน แล้ว
กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

ท่านทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงแต่คนที่ตาย
แล้ว ๆ ทำไมจึงไม่ร้องไห้ถึงคนที่จักตายบ้าง
เล่า สัตว์ทุกจำพวกผู้ครองสรีระไว้ ย่อมละทิ้ง
ชีวิตไปโดยลำดับ.

เทวดา มนุษย์ สัตว์จตุบาท หมูป่ากษี-
ชาติ และพวกงู ไม่มีอิสระในสรีระร่างกายนี้
ถึงจะอธิมรย์อยู่ในร่างกายนั้น ก็ต้องละทิ้ง
ชีวิตไปทั้งนั้น.

สุขทุกข์ที่เพ่งเล็งกันอยู่ในหมู่มนุษย์
เป็นของผันแปรไม่มั่นคงอยู่อย่างนี้ ความ
คร่ำครวญ ความรำไห้ ไม่เป็นประโยชน์เลย
เพราะเหตุไร กองโศกจึงท่วมทับท่านได้.

พวกนักเลง และพวกคอเหล้า ผู้ไม่

ทำความเจริญ เป็นพาล ห้าวหาญ ไม่มีความ

ขยันหมั่นเพียร ไม่ฉลาดในธรรม ย่อมล้าค้ำ

นักปราชญ์ว่าเป็นคนพาล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มตมตเมว แปลว่า ตายไปแล้ว ๆ
เท่านั้น. บทว่า อนุปฺพุเพน ความว่า เมื่อประจวบคราวตายของตน ๆ
สัตว์ทั้งหลายย่อมละชีวิตไปโดยลำดับ ๆ คือสัตว์ทั้งปวงไม่ใช่พากันตาย
พร้อมกัน ถ้าจะตายพร้อมกันอย่างนั้น ความเป็นไปของโลกก็จะขาด
ศูนย์ไป. บทว่า โกลิโน ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยขนาร่ายกายใหญ่
โต. บทว่า รมมานา ความว่า สัตว์ทั้งหลายมีเทวดาเป็นต้นเหล่านี้
แม้ทั้งหมดผู้บังเกิดในภพนั้น ๆ ถึงจะชื่นชมคือไม่เดือดร้อนรำคาญใน
ที่เกิดของตน ๆ ก็ย่อมละทิ้งชีวิตไป. บทว่า เอว จลิตํ ความว่า
สุขทุกข์เชื่อว่าชักย้ายไปไม่ดำรงอยู่ เพราะไม่มีความหยุดนิ่ง และความ
ตั้งมั่นอยู่ในภพทั้ง ๓ อย่างนั้น. บทว่า ก็ โว โสภณณิกิริเร
เพราะเหตุไร กองแห่งความโสภจึงครอบงำ คือท่วมทับท่านทั้งหลาย.
บทว่า ฐุตฺตา โสณฺฐา จ อคฺตา ความว่า นักเลงหญิง นักเลงสุรา
นักเลงการพนัน นักดื่ม นักกินเป็นต้น เป็นผู้ไม่ทำความเจริญ
ทั้งขาดการศึกษา. บทว่า พาลา ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความเขลา
คือ ผู้ไม่รู้. บทว่า สุรา อโยคิโน ความว่า ชื่อว่าผู้ห้าวหาญ เพราะ
ไม่ใส่ใจโดยเขบคาย ชื่อว่าผู้ไม่มีความเพียร เพราะความเป็นผู้ไม่

ประกอบความเพียร. บาลีว่า **อโยธิน** ดังนี้ก็มี อธิบายว่า ผู้ไม่สามารถรบกับกิเลสมาร. บทว่า **ธีร มณฺญนฺติ พาลิติ เย รมฺมสุต อโภวทา** ความว่า พวกนักเลงเป็นต้นเห็นปานนั้นเป็นผู้ไม่รู้โลกธรรม ๘ ประการ เมื่อทุกขธรรมแม้มีประมาณน้อยเกิดขึ้นแล้ว ก็เสียใจคร่ำครวญร้องไห้อยู่เพราะไม่รู้โลกธรรม ๘ โดยต้องแท้ จึงสำคัญนักปราชญ์ คือบัณฑิตผู้เช่นกับเราผู้ไม่คร่ำครวญไม่ร้องไห้ ในการตายของญาติเป็นต้นว่า ผู้นี้เป็นพาลไม่ร้องไห้.

พระโพธิสัตว์ครั้งแสดงธรรมแก่ญาติเหล่านั้น ด้วยประการอย่างนี้แล้ว ได้กระทำญาติแม่ทั้งหมดนั้นให้หายโศกแล้ว.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศสัจจะแล้วทรงประชุมชาดก ในเวลาจบสัจจะ กุฏุมพีดำรงอยู่แล้วในโศดาปัตติผล. บัณฑิตผู้แสดงธรรมแก่มหาชนแล้วกระทำให้หายโศกเศร้าในครั้งนั้น คือเราตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาตโรทนชาดกที่ ๗

๘. กณเวรชาดก

ว่าด้วยหญิงหลายผัว

[๕๗๐] ท่านกอดรัดนางสามาด้วยแขน ในสมัย
ที่อยู่ในกอบขามีสีแดง เธอได้สั่งความไม่มี
โรคมมาถึงท่าน.

[๕๗๑] ดูก่อนท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าว่า สมพึงพัด
ภูเขาไปได้ ใคร ๆ คงไม่เชื่อถือ ถ้าลมจะ
พัดเอาภูเขาไปได้ แม้แผ่นดินทั้งหมดก็พัด
เอาไปได้ เพราะเหตุไร นางสามาตายแล้วจึง
สั่งความไม่มีโรคมมาถึงเราได้.

[๕๗๒] นางสามานั้นยังไม่ตาย และไม่ปรารถนา
ชายอื่น ได้ยินว่า นางจะมีผัวเดียว ยังหวัง
เฉพาะท่านอยู่เท่านั้น.

[๕๗๓] นางสามาได้เปลี่ยนเราผู้ไม่เคยสนิทสนม
กับสามีที่เคยสนิทสนมมานาน เปลี่ยนเราผู้
ยังไม่ทันได้ร่วมรัก กับสามีผู้เคยร่วมรักมา
แล้ว นางสามาพึงเปลี่ยนผู้อื่นกับเราอีก เรา
จักหนีจากที่นี่ไปเสียให้ไกล.

จบ กณเวรชาดกที่ ๘

อรรถกถาถกขเวรชาดก ที่ ๘๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
การประเล้าประโลมของภรรยาเก่าของภิกษุ จิงตรัสพระธรรมเทศนานี้
มีคำเริ่มต้นว่า ยนุตฺต วสนุตสมเย ดังนี้.

เรื่องราวปัจจุบันจักมีแจ้งในอินทรีชาดก ส่วนในที่นี้ พระ-
ศาสดาตรัสกะภิกษุนั้นว่า คุณก่อนภิกษุ เมื่อชาติก่อนเธออาศัยหญิงนี้
จึงได้รับการตัดศีรษะด้วยดาบ แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก
ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร.
พาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดฤกษ์โจรในเรือนของคฤหบดีคนหนึ่ง
ในกาลสิกคาม พอเจริญวัยแล้ว กระทำโจรกรรมเลื่องชื่อกัน
ในโลก เป็นผู้กล้าหาญ มีกำลังดุจช้างสาร ใคร ๆ ไม่สามารถจับ
พระโพธิสัตว์นั้นได้ วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์นั้นตัดที่ต่อเรือนในเรือน
ของเศรษฐีแห่งหนึ่งลักทรัพย์มาเป็นอันมาก. ชาวพระนครพากันเข้า
ไปเฝ้าพระราชา กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ มหาโจรคนหนึ่งปล้น
พระนคร ขอพระองค์โปรดให้จับโจรนั้น. พระราชาทรงสั่งเจ้าหน้าที่
รักษาพระนครให้จับมหาโจรนั้น. ในตอนกลางคืน เจ้าหน้าที่ผู้รักษา
พระนครนั้น ได้วางผู้คนไว้เป็นพวก ๆ ในที่นั้น ๆ ให้จับมหาโจรนั้น
๑. ในพระสูตรเป็น กณเวรชาดก.

ได้พร้อมทั้งของกลาง แล้วกราบทูลแก่พระราชา. พระราชาทรงสั่ง
เจ้าหน้าที่ผู้รักษาพระนครนั้นนั่นแหละว่า จงตัดศีรษะมัน. เจ้าหน้าที่
ผู้รักษาพระนครมัดมือไพล่หลังมหาโจรนั้นอย่างแน่นหนา แล้วคล้อง
พวงมาลัยดอกชบาแดงที่คอของมหาโจรนั้น แล้วโรยผงอิฐงาสิริยะ
เจียนมหาโจรนั้นด้วยหาวยครั้งละ ๔ รอย จึงนำไปยังตะแลงแกง
ด้วยปณเฑาะว์อันมีเสียงแจ่มกร้าว พระนครทั้งสี่นั้นก็ล้อกระถอนไปว่า
ได้ยินว่า โจรผู้ทำการปล้นในนครนี้ ถูกจับแล้ว ครั้งนั้น ใน
นครพาราณสี มีหญิงคนกาชื่อว่าสามา มีค่าตัวหนึ่งพัน เป็นผู้โปรด
ปรานของพระราชา มีวรรณทาสี ๕๐๐ คนเป็นบริวาร ยืนเปิด
หน้าต่างอยู่ที่พื้นปราสาท เห็นโจรนั้นกำลังถูกนำไปอยู่ ก็โจรนั้นเป็น
ผู้มีรูปงามน่าเสน่ห์ ถึงความงามเลิศยิ่ง มีผิวพรรณดุจเทวดา ปรากฏ
เด่นกว่าคนทั้งปวง. นางสามาเห็นเข้าก็มีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่คิดอยู่ว่า
เราจะกระทำบุญนี้ให้เป็นสามีของเราได้ด้วยอุบายอะไรหนอ รู้ว่ามี
อุบายอยู่อย่างหนึ่ง จึงมอบทรัพย์พันหนึ่งในมือหญิงคนใช้คนหนึ่ง
ผู้กระทำตามความต้องการของตนได้ เพื่อส่งให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้รักษา
พระนคร โดยให้พูดว่า โจรนี้เป็นพี่ชายของนางสามา เว้นนางสามา
เสีย ผู้อื่นที่จะเป็นพี่ชายของโจรนี้ย่อมไม่มีนัยว่า ท่านรับเอาทรัพย์
หนึ่งพันนี้แล้วปล่อยโจรนี้ หญิงคนใช้นั้นได้กระทำเหมือนอย่างนั้น.
เจ้าหน้าที่ผู้รักษาพระนครกล่าวว่า โจรนี้เป็นโจรโด่งดัง เราไม่อาจ
ปล่อยโจรนี้ได้ แต่เราได้คนอื่นแล้วอาจให้โจรนี้นั่งในยานอันมิดชิด

แล้วจึงส่งไปได้. หญิงคนใช้นั้นจึงไปบอกแก่นางสามานัน. ก็ในกาลนั้น มีบุตรของเศรษฐีคนหนึ่ง มีจิตปฏิพัทธ์ผูกพันนางสามา ให้ทรัพย์ปันหนึ่งทุกวัน. แมวันนั้น เศรษฐีบุตรนั้นก็ได้อาทรัพย์หนึ่งปันไปยังเรือนนั้น ในเวลาพระอาทิตย์อัสดงคต. ฝ่ายนางสามา รับทรัพย์ปันหนึ่งแล้ววางที่ขาอ่อนแล้วนั่งร้องไห้ เมื่อเศรษฐีบุตรนั้นกล่าวว่า นางผู้เจริญ นี่เรื่องอะไรกัน จึงกล่าวว่า ข้าแต่นาย โจรนี้เป็นพี่ชายของดิฉัน เขาไม่มายังสำนักของดิฉัน ด้วยคิดว่า เราทำกรรมดำช้า เมื่อดิฉันส่งข่าวแก่เจ้าหน้าที่ผู้รักษาพระนครฯ ส่งข่าวมาว่า เราได้ทรัพย์ปันหนึ่งจึงจักปล่อยตัวไป บัดนี้ ฉันได้ทรัพย์หนึ่งปันนี้แล้ว แต่ไม่ได้โอกาสที่จะไปยังสำนักของเจ้าหน้าที่ผู้รักษาพระนคร. เพราะมีจิตปฏิพัทธ์ในนาง เศรษฐีบุตรนั้นจึงกล่าวว่า ฉันจักไปเอง. นางสามากล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงถือเอาทรัพย์ที่นำมานั้นแหละไปเถิด. เศรษฐีบุตรนั้นถือทรัพย์ปันหนึ่งนั้นไปยังเรือนของเจ้าหน้าที่ผู้รักษาพระนคร. เจ้าหน้าที่ผู้รักษาพระนครนั้นพักเศรษฐีบุตรนั้นไว้ในที่อันมิดชิด แล้วให้โจรนั่งในยานอันปกปิดมิดชิดแล้งไปให้นางสามา แล้วทำการอ้างว่า โจรนี้เป็นโจรโด่งดังในแว่นแคว้น ต้องรอให้มีค่าเสียก่อน ที่นั่นพวกเราจึงจักฆ่าโจรนั้นในเวลาพลอดคน แล้วขยับยังอยู่ครู่หนึ่ง เมื่อพลอดคนแล้ว จึงนำเศรษฐีบุตรไปยังตะแลงแกงด้วยการอารักขาอย่างแข็งแรง แล้วเอาดาบตัดศีรษะเสียขว้างไว้ที่หลาวแล้ว เข้าไปยังพระนคร.

ตั้งแต่นั้นมา นางสาวามีได้รับอะไร ๆ จากมือของคนอื่น ๆ
เที่ยวอภิมภยชมชื่นอยู่กับโจรนั้นนั่นแหละ โจรนั้นคิดว่า ถ้าหญิงนี้
จักมีจิตปฏิพัทธ์ในชายอื่นไซ้ แม่เรา นางก็จักให้มาแล้วอภิมภยกับ
ชายนั่นเท่านั้น หญิงนี้เป็นผู้มักประทุษร้ายมิตรโดยส่วนเดียว เรา
อยู่ในที่นี้ ควรหนีไปที่อื่น แต่เมื่อจะไปจะไม่ไปมือเปล่า จักถือ
เอาห่อเครื่องอาหารของหญิงนี้ไปด้วย วันหนึ่ง จึงกล่าวกะนางสามา
นั้นว่า นางผู้เจริญ เราทั้งหลายอยู่เฉพาะในเรือนเป็นประจำ เหมือน
ไปอยู่ในกรง พวกเราจักเล่นในสวนสักวันหนึ่ง. นางสาวานั้นรับคำ
แล้วจัดแจงสิ่งของทั้งปวงมีของควรเคี้ยว และของควรบริโภคเป็นต้น
ประดับประดาด้วยอาหารทั้งปวง นั่งในยานอันมิดชิดกับโจรนั้นแล้ว
ไปยังสวนอุทยาน. โจรนั้นเล่นอยู่กับนางสามานั้นในสวนอุทยานนั้น
จึงคิดว่า เราควรหนีไปเดี๋ยวนี้ จึงทำที่เหมือนต้องการจะร่วมอภิมภย
ด้วยกิเลสติดกับนางสามานั้น จึงพาเข้าไประหว่างพุ่มต้นยี่โถแห่งหนึ่ง
ทำที่เหมือนสวมกอดนางสามานั้น แล้วจึงกดลงทำให้สลบล้มลงแล้ว
ปลดเครื่องอาหารทั้งปวง เอาผ้าห่มของนางนั้นแหละผูกแล้ววางห่อมี
กัณฑ์ไว้ที่คอ โอดข้ามรั้วอุทยานหลบหลีกไป. ฝ่ายนางสามานั้น
กลับได้สัญญาความทรงจำ จึงลุกขึ้นมายังสำนักของพวกหญิงรับใช้
แล้วถามว่า ลูกเจ้าไปไหน พวกหญิงรับใช้กล่าวว่า พวกดิฉันไม่
ทราบเลย แม่เจ้า. นางสาวาคิดว่า สามิของเราสำคัญเราว่าตายแล้ว

จึงกลัวแล้วหลบหนีไป เสียใจ จึงจากสวนอุทยานนั้นนั่นแลไปบ้าน
คิดว่า ตั้งแต่เวลาที่เรายังไม่พบเห็นสามีที่รัก เราจักไม่นอนบนที่นอนที่
ประดับตกแต่ง จึงนอนอยู่ที่พื้น. ตั้งแต่นั้นมา นางไม่นุ่งผ้าสาฎกที่
ชอบใจ ไม่บริโภคภัตตาหาร ๒ หน ไม่แต่งตัวของหอมและระเบียบ
ดอกไม้เป็นต้น คิดว่า เราจักแสวงหาพ่อลูกเจ้าด้วยอุบายอย่างใดอย่าง
หนึ่งบ้างแล้วให้เรียกกลับมา จึงให้เชิญพวกคนนักฟ้อนมาแล้วได้ให้ทรัพย์
พันหนึ่ง. เมื่อพวกนักฟ้อนรำกล่าวว่า แม่เจ้า พวกเราจะทำอะไร
ให้บ้าง. นางจึงกล่าวว่า จินเชื่อว่าสถานที่ที่พวกท่านยังไม่ได้ไป ย่อม
ไม่มี ท่านทั้งหลายเมื่อเที่ยวไปยังคามนิคม และราชธานี แสดง
การเล่นฟ้างับเพลงขับบทนี้ขึ้นก่อนทีเดียว ในมณฑลสำหรับแสดง
การเล่น เมื่อจะให้พวกฟ้อนรำศึกษาเอา จึงกล่าวคาถาที่หนึ่ง แล้ว
สั่งว่า เมื่อพวกท่านขับเพลงขับบทนี้ ถ้าหากพ่อลูกเจ้าจักอยู่ในภายใน
บริษัทนั้น เขาก็กล่าวกับพวกท่าน เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกท่านพึง
บอกถึงความที่เราสหายดีแก่เขา แล้วพาเขามา ถ้าเขาไม่มา พวกท่าน
พึงให้เขาส่งข่าวมา ดังนี้แล้วมอบสะเบียงเดินทางให้แล้วส่งพวกนัก
ฟ้อนรำไป. พวกนักฟ้อนเหล่านั้นออกจากนครพาราณสีกระทำการ
เล่นอยู่ในที่นั้น ๆ ได้ไปถึงบ้านปัตจันตคามแห่งหนึ่ง. โจรแม่คนนั้นก็
หนีไปอยู่ในบ้านปัตจันตคามนั้น. พวกนักฟ้อนเหล่านั้น เมื่อจะแสดง
การเล่นในที่นั้น จึงพากันขับร้องเพลงขับบทนี้ก่อนทีเดียวว่า :-

ท่านกอดรัดนางสามาด้วยแขน ในสมัย
ที่อยู่ในกอบขามีสีแดง เธอได้สั่งความไม่มี
โรคนยังท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กณเวเรสุ คือกณวีเรสุ แปลว่า
ดอกขบา. บทว่า ภาณูสุ ได้แก่ สมบูรณ์ด้วยสีแสงแห่งดอกแดงๆ.
บทว่า สามิ ได้แก่ ผู้มีชื่ออย่างนั้น. บทว่า ปิเพติ ความว่า ท่าน
บีบรัด เหมือนคนผู้ประสังข์ร่วมภิรมย์ด้วยกิเลสฤดีสวมากอดอยู่นั้น.
บทว่า ตา ตั ความว่า นางสาวนั้นหาโรคมิได้ แต่ท่านสำคัญว่า
นางตาย จึงกลัวหลบหนีไป นางนั้นได้บอกกล่าว คือแจ้งถึงความ
ที่ตนไม่มีโรค.

โจรได้ฟังเพลงขับนั้นจึงเข้าไปหานักฟ้อนแล้วกล่าวว่า ท่าน
พูดว่า สามายังมีชีวิต แต่เราหาเธอไม่ เมื่อจะเจรจากับนักฟ้อนนั้น
จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ดูก่อนท่านผู้เจริญ ข้าพที่ว่า ลมพึงพัด
ภูเขาไปได้ ใครๆ คงไม่เชื่อถือ ถ้าลมจะพึง
พัดเอาภูเขาไปได้ แม้แผ่นดินทั้งหมดก็พัด
ไปได้ เพราะเหตุไร นางสาวตายแล้ว จะ
สั่งความไม่มีโรคถึงเราได้.

คำที่เป็นค่านั้นมีใจความว่า ท่านนักฟ้อนผู้เจริญ ขาวที่ว่า
ลมพัดเอาภูเขาไปเหมือนหญ้าและใบไม้ นี่ ใคร ๆ คงไม่เชื่อ ถ้าแม่
ลมจะพิงพัดเอาภูเขาไปได้ แผ่นดินแม้ที่หมดก็คงพัดเอาไปได้ ก็ข้อนี้
ใคร ๆ ไม่พึงเชื่อถือเหมือนเราไม่เชื่อข่าวนางสามานัน. บทว่า ยตุธ
ธามา กาลกตา ความว่า นางสามาทำกาละไปแล้ว จะถามความ
ไม่มีโรคถึงเราได้เอง. ถามว่า เพราะเหตุไร จึงไม่เชื่อ? ตอบว่า เพราะ
ธรรมดาคนที่ตายแล้ว จะส่งข่าวสาส์นแก่ใคร ๆ ไม่ได้.

นักฟ้อนได้ฟังคำของโจรนั้นแล้ว จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

นางสามานันยังไม่ตาย และไม่ปรารถนา
ชายอื่น ได้ยินว่า นางจะมีผัวคนเดียว ยังหวัง
เฉพาะท่านเท่านั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตเมว อภิกงฺขติ ความว่า นาง
ไม่ปรารถนาชายอื่น ยังหวัง คือต้องการ ปรารถนาเฉพาะท่านเท่านั้น.

โจรได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า นางจะมีชีวิตอยู่หรือไม่ก็ตาม เรา
ไม่ต้องการนาง แล้วกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า:-

นางสามาได้เปลี่ยนเราผู้ยังไม่เคยเซย
จิตสนิทสนม กับบุรุษที่นางเคยเซยจิตสนิท-
สนมมานาน เปลี่ยนเราผู้ไม่เป็นขาประจำ

กับบุรุษผู้เป็นขาประจำ นางสามาคงจะ
เปลี่ยนบุรุษอื่นแม้กับเราอีก เราจักไปเสีย
จากที่นี่ให้ไกลแสนไกล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสนุตุตฺตํ ได้แก่ ผู้ยังไม่ได้ทำ
การสังสรรค์. บทว่า จิรสฺสณฺฑเตน แปลว่า ผู้ได้ทำการสังสรรค์กัน
มานาน. บทว่า นิมิณี แปลว่า แลกเปลี่ยน. บทว่า อรุวํ ฐเวณ
ความว่า นางสามาได้ให้ทรัพย์หนึ่งพันแก่เจ้าหน้าที่ ผู้รักษาพระนคร
แล้วรับเอาเรามา เพื่อแลกเปลี่ยนเราผู้ไม่เป็นขาประจำกับสามีประจำ
นั้น. บทว่า มยาปิ สามา นิมิเณยฺย อญฺญํ ความว่า นางสามา
พึงแลกเปลี่ยนเอาสามีคนอื่นแม้กับเรา. ด้วยบทว่า อโธ อหํ ฑูตรํ
นี้ โจรกล่าวว่า เราจักไปยังที่ไกลแสนไกลเช่นที่ทำให้เราไม่อาจได้ฟังข่าว
หรือความเป็นไปของนางสามานั้น เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจง
บอกความที่เราจากที่นี่ไปที่อื่นแก่นางสามานั้น เมื่อนักพ่อนเหล่านั้น
เห็นอยู่นั้นแหละ ได้นุ่งผ้าให้กระชับมันแล้วรีบหนีไป.

นักพ่อนทั้งหลายได้ไปบอกอาการกิริยา ที่โจรนั้นกระทำแก่
นางสามานั้น. นาเป็นผู้มีความวิปฏิสารเดือดร้อนใจ จึงยังกาลเวลา
ให้ล่วงไปโดยปกติของตนนั้นแล.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้กระสัน

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 505

ถึงกรรยาเก่า ก็ดำรงอยู่ในโศคาปิตติผล. เศรษฐีบุตร ในครั้งนั้น
ได้เป็นภิกษุรูปนี้ นางสาวาในครั้งนั้นได้เป็นปุณณทุดิยากรรยาเก่า
ส่วนโจรในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาภคเวรชรดก ที่ ๘

๕. ติตติรชาดก

ว่าด้วยบาปที่เกิดจากความงใจ

[๕๗๐] ข้าพเจ้าเป็นอยู่สบายดีหนอ และได้
บริโภคอาหารตามชอบใจ แต่ว่าข้าพเจ้าตั้ง
อยู่ในระหว่างอันตรายแท้ ข้าแต่พระคุณเจ้า
ผู้เจริญ คติของข้าพเจ้าเป็นอย่างไรหนอ.

[๕๗๕] ดูก่อนปักษี ถ้าใจของท่านไม่โน้มไป
เพื่อกรรมอันเป็นบาป บาปย่อมไม่แปร
เปลี่ยนท่านผู้บริสุทธิ์ ไม่ชวนชวายกระทำ
บาปกรรม.

[๕๗๖] นกกระทำเป็นอันมากพากันมาด้วยคิด
ว่า ญาติของเราจับอยู่ นายพรานนกล่อมได้
รับกรรม เพราะอาศัยข้าพเจ้า ใจของข้าพเจ้า
รังเกียจอยู่ในเรื่องนั้น.

[๕๗๗] ถ้าใจของท่านไม่คิดประทุษร้าย กรรม
ที่นายพรานอาศัยท่านกระทำแล้วก็ไม่ติดท่าน
บาปย่อมไม่แปรเปลี่ยนท่านผู้บริสุทธิ์ มีความ
ชวนชวายน้อย.

จบ ติตติรชาดกที่ ๕

อรรถกถาติตฺติรชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัณครโกสัมพี ประทับอยู่ในวทการาม
ทรงปรารภพระราหุลเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
สุสุขํ วต ชีวามิ ดังนี้.

เรื่องราวได้พรรณนาไว้พิสดารแล้วในติปัลลัตตชาดก ในหน
หลังนั้นแล. แต่ในที่นี้ ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันถึงคุณความดี
ของท่านผู้มีอายุนั้น ในโรงธรรมสภาว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
พระราหุลเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา มีความรังเกียจบาปกรรม อดทน
ต่อโอวาท. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้
พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูล
ว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า. จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ราหุลก็เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา
มีความรังเกียจบาปกรรม อดทนต่อโอวาทแล้วเหมือนกัน แล้วทรง
นำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพรหมณ์พอเจริญวัย
แล้ว ก็เรียนศิลปะทั้งปวงในเมืองตักกศิลา แล้วออกบวชเป็นฤๅษี
ในหิมวันตประเทศ ทำอภิญญาและสมาบัติให้บังเกิดแล้วเล่นฌานอยู่
ในโพรสมณอันนารัณรมย์ ได้ไปยังบ้านปัจจันตคามแห่งหนึ่ง เพื่อ
ต้องการเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว. คนทั้งหลาย ในบ้านปัจจันตคาม

นั่นเห็นพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใสจึงให้สร้างบรรณศาลาในป่าแห่งหนึ่งแล้วนิมนต์ให้อยู่ บำรุงด้วยปัจจัยทั้งหลาย. ครั้งนั้นมีนายพรานนกคนหนึ่งในบ้านนั้น จับนกกระทำเป็นนกต่อได้ตัวหนึ่งให้ศึกษาอย่างดีแล้วใส่กรงเลี้ยงไว้. นายพรานนกนั้นนำนกกระทำต่อนั้นไปป่า แล้วจับพวกนกกระทำซึ่งพากันมาเพราะเสียงนกกระทำต่อนั้นเลี้ยงชีวิตอยู่. ครั้งนั้น นกกระทำนั้นคิดว่าญาติของเราเป็นอันมากพากันหนีหายเพราะอาศัยเราผู้เดียว นั้นเป็นบาปของเรา จึงไม่ส่งเสียงร้อง นายพรานนกนั้นรู้ว่านกกระทำต่อนั้นไม่ร้อง จึงเอาแขนงไม้ไผ่ตีศีรษะนกกระทำต่อนั้น. นกกระทำจึงร้องเพราะอาดูรเราร้องด้วยความทุกข์. นายพรานนกนั้นอาศัยนกกระทำนั้น จับนกกระทำทั้งหลายมาเลี้ยงชีวิต ด้วยประการอย่างนี้. ลำดับนั้น นกกระทำนั้นคิดว่า เราไม่มีเจตนาว่า นกเหล่านี้จะตาย แต่กรรมที่อาศัยเป็นไปคงจะถูกต้องเรา เมื่อเราไม่ร้อง นกเหล่านี้ก็ไม่มา ต่อเมื่อเราร้องจึงมา นายพรานนกนี้จับพวกนกที่มาแล้ว ๆ มาเสีย ในข้อนี้ บาปจะมีแก่เราหรือไม่หนอ. จำเดิมแต่นั้น นกกระทำนั้นคิดว่า ใครหนอจะตัดความสงสัยนี้ของเราได้ จึงเที่ยวใคร่ครวญหาบัณฑิตเห็นปานนั้น. อยู่มาวันหนึ่ง พรานนกนั้นจับนกกระทำได้เป็นอันมากบรรจุเต็มกระเช้า คิดว่าจักดื่มน้ำ จึงไปยังอาศรมของพระโพธิสัตว์ วางกรงนกต่อนั้นไว้ในสำนักของพระโพธิสัตว์ ดื่มน้ำแล้วนอนที่พื้นทรายกลับไป. นกกระทำรู้ว่านายพรานนั้นหลับ จึงคิดว่า เราจะถาม

ความสงสัยของเราจะดับสนี่ เมื่อท่านรู้จักได้บอกเรา เมื่อจะถาม
คาบสนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ข้าพเจ้าเป็นอยู่สบายดีหนอ และได้
บริโภคอาหารตามชอบใจ แต่ว่าข้าพเจ้าตั้งอยู่
ในระหว่างอันตรายแท้ ข้าแต่พระคุณเจ้า
ผู้เจริญ คติของข้าพเจ้าเป็นอย่างไรหนอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุตฺตํ วัต ความว่า ข้าแต่ท่าน
ผู้เจริญ ข้าพเจ้าอาศัยนายพรานนกผู้นี้เป็นอยู่สบายดี. บทว่า ลภามิ
เจว ความว่า ข้าพเจ้ายอมได้แม้เพื่อจะบริโภคของควรเคี้ยว ควร
บริโภคตามความชอบใจ. บทว่า ปริปนฺเนว ติฏฺฐามิ ความว่า
ก็แต่ว่า ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ผู้พากันมาแล้ว ๆ ด้วยเสียงของ
ข้าพเจ้า ย่อมหนีหายไปเพราะอันตรายใด ข้าพเจ้าตั้งอยู่ในอันตราย
นั้น. ด้วยบทว่า กา นฺนุ ภนฺเต นี้ นกกระทำถามว่า ท่านผู้เจริญ
คติของข้าพเจ้าเป็นอย่างไรหนอ คือว่า ความสำเร็จผลอะไรจักมีแก่
ข้าพเจ้า.

พระโพธิสัตว์เมื่อจะแก้ปัญหานั้น จึงกล่าวคาถา
ที่ ๒ ว่า :-

ดูก่อนปักขี ถ้าใจของท่านไม่น้อมไป
เพื่อกรรมอันเป็นบาป บาปย่อมไม่แปด

เพื่อนท่านผู้บริสุทธิ์ ผู้ไม่ชวนชวายเป็น

บาปกรรม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปาปสุส** **กมฺมุโน** ความว่า
ถ้าใจของท่านไม่น้อมไปเพื่อประโยชน์แก่บาปกรรม คือไม่โน้มน้อม
เงื้อมไปในการกระทำบาป. บทว่า **อปาวฏสุส** ความว่า เมื่อเป็น
เช่นนั้น บาปย่อมไม่แปดเปื้อน คือไม่ติดท่านผู้ไม่ชวนชวา ย คือ
ไม่ถึงการชวนชวาเพื่อต้องการทำบาปกรรม เป็นผู้บริสุทธิ์ทีเดียว.

นกกระทำได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

นกกระทำเป็นอันมากพากันมาด้วย

คิดว่าญาติของเราจับอยู่ นายพรานนกได้

กระทำกรรม คือปาณาติบาต เพราะอาศัย

ข้าพเจ้า ใจของข้าพเจ้ารังเกียจอยู่ในเรื่องนั้น.

คำที่เป็นคานานัน มีอธิบายว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าข้าพเจ้าไม่
ทำเสีย นกกระทำนี้จะไม่มา แต่เมื่อข้าพเจ้ากระทำเสีย นกกระทำ
จำนวนมากนี้มา ด้วยคิดว่า ญาติของพวกเราจับอยู่ นายพรานจับ
นกกระทำตัวที่มานั้นฆ่าอยู่ ชื่อว่ายอมถูกต้อง คือได้ประสบกรรมคือ
ปาณาติบาตนี้ เพราะอาศัยข้าพเจ้า เพราะฉะนั้น ใจของข้าพเจ้าจึง
รังเกียจคือถึงความรังเกียจอย่างนี้ว่า นายพรานกระทำบาป เพราะ
อาศัยเรา บาปนี้จะมีแก่เราไหมหนอ.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

ถ้าใจของท่านไม่คิดประทุษร้ายใคร

กรรมที่นายพรานอาศัยท่านกระทำแล้วย่อม

ไม่ถูกต้องท่าน บาปกรรมย่อมไม่แปรเปลี่ยน

ท่านผู้บริสุทธิ์ ผู้มีความขวนขวายน้อย.

คำอันเป็นคานานั้น มีอธิบายว่า ถ้าใจของท่านไม่ประทุษร้าย เพราะอาการทำบาปกรรม คือ ไม่น้อมไม่โอน ไม่เอนไปในการทำ บาปกรรมนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น กรรมเมื่อนายพรานอาศัยท่าน กระทำ ย่อมไม่ถูกต้องคือไม่แปรเปลี่ยนท่าน เพราะบาปนั้นย่อมไม่ แปรเปลี่ยน คือย่อมไม่ติดจิตของท่านผู้มีความขวนขวายน้อย คือ ไม่มีความห่วงใยในการทำบาป ผู้เจริญคือผู้บริสุทธิ์ เพราะท่านไม่มีความจงใจในปาณาติบาต.

พระมหาสัตว์ให้ท่านกระทำเข้าใจแล้ว ด้วยประการอย่างนี้ ฝ่ายนกกะนั้นก็ได้เป็นผู้หมดความรังเกียจสงสัย เพราะอาศัย กรรมมหาสัตว์นั้น. นายพรานตื่นนอนแล้วไหว้พระโพธิสัตว์ ถือเอา กรงนกกะทาหลักไป.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง ประชุมชาดกว่า นกกระทำในครั้งนั้น ได้เป็นพระราหุลในบัดนี้ ส่วนพระดาบสในครั้งนั้น ได้เป็นเรวตถาคค ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาติตติรชาดกที่ ๕

๑๐. สุจจชาดก

ว่าด้วยภรรยาที่ดี

[๕๗๘] พระราชาเมื่อไม่พระราชทานภูเขาด้วย
พระวจา นับว่าไม่พระราชทานสิ่งทีควรให้
ง่ายหนอ เมื่อพระราชาพระราชทานอะไรบ้าง
ก็ชื่อว่าได้พระราชทานภูเขาด้วยพระวจา.

[๕๗๙] คนฉลาดทำสิ่งใดก็พูดถึงสิ่งนั้น ไม่ทำ
สิ่งใดก็ไม่พูดถึงสิ่งนั้น บัณฑิตทั้งหลายย่อม
รู้จักคนที่ไม่ทำ ดีแต่พูด.

[๕๘๐] ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอนอบน้อมแด่ฝ่า-
พระบาท พระองค์ทรงประสบความพินาศ
แต่พระทัยของพระองค์ยังทรงยินดีอยู่ใน
สัจจะ พระองค์เชื่อว่าดำรงมั่นอยู่ในสัจจะ
แลธรรม.

[๕๘๑] หญิงใด เมื่อสามีขัดสนก็ขัดสนด้วย
เมื่อสามีมั่งคั่งก็พลอยเป็นผู้มั่งคั่งมีชื่อเสียง
ด้วย หญิงนั้นแหละ นับว่าเป็นยอดภรรยา

ของเขา เมื่อสามิมีเงิน หึงก็ยอมมีเงิน
เหมือนกัน.

จบ สุจจชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาสุจจชาดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ
กณฺฐพิกคนหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า สุจจ วัต
น จจิ ดังนี้.

ได้ยินว่า กณฺฐพิกนั้นคิดว่า จักสะสางหนี้สินในหมู่บ้าน จึงไป
ในหมู่บ้านนั้นพร้อมกับภรรยา ครั้นชำระสะสางแล้วคิดว่า เราจักนำ
เกวียนมาขนไปภายหลัง จึงฝากไว้ในตระกูลหนึ่ง กลับไปยังเมือง
สาวัตถีอีก ได้เห็นภูเขาสูงหนึ่งในระหว่างทาง. ครั้นนั้น ภรรยากล่าว
กะกณฺฐพิกนั้นว่า นาย ถ้าภูเขานี้จะพึงเป็นทองไซ้ ท่านจะให้อะไร
ฉันบ้าง. กณฺฐพิกกล่าวว่า เธอเป็นใคร ฉันจักไม่ให้อะไรเลย. ฝ่าย
ภรณานั้นได้น้อยใจว่า สามิของเรานี้มีหัวใจกระด้างนัก นัยว่า เมื่อ
ภูเขาแม้เดินเป็นทองไปทั้งลูก ก็จักไม่ให้อะไรแก่เราเลย. สามิภรรยา
ทั้งสองนั้นเดินมาใกล้พระเชตวัน คิดว่าจักดื่มน้ำ จึงเข้าไปยังพระ-
วิหารดื่ม. ในเวลาปัจจุสมย์ใกล้รุ่งนั้นแล แม้พระศาสดาก็ทรงได้
เห็นอุปนิสัยแห่งโศคาปตติผลของคนทั้งสองนั้น เมื่อจะทรงรอกอยการ
มา จึงประทับนั่งในบริเวณพระคันธกุฎี ทรงเปล่งพระรัศมีมีพรรณ

๖ ประการ. ฝ่ายสามิภรรยาทั้งสองนั้นดื่มน้ำแล้วก็มาถวายบังคมพระ-
ศาสดาแล้วนั่งอยู่. พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับสามิภรรยาทั้งสอง
นั้น แล้วตรัสถามว่า ท่านทั้งสองไปไหนมา ? สามิภรรยาทั้งสอง
กราบทูลว่า ไปสะสางหนีสินในหมู่บ้านของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า.
พระศาสดาตรัสถามภรรยาของเข่ว่า อุบาสิกา สามิของเธอสองประ-
โยชน์กี่อัฐแห่งเธอ ทำอุปการะแก่เธออยู่หรือ ? ภรรยาภุมมพิกราบ-
ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความสืเนหาในสามินี แต่
สามินีไม่มีความสืเนหาในข้าพระองค์ วันนี้ เมื่อข้าพระองค์เห็นภรรยา
แล้วพูดว่า ถ้าภรรยาคนนี้จะเป็นทอง ท่านจะให้อะไรแก่ฉันบ้าง เขา
กลับพูดว่า เธอเป็นใคร ฉันจักไม่ให้อะไร สามินีนี้เป็นคนมีหัวใจ
กระด้างอย่างนี้ พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า อุบาสิกา ภุมมพิณ
ย่อมกล่าวอย่างนี้เอง แต่เมื่อใด เขานึกถึงคุณความดีนั้นของเธอ
เมื่อนั้น เขาจะให้ความเป็นใหญ่ทั้งหมด อันภรรยาของภุมมพิณ
ทูลอาราธนาว่า ขอพระองค์จงตรัสบอกเถิด พระเจ้าข้า จึงทรงนำ
เอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์ผู้สำเร็จราชกิจทั้งหมดของพระ-
เจ้าพรหมทัตนั้น. อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาทรงเห็นพระราชโอรส
ยังที่เฝ้า ทรงดำริว่า ลูกคนนี้คงจะทรยศประทุษร้ายในฝ่ายในของเรา
จึงรับสั่งให้เรียกพระราชโอรสนั้นมาแล้วตรัสว่า ลูกรัก トラบเท่าที่

พ่อยังมีชีวิตอยู่ เจ้าอย่าได้อยู่ในพระนคร จงอยู่ในที่อื่น เมื่อพ่อ
ล่วงลับไปแล้วจึงค่อยครองราชสมบัติ. พระโอรสรับพระบัญชาแล้ว
ถวายบังคมพระราชบิดาพร้อมกับพระเชษฐภคินี ออกจากพระนครไป
ยังชายแดน สร้างบรรณศาลาอยู่ในป่า ยังพระชนมชีพให้เป็นอยู่
ด้วยมูลผลาผลในป่า. จำเนียรกาลนานมา พระราชาเสด็จสวรรคต
อุปราชราชโอรสตรวจดูนักขัตฤกษ์ รู้ว่าพระราชาผู้พระบิดานั้น
สวรรคตแล้ว จึงมายังพระนครพาราณสี ในระหว่างทางได้เห็นภูเข
ลูกหนึ่ง. ลำดับนั้น พระชายาตรัสกะพระราชโอรสนั้นว่า ข้าแต่เพ
งเจ้าจะเป็นทอง พระองค์จะประทานอะไรแก่หม่อมฉันบ้าง.
พระราชโอรสตรัสว่า เธอเป็นใคร ฉันจักไม่ให้อะไรเลย. พระชาย
านั้นได้น้อยพระทัยว่า เราไม่อาจละทิ้ง เพราะความเสน่หาในพระ
สวามีนี้ จึงเข้าไปสู่ป่าด้วย แต่พระสวามีนี้ตรัสอย่างนี้ เป็นผู้มีพระทัย
กระด้างยิ่งนัก พระสวามีนี้ได้เป็นราชาแล้ว จักไม่กระทำความดีงาม
แก่เรา. พระราชโอรสนั้นเสด็จมาแล้วดำรงอยู่ในราชสมบัติ จึงทรง
ตั้งพระชานันไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี ได้ประทานเพียงยศนี้เท่านั้น
ส่วนการนับถือยกย่องที่ยิ่งขึ้นไป ไม่มี แม้ความที่พระนางมีอยู่ ก็ไม่
ทรงสนพระทัย. พระโพธิสัตว์คิดว่า พระเทวีนี้มีอุปการะแก่พระราช
าฉันมิได้คำนึงถึงความลำบากได้เสด็จอยู่ในป่าด้วย แต่พระราชานี้มิได้
ทรงคำนึงถึงพระเทวีนี้เลย เทียวอภิรมย์อยู่กับนางสนมอื่นๆ เราจัก
กระทำโดยประการที่พระเทวีนี้ได้อริยยศทั้งปวง วันหนึ่ง จึงเข้าไป

เฝ้าพระเทวินันแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่มหาเทวี ข้าพระองค์ไม่ได้แม่
แต่ก่อนข้าจากสำนักของพระองค์ เพราะเหตุไร ? พระองค์จึงทรงละ
เลยข้าพระองค์ มีน้ำพระทัยกระด้างยิ่งนัก. พระเทวินันตรัสว่า ดู-
ก่อนพ่อ ถ้าตัวเราได้ เราก็จะให้ท่านบ้าง แต่เราเมื่อไม่ได้ จักให้ได้
อย่างไร จนบัดนี้ แม้พระราชาก็มิได้ประทานอะไรเลยแก่เรา ดูก่อน
พ่อ ในระหว่างทาง เมื่อเรากล่าวว่า เมื่อภูเขานี้เกิดเป็นทอง พระองค์
จักประทานอะไรหม่อมฉันบ้าง พระราชานั้นยังตรัสว่า เธอเป็นใคร
ฉันจักไม่ให้อะไรเลย แม้ของที่บริจาคได้ง่าย ๆ พระองค์ก็ไม่ทรงบริ-
จาคเลย. พระโพนิตัวกราบทูลว่า ก็พระองค์จักอาจตรัสเรื่องนี้ใน
สำนักของพระราชาก็ได้ ? พระเทวีตรัสว่า ทำไมฉันจักไม่อาจเล่าพ่อ.
พระโพนิตัวกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้น ข้าพระองค์อยู่ในสำนักของ
พระราช จักทูลถามพระองค์พึงตรัสขึ้นเถิด. พระเทวีรับว่า ได้ซิพ่อ.
ในเวลาที่พระเทวีเสด็จไปยังที่เฝ้าพระราช แล้วประทับยืนอยู่ พระ-
โพนิตัวกราบทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพระองค์ไม่ได้แม่อะไร ๆ
จากสำนักของพระองค์เลยมิใช่หรือ ? พระเทวีตรัสว่า พ่ออำมาตย์
เราเมื่อได้จึงจะให้ท่าน เราเองก็ไม่ได้อะไรเลย บัดนี้ แม้พระราช
ก็จักประทานอะไรแก่เราบ้าง เพราะว่าในเวลาจากป่า พระราช
นั้นทรงเห็นภูเขาสูงหนึ่ง เมื่อเราทูลว่า ถ้าภูเขานี้จะเป็นทอง พระองค์
จะประทานอะไรแก่หม่อมฉันบ้าง พระองค์ยังตรัสว่า เธอเป็นใคร
ฉันจักไม่ให้อะไรเลย แม้ของที่สละได้ง่าย พระองค์ก็ไม่ทรงเสียด

เมื่อจะทรงแสดงเนื้อความนี้ จึงตรัสคาถาที่ ๑ ว่า :-

พระราชามือไม่พระราชทานภูเขาด้วย
พระวาจา ชื่อว่าไม่ทรงสละสิ่งไม่ควรสละได้
ง่าย เมื่อพระราชนั้นพระราชทานอะไรบ้าง
ก็ชื่อว่าได้พระราชทานภูเขาด้วยพระวจา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สูจขั วต ความว่า ชื่อว่าไม่
ทรงสละแม้สิ่งที่อาจสละได้โดยง่าย. บทว่า อทท^๑ ได้แก่ ไม่พระ-
ราชทานภูเขาแม้ด้วยสักว่าพระดำรัส. บทว่า กิณฺณิ ตสฺส จนฺ-
ตสฺส^๒ ความว่า เมื่อพระราชนั้นผู้อื่นเราทูลขอแล้วได้ทรงสละภูเขา
นั้น ชื่อว่าได้ทรงสละอะไรบ้าง. บทว่า วาจา อทท^๒ ปพฺพตฺติ
ความว่า ถ้าพระราชนั้นเราทูลขอแล้วได้พระราชทานภูเขานั้น ซึ่ง
แม้เป็นทองตามคำพูดของเรา ด้วยพระวจา คือ ได้พระราชทานด้วย
เพียงสักว่าพระดำรัส. พระราชาได้ทรงสดับดังนั้น จึงตรัสคาถาที่ ๒ ว่า :-

บัณฑิตกระทำสิ่งใด ฟังพูดสิ่งนั้น ไม่
กระทำสิ่งใด ไม่ฟังพูดสิ่งนั้น บัณฑิตทั้งหลาย
ย่อมกำหนดรู้คนที่ไม่ทำดีแต่พูด.

๑. ม. อจฺจนฺตสฺส. ๒. ม. อทท.

คำอันเป็นคานานี้มีใจความว่า ก็คนที่**เป็นบัณฑิต**กระทำสิ่งใด ด้วยกาย พึงพูดถึงสิ่งนั้นด้วยวาจา แม้สิ่งใดไม่ได้กระทำ ก็ย่อมไม่พูดถึงนั้น. อธิบายว่า ประสงค์จะให้ก็ควรพูดว่าจะให้ เมื่อไม่ประสงค์จะให้ก็ไม่ควรพูดว่าจะให้. เพราะเหตุไร ? เพราะบุคคลใด แม้พูดว่าจักให้ ภายหลังกลับไม่ให้ บัณฑิตทั้งหลายย่อมกำหนดรู้บุคคลนั้นว่าไม่ทำ ดีแต่พูดเท็จอย่างเดียว. อธิบายว่า บุคคลกล่าวแต่เพียงคำพูดว่าเราจักให้ แต่ไม่ได้ให้ ก็แต่ว่าสิ่งใดถึงแม้จะไม่ได้ให้ด้วยกาย เป็นแต่ให้ด้วยสัทวาจาพูดเท่านั้น สิ่งนั้นชื่อว่าจักเป็นอันได้ก่อนทีเดียว บัณฑิตทั้งหลายย่อมรู้ว่าบุคคลนั้นเป็นผู้กล่าวเท็จด้วยประการดังกล่าวนี้ แต่คนเขลาทั้งหลายย่อมยินดีชอบใจโดยสักแต่คำพูดเท่านั้น.

พระเทวีได้ทรงสดับดังนั้น จึงประคองอัญชลีแล้วตรัสคาถาที่ ๓ ว่า :-

ข้าแต่พระราชนุตร ขอความนอบน้อม

จงมีแต่พระองค์ พระองค์ทรงประสพความ

พินาศ แต่พระทัยยังทรงยินดีอยู่ในสัจจะ

พระองค์ชื่อว่าดำรงมั่นอยู่ในวิสัจ และ

สภาวะธรรม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สจฺเจ ฆมฺเม** ได้แก่ ในวิสัจจะ และสภาวะธรรม. บทว่า **พฺยสนํ ปติโต** ความว่า พระทัยของ

พระองค์แม้จะถึงความพินาศ กล่าวคือถูกจับไล่จากแคว้นแคว้น ก็ยัง
ทรงยินดีอยู่ เฉพาะในสังฆธรรม.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังพระเสาวณีของพระเทวี ผู้ตรัสคุณความดี
ของพระราชาอยู่อย่างนั้น เมื่อจะประกาศคุณความดีของพระเทวินั้น
จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

หญิงใด เมื่อสามีขัดสน ก็ขัดสนด้วย
เมื่อสามีมั่งคั่ง ก็พลอยมั่งคั่งมีชื่อเสียงด้วย
หญิงนั้นแหละ นับว่าเป็นยอดภรรยาของเขา
เมื่อสามีมีเงิน หญิงภรรยาก็ย่อมมีเงินเหมือน
กัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กิตติมา ความว่า เพียบพร้อม
ด้วยเกียรติ. บทว่า สา หิสุส ปรมา ความว่า หญิงใดในเวลา
สามีเป็นคนยากจน แม้ตนเองเป็นคนยากจนก็ไม่ละทิ้งสามีนั้น. บทว่า
อทุมมสุส ความว่า ในเวลาสามีมั่งคั่ง ก็เป็นคนมั่งคั่ง อนุวรรต
ตามสามี เป็นผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย. หญิงนั้นแหละ เชื่อว่าเป็นภรรยา
ชั้นยอดเยี่ยมของเขา. บทว่า สหิรัณฺณสุส ความว่า ก็เมื่อสามีมีเงิน
ตั้งอยู่ในความเป็นใหญ่ หญิงภรรยาทั้งหลายก็ย่อมมีเงินด้วย ไม่น่า
อศรรยเลย.

ก็แหละ พระโพธิสัตว์ครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงกล่าวคุณ

ความดีของพระเทวีว่า ข้าแต่มหाराชา พระเทวีนี้ เวลาเมื่อพระองค์มีความทุกข์ ก็ทรงเป็นผู้ร่วมทุกข์อยู่ในป่า ควรจะทรงกระทำความยกย่องพระเทวีนี้. พระราชาทรงระลึกถึงคุณความดีของพระเทวี เพราะคำพูดของพระโพธิสัตว์นั้น จึงตรัสว่า ดูก่อนบัณฑิต เราระลึกถึงคุณของพระเทวีได้ เพราะถ้อยคำของท่าน จึงพระราชทานอิสริยยศทั้งปวงแก่พระเทวีนั้น แล้วตรัสว่า เธอทำให้ฉันระลึกถึงคุณความดีของพระเทวี จึงได้พระราชทานสักการนับถืออย่างใหญ่หลวงแก่พระโพธิสัตว์.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศสัจจะแล้วประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ผัวและเมียทั้งสองได้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล. พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้เป็นกณฺฐพินี พระเทวีในครั้งนั้น ได้เป็นอุบาสิกานี ส่วนอำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสุขชาดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปุจฉันทชาดก ๒. กัสสปมันทียชาดก ๓. ชันดิวาทิ-
ชาดก ๔. โลหกุมภีชาดก ๕. มังสชาดก ๖. สสปีณทิตชาดก
๗. มคโรทนชาดก ๘. กณเวรชาดก ๙. ศิคุติรชาดก ๑๐. สุจจช-
ชาดก.

จบ ปุจฉันทวรรคที่ ๒

๓. กุฎิพุทธกวรรค

๑. กุฎิพุทธชาดก

ว่าด้วยลิงกับนกขมิ้น

[๕๘๒] ดูก่อนวานร ศีรษะ มือและเท้าของ
ท่านเหมือนของมนุษย์ เออก็เพราะเหตุไร
หนอ ท่านจึงไม่มีเรือนอยู่.

[๕๘๓] ดูก่อนนกขมิ้น ศีรษะ มือและเท้า
ของเราเหมือนของมนุษย์ก็จริง แต่ปัญญาที่
บัณฑิตกล่าวว่าประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ของ
เราไม่มี.

[๕๘๔] ผู้มีจิตไม่มั่นคง มีจิตกลับกลอก มัก
ประทุษร้ายมิตร มีปกติไม่ยั่งยืนเป็นนิจ
ย่อมไม่มีความสุข.

[๕๘๕] ท่านจงสร้างอนุภาพขึ้น เปลี่ยนปกติ
เดิมเสียเถิด ดูก่อนวานร ท่านจงสร้าง
กระท่อมไว้ป้องกันความหนาว และลมเถิด.

จบ กุฎิพุทธชาดกที่ ๑

อรรถกถาอุทฺตงฺกวรรคที่ ๓

อรรถกถาอุทฺตงฺกชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุหนุ่มผู้เฝ้าบรรณศาลาของพระมหากัสสปเถระ จึงตรัสพระธรรม-
เทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า มนุสฺสสุเสว เต สีสํ ดังนี้.

เรื่องตั้งขึ้นในนครราชคฤห์. ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระเถระ
อาศัยนครราชคฤห์อยู่ในอรัญญิกภูมิ ภิกษุหนุ่ม ๒ รูป การทำการ
อุปัฏฐากพระเถระ ในภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งเป็นผู้มีอุปการะ
แก่พระเถระ ส่วนอีกรูปหนึ่งเป็นผู้ว่ายาก กระทำกิจวัตรที่ภิกษุนอกนี้
กระทำ ให้เป็นเสมือนตนกระทำ เมื่อภิกษุนั้นต้งน้ำบ้วนปากเป็นต้น
ตนเองไปยังสำนักของพระเถระ ให้อ้วแล้วกล่าวว่า ท่านขอรับ น้ำ
กระผมต้งไว้แล้ว ขอท่านจงล้างหน้าเถิดขอรับ เมื่อบริเวณกุฏิอันภิกษุ
นั้นลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ปิดกวาดไว้แล้ว ในเวลาพระเถระออกมา ตนเอง
บริหารข้างโน้นข้างนี้ กระทำบริเวณทั้งสิ้นให้เป็นเสมือนตนปิดกวาด
ไว้. ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยวัตรคิดว่า พระหัตถ์คือรูปนี้ กระทำกิจวัตร
ที่เรากระทำให้เป็นเสมือนตนกระทำ เราจักกระทำความของพระ
หัตถ์คือนี้ให้ปรากฏ. เมื่อภิกษุหัตถ์คือนั้นฉันในภายในบ้านแล้วมานอน
บนเตียงของตนเองนั้นแหละ ผู้ภิกษุสมบูรณ์ด้วยวัตรจึงต้มน้ำสำหรับ
อาบให้ร้อนแล้ววางไว้หลังซุ้ม. แล้วต้งน้ำอื่นประมาณกึ่งทะนานไว้

บนเตา. ภิกษุหัวค้อนอกนี้ตื่นนอนแล้วมา เห็นไอน้ำพลุ่งขึ้นจึงคิดว่า
ภิกษุนั้นจกค้อน้ำให้เดือดแล้วตั้งไว้ในช้อน จึงไปยังสำนักของพระเถระ
แล้วกล่าวว่า ท่านขอรับกระผมตั้งน้ำไว้ในช้อนสำหรับอาบแล้ว ขอ
นิมนต์อาบเถิด. พระเถระกล่าวว่า จกอาบ แล้วมาพร้อมกับภิกษุ
หัวค้อนั้น ไม่เห็นน้ำในช้อนจึงถามว่า น้ำอยู่ที่ไหน น้ำอยู่ที่ไหน ?
ภิกษุนั้นจึงรีบไปยังโรงไฟ หย่อนกระบวยลงในภาชนะเปล่า กระบวย
กระทบพื้นภาชนะเปล่งเสียงดังพระ ตั้งแต่นั้นมาภิกษุนั้นจึงมีชื่อว่า
อุพุกกัฏทกะ. ขณะนั้น ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยวัตรจึงนำน้ำมาจาก
หลังช้อนแล้วกล่าวว่า อาบเถิด ท่านขอรับ. พระเถระอาบน้ำแล้ว
ราพึงอยู่ ได้รู้ว่าพระอุพุกกัฏทกะเป็นคนหัวค้อน จึงโอวาท
พระอุพุกกัฏทกะนั้นผู้มายังเถระอุปัฏฐากในตอนเย็นว่า ผู้มีอายุ
ธรรมดาสมณะกล่าวสิ่งที่ตนทำเท่านั้นว่าเราทำ จึงควร กล่าวโดย
ประการอื่นไป ย่อมเป็นสัมปชานมุสาวาท กล่าวเท็จทั้ง ๆ ที่รู้
ตั้งแต่นี้ไปเธออย่าได้การทำกรรมเห็นปานนี้. พระอุพุกกัฏทกะนั้น
โกรธพระเถระ. วันรุ่งขึ้น จึงไม่เข้าบ้านเพื่อบิณฑบาตกับพระเถระ.
พระเถระจึงเข้าไปบิณฑบาตพร้อมกับภิกษุนอกนี้. ฝ่ายพระอุพุกก-
กัฏทกะได้ไปยังตระกูลอุปัฏฐากของพระเถระ เมื่อเขากล่าวว่า
พระเถระไปไหนขอรับ จึงกล่าวว่า พระเถระนั่งอยู่ในวิหาร
นั้นแหละ เพราะไม่ผาสุก เมื่อเขากล่าวว่า ได้อะไรจึงจะควรขอรับ
จึงกล่าวว่า ท่านจงให้สิ่งนี้และสิ่งนี้ แล้วถือเอาไปยังที่พอใจของตน

ฉันแล้วจึงได้ไปยังวิหาร. วันรุ่งขึ้น พระเถระไปยังตระกูลนั้นแล้วนั่ง.
คนทั้งหลายจึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าไม่มีความผาสุกหรือ
ได้ยินว่า เมื่อวานท่านนั่งอยู่แต่ในวิหารเท่านั้น พวกกระผมส่งอาหาร
ไปถวายกะมือภิกษุหนุ่มชื่อนั้น พระผู้เป็นเจ้าบริโภคอาหารแล้วหรือ.
พระเถระได้นิ่งเสีย กระทำกตกิจแล้วไปยังวิหาร เรียกพระอุพุก-
กัศทกะผู้มาในเวลาบำรุงพระเถระในเวลาเย็นแล้วกล่าวว่า อากุโส-
ได้ยินว่า เธอขอในตระกูลชื่อนั้นในบ้านชื่อนั้นว่า การได้สิ่งนี้
และสิ่งนี้ ย่อมควรแก่พระเถระแล้วบริโภคเสียเอง แล้วกล่าวว่า
ฉันเชื่อว่าการขอย่อมไม่ควร เธออย่าประพศิอนาจารเห็นปานนี้อีก.
พระอุพุกกัศทกะผูกความอาฆาตในพระเถระ ด้วยเหตุมีประมาณ
เท่านี้ คิดว่า แม้เมื่อวานนี้ พระเถระนี้ก็กระทำความทะเลาะกับเรา
เพราะอาศัยเหตุสักว่าน้ำ มาบัดนี้ท่านอดกลั้นไม่ได้ว่า เราบริโภคกต
กำมือหนึ่งในเรือนป้องพวกอุปัฏฐากของท่าน จึงกระทำการทะเลาะอีก
เราจักรู้จักที่ควรทำแก่พระเถระนี้ วันรุ่งขึ้น เมื่อพระเถระเข้าไป
บิณฑบาต จึงถือไม้ฆ้อนทุบภาชนะเครื่องใช้ทั้งหลาย เผาบรรณศาลา
แล้วหลบหนีไป. พระอุพุกกัศทกะนั้น ยังมีชีวิตอยู่แล เป็นมนุษย์
เพียงดังเปรต ผอมโซ กระทำกาละแล้วได้บังเกิดในอเวจีมหานรก.
อนาจารนั้นที่พระอุพุกกัศทกะนั้นกระทำได้ปรากฏไปในท่ามกลาง
มหาชน. ครั้งนั้น ภิกษุพวกหนึ่งจากกรุงราชคฤห์มานครสาวัดดี
เก็บบาตรจีวรไว้ในที่ที่เป็นสภาคัน ณ ที่ที่มาถึง แล้วไปยังสำนัก

ของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่. พระศาสดาทรงกระทำ
ปฏิสันถารกับภิกษุเหล่านั้นแล้วตรัสถามว่า พวกเธอมาแต่ไหน ?
ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า มาจากกรุงราชคฤห์ พระเจ้าข้า. พระ-
ศาสดาตรัสถามว่า ใครเป็นอาจารย์ให้โอวาทในที่นั้น. ภิกษุเหล่านั้น
กราบทูลว่า พระมหากัสสปเถระ พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสถามว่า
กัสสปเป็นสุขสบายดีหรือไม่. ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า
พระเถระเป็นสุขสบายดี แต่สัทธวัหาริกของท่านโกรธในโอวาทที่
ท่านให้ แม้เมื่อพระเถระเข้าไปเพื่อบิณฑบาต ก็ถือไม้ฉ้อนทุบภาชนะ
เครื่องใช้ทั้งหลายเผาบรรณศาลาของพระเถระ แล้วหลบหนีไป.
พระศาสดาใช้ทรงสดับดังนั้นจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย การเที่ยวไป
ผู้เดียวเท่านั้นแห่งกัสสป ประเสริฐกว่าการเที่ยวไปกับคนพาลเห็น
ปานนี้ แล้วตรัสพระคาถาในพระธรรมบทนี้ว่า :-

บุคคลเมื่อจะเที่ยวไป ถ้าไม่ประสบคน
ที่ดีกว่า หรือคนเช่นกับตน พึงทำการเที่ยว
ไปผู้เดียวให้มันไว้ เพราะความเป็นสหายใน
คนพาลย่อมไม่มี.

ก็แหละ ครั้นตรัสคาถานี้แล้ว จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย
เหล่านั้นมาตรัสอีกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เป็นผู้ประทุษร้าย
กุฎีในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้เป็นผู้ประทุษร้าย
กุฎีมาแล้วเหมือนกัน และข่อมโกรธผู้ให้โอวาทแต่ในบัดนี้เท่านั้น

ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็โกรธแล้วเหมือนกัน อันภิกษุเหล่านั้น
ทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดนกขมิ้น เจริญวัย
แล้ว. กระทำรังฝนร่ำรดไม่ได้เป็นที่ชอบใจของตน อยู่ในหิมวันต-
ประเทศ ครั้นนั้น ลิงตัวหนึ่ง เมื่อฝนตกไม่ขาดเม็ดในฤดูฝน ถูก
ความหนาวบีบคั้น นั่งก่อดินอยู่ในที่ไม่ไกลพระโพธิสัตว์. พระโพธิ-
สัตว์เห็นลิงนั้นลำบากอยู่อย่างนั้น เมื่อจะเจรจากับลิงนั้น จึงกล่าว
คาถาที่ ๑ ว่า:-

ดูก่อนวานร ศีรษะ มือ และเท้าของ
ท่านเหมือนของมนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนั้น
เพราะเหตุไรหนอ เรือนของท่านจึงไม่มี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วณฺเณน แปลว่า เพราะเหตุ.
ด้วยบทว่า อการํ นี้ นกขมิ้นถามว่า เพราะเหตุไร เรือนเป็นที่อยู่
อาศัยของท่านจึงไม่มี.

วานรได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

ดูก่อนนกขมิ้น ศีรษะ มือและเท้า
ของเราเหมือนของมนุษย์ก็จริง แต่ปัญญาที่
บัณฑิตกล่าวว่าประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ของ
เราไม่มี.

ในคานานั้น ลิงเรียกกันนั้นโดยชื่อว่า ลิงคิละ. บทว่า

ยาหุ เสฏฐา มนุสฺเสสุ ความว่า วิจารณปัญญาของเรา ที่บัณฑิต
ทั้งหลายกล่าวว่าประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ย่อมไม่มี ศีรษะ มือ เท้า
และกำลังกายเป็นต้น ไม่เป็นประมาณในโลก วิจารณปัญญาเท่านั้น
ประเสริฐสุด วิจารณปัญญานั้น ไม่มีแก่เรา เพราะฉะนั้น เรือน
ของเราจึงไม่มี.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าว ๒ คานานอกนี้ว่า :-

ผู้มีจิตไม่มั่นคง มีจิตกลับกลอกมัก

ประทุษร้ายมิตร มีปกติไม่ยั่งยืนเป็นนิจ

ย่อมไม่มีความสบาย.

ท่านจงสร้างอนุภาพขึ้นเถิด จงเปลี่ยน

ปกติเดิมเสียเถิด ดูก่อนกระปิ ท่านจงสร้าง

กระท่อมไว้ป้องกันความหนาวและลมเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนวญฺจิตฺตํ ได้แก่
ผู้มีจิตไม่ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว. บทว่า ทฺวํ ปกฺติํ แปลว่า ผู้มีปกติ
ประทุษร้ายมิตร. บทว่า อทฺฐวสฺสํ ได้แก่ ผู้รักษาปกติไว้
ตลอดทุกกาลไม่ได้. บทว่า โส กรสฺसानุภาวํ ตํ ความว่า
ดูก่อนลิงผู้สหาย ท่านนั้นจงอาศัยอนุภาพ คือกำลังสร้างขึ้น เพื่อ
ทำปัญญาให้เกิดขึ้น. บทว่า วิทฺวตฺตํ สลฺลํ ความว่า ท่านจง

กล่าวถึงความปกติ คือ ความเป็นผู้รู้สึกเสีย จงเป็นผู้มีศีล. บทว่า
ภูฏิกิ ความว่า ท่านจงกระทำกระท่อมคือรัง ได้แก่เรือนเป็นที่อยู่
หลังหนึ่งของตน อันสามารถป้องกันความหนาวและลม.

ลึงคิดว่ อันดับแรก เจ้านกนี้บริภาษเรา เพราะความที่ตน
จับอยู่ในที่ที่ฝนไม่ร่วรด เราจักไม่ให้มันจับอยู่ในรังนี้ ลำดับนั้น
มันมีความประสงค์จะจับพระโพธิสัตว์ จึงโลดเล่นมา. พระโพธิสัตว์
จึงบินไปในที่อื่น ลึงจึงทำลายรังกระทำให้ละเอียดเป็นจุนฉุนวิจุน
แล้วหลีกไป.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ลึงในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้เผากุฎิในครั้งนี้ ส่วน
นกขมิ้นในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาภูฏิกุสชาดกที่ ๑

๒. ทุทททายชาดก

ว่าด้วยพวกกระต่ายตื่นตูม

[๕๘๖] ขอความเจริญจงมีแก่ท่าน ข้าพเจ้าอยู่
ในประเทศใด ประเทศนั้นทำเสียงว่าทุททุทะ
แม้ข้าพเจ้าเองก็กลัวเสียงลั่นนั้นว่า อะไรทำ
ให้เกิดเสียงว่าทุททุทะ.

[๕๘๗] กระต่ายได้ยินผลมะตูมสุกหล่นมีเสียง
ว่า ทุททุทะ ก็วิ่งหนีไป หมูเนื้อได้ฟังถ้อยคำ
ของกระต่ายแล้ว พวกมันตกใจวิ่งหนีไปด้วย.

[๕๘๘] คนเหล่าใดมักเชื่อตามเสียงคนอื่น ยัง
ไม่ทันได้ถึงร่องรอยแห่งวิญญูญาณเลย คน
เหล่านั้นนับว่าเป็นพาล มีความประมาทเป็น
อย่างยิ่ง ดีแต่เชื่อผู้อื่น.

[๕๘๙] ส่วนคนเหล่าใดสมบูรณ์ด้วยศีล ด้วย
ปัญญา ยินดีในความสงบ คนเหล่านั้นนับ
ว่าเป็นบัณฑิต จดเว้นความชั่วห่างไกล ย่อม
ไม่เชื่อคนอื่นเลย.

จบ ทุทททนายชาดกที่ ๒

อรรถกถาททภายชาดก ที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภพวก
อัญญเดียรถีย์ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ททภายติ
ภททเหตุ ดังนี้.

ได้ยินว่า เดียรถีย์ทั้งหลายสำเร็จการนอนบนที่นอนหนาม
เผาทำให้ร้อนห่าประการ ประพฤติมิฉลาดจะมีประการต่างๆ อยู่ใน
ที่นั่น ณ ที่ใกล้พระวิหารเชตวัน ครั้นนั้น ภิกษุมาร่วมด้วยกันเที่ยว
บิณฑบาต ในนครสาวัตถีแล้วพากันมายังพระวิหารเชตวัน ในระหว่าง
ทาง ได้เห็นเดียรถีย์เหล่านั้น จึงพากันไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถาม
ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญสาระแก่นสารในการสมาทานวัตรของสมณ-
พราหมณ์ผู้เป็นอัญญเดียรถีย์ มีอยู่หรือพระเจ้าข้า? พระศาสดา
ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แก่นสารหรือความพิเศษในการสมาทาน
วัตรของพวกอัญญเดียรถีย์เหล่านั้น ย่อมไม่มีเลย เพราะวัตรนั้น เมื่อ
เลือกเฟ้นสอบสวนเข้า ก็เป็นเช่นกับทางแห่งภาคพื้นเต็มไปด้วยหยากเขื่อ
และเหมือนกระด้ายกล้วยเสี่ยงกีกก้อง อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายย่อมไม่ทราบความที่วัตร
นั้นเป็นเสมือนกระด้ายกล้วยเสี่ยงกีกก้อง ขอพระองค์จงตรัสบอก
เถิด พระเจ้าข้า จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

๑. ในบาลีเป็น ททภายชาดก.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกามนิคราชสีห์ เจริญวัยแล้ว อาศัย
อยู่ในป่า. ก็ในครั้งนั้น มีดงตาลปนกับมะตูมอยู่ที่ใกล้ทะเลด้านทิศ
ตะวันตก. ในดงตาลนั้น มีกระต่ายตัวหนึ่งอยู่ภายใต้กอตาลกอหนึ่ง
ใกล้โคนต้นมะตูม. วันหนึ่ง กระต่ายนั้นเที่ยวหาอาหารแล้วมานอน
อยู่ใต้ใบตาล จึงคิดว่า ถ้าแผ่นดินนี้ถล่ม เราจักไปที่ไหนหนอ. ขณะ
นั้นเอง ผลมะตูมสุกผลหนึ่งหล่นลงบนใบตาล. เพราะเสียงใบตาลนั้น
กระต่ายนั้นจึงคิดว่า แผ่นดินถล่มแน่ จึงกระโดดหนีไปไม่เหลียวหลัง
กระต่ายตัวอื่นเห็นกระต่ายตัวนั้นกลัวภัยคือความตายซึ่งกำลังรีบหนี
ไป จึงถามว่า แน่ผู้เจริญ ท่านกลัวอะไรเหลือเกินจึงหนีมา กระต่าย
นั้นกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ อย่ามัวถามเลย. กระต่ายนั้นวิ่งตามไปข้างหลัง
พร้อมกับร้องถามว่า ผู้เจริญ ท่านกลัวอะไรหรือ. กระต่ายนอกนี้ไม่
เหลียวมามองเลยกล่าวว่า แผ่นดินถล่มที่นั่น. แม้กระต่ายตัวนั้นก็วิ่ง
ตามหลังกระต่ายตัวที่บอกนั้นไป. เมื่อเป็นอย่างนั้น กระต่ายตัวอื่น
ได้เห็นดังนั้นก็วิ่งตาม ๆ กันไป รวมความว่า กระต่ายตั้งพันตัวรวม
กันหนีไป. มฤคแม่พวกหนึ่ง เห็นกระต่ายเหล่านั้นก็ร่วมหนีไปด้วย.
สุกรพวกหนึ่ง ระมัดพวกหนึ่ง กระบือพวกหนึ่ง โคพวกหนึ่ง แรด
พวกหนึ่ง พยัคฆ์พวกหนึ่ง ลีหะพวกหนึ่ง ช้างพวกหนึ่ง เห็นเข้า
ก็ถามว่า นี่อะไรกัน เมื่อสัตว์เหล่านั้นกล่าวว่า ที่นั่น แผ่นดินถล่ม
จึงหนีไปด้วย. เนื้อที่ประมาณโยชน์หนึ่ง ได้มีหมู่พวกสัตว์ดิรัจฉาน

ขึ้นโดยลำดับ ด้วยอาการอย่างนี้. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เห็นพวก
สัตว์นั้นกำลังหนีอยู่ จึงถามว่านี่อะไรกัน ครั้นได้ฟังว่า ที่นั่น แผ่นดิน
ถล่ม จึงคิดว่า ธรรมดาแผ่นดินถล่ม ย่อมไม่มีในกาลไหน ๆ สัตว์
เหล่านั้นจักเห็นอะไรบางอย่างเป็นแน่ ก็เมื่อเราไม่ช่วยขนขวาย
สัตว์ทั้งปวงจักพินาศนิบาต เราจักให้ชีวิตแก่สัตว์เหล่านั้น ครั้นคิด
แล้ว จึงล่องหน้าไปยังเชิงเขาด้วยกำลังราชสีห์ แล้วบันลือสีหนาทขึ้น
๓ ครั้ง ณ เชิงภูเขานั้น. สัตว์เหล่านั้นถูกความกลัวราชสีห์คุกคาม
จึงได้หันกลับมาขึ้นเป็นกลุ่มกันโดยถามกันว่า อะไรกัน. ราชสีห์ได้
เข้าไปในระหว่างสัตว์เหล่านั้นแล้วถามว่า พวกท่านหนีเพื่ออะไรกัน ?
สัตว์เหล่านั้นกล่าวว่า แผ่นดินถล่ม. ราชสีห์ถามว่า ใครเห็นแผ่นดิน
ถล่ม ? สัตว์เหล่านั้นกล่าวว่า ช้างรู้. ราชสีห์จึงถามช้าง เป็นต้นไป.
ช้างเหล่านั้นกล่าวว่า พวกข้าพเจ้าไม่รู้ พวกสีหะรู้. แม้สีหะทั้งหลาย
ก็กล่าวว่า พวกข้าพเจ้าไม่รู้ พยัคฆ์ทั้งหลายรู้. แม้พยัคฆ์ทั้งหลายก็
กล่าวว่า พวกข้าพเจ้าไม่รู้ แรดทั้งหลายรู้. แม้แรดทั้งหลายก็กล่าวว่า
พวกโครู้. แม้พวกโคก็กล่าวว่า กระบือทั้งหลายรู้. แม้กระบือทั้งหลาย
ก็กล่าวว่า พวกโคลานรู้. แม้โคลานทั้งหลายก็กล่าวว่า พวกสุกรรู้.
แม้สุกรทั้งหลายก็กล่าวว่า พวกมฤครู้. ฝ่ายพวกมฤคก็กล่าวว่า ข้าพเจ้า
ทั้งหลายไม่รู้ พวกกระต่ายรู้. เมื่อพวกกระต่ายถูกถาม กระต่ายทั้ง
หลายจึงแสดงกระต่ายตัวนั้นว่า กระต่ายตัวนี้พูด. ลำดับนั้น ราชสีห์
จึงถามกระต่ายตัวนั้นว่า สหาย ได้ยินว่าท่านเห็นอย่างนั้นหรือว่า

แผ่นดินถล่ม. กระจ่ายนั้นกล่าวว่า จัณาย ข้าพเจ้าเห็น ราชสีห์ถามว่า ท่านอยู่ที่ไหนจึงได้เห็น ? กระจ่ายนั้นกล่าวว่า ข้าพเจ้าอยู่ในคงคาลมิดันมะตูมเจือปน ณ ที่ใกล้ทะเลด้านทิศตะวันตก ด้วยว่า ข้าพเจ้านอนอยู่ใต้ใบตาลในกอตาล ใกล้โคนต้นมะตูม ในคงคาลมิดันนั้น คิดอยู่ว่า ถ้าแผ่นดินถล่ม เราจักไปที่ไหน ครั้นในขณะนั้นเอง ข้าพเจ้าได้ยินเสียงแผ่นดินถล่ม จึงได้หนีไป. ราชสีห์คิดว่า ผลมะตูมสุกบนใบตาลนั้น ตกลงมาทำเสียงดังกึกก้องเป็นแน่ กระจ่ายนี้ได้ยินเสียงนั้นจึงทำความสำคัญให้เกิดขึ้นว่า แผ่นดินถล่ม จึงได้หนีไป เราจักตรวจดูให้รู้โดยต้องแท้. ราชสีห์นั้นจึงยึดเอากระจ่ายนั้นไว้ไปลอบโยน หมู่สัตว์ให้เบาใจแล้วกล่าวว่า เราจักรู้แผ่นดินตรงที่กระจ่ายนี้เห็นจะถล่มหรือไม่ถล่ม โดยต้องแท้แล้วจะกลับมา พวกท่านจงอยู่ในที่นี้จนกว่าเราจะมา แล้วยกกระจ่ายขึ้นบนหลังแล่นไปด้วยกำลังราชสีห์วางกระจ่ายลงที่คงคาลแล้วกล่าวว่า มาซิ ท่านจงแสดงที่ที่ท่านเห็น. กระจ่ายกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่อาจจันาย. ราชสีห์กล่าวว่า มาเถิด ท่านอย่ากลัวเลย. กระจ่ายนั้นไม่อาจเข้าไปใกล้ต้นมะตูม จึงยืนอยู่ในที่ไม่ไกลแล้วกล่าวว่า นาย นี่เป็นที่ที่มีเสียงดังกึกก้อง แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

ขอความเจริญจงมีแก่ท่าน ข้าพเจ้าอยู่
ในประเทศใด ประเทศนั้นกระทำเสียงดัง
กึกก้อง ข้าพเจ้าไม่รู้จักเสียงกึกก้องนั้น ว่า

เสียงกึกก้องนั้นเป็นเสียงอะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ททฺธายติ** แปลว่า กระทำ
เสียงว่า ททฺธะ คือดังกึกก้อง. บทว่า **ภทฺทฺหนฺเต** ความว่า ขอความ
เจริญจงมีแก่ท่าน. บทว่า **กิเมตฺ** ความว่า ในประเทศที่ข้าพเจ้าอยู่ มี
เสียงดังกึกก้อง แม้ข้าพเจ้าก็ไม่รู้ว่า เสียงกึกก้องนี้เป็นอะไร
หรือเพราะเหตุไร จึงมีเสียงดังกึกก้อง ข้าพเจ้าได้ยินแต่เสียงดัง
กึกก้องอย่างเดียว.

เมื่อกระต่ายกล่าวอย่างนี้แล้ว ราชสีห์จึงไปยังโคนต้นมะตูม
เห็นที่ที่กระต่ายนอน ณ ภายใต้ใบตาล และผลมะตูมสุกที่หล่นลง
เหนือใบตาล รู้ว่าแผ่นดินไม่ถล่มโดยต้องแท้อย่างไร จึงยกกระต่ายขึ้น
หลัง ไปยังสำนักของหมู่มฤคโดยจับปล้น ด้วยกำลังเร็วแห่งราชสีห์
บอกความเป็นไปทั้งปวงแล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่ากลัวเลย ทำหมู่
มฤคให้เบาใจแล้วปล่อยให้ไป. ก็ถ้าในกาลนั้น จะไม่เพียงมีพระโพธิ-
สัตว์ไว้รู้ สัตว์ทั้งปวงก็จะวิ่งลงสู่ทะเลพากันพินาศไป แต่เพราะอาศัย
พระโพธิสัตว์ สัตว์ทั้งปวงจึงได้ชีวิตเป็นอยู่แล.

มือภิกษุมพุทธคาถา ๓ คาถา นี้ว่า :-

**กระต่ายได้ยินมะตูมสุกหล่นเสียงดัง
ครืนก็วิ่งหนีไป หมู่เนื้อได้ฟังถ้อยคำของ
กระต่ายแล้วพากันตกใจ วิ่งหนีไปด้วย.**

คนเขลาเหล่านั้น ยังไม่ทันถึงวิญญาน-
บท คือทางแห่งวิญญานความรู้แจ้ง มักเชื่อ
ตามเสียงผู้อื่น ถือการเล่าลือเป็นสำคัญจึง
เป็นผู้เชื่อต่อคนอื่น.

ส่วนชนเหล่าใดสมบุรณ์ด้วยศีล ยินดี
ในความสงบระงับด้วยปัญญา ชนเหล่านั้น
นับว่าเป็นปราชญ์ งดเว้นความชั่วห่างไกล
ย่อมไม่เชื่อต่อผู้อื่น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวลิว ได้แก่ ผลมะตูมสุก. บทว่า
ททุธก ได้แก่ กระทำเสียงอย่างนั้นว่า สนฺตตฺตา ได้แก่
สะดุ้งกลัว. บทว่า มิกฺวหิณี ได้แก่ หมูเนื้อ คือ มฤคเสนานับได้
หลายพัน. บทว่า ปทวิญญาน ความว่า ยังไม่บรรลุถึงวิญญานบท
คือ โภจนาแห่งโสตวิญญาน. บทว่า เต โหหนฺติ ปรปตฺติยา ความว่า
อันธพาลปฤชนเหล่านั้นคล้อยตามเสียงคนอื่น สำคัญการเล่าลือ กล่าว
คือเสียงของคนอื่นนั้นเท่านั้นว่าเป็นสำคัญ จึงเป็นผู้เชื่อต่อคนอื่น
เท่านั้น เพราะยังไม่ถึงวิญญานบท ทางแห่งความรู้แจ้ง คือเชื่อถ้อยคำ
ของผู้อื่นแล้วกระทำตามๆ ไป. บทว่า สีเลน ได้แก่ ผู้ประกอบ
ด้วยศีลอันมาโดยอริยมรรค. บทว่า ปญฺญายุปสเม รตา ความว่า
ยินดีในความสงบ ระงับกิเลสด้วยปัญญาอันมาด้วยมรรคเหมือนกัน.

ความอธิบายดังนี้ก็มีว่า ประกอบแม้ด้วยปัญญาเหมือนประกอบด้วยศีล
ยินดีในความสงบกิเลส. บทว่า อารกา วิรตา ธีรา ความว่า เป็น
บัณฑิตงดเว้นห่างไกลจากการทำบาป บทว่า น โหนติ ความว่า ชน
เหล่านั้น คือ เห็นปานนั้น เป็นพระโสดาบัน มีธรรมอันรู้แจ้งแล้วด้วย
มรรคญาณ วาระเดียว โดยความเป็นผู้งดเว้นจากบาป และยินดีใน
การสงบกิเลส ย่อมไม่เชื่อถือแม้ต่อผู้อื่นที่กล่าวอยู่. เพราะเหตุไร ?
เพราะประจักษ์ชัดต่อตนเอง. ด้วยเหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสว่า :-

นรชนใด ไม่เชื่อคุณอันตนรู้แล้วด้วย
ถ้อยคำของผู้อื่น รู้จักพระนิพพานอันปัจจัย
อะไร ๆ ประดังไม่ได้แล้ว และตัดที่ต่อคือ
วิญญูสสารขาดแล้ว กำจัดโอกาสคือภพได้
แล้ว มีความหวังอันคลายแล้ว นรชนนั้นแล
ชื่อว่าเป็นอุดมบุรุษ ดังนี้.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ราชนีในครั้งนั้น คือเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาทัตถกายชาดกที่ ๒

๓. พรหมทัตตชาดก

ว่าด้วยผู้ขอกับผู้ถูกขอ

[๕๕๐] ดูก่อนมหาบพิตร ผู้ขอย่อมได้ ๒ อย่าง
คือ ได้ทรัพย์หรือไม่ได้ทรัพย์ ทั้งจริงการขอ
มีอย่างนี้เป็นธรรมดา.

[๕๕๑] ดูก่อนมหาบพิตรผู้เป็นใหญ่ในปัญจาลรัฐ
บัณฑิตกล่าวถึงการขอว่า เป็นการร้องให้ ผู้
ใดปฏิเสธคำขอ บัณฑิตกล่าวคำปฏิเสธของ
ผู้นั้นว่า เป็นการร้องให้ตอบ.

[๕๕๒] ชาวปัญจาลรัฐผู้มาประชุมกันแล้ว อย่า
ได้เห็นอามภาพผู้กำลังร้องให้อยู่ หรืออย่า
ได้เห็นพระองค์ผู้ทรงกระแสงตอบอยู่ เพราะ
เหตุนั้น อามภาพจึงปรารถนาขอเฝ้าในที่ลับ.

[๕๕๓] ข้าแต่ท่านพราหมณ์ ข้าพเจ้าขอถวาย
วัวแดงหนึ่งพันพร้อมด้วยวัวจำฝูงแก่ท่าน
อันอารยชนได้ฟังคาถาอันประกอบด้วยเหตุ-
ผลของท่านแล้ว ทำไมจะไม่ฟังให้แก่ท่าน
ผู้เป็นอารยชนเล่า.

จบ พรหมทัตตชาดกที่ ๓

อรรถกถาพรหมทัตตชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัยเมืองอาฬวีประทับอยู่ ณ อตตาวา-
เจตีย์ ทรงปรารภกุฎิการสิกขาบท จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำ
เริ่มต้นว่า ทวยะ ยาจโนโก ราช ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันมีมาแล้วในมณิขันธชาดก ในหนหลังนั่นเอง.
แต่ในเรื่องนี้ พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า
พวกเธอมากไปด้วยการขอ มากไปด้วยการทำวิญญูติอยู่ จริงหรือ
เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จึง
ทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้น แล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โบราณก-
บัตติตทั้งหลาย แม้ผู้อันพระราชผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินปวารณาไว้
ปรารถนาจะขอร่มใบไม้ และรองเท้าชั้นเดียวคู่หนึ่ง ก็ไม่ขอในท่าม
กลางมหาชน เพราะกลัวหิริโอตตปะริวณาน จึงได้กล่าวขอในที่ลับ
แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าปัญจาลราชครองราชสมบัติอยู่ใน
อุตตรปัญจาลนคร กบิลรัฐ พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์
ในบ้านตำบลหนึ่ง เจริญวัยแล้วไปเมืองคักกศิลาเรียนศิลปะทั้งปวง
ในกาลต่อมา ได้บวชเป็นดาบส เลี้ยงชีพด้วยมูลผลาผลของป่า ด้วย
การแสวงหา อยู่ในหิมวันตประเทศช้านาน เมื่อจะเที่ยวไปยังถิ่น
มนุษย์เพื่อต้องการเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว จึงไปยังอุตตรปัญจาลนคร

อยู่ในพระราชอุทยาน วันรุ่งขึ้น เมื่อจะแสวงหาภิกษาจึงเข้าไปยัง
พระนคร ถึงประตูพระราชวัง. พระราชาทรงเลื่อมใสในอาจารย์ของ
พระดาบสนั้น จึงนิมนต์ให้นั่งในท้องพระโรง ให้ฉันทโกชนะอันควร
แก่พระราชา ถือน้ำถวายแล้วให้อยู่ในพระราชอุทยานนั้นแหละ.
พระดาบสนั้นฉันอยู่ เฉพาะในพระราชมณเฑียรนั้นเองเป็นประจำ
เมื่อล่วงฤดูฝนแล้ว มีความประสงค์จะไปยังหิมวันตประเทศตามเดิม
จึงคิดว่า เมื่อเราจะเดินทางไป ควรจะได้รองเท้าขึ้นเดียนหนึ่งคู่ และ
ร่วมไปไม้หนึ่งคัน เราจักทูลขอพระราชา. วันหนึ่ง พระดาบสนั้น
เห็นพระราชาเสด็จมายังพระราชอุทยานไหว้แล้วประทับนั่งอยู่ จึงคิด
ว่า จักทูลขอรองเท้าและร่วม กลับคิดอีกว่า คนเมื่อขอผู้อื่นว่า ท่าน
จงให้ของชื่อนี้ ชื่อว่าข้อมร้องไห้ ฝ่ายคนอื่นผู้กล่าวว่า ไม่มี ชื่อว่า
ข้อมร้องไห้ตอบ ก็มหาชนอย่าได้เห็นเราผู้ร้องไห้ อย่าได้เห็นพระ-
ราชาร้องไห้ตอบเลย ดังนั้น เราแม้ทั้งสองร้องไห้กันอยู่ในที่ปกปิด
เร็นลับจักเป็นผู้หนึ่งเสียบ. ลำดับนั้น พระดาบสจึงกราบทูลกะพระ-
ราชานั้นว่า ข้าแต่มหाराช อาตมภาพหวังเฉพาะที่ลับ. พระราชาได้
ทรงสดับดังนั้น จึงรับสั่งให้พวกราชบุรุษถอยออกไป. พระโพธิสัตว์
คิดว่า ถ้าเมื่อเราทูลขอ พระราชาจักไม่ประทานให้ไซ้ไร ไมตรีของ
เราก็จักแตกไป เพราะฉะนั้น เราก็จักไม่ทูลขอ จึงในวันนั้น เมื่อไม่
อาจจะบู้ชื่อ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช ขอพระองค์จงเสด็จไป
ก่อนเถิด อาตมภาพจักรู้ในวันพรุ่งนี้. ในกาลที่พระราชาเสด็จมา

พระราชอุทยานอีกวันหนึ่ง ก็กราบทูลเหมือนอย่างนั้น อีกวันหนึ่งก็
กราบทูลเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ รวมความว่า เมื่อพระโพธิสัตว์
นั้นไม่อาจทูลขออย่างนี้เวลาได้ล่วงเลยไป ๑๒ ปี. ลำดับนั้น พระ-
ราชาทรงดำริว่า พระผู้เป็นเจ้าของเรากล่าวว่า หวังเฉพาะที่ลับ เมื่อ
บริษัททยอยออกไปแล้ว ก็ไม่อาจกล่าวคำอะไร ๆ เมื่อพระผู้เป็นเจ้า
ประสงค์จะกล่าวเท่านั้น กาลเวลาล่วงไปถึง ๑๒ ปี อนึ่ง พระผู้เป็น-
เจ้านั้น ประพฤติพรหมจรรย์มานาน ะรอยเธอจะระอาใจใคร่จะ
บริโภคนิสสัย หวังเฉพาะราชสมบัติกระมัง ก็เธอเมื่อไม่อาจระบุชื่อ
ราชสมบัติจึงได้นิ่ง วันนี้เราจักรู้กันละ เธอปรารถนาสิ่งใด เราจัก
ให้สิ่งนั้น ตั้งแต่วันนี้แต่ราชสมบัติไป. พระราชานั้นเสด็จไปยังพระราช-
อุทยานทรงนมัสการแล้วประทับนั่ง เมื่อพระโพธิสัตว์กราบทูลว่า
อาตมภาพหวังเฉพาะในที่ลับ และเมื่อบริษัททยอยออกไปแล้ว จึงตรัส
กะพระโพธิสัตว์นั้นผู้ไม่อาจกราบทูลอะไร ๆ ว่า ท่านกล่าวว่า หวังได้
ที่ลับ แม้ได้ที่ลับแล้วก็ไม่อาจกล่าวอะไร ตลอดเวลา ๑๒ ปี ข้าพเจ้า
ขอปวารณาส่งทั้งปวงมีราชสมบัติเป็นต้นต่อท่าน ท่านอย่าได้กลัวภัย
จงขอสิ่งที่ท่านชอบใจเถิด. พระโพธิสัตว์จึงทูลว่า ขอถวายพระพรมหา-
บพิตร พระองค์จักประทานสิ่งที่อาตมภาพทูลขอหรือ. พระราชาตรัสว่า
ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจักให้. พระโพธิสัตว์ทูลว่า ขอถวายพระพร
มหาบพิตร เมื่ออาตมภาพเดินทางไปควรจะได้รองเท้าขึ้นเดียวคู่หนึ่ง
กับร่มใบไม้หนึ่งคัน. พระราชาตรัสว่า ท่านผู้เจริญ สิ่งของมีประมาณ

เท่านี้ ท่านไม่อาจขออนตลอดเวลา ๑๒ ปีเที่ยวหรือ. โภธิสัตว์
ทูลว่า ขอถวายพระพรมหาบพิตร. พระราชาตรัสถามว่า ท่าน
ผู้เจริญ เพราะเหตุไร ? ท่านจึงได้กระทำอย่างนี้. พระโภธิสัตว์
กราบทูลว่า มหาบพิตร คนผู้ขอว่า ท่านจงให้สิ่งชื่อนี้แก่เรา ชื่อว่า
ร้องไห้ คนผู้กล่าวว่า ไม่มี ชื่อว่าร้องไห้ตอบ ถ้าพระองค์ถูกอาตม-
ภาพทูลขอจะไม่พระราชทานไซ้ มหาชนจงอย่าได้เห็นการที่อาตม-
ภาพและพระองค์ร้องไห้และร้องไห้ตอบนั้น เพราะฉะนั้น อาตมภาพ
จึงหวังเฉพาะที่ลับ เพื่อประโยชน์นี้ แล้วได้กล่าวคาถา ๓ คาถา
เบื้องต้นว่า :-

ข้าแต่พระเจ้าพรหมทัต ผู้ขอย่อมได้

๒ อย่าง คือไม่ได้กับได้ทรัพย์ แท้จริง การ
ขอย่อมมีอย่างนี้เป็นธรรมดา.

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐกว่าชาวปัญ-
จาละ บัณฑิตกล่าวการขอว่า เป็นการร้องไห้
ผู้ใดปฏิเสธต่อผู้ขอ บัณฑิตกล่าวผู้นั้นว่า
เป็นการร้องไห้ตอบ.

ชาวปัญจาละผู้มาประชุมกันแล้ว อย่า
ได้เห็นอาตมภาพผู้กำลังร้องไห้อยู่ หรืออย่า
ได้เห็นพระองค์ผู้กำลังกรแสงตอบอยู่ เพราะ

ฉะนั้น อาตมภาพจึงปรารถนาขอเฝ้าในที่ลับ.

บรรดาบทเหล่านั้น พระโพธิสัตว์เรียกพระราชมาแม่ด้วยบททั้งสองว่า ราช พุรหมมตต. บทว่า นิจจุจติ ได้แก่ ย่อมได้เฉพาะ คือ ย่อมประสบ. บทว่า เอว ธมฺมา แปลว่า มีอย่างนี้เป็นสภาวะ. บทว่า อาหุ ความว่า บัณฑิตทั้งหลายย่อมกล่าว. บทว่า ปญฺจาลาณํ รณสภ ได้แก่ ผู้เป็นใหญ่แห่งแคว้นปัญจาละ. บทว่า โย ยานํ ปจฺจุภาติ ความว่า ก็ผู้ใดย่อมปฏิเสธต่อผู้นั้นว่าไม่มี. บทว่า ตมาหุ ความว่า บัณฑิตทั้งหลายกล่าวแล้ว คือย่อมกล่าวการปฏิเสธนั้นว่า เป็นการร้องให้ตอบ. บทว่า มํ มาทฺทสฺส ความว่า ข้าพปัญจาละผู้อยู่ในแคว้นของพระองค์มาประชุมกันแล้วอย่าได้เห็นอาตมภาพผู้ร้องให้อยู่เลย.

พระราชมาทรงเลื่อมใสในลักษณะแห่งความเคารพของพระโพธิสัตว์ เมื่อจะทรงให้พร จึงตรัสคาถาที่ ๔ ว่า :-

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ ข้าพเจ้าขอถวาย
ว้าวางหนึ่งพันตัวพร้อมด้วยโคจำฝูงแก่ท่าน
อันอารยชนได้ฟังคาถาอันประกอบด้วยเหตุ
ผลของท่านแล้ว โฉนจะไม่พึงให้แก่อารยชน
เล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โรหิณีน แปลว่า มีสีแดง. บทว่า อริโย ได้แก่ ผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารย์คือมารยาท. บทว่า อริยสุส ได้แก่ ผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารย์คือมารยาท. บทว่า ถณ ทชฺเช ความว่า เพราะเหตุไร จะไม่ฟังให้. บทว่า ฆมฺมุยุตฺตา ได้แก่ ประกอบด้วยเหตุ.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่มหาบพิตร อาตมภาพไม่ต้องการวัตถุตาม พระองค์จึงประทานสิ่งที่อาตมภาพทูลขอ แล้วรับเอารองเท้าขึ้นเดียวกับร่มใบไม้ โอวาทพระราชาว่า ขอถวายพระพร มหาบพิตร ขอพระองค์อย่าทรงประมาท จงรักษาศีล กระทำอุโบสถกรรมเถิด เมื่อพระราชาทรงวิงวอนอยู่นั้นแล ได้ไปยังหิมวันตประเทศ ทำอภิญญาและสมาบัติให้บังเกิดในที่นั้นแล้ว ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์ ส่วนดาบสในครั้งนั้น คือเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาพรหมทัตตชาดกที่ ๓

๔. จัมมสาฎกชาดก

อย่าไว้ในใจสัตว์หน้าขน

[๕๔๔] แะตัวนี้เป็นสัตว์ที่มีท่าทางงดงามดี
ในที่เจริญใจ และมีศึลน่ารักใคร่ ย่อม
เคารพนบนอบพราหมณ์ ผู้สมบุรณ์ด้วยชาติ
และมนต์ทั้งหลาย นับได้ว่าเป็นแะประ-
เสริฐมียศศักดิ์.

[๕๔๕] คุณ่อนพราหมณ์ ท่านอย่าได้ไว้วางใจ
แก่สัตว์ ๔ เท้า เพียงได้เห็นมันครู่เดียว มัน
ต้องการจะชนให้ถนัด จึงย่อตัวลงจิกชนให้
ถนัดถนี้.

[๕๔๖] กระดูขาของพราหมณ์ก็หัก บริหารที่
หาบอยู่ก็พลัดตก สิ่งของของพราหมณ์ก็
แตกทำลายหมด พราหมณ์ประคองแขน
ทั้งสองคร่ำครวญอยู่ว่า ช่วยด้วย แะชน
พรหมจารี.

[๕๔๗] ผู้ใดสรรเสริฐคนที่ไม่ควรบูชา ผู้นั้นจะ
ต้องถูกเขาทำหั่นนอนอยู่ เหมือนกับเราผู้มี
ปัญญาทราวมถูกแะชนเอาจนตายในวันนี้.

จบ จัมมสาฎกชาดกที่ ๔

อรรถกถาจัมมสาฎกชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ปริพาชกชื่อจัมมสาฎก จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า
กल्याณรูป วตยัม ดังนี้.

ได้ยินว่า ปริพาชกนั้นมีหน้แทนเป็นเครื่องนุ่งและเครื่อง
ห่ม. วันหนึ่ง ปริพาชกนั้นออกจากอารามของปริพาชก เพื่อไป
ไปในนครสาวัตถีถึงที่พวกแพะชนกัน. แพะเห็นปริพาชกนั้นมีความ
ประสงค์จะชนจึงขวิดตัวลง. ปริพาชกไม่หลีกเลี่ยงไปด้วยคิดว่า แพะนี้
จักแสดงความเคารพเรา. แพะวิ่งมาโดยรวดเร็ว ชนปริพาชกนั้นที่
ขาอ่อนทำให้ล้มลง. เหตุที่เขายกย่องแพะนั้นซึ่งมิใช่สัตบุรุษนั้น ได้
ปรากฏไปในหมู่ภิกษุสงฆ์. ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรม.
สภาว่า อาวุโสทั้งหลาย จัมมสาฎกปริพาชกกระทำการยกย่องอสัตบุรุษ
จึงถึงความพินาศ พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย
บัดนี้ พวกเขอนึ่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลาย
กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น
แม้ในกาลก่อน ปริพาชกก็ได้ยกย่องอสัตบุรุษแล้วถึงความพินาศ
ดังนี้แล้ว ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้:-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพ่อค้าตระกูลหนึ่ง กระทำ

การค้าอยู่. ในกาลนั้น มีจัมมสาฎกปริพาชกผู้หนึ่ง เทียวภิกขาไปในนครพาราณสีถึงสถานที่พวกแพะชนกัน เห็นแพะตัวหนึ่งย่อตัวก็ไม่หลีกหนีด้วยสำคัญว่า มันทำความเคารพเรา คิดว่า ในระหว่างพวกมนุษย์นี้มีประมาณเท่านี้ แพะตัวหนึ่งยังรู้จักคุณของเรา จึงยื่นประนมมือแต่อยู่ กล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

แพะตัวนี้เป็นสัตว์มีทำทางดี เป็นที่

เจริญใจ และมีศีลน่ารักใคร่ เคารพยำเกรง

พราหมณ์ผู้สมบูรณ์ด้วยชาติและมนต์ จัดว่า

เป็นแพะประเสริฐ มียศศักดิ์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กลุยาณรูปุได้แก่ มีชาติกำเนิดงาม. บทว่า สุเปสโล ได้แก่ มีศีลเป็นที่รักด้วยดี บทว่า ชาติมนุ-
ตูปปนุณิ แปลว่า สมบูรณ์ด้วยชาติและมนต์ทั้งหลาย. บทว่า ยสสุตีสีนี้เป็นบทกล่าวถึงคุณ.

ขณะนั้น พ่อค้าผู้เป็นบัณฑิตนั่งอยู่ในตลาด เมื่อจะห้ามปริพาชกนั้น. จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ดูก่อนพราหมณ์ ท่านอย่าได้ไว้วางใจ

สัตว์ ๔ เท้า เพียงได้เห็นมันครู่เดียว มัน

ต้องการจะชนให้ถนัด จึงย่อตัวลงจักชนให้

ถนัดถนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิตฺตฺรทสฺสเนน ความว่า เพียง
เห็นมันชั่วขณะ.

ก็เมื่อพ่อค้าผู้เป็นบัณฑิตกำลังพูดอยู่นั้นแหละ แะะวังมาโดย
เร็วชนที่ขาอ่อนให้ปริพาชกนั้นล้มลง ณ ที่นั้นเอง ทำให้ได้รับความทุกข-
เวทนา. ปริพาชกนั้นนอนปริเวทนาการอยู่.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเหตุนี้ จึงตรัสคาถาที่ ๓ ว่า :-

กระดูขาของพราหมณ์ก็หัก บริหาร
ที่หาบก็พลัดตก สิ่งของของพราหมณ์ก็แตก
ทำลายหมด พราหมณ์ประคองแขนทั้งสอง
คร่ำครวญอยู่ว่า ช่วยด้วย แะะชนพรหมจารี.

เนื้อความแห่งคำที่เป็นคาถานั้นมีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กระ-
ดูขาของปริพาชกนั้นหัก หาบบริขารก็พลัดตก เมื่อปริพาชกนั้น
กลิ้งไป ก็ฉะเครื่องอุปกรณ์ของพราหมณ์นั้นแม้ทั้งหมดแตกไป.
พราหมณ์นั้นยกมือทั้งสองขึ้น กล่าวหาบอาบรัชที่ขึ้นล้อมอยู่ว่า
ช่วยด้วย แะะชนพรหมจารีดังนี้ คร่ำครวญ ร้องให้ ปริเวทนาการ
รำไรอยู่.

ปริพาชกจึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

ผู้ใดสรรเสริญยกย่องคนที่ไม่ควรบูชา

ผู้นั้นจะถูกเขาทำให้นอนอยู่ เหมือนเราผู้มี

ปัญญาทรมถูกแพะชนเอาจนตายในวันนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปชฺ ได้แก่ ผู้ไม่ควรบูชา. บทว่า
ยถาหมชฺช ความว่า เหมือนเราขึ้นทำการยกย่องอัสตบุรุษ ถูกแพะ
ชนอย่างแรงจนตายอยู่ ณ ที่นี้ในวันนี้เอง. บทว่า ทุมฺมติ แปลว่า
ผู้ไม่มีปัญญา อธิบายว่า บุคคลแม่อื่นใครจะทำการยกย่องอัสตบุรุษ
บุคคลเมื่อนั้นย่อมเสวยความทุกข์เหมือนเราฉันนั้น.

ปริพาชกนั้นคร่ำครวญอยู่ด้วยประการฉะนี้ จึงถึงความสิ้น
ชีวิตไป ณ ที่นั่นเอง.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ปริพาชกชื่อจัมมสาฎกในครั้งนั้น. ได้เป็นปริพาชกชื่อ
จัมมสาฎกในบัดนี้ ส่วนพาณิขผู้บัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคค
ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาจัมมสาฎกชาดกที่ ๔

๕. โคธชาดก

ว่าด้วยเหี้ยกับดาบสทุศีล

[๕๔๘] เราสำคัญว่าท่านเป็นสมณะ จึงได้เข้า
มาหาท่านผู้ไม่สำรวม ท่านได้ขว้างเราด้วย
ท่อนไม้ เหมือนไม่ใช่สมณะ.

[๕๔๙] แนะท่านผู้โง่เขลา ประโยชน์อะไร
ด้วยขญาแก่ท่าน ประโยชน์อะไรด้วยหนัง.
เสื่อแก่ท่าน ภายในของท่านรกรุงรัง เกลี่ย
เวลาแก่ภายนอก.

[๖๐๐] แนะเหี้ย ท่านจงกลับมาบริโภคข้าวสุก
ข้าวสาลีก่อนเกิด น้ำมัน เกลือและดีปลี
ของเราก็มีมาก.

[๖๐๑] เราจะเข้าไปสู่จอมปลวก อันลึก ชั่ว-
ร่อยบุรุษ ยิ่งขึ้นดีกว่า น้ำมันและเกลือ
ของท่านจะเป็นประโยชน์อะไร ดีปลีก็หา
เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เรา ไม่.

จบ โคธชาดกที่ ๕

อรรถกถาชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้โกหก จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า สมณุตต
มณฺณมานิ ดังนี้.

เรื่องได้ให้พิสดารแล้วในหนหลังนั้นแล. แม้ในเรื่องนี้ ภิกษุ
ทั้งหลายก็นำภิกษุนั้นมาแสดงแด่พระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ภิกษุนี้เป็นผู้โกหก. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่
บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ภิกษุนี้ก็ได้เป็นผู้โกหกเหมือนกัน
แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดเหี้ย พ่อเจริญวัย มีร่างกาย
สมบูรณ์อยู่ในป่า. คาสยทศิลคนหนึ่งสร้างบรรณศาลาอยู่ในที่ไม่ไกล
พระโพธิสัตว์นั้น แล้วสำเร็จการอยู่. พระโพธิสัตว์เที่ยวหาเหยื่อ
ได้เห็นบรรณศาลานั้นแล้วคิดว่า จักเป็นบรรณศาลาของคาสยผู้มีศีล
จึงไป ณ ที่นั้นไหว้คาสยนั้น แล้วจึงไปยังที่อยู่ของตน. อยู่มา
วันหนึ่ง คาสยโง่นั้นได้เนื้ออร่อยที่เขาปรุงเสร็จแล้วในตระกูด
อุปัฏฐากทั้งหลาย จึงถามว่า เนื้อนี้อะไรได้ฟังว่า เนื้อเหี้ย เป็นผู้
ถูกความอยากในรสครองจำ คิดว่า เราจักฆ่าเหี้ยที่มายังอาศรมบท
ของเราเป็นประจำ แล้วแทงกินตามความชอบใจ จึงถือเอาเนยใส

เนยข้น และกัณฐะเครื่องเผ็ดร้อนเป็นต้น ไปที่อาศรมบนนั้น เอาผ้า
กาสาจะปิดคลุมไม้หมอนไว้ แล้วนั่งคอยดูการมาของพระโพธิสัตว์
ทำที่เป็นสงบนเคร่งครัดอยู่ที่ประตูบรรณศาลา พระโพธิสัตว์นั้นมาแล้ว
เห็นดาบสนั้นมีอินทรีข้อนประทุษร้าย มีท่าทางส่อพิรุณ คิดว่า ดาบส
นี้จักได้กินเนื้อสัตว์ผู้มีชาติเสมอกับเรา เราจักคอยกำหนดจับดาบสนั้น
จึงยืนอยู่ในที่ได้ลม ได้กลิ่นตัว รู้ว่าดาบสได้กินเนื้อสัตว์ผู้มีชาติเสมอ
กันกับตน จึงไม่เข้าไปหาดาบส ได้ถอยออกไปแล้ว ฝ่ายดาบสนั้น
รู้การที่พระโพธิสัตว์นั้นไม่มาจึงขว้างไม้หมอนไป ไม้หมอนไม่ตกต้องที่ตัว
แต่ถูกปลายหาง ดาบสกล่าวว่า ไปเสียเถอะเจ้า เราปาพลาดเสียแล้ว.
พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เบื้องต้น ท่านเป็นผู้พลาดเรา แต่จะไม่พลาด
อบายทั้ง ๔ แล้วหนีเข้าไปยังจอมปลวกอันตั้งอยู่ท้ายที่จิงกรม โพล่หัว
ออกมาทางช่องอื่น เมื่อจะเจรจากับดาบสนั้น จึงได้กล่าวคาถา
๒ คาถาว่า :-

เราสำคัญว่าท่านเป็นสมณะ จึงได้เข้า
ไปหาท่านผู้ไม่สำรวม ท่านขว้างเราด้วยท่อน
ไม้ เหมือนไม้ไซ้สมณะ.
แนะนำท่านผู้โง่เขลา ประโยชน์อะไร
ด้วยชฎาแก่ท่าน ประโยชน์อะไรด้วยหนัง-
เสือแก่ท่าน ภายในของท่านรกรุงรัง เกลี้ยง
เปล่าแต่ภายนอก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสสยฺยตํ ความว่า ข้าพเจ้า
สำคัญท่านผู้ไม่สำรวมทางกายเป็นต้น คือผู้ไม่เป็นสมณะเลยว่ ชื่อว่า
เป็นสมณะ เพราะเป็นผู้สงบระงับโดยความเป็นผู้สงบระงับบาป ด้วย
คิดว่า ผู้นี้เป็นสมณะ จึงเข้าไปหา. บทว่า ปาหสฺสि แก่เป็น ปหริ
แปลว่า ขว้างแล้ว. บทว่า อธิณฺสาฎฺฐิยา ความว่า ประโยชน์อะไร
แก่ท่านด้วยหนังเสือซึ่งห่มเลวียงบ่า. บทว่า อพฺภนฺตรนฺเต ความว่า
ภายในร่างกายของท่านกรูกร้างด้วยกิเลส เหมือนน้ำเต้าเต็มด้วยยาพิษ
เหมือนหลุมเต็มด้วยตุณ และเหมือนจอมปลวกเต็มด้วยขอสรพิษ. บทว่า
พาหิรํ ความว่า ภายนอกร่างกายท่านนั้นเกลี้ยงเกลา ก็ย่อมเป็น
เหมือนลูกช้างและลูกม้า เพราะภายในหายาบ ภายนอกเกลี้ยงเกลา.

ดาบสได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

มาเถอะเหี้ย ท่านจงกลับมาบริโภค

ข้าวสุกแห่งข้าวสาเลิถิต น้ำมัน เกลือ และ

ดีป्लीของเรามีมาก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปหุตฺตํ มยุหํ ปีปฺพล ความว่า
มิใช่จะมีข้าวสุกแห่งข้าวสาเลิ น้ำมันและเกลืออย่างเดียวก่อนนั้นก็หา
มิได้ แม้เครื่องเทศ เช่น กระวาน ก้านพลู จิง พริก และดีป्ली
ขอเราก็มีย่อยจำนวนมาก ท่านจงมาบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาเลิอัน
ปรุงด้วยเครื่องเทศนั้น.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

เราจะเข้าไปสู่จอมปลวกอันลึกร้อยชั่ว
บุรุษยิ่งขึ้น น้ำมันและเกลือของท่านจะเป็น
ประโยชน์อะไร ดิปลีกีฬาเป็นประโยชน์
แก่เราไม่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปเวกฺขามิ แปลว่า จักเข้าไป.
บทว่า อหิตํ ความว่า ดิปลีกกล่าวคือ เครื่องเทศของท่านนั้น
ไม่เป็นประโยชน์ คือ ไม่เป็นสัพปายะสำหรับเรา.

ก็แหละ พระโพธิสัตว์ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงคุกคามดาบส
โกงนั้นว่า เฮียชฎิลโกง ถ้าเจ้าจักขึ้นอยู่ในที่นี้ ข้าจะให้พวกคนใน
ถิ่นโคจรคามจับเจ้าว่า ผู้นี้เป็นโจร แล้วให้เจ้าถึงความพินาศ เจ้าจง
รีบหนีไปเสียโดยเร็ว. ชฎิลโกงจึงได้หนีไปจากที่นั้น.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ชฎิลโกงในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุโกหกรูปนี้ ส่วน
พระยาเหี้ยในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาโคธชาดกที่ ๕

๖. กัการุชาดก

ว่าด้วยผู้ควรประดับดอกฟักทิพย์

[๖๐๒] ผู้ใดไม่ลักลิ่งของด้วยกาย ไม่พูดเท็จ
ด้วยวาจา ได้รับยศแล้วไม่พึงมัวเมา ผู้นั้นแล
ย่อมควรประดับดอกฟักทิพย์.

[๖๐๓] ผู้ใดแสวงหาทรัพย์มาได้โดยชอบธรรม
ไม่ล่อลวงเอาทรัพย์เขามา ได้โภคทรัพย์แล้ว
ไม่มัวเมา ผู้นั้นแลย่อมควรประดับดอก
ฟักทิพย์.

[๖๐๔] ผู้ใดมีจิตไม่จีจางเร็ว และมีศรัทธาไม่
คลายง่าย ๆ ไม่บริโภคของดี ๆ แต่ผู้เดียว ผู้
นั้นแลย่อมควรประดับดอกฟักทิพย์.

[๖๐๕] ผู้ใดไม่บริภาสัตตบุรุษ ทั้งต่อหน้าหรือ
ลับหลัง พูดอย่างใด ทำอย่างนั้น ผู้นั้นแล
ย่อมควรประดับดอกฟักทิพย์.

จบ กัการุชาดกที่ ๖

อรรถกถาชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พระเทวทัต จิตรสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า กาเยน โย
นาวหเร ดังนี้.

ได้ยินว่า เมื่อพระเทวทัตนั้นทำลายสงฆ์ไปแล้วอย่างนั้น เมื่อ
บริษัทหลักไปพร้อมกับพระอัครสาวก โลหิตร่อนได้พุ่งออกจากปาก.
ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโส
ทั้งหลาย พระเทวทัตกล่าวมุสาวาททำลายสงฆ์ บัดนี้เป็นไข้เสวยทุกข์-
เวทนามาก. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้
พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบ-
ทูลให้ทรงทราบ ว่า เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า. จิตรสว่า ภิกษุทั้งหลาย
มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน พระเทวทัตก็ได้เป็นผู้พูดเท็จ
เหมือนกัน อนึ่ง พระเทวทัตนี้พูดมุสาวาททำลายสงฆ์ แล้วเป็นไข้ได้
เสวยทุกข์มาก ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้เสวยทุกข์
มากแล้วเหมือนกัน จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นเทวบุตรองค์หนึ่งในภพดาวดึงส์. ก็
สมัยนั้นแล ในนครพาราณสี ได้มีมหรสปเป็นการใหญ่. พวกนาค
กรุฑ และกุมภมัจฉกเทวดา เป็นจำนวนมากพากันมาชุมนุมหรรสพ. เทว-

บุตร ๔ องค์แม้จากภพดาวดึงส์ ก็ประดับเทริดอันกระทำด้วยดอกไม้ทิพย์ชื่อกั๊กการุ ผักจำพวกบวบ ฟัก แฟง พากันมาอยู่ที่คูกรมหรสพ. พระนครประมาณ ๑๒ โยชน์ ได้มีกลิ่นเดียวด้วยกลิ่นดอกไม้เหล่านั้น. มนุษย์ทั้งหลายเที่ยวสอบสวนอยู่ว่า ใครประดับดอกไม้เหล่านี้. เทวบุตรเหล่านั้นรู้ว่า มนุษย์เหล่านี้สืบสวนหาพวกเรา จึงเหาะขึ้นที่พระลานหลวงยืนอยู่ในอากาศด้วยเทวานุภาพอันยิ่งใหญ่. มหาชนประชุมกันอยู่. พระราชาก็ดี อิศรชนมีเศรษฐีและอุปราชเป็นต้นก็ดี ต่างพากันมา. ที่นั้นจึงพากันถามเทวบุตรเหล่านั้นว่า ข้าแต่เจ้านาย ท่านทั้งหลายมาจากเทวโลกชั้นไหน? เทวบุตร มาจากเทวโลกชั้นดาวดึงส์. มนุษย์ พวกท่านมาด้วยกิจธุระอะไร? เทวบุตร มาด้วยต้องการดมหรสพ. มนุษย์ นี่ชื่อดอกอะไร? เทวบุตร ชื่อดอกฟักทิพย์. มนุษย์ทั้งหลายกล่าวว่า ข้าแต่เจ้านาย ท่านทั้งหลายโปรดประดับดอกไม้อื่นในเทวโลกเถิด จงให้ดอกฟักทิพย์นี้แก่พวกเราเถิด. เทวบุตรทั้งหลายกล่าวว่า ดอกไม้ทิพย์เหล่านี้มีอานุภาพมาก สมควรแก่เทวดาทั้งหลายเท่านั้น ไม่สมควรแก่คนเลวทรามไร้ปัญญา มีอหิชาตัณหาไปในทางดำทรม ทุสิล ในมนุษยโลก แต่สมควรแก่มนุษย์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยคุณเหล่านี้. ก็แหละ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เทวบุตรผู้ใหญ่ใน ๔ องค์นั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

ผู้ใดไม่ลบล้างของด้วยกาย ไม่พูดเท็จ

ด้วยวาจา ได้รับยศแล้วไม่พึงมัวเมา ผู้นั้น

แย้มอ้มควรประดับดอกผักกาดทิพย์.

คำที่เป็นคานานันมีอธิบายว่า :- บุคคลใดไม่ลักแม้แต่เส้นหญ้า อันเป็นของของคนอื่น และแม้จะเสียชีวิตก็ไม่กล่าวมุสาวาทด้วยวาจา. คำนี้ เป็นเพียบหัวข้อเทศนาเท่านั้น. ในคำนี้มีอธิบายนี้ว่า ก็บุคคล ใดไม่กระทำกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ด้วยกายทวาร วจิตวาร และมนโ- ทวาร. บทว่า ยโส ลพฺฐา ความว่า บุคคลใดได้แต่ความเป็นใหญ่ แล้ว ไม่มัวเมาในความเป็นใหญ่ปล่อยให้สติกระทำกรรมอันลามก บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณเหล่านี้เห็นปานนั้นนั่นแล ย่อมควรซึ่งดอกไม้ ทิพย์นี้ เพราะฉะนั้น บุคคลใดประกอบด้วยคุณเหล่านี้. บุคคลนั้น ย่อมควรขอดอกไม้เหล่านี้ พวกเราจักให้แก่บุคคลนั้น.

ปุโรหิตได้ฟังดังนั้นจึงคิดว่า เราไม่มีคุณเหล่านี้แม้แต่อย่างเดียว แต่เราจักกล่าวมุสาวาทรับเอาดอกไม้เหล่านี้มาประดับ เมื่อเป็นอย่างนี้ มหาชนจรรู้เราว่า ผู้นี้สมบุรณ์ด้วยคุณสมบัติ. ปุโรหิตนั้นจึงกล่าวว่า เราเป็นผู้ประกอบด้วยคุณเหล่านี้ จึงให้นำดอกไม้เหล่านั้นมาประดับ แล้วได้อ้อนวอนขอกะเทวบุตรองค์ที่ ๒ เทวบุตรองค์ที่ ๒ นั้น จึง กล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ผู้ใดแสวงหาทรัพย์มาได้โดยชอบธรรม

ไม่ล่อลวงเอาทรัพย์เขามา ได้โลกทรัพย์แล้ว

ไม่มัวเมา ผู้นั้นแย้มอ้มควรประดับดอกผัก-

ทิพย์.

คำอันเป็นคานานั้นมีอธิบายว่า :- บุคคลพึงแสวงหาทรัพย์มีทอง และเงินเป็นต้น โดยธรรม คือ โดยอาชีพอันบริสุทธิ์ ไม่พึงแสวงหา โดยการหลอกลวง คือไม่พื้งนำเอาไปโดยการลวง ได้โกะทั้งหลาย มีผ้าและอาภรณ์เป็นต้น ไม่พื้งมัวเมาประมาท บุคคลเห็นปานนี้ย่อม ควรแก้ดอกไม้เหล่านี้.

ปุโรหิตกล่าวว่า เราเป็นผู้ประกอบด้วยคุณเหล่านี้ แล้วให้นำ ดอกไม้ทิพย์มาประดับ จึงอ้อนวอนขอกะเทวบุตรองค์ที่ ๓. เทวบุตร องค์ที่ ๓ นั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

ผู้มีจิตไม่จีจางเร็ว และมีศรัทธาไม่

คลายง่าย ๆ ไม่บริโภคของดีแต่ผู้เดียว ผู้นั้น

แย่อมควรแก้ดอกฟักทิพย์.

คำอันเป็นคานานั้นมีอธิบายว่า :- บุคคลใดมีจิตไม่จีจาง คือไม่ จางหายไปเร็วเหมือนข้อมด้วยขมิ้น ได้แก่มีความรักมั่นคง และมี ศรัทธาไม่คลีนคลาย คือ ได้ฟังคำของคนที่เชื่อกรรมหรือวิบากของกรรม ก็ตามแล้วเชื่อ ไม่คลีนคลาย ไม่แตกทำลายด้วยเหตุเพียงเล็กน้อย. บุคคลใดไม่กัณขาจกหรือ บุคคลอื่นผู้ควรแก้การจำแนกให้ไว้ภายนอก ไม่บริโภคโภชนะมีรสดีแต่ผู้เดียว คือจำแนกให้แก่ชนเหล่านั้นแล้ว จึงบริโภค บุคคลนั้นย่อมควรซึ่งดอกไม้เหล่านี้.

ปุโรหิตกล่าวว่า เราเป็นผู้ประกอบด้วยคุณเหล่านี้ จึงให้นำ

ดอกไม้เหล่านั้นมาประดับ แล้วอันวอนขอกะเทวบุตรองค์ที่ ๔. เทว-
บุตรองค์ที่ ๔ นั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า

ผู้ใดไม่บริภาษสัตบุรุษทั้งต่อหน้าหรือ
ลับหลัง พูดอย่างใด ทำอย่างนั้น ผู้นั้นแล
ย่อมควรซึ่งดอกผักกอกทิพย์.

คำอันเป็นคานานั้นมีอธิบายว่า บุคคลใดไม่คำ ไม่บริภาษ
สัตบุรุษ คือบุรุษผู้เป็นอุดมบัณฑิต ผู้ประกอบด้วยคุณมีศีลเป็นต้น
ทั้งต่อหน้าหรือลับหลัง พูดถึงสิ่งใดด้วยวาจา ย่อมกระทำการสิ่งนั้นแล
ด้วยกาย บุคคลนั้นย่อมควรซึ่งดอกไม้เหล่านี้.

ปุโรหิตกล่าวว่า เราเป็นผู้ประกอบด้วยคุณเหล่านี้ แล้วให้นำ
ดอกไม้เหล่านั้นมาประดับ. เทวบุตรทั้ง ๔ องค์ได้ให้เทริดดอกไม้
ทั้ง ๔ เทริดแก่ปุโรหิตแล้วพากันกลับไปยังเทวโลก. ในเวลาที่เทว-
บุตรเหล่านั้นไปแล้ว เวทนาอันยิ่งใหญ่เกิดขึ้นที่ศีรษะของปุโรหิต.
ศีรษะได้เป็นเหมือนลูกทิมด้วยยอดเขาอันแหลมคม และเป็นเหมือน
ลูกทิมด้วยแผ่นเหล็กฉะนั้น. ปุโรหิตนั้นได้รับทุกเวทนา กลิ้งไป
กลิ้งมาร้องเสียงดังลั่น และเมื่อมหาชนกล่าวว่านี่อะไรกัน จึงกล่าวว่า
เรากล่าวมุสาวาทในคุณซึ่งไม่มีอยู่ภายในเราเลยว่ามีอยู่. แล้วขอ
ดอกไม้เหล่านี้ กะเทวบุตรเหล่านั้น ท่านทั้งหลายจงช่วยนำเอาดอกไม้
เหล่านี้ออกจากศีรษะของเราด้วยเถิด. ชนทั้งหลายจึงจะช่วยกันปลด

ดอกไม้เหล่านั้น ก็ไม่สามารถจะปลดออกได้ ได้เป็นเหมือนดอกไม้
ที่ผูกมัดด้วยแผ่นเหล็ก. ลำดับนั้น ชนทั้งหลายจึงหามปุโรหิตนั้นนำ
ไปเรือน. เมื่อปุโรหิตนั้นร้องอยู่ในเรือนนั้น กาลเวลาล่วงไปได้ ๗
วัน. พระราชารับสั่งเรียกอำมาตย์ทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า พราหมณ์ผู้
ทุศีลจักตาย เราจะทำอย่างไรกัน. อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่
สมมติเทพ ขอพระองค์โปรดให้เล่นมหรสพอีกเถิด เทวบุตรทั้งหลาย
จักมาอีก. พระราชาจึงให้เล่นมหรสพอีก เทวบุตรทั้งหลายจึงมาอีก
ได้กระทำพระนครทั้งสิ้นให้มีกลิ่นหอมเป็นอันเดียวกันด้วยกลิ่นหอม
ของดอกไม้ แล้วได้ขึ้นอยู่ที่พระลานหลวงเหมือนอย่างเคยมา. มหา-
ชนประชุมกันแล้ว นำพราหมณ์ผู้ที่ศีลมา ให้นอนหงายอยู่ข้างหน้า
ของเทวบุตรเหล่านั้น. พราหมณ์ปุโรหิตนั้นอ่อนวอนเทวบุตรทั้งหลาย
ว่า ข้าแต่นาย ขอท่านทั้งหลายจงให้ชีวิตแก่ข้าพเจ้าเถิด. เทวบุตร
เหล่านั้นติเตียนพราหมณ์ปุโรหิตนั้นในท่ามกลางมหาชนว่า ดอกไม้
เหล่านี้ไม่สมควรแก่ท่านผู้ลามกทุศีลมีบาปกรรม ท่านไม่สำคัญว่า
จักลงเทวบุตรเหล่านี้ นานาถ ท่านได้รับผลแห่งมุสาวาทของตน
แล้ว ครั้นติเตียนแล้วจึงปลดเทริดดอกไม้ออกจากศีรษะ ให้โอวาท
แก่มหาชนแล้วได้ไปยังสถานที่ของตนทันที.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พราหมณ์ในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระเทวทัต บรรดา

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 562

เทวบุตรเหล่านั้น องค์หนึ่งได้เป็นพระกัสสป องค์หนึ่งได้เป็นพระ-
โมคคัลลานะ องค์หนึ่งได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนเทวบุตรผู้เป็นหัวหน้า
ได้เป็นเรตถาคค ฉะนีแล.

จบ อรรถกถากักรุชาดกที่ ๖

๗. กากาติชาดก

ว่าด้วยนางกาเกี

[๖๐๖] หญิงคนรักของเราอยู่ ณ ที่แห่งใด กลิ่น
ของนางยังหอมฟุ้งมาจากที่แห่งนั้น ใจของ
เรยินดีในนางคนใด นางคนนั้นชื่อกากาติ
อยู่ไกลจากที่นี่ไป.

[๖๐๗] ท่านข้ามทะเลไปได้อย่างไร ท่านข้าม
แม่น้ำชื่อเกปุกะไปได้ได้อย่างไร ท่านข้าม
สมุทรทั้ง ๗ ไปได้อย่างไร ท่านขึ้นต้นจิวได้
อย่างไร.

[๖๐๘] เราข้ามทะเลไปได้เพราะท่าน ข้าม
แม่น้ำชื่อเกปุกะไปได้เพราะท่าน ข้ามสมุทร
ทั้ง ๗ ไปได้เพราะท่าน ขึ้นต้นจิวได้เพราะ
ท่าน.

[๖๐๙] นาคีเตยนตัวเราผู้มีกายใหญ่โต นำ
ดิเตยนตัวเราผู้ไม่มีความคิด เพราะว่าเราต้อง
นำมาบ้าง ซึ่งชูของเมียตนเอง.

จบ กากาติชาดกที่ ๗

อรรถกถากาติชาดกที่ ๗

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้กระสันจะสึกรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนาน มีคำเริ่มต้นว่า
วาติ จายี ตโต กนฺโห ดังนี้.

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระศาสดาตรัสถามภิกษุนั้นว่า คุณก่อน
ภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้กระสันจะสึกจริงหรือ ? เมื่อภิกษุนั้นทูลรับ
จริงพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า เพราะเหตุไร เธอจึงกระสันจะสึก. ภิกษุ
นั้นกราบทูลว่า เพราะอำนาจกิเลส พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า
คุณก่อนภิกษุ ธรรมดาว่ามาตุคาม ใคร ๆ รักษาไว้ไม่ได้ ใคร ๆ ไม่อาจ
รักษา ก็โบราณกบัณฑิตทั้งหลายในกาลก่อน แม้จะให้ยกมาตุคามขึ้น
ไว้ในวิมานต้นฉิมพลี ในท่ามกลางมหาสมุทร ก็ไม่อาจรักษาไว้ได้
แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของ
พระเจ้าพรหมทัตนั้น เจริญวัยแล้ว เมื่อพระราชาบิดาสวรรคต ก็
ครองราชสมบัติ พระอัครมเหสีของพระโพธิสัตว์นั้น พระนามว่า
กาเกติ ได้มีพระรูปโฉมงดงาม คุณนางเทพอัปสร. นี่เป็นเนื้อความ
สังเขปในชาดกนี้ ส่วนเรื่องอดีตโดยพิสดารจักมีแจ้งในกุณาสชาดก.
ก็ในกาลนั้น พระยาครุฑตนหนึ่งแปลงเพศเป็นมนุษย์มาเล่นสากกับ
พระราชา มีจิตปฏิพัทธ์ในพระนางกาเกติอัครมเหสี จึงพาพระนาง

ไปยังสุบรรณภพ แล้วร่วมอภิรมย์อยู่กับพระนางนั้น. พระราชาเมื่อ
ไม่พบเห็นพระเทวี จึงตรัสกะคนธรรพ์ชื่อนฤกเวรว่า เธอจงค้นหา
พระเทวีนั่นดู. คนธรรพ์นั้นจึงกำหนดเอาพระยาครุฑนั้นจึงนอนอยู่
ในคงค้ำไคร้ในสระแห่งหนึ่ง ในเวลาครุฑนั้นไปจากสระนั้น
ได้เกาะอยู่ในระหว่างปีกไปจนถึงสุบรรณภพ แล้วออกจากระหว่างปีก
กระทำการเคล้าคลึงด้วยกิเลสกับพระเทวีนั่น แล้วเกาะอยู่ในระหว่าง
ปีกของพระยาครุฑนั้นนั้นแหละกลับมาอีก ในเวลาพระยาครุฑเล่น
สกากับพระราชา จึงถือพินของตนมายังสนามเล่นสกา ยืนอยู่ใน
ราชสำนัก จึงกล่าวคาถาที่ ๑ โดยขับเป็นเพลงขับว่า :-

หญิงคนรักของเราอยู่ ณ ที่แห่งใด
กลิ่นของนางยังหอมฟุ้งมาจากที่แห่งนั้น ใจ
ของเรายินดีในนางใดนางนั้นชื่อกาภาติ อยู่
ไกลจากที่นี่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คณฺโธ** ได้แก่ กลิ่นแห่งร่างกาย
ของนางนั้นซึ่งฉูดได้ด้วยกลิ่นทิพย์. บทว่า **ยตุถ** เม ความว่า
หญิงคนรักของเราอยู่ในสุบรรณภพใด อธิบายว่า พระนางทำ
การเคล้าคลึงกายกับพระยาครุฑนี้ กลิ่นของนางซึ่งติดมาที่ร่างกาย
ของพระยาครุฑนี้ จึงชื่อว่าฟุ้งมาจากที่นั้น บทว่า **ทุเร อิต**
ได้แก่ ในที่ไกลจากที่นี่. **หิ** อักษรเป็นเพียงนิบาต. บทว่า **กาภาติ**

ได้แก่ เทวีพระนามว่ากาเกติ. บทว่า ยตุถ เม ความว่า ใจของ
เรายินดี คือกำหนดแล้วเหมือนนางใด.

พระยาครุฑได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

ท่านข้ามทะเลไปได้อย่างไร ท่านข้าม
แม่น้ำเกปุกะไปได้อย่างไร ท่านข้ามทะเล
ทั้ง ๗ แห่งไปได้อย่างไร ท่านขึ้นต้นจิว
ฉิมพลีได้อย่างไร.

คำที่เป็นคาถานั้นมีใจความว่า ท่านข้ามทะเลในชมพูทวีปนี้
และแม่น้ำชื่อว่า เกปุกะซึ่งถัดจากทะเลนั้นไป และทะเลทั้ง ๗ แห่ง
ซึ่งตั้งอยู่ในระหว่างภูเขาทั้งหลายได้อย่างไร คือข้ามไปได้ด้วยอุบาย
อะไร และท่านขึ้นต้นฉิมพลีอันเป็นภพของเราซึ่งตั้งอยู่เลยทะเล
ทั้ง ๗ ได้อย่างไร.

นฤกเวรได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

เราข้ามทะเลไปได้เพราะท่าน ข้าม
แม่น้ำเกปุกะได้เพราะท่าน ข้ามทะเลทั้ง ๗
แห่งได้เพราะท่าน และขึ้นต้นฉิมพลีได้ก็
เพราะท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตยา ความว่า เราเกาะอยู่ใน

ระหว่างปีกของท่านกระทำกิจทั้งปวงนี้ เพราะท่านเป็นตัวเหตุ.

ลำดับนั้น พระยาครุฑ จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

นำดิเียนเราผู้มีกายใหญ่โต นำดิเียน

เราผู้ไม่มีความคิด เพราะว่าเรานำมาบ้าง นำ

ไปบ้างซึ่งชายหู้ของเมีย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชิริตุณ มัม พระยาครุฑ เมื่อจะ
ดิเียนตนเอง จึงกล่าวไว้. บทว่า อเจตน ได้แก่ เชื่อว่าผู้ไม่มี
ความคิด เพราะไม่รู้ความหนักและความเบา เพราะความเป็นผู้มี
ร่างกายใหญ่โต. บทว่า ยตุถ ได้แก่ เป็น ยสุมา แปลว่า เพราะ
เหตุใด. ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ว่า เพราะเหตุที่เรานำคนธรรพ์นี้
ผู้เป็นชายหู้ของเมียตนซึ่งเกาะอยู่ในระหว่างปีกมา เชื่อว่านำมา เมื่อ
นำไปเชื่อว่านำไปอยู่ ฉะนั้น นำดิเียนตัวเรา.

พระยาครุฑนั้นได้นำพระนางกาเกตินั้นไปถวายพระราชา
แล้วไม่ได้ไปเล่นสกาอีก.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะแล้วทรงประชุมชาดกว่า ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้กะสัน
จะสึกดำรงอยู่แล้วในโศคาปัดติผล. นกภูเวรในกาลนั้น ได้เป็นภิกษุ
ผู้กะสันจะสึกในบัดนี้ ส่วนพระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต
ฉะนีแล.

จบ อรรถกถากาติชาดกที่ ๗

๘. อนนุโสจยชาดก

ทุกคนจะต้องตายควรเมตตากัน

[๖๑๐] นางสัมมิลลหาสินีผู้เจริญ ได้ไปอยู่ใน
ระหว่างพวกสัตว์ที่ตายไปแล้วเป็นจำนวนมาก
เมื่อนางไปอยู่กับสัตว์เหล่านั้น จักชื่อว่าได้
เป็นอะไรกับเรา เพราะฉะนั้นเราจึงมิได้เศร้า
โศกถึงนางสัมมิลลหาสินีที่รักนี้.

[๖๑๑] ถ้าบุคคลจะพึงเศร้าโศก ถึงความตาย
อันจะไม่เกิดมีแก่สัตว์ ผู้เศร้าโศกนั้น ก็ควร
จะเศร้าโศกถึงตนซึ่งจะต้องตกไปสู่อำนาจ
ของมัจจุราชทุกเมื่อ.

[๖๑๒] อายุสังขารหาได้เป็นไปตามเฉพาะสัตว์
ที่ยืน นั่ง นอน หรือเดินอยู่เท่านั้นก็หาไม่
วัยย่อมเสื่อมไปทุกขณะที่ยังหลับตาและลืม
ตาอยู่.

[๖๑๓] เมื่อวัยเสื่อมไปอย่างนั้นหนอ ในตน
ซึ่งเป็นทางอันตรายนั่นหนอ ต้องมีความ
พลัดพรากจากกันโดยไม่ต้องสงสัยหมู่มสัตว์

ที่ยังเหลืออยู่ ควรมีเมตตาเอ็นดูกัน ส่วนที่
ตายไปแล้ว ไม่ควรจะต้องเศร้าโศกถึง.

จบ อนนุโสจยชาดกที่ ๘

อรรถกถาอนนุโสจยชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
กุกุมพิกคนหนึ่งผู้มีภรรยาตาย จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้น
ว่า พุณฺณ วิชฺชติ โภติ ดังนี้

ได้ยินว่า กุกุมพินั้น เมื่อภรรยาตายแล้วไม่อาบน้ำ ไม่รับ
ประทานข้าว ไม่ประกอบกิจการงาน. ถูกความโศกครอบงำ ไปป่าช้า
เที่ยวปริเทวนาการอยู่อย่างเดียว. แต่อุปนิสัยแห่งโศกาปีตติมรรค
ไหลลงอยู่ในภายในของกุกุมพินั้น เหมือนประทีปไหลลงอยู่ในหม้อ
ฉะนั้น. ในเวลาใกล้รุ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูโลก ได้ทอดพระเนตร
เห็นกุกุมพินั้น ทรงพระดำริว่าเว้นเราเสีย ใคร ๆ. อื่นผู้จะนำความโศก
ออกแล้วให้โศกาปีตติมรรค แก่กุกุมพินี้ ย่อมไม่มี เราจักเป็นที่พึ่ง
อาศัยของกุกุมพินั้น จึงเสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัต ทรงพา
ปัจฉาสมณะไปยังประตูเรือนของกุกุมพินั้น กุกุมพินได้สดับการเสด็จ
มา ทรงมีสักการะมีการลูกรับเป็นต้นอันกุกุมพินกระทำแล้ว ประทับนั่ง
บนอาสนะที่เขาปูลาด แล้วตรัสถามกุกุมพินผู้มานั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง
ว่า อุบาสก ท่านคิดอะไรหรือ? เมื่อกุกุมพินนั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภรรยาของข้าพระองค์ตาย ข้าพระองค์เศร้าโศกถึงเขาจึงคิดอยู่ จึงตรัสว่า อุบาสก ขึ้นชื่อว่าสิ่งที่มีการแตกเป็นธรรมดาย่อมแตกไป เมื่อมันแตกไปจึงไม่ควรคิด แม้โบราณกบัณฑิตทั้งหลายเมื่อภรรยาตายแล้วก็ยังไม่คิดว่า สิ่งที่มีการแตกเป็นธรรมดาได้แตกไปแล้ว อันกุณณพินันทูลอาราธนา จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธกดังต่อไปนี้. เรื่องในอดีตจักมีแจ้งในจุลลโพธิชาดก ในทศกนิบาต ส่วนในที่นี้มีความสังเขปดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้วเล่าเรียนศิลปะทั้งปวงในเมืองตักกศิลา แล้วได้กลับไปยังสำนักของบิดามารดา. ในชาดกนี้ พระโพธิสัตว์ได้เป็นพรหมจารีแต่ยังเป็นกุมาร. ลำดับนั้น บิดามารดาของพระโพธิสัตว์นั้นบอกว่า เราจักจัดการแสวงหาภรรยาให้แก่เจ้า. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ลูกไม่มีความต้องการครองเรือน เมื่อท่านทั้งหลายล่วงไปแล้ว ลูกจักบวช ลูกบิดามารดานั้นรบเร้าอยู่บ่อย ๆ จึงให้ช่างทำรูปทองคำรูปหนึ่ง แล้วพูดว่า ลูกได้กุมาริกาเห็นปานนี้ จึงจักรับครองเรือน. บิดามารดาของพระโพธิสัตว์นั้นจึงให้ยกรูปทองคำนั้นขึ้นบนยานอันมิดชิดแล้วส่งคนทั้งหลายพร้อมทั้งบริวารเป็นอันมากไปโดยสั่งว่า พวกท่านจงไป จงเที่ยวไปยังพื้นชมพูทวีป เห็นกุมาริกาผู้เป็นพราหมณ์ซึ่งงามเห็นปานนี้ในที่ใดท่านทั้งหลายจงให้รูปทองคำนี้ในที่นั้น แล้วนำนางพราหมณกุมาริกา

นั้นมา. ก็ในกาลนั้น สัตว์ผู้มีบุญคนหนึ่งจุติจากพรหมโลก บังเกิด
เป็นกุมาริกาในเรือนพราหมณ์ผู้มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ ในนิคมคามแคว้น
กาสินีนั้นเอง บิดามารดาได้ขนานนามกุมาริกานั้นว่า สัมมิลลหา-
สินี. กุมาริกานั้น ในเวลาเมื่ออายุ ๑๖ ปี เป็นผู้มั่งมีรูปงามชวนชม เปรียบ
ด้วยนางเทพอัปสร สมบูรณ์ทั่วสารพวงกักาย. ชื่อว่าความคิดด้วย
อำนาจกิเลสไม่เคยเกิดขึ้นแก่นางเลย นางได้เป็นยาวพรหมจารีนี้โดย
แท้จริง. คนทั้งหลายพารูปทองคำนั้นเที่ยวไปถึงบ้านนั้น. คนทั้งหลาย
ในบ้านนั้น เห็นรูปทองคำนั้นแล้วพากันกล่าวว่า เพราะเหตุไรนาง
สัมมิลลหาสินี ธิดาของพราหมณ์ชื่อโน้น จึงมาขึ้นอยู่ที่นี่. มนุษย์
ทั้งหลายได้ฟังดังนั้นจึงไปยังตระกูลพราหมณ์ผู้ชื่อนางสัมมิลลหาสินี
นั้น. นางจึงส่งข่าวแก่บิดามารดาว่า เมื่อท่านทั้งสองล่วงลับไปแล้ว
ดิฉันจักบวช ดิฉันไม่ต้องการครองเรือน. บิดามารดานั้นจึงกล่าวว่า
กุมาริกาเจ้าจะทำอะไรได้ แล้วรับเอารูปทองคำส่งนำไปด้วยบริวาร
เป็นอันมาก. เมื่อพระโพธิสัตว์และนางสัมมิลลหาสินี ทั้งสองคน ไม่
ปรารถนาเลย บิดามารดาก็ทำการมงคล สมรสให้. คนทั้งสอง
นั้นอยู่ในห้องเดียวกัน แม้จะนอนอยู่บนที่นอนเดียวกัน ก็ไม่ได้แล
ดูกันและกันด้วยอำนาจกิเลส อยู่ในสถานที่เดียวกัน เหมือนภิกษุ ๒ รูป
และเหมือนพรหม ๒ องค์ อยู่ในที่เดียวกันจะนั้น. จำเนียรกาลล่วง
มา บิดามารดาของพระโพธิสัตว์ได้ทำกาลกิริยาตายลง พระโพธิสัตว์
นั้นกระทำการฌาปนกิจสรีระของบิดามารดาแล้ว เรียกนางสัม-

มิลลหาสินีมากล่าวว่า นางผู้เจริญ เธอจงถือเอาทรัพย์นี้ มีประมาณ
เท่านี้ คือ ทรัพย์ ๘๐ โกฏิอันเป็นของตระกูลพี่ และทรัพย์ ๘๐ โกฏิ
อันเป็นของตระกูลเธอ แล้วปกครองทรัพย์สมบัตินี้เถิด พี่จกบวช.
นางสัสมิลลหาสินีกล่าวว่า ข้าแต่ลูกเจ้า เมื่อท่านบวชดิฉันก็จกบวช
ดิฉันไม่อาจทอดทิ้งท่านได้. คนทั้งสองนั้นจึงสละทรัพย์ทั้งหมดในทาง
ทาน ละทิ้งสมบัติเหมือนก้อนเขฬะ เข้าไปยังหิมวันตประเทศทั้ง
สองคน บวชเป็นฤๅษี มีรากไม้และผลไม้ในป่าเป็นอาหาร อยู่ในหิม-
วันตประเทศนั้นช้านาน เพื่อต้องการจะเสพรสเต็มและรสเปรี้ยว จึง
ลงจากหิมวันตประเทศ ถึงเมืองพาราณสีโดยลำค้ำบ แล้วอยู่ในพระ-
ราชอุทยาน. เมื่อดาบสและดาบสินีทั้งสองนั้นอยู่ในพระราชอุทยานนั้น
เมื่อปริพาชกาผู้สุขุมลชาติบริโภคกัตอันเจือปนปราศจากโอชะ ก็เกิด
อาพาธลงโลหิต. นางเมื่อไม่ได้เกสขอันเป็นสัปปายะก็ได้อ่อนกำลังลง
ในเวลาภิกขาจาร พระโพธิสัตว์ได้พยุงบานนำไปยังประตูพระนคร
แล้วให้นอนบนแผ่นกระดาน ณ ศาลาหลังหนึ่ง ส่วนตนเข้าไปภิกขา-
จาร. นาง เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นยังไม่กลับออกมาเลย ก็ได้ทำกาล
กิริยาตายไป. มหาชนเห็นรูปสมบัติของปริพาชกา พวกกันห้อมล้อม
ร้องไห้รำไร. พระโพธิสัตว์ที่ขบถภิกขาแล้วกลับมาว่านางตายแล้ว
ดำริว่า สิ่งที่มีอันจะแตกไปเป็นธรรมดา ย่อมแตกไป สังขารทั้งปวง
ไม่เที่ยงหนอ มีคตอย่างนี้เอง แล้วนั่งบนแผ่นกระดานที่นางนอนอยู่
นั้นแหละ บริโภคโภชนะอันระคนกันแล้วบ้วนปาก. มหาชนที่ยืน

ห้อมล้อมถามว่า ท่านผู้เจริญ ปริพาชกนี้เป็นอะไรกับท่าน ? พระ-
โฑธัสตว์กล่าวว่า เมื่อเวลาเป็นคฤหัสถ์ นางเป็นบาทบริจาริกาของเรา.
มหาชนกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ พวกเรายังอดทนไม่ได้ก่อน พวกเราจึงให้
รำไร เพราะเหตุไร ? ท่านจึงไม่ร้องไห้. พระโฑธัสตว์กล่าวว่า นาง
ปริพาชกนี้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ยอมเป็นอะไร ๆ กับเรา บัดนี้ ไม่เป็น
อะไร ๆ กัน เพราะนางเป็นผู้สมักระสมานกับปรโลก ไปสู่อำนาจของ
คนอื่นแล้ว เราจะร้องไห้เพราะอะไร เมื่อจะแสดงธรรมแก่มหาชน
จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

นางสัมมิลลหาสินีผู้เจริญ ได้ไปอยู่ใน
ระหว่างพวกสัตว์ที่ตายไปแล้วเป็นจำนวนมาก
เมื่อนางไปอยู่กับพวกสัตว์เหล่านั้น จักชื่อว่า
เป็นอะไรกับเรา เพราะฉะนั้นเราจึงมิได้เศร้า
โศกถึงนางสัมมิลลหาสินีผู้เป็นที่รักนี้.

ถ้าบุคคลจะเศร้าโศก ถึงสิ่งที่ไม่มีแก่
สัตว์ผู้เศร้าโศกนั้น พึงเศร้าโศกถึงตนซึ่งตก
อยู่ในอำนาจของมัจจุราชอยู่ทุกเวลา.

อายุสังขารไซ้ว่าจะติดตามเฉพาะสัตว์ผู้
ยืน นั่ง นอน หรือเดินอยู่เท่านั้นก็หาไม่
แม้ในเวลาชั่วลิ้มตาหลับตาก็เสื่อมไปแล้ว.

๑. แปลตามบาลี พม่า.

ในตนซึ่งเป็นทางอันตรายนั้นหนอ ต้อง

มีความพลัดพรากจากกันโดยไม่ต้องสงสัย

หมู่สัตว์ที่ยังอยู่ควรเอ็นดูกัน ส่วนที่ตายไป

แล้วไม่ควรเศร้าโศกถึง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พหุณ วิชฺชติ ความว่า นางผู้เจริญ
นี้ทั้งเราแล้ว บัดนี้ มีอยู่คือเกิดในระหว่างเหล่าสัตว์ที่ตายแล้วเหล่าอื่น
เป็นอันมาก. บทว่า เตหิ เม ก็ ภวิสฺสติ ความว่า เดียวนี้ นาง
เป็นไปกับพวกสัตว์ที่ตายแล้วนั้น จักเป็นอะไรกับเรา หรือว่านางจัก
เป็นอะไรแก่เรา ด้วยอำนาจความเกี่ยวพันเกินสัตว์เหล่านั้น คือ นาง
จักเป็นใคร จะเป็นภรรยาหรือน้องสาว. บาลีว่า เตหิ เมกั ดังนี้
ก็มี. อธิบายบาลีนั้นว่า กเลวระหว่างกายของเราแม้นี้ จักเป็นอัน
เดียวกันกับสัตว์ที่ตายแล้วเหล่านั้น. บทว่า ตสฺมา ความว่า เพราะ
เหตุที่นางสัมมิลลหาสินีนี้ตายแล้ว สماعกับคนตายแล้วจะเป็นอะไร
แก่เรา เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกถึงนางสัมมิลลหาสินีนี้. บทว่า
ยั ยั ตสฺส ความว่า สิ่งใดๆ ย่อมไม่มีแก่สัตว์ผู้เศร้าโศกนั้น ได้แก่
ความตายคือความดับ ถ้าจะเศร้าโศกถึงสิ่งนั้น ะ. บาลีว่า ยสฺส ดังนี้
ก็มี. ความของบาลีนั้นว่า สิ่งใดๆ ย่อมมีแก่ผู้ใด ถ้าผู้นั้นจะเศร้าโศก
ถึงสิ่งนั้น ะ. บทว่า มจฺจุสฺมปตฺต ความว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น บุคคล
ควรเศร้าโศกถึงเฉพาะตนผู้ถึงคือผู้จะไปสู่อำนาจของมัจจุราชเป็นนิจติ
เดียว เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้นจะไม่มีเวลาเศร้าโศกเลย.

ในคาถาที่ ๓ มีวินิจัยต่อไปนี้. พึงนำบาลีที่เหลืมาเชื่อม
เข้ากัน ความว่า อายุสังขารย่อมไปตามสัตว์ไร ๆ ก็ได้มิใช่ผู้
ยืน นั่ง นอน หรือเดินเท่านั้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปตฺถกฺ**
ไคเก ผู้เที่ยวไป ๆ มา ๆ. อธิบายว่า สัตว์เหล่านี้ประมาณอยู่ในอิริยาบถ
ทั้ง ๔ ส่วนอายุสังขารไม่ประมาณในอิริยาบถทั้งปวงทั้งกลางคืนและ
กลางวัน ย่อมกระทำการมกคือถึงความในรูปของตนเท่านั้น. บทว่า
ยาธุปฺปตฺติ นิมิสฺสฺสฺติ ความว่า ก็นี้เป็นโวหารเรียกกาลเวลานั้น.
ท่านอธิบายว่า วัชของสัตว์เหล่านี้ ย่อมเลื่อนไป แม้ชั่วเวลาหลับตา
และลืมตา คือในเวลาที่มีประมาณเล็กน้อยอย่างนี้ คือ วัชที่เลื่อนในวัช
ทั้งสาม ย่อมเลื่อนคือไม่เจริญ. บทว่า **ตตฺถตฺตนิ วตฺตปฺนฺเถ** ได้แก่
ในตนซึ่งเป็นทางอันตรายนั่นหนอ. ท่านอธิบายว่า เมื่อวัชนั้นหนอ
เลื่อนไปอย่างนี้ อรรถาพจนถึงการนับว่า นี่เป็นอตฺตา ย่อมเป็นทางอัน-
ตราย คือถูกผูกด้วยบ่วงเข้าไปครั้งหนึ่งไม่เต็มบริบูรณ์ เมื่อเป็นอย่าง
นั้น ตนที่เป็นทางอันตรายนี้นั้น จะต้องมีความพลัดพรากจากกันแห่ง
สัตว์ทั้งหลายที่บังเกิดในภพนั้น ๆ โดยไม่ต้องสงสัย คือหมดความสงสัย
สัตว์ที่เหลือยู่ยังไม่ตาย คือสัตว์ที่เหลือยู่นั้นยังเป็นอยู่ คือมีชีวิต
อยู่ ควรเอ็นดูกัน คือควรเมตตากัน พึงเจริญเมตตาในสัตว์นั้นอย่าง
นี้ว่า ขอสัตว์นี้จงอย่ามีโรค จงอย่าเบียดเบียนกัน ส่วนสัตว์ที่จุติเคลื่อน
ไปแล้ว คือตายแล้วไม่ควรเศร้าโศกถึง คือไม่ควรตามเศร้าโศกถึง.

พระมหาสัตว์เมื่อแสดงอาการไม่เที่ยงด้วยคาถา ๔ คาถาอย่าง

นี้ แสดงธรรมแล้ว. มหาชนพากันกระทำฌาปนกิจสรีระของนาง
ปริพาชิกาแล้ว. พระโพธิสัตว์เข้าไปยังหิมวันตประเทศ ทำฌานและ
อภิญญาให้บังเกิด ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ กุญฺมพิได้ดำรง
อยู่ในโศดาปัตติผล. นางสัมมิลลหาสินีในครั้งนั้น ได้เป็นราหุลมารดา
ส่วนดาบสในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาอนุโลมชาดกที่ ๘

๕. กภาพพาหุชาดก

ว่าด้วยลิงหลอกเจ้า

[๖๑๔] ในกาลก่อน เราได้ข้าวและน้ำอันใด
จากสำนักพระราช มาบัดนี้ ข้าวและน้ำนั้น
มาขึ้นอยู่กับสาขมฤคหมด ข้าแต่พี่ราชะ
บัดนี้ เราเป็นผู้อันพระเจ้าธัญชัยไม่สักการะ
แล้ว พวกมันกลับไปป่าตามเดิมเถิด.

[๖๑๕] ดูก่อนน้องโปฏฐปาทะ ธรรมในหมู่
มนุษย์เหล่านี้ คือ ลาก ความเลื่อมลาก ยศ
ความเลื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุขและ
ทุกข์ เป็นของไม่เที่ยง เจ้าอย่าเศร้าโศก
เสียใจไปเลย จะเศร้าโศกเสียใจไปทำไม.

[๖๑๖] ข้าแต่พี่ราชะ คุณพี่เป็นบัณฑิตแท้ ย่อม
รู้ถึงผลประโยชน์ทั้งหลายที่ยังไม่มาถึง ทำ
อย่างไรหนอ เราจะได้เห็นสาขมฤคผู้ลามก
ถูกเขาขับไล่ออกจากราชสกุล.

[๖๑๗] ลิงกภาพพาหุ กระดิกหูและกลอกหน้า
กลอกตาทำให้พระราชกุมารทรงหวาดเสียว

พระทัยอยู่เสมอ ๆ มันจะทำตัวของมันเองให้
จำต้องห่างไกลจากข้าวและน้ำ.

จบ กภาพาหุชาดกที่ ๕

อรรถกถากภาพาหุชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภ
พระเทวทัตผู้เสื่อมลาภสักการะ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้น
ว่า ยมฺ อุนฺนปฺนสฺส ดังนี้.

แท้จริง เมื่อพระเทวทัตผูกความโกรธอันไม่บังควรในพระ-
ตถาคต แล้วประกอบนายขมังธนู โทษผิดของพระเทวทัตนั้น ได้
ปรากฏเพราะปล่อยช้างนาฬาคีรี. ลำดับนั้น คนทั้งหลายจึงพากัน
เลิกรูจักเป็นต้นที่เริ่มตั้งไว้แก่เธอเสีย. แม้พระราชาก็ไม่ทรงเหลียว
แลพระเทวทัตนั้น. พระเทวทัตนั้นเสื่อมลาภสักการะจึงเที่ยวขอใน
สกุลทั้งหลายบริโภคอยู่. ภิกษุทั้งหลายจึงนั่งสนทนากันในโรงธรรม-
สภาว่า อาวุโสทั้งหลาย พระเทวทัตคิดว่า จักยังลาภสักการะให้เกิดขึ้น
แม้แต่ลาภสักการะที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ไม่อาจทำให้มั่นคง. พระศาสดา
เสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากัน.
ด้วย เรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า
มิใช่บัดนี้เท่านั้นนะภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน เทวทัตนี้ก็ได้เป็นผู้
เสื่อมลาภสักการะ แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าธัญชัยครองราชสมบัติในนครพารณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นวานรเผือกชื่อธาระ มีบริวารมาก มีร่างกายบริบูรณ์ ส่วนวานรน้องชายของพระโพธิสัตว์นั้น ชื่อโปณฐปาทะ. พราณผู้หนึ่งจับวานรพี่น้องทั้งสองนั้นได้ จึงนำไปถวายพระเจ้าพารณสี. พระราชาโปรดให้ใส่วานรทั้งสองนั้นไว้ในกรงทอง ให้บริโภคน้ำดอกกลุณน้ำผึ้ง ให้ดื่มน้ำเจือด้วยน้ำตาลกรวดปรนนิบัติเลี้ยงดูอยู่ สักการะได้มืออย่างมากมาย. วานรทั้งสองนั้นได้เป็นผู้ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภและยศ. ต่อมา พราณป่าคนหนึ่ง ได้นำเอาวานรคำใหญ่ตัวหนึ่ง ชื่อกาพพาหุมาถวายพระราชา วานรกาพพาหุนั้นมาทีหลัง จึงได้มีลาภสักการะมากกว่า ลาภสักการะของวานรเผือกทั้งสองก็เสื่อมถอยไป. พระโพธิสัตว์มิได้พูดอะไรเลย เพราะประกอบด้วยลักษณะแห่งผู้คงที่ แต่วานรน้องชาย เพราะไม่มีลักษณะแห่งผู้คงที่ จึงทนดูสักการะของกาพพาหุวนรไม่ได้ ได้พูดกะพี่ชายว่า ข้าแต่พี่เมื่อก่อน ในราชสกุลนี้ ย่อมให้ของกินมีรสดีเป็นต้นแก่พวกเรา แต่บัดนี้พวกเราไม่ได้ เหน้นำไปให้เจ้าลิงกาพพาหุเท่านั้น พวกเราเมื่อไม่ได้ลาภสักการะจากสำนักของพระเจ้าธัญชัย จักทำอะไรอยู่ ณ สถานที่นี้ มาเถิดพี่ พวกเราไปอยู่ป่าเถิด เมื่อจะเจรจากับวานรพี่ชายนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

เมื่อก่อน เราได้ข้าวและน้ำอันใดจาก

สำนักพระราชา มาบัดนี้ ข้าวและน้ำนั้น

มาขึ้นอยู่กับสาขมฤคหมด ข้าแต่พี่ราชะ
บัดนี้ เราเป็นผู้อันพระเจ้าธัญชัยไม่สักการะ
แล้ว พวกมันกลับไปป่าตามเดิมเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยํ อนุนปานสุส ความว่า ข้าว
และน้ำใด จากสำนักของพระราชานั้น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อนุน-
ปานสุส เป็นัญญัติวิภัตติลงในอรรถของทวยวิภัตติ. บทว่า ธนญ-
ชยาย เป็นจุดถวิภัตติ ลงในอรรถของตติยวิภัตติ. อธิบายว่า
พวกเราเป็นผู้อันพระเจ้าธัญชัยไม่สักการะเอื้อเฟื้อแล้ว และไม่ได้
ข้าวและน้ำ ก็เป็นผู้อันพระเจ้าธัญชัยนี้แล ไม่ทรงเอื้อเฟื้อแล้ว.

วานรราชได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ก่อนน้องไปภูฏปาทะ ธรรมในหมู่
มนุษย์เหล่านี้ คือ ลภ ความเสื่อมลภ ยศ
ความเสื่อมยศ นิินทา สรรเสริญ สุขแล
ทุกข์ เป็นของไม่เที่ยง เจ้าอย่าเศร้าโศกเลย
จะเศร้าโศกไปทำไม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยโส ได้แก่ อีสริยศ และปริ-
วารยศ. บทว่า อยโส ได้แก่ ความไม่มีอิสริยศและปริวารยศนั้น.
บทว่า เอเต ความว่า โลกธรรม ๘ ประการเหล่านี้เป็นของไม่เที่ยง

ในหม่อมมนุษย์ แม้เป็นผู้ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภและยศ สมัยต่อมา
ย่อมเป็นผู้มีลาภน้อย สักการะน้อย เชื่อว่าผู้จะมีลาภเป็นนิจเสมอไป
ย่อมไม่มี. แม้ในยศเป็นต้น กันยนี้เหมือนกัน.

วานโรปฐูปาทะได้ฟังดังนั้น เมื่อไม่อาจทำความริษยาในลิง
กาพพาหุให้หายไปได้ จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

ข้าแต่พี่ราชะ ที่เป็นบัณฑิตแท้ ย่อมรู้
ถึงผลประโยชน์อันยังมาไม่ถึง ทำอย่างไรหนอ
เราจะได้เห็นเจ้าสาขมฤคผู้ลามก ถูกเขาจับ
ปล่อยจากราชสกุล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กลั นฺ โห ได้แก่ ด้วยอุบาย
อะไรหนอ บทว่า ทกฺขาม แปลว่า จักเห็น. บทว่า นิทุธาปีตํ
ได้แก่ ถูกขูดออกไป คือถูกลากออกไป. บทว่า ขมฺมํ แปลว่า ผู้
ลามก.

วานรราชะได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า:-

ลิงกาพพาหุ กระดิกหูและกลอกหน้า
กลอกตา ทำให้พระราชกุมารทรงหวาดเสียว
พระทัยอยู่บ่อย ๆ มันจักทำตัวของมันเองให้
จำต้องห่างไกลจากข้าวและน้ำ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภายเต กุมาร ความว่า ย่อม
ทำพระราชกุมารให้หวาดเสียว. บทว่า เยนารกา จสฺสติ ความว่า
ตัวมันเองจักทำเหตุให้จำต้องอยู่ห่างไกลจากข้าวและน้ำนี้. เจ้าอย่าคิด
ริษยาต่อมันเลย.

ฝ่ายลิงกาพพาหุ พอล่วงไป ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ทำกระดิกหู
เป็นคั่นต่อหน้าพระราชกุมารทั้งหลาย ทำให้พระราชกุมารทั้งหลาย
กลัว. พระราชกุมารทั้งหลายเหล่านั้นตระหนกตกพระทัยกลัว ต่าง
ทรงส่งเสียงร้อง. พระราชาตรัสถามว่า นี่อะไรกัน ? ได้ทรงสดับ
เรื่องราวนั้นแล้วรับสั่งว่า จงไล่มันออกไป แล้วให้ไล่ลิงกาพพาหุนั้น
ออกไป ลาภสักการะของวานรชาวทั้งสองก็ได้เป็นปกติตามเดิมอีก.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประ-
มุขชาดกว่า ลิงกาพพาหุในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต วานร
ไปฏฐปาทะในครั้งนั้น ได้เป็นพระอนนท ส่วนวานรราชะในครั้งนั้น
เป็นเรวตถาคค ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาพพาหุชาดกที่ ๕

๑๐. สิลวิมังสชาดก

ว่าด้วยธรรมที่นำความสุขมาให้

[๖๑๘] ได้ยินว่า สิลแลเป็นความงาม สิลเป็น
เยี่ยมในโลก ขอพระองค์จงทอดพระเนตร
งูใหญ่มีพิษร้าย ย่อมไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วย
มารู้สึกตัวว่า เป็นผู้ที่มีสิล.

[๖๑๙] นกตะกรุมทั้งหลายในโลก พวกมันล้อม
จิกชิ้นเนื้อที่เหยี่ยวคาบอยู่ในปาก ชั่วเวลา
ที่มันคาบชิ้นเนื้อนิดหน่อยอยู่เท่านั้น หาได้
เบียดเบียนนกที่ไม่มีความกังวลไม่.

[๖๒๐] ผู้ไม่มีความหวังย่อมหลับเป็นสุข ความ
หวังย่อมแผ่ผลเป็นสุขได้ นางปิงคลาทาสี
ได้ทำความหวังจนหมดหวังแล้ว จึงหลับ
เป็นสุขได้.

[๖๒๑] ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ธรรมอัน
จะนำความสุขมาให้ยิ่งไปกว่าสมาธิย่อมไม่มี
ผู้มีจิตตั้งมั่นย่อมไม่เบียดเบียนทั้งคนอื่นและ
ตนเอง.

จบ สิลวิมังสชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาสีลวิมังสาชาดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พราหมณ์ผู้ทดลองศีล จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
สีลํ กิเรว กลฺยาณํ ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันนิทานมีทั้งสองเรื่อง ได้กล่าวไว้แล้วในหนหลัง
ที่เดียว. ส่วนในชาดกนี้ พระโพธิสัตว์ได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้า
พาราณสี เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นจะทดลองศีลของตน จึงถือเอา
กหาปณะจากแผ่นกระดานสำหรับนับเงินไป ๓ วัน ราชบุรุษทั้งหลาย
จึงแสดงพระโพธิสัตว์นั้นแก่พระราชาว่าเป็นโจร. พระโพธิสัตว์นั้น
ยืนอยู่ในสำนักของพระราชา พรรณนาศีลด้วยคาถาที่ ๑ นี้ว่า :-

ได้ยินว่า สีลแลเป็นความงาม สีล

เป็นเยี่ยมในโลก ขอพระองค์จงทอดพระ-

เนตรดูใหญ่มีพิษร้าย ย่อมไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ด้วยมารู้สึกตัวว่า เป็นผู้มศีล.

แล้วทูลขอให้พระราชาทรงอนุญาตบรรพชาแล้วไปบรรพชา.

ครั้งนั้น เขี้ยวเถียวเอาชิ้นเนื้อในร้านขายเนื้อสัตว์แห่งหนึ่ง
แล้วบินไปทางอากาศ นกทั้งหลายอื่นจึงล้อมจิกตีมันด้วยเล็บเท้าและ
จะงอยปากเป็นต้น. เขี้ยวนั้นไม่สามารถอดทนความทุกข์นั้นได้ จึง

ทั้งขึ้นเนื้อ นกตัวอื่นก็คาบเอาไป. แม้นกตัวนั้นเมื่อถูกเบียดเบียน
อย่างนั้นเข้าก็ทั้งขึ้นเนื้อนั้น. ที่นั้น นกตัวอื่น ๆ ก็คาบเอาไป รวม
ความว่า นกใด ๆ คาบเอาไป นกทั้งหลายก็ติดตามนกนั้น ๆ ไป.
นกใด ๆ ทั้ง นกนั้น ๆ ก็มีความสุข. พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้นจึง
คิดว่า ขึ้นชื่อว่ากามทั้งหลายนี้เปรียบด้วยขึ้นเนื้อ เมื่อเป็นอย่างนั้น
คนที่ยึดไว้เหล่านั้นเท่านั้นจึงเป็นทุกข์ เมื่อสละเสียได้ก็เป็นสุข แล้ว
กล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ขึ้นเนื้อน้อยหนึ่งยังมีอยู่แก่เหยี่ยว

นั้นเพียงใด นกตะกรุมทั้งหลายในโลกก็

พากันล้อมจิกอยู่เพียงนั้น หาได้เบียดเบียน

นกไม่มีความกังวลไม่.

คำที่เป็นคานานั้นมีอธิบายว่า ขึ้นเนื้อน้อยหนึ่งที่เอาปาก
คาบอยู่ได้มีอยู่แก่เหยี่ยวนั้นเพียงใด นกตะกรุมทั้งหลายในโลกนี้
ก็พากันจิกเหยี่ยวนั้นอยู่เพียงนั้น แต่เมื่อมันปล่อยขึ้นเนื้อนั้นเสีย
นกที่เหลือก็ย่อมไม่เบียดเบียนนกนั้นผู้ไม่มีความกังวล คือไม่มีปติโพธ
เครื่องกังวล.

พระโพธิสัตว์นั้นออกจากพระนครแล้ว ในตอนเย็นได้นอน
อยู่ในเรือนของคณูหนึ่ง ในบ้านนั้นในระหว่างทาง. ก็นางทาสีใน
เรือนนั้นชื่อปิงคลา ได้นัดแนะกับชายผู้หนึ่งว่า พึงมาในเวลาชื่อนั้น

นางล้างเท้าของนายทั้งหลายแล้ว เมื่อนายทั้งหลายนอนแล้ว นั่งแลดู
การมาของชายผู้นั้นอยู่ที่ธรณีประตู คิดว่าประเดี๋ยวเขาจักมา ประเดี๋ยว
เขาจักมา จนเวลาล่วงเลยไปถึงปฐมยาม และมัชฌิมยาม. ก็ในเวลา
ใกล้รุ่ง นางหมดหวังว่า เขาคงไม่มาในบัดนี้แน่ จึงนอนหลับไป.
พระโพธิสัตว์ได้เห็นเหตุการณ์นี้ จึงคิดว่า ทาสีนี้ นั่งอยู่ได้ตลอดกาล
มีประมาณเท่านี้ ด้วยความหวังว่า ชายผู้นั้นจักมา รู้ว่าบัดนี้เขา
ไม่มา เป็นผู้หมดความหวัง ย่อมนอนหลับสบาย จึงชื่อว่าความหวัง
ในกิเลสทั้งหลาย เป็นทุกข์ ความไม่มีความหวังเท่านั้น เป็นสุข
จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

ผู้ไม่มีความหวังย่อมหลับเป็นสุข

ความหวังมีผลก็เป็นสุข นางปิงคลากระทำ

ความหวังจนหมดหวังจึงหลังสบาย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ผลวดี** ความว่า ความหวังที่
ได้ผลนั้น ชื่อว่าเป็นสุข เพราะผลนั้นเป็นสุข. การทำให้หมดหวัง
คือกระทำให้ไม่มีความหวัง อธิบายว่า ตัดเสีย คือละเสีย. บทว่า
ปิงคลา ความว่า บัดนี้ นางปิงคลทาสีนี้หลับเป็นสุข.

วันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์นั้นจากบ้านนั้นเข้าไปยังป่า เห็น
ดาบสผู้หนึ่งนั่งเข้าฌานอยู่ในป่า จึงคิดว่า ความสุขอันยิ่งกว่าความสุข
ในฆาน ย่อมไม่มีในโลกนี้และในโลกหน้า จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า:-

ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า ธรรมคือ

ความสุขอื่นจากสมาธิ ย่อมไม่มี ผู้มีจิต

ตั้งมั่น ย่อมไม่เบียดเบียนทั้งคนอื่นและ

ตนเอง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมาธิโปร ความว่า ชื่อว่าธรรม
คือความสุขนอกเหนือ คืออื่นจากสมาธิ ย่อมไม่มี.

พระโพธิสัตว์นั้น ครั้นเข้าป่าแล้วบวชเป็นฤๅษี ทำฌานและ
อภิญญาให้เกิดขึ้น ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า คาบสในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสีลวิมังสาชาดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ภูฏิสกชาดก ๒. ทูททกชาดก ๓. พรหมทัตตชาดก
๔. จัมมสาฎกชาดก ๕. โครชาดก ๖. กัถการุชาดก ๗. กากาติชาดก
๘. อนนุโสจยชาดก ๙. กาพพาหุชาดก ๑๐. สีลวิมังสาชาดก.

จบ ภูฏิสกวรรคที่ ๓

๘. โกกิลวรรค

๑. โกกาลิชาดก

ว่าด้วยพุดในกาลที่ควรพุด

[๖๒๒] เมื่อยังไม่ถึงเวลาที่จะพุด ผู้ใดพุดเกิน
กาลไป ผู้นั้นย่อมถูกทำร้ายดุจลูกนกคูหา
จะนั้น.

[๖๒๓] มีดที่ลับคมดีแล้ว ดุจยาพิษอันร้ายแรง
หาทำให้ตกไปทันทีทันใด เหมือนวาทะพหุ-
ภาษิตไม่.

[๖๒๔] เพราะฉะนั้น บัณฑิตควรรักษาวาจาไว้
ทั้งในกาลควรพุดและไม่ควร ไม่ควรพุดให้
ล่วงเวลา แม้ในบุคคลผู้เสมอกับตน.

[๖๒๕] ผู้ใดมีความคิดเห็นเป็นเบื้องหน้า มี
ปัญญาเครื่องพิจารณาเห็นประจักษ์ พุดพอ
เหมาะในกาลที่ควรพุด ผู้นั้นย่อมจับศัตรูได้
ทั้งหมด ดุจครุฑจับนาคได้ จะนั้น.

จบ โกกาลิชาดกที่ ๑

อรรถกถาโกกิลวรรคที่ ๔

อรรถกถาโกกิลชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พระโกกิลกะ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า โย เว
กาเล อสมฺปตุเต ดังนี้. เรื่องปัจจุบันได้ให้พิสดารแล้วในตักกการิย-
ชาดก. ส่วนเรื่องในอดีตมีดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์แก้วของพระเจ้าพาราณสีนั้น.
พระราชานั้นได้เป็นผู้มีพระดำรัสมาก พระโพธิสัตว์คิดว่า จักห้ามการ
ตรัสมากของพระราชนั้น จึงเที่ยวคิดหาอุบายอย่างหนึ่ง. ครั้นวันหนึ่ง
พระราชเสด็จไปพระราชอุทยาน แล้วประทับนั่งบนแผ่นศิลานั้นเป็น
มงคล. เบื้องบนแผ่นศิลานั้น มีมะม่วงอยู่ต้นหนึ่ง นางนกคuhuว่า
วางฟองไข่ของตนไว้ในรังการังหนึ่ง ณ ต้นมะม่วงนั้น แล้วได้ไปเสีย.
นางกาก็ประคบประหงมฟองไข่นกคuhuเหล่านั้น. จำเนียรกาลล่วงมา ลูก-
นกคuhuก็ออกจากฟองไข่นั้น. นางกาคำคัญว่าบุตรของเรา จึงนำอาหาร
มาด้วยจงอยปาก ประนินับดีลูกนกคuhuเหล่านั้น. ลูกนกคuhuเหล่านั้นขบปีก
ยังไม่ออกก็ส่งเสียงร้องเป็นเสียงคuhuว่า ในกาลอันไม่ควรร้องเลย.
นางกาคิดว่า ลูกนกคuhuมันร้องเป็นเสียงอื่นในบัดนี้ก่อน เมื่อโตขึ้นจัก
ทำอะไร จึงดีด้วยจะจงอยปากให้ตายตกไปจากรัง. ลูกนกคuhuเหล่านั้น

๑. ม. โกลิล ฯ

ตกลงใกล้พระบาทของพระราชา. พระราชารับสั่งถามพระโพธิสัตว์ว่า
สหาย นี้อะไรกัน. พระโพธิสัตว์คิดว่า เราแสวงหาเรื่องเปรียบเทียบ
เพื่อจะห้ามพระราชา บัดนี้ เราได้เรื่องเปรียบเทียบนี้แล้ว จึงกราบทูล
ว่า ข้าแต่มหาราช ขึ้นชื่อว่าคนปากกล้า พุดมากในกาลไม่ควรพุด
ย่อมได้ทุกข์เห็นปานนี้ ข้าแต่มหาราช ลูกนกคูดุเหว่านี้เจริญเติบโตได้
เพราะนางกา ปีกยังไม่ทันแข็งก็ร้องเป็นเสียงคูดุเหว่าในเวลาไม่ควรร้อง
ทีนั้น นางการลกนกคูดุเหว่านั้นว่า นี่ไม่ใช่ลูกของเรา จึงดีด้วยจะงอย
ปากให้ตกลงมา จะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉานก็ตาม พุดมากใน
กาลไม่ควรพุด ย่อมได้ทุกข์เห็นปานนี้ แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

เมื่อยังไม่ถึงเวลาที่จะพุด ผู้ใดพุดเกิน
เวลาไป ผู้นั้นย่อมถูกทำร้าย ดูกนก
คูดุเหว่านั้น.

มีดที่ลับคมกริบ ดุจยาพิษที่ร้ายแรง
หาทำให้ตกไปทันทีทันใด เหมือนนาคาทุพ-
ภานิตไม่.

เพราะฉะนั้น บัณฑิตควรรักษาเอาไว้
ทั้งในกาลที่ควรพุดแลไม่ควร ไม่ควรพุดให้
เกินเวลา แม้นในคนผู้เสมอกับตน.

ผู้ใดมีความคิดเห็นเป็นเบื้องหน้า มี

ปัญญาเครื่องพิจารณาเห็นประจักษ์ พุดพ

เหมาะในกาลที่ควรพุด ผู้นั้นย่อมจับศัตรูได้

ทั้งหมด ดูกุรุษจับนาคได้ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาล อสมฺปคุเต ได้แก่ เมื่อ
กาลที่จะพุดของตน ยังไม่ถึง. บทว่า อติเวลํ ความว่า ย่อมพุดเกิน
ประมาณ ทำให้ล่วงเลยเวลา. บทว่า หลาหลมฺมิว ตัดเป็น หลาหล
อิว แปลว่า เหมือนยาพิษอันร้ายแรง. บทว่า นิกกฺขณ ได้แก่
ในขณะนั้นเอง คือในกาลอันยังไม่ถึง. บทว่า ตสมฺ ได้แก่ เพราะ
เหตุที่คำพุดภาษิตเท่านั้น ย่อมทำให้ตกไปเร็วพลัน แม้กว่าศัตรูที่
ลัษคมกริบ และยาพิษอันร้ายแรง. บทว่า กาล อกาล จ ความว่า
บัณฑิตพึงรักษาวาจาทั้งในกาลและมีไช้กาลที่ควรกล่าว ไม่ควรกล่าว
เกินเวลาแม้จะบุคคลผู้เสมอกับตน คือแม้จะบุคคลผู้มีการกระทำไม่
ต่างกัน. บทว่า มติปฺพุโพ ได้แก่ ชื่อว่ามีความคิดเป็นเบื้องหน้า
เพราะกระทำความคิดให้เป็นปุเรจาริกอยู่ข้างหน้าแล้วจึงกล่าว. บทว่า
วิจฺจฺขณํ ความว่า บุคคลผู้พิจารณาด้วยญาณแล้วได้ประโยชน์ ชื่อว่า
ผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์. บทว่า อุรคฺมิว ตัดเป็น อุรคํ อิว แปลว่า
เหมือนสัตว์ผู้ไปด้วยอก (งู). ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ว่า ครุฑทำ
ทะเลให้ปั่นป่วนแล้วยึด คือจับงูตัวมีขนาดใหญ่ ก็แลครั้นจับได้แล้ว
ทันใดนั้นเอง ก็ยกหัวงูนั้นขึ้นสู่ต้นจ้าว กินเนื้ออยู่ จันใด บุคคลผู้

มีความคิดเกิดขึ้นก่อนเป็นเบื้องหน้า มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นประจักษ์
กล่าวพอประมาณในกาลที่ควรกล่าว ก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมยึดถือ
จับพวกอมิตรทั้งหมดได้ ก็ทำให้อยู่ในอำนาจของตนได้.

พระราชาทรงสดับธรรมเทศนาของพระโพธิสัตว์แล้ว ตั้งแต่
นั้นมา ก็ได้มีพระดำรัสพอประมาณ. และทรงปฐมนำเนี่ยจยศพระ-
ราชทานแก่พระโพธิสัตว์นั้นให้ใหญ่โตกว่าเดิม.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประ-
ชุมชาดกว่า. ลูณกดูเหว่าในกาลนั้น ได้เป็นพระโกกาลิกะ ส่วน
อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาโกกาลิกชาดกที่ ๑

๒. รตลัญฐิชาดก

ว่าด้วยใคร่ครวญก่อนแล้วทำ

[๖๒๖] ข้าแต่พระราชา บุคคลทำร้ายตนเอง
กลับกล่าวหาว่าคนอื่นทำร้ายดังนี้ก็มี โกงเขา
แล้ว กลับกล่าวหาว่าเขาโกงดังนี้ก็มี ไม่ควร
เชื่อคำของโจทก์ฝ่ายเดียว.

[๖๒๗] เพราะฉะนั้น บุคคลผู้เป็นเชื้อชาติ
บัณฑิตควรฟังคำแม่ของฝ่ายจำเลย เมื่อฟัง
คำของโจทก์และจำเลยทั้งสองฝ่ายแล้ว ฟัง
ปฏิบัติตามธรรม.

[๖๒๘] คฤหัสถ์ผู้บริโศกคามคุณ เกียจคร้าน ไม่ดี
บรรพชิตผู้ไม่สำรวม ไม่งาม พระเจ้าแผ่นดิน
ไม่ทรงใคร่ครวญก่อนแล้วทำไป ไม่งาม
บัณฑิตมีความโกรธเป็นเจ้าเรือน ก็ไม่งาม.

[๖๒๙] ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้าแห่งทิศ พระมหา-
กษัตริย์ทรงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงปฏิบัติ
ไม่ทรงใคร่ครวญเสียก่อน ไม่ควรปฏิบัติ
อิสริยยศ บริวารยศ และเกียรติคุณของ

พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงไคร่ครวญแล้วจึงทรง
ปฏิบัติย่อมมีแต่เจริญขึ้น.

จบ รตัญญูชาดกที่ ๒

อรรถกถารตัญญูชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ปุโรหิตของพระเจ้าโกศล จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
อปี หนตุวา หโต พรุติ ดังนี้.

ได้ยินว่า ปุโรหิตนั้นไปบ้านส่วยของตนด้วยรถ ขับรถไปในทาง
แถบ พบหมู่เกวียนพวกหนึ่ง จึงกล่าวว่า พวกท่านจงหลีกเลี่ยงของ
พวกท่าน ดังนี้แล้วก็จะไป เมื่อเขายังไม่ทันจะหลีกเลี่ยงก็โกรธ จึง
เอาค้ำปฏักประหารที่เอกรถของนายเกวียนในเกวียนเล่มแรก. ค้ำ
ปฏักนั้นกระทบเอกรถก็กระดอนกลับมาพาดหน้าผากของปุโรหิตนั้น
เข้า ทันทีนั้นที่หน้าผากก็มีปมปูดขึ้น. ปุโรหิตนั้นจึงกลับไปกราบทูล
แก่พระราชาว่า ถูกพวกนายเกวียนตี พระราชาจึงทรงสั่งพวกตุลาการ
ให้วินิจฉัย พวกตุลาการจึงให้เรียกพวกนายเกวียนมาแล้ววินิจฉัยอยู่
ได้เห็นแต่โทษผิดของปุโรหิตนั้นเท่านั้น. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย
นั่งสนทนากันในธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลายได้ยินว่า ปุโรหิต
ของพระราชาเป็นความหาว่า พวกเกวียนตีตน แต่ตนเองกลับเป็น
ฝ่ายผิด. พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้

พวกเขื่อนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ปุโรหิตนี้ก็กระทำการเห็นปานนี้เหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์ผู้วินิจฉัยของพระเจ้าพาราณสีนั่นเอง. ข้อความทั้งหมดที่ว่า ครั้งนั้น ปุโรหิตของพระราชา ไปยังบ้านส่วยของตนด้วยรถคันนี้เป็นต้น เป็นเช่นกับข้อความอันมีแล้วในเบื้องต้นนั้นแหละ. แต่ในชาดกนี้ เมื่อปุโรหิตนั้นกราบทูลพระราชาแล้ว พระราชาประทับนั่ง ณ โรงวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง รับสั่งให้เรียกพวกนายเกวียนมา มิได้ทรงชำระการกระทำให้ชัดเจน ตรัสว่า พวกเจ้าตีปุโรหิตของเรา ทำให้หน้าผากไปขึ้น แล้วตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงปรับพวกเกวียนเหล่านั้นทั้งหมดคนละพัน. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์กราบทูลพระราชานั้นว่า ข้าแต่มหाराชาเจ้า พระองค์ยังมิได้ทรงชำระการกระทำให้ชัดเจนเลย ทรงให้ปรับพวกเกวียนเหล่านั้นทั้งหมดคนละพัน ด้วยว่าคนบางจำพวก แม้ประหารตนด้วยตนเอง ก็กล่าวหาว่า ถูกคนอื่นประหาร เพราะฉะนั้น การไม่วินิจฉัยแล้วสั่งการ ไม่ควร ธรรมดาพระราชาผู้ครองราชสมบัติใคร่ครวญแล้วสั่งการจึงจะควร แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

ข้าแต่พระราชา บุคคลทำร้ายตนเอง
กลับกล่าวหาว่า คนอื่นทำร้าย ดังนั้น โง
เขาแล้ว กลับกล่าวหาว่า เขาโงดังนั้นก็มี ไม่
ควรเชื่อคำของโจทก์ฝ่ายเดียว.

เพราะฉะนั้น บุคคลผู้เป็นเชื้อชาติ
บัณฑิต ควรฟังคำแม่ของฝ่ายจำเลยด้วย เมื่อ
ฟังคำของโจทก์และจำเลย คู่ความทั้งสอง
ฝ่ายแล้ว ฟังปฏิบัติตามธรรม.

คฤหัสถ์ผู้ยังบริโภคคาม เกียจคร้านไม่ดี
บรรพชิตผู้ไม่สำรวม ไม่ดี พระราชาไม่ทรง
ใคร่ครวญก่อนแล้วทำไป ไม่ดี บัณฑิตมี
ความโกรธเป็นเจ้าเรือน ก็ไม่ดี.

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้าแห่งทิศ กษัตริย์
ทรงใคร่ครวญก่อนแล้วจึงควรกระทำ ไม่ทรง
ใคร่ครวญก่อน ไม่ควรกระทำ อสิริยศและ
เกียรติศัพท์ ย่อมเจริญแก่กษัตริย์ผู้ทรงใคร่
ครวญแล้วกระทำ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปี หนตุวา** ความว่า เอากี้ คน
บางพวกทำร้ายตนด้วยตนเอง ยังพูดก็กล่าวหาว่า ถูกคนอื่นทำร้าย.
บทว่า **เซตุวา ชีโต** ความว่า ก็หรือว่า คนเองโกงคนอื่นแล้วกล่าว
หาว่าเราถูกโกง. บทว่า **เอตตตถุ** ความว่า ข้าแต่มหาราช บุคคล
ไม่ควรเชื่อคำของโจทก์ผู้ไปยังราชสกุลแล้วกล่าวหา ก่อน ชื่อว่าผู้ฟ้อง
ร้องก่อนโดยแท้ คือไม่ฟังเชื่อคำของโจทก์โดยส่วนเดียว. บทว่า
ตสุมา ความว่า เพราะเหตุที่ไม่ควรเชื่อคำของผู้ที่มาพูดก่อนโดยส่วน
เดียว. บทว่า **ยถา ธมฺโม** ความว่า สภาวะ (หลักการ) วินิจฉัย
ตั้งไว้อย่างใด ฟังกระทำอย่างนั้น. บทว่า **อสนฺยุโต** ได้แก่ ผู้ไม่
สำรวมกายเป็นต้น คือ เป็นผู้ทุศีล. บทว่า **ตํ น สาธุ** ความว่า
ความโกรธกล่าวคือความขุ่นเคืองอันมั่นคง โดยการยึดถือไว้ตลอด
ระยะกาลนานของบัณฑิต คือบุคคลผู้มีความรู้นั้น ไม่ดี. บทว่า
นानิสฺมม ได้แก่ ไม่ทรงใคร่ครวญแล้ว ไม่ควรกระทำ. บทว่า
ทิสฺมปติ ความว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ผู้เป็นใหญ่แห่งทิศทั้งหลาย.
บทว่า **ยโส กิตฺติ จ** ความว่า บริวาร คือความเป็นใหญ่ และ
เกียรติศัพย์ย่อมเจริญ.

พระราชาก็ได้สดับคำของพระโพธิสัตว์แล้ว ทรงวินิจฉัยตัดสิน
โดยธรรม. เมื่อทรงวินิจฉัยโดยธรรม โทษผิดจึงมีแก่พราหมณ์เท่านั้น
แล.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 598

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พราหมณ์ในครั้งนั้น ได้เป็นพราหมณ์นี้แหละในบัดนี้
ส่วนอำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิต ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถารัตนจินชาดกที่ ๒

๓. โคธชาดก

เขารักก็รักมั่ง เขาชังก็ชังตอบ

[๖๓๐] หม่อมฉันทราบว่ พระองค์ผู้ทรงดำรง
รัฐจะไม่ทรงอาลัยยิตต่อหม่อมฉัน ตั้งแต่
ครั้งเมื่อพระองค์ทรงภูษาเปลือกไม้ เหน็บ
พระแสงขรรค์ ทรงผูกสอดเครื่องครบ ประ-
ทับอยู่กลางป่า เขี้ย่างได้หนีไปจากกิ่งไม้
อัสสัถะแล้ว.

[๖๓๑] ฟังอ่อนน้อมต่อผู้ที่อ่อนน้อม ฟังคบผู้
ที่เขาพอใจจะคบด้วย ฟังทำกิจแก่ผู้ที่ช่วย
ทำกิจ ไม่ฟังทำความเจริญให้แก่ผู้ที่ไคร่
ความเสื่อม อนึ่ง ไม่ฟังคบหาสมาคมกับผู้
ที่เขาไม่พอใจจะคบหาสมาคมด้วย.

[๖๓๒] ฟังละทิ้งผู้ที่เขาละทิ้ง ไม่ฟังทำความ
สเนหาในผู้เลิกลา กัน ไม่ฟังสมาคมกับผู้มี
จิตคิดออกห่าง นกรู้ว่าต้นไม้มีผลหมดแล้ว
ย่อมบินไปสู่ต้นอื่นที่เต็มไปด้วยผล ฉนใด
คนก็ฉนนัน รู้ว่าเขาหมดความอาลัยแล้ว

ก็ควรจะเลือกหาคนอื่นที่เขาสมัครรักใคร่

เพราะว่าโลกกว้างใหญ่พอ.

[๒๓๓] ฉันเป็นกษัตริย์มุ่งความกตัญญู จะทำ

ตอบแทนแต่เธอตามสติกำลัง อนึ่ง ฉันจะ

มอบอำนาจให้แก่เธอทั้งหมด เธอต้องการ

สิ่งใดแก่คนใดฉันจะให้สิ่งนั้นแก่เธอ เพื่อ

คนนั้น.

จบ โศขชาดกที่ ๓

อรรถกถาโศขชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
กุกุมพิกู้หนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ตเทว เม
ตฺวํ ดังนี้.

เรื่องปัจจุบัน ได้ให้พิสดารแล้วในหนหลังนั้นแหละ แต่ใน
ชาดกนี้ เมื่อสามีภรรยาทั้งสองนั้น ชำระสะสางหนี้สินเสร็จแล้ว
กลับมา ในระหว่างทาง พรานได้ให้เหยี่ยงตัวหนึ่ง โดยพูดว่า ท่าน
ทั้งสองจงกิน. บุรุษผู้เป็นสามีนั้นส่งภรรยาไปหาน้ำดื่ม แล้วกินเหยี
ยหมด ในเวลาภรรยานั้นกลับมาจึงกล่าวว่า นางผู้เจริญ เหยี่ยงนี้ไป
เสียแล้ว. ภรรยาบอกว่า ดิฉันขาย เมื่อเหยี่ยงมันหนีไป ดิฉันจะ
อาจทำอะไร. ภรรยานั้นดื่มน้ำในพระเชตวันแล้วนั่งรวมกันในห้อง

ของพระศาสดา ผู้อันพระศาสดาตรัสถามว่า อุบาลิกา สามียของท่าน
นี้ยังปรารถนาประโยชน์เกื้อกูล มีความรักดี อุปการะช่วยเหลือแก่ท่าน
คืออยู่หรือ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังมีความ
ปรารถนาประโยชน์เกื้อกูล มีความรักแก่สามีนี้อยู่ แต่สามีนี้อาจไม่มี
ความรักในข้าพระองค์เลย. พระศาสดาตรัสว่า ช่างเขาเถอะ อย่า
คิดเลย สามีนี้น้อมกระทำให้ได้อย่างนี้ ก็เมื่อใด เขาจะลี้ภัยคุณของท่าน
ได้ เมื่อนั้น เขาจะให้ความเป็นใหญ่ทั้งหมด เฉพาะท่านเท่านั้น อัน
สามีกรรยาทั้งสองนั้นทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมา
สาธก ดังต่อไปนี้ :-

แม้เรื่องในอดีต ก็เป็นเช่นกับที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้น
เหมือนกัน. แต่ในชาดกนี้ เมื่อพระราชาบุตรและชายานั้นเสด็จกลับ
ในระหว่างทาง นายพรานทั้งหลายเห็นความอดโรยของคนทั้งสอง
จึงได้ให้เหยี่ยวตัวหนึ่ง บอกว่า ท่านทั้งสองคนจงกินเสียเถิด. พระ-
ราชาธิดาเอาถั่ววัลย์พันเหยี่ยวนั้นแล้วถือเดินทางไป. เธอทั้งสองนั้นพบ
สระน้ำแห่งหนึ่ง จึงแวะลงจากทาง นั่งที่โคนต้นอัสสัถะ. พระ-
ราชาบุตรตรัสว่า นางผู้เจริญ เธอจงไปนําน้ำจากสระมาด้วยใบบัว เรา
จักได้กินเนื้อกัน. พระราชาธิดานั้นแขวนเหยี่ยวไว้ที่กิ่งไม้แล้วไปเพื่อนำ
น้ำมา ฝ่ายพระราชาบุตรเสวยเหยี่ยวหมดแล้ว ทรงนั่งเบือนพระพักตร์
จับปลายหางเหยี่ยวอยู่. พระราชาบุตรนั้น ในเวลาพระราชธิดาถือน้ำดื่ม
เสด็จมา จึงตรัสว่า นางผู้เจริญ เหยี่ยวลงจากกิ่งไม้เข้าไปยังจอมปลวก
เราจึงได้จับปลายหางไว้ได้ ตัวมันขาดเข้าปล่องไป เหลือแต่ที่จับได้

เฉพาะในมือเท่านั้น. พระราชาบิดาพูดว่า ช่างเถอะพระองค์ เมื่อเหยีย
ย่างมันหนีไปได้ เราจักทำอะไรได้ มาเถิดพวกเราไปกันเถอะ. เธอ
ทั้งสองนั้นดื่มแล้วไปถึงพระนครพาราณสี พระราชาบุตรได้ราชสม-
บัติแล้วทรงตั้งพระราชาบิดานั้นไว้ เพียงในตำแหน่งอัคมรเหสี ส่วน
สักการะและสัสมานะ ไม่มีแก่พระนาง. พระโพธิสัตว์ประสงค์จะให้
พระราชอาชระทำสักการะแก่พระนาง จึงยืนอยู่ในสำนักของพระราช
แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ข้าพระองค์ไม่ได้อะไร ๆ จากสำนัก
ของพระองค์มิใช่หรือ ทำไมไม่ทรงเหลียวแลข้าพระองค์เลย. พระ-
เทวีตรัสว่า คุณก่อนพ่อ เราเองก็ไม่ได้อะไรจากสำนักของพระราช
เราจักให้อะไรท่านเล่า จนบัดนี้ แม้พระราชาจัก ประทานอะไรแก่ฉัน
ในเวลาเสด็จมาจากป่า ท้าวเธอเสวยเหย้าอย่างแต่พระองค์เดียว. พระ-
โพธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พระองค์ผู้ประเสริฐจักไม่ทรง
การทำเช่นนั้นแน่ พระองค์โปรดอย่างได้ตรัสอย่างนี้เลย. ลำดับนั้น
พระเทวีจึงตรัสกะพระโพธิสัตว์นั้นว่า คุณก่อนพ่อ เรื่องนั้นไม่ปรากฏ
แก่ท่าน ปรากฏเฉพาะแก่พระราชอาชระและฉันเท่านั้น แล้วตรัสคาถาที่
๑ ว่า :-

หม่อมฉันทราบว่ พระองค์ผู้ประเสริฐ
จะไม่ทรงไยดีต่อหม่อมฉัน แต่ครั้งเมื่อพระ-
องค์ทรงภูษาเปลือกไม้ เหน็บพระแสงขรรค์
ทรงผูกสอดเครื่องรบประทับอยู่ท่ามกลางป่า

เหยี่ยงได้หนีไปจากกิ้งไม้้อสัถยะแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตเทว ความว่า ในกาลนั้น
นั้นแหละ หม่อมฉันทราบพระองค์ได้อย่างนี้ว่า พระราชานี้ไม่ประ-
ทานอะไรแก่หม่อมฉัน แต่คนอื่น ๆ ย่อมไม่รู้สภาวะของพระองค์.
บทว่า ขลฺลพณฺรสุส ได้แก่ ผู้ทรงเหน็บพระขรรค์. บทว่า ติริ-
ภูโน ความว่า ในเวลาพระองค์ทรงฉลองพระภูษาเปลือกไม้เสด็จมา
ตามทาง. บทว่า ปกฺกา ความว่า เหยี่ยงด้วยด่านไฟหนีไปแล้ว.

พระเทวีตรัสโทษที่พระราชาทรงกระทำไว้ ให้ปรากฏในท่าม
กลางบริษัท ด้วยประการอย่างนี้. พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงกราบ-
ทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า เพราะกระทำความไม่ผาสุกให้แก่ทั้งสอง
พระองค์ จำเดิมแต่เวลาไม่เป็นที่โปรดปรานของพระราชผู้ประเสริฐ
พระองค์จะประทับอยู่ในที่นี้เพราะอะไร แล้วได้กล่าวคาถา ๒ คาถา
นี้ว่า :-

พึงอ่อนน้อมต่อผู้อ่อนน้อม พึงคบผู้ที่
เขาพอใจจะคบด้วย พึงทำกิจแก่ผู้ที่ช่วยทำ
กิจ ไม่พึงทำความเจริญแก่ผู้ที่ใครความเสื่อม
อนึ่ง ไม่พึงคบกับผู้ที่ไม่พอใจจะคบด้วย.
พึงละทิ้งผู้ที่เขาทิ้งเรา ไม่พึงทำความ
สเนหาในผู้เลิกลากัน ไม่พึงสมาคมกับผู้มี
จิตคิดออกห่าง นกรู้ว่าต้นไม้มีผลหมดแล้ว

ย่อมบินไปสู่ต้นอื่นที่เต็มไปด้วยผล ฉันใด
คนก็ฉันนั้น รู้ว่าเขาหมดความอาลัยแล้ว
ก็ควรจะเลือกหาคนอื่นที่เขาสมัครรักใคร่
เพราะว่าโลกกว้างใหญ่พอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นม นมฺมุตฺตส ความว่า ผู้
ใดนอนบ่มตนด้วยจิตใจอันอ่อนโยน พึงนอนบ่มตนที่นั่นเท่านั้น.
บทว่า กิจฺจานุทฺตส ผู้ช่วยทำกิจอันเกิดขึ้นแก่ตนเท่านั้น.
บทว่า นานตฺถกามสฺส ได้แก่ ผู้ไม่ต้องการความเจริญ. บทว่า
วนถิ น กยฺรา ความว่า ไม่พึงกระทำความเสียหายด้วยอำนาจความ
อยากในคนผู้ละทิ้งนั้น. บทว่า อเปตจิตฺเตน ได้แก่ ผู้มีจิตเหินห่าง
คือ ผู้มีจิตหน่ายห่าง. บทว่า น สมฺภเชยฺย ได้แก่ ไม่พึงสมาคม.
บทว่า อญฺญํ สเมภฺเชยฺย ได้แก่ พึงเลือกดูคนอื่น. อธิบายว่า
นกรู้ว่าต้นไม้ไร้ผล ย่อมไปยังต้นอื่นซึ่งมีผลตก ฉันใด คนก็ฉันนั้น
รู้ว่าเขาสิ้นความรักใคร่แล้ว พึงเข้าไปหาคนอื่นที่เขารักด้วยดี.

พระราช เมื่อพระโพธิสัตว์กล่าวอยู่นั้นแล ระลึกถึงคุณความ
ดีของพระเทวีนันได้ จึงตรัสว่า น้องนางผู้เจริญ ที่ไม่ได้กำหนดคุณ
ความดีของเธอ สิ้นกาลมีประมาณเท่านี้. ฉันกำหนดได้เพราะถ้อยคำ
ของบัณฑิตนี้เอง จะให้ราชสมบัตินี้เฉพาะแก่เธอผู้อดกลั้นความผิด
ของฉันได้ แล้วตรัสคาถาที่ ๔ ว่า :-

เรานั้นเป็นกษัตริย์มุ่งความกตัญญู จะ
กระทำตอบแทนเธอตามอนุภาพ อนึ่ง เรา
จะมอบความเป็นใหญ่ทั้งหมดให้แก่เธอ เธอ
อยากได้สิ่งใดเพื่อคนใด เราจะให้สิ่งนั้นแก่
เธอเพื่อคนนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โส แปลว่า เรานั้น. บทว่า
ยถาอนุภาว ได้แก่ ตามสติกำลัง. บทว่า ยสุลิจฺจุลลิตี ความว่า เธอ
อยากได้เพื่อจะให้แก่คนใด เราจะให้สิ่งที่เธออยากได้ตั้งต้นแก่ราช-
สมบัตินี้ไป เพื่อคนนั้น.

พระราชาครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ได้ประทานความเป็นใหญ่
ทั้งปวงแก่พระเทวี. และทรงดำริว่า บัณฑิตนี้ทำให้เราระลึกถึงคุณ
ความดีของพระเทวีนี้ จึงได้ประทานอิสริยยศใหญ่แม้แก่บัณฑิตด้วย.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึง
ทรงประกาศสัจจะ แล้วทรงประชุมชาดก ในเวลาจบสัจจะ ผัวเมีย
ทั้งสองคนได้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล. ผัวและเมียในครั้งนั้น ได้เป็น
ผัวและเมียนีแหละในบัดนี้ ส่วนอำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้
เป็นเรตถาคค ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาโคธชาดกที่ ๓

๔. ราโชวาทชาดก

ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้นำ

[๖๓๔] ถ้าเมื่อโคทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไป โค

หัวหน้าฝูงว่ายคด เมื่อโคผู้นำฝูงว่ายคด

อย่างนี้ โคทั้งหมดก็ย่อมว่ายคดไปตามกัน.

[๖๓๕] ในมนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใด

ได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้น

ประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ก็

ประพฤติไม่เป็นธรรมโดยแท้ ถ้าพระราชา

ผู้เป็นใหญ่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม รัฏฐ์ย่อมอยู่

เป็นทุกข์ทั่วกัน.

[๖๓๖] ถ้าเมื่อโคทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไป

โคหัวหน้าฝูงว่ายข้ามตรง เมื่อโคผู้นำฝูง

ว่ายข้ามตรงอย่างนั้น โคทั้งหมดก็ย่อมว่าย

ข้ามตรงไปตามกัน

[๖๓๗] ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใด

ได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้น

ประพฤติเป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ก็

ย่อมประพฤติเป็นธรรมไปตามโดยแท้ ถ้า
พระราชาก็เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่
เป็นสุขด้วยกัน.

จบ ราโชวาทชาดกที่ ๔

อรรถกถาโชวาทชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ราโชวาท จิตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ควนฺเจ ตรมา-
นํ ดังนี้

เรื่องปัจจุบันจักมีแจ้งในสกุณชาดก ส่วนในชาดกนี้ พระ-
ศาสดาตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตร แม้พระราชาก็แต่ก่อน ทรงสดับ
ถ้อยคำของบัณฑิตทั้งหลายแล้ว ครองราชสมบัติโดยธรรม บำเพ็ญ
ทางไปสวรรค์ให้บริบูรณ์ไปแล้ว อันพระราชาทรงอาราธนาแล้ว
จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
นครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพรหมณ์ เจริญวัย
แล้ว เรียนศิลปะทั้งปวงเสร็จแล้ว บวชเป็นฤาษี ทำกัมมและ
สมาบัติให้บังเกิดแล้ว มีรากไม้และผลไม้ในป่าเป็นอาหาร อยู่ใน
หิมวันตประเทศอันน่ารื่นรมย์. ในกาลนั้น พระราชาทรงรังเกียจโทษ
มิใช่คุณความดี ทรงพระดำริว่า ใคร ๆ ผู้กล่าวโทษชี้คุณของเรา

มีอยู่หรือ จึงทรงแสวงหาอยู่ มิได้พบเห็นใคร ๆ ผู้มักกล่าวโทษ
ของพระองค์ทั้งในอันโศชนและพาหิรชน ทั้งในพระนครและนอก
พระนคร ทรงพระดำริว่า ในชาวชนบทจะเป็นอย่างไรบ้าง จึงปลอม
พระองค์ เสด็จเที่ยวไปตามชนบท แม้ในชนบทนั้น ก็ได้ทรงเห็น
คนผู้กล่าวโทษ ได้ทรงสดับแต่คำสรรเสริญคุณของพระองค์นั้น จึง
ทรงดำริว่า ในหิมวันตประเทศจะเป็นอย่างไรบ้าง แล้วเสด็จเข้าไป
ยังป่าเที่ยวไปจนถึงอาศรมของพระโพธิสัตว์ ทรงอภิวาทพระโพธิสัตว์
นั้นแล้ว ทรงทำปฏิสันถารแล้วประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ครั้นนั้น
พระโพธิสัตว์นำผลนิโครธสุกจากป่ามาบริโภค. ผลนิโครธสุกเหล่านั้น
หวานมีโอชะ มีรสเสมอด้วยจُرณน้ำตาลกรวด. พระโพธิสัตว์นั้น
ทูลเชิญพระราชาแล้วทูลว่า ท่านผู้มีบุญมาก เชิญท่านบริโภคผล
นิโครธสุกนี้แล้วดื่มน้ำ. พระราชาทรงกระทำอย่างนั้นแล้วตรัสถาม
พระโพธิสัตว์ว่า ท่านผู้เจริญ เพราะอะไรหนอ ผลนิโครธสุกนี้
จึงหวานดีจริง. พระโพธิสัตว์ทูลว่า ท่านผู้มีบุญมาก พระราชา
ทรงครองราชสมบัติโดยธรรมโดยเสมอ เป็นแน่ เพราะเหตุนี้แหละ
ผลนิโครธสุกนั้น จึงหวาน. พระราชาตรัสว่า ท่านผู้เจริญ ในเวลา
ที่พระราชาได้ดำรงอยู่ในธรรม ผลนิโครธสุกย่อมไม่หวานหรือหนอ.
พระโพธิสัตว์ทูลว่า ไซ้ ท่านผู้มีบุญมาก เมื่อพระราชาทั้งหลายไม่
ดำรงอยู่ในธรรม น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้นก็ดี รากไม้และ
ผลไม้ในป่าเป็นต้นก็ดี ย่อมไม่หวาน หมดโอชะ อีกอย่างหนึ่ง

มิใช่สิ่งเหล่านี้อย่างเดียว แม้รัฐทั้งสี่ก็หมดโอชะ ไร้ค่า แต่เมื่อ
พระราชาทรงเห็นว่าทรงดำรงอยู่ในธรรม แม้สิ่งเหล่านั้นก็ย่อมหวาน
มีโอชะ รัฐแม้ทั้งสี่ก็ย่อมมีโอชะเหมือนกัน. พระราชาตรัสว่า
ท่านผู้เจริญ คงจักเป็นอย่างนั้น ทรงไม่ให้อำนาจพระองค์เป็นพระราชา
เลย ทรงไหว้พระโพธิสัตว์แล้วเสด็จไปยังนครพาราณสี ทรงดำริว่า
จักทดลองทำตามคำของพระดาบส จึงทรงครองราชสมบัติโดยไม่เป็น
ธรรม ทรงดำริว่า จักรู้ความจริงในบัดนี้ จึงให้เวลาว่างไปเล็กน้อย
แล้วเสด็จไปที่สำนักของพระโพธิสัตว์นั้นอีก ทรงไหว้แล้วประทับนั่ง
ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็กล่าวเหมือนอย่างนั้นแหละ
แล้วได้ถวายผลนิโครธสุกแก่พระราชานั้น. ผลนิโครธสุกนั้นได้มี
รสขมแก่พระราชานั้น. พระราชาทรงรู้สึกว่ามีรสหวาน จึงถ่มทิ้ง
พร้อมกับเขฬะ แล้วกล่าวว่า ขม ท่านผู้เจริญ. พระโพธิสัตว์ทูลว่า
ท่านผู้มีบุญมาก พระราชาจักไม่ทรงประพฤติธรรมเป็นแน่ เพราะ
ในกาลที่พระราชาทรงเห็นว่าไม่ทรงประพฤติธรรม สิ่งทั้งหมดตั้งตั้งแต่
ผลาผลในป่า ย่อมหารสหาโอชะมิได้ แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

ถ้าเมื่อใดทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไป โค

หัวหน้าฝูงว่ายคด เมื่อโคผู้นำฝูงว่ายคดอย่าง

นี้ โคทั้งหมดก็ย่อมว่ายคดไปตามกัน.

ในมนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใด
ได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้น
ประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ก็
ประพฤติไม่เป็นธรรมโดยแท้ ถ้าพระราชา
ผู้เป็นใหญ่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่
เป็นทุกข์ทั่วกัน.

ถ้าเมื่อใดทั้งหลายว้ายข้ามแม่น้ำไป
โคหัวหน้าฝูงว้ายข้ามไปตรง เมื่อโคหัวหน้า
ฝูงว้ายข้ามไปตรงอย่างนั้น โคทั้งหมดก็ย่อม
ว้ายข้ามไปตรงตามกัน.

ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใด
ได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้น
ประพฤติเป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ก็ย่อม
ประพฤติเป็นธรรมโดยแท้ ถ้าพระราชาเป็น
ผู้ตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่เป็นสุขทั่วกัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ควณฺเจะ ตรมาณานํ ความว่า
เมื่อใดทั้งหลายว้ายข้ามแม่น้ำ. บทว่า ชิมฺหํ ได้แก่ คด คือ โค้ง.
บทว่า เนนฺเต ความว่า เมื่อใดโคหัวหน้าโค คือโคจ่าฝูงผู้เป็น

หัวหน้าโค นำไปคือพาไป. บทว่า ปเลว อิตรา ปชา ความว่า
สัตว์ทั้งหลายนอกนี้ ก็ย่อมประพฤติไม่เป็นธรรมตาม ๆ กัน. บทว่า
ทุกขํ เสติ ความว่า มิใช่จะอยู่เป็นทุกข์อย่างเดียวย่อมได้ประสบทุกข์
ในอิริยาบถแม้ทั้ง ๔ ด้วย. บทว่า อธมฺมิโก ความว่า ถ้าพระราชา
ประพฤติไม่เป็นธรรม โดยลู่แก่อคติมีฉันทาคติเป็นต้น. บทว่า
สุขํ เสติ ความว่า ถ้าพระราชาทรงละการลู่อำนาจอคติ ดำรงอยู่
ในธรรม รัฐทั้งหมดย่อมจะถึงความสุขอย่างเดียว ในอิริยาบถทั้ง ๔.

พระราชาทรงสดับธรรมของพระโพธิสัตว์ จึงให้รู้ว่าพระองค์
เป็นพระราชา แล้วตรัสว่า ท่านผู้เจริญ เมื่อก่อนข้าพเจ้าเองกระทำ
ผลนิโครธสุกให้หวน แล้วได้ทำให้ขม บัดนี้ จักกระทำให้หวน
ต่อไป แล้วทรงไหว้พระโพธิสัตว์ เสด็จกลับพระนครครองราชสมบัติ
โดยธรรม ได้ทรงกระทำสรรพสิ่งทั้งปวงให้กลับเป็นปกติตามเดิม.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นพระนเรอานนท์ ส่วนดาบส
ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาชาดกที่ ๔

๕. ชัมพูกชาดก

ว่าด้วยโทษที่ไม่รู้ประมาณ

[๖๓๘] ดูก่อนสุนัขจิ้งจอก ช้างนั้นตัวใหญ่ ร่าง

กายสูง งาก็ยาว ตัวทำไม่ได้เกิดในตระกูล
สัตว์ที่จะจับมันได้.

[๖๓๙] ผู้ใดมิใช่ราชสีห์ ยกตนเพราะสำคัญว่า
เป็นราชสีห์ ผู้นั้นย่อมเป็นเหมือนสุนัขจิ้ง-
จอกถูกช้างเหยียบ นอนหายใจแหม่ว ๆ
อยู่บนแผ่นดิน.

[๖๔๐] ผู้ใดไม่รู้จักกำลังกาย กำลังความคิด และ
ชาติของผู้มีศเป็นชนชั้นสูง มีข้อล่ำลั่น
กำลังมาก ผู้นั้นย่อมเป็นเหมือนสุนัขจิ้งจอก
ถูกช้างเหยียบนอนตายอยู่.

[๖๔๑] ส่วนผู้ใดใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำการ
งาน รู้จักกำลังกายและกำลังความคิดของตน
กำหนดด้วยคำพูดอันประกอบด้วยปัญญา
เป็นวาจาสุภาสิตผู้นั้นย่อมมีชัยอย่างไพบูรณ์.

จบ ชัมพูกชาดกที่ ๕

อรรถกถาخمุกชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภ เหตุที่พระเทวทัตทำทางอย่างพระสุคตเจ้า จึงตรัสพระธรรมเทศนา นี้ มีคำเริ่มต้นว่า พุรหา ปวทุตกาโย ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันได้ให้พิสดารแล้วในชั้นหลังแล. ส่วนในชาดกนี้ มีความย่อดังต่อไปนี้ :- พระศาสดาตรัสถามว่า สารีบุตร พระเทวทัต เห็นพวกเธอแล้วกระทำอย่างไร พระเถระจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ พระเทวทัตนั้นเมื่อจะกระทำตามพระองค์ ให้พันในมือ ข้าพระองค์แล้วนอน ที่นั้น พระโกกาลิกะจึงเอาเข้าประหารพระเทวทัต นั้นที่อก พระเทวทัตนั้นกระทำตามพระองค์ ได้เสวยทุกข์เห็นปานนี้. พระศาสดาทรงสดับดังนั้นจึงตรัสว่า สารีบุตร เทวทัตกระทำตาม กิริยาทำทางของเรา จึงเสวยความทุกข์ มิใช่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ใน กาลก่อน ก็ได้เสวยมาแล้วเหมือนกัน อันพระเถระทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกามนิคราชสีห์ อยู่ในถ้ำ ณ หิมวันต-ประเทศ วันหนึ่ง ฆ่ากระบือแล้วกินเนื้อ ดื่มน้ำ แล้วกลับมายังถ้ำ สุนัขจึงจอกตัวหนึ่งพบราชสีห์นั้น เมื่อไม่อาจหลบหนี จึงนอนหมอบ เมื่อราชสีห์กล่าวว่า อะไรกัน สุนัขจึงจอก มันจึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ

ข้าพเจ้าจักอุปัฏฐากท่าน. ราชสีห์กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงมา แล้ว
นำสุนัขจิ้งจอกนั้นไปยังสถานที่อยู่ของตน แล้วนำเนื้อมาเลี้ยงดูมัน
ทุกวัน ๆ เมื่อสุนัขจิ้งจอกนั้นมีร่างกายอ้วนพีเพราะกินเนื้อของราชสีห์
วันหนึ่ง เกิดมานะขึ้นมาก มันจึงเข้าไปหาราชสีห์แล้วกล่าวว่า ข้าแต่
นาย ข้าพเจ้าเป็นกังวลสำหรับท่านมาตลอดกาลนาน ท่านนำเนื้อมา
เลี้ยงข้าพเจ้าเป็นนิจ วันนี้ ท่านจงอยู่ที่นี้แหละ ข้าพเจ้าจักฆ่าช้าง
เชือกหนึ่งกินเนื้อมันแล้วจักนำมาเผื่อท่านด้วย. ราชสีห์กล่าวว่า สุนัข
จิ้งจอกเจ้าอย่าพอใจเรื่องฆ่าช้างนี้เลย เพราะเจ้ามิได้เกิดในกำเนิด
สัตว์ที่ฆ่าช้างกินเนื้อ เราจักฆ่าช้างให้แก่เจ้า ธรรมดาช้างทั้งหลาย
ตัวใหญ่ร่างกายสูง เจ้าอย่าสวนหน้าจับ เจ้าจงทำตามคำของเรา
แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ดูก่อนสุนัขจิ้งจอก ช้างนั้นตัวใหญ่

ร่างกายสูง งาก็ยาว ตัวเจ้าไม่ได้เกิดในตระกูล

สัตว์ที่จะจับช้างได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุรหา แปลว่า ใหญ่ บทว่า
ปวทุตถกาโย ได้แก่ มีร่างกายสูงตระหง่าน. บทว่า ทิมทาโธ
ความว่า ช้างนั้นมีงายาว มันจะเองาประหารผู้เช่นเจ้าให้ถึงความสิ้น
ชีวิต. บทว่า ยตุล ความว่า เจ้ามิได้เกิดในตระกูลราชสีห์ที่จะจับ
ช้างจับมันตัวประเสริฐ. อธิบายว่า ก็เจ้าเกิดในตระกูลสุนัขจิ้งจอก.

สุนัขจิ้งจอก เมื่อราชสีห์ห้ามอยู่ ก็ขึ้นออกจากถ้ำ บันลืออย่าง
สุนัขจิ้งจอก ๓ ครั้งว่า ฮก ๆ ๆ แล้วขึ้นบนยอดเขา แลดูที่เชิงเขาเห็น
ช้างดำเชือกหนึ่งกำลังเดินไปตามเชิงเขา จึงโคดไปหมายว่าจกตกลง
บนกระพองของช้างนั้น แต่พลาดตกไปที่ใกล้เท้า ช้างยกเท้าหน้า
เหยียบลงบนกระหม่อมของสุนัขจิ้งจอกนั้น ศีรษะแตกแหลกละเอียด
เป็นจรวดวิจรวดไป. สุนัขจิ้งจอกนั้นนอนทอดถอนใจอยู่ ณ ที่นั้นเอง.
ช้างส่งเสียงโกลนนาทแปร้นแปร้นหลีกไป. พระโพธิสัตว์ไปยืนอยู่บน
ยอดเขา เห็นสุนัขจิ้งจอกนั้นถึงความพินาศ จึงกล่าวว่า สุนัขจิ้งจอกได้
รับความฉิบหาย เพราะอาศัยมานะของตน แล้วกล่าวคาถา ๓ คาถาว่า :-

ผู้ใดมิใช่อราชสีห์ ยกตนเพราะสำคัญว่า
เป็นราชสีห์ ผู้นั้นย่อมเป็นเหมือนสุนัขจิ้งจอก
ถูกช้างเหยียบนอนหายใจแทบอยู่บนแผ่นดิน.

ผู้ใดไม่รู้จักกำลังกาย กำลังความคิด
และชาติสกุลของผู้มียศ เป็นคนชั้นสูง มี
ข้อตำล้ำน มีกำลังมาก ผู้นั้นย่อมเป็นเหมือน
สุนัขจิ้งจอก ถูกช้างเหยียบนอนตายอยู่.

ส่วนผู้ใดใคร่ครวญก่อนแล้ว จึงทำการ
งาน รู้จักกำลังกายและกำลังความคิดของตน

ด้วยการเล่าเรียนด้วยความคิด และด้วยคำ

สุภาษิต ผู้นั้นย่อมมีชัยอย่างไพบูรณ์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิภูพติ** ได้แก่ ย่อมยังตนให้
แปรเปลี่ยนไป. บทว่า **กุฏฐุ** แปลว่า เหมือนสุนัขจิ้งจอก. บทว่า
อนุตฺตุน แปลว่า ทอดถอนใจอยู่. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า สุนัข
จิ้งจอกนี้ได้รับทุกขเวทนาอย่างมหันต์ นอนถอนใจอยู่บนภาคพื้น
ดินใด แม้นคนอื่นที่ด้วยกำลังทำการทะเลาะกับผู้มีกำลังก็ฉนั้นนั้น ย่อม
เป็นผู้เห็นปานสุนัขจิ้งจอกนั้นทีเดียว. บทว่า **ยสฺสฺสโน** ได้แก่ ผู้มี
ความเป็นใหญ่. บทว่า **อตุตฺมปฺปฺกฺลสฺส** ได้แก่ บุคคลผู้สูงสุดด้วย
กำลังกายและกำลังญาณ. บทว่า **สยฺยตฺตกฺขณฺนสฺส** ได้แก่ มีข้อ
ลำใหญ่ตั้งอยู่เรียบร้อย. บทว่า **มฺหพฺพลสฺส** ได้แก่ ผู้มีเรี่ยวแรงมาก.
บทว่า **ถามพฺลฺลปฺปตฺติ** ความว่า ไม่รู้กำลัง คือเรี่ยวแรง และการ
อุปบัติคือชาติกำเนิดเป็นราชสีห์ ของราชสีห์เห็นปานนี้ ใจความดังนี้
ก็มีว่า สุนัขจิ้งจอกไม่รู้ร่างกาย กำลังญาณและการอุปบัติเป็นราชสีห์.
บทว่า **ส เสติ** ความว่า สุนัขจิ้งจอกนี้นั้นสำคัญแม้ตนว่าเป็นเช่น
ราชสีห์นั้น จึงถูกฆ่าฆ่าอนตายอยู่. บทว่า **ปมาย** ได้แก่ ใคร่ครวญ
คือ พิจารณา. บาติว่า **ปมามา** ดังนี้ก็มี อธิบายว่า ผู้ใดถือประมาณ
ของตนแล้วกระทำโดยประมาณของตน. บทว่า **ถามพฺล** ได้แก่ กำลัง
คือเรี่ยวแรง. อธิบายว่า เรี่ยวแรงทางกายและกำลังญาณดังนี้บ้างก็ได้.
บทว่า **ขปฺเปน** ได้แก่ ด้วยการเล่าเรียน คือการศึกษา. บทว่า **มนฺเตน**

ได้แก่ ด้วยการปรึกษากับบัณฑิตทั้งหลายอื่นแล้วจึงกระทำ. บทว่า
สุภาสิตน ได้แก่ ด้วยคำพูดอันไม่มีโทษ ประกอบด้วยคุณมีสัจจะ
เป็นต้น. บทว่า ปริกขว ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยการกำหนด. บทว่า
โส วิบุลฺล ชินาติ บุคคลใดย่อมเป็นผู้เห็นปานนั้น คือ เมื่อจะทำ
การงานอย่างใดอย่างหนึ่ง รู้เรี่ยวแรงกาย และกำลังความรู้ของตน
แล้วกำหนดด้วยอำนาจการศึกษาเล่าเรียนและการปรึกษาหารือ พูดแต่
คำเป็นสุภาษิตจึงกระทำ บุคคลนั้นย่อมชนะคือไม่เสื่อมประโยชน์อัน
ไพบูลย์และมากมาย.

พระโพธิสัตว์กล่าวกรรมที่ควรกระทำในโลกนี้ด้วยคาถา ๓ คาถา
เหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้แล.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้น ได้เป็นเทวดาในบัดนี้ ส่วน
ราชสีห์ในครั้งนั้น ได้เป็นเรือดากศ ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาخمุทฺตชาดกที่ ๕

๖. พรหัตตชาดก

เอาของน้อยแลกของมาก

[๖๔๒] พระองค์ตรัสเพื่อยุว่า หล้าๆ ใคร

หนอนำเอาหญ้ามาถวายพระองค์ พระองค์มี
กิจด้วยหญ้าหรือหนอ จึงตรัสตั้งแต่หญ้า
เท่านั้น.

[๖๔๓] จัตตฤาษีผู้มีร่างกายสูงใหญ่เป็นพรหม-
จารี เป็นพหูสูต มาอยู่ ณ ที่นี้ เขาลักเอา
ทรัพย์ของเราจนหมดสิ้นแล้ว ยังใส่หญ้าไว้
ในนุ้มแล้วหนีไป.

[๖๔๔] การถือเอาทรัพย์ของตนไปหมด และ
การไม่ถือเอาหญ้า เป็นกิจที่ผู้ปรารถนาของ
น้อย แลเอาของมากพึงกระทำอย่างนั้น
จัตตฤาษีใส่หญ้าไว้ในนุ้มหนีไปแล้ว การ
ปริเวทนาเพราะเรื่องนั้น จะมีประโยชน์อะไร.

[๖๔๕] ผู้มีศีลทั้งหลายย่อมไม่ทำอย่างนั้น คน
พาลย่อมกระทำอนาจารอย่างนี้ ความเป็น

บัณฑิตจักทำคนทุศีล มีศีลไม่ยั่งยืน ให้
เป็นคนอย่างไร.

จบ พรหมัตตชาดกที่ ๖

อรรถกถาพรหมัตตชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุโกหก จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **ติณฺณํ ติณฺณํ ติ-**
ลปฺมิตํ ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันได้กล่าวไว้แล้วเหมือนกัน. ส่วนเรื่องในอดีตมีข้อ
ความดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร.
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์ผู้สอนอรรถและธรรม ของ
พระเจ้าพาราณสีนั้น. พระเจ้าพาราณสีทรงยกกองทัพใหญ่ไปเฉพาะ
พระเจ้าโกศล เสด็จในนครสาวัตถีเข้านครแล้วจับพระเจ้าโกศลได้ด้วย
การรบ. ก็พระเจ้าโกศลมีพระราชโอรสนามว่าฉัตตกุมาร. ฉัตตกุมาร
นั้นปลอมเพศหนีออกไปยังเมืองคักกศิลาเรียนไตรเพท และศิลป-
ศาสตร์ ๑๘ ประการ แล้วเสด็จออกจากเมืองคักกศิลา เพื่อศึกษา
ศิลปะทุกลัทธิจนถึงปัจจนันทคามแห่งหนึ่ง มีพระธิดา ๕๐๐ รูป อาศัย
ปัจจนันทคามนั้นอยู่ ณ บรรณศาลาในป่า. พระกุมารเข้าไปหาดาบส
เหล่านั้นแล้วคิดว่า จักศึกษาอะไร ๆ ในสำนักของพระดาบสแม้เหล่านี้

จึงบวชแล้วเรียนเอาสิ่งที่พระดาบสเหล่านั้นรู้ทั้งหมด ครั้นต่อมา เธอได้เป็นศาสดาในคณะ. อยู่มาวันหนึ่ง เรียกหมู่ญาติมาแล้วถามว่า ท่านผู้เนียรทุกข์ทั้งหลาย เพราะเหตุไรพวกท่านจึงไม่ไปยังมัชฌิมประเทศ. หมู่ญาติจึงกล่าวว่า ท่านผู้เนียรทุกข์ ขึ้นชื่อว่ามนุษย์ทั้งหลายในมัชฌิมประเทศเป็นบัณฑิต เขาถามปัญหา ให้ทำอนุโมทนา ให้กล่าวมงคล ย่อมติเตียนผู้ไม่สามารถ เราทั้งหลายไม่ไป เพราะความกลัวอันนั้น. จัตตดาบสจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่ากลัวเลย ข้าพเจ้าจักทำกิจนั้นทั้งหมด. หมู่ดาบสจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเราจะไป. ดาบสทั้งปวงถือเอาเครื่องหาบบริขารของตนๆ ถึงเมืองพาราณสีโดยลำดับ.

ฝ่ายพระเจ้าพาราณสีทรงกระทำราชสมบัติของพระเจ้าโกศลให้อยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระองค์แล้ว ทรงตั้งผู้ควรแก่พระราช (ข้าหลวง) ไว้ในนครนั้น ส่วนพระองค์ทรงพาเอาทรัพย์ที่มีอยู่ในนครนั้น ไปยังนครพาราณสี ให้บรรจเต็มคุ่มโลหะแล้วฝังไว้ในพระราชอุทยาน ในสมัยนั้น ประทับอยู่เฉพาะในนครพาราณสีนั่นเอง. ครั้งนั้นพระญาติเหล่านั้นอยู่ในพระราชอุทยานตลอดคืน พอวันรุ่งขึ้น จึงเข้าไปทักทายยังพระนคร แล้วได้ไปยังประตูพระราชนิเวศน์. พระราชาทรงเลื่อมใสในอิริยาบถของพระญาติเหล่านั้น จึงให้นิมนต์มาแล้ว ให้นั่ง ณ ท้องพระโรง ถวายข้าวยาสุและของเคี้ยว แล้วตรัสถามปัญหานั้น ๆ จนถึงเวลาภัตตาหาร. จัตตดาบสเมื่อจะทำพระหฤทัยของพระ-

ราชาให้อินดี จึงแก้ปัญหาทั้งปวง ในเวลาเสร็จกิจ ได้กระทำอนุ-
โมทนาอันวิจิตรงดงาม. พระราชาทรงเลื่อมใสยิ่งขึ้น ทรงรับปณิญา
ให้พระฤๅษีเหล่านั้นแม่ทั้งหมดอยู่ในพระราชอุทยาน. นัตตฤๅษีรุ่มนงค์
สำหรับชนชุมทรัพย์ เธอเมื่ออยู่ในพระราชอุทยานนั้นคิดว่า พระ-
เจ้าพาราณสีนี้ทรงฝังทรัพย์อันเป็นของพระบิดาเราไว้ ณ ที่ไหนหนอ
จึงร่ำมนต์แล้วตรวจดูอยู่ ก็รู้ว่าฝังไว้ในพระราชอุทยาน จึงคิดว่า
จักถือเอาทรัพย์ในที่นี้แล้วไปยืมเอาราชสมบัติจึงเรา จึงเรียกดาบส
ทั้งหลายมาแล้วกล่าวว่า ท่านผู้เฒ่าทั้งหลาย ข้าพเจ้าเป็นโอรส
ของพระเจ้าโกศล พระเจ้าพาราณสียืมเอาราชสมบัติของข้าพเจ้ามา
ข้าพเจ้าจึงปลอมเพศออกมา ตามรักษาชีวิตตนตลอดกาลประมาณ
เท่านี้ บัดนี้ข้าพเจ้าได้ทรัพย์อันเป็นของตระกูลแล้ว ข้าพเจ้าจักถือเอา
แล้วไปยืมเอาราชสมบัติของตน ท่านทั้งหลายจักกระทำอย่างไร. พวก
ฤๅษีทั้งหลายจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายจักไปกับท่านเหมือนกัน.
นัตตฤๅษีนั้นรับคำว่าตกลง แล้วให้ทำกระสอบหนังใหญ่ๆ ในเวลา
กลางคืน จึงขุดภาคพื้นชนคุ่มทรัพย์ขึ้นมา ใส่ทรัพย์ลงในกระสอบ
ทั้งหลาย แล้วบรรจุหญ้าไว้เต็มคุ่มแทนทรัพย์ ให้ฤๅษี ๕๐๐ และ
มนุษย์อื่นๆ ถือทรัพย์พากันหนีไปถึงนครสาวัตถี ให้จับพวกข้าหลวง
แล้วยืมเอาราชสมบัติไว้ จึงให้ทำการซ่อมแซมกำแพงและป้อมค่าย
เป็นต้น กระทำนครนั้นให้เป็นนครที่ราชาผู้เป็นข้าศึก จะยึดไม่ได้
ด้วยการสู้รบอีกต่อไป แล้วครอบครองพระนครอยู่. ฝ่ายพระเจ้า-

พาราณสี พวกราชบุรุษกราบทูลว่า คาบสทั้งหลายถือเอาทรัพย์จาก
พระราชอุทยานหนีไปแล้ว ท้าวเธอจึงเสด็จไปยังพระราชอุทยาน
รับสั่งให้เปิดคุ่มขุมทรัพย์ ทรงเห็นแต่หญ้าเท่านั้น. ท้าวเธอเกิดความ
เศร้าโศกอย่างใหญ่หลวง เพราะอาศัยทรัพย์เป็นเหตุ. จึงเสด็จไปยัง
พระนคร เสด็จเที่ยวบนเพื่อยู่ว่าหญ้า ๆ ใคร ๆ อื่นไม่สามารถทำความ
เศร้าโศกของพระราชานั้นให้ดับลงได้. พระโพธิสัตว์คิดว่า ความ
เศร้าโศกของพระราชายิ่งใหญ่หลวงนัก พระองค์ทรงเที่ยวบนเพื่อยู่ ก็
เว้นเราเสีย ใคร ๆ อื่นไม่สามารถจะดับเทาความเศร้าโศกของท้าวเธอ
ได้ เราจักกระทำท้าวเธอให้หมดเศร้าโศก. วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์นั้น
นั่งเป็นสุขอยู่กับพระราชานั้น ในเวลาที่พระราชาทรงบนเพื่อยู่ จึง
กล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

พระองค์ตรัสเพื่อยู่ว่า หญ้า ๆ ใครหนอ

นำเอาหญ้ามาถวายพระองค์ พระองค์มีกิจ

ด้วยหญ้าหรือหนอ จึงตรัสถึงแต่หญ้าเท่านั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กิญฺหุ เต ตัญฺหิจฺจุตฺติ** ความว่า
กิจที่จะพึงทำด้วยหญ้ามียู่แก่พระองค์หรือหนอ. บทว่า **ตัญฺหเมว**
ปภาสตี ความว่า เพราะพระองค์ตรัสถึงแต่หญ้าอย่างเดียวว่า หญ้า
หญ้า หาได้ตรัสว่า หญ้าชื่อโน้นไม่ ขอพระองค์จงตรัสชื่อของหญ้านั้น
ก่อนว่า หญ้าชื่อโน้น ข้าพระองค์ทั้งหลายจักนำมาถวายพระองค์

เอาก็เหฺน้าจะมีประโยชน์อะไรแก่พระองค์ ขอพระองค์โปรดอย่าทรง
ตรัสพริ้งเพื่อเอาเหฺน้าเป็นเหตุเลย.

พระราชาทรงสดับดังนั้น จึงตรัสคาถาที่ ๒ ว่า :-

ฉัตตถาณีสุมิรังกายสูงใหญ่ เป็นพรหม-
จารี เป็นพหูสูต มาอยู่ ณ ที่นี้ เขาลักทรัพย์
ของเราจนหมด แล้วใส่เหฺน้าไว้ในตุ่มแทน
ทรัพย์แล้วหนีไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุรหา แปลว่า สูง. คำว่า ฉตุโต
เป็นชื่อของพระฤาษีนั้น. บทว่า สพุพฺพ สมายาย ได้แก่ ถือเอา
ทรัพย์ทั้งหมด. ด้วยบทว่า นิคุจิปฺป คจฺฉติ นี้ พระเจ้าพาราณสี
เมื่อจะแสดงว่า ฉัตตถาณีสุมิรังกายในตุ่มแล้วหนีไป จึงตรัสอย่างนั้น.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

การถือเอาทรัพย์ของตนไปหมด และ
การไม่ถือเอาเหฺน้า เป็นกิจที่ผู้ปรารถนาเอา
ของน้อยมาแลกของมาก พึงกระทำอย่างนั้น
ฉัตตถาณีสุมิรังกายในตุ่มหนีไปแล้ว การรำไร
รำพรรณในเรื่องนั้น จะมีประโยชน์อะไร.

คำที่เป็นคาถานั้น มีความหมายดังนี้ :- การถือเอาทรัพย์อัน
เป็นของพระราชบิดาไปทั้งหมด และการไม่ถือเอาเหฺน้าที่ไม่ควรจะเอา

ไปนั้น เป็นกิจที่ผู้ปรารถนาทรัพย์ด้วยหญาอันมีประมาณน้อย จะพึงกระทำอย่างนั้น ข้าแต่มหाराชเจ้า ดังนั้น จิตตฤทัยผู้มีร่างกายสูงใหญ่ นั้น จึงถือเอาทรัพย์อันเป็นของพระราชบิดาตนซึ่งควรจะถือเอาแล้วบรรจุหญาที่ไม่ควรถือเอาไว้คุ้มหนีไปแล้ว จะมัวรำไรราพรรณอะไรกันในเรื่องนั้น.

พระราชาทรงสดับดังนั้น จึงตรัสคาถาที่ ๔ ว่า :-

ผู้มีศีลทั้งหลายย่อมไม่ทำอย่างนั้น คน
พาลย่อมทำอนาจารอย่างนี้เป็นปกติ ความ
เป็นบัณฑิตจักทำคนผู้ทุศีล มิศีลไม่ยั่งยืน
ให้เป็นคนอย่างไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สีสวนุโต ความว่า บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่กระทำความเห็นปานนั้น. บทว่า พาโล สีสานิ กุพฺพติ ความว่า ส่วนคนพาลย่อมทำปกติ กล่าวคืออนาจารของตนเห็นปานนี้ได้. บทว่า อนิจฺจสฺส ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยศีลอันไม่ยั่งยืน คือไม่เป็นไปตลอดกาลนาน. บทว่า ทุสฺสสฺส ได้แก่ ผู้ทุศีล. บทว่า ก็ ปณฺทิจฺจํ กริสฺสติ ความว่า ความเป็นบัณฑิตที่อบรมมาด้วยความเป็นพหูสูตร จักการทำบุคคลเห็นปานนั้นให้เป็นอย่างไร คือจักให้เขาถึงพร้อมอะไร คือจักนำความวิบัติแก่เขาเท่านั้น.

พระเจ้าพาราณสีนั้น ครั้นตรัสเตือนฉัตตฤยนั้นแล้ว เป็น
เป็นผู้หมดความเศร้าโศกเพราะคาถาของพระโพธิสัตว์นั้น ทรงครอง-
ราชสมบัติโดยธรรม.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พรหมฉัตตฤยในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุโกหก
ในบัดนี้ ส่วนอำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต
ฉะนีแล.

จบ อรรถกถาพรหมฉัตตชาดกที่ ๖

๗. ปิฐชาดก

ว่าด้วยธรรมในสกุล

- [๒๘๖] ข้าพเจ้าไม่ได้ให้ตั้ง น้ำดื่ม และโภชนา-
หารแก่ท่าน ขอท่านผู้เป็นพรหมจารีจงอด
โทษให้แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นโทษอยู่
อย่างนี้.
- [๒๘๗] อาตมภาพไม่ได้ข้องเกี่ยว และไม่ได้
นักโทษเคืองเลย แม้ความไม่ชอบใจอะไร ๆ
ของอาตมภาพก็ไม่มีเลย แม้ที่จริงอาตมภาพ
ยังมีความวิตกอยู่ในใจว่า ธรรมของสกุลนี้
จักเป็นเช่นนี้แน่.
- [๒๘๘] ที่นั่ง น้ำล้างเท้า น้ำมันทาเท้า ข้าพเจ้า
ให้อยู่เป็นนิจทุกอย่าง นี่เป็นธรรมในสกุล
เนื่องมาจากปู่ ย่า ตา ยาย ของข้าพเจ้า
ทุกเมื่อ.
- [๒๘๙] ข้าพเจ้าบำรุงสมณพราหมณ์โดยเคารพ
ดุจญาติที่สูงที่สุด นี่เป็นธรรมในสกุล เนื่อง

มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ของข้าพเจ้าทุก
เมื่อ.

จบ ปิฐชาดกที่ ๗

อรรถกถาปิฐชาดกที่ ๗

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า น เต
ปริมทายิมหา ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นจากชนบทไปยังพระเชตวัน เก็บบาตรจีวร
ถวายบังคมพระศาสดาแล้วถามสามเณรหนุ่ม ๆ ว่า อาวุโส ในนคร
สาวัดดี ใครอุปการะภิกษุอาคันตุกะทั้งหลาย พวกสามเณรหนุ่ม
กล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ ท่านเหล่านี้ คือ อนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี
และวิสาขมหาอุบาสิกา เป็นผู้อุปการะภิกษุสงฆ์ ดำรงอยู่ในฐานะ.
เป็นบิดามารดา. ภิกษุนั้นรับคำว่าดีแล้ว ในวันรุ่งขึ้น ได้ไปยังประตู
บ้านของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี แต่เขารู้ ในเวลาที่ภิกษุแม้รูป
เดียวยังมิได้เข้าไป. เพราะภิกษุนั้นไปยังไม่ถึงเวลา ใคร ๆ จึงไม่
แลเห็น. ภิกษุนั้นไม่ได้อะไร ๆ จากที่นั่น จึงไปยังประตูเรือนของ
นางวิสาขมหาอุบาสิกา แม้ที่บ้านของนางวิสาขมหาอุบาสิกานั้น
เธอก็ไม่ได้อะไร ๆ เพราะไปเข้าเกินไป. ภิกษุนั้นจึงเที่ยวไปในบ้าน
นั้น แล้วกลับมาใหม่ ไปถึงเมื่อเขาเลี้ยงข้าวยาสุเสร็จแล้ว จึงเที่ยว

ไปในที่นั้น ๆ แม้อีก เมื่อเขาเลี้ยงภัตตาหารเสร็จแล้ว จึงได้ไปถึง.
ภิกษุนั้นจึงกลับไปยังวิหาร เทียวกล่าวดูหมิ่นตระกูลเหล่านั้นว่า
ตระกูลทั้งสองไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใสเลย แก่ภิกษุเหล่านี้
บอกว่ามีศรัทธา มีความเลื่อมใส. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย
นั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย ได้ยินว่า ภิกษุ
ชาวชนบทรูปโน้น ไปสู่ประตูของตระกูลก่อนกาลเวลา เมื่อไม่ได้
ภิกษา จึงเทียวดูหมิ่นตระกูลทั้งหลาย. พระศาสดาเสด็จมาแล้ว
ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเรอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ?
เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบ ว่า เรื่องนี้ พระเจ้าข้า จึงรับสั่ง
ให้เรียกภิกษุนั้นมาตรัสถามว่า เรื่องนี้ จริงหรือ ? เมื่อภิกษุนั้น
กราบทูลว่า จริงพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เพราะเหตุไร ?
เธอจึงโกรธ ในปางก่อนครั้งพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้น แม้นดาบส
ทั้งหลายไปสู่ประตูสกุล ไม่ได้ภิกษาก็ยังไม่โกรธเลย แล้วทรงนำ
เอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
นครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว
ได้เล่าเรียนศิลปทุกอย่างในนครคักกสีลา ในกาลต่อมาได้บวชเป็น
ดาบสอยู่ในหิมวันตประเทศช้านาน เพื่อต้องการจะบริโภครสเกษม
และรสเปรี้ยว จึงไปถึงนครพาราณสี อยู่ในพระราชอุทยานนั่นเอง
วันรุ่งขึ้น จึงเข้าไปภิกษายังพระนคร. ในกาลนั้น พาราณสีเศรษฐี

เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส. พระโพธิสัตว์ถามว่า เรือนของตระกูลไหน
มีศรัทธา ได้ฟังว่า เรือนของเศรษฐีจึงได้ไปยังประตูเรือนของ
เศรษฐี. ขณะนั้นเศรษฐีไปเฝ้าพระราชแล้ว ฝ่ายคนทั้งหลายก็ไม่
เห็นพระโพธิสัตว์นั้น. พระโพธิสัตว์จึงได้กลับไป. ลำดับนั้น เศรษฐี
นั้นกำลังออกจากราชสกุลได้เห็นพระโพธิสัตว์นั้น จึงไหว้แล้วรับเอา
ภาชนะภิกษานำไปเรือน นิมนต์ให้นั่งแล้วให้อธิษฐานสำเร็จด้วยการ
ล้างเท้า การทาน้ำมัน ข้าวยาคุ และของควรเคี้ยวเป็นต้น ใน
ระหว่างกัฏ ไม่ถามเหตุอะไร ๆ พอพระโพธิสัตว์กระทำกัฏกิจแล้ว
จึงไหว้ ไปนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ยาก
หรือสมณพราหมณ์ผู้ประพฤดิธรรม ชื่อว่า ผู้มายังประตูเรือนของ
ข้าพเจ้าแล้ว จินชื่อว่ามีเคยได้สักการะและสัสมานะแล้วไปเสียยอม
ไม่มี แต่วันนี้ ท่านไม่ได้ที่นั่ง น้ำดื่ม การล้างเท้า หรือข้าวยาคุ
และกัฏเลยไปแล้ว เพราะเด็ก ๆ ของข้าพเจ้าไม่เห็นท่าน นี่เป็นโทษ
ของข้าพเจ้า ท่านควรอดโทษนั้นแก่ข้าพเจ้า. แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

ข้าพเจ้าไม่ได้ให้ตั้ง น้ำดื่ม และ

โภชนาหารแก่ท่าน ขอท่านผู้เป็นพรหมจรรย์

จงอดโทษแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นโทษอยู่

อย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น เต ปิณฑายิมหาความว่า
ข้าพเจ้าไม่ได้ให้แม่ตั้งแก่ท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เนวากิษฐา** ความว่า อาตมภาพ
มิได้ขงใจเลย. บทว่า **เอตาทีโส** ความว่า อาตมภาพเกิดความวิตก
ในใจอย่างนี้ว่า สภาวะของสกลนี้เป้นเช่นนี้แน่ คือ นี้จักเป้นวงศ์ของ
ทายก.

เศรษฐกิจได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

ที่นั่ง น้ำล้างเท้า น้ำมันทาเท้าทุก
อย่างนี้ข้าพเจ้าให้อยู่เป็นนิจ นี่เป็นธรรมใน
สกุล เนื่องมาจาก ปู่ ย่า ตา ยาย ของ
ข้าพเจ้าทุกเมื่อ.

ข้าพเจ้าบำรุงสมณพราหมณ์โดยเคารพ
 ดุจญาติผู้สูงสุด นี่เป็นธรรมเนียมในสกุล เนื่อง
 มาจาก ปู่ ย่า ตา ยาย ของข้าพเจ้าทุกเมื่อ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รมโม ได้แก่ สภาวะ. บทว่า
ปีตุปีตามโห ความว่า เป็นของมีอยู่แห่งบิดามารดาและปู่ ย่า ตา
ยาย. บทว่า อุทก ได้แก่ น้ำสำหรับล้างเท้า. บทว่า มหฺช ได้แก่
น้ำมันสำหรับทาเท้า. บทว่า สพุเพตฺติ แยกศัพท์ออกเป็น สพุ
เอตฺ . นิป อักษร ใน บทว่า นิปทามเส นี้ เป็นอุปสรรค.
อธิบายว่า ทามเส แปลว่า ให้. ท่านอธิบายว่า ข้าพเจ้าย่อมให้.
ด้วยบทว่า นิปทามเส นี้ ท่านแสดงความรู้ว่า วงศ์ของข้าพเจ้าเป็น
วงศ์ของผู้ให้สืบมาชั่วเจ็ดสกุล. บทว่า อุตฺตมํ วีย ฌาตํ ความว่า
ข้าพเจ้าเห็นสมณะหรือพราหมณ์ผู้ประพฤตินิยม ย่อมบำรุงด้วยความ
เคารพก็ด้วยมือของตน เหมือนบำรุงมารดาและบิดาฉะนั้น.

ก็พระโพธิสัตว์อยู่ในที่นั้นแสดงธรรมแก่พราณสีเศรษฐีอยู่
๒-๓ วัน แล้วกลับไปยังหิมวันตประเทศตามเดิม ได้ทำอภิญญา
และสมาบัติให้บังเกิดแล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว
ประกาศว่าจะทรงประชุมชาดกว่า. ในเวลาจบสัจจะภิกษุ นั้น ดำรงอยู่
ในโศดาปัตติผล. พราณสีเศรษฐีในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์
ส่วนดาบสในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาปิฎกชาดกที่ ๗

๘. อุตชาดก

ว่าด้วยรู้จักเกลบหรือข้าวสารในที่มืด

[๒๕๐] เกลบปรากฏโดยความเป็นเกลบแก่
หนูทั้งหลาย และข้าวสารก็ปรากฏโดยความ
เป็นข้าวสารแก่พวกมัน แม้ในที่มืด พวกมัน
เว้นเกลบเสีย กินแต่ข้าวสาร.

[๒๕๑] การปรึษาในป่าก็ดี การพูดกระซิบกัน
ในบ้านก็ดี และการคิดหาโอกาสฆ่าเราใน
บัดนี้ก็ดี เรารู้หมดแล้ว.

[๒๕๒] ได้ยินว่า ลิงตัวที่เป็นพ่อเอาฟันกัดภาวะ
บุตรของลูกผู้เกิดตามสภาพ เสียแต่ยังเยาว์
ทีเดียว.

[๒๕๓] การที่เจ้าฉัณรนอยู่เหมือนแพะตาบอดใน
ไร่ผักกาดก็ดี นอนอยู่ภายใต้ที่นอนก็ดี เรา
รู้หมดสิ้นแล้ว.

จบ อุตชาดกที่ ๘

อรรถกถาชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภ
พระเจ้าอชาตศัตรู จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า วิทิต
อุถฺ ดังนี้.

ได้ยินว่า เมื่อพระเจ้าอชาตศรูน้อยอยู่ในพระครรภ์ของพระ-
มารดานั้น พระมารดาของเธอผู้เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าโกศล
เกิดแพ้พระครรภ์ อยากดื่มพระโลหิตในพระนางข้างขวาของพระ-
เจ้าพิมพิสาร เป็นอาการแรงกล้า. พระนางถูกนางสนมผู้รับใช้ทุลถาม
จึงบอกความนั้นแก่นางสนมเหล่านั้น. ฝ่ายพระราชาได้ทรงสดับแล้ว
รับสั่งให้เรียกโหรผู้ทำนายนิมิตมาแล้วตรัสถามว่า เขาว่าพระเทวีทรง
เกิดการแพ้พระครรภ์เห็นปานนี้ ความสำเร็จของพระนางจะเป็น
อย่างไร? พวกโหรผู้ทำนายนิมิตกราบทูลว่า สัตว์ผู้อุบัติในพระครรภ์
ของพระเทวี จักปลงพระชนม์พระองค์แล้วยึดราชสมบัติ. พระราชา
ตรัสว่า บุตรของเราจักฆ่าเราแล้วยึดราชสมบัติ ในข้อนั้น จะมีโทษ
อะไร แล้วทรงเลื่อนพระนางข้างขวาด้วยพระแสงมีด เอาจานทอง
รองรับพระโลหิตแล้วประทานให้พระเทวีดื่ม พระเทวีนั่นทรงดำริว่า
ถ้าโอรสผู้เกิดในครรภ์ของเราจักปลงพระชนม์พระบิดาไซ้ เรา
จะประโยชน์อะไรด้วยพระโอรสนั้น พระนางจึงให้รัดพระครรภ์ เพื่อ
ให้ครรภ์ตกไป. พระราชาทรงทราบจึงรับสั่งให้เรียกพระเทวีนั่นมา

แล้วตรัสว่า นางผู้เจริญ นัยว่าบุตรของเราจักฆ่าเราแล้วยี่ดราชมบัติ
ก็เราจะไม่แก้มตายก็หาไม่ได้ เธอจงให้เราเห็นหน้าลูกเกิด จำเดิมแต่
นี้ไป เธออย่าได้กระทำการเห็นปานนี้ จำเดิมแต่นั้น พระเทวีเสด็จ
ไปพระราชอุทยานแล้วให้รีดครรภ์. พระราชาได้ทรงทราบ จึงทรง
ห้ามเสด็จไปพระราชอุทยาน จำเดิมแต่กาลนั้น. พระเทวีทรงมีพระ-
ครรภ์ครบบริบูรณ์แล้วประสูติพระโอรส. ก็ในวันขนานนามพระโอรส
นั้น เขาชื่อนามพระนามว่า อชาตศัตรูกุมาร เพราะเป็นศัตรูต่อพระ-
บิดาตั้งแต่ยังไม่ประสูติ. เมื่ออชาตศัตรูกุมารนั้นทรงเจริญเติบโตอยู่ด้วย
กุมารบริหาร วันหนึ่ง พระศาสดาแวดล้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ เสด็จไป
นิเวศน์ของพระราชาแล้วประทับนั่งอยู่. พระราชาทรงอังคาสภิกษุ
สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ด้วยของเคี้ยวและของนํ้าอันประณีต
ทรงนมัสการแล้วประทับนั่งสดับธรรมอยู่. ขณะนั้น พระพื้เลี้ยงแต่ง
องค์พระกุมารแล้วได้ถวายพระราชา. พระราชาทรงรับพระโอรสด้วย
พระสเนหาเป็นกำลัง ให้นั่งบนพระเพลาทรงปลาบปลื้มอยู่เฉพาะพระ-
โอรส ด้วยความรักในพระโอรส มิได้ทรงสดับพระธรรม. พระศาสดา
ทรงทราบความประมาทของพระราชา จึงตรัสว่า มหาบพิตร พระ-
ราชาทั้งหลายในครั้งก่อน ทรงระแวงพระโอรสทั้งหลาย ถึงกับให้
กระทำไว้ในที่อันมิคชิตให้ขัง แล้วตรัสสั่งไว้ว่า เมื่อเราล่วงไป
แล้ว ท่านทั้งหลายจงนำออกมาให้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ อันพระราชา
ทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นอาจารย์ศึกษาปาโมกข์ในเมืองคักกศิลาสอน
ศิลปะ พวกราชกุมารและพราหมณกุมารเป็นจำนวนมาก. พระโอรส
ของพระราชาในนครพาราณสี เสด็จไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์นั้น
ในเวลาพระองค์มีพระชนมายุ ๑๖ พรรษาเรียนไตรเพท และศิลปะ
ทุกอย่าง เป็นผู้มีศิลปะครบบริบูรณ์แล้ว. จึงตรัสลาอาจารย์. อาจารย์
จึงตรวจดูพระราชมารณัน ด้วยวิชาดูอวัยยะ. แล้วคิดว่า อันตราย
เพราะอาศัยพระโอรสจะปรากฏแก่พระราชมารณัน เราจะต้องไปอัน-
ตรายนั้นไปเสียด้วยอำนาจของตน จึงได้ผูกคาลาขึ้น ๔ คาลาถวาย
แก่พระราชมารณัน ก็แหละเมื่อให้คาลาอย่างนี้แล้ว จึงกำชับพระราชมาร-
ณันว่า คุณก่อนพ่อ เจ้าดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว ในเวลาโอรส
ของเจ้ามีชนมายุ ๑๖ พรรษา เมื่อจะเสวยพระกระยาหาร ฟังกล่าว
คาลาที่หนึ่ง ในเวลาที่มีการเข้าเฝ้าเป็นการใหญ่ ฟังกล่าวคาลาที่ ๒ เมื่อ
เสด็จขึ้นปราสาทประทับยืนที่หวับนไค ฟังกล่าวคาลาที่ ๓ เมื่อเสด็จ
เข้าห้องบรรทมประทับยืนที่ธรณีประคูด ฟังกล่าวคาลาที่ ๔ พระราชมาร-
ณันรับคำ จึงไหว้อาจารย์แล้วไป ได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งอุปราช
เมื่อพระบิดาล่วงไปจึงดำรงอยู่ในราชสมบัติ. พระโอรสของท้าวเธอ
ในเวลาที่มีพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา ได้เห็นสิริสมบัติของพระราชาผู้
เสด็จออกเพื่อประโยชน์แก่กิจมีกีฬาในพระราชอุทยานเป็นต้น มี
ความประสงค์จะปลงพระชนม์พระบิดาแล้ว ยึดครองราชสมบัติจึง

ตรัสแก่พวกผู้ปฏิบัติบำรุงของพระองค์. พวกผู้ปฏิบัติบำรุงเหล่านั้นพากันทูลว่า ดีแล้ว ขอเดชะ ประโยชน์อะไรด้วยความเป็นใหญ่ที่ได้ในตอนแก่ ควรจะปลงพระชนม์พระราชเสวยด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วยึดครองราชสมบัติ. พระกุมารคิดว่า เราจะให้พระราชบิดาเสวยยาพิษสวรรคต เมื่อจะเสวยพระกระยาหารเย็นกับพระราชบิดาจึงถือยาพิษประทับนั่งอยู่. เมื่อพระกระยาหารในภาชนะกระยาหารยังไม่มีใครถูกต้องเลย พระราชาได้ตรัสคาถาที่ ๑ ว่า :-

**กลบปรากฏโดยความเป็นกลบแก่
 หนูทั้งหลาย และข้าวสารก็ปรากฏโดยความ
 เป็นข้าวสารแก่พวกมัน แม้นในที่มืด พวก
 มันก็เว้นกลบเสียกินข้าวสาร.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิทิต์ ความว่า ในที่มืดแม้มีฝนดำกลบก็แจ่มแจ้งปรากฏโดยความเป็นกลบ ข้าวสารก็แจ่มแจ้งปรากฏโดยความเป็นข้าวสาร แก่หนูทั้งหลาย. แต่ในที่นี้ ท่านกล่าวโดยเป็นลิงควิปาส (ลิงค์เคลื่อนคลาดตามหลักไวยากรณ์) ว่า อุตฺถิ คณฺหุลลํ บทว่า ขาทเร ความว่า หนูทั้งหลายเว้นกลบกินแต่ข้าวสารเท่านั้น. ท่านกล่าวอธิบายต่อไปว่า ลำดับนั้น พระกุมารคิดว่า แม้นในที่มืดกลบก็ปรากฏโดยความเป็นกลบ ข้าวสารปรากฏโดยความเป็นข้าวสาร แก่หนูทั้งหลาย พวกมันเว้นกลบกินแต่ข้าวสาร ฉนฺได ความที่เรานั่งกุมยาพิษร้ายก็ปรากฏ ฉนนํเหมือนกัน.

พระกุมารดำริว่า พระบิดารู้เราแล้ว จึงทรงกลัว ไม่อาจใส่ยาพิษในภาชนะพระกระยาหาร ลูกขึ้นถวายบังคมพระราชแล้วเสด็จไป. พระกุมารจึงไปบอกเรื่องนั้นแก่พวกผู้ปฏิบัติบำรุงของพระองค์ แล้วตรัสถามว่า วันนี้ พระราชบิดารู้เราเสียก่อน บัดนี้ พวกเราจักปลงพระชนม์อย่างไร ? ตั้งแต่นั้น พวกผู้ปฏิบัติบำรุงเหล่านั้นจึงหลบซ่อนอยู่ในพระราชอุทยานกระซิบหารือกัน ตกลงว่า มีอุบายอย่างหนึ่ง จึงกำหนดลงว่า ในเวลาเสด็จไปสู่ที่เฝ้าครั้งใหญ่ ๆ ผู้สอดพระแสงขรรค์ประสังข์ประทับยืนในระหว่างพวกอำมาตย์ พอรู้ว่าพระราชพลอ จึงเอาพระแสงขรรค์ประหารให้สิ้นพระชนม์ ย่อมควร. พระกุมารรับว่าได้ แล้วผู้สอดพระแสงขรรค์แล้วเสด็จไปคอยมองหาโอกาสที่จะประหารพระราชบิดาอยู่รอบด้าน. ขณะนั้น พระราชาได้ตรัสคาถาที่ ๒ ว่า :-

การปรึกษากันในป่าก็ดี การพูดกระซิบ

กันในบ้านก็ดี และการคิดหาโอกาสฆ่าเรา

ในบัดนี้ก็ดี เรารู้หมดแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อรณฺณสุมี** ได้แก่ ในพระราชอุทยาน. บทว่า **นิกณฺณิกา** ได้แก่ ปรึกษากันใกล้ ๆ หู. บทว่า **ยญฺเจตฺ** **อิติ จินฺตึ จ** ได้แก่ การแสวงหาโอกาสฆ่าเราในบัดนี้นั้นก็ดี. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ลูกก่อนพ่อกุมาร การที่ท่านกระซิบกระซาบปรึกษากันทั้งในอุทยานและในบ้าน และเหตุแห่งความคิดว่าเพื่อ

ต้องการฆ่าเราในบัดนี้นั้นก็ดี เรารู้หมดแล้ว.

พระกุมารคิดว่า พระบิดารู้ว่าเราเป็นศัตรู จึงหนีไปบอกแก่พวกปฏิบัติบำรู้งๆ ทำเวลาให้ผ่านพ้น ๗-๘ วัน จึงทูลว่า ข้าแต่พระกุมาร พระบิดาย่อมไม่รู้ว่พระองค์เป็นศัตรู พระองค์ได้สำคัญไปอย่างนั้น เพราะการคิดคาดคะเนเอา พระองค์จึงปลงพระชนม์พระบิดานั้นเกิด. วันหนึ่ง พระกุมารนั้นถือพระแสงขรรค์แล้วได้ยืนอยู่ที่ประตูห้อง ใกล้หัวบันได. ครั้งนั้น พระราชาประทับยืนอยู่ที่หัวบันได ตรัสคาถาที่ ๓ :-

ได้ยินว่า ลิงตัวที่เป็นพ่อเอาฟันกัดผล

คือภาวะแห่งนุรุษของลูกที่เกิดตามสภาวะ

เสียงแต่ยังเยาว์ทีเดียว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ธมฺเมน ได้แก่ ตามสภาวะ. บทว่า ปุตุตฺตส ปิตา ได้แก่ ลิงตัวที่เป็นพ่อของลูก คือลูกลิง. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า ลิงที่เกิดในป่ารังเกียจการบริหารฝูงของตน เอาฟันกัดผลของลูกลิงเฉพาะตัวที่เป็นหนุ่ม ทำปฐิสภาวะให้พินาศไป ฉะนั้นใดเราเพิกถอนผลเป็นต้นแม่ของท่าน ผู้ประสงคราชสมบัติเกินไป จักทำปฐิสภาวะให้พินาศไปฉนั้น.

พระกุมารคิดว่า พระบิดาประสงคจะให้จับเรา จึงตกพระทัยกลัวเสด็จหนีไปบอกแก่พวกปฏิบัติบำรู้งว่า พระบิดาทรงคุกคามเรา

คนเหล่านั้น เมื่อล่วงเวลาไปประมาณถึงเดือน จึงทูลว่า ข้าแต่
พระกุมาร ถ้าพระราชาพึงทรงทราบเหตุการณ์นั้น จะไม่พึงอดกลั้น
อยู่ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ พระองค์ตรัสโดยการคิดคาดคะเน
เอา พระองค์จึงปลงพระชนม์พระราชนั้นเสียเถิด. วันหนึ่งพระกุมาร
นั้นถือพระขรรค์เสด็จเข้าไปยังพระที่สิริไสยาส ในปราสาทชั้นบน
แล้วนอนอยู่ในใต้บัลลังก์ ด้วยหวังใจว่า จักประหารพระราชบิดา
เมื่อเสด็จมาถึงทันที. พระราชาเสวยพระกระยาหารเย็นแล้วส่งชน
บริวารกลับไป ทรงดำริว่าจักบรรทมจึงเสด็จเข้าห้องบรรทมอันประ-
กอบด้วยสิริ ประทับขึ้นที่ธรณีประคองแล้วตรัสคาถาที่ ๔ ว่า :-

การที่เจ้าฉันนอนอยู่เหมือนแพะตาบอด

ในไร่ผักกาดก็ดี นอนอยู่ภายใต้ไม้ก็ดี เรา

หมดสิ้นแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปริสฺสฺสฺส** ได้แก่ ได้อยู่ทางโน้น
ทางนี้ เพราะกลัว. บทว่า **สาสเป** แปลว่า ในไร่ผักกาด. บทว่า
โยปายิ ตัดเป็น โยปิ อัย . ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า เจ้าฉันร่น
ไปทางโน้นทางนี้ เพราะความกลัว เหมือนแพะตาบอดที่เข้าไปยังดง
ผักกาด คือ ครั้งที่ ๑ เจ้าถือเอายาพิษมา ครั้งที่ ๒ ประสงค์จะประหาร
ด้วยพระขรรค์จึงมา ครั้งที่ ๓ ได้ถือพระขรรค์มายืนที่หัวบันได และ
บัดนี้ เจ้าคิดว่าจักประหารพระราชบิดา จึงมานอนอยู่ใต้ที่นอน
ทั้งหมดนั้น เราอยู่ บัดนี้จะไม่ละเจ้าไว้ จักจับเจ้าลงราชอาณาจักร

ราชานั้นถึงจะไม่ทรงทราบอย่างนั้น แต่เวลานั้น ๆ ก็ส่องความนั้น ๆ.

พระกุมารคิดว่า พระราชบิดาทรงทราบเราแล้ว บัดนี้ จัก
ทรงทำให้พินาศ จึงตกพระทัยกลัว จึงออกมาจากใต้พระที่บรรทม
ทิ้งพระขรรค์ ณ ที่ใกล้พระบาทพระราชานั้นเอง หมอบลงที่ใกล้
บาทมูลกราบทูลขอโทษว่า ขอเดชะฯ พระราชบิดาโปรดคโทษแก่
หม่อมฉันเถิด. พระราชาทรงขู่พระกุมารนั้นว่า เจ้าคิดว่า ใคร ๆ
จะไม่รู้การกระทำของเรา แล้วรับสั่งให้จองจำด้วยเครื่องจองจำคือโซ่
ตรวน แล้วให้ส่งเข้าเรือนจำตั้งการอารักขาไว้. ในกาลนั้น พระราชา
ทรงสำนึกได้ถึงคุณงามความดีของพระโพธิสัตว์. ต่อมา พระราชานั้น
เสด็จสวรรคต พวกอำมาตย์ราชเสวกกระทำการถวายพระเพลิงพระศพ
ของท้าวเธอแล้ว จึงนำพระกุมารออกจากเรือนจำ ให้ดำรงอยู่ใน
ราชสมบัติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ตรัสเหตุนี้ว่า ดูก่อนมหาบพิตร พระราชาในครั้งก่อนทรงรังเกียจเหตุ
ที่ควรรังเกียจอย่างนี้ แม้พระองค์จะทรงตรัสอย่างนี้ พระราชาก็มิได้
ทรงกำหนดไม่รู้สีกพระองค์ พระศาสดาทรงประชุมชาดกว่า
อาจารย์ทิศาปาโมกข์ในเมืองคักกศิลาในครั้งนั้น ได้เป็นเราตถาคต
ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาอุสชาดกที่ ๘

๕. พาวรุชาดก

ว่าด้วยพวกเดียรธีย์เสื่อมลาภสักการะ

[๖๕๔] เพราะยังไม่เห็นนกยูงซึ่งมีหงอน มี
เสียงไพเราะ ชนทั้งหลายในพาวรุรัฐ จึง
พากันบูชาา ด้วยเนื้อและผลไม้.

[๖๕๕] แต่เมื่อใด นกยูงผู้สมบูรณ์ไปด้วยเสียง
มายังพาวรุรัฐ เมื่อนั้น ลาภและสักการะ
ของกาก็เสื่อมไป.

[๖๕๖] พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระธรรมราชา ส่อง
แสงสว่าง ยังไม่เสด็จอุบัติขึ้นเพียงใด ชน
ทั้งหลาย ก็พากันบูชาสมณพราหมณ์เหล่าอื่น
อยู่เป็นอันมากเพียงนั้น.

[๖๕๗] แต่เมื่อใด พระพุทธเจ้าผู้มีพระสุรเสียง
อันไพเราะ ได้ทรงแสดงธรรมแล้ว เมื่อนั้น
ลาภและสักการะของพวกเดียรธีย์ก็เสื่อมไป.

จบ พาวรุชาดกที่ ๕

อรรถกถาพาเวรรัฐชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
เดียรธีย์ทั้งหลายผู้เสื่อมลาภสักการะ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มี
คำเริ่มต้นว่า อทสฺสเนน โมรสุส ดังนี้.

ได้ยินว่า พวกเดียรธีย์ทั้งหลาย เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จ
อุบัติ ได้เป็นผู้มีลาภ แต่เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เป็นผู้
เสื่อมลาภสักการะ เป็นเสมือนหิ้งห้อยในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น. ภิกษุ
ทั้งหลายปรารภเรื่องราวนี้ของเดียรธีย์เหล่านั้น จึงประชุมสนทนากัน
กันในโรงธรรมสภา. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย
บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบ-
ทูลว่า เรื่องนี้ พระเจ้าข้า. จึงตรัสว่า มิใช่บัดนี้เท่านั้นนะภิกษุทั้งหลาย
แม้ในกาลก่อน พวกผู้ที่ไร้คุณได้เป็นผู้ถึงความเลิศด้วยลาภและยศ
ตราบเท่าที่ผู้มีคุณยังไม่อุบัติขึ้น เมื่อผู้มีคุณทั้งหลายอุบัติขึ้นแล้ว พวก
ผู้ที่ไร้คุณก็เป็นผู้เสื่อมลาภสักการะไป แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมา
สาธก ดังต่อไปนี้ :-

อดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในกำเนิดนคยูง อาศัยความเจริญ
เติบโต ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยความงดงาม ท่องเที่ยวไปในป่า. ใน
กาลนั้น พ่อค้าพวกหนึ่งพากันสำหรับบอกทศไปยังพาเวรรัฐโดยทาง

เรือ. ได้ยินว่าในกาลนั้นเท่านั้น ขึ้นชื่อว่านกทั้งหลายย่อมไม่มีใน.
พาเวรุรัฐ. พวกชาวแคว้นแคว้นที่ผ่านไป ๆ เห็นกานันซึ่งจับอยู่ในกรง
จึงสรรเสริญกานันนั้นแหละว่า จงดูผิวพรรณอนงค์ตัวนี้ จะงอยปากอยู่
สุดปลายคอ นัยน์ตาเหมือนก้อนแก้วมณี แล้วกล่าวกะพ้อคำเหล่านั้น
ว่า ข้าแต่เจ้านายทั้งหลาย ท่านจงให้นกตัวนี้แก่พวกเรา แม้พวกเรา
ก็มีความต้องการนกตัวนี้ ท่านทั้งหลายจักได้นกตัวอื่นในแคว้น
ของตน. พวกพ้อคำกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นท่านทั้งหลายจงถือเอาด้วย
ราคา. ชาวพาเวรุรัฐกล่าวว่า โปรดให้แก่พวกเราด้วยราคาห้ากหาปณะ
พวกพ้อคำตอบว่า ให้ไม่ได้ เมื่อชาวพาเวรุรัฐประมูลราคาขึ้น โดย
ลำดับกล่าวว่า โปรดให้ด้วยราคาหนึ่งร้อย. พวกพ้อคำจึงพูดว่า นกนี้
มีอุปการะแก่พวกเราเป็นอันมาก แต่จะขอเป็นไมตรีกับพวกท่าน จึง
ได้ถือเอาร้อยกหาปณะแล้วให้ไป. ชาวพาเวรุรัฐเหล่านั้นนานกนั้น
ไปใส่ไว้ในกรงทอง ประดับด้วยปลา เนื้อ และผลไม้ น้อยใหญ่มี
ประการต่างๆ. ในที่ที่นกอื่น ๆ ไม่มี กาผู้ประกอบด้วยอสังกรรม ๑๐
ประการ ได้เป็นผู้ถึงความเลิศด้วยลาภสักการะ. อีกครั้งหนึ่ง พ้อคำ
เหล่านั้นจับพระยานกยูงได้ตัวหนึ่ง ให้สำเนียงโดยร้องด้วยเสียงดิด
นิ้วมือ และพ้องด้วยเสียงปรบมือ แล้วได้ไปยังพาเวรุรัฐ. พระยา
นกยูงนั้น เมื่อมหาชนประชุมกัน จึงยืนที่เอกเรือกางปีกออกแล้ว
เปล่งเสียงอันไพเราะพ้องอยู่ คนทั้งหลายเห็นดังนั้นเกิดความโสมนัส
พากันกล่าวว่า ข้าแต่เจ้านาย ท่านทั้งหลายจงให้พระยานกนี้ที่ถึง

ความเลิศด้วยความงาม ซึ่งฝึกมาดีแล้ว แก่พวกข้าพเจ้าเกิด. พวก
พ่อค้าตอบว่า ครั้งแรก พวกเรานำกามาท่านทั้งหลายก็เอากันเสีย
คราวนี้ เรานำพระยานกยูงตัวหนึ่งมา ก็ขอนกยูงตัวนี้อีก ชื่อว่านก
ในแคว้นแคว้นของท่านทั้งหลาย พวกเราไม่อาจจับเอามา. ชาวพาวรุ-
รัฐกล่าวว่า เอาเถิดเจ้านาย ท่านทั้งหลายจักได้นกแม่ตัวอื่นในแคว้น
ของตน จงให้นกยูงตัวนี้แก่พวกเราเถิด แล้วประมูลราคาซื้อเอาไว้
ด้วยทรัพย์หนึ่งพัน. ที่นั้น ก็จัดให้นกยูงนั้นอยู่ในกรงอันวิจิตรระ-
การ ด้วยรัตนะ ๗ ประการประดับด้วยปลา เนื้อ ผลไม้เนื้อใหญ่ และ
ข้าวตอกเคล้าน้ำผึ้งกับน้ำดื่มเจือด้วยน้ำตาลกรวดเป็นต้น พระยานก-
ยูงถึงความเลิศด้วยลาภและเลิศด้วยยศ. จำเดิมแต่กาลที่พระยานกยูง
นั้นมาแล้ว ลาภและสักการะของกาก็เสื่อมถอยไป. ใคร ๆ ไม่ปรารถนา
แม้จะดูมัน. กามือไม่ได้ขาทนียโภชนียาหาร จึงร้อง กา กา บิน
ไปลงที่พื้นกองหยากเยื่อ.

พระศาสดาครั้นทรงสืบต่อเรื่องทั้งสองเรื่องแล้ว ทรงเป็นผู้
ตรัสรู้ยิ่งเอง ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

เพราะยังไม่เห็นนกยูงซึ่งเป็นนกกมีหงอน
มีเสียงไพเราะ ชนทั้งหลายในพาวรุรัฐนั้น
จึงพากันบูชา กา ด้วยเนื้อและผลไม้.
แต่เมื่อใด นกยูงผู้สมบูรณ์ไปด้วยเสียง

มายังพาเวรุรัฐ เมื่อนั้น ลากและสักการะ
ของเขาก็เสื่อมไป.

พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระธรรมราชา ผู้ส่อง
แสงสว่างไสว ยังไม่เสด็จอุบัติขึ้น เพียงใด
ชนทั้งหลายก็พากันบูชาสมณพราหมณ์ เหล่า
อันอยู่เป็นอันมาก เพียงนั้น.

แต่เมื่อใด พระพุทธเจ้าผู้มีพระสุรเสียง
อันไพเราะ ได้ทรงแสดงธรรมแล้ว เมื่อนั้น
ลากและสักการะของพวกเขาเดิรก็เสื่อมไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ลิจิโน ได้แก่ ผู้ประกอบด้วย
หงอน. บทว่า มณฺหุภาณิโน แปลว่า ผู้มีเสียงเพราะ. บทว่า
อปุเชตุ แปลว่า ได้บูชาแล้ว. บทว่า ผลน จ ได้แก่ ผลไม้
น้อยใหญ่มีประการต่างๆ. บทว่า พาเวรุมาคโต แปลว่า มายัง
พาเวรุรัฐ. บาลีเป็น ปาเวรุ ดังนี้ก็มี. บทว่า อหายน ได้แก่
เสื่อมไปแล้ว. บทว่า ธมฺมราชา ความว่า ที่ชื่อว่าธรรมราชา เพราะ
ยังบริษัทให้ยินดีด้วยโลกุตตรธรรม ๔. บทว่า ปภุจฺจโร ความว่า
ชื่อว่าผู้ส่องแสงสว่างไสว เพราะส่องแสงสว่างไปในสัตว์โลก โอกาส
โลก และสังขารโลก. บทว่า สรสมฺปนฺโน ได้แก่ ผู้ประกอบด้วย

เสียงประคองเสียงพรหม. บพว่า ทุมม์ อเทสยิ ได้แก่ ทรงประกาศ
สังขธรรมทั้ง ๔.

พระศาสดาครัันตรัสพระคาถา ๔ คาถานี้ด้วยประการดังนี้แล้ว
จึงทรงประชุมชาดกว่า กาในครั้งนั้น ได้เป็นนิครนถ์นาฏบุตรในบัดนี้
ส่วนพระยานกยูงในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาพาเวรรัฐชาดกที่ ๕

๑๐. วิสัยชาดก

ความอยากจนไม่เป็นเหตุให้ทำชั่ว

[๖๕๘] ดูก่อนพ่อวิสัยหะ แต่ก่อนท่านได้ให้
ทาน ก็เมื่อท่านให้อยู่อย่างนั้น ความเสื่อม
ได้มีแก่ท่านแล้ว ต่อแต่นี้ไป ถ้าท่านจักไม่
ให้ทาน เมื่อท่านประหยัดไว้ โภคะทั้งหลาย
ก็คงดำรงอยู่ตามเดิม.

[๖๕๙] ข้าแต่ท้าวสหัสเสนตร พระอริยะ
ทั้งหลายท่านกล่าวถึงบาปกรรมว่า อันอารย-
ชนถึงจะเป็นคนยากจนเข็ญใจก็ไม่ควรทำ
ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทวยเทพ ข้าพระ-
บาทจะพึงเลิกศรัทธา เพราะการบริโภค
ทรัพย์อันใดเป็นเหตุ ทรัพย์อันนั้นอย่าได้
มีเลย.

[๖๖๐] รถคันหนึ่งแล่นไปทางใด รถคันอื่น
แล่นไปทางนั้น ข้าแต่ท้าวवासวะ วัตรที่
ข้าพระบาทบำเพ็ญมาแล้วแต่ครั้งก่อน ของ
เป็นไปเหมือนอย่างนั้นเถิด.

[๖๖๑] ถ้ายังมียังเป็นอยู่ ข้าพระบาทก็จะให้
เมื่อไม่มีไม่เป็นจะให้ได้อย่างไร แม้ถึงจะ
เป็นอย่างนี้แล้วก็ตาม ก็จะต้องให้ เพราะ
ข้าพระบาทจะลืมหานเสียไม่ได้.

จบ วิสัยชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาวิสัยชาดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ
ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
อทาสี ทานานิ ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันได้ให้พิสดารแล้วในขทิงการชาดก ในหนหลัง
ส่วนในชาดกนี้ พระศาสดาตรัสเรียกท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีมาแล้ว
ตรัสว่า คุณบดี โบราณกบัตติทั้งหลาย ห้ามท้าวสักกเทวราช
ผู้ประทับยืนในอากาศห้ามอยู่ว่า ท่านอย่าให้ทาน ก็ยังได้ให้ทานอยู่
เหมือนเดิม อันท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น ทูลอาราธนาแล้ว
จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
นครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นเศรษฐีนามว่า วิสัยหะ มีทรัพย์
สมบัติ ๘๐ โกฏิ ได้เป็นผู้ประกอบด้วยศีล ๕ มีอริยาศย์ในทางทาน

ยินดียิ่งในทาน. พระโพธิสัตว์นั้นให้สร้างโรงทานในที่ ๖ แห่ง คือ
ที่ประตูเมืองทั้ง ๔ ประตู ท่ามกลางพระนครและที่ประตูนิเวศน์
ของตน แล้วยังการให้ทานให้เป็นไปอยู่. บริจาคทรัพย์วันละหกแสน
ทุกวัน. พระโพธิสัตว์และยาจกทั้งหลาย ย่อมมีภัตตาหารเป็นเช่น
เดียวกัน. เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นให้ทานกระทำชมพูทวีปทั้งสิ้นให้มี
งอนไถอันยกขึ้นแล้วคือไม่ต้องทำไร่ไถนา ภพของท้าวสักกะก็กัม-
ปนาทหวั่นไหวด้วยอานุภาพของการให้ทาน บันฑุกัมพลศิลาอาสน์
ของท้าวเทวราชแสดงอาการร้อน. ท้าวสักกะทรงดำริว่า ใครหนอ
ประสงค์จะให้เราเคลื่อนจากที่ จึงทรงพิจารณาใคร่ครวญอยู่. ทรงเห็น
ท่านมหาเศรษฐี จึงทรงพระดำริว่า วิสัยหเศรษฐีนี้แผ่ไปกว้างขวาง
ยิ่งนัก ให้ทานกระทำชมพูทวีปทั้งสิ้นให้ไม่ต้องทำไร่ไถนา ชะรอย
จักให้เราเคลื่อนจากที่แล้วเป็นท้าวสุกกะเสียดด้วยทานแม่นี้ เราจัก
ทำทรัพย์ของเขาให้ฉิบหายเสียกระทำเศรษฐีนั้นให้เป็นคนขัดสนจน
ให้ทานไม่ได้ จึงบันดาลทรัพย์ทั้งปวง แม้แต่ข้าวเปลือก น้ำมัน
น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น จนชั้นที่สุดแม้ทาสและกรรมกรให้
อันตรธานหายไป. พวกคนผู้จัดทานมาบอกท่านเศรษฐีว่า ข้าแต่ นาย
โรงทานขาดหายไป พวกข้าพเจ้าไม่เห็นอะไร ๆ ในที่ที่เก็บไว้. ท่าน
เศรษฐีกล่าวว่า พวกท่านจงนำทรัพย์สำหรับจับจ่ายไปจากที่นี่ อย่า
ตัดขาดทานเสียเลย แล้วเรียกภรรยามาพูดว่า นางผู้เจริญ เธอจงให้
ทานดำเนินไป. ภรรยานั้นค้นหาจนทั่วเรือนไม่พบแม้แต่กิ่งมาสก

จึงกล่าวว่า ข้าแต่ นาย ดิฉันไม่เห็นอะไร ๆ อื่น ยกเว้นผ้าที่เราทั้งหลาย
นุ่งห่มอยู่ วางเปล่าไปทั่วทั้งเรือน. ท่านเศรษฐีให้เปิดประตูห้องเก็บ
รัตนะ ๓ ก็ไม่เห็นอะไร ๆ แม้ทาสและกรรมกรอื่นๆ ก็ไม่ปรากฏ
ยกเว้นเศรษฐีกับภรรยา. มหาสัตว์เรียกภรรยามาอีกแล้วกล่าวว่า
นางผู้เจริญ เราไม่อาจตัดขาดการให้ทาน เธอจงค้นหาให้ทั่วบริเวณ
พิจารณาของบางอย่าง. ขณะนั้น คนหาบหญาคนหนึ่ง ทิ้งเคียว
คาน และเชือกมัดหญาไว้ระหว่างประตูแล้วหนีไป. ภรรยาของ
เศรษฐีเห็นดังนั้น จึงได้นำมาให้โดยพูดว่า ข้าแต่ นาย เว้นสิ่งนี้ ดิฉัน
ไม่เห็นของอย่างอื่น. พระมหาสัตว์กล่าวว่า นางผู้เจริญ ธรรมดาหญา
เราไม่เคยเกี่ยวตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ แต่วันนี้ เราจักเกี่ยวหญา
นำมาขายแล้วให้ทานตามสมควร เพราะกลัวการให้ทานจะขาด จึง
ถือเอาเคียว คาน และเชือกออกจากพระนครไปยังที่มีหญาแล้ว
เกี่ยวหญาคิดว่า หญาฟ่อนหนึ่งจักเป็นของพวกเรา และจักให้ทาน
ด้วยหญาฟ่อนหนึ่ง จึงมัดหญาเป็น ๒ ฟ่อน คล้องที่คานถือเอาไป
ขายที่ประตูเมือง ได้มาสกมาแล้วได้ให้ส่วนหนึ่งแก่พวกยาจก แต่
พวกยาจกมีมากด้วยกัน เมื่อพวกเขากร้องขอว่า ให้ข้าพเจ้าบ้าง จึงได้
ให้ส่วนนั้นออกไปอีก วันนั้น จึงไม่มีอาหารพร้อมทั้งภรรยา ให้
เวลาล่วงผ่านไป. โดยทำนองนี้ ล่วงไป ๖ วัน. ครั้นวันที่ ๗ เมื่อ
เศรษฐีนั้นกำลังนำหญามา เป็นผู้อุดอาหารมา ๗ วัน ทั้งเป็น
สุขุมาลชาติ พอเมื่อแสดงอาทิตย์กระทบหน้าผาก นัยน์ตาทั้งสองข้าง

ก็พราพราย. เศรษฐีนั้นไม่อาจดำรงสติไว้ได้ จึงล้มทับหญาลงไป.
ท้าวสักกะเสด็จเที่ยวตรวจดูกิจริยาอาการของเศรษฐีนั้นอยู่. ทันใดนั้น
ท้าวเธอเสด็จมาประทับยืนในอากาศ ตรัสกล่าวว่ากาลาที่ ๑ ว่า :-

ดูก่อนวิสัยหะ แต่ก่อนท่านได้ให้ท่าน

เมื่อท่านให้อยูอย่างนั้น ความเสื่อมได้มี

แต่ท่านแล้ว ต่อแต่นั้นไป ถ้าท่านจักไม่ให้

ท่านไซร้ เมื่อท่านประหยัดไว้ โภคะทั้งหลาย

ก็คงดำรงอยู่ตามเดิม.

อธิบายคำที่เป็นคานันนั้นว่า ท่านวิสัยหะผู้เจริญ เมื่อก่อน
แต่กาลนี้ เมื่อทรัพย์ในเรือนของท่านยังมีอยู่ ท่านได้ให้ท่านทำ
สกลชมพูทวีปทั้งสิ้นให้ยกงอนไถขึ้นแล้ว และเมื่อท่านนั้นให้ท่านอยู่
อย่างนี้ ธรรมคือความเสื่อมได้แก่สภาวะคือความเสื่อมโภคะจึงได้มี
ขึ้น คือทรัพย์ทั้งหมดหมดสิ้นไป แม้ถ้าเบื้องหน้าแต่นี้ ท่านจะไม่
ให้ท่านไซร้ คือจะไม่ให้อะไร ๆ แก่ใคร ๆ เมื่อท่านประหยัดไว้ คือ
ไม่ให้อยู่ โภคะทั้งหลายจะพึงดำรงอยู่เหมือนอย่างเดิม ท่านจง
ปฎิญาณว่า ตั้งแต่นี้ไปจักไม่ให้ท่าน เราจักให้โภคะทั้งหลายแก่ท่าน.

พระมหาสัตว์ได้ฟังคำรัสของท้าวสักกะนั้นแล้วจึงถามว่า ท่าน
เป็นใคร. ท้าวสักกะตรัสว่าเราเป็นท้าวสักกะ. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า
ธรรมดาท้าวสักกะ พระองค์เองให้ท่าน สมาทานศีล รักษาอุโบสถ

บำเพ็ญวัตรบท ๗ ประการ จึงถึงความเป็นท้าวสักกะ แต่พระองค์
ทรงห้ามการให้ทานอันเป็นเหตุแห่งความเป็นใหญ่ของพระองค์ ทรง
ทำวัตรจรรยาอันมิใช่ของอารยชน แล้วได้กล่าวคาถา ๓ คาถาว่า :-

ข้าแต่ท้าวสหัสเสนร พระอริยะ
ทั้งหลายกล่าวถึงบาปกรรมว่า อันอารยชน
ถึงจะเป็นคนอยากจนเข็ญใจก็ไม่ควรทำ ข้า-
แต่พระองค์ผู้เป็นจอมเทพ ข้าพระบาทจะพึง
เลิกละศรัทธา เพราะการบริโภครัศมีอันใด
เป็นเหตุ รัศมีอันนั้นอย่าได้มีเลย.

รถคันหนึ่งแล่นไปทางใด รถคันอื่น
ก็แล่นไปทั้งนั้น ข้าแต่ท้าววาสวะ วัตรที่
ข้าพระบาทบำเพ็ญมาแล้วแต่ครั้งก่อน ของง
เป็นไปเหมือนอย่างนั้นเถิด.

ถ้ายังมียังเป็นอยู่ ข้าพระบาทก็จะให้
เมื่อไม่มีไม่เป็น จะให้ได้อย่างไร แม้ถึงจะ
มีสภาพเป็นอย่างนี้แล้วก็ตาม ก็จะต้อง
ให้ เพราะข้าพระบาทจะลืมการให้ทานเสีย
มิได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนริย ได้แก่ บาปกรรมอัน

ลามก. บทว่า **อริเยน** ได้แก่ อริยชนผู้มีอาจารย์อันบริสุทธิ์. บทว่า **สุทุกฺคเตนาปี** ได้แก่ ถึงจะขัดสนเร้นแค้น. บทว่า **อกิจจมาหุ** ความว่า พระอริยะทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นกล่าวไว้. อธิบายว่า ก็พระองค์ตรัสบอกทางอันไม่ประเสริฐจะเข้าพระบาท. ศัพท์ว่า **โว** เป็นเพียงนิบาต. ด้วยบทว่า **ยัม โภคเหตุ** นี้ ท่านแสดงความเป็นเหตุละคิดละถึงศรัทธาในการให้ทาน เพราะการบริโภครัตน์ใดเป็นเหตุ รत्พนั่นนั้นแหละอย่าได้มี คือ เราไม่ต้องการรत्พนั่น. บทว่า **รโธ** ได้แก่ รดอย่างใดอย่างหนึ่ง. ท่านอธิบายว่า รดคันหนึ่งเล่นไปโดยทางใด แม้รดคันอื่นก็เล่นไปโดยทางนั้น ด้วยเข้าใจว่า นี่เป็นทางเดินของรด. บทว่า **โปราณํ นิหตํ วตฺตํ** ความว่า วัตรที่เราเคยบำเพ็ญมาในครั้งก่อนนั้นแหละ เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ จงดำเนินไปเถิด คืออย่าหยุดอยู่เลย. บทว่า **เอวํ ภูตาปี** ความว่า เราแม้จะเป็นคนหาบหญาอย่างนี้ ก็จักให้ท่านทราบเท่าที่มีชีวิตอยู่. เพราะเหตุไร ? เพราะเราจะไม่ละเลิกการให้ทาน. ท่านแสดงความเป็นเหตุเพราะผู้ไม่ให้ ย่อมชื่อว่าละเลิก คือไม่ระลึกถึง ไม่กำหนดถึงการให้ทาน ส่วนเราเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ย่อมไม่ปรารถนาจะเลิกการให้ทาน เพราะฉะนั้น เราจักให้ท่านเหมือนอย่างเดิม.

ท้าวสักกะเมื่อไม่อาจทรงห้ามวิสัยหะเศรษฐีนั้น จึงตรัสถามว่า ท่านให้ทานเพื่อประโยชน์อะไร ? วิสัยหะเศรษฐีทูลว่า ข้าพระบาทมิได้ปรารถนาความเป็นท้าวสักกะ หรือความเป็นพระพรหม แต่ปรารถนา

พระสัพพัญญุตญาณ จึงให้ทาน. ท้าวสักกะได้ทรงสดับคำของวิสัยหะนั้นแล้วดีพระทัยจึงเอาพระหัตถ์ลูบหลัง. เมื่อพระโพธิสัตว์พออุกท้าวสักกะทรงลูบหลังในขณะนั้นนั่นเองสรีระทั้งสี่นั้นก็เต็มบริบูรณ์และด้วยอานุภาพของท้าวสักกะ กำหนดเขตแห่งทรัพย์สมบัติทั้งหมดของพระโพธิสัตว์นั้นก็กลับเป็นไปตามปกติอย่างเดิม. ท้าวสักกะตรัสว่าท่านมหาเศรษฐี จำเดิมแต่นี้ไป ท่านจงสละทรัพย์ ๑๒ แสนให้ทานทุกวันเถิด แล้วประทานทรัพย์หาประมาณมิได้ไว้ในเรือนของพระโพธิสัตว์นั้น ทรงส่งพระโพธิสัตว์แล้ว เสด็จไปทเวศถานของพระองค์.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า ภรรยาของเศรษฐีในครั้งนั้น ได้เป็นมารดาพระราहुล ส่วนวิสัยหเศรษฐี ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาวิสัยหาชดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. โกกาลิกชาดก ๒. รถัญญูชาดก ๓. โครชาดก
๔. ราโชวาทชาดก ๕. ชัมพูกราดก ๖. พรหณัตตชาดก
๗. ปิฐชาดก ๘. อุสชาดก ๙. พเวรุชาดก ๑๐. วิสัยหาชดก

จบ โกกิลวรรคที่ ๔

๕. จุลลภูณาลวรรค

๑. ภูณาลิชาดก

เปรียบนารีด้วยทำนน้ำ

[๖๖๒] บรรดานารีทั้งหลาย เป็นคนหลายใจ ไม่
มีใครสามารถจะข่มได้ ทำความยั่วยวนให้
แก่ชายทั้งหลาย ถ้าหากว่านารีทั้งหลายแม้จะ
ทำให้เกิดความปิติได้โดยประการทั้งปวง ก็
ไม่ควรไว้วางใจ เพราะวานารีทั้งหลายเปรียบ
ด้วยทำนน้ำ.

[๖๖๓] บัณฑิตได้พบเห็นเหตุคล้ายกำหนด ของ
กัณนรและนางกัณนารีทั้งหลายแล้ว ก็พึงรู้
เสียเถิดว่า หญิงทุกคนย่อมไม่ยินดีในเรือน
ของตน ภรรยาได้ทอดทิ้งสามีผู้เช่นนั้นได้
เพราะไปพบเห็นบุรุษอื่นแม้เป็นง่อยเปลี้ย.

[๖๖๔] พระมเหสีของพระเจ้าพกะและพระเจ้า
พาวริกะผู้หมกมุ่นอยู่ในกามเกินส่วน ยัง
ประพฤติดล่่วงกับชาวประมงคนใช้ผู้ใกล้ชิด

และอยู่ในอำนาจ หญิงจะไม่ประพัตถ์ล่วง
บุรุษอื่นนอกจากคนนั้นอีก มีอยู่หรือ.

[๖๖๕] นางปิงคิยานี พระอัคมเหสีที่รักของ
พระเจ้าพรหมทัตผู้เป็นอิสระแห่งมวลโลกได้
ประพัตถ์ล่วงกับคนเลี้ยงม้าผู้เป็นคนใจกล้า
และอยู่ในอำนาจ นางผู้ใคร่กำนั้นไม่ได้
ประสบผลแม้ทั้งสองอย่าง.

จบ กุณฑลิกชาดกที่ ๑

อรรถกถาจตุลลกุณาลวรรคที่ ๕.

กุณฑลิกชาดกที่ ๑

เรื่องพิสดารของชาดกนี้ ซึ่งมีคำเริ่มต้นว่า นิรามม อารามกรสุต
ดังนี้ จักมีแจ้งในกุณาลชาดกแล.

จบ กุณฑลิกชาดกที่ ๑

๒. วานรชาดก

ผู้รู้เท่าถึงเหตุการณ์เอาตัวรอดได้

[๖๖๖] ลูกอ่อนจระเข้ เราสามารถยกตนขึ้นจาก
น้ำสู่บกได้แล้ว บัดนี้ เราจะไม่ตกอยู่ใน
อำนาจของท่านอีกต่อไป.

[๖๖๗] เราไม่ต้องการด้วยผลมะม่วง ผลหว่า
และผลขนุนทั้งหลาย ที่จะต้องข้ามฝั่งแม่น้ำ
ไปบริโภค ผลมะเดื่อของเราดีกว่า.

[๖๖๘] ผู้ใดไม่รู้เท่าถึงเหตุการณ์อันเกิดขึ้นแล้ว
โดยฉับพลัน ผู้นั้นจะต้องตกอยู่ในอำนาจ
ของศัตรู และต้องเดือดร้อนใจในภายหลัง.

[๖๖๙] ส่วนผู้รู้เท่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดย
ฉับพลัน ผู้นั้นย่อมพ้นจากความคับขันอัน
เกิดแต่ศัตรู และไม่ต้องเดือดร้อนใจใน
ภายหลัง.

จบ วานรชาดกที่ ๒

อรรถถาวรรชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภ
พระเทวทัตตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าพระองค์ จึงตรัสพระธรรมเทศนา
นี้ มีคำเริ่มต้นว่า อสกุชชี วต อตฺตานํ ดังนี้. เรื่องปัจจุบันได้
ให้พิสดารไว้แล้วทีเดียว.

ส่วนเรื่องในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ
ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดกระบี่ ในหิมวันต-
ประเทศ เจริญวัยแล้วอยู่ ณ ที่ฝั่งแม่น้ำคงคา. ครั้งนั้น นางจระเข้
ตัวหนึ่งในแม่น้ำคงคา เกิดแพ้ท้อง อยากกินเนื้อหัวใจของพระ-
โพธิสัตว์ จึงบอกแก่จระเข้สามี. จระเข้สามีนั้นคิดว่าเราจักให้กระบี่
นั้นตกลงในน้ำแล้วฆ่าเสีย ให้เนื้อหัวใจแก่นางจระเข้ผู้ภรรยา จึงกล่าว
กะพระมหาสัตว์ว่า มาเถิดเพื่อน พวกเราจะไปกินผลมะม่วงที่ระหว่าง
เกาะด้วยกัน. พระมหาสัตว์กล่าวว่า เราจักไปได้อย่างไร. จระเข้
กล่าวว่า เราจักให้ท่านนั่งบนบัลลังก์เราไป. พระมหาสัตว์นั้นไม่รู้
ความคิดของจระเข้นั้น จึงโดดไปนั่งบนหลัง. จระเข้ไปได้หน่อยหนึ่ง
จึงเริ่มจะดำน้ำ ลำดับนั้น วานรจึงกล่าวกะจระเข้นั้นว่า ท่านผู้เจริญ
ท่านจะให้เราดำรงในน้ำทำไม. จระเข้กล่าวว่า เราจักฆ่าท่านแล้วให้เนื้อ
หัวใจแก่ภรรยาของเรา. วานรกล่าวว่า ช้าก่อน ท่านเข้าใจว่าเนื้อ
หัวใจของเราอยู่ที่อกหรือ. จระเข้กล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เนื้อหัวใจ
ของท่านตั้งอยู่ที่ไหน. วานรกล่าวว่า ท่านไม่เห็นเนื้อหัวใจนั้น ซึ่ง

ห้อยอยู่ที่ต้นมะเดื่อหรือ. จระเข้กล่าวว่า เห็นแต่ท่านจักให้เราหรือ.
วานรกล่าวว่า เออจักให้. เพราะความโง่เขลา จระเข้จึงพาวานรนั้น
ไปยังโคนต้นมะเดื่อ ที่ริมแม่น้ำ. พระโพธิสัตว์จึงโดดจากหลังของ
จระเข้ขึ้นไปนั่งบนต้นมะเดื่อ แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า:-

ดูก่อนจระเข้ เราสามารถยกตนขึ้นจาก
น้ำสู่บกได้ บัดนี้ เราก็จักไม่ตกอยู่ในอำนาจ
ของท่านอีกต่อไป.

เราไม่ต้องการด้วยผลมะม่วง ผลหว่า
และผลขนุนทั้งหลายที่จะต้องข้ามแม่น้ำไป
บริโภค ผลมะเดื่อของเราดีกว่า.

ผู้ใดไม่รู้เท่าทันเหตุการณ์อันเกิดขึ้น
โดยฉับพลัน ผู้นั้นจะต้องตกอยู่ในอำนาจ
ของศัตรู และต้องเดือดร้อนในภายหลัง.

ส่วนผู้ใดรู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
โดยฉับพลัน ผู้นั้นย่อมพ้นจากวงล้อมของ
ศัตรูและไม่ต้องเดือดร้อนภายหลัง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสกุจี วต ความว่า ได้เป็น
ผู้สามารถหนอ. บทว่า อญฺฐาตุ ได้แก่ เพื่อยกขึ้น. วานรเรียกจระเข้

ว่า วาริหะ. บทว่า ยานิ ปาริ สมุทฺทสฺส ความว่า วานรเมื่อจะ
เรียกแม่น้ำคงคาโดยชื่อว่าสมุทฺธ จึงกล่าวว่า พอกันทีด้วยผลไม้ที่เรา
จะต้องข้ามฝั่งแม่น้ำไปกิน บทว่า ปจฺญา จ อนุตฺตปฺปติ ความว่า
บุคคลผู้ไม่รู้เรื่องที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน ย่อมไปสู่อำนาจของศัตรู และ
ย่อมต้องเดือดร้อนภายหลัง.

วานรนั้นกล่าวเหตุอันเป็นเครื่องให้สำเร็จกิจฝ่ายโลกิยะ ด้วย
คาถาทั้ง ๔ ด้วยประการฉะนี้แล้ว ก็ไปสู่ชฎปาทีเดียว.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า จระเข้ในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต ส่วนวานร
ในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาวานรชาดกที่ ๒

๓. กุณตินีชาดก

ว่าด้วยการเชื่อมิตรภาพ

[๖๗๐] หม่อมฉันได้อาศัย อยู่ในพระราชนิเวศน์
ของพระองค์ พระองค์ทรงอุปถัมภ์บำรุงมา
เป็นอย่างดีมิได้ขาด มีบัดนี้ พระองค์ที่เดียว
ได้ก่อเหตุขึ้น ข้าแต่พระราชา ฝิฉะนั้น
หม่อมฉันจะขอลาไปป่าหิมพานต์.

[๖๗๑] ผู้ใดแล เมื่อคนอื่นทำกรรมอันชั่วร้าย
ให้แก่ตนแล้ว และตนก็ได้ทำตอบแทนแล้ว
ย่อมรู้สึกได้ว่า เราได้ทำตอบแก่เขาแล้ว
เวรของผู้นั้นย่อมสงบไปด้วยอาการเพียงเท่านี้
ดูก่อนนางนกกระเรียน ท่านจงอยู่เถิด อย่า
เพ่งไปเลย.

[๖๗๒] มิตรภาพของผู้ที่ถูกทำร้ายกับผู้ที่ทำร้าย
ย่อมเชื่อมกันไม่ติดอีก ใจของหม่อมฉันไม่
อนุญาตให้อยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
เพราะเหตุนี้ หม่อมฉันขอลาไป.

[๖๗๓] มิตรภาพของผู้ที่ถูกทำร้ายกับผู้ที่ทำร้าย

ย่อมกลับเชื่อมติดกันได้อีกเฉพาะพวกบัณ-

ฑิตด้วยกัน ย่อมเชื่อมกันไม่ติดอีกเฉพาะ

พวกชนพาล ดูก่อนนางนกกระเรียน ท่าน

จงอยู่เถิด อย่าไปเลย.

จบ กุณตินิชาดกที่ ๓

อรรถกถากุณตินิชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
นางนกกระเรียนซึ่งอยู่อาศัยในพระราชวังปองพระเจ้าโกศล จึงตรัส
พระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า อวลิมหา ทวาคาเร ดังนี้.

ได้ยินว่า นางนกกระเรียนนั้นเป็นผู้จำทูลพระราชสาสน์ของ
พระราชา นางนกนั้นมีลูกนกอยู่ ๒ ตัว. พระราชาทรงให้นางนกนั้น
ถือพระราชหัตถเลขาไปส่งแก่พระราชาองค์หนึ่ง. ในเวลาที่นางนกนั้น
ไปแล้ว พวกทารกในราชสกุลพากัน เอามือบีบลูกนกเหล่านั้นจน
ตายไป. นางนกนั้นกลับมาแล้วเห็นลูกนกเหล่านั้นตายแล้วจึงถามว่า
ใครฆ่าลูกฉันตาย? เขาบอกว่า เด็กคนโน้นและเด็กคนโน้นฆ่า. ก็
ในเวลานั้น ในราชสกุล มีเสือโคร่งที่เลี้ยงไว้ตัวหนึ่งดุร้ายหยาบซ้ำ
มันอยู่ได้โดยการล่ามไว้. ที่นั้นพวกเด็กเหล่านั้น ได้ไปเพื่อจะดูเสือ
โคร่งนั้น. นางนกเมื่อนั้นก็ได้ไปกับเด็กเหล่านั้น คิดว่า เราจักกระทำ

เด็กเหล่านั้นเหมือนมันฆ่าลูกของเรา จึงพาเด็กเหล่านั้นไปทำให้ล้มลง
ใกล้เท้าเสือโคร่ง. เสือโคร่งก็วิ่งกินกรั้วม ๆ. นางนกกนั้นคิดว่า บัดนี้
มโนรชของเราริบร่วนแล้ว จึงบินไปยังหิมวันตประเทศทันที. ภิกษุ
ทั้งหลายได้สดับเหตุนั้นแล้วจึงนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโส
ทั้งหลาย ได้ยินว่า นางนกกะเรียนในราชสกุล กระตุ้นพวกเด็ก
ที่ฆ่าลูกของตนให้ล้มลงที่ใกล้เท้าเสือโคร่ง แล้วบินไปยังหิมวันตประเทศ
เลยทีเดียว. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย
บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูล
ว่า เรื่องนี้ พระเจ้าข้า. จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้
เท่านั้น แม้ในกาลก่อนนางนกกะเรียนนี้ก็กระตุ้นพวกเด็กผู้ฆ่าลูก
ของตนให้ล้ม แล้วไปสู่หิมวันตประเทศเหมือนกัน แล้วทรงนำเอา
เรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระโพธิสัตว์ครองราชสมบัติในนครพาราณ-
สี โดยธรรมโดยสมาธิ. ในพระราชนิเวศน์ มีนางนกกะเรียน
ตัวหนึ่ง เป็นผู้จำทูลพระราชสาสน์. ข้อความทั้งหมดเช่นกับที่กล่าว
มาแล้วข้างต้นนั่นเอง. ส่วนความแตกต่างกันมีดังต่อไปนี้ :- นางนก
กะเรียนนั้นให้เสือโคร่งฆ่าเด็กทั้งหลายแล้วคิดว่า บัดนี้ เราไม่อาจอยู่
ในที่นี้ เราจักต้องไป แต่เมื่อจะไป ยังไม่กราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ
ก่อนจักไม่ไป นางนกกะเรียนนั้นจึงเข้าไปเฝ้าพระราชาแล้วยืนอยู่ ณ
ส่วนสุดข้างหนึ่ง กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นนาย พวกเด็กฆ่า

ลูก ๆ ของข้าพระองค์ เพราะความพลั้งเผลอของพระองค์ ข้าพระองค์
เป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจของความโกรธ จึงมาเด็กพวกนั้นตอบแทน
บัดนี้ ข้าพระองค์ไม่อาจอยู่ในที่นี่ แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ข้าพระองค์ได้อาศัยอยู่ในพระราชนิเวศน์
ของพระองค์ พระองค์ทรงอุปถัมภ์บำรุงเป็น
อย่างดีมิได้ขาด มาบัดนี้ พระองค์ที่เดียวได้
ก่อเหตุขึ้น ข้าแต่พระราชา ผิดฉะนั้น ข้า-
พระองค์จะขอทูลลาไปป่าหิมพานต์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตูเมวทานิมกฺริ ความว่า พระ-
องค์นั้นแหละให้ข้าพระองค์ถือพระราชหัตถเลขาไปส่ง ไม่ทรงปกป้อง
บุตรทั้งหลายของข้าพระองค์ เพราะความประมาทของพระองค์ เชื่อว่า
ทรงก่อเหตุให้ข้าพระองค์ไปนี้ ณ บัดนี้. ศัพท์ว่า หนุท เป็นนินทา
ใช้ในอรรถแห่งอุปสรรค. นางนกกะเรียนเรียกพระโพธิสัตว์ว่า ราชา.
บทว่า วชามหิ ความว่า ข้าพระองค์จะไปยังหิมวันตประเทศ.

พระราชาทรงสดับดังนั้น จึงตรัสคาถาที่ ๒ ว่า :-

ผู้ใดแล เมื่อคนอื่นทำกรรมอันชั่วร้าย
ให้แก่ตนแล้ว และตนได้ทำตอบแทนแล้ว
ย่อมรู้สึกได้ว่า เราได้ทำตอบแทนแล้ว
เวรของผู้นั้นย่อมสงบไปด้วยอาการเพียงเท่านี้

ดูก่อนนางนกกะเรียน ท่านจงอยู่เถิด อย่า

ไปเลย.

คำที่เป็นภาษานั้นมีใจความว่า บุคคลใด เมื่อคนอื่นกระทำความชั่วร้าย คือกระทำความชั่วร้าย มีพยานเป็นต้นของตน เมื่อตนกลับทำตอบซึ่งกรรมอันชั่วร้ายต่อบุคคลนั้นได้ ย่อมรู้สึกที่เราทำตอบเขาได้แล้ว. เวนั้นย่อมสงบไปด้วยอาการอย่างนี้ คือ เวนั้นย่อมสงบคือเข้าไปสงบด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ เพราะเหตุนี้ นางนกกะเรียนเอ๋ย เจ้าอยู่เถิดอย่าไปเลย.

นางนกกะเรียนได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

มิตรภาพของผู้ที่ถูกทำร้ายกับผู้ทำร้าย
ย่อมเชื่อมกันอีกไม่ได้ ใจของข้าพระองค์ไม่
ยอมอนุญาตให้อยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จะขอลาไปให้
ได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น กตสฺส จ กตฺตา จ ความว่า ขึ้นชื่อว่ามิตรภาพของตน ๒ จำพวกนี้ คือ คนที่ถูกกระทำ ถูกข่มเหง ถูกเบียดเบียน และคนผู้ทำให้แปรปรวนไปโดยความแตกแยกในบัดนี้ ย่อมเชื่อมกันไม่ได้ คือต่อกันไม่ได้อีก. บทว่า หทยํ นานุชานาติ ความว่า เพราะเหตุนี้ ใจของข้าพระองค์จึงไม่อนุญาตการอยู่ในที่นี่.

บพว่า **คจฺจนฺณเวยว** **รเถสฺส** ความว่า ข้าแต่มหาราช เพราะฉะนั้น
ข้าพระองค์จักขอไปอย่างเดียว.

พระราชาทรงสดับดังนั้น จึงตรัสคาถาที่ ๔ ว่า :-

มิตรภาพของผู้ที่ถูกทำร้ายกับผู้ที่ทำร้าย
ย่อมเชื่อมกันได้อีกเฉพาะพวกบัณฑิตด้วย
กัน แต่สำหรับพวกคนพาลย่อมเชื่อมกันไม่
ได้อีก ดูก่อนนางนกกะเรียน เจ้าจงอยู่เถิด
อย่าไปเลย.

คำที่เป็นคานานั้นมีใจความว่า ไมตรีของบุคคลผู้ถูกระทำ
และบุคคลผู้กระทำ ย่อมเชื่อมกันได้อีก แต่ไมตรินั้นย่อมเชื่อมกันได้
สำหรับพวกนักปราชญ์ ส่วนสำหรับพวกคนพาลย่อมเชื่อม กันไม่ได้
เพราะว่า ไมตรีของนักปราชญ์ทั้งหลาย แม้จะแตกไปแล้วก็กลับเชื่อม
ต่อได้ ส่วนไมตรีของพวกคนพาล แตกกันคราวเดียว ย่อมเป็นอัน
แตกไปเลย เพราะฉะนั้น นางนกกะเรียนเอ๋ย เจ้าจงอยู่เถิดอย่าไปเลย.

แม้เมื่อตรัสห้ามอยู่อย่างนั้น นางนกกียังทูลว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เป็นนาย ข้าพระองค์ไม่อาจอยู่พระเจ้าเฝ้า จึงถวายบังคมพระราชา
แล้วบินไปยังหิมวันตประเทศทีเดียว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า ในกาลนั้นนางนกกะเรียนนั้นแหละ ได้มาเป็น

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 667

นางนกกะเรียนในบัดนี้ ส่วนพระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้มาเป็น
เราตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถากุณตินีชาดกที่ ๓

๔. อัมพชาดก

ว่าด้วยหญิงชะโมยมะม่วง

- [๖๗๔] หญิงคนใดลักมะม่วงทั้งหลายของท่าน
หญิงคนนั้นจงตกอยู่ใต้อำนาจของชายผู้ขี้ม
ผม และผู้เดือดร้อนเพราะเหน็บ.
- [๖๗๕] หญิงคนใดลักมะม่วงทั้งหลายของท่าน
หญิงคนนั้นถึงจะมีอายุตั้ง ๒๐ ปี ๒๕ ปี
หรือไม่ถึง ๓๐ ปี ตั้งแต่เกิดมาแม้เป็นเช่นนั้น
อย่าได้ผัวเลย.
- [๖๗๖] หญิงคนใดลักมะม่วงทั้งหลายของท่าน
หญิงคนนั้นถึงจะกระเสือกกระสนเที่ยวหาผัว
เดินไปสู่หนทางไกลแสนไกล แต่ล้าพังคน
เดียว ถึงจะได้นัดแนะกันไว้แล้ว ก็ขออย่า
ได้พบได้เห็นผัวเลย.
- [๖๗๗] หญิงคนใดลักมะม่วงทั้งหลายของท่าน
หญิงคนนั้นถึงจะมีที่อยู่สะอาด ตบแต่ง
ร่างกายทัดทรงดอกไม้ ครอบไว้ด้วยกระแจะ

จันทน์ ก็จงนอนอยู่บนที่นอนแต่เพียงคนเดียวเถิด.

จบ อัมพชาดกที่ ๔

อรรถกถาอัมพชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ พระเถระผู้เฝ้ามะม่วงรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า โย นิลิย มนุทายติ ดังนี้.

ได้ยินว่า พระเถระนั้นบวชเมื่อภายหลังแก่ สร้างบรรณศาลาอยู่ในสวนมะม่วงท้ายพระเชตวัน ดูแลรักษามะม่วง เคี้ยวกินมะม่วงสุกที่หล่นอยู่. ย่อมให้เฉพาะคนที่เกี่ยวข้องกับตน. เมื่อพระเถระนั้นเข้าไปภิกขาจาร คนลัถมะม่วง ทำผลมะม่วงให้หล่นแล้วกินและถือเอาไป. ขณะนั้น ธิดาของเศรษฐี ๔ คน อาบน้ำในแม่น้ำจิวดี แล้วเที่ยวไป จึงเข้าไปยังสวนมะม่วงนั้น. พระเถระเห็นธิดาเศรษฐีเหล่านั้นจึงกล่าวว่า พวกเจ้ากินมะม่วงของเรา. ธิดาเศรษฐีเหล่านั้นกล่าวว่า. ท่านผู้เจริญ พวกดิฉันเพิ่งมา ไม่ได้กินมะม่วงของท่าน. พระเถระกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นพวกเจ้าจงสบถ. ธิดาเศรษฐีเหล่านั้นรับคำว่าจะกระทำสบถ เข้าช้า แล้วพากันกระทำสบถ. พระเถระให้ธิดาเศรษฐีเหล่านั้นทำสบถให้ได้อาย แล้วจึงปล่อยตัวไป. ภิกษุทั้งหลายได้ฟังการกระทำนั้นของพระเถระรูปนั้น จึงสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย ได้ยินว่าพระเถระรูปนั้น ให้ธิดา

เศรษฐีผู้เข้าไปยังสวนมะม่วงอันเป็นที่อยู่ของตนกระทำสบถ ทำให้ได้อายแล้วปล่อยไป. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันเรื่องอะไร. เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่ชาตินี้เท่านั้น แม้ชาติก่อน พระแกนี้ได้เป็นผู้เฝ้ามะม่วง ยังธิดาเศรษฐีเหล่านี้ให้ทำการสบถ ทำให้ได้อายแล้วปล่อยไป แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้:-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ทรงครองความเป็นท้าวสักกเทวราช. ในกาลนั้น ชฎิลโก่งผู้หนึ่งเข้าไปอาศัยนครพาราณสี สร้างบรรณศาลาในสวนมะม่วง ณ ที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ รักษามะม่วงอยู่ กินผลมะม่วงสุกที่หล่น ให้เฉพาะแก่คนที่เกี่ยวข้องกัน เลี้ยงชีวิตด้วยมิจจาชีพ มีประการต่าง ๆ อยู่. ในกาลนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า ใครหนอบำรุงบิดามารดา ใครหนอประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้เจริญที่สุดในสกุล ใครให้ทานรักษาศีล กระทำอุโบสถกรรม ใครบวชแล้วชวนขายในสมณธรรมอยู่ ใครประพฤติอนาจาร จึงทรงตรวจดูชาวโลก ทรงเห็นชฎิลโก่งผู้เฝ้ามะม่วงผู้นี้ไม่มีอาจารย์ จึงทรงดำริว่า ชฎิลโก่งผู้นี้ละทิ้งสมณธรรมของตนมีบริกรรมกลืนเป็นต้น รักษาสวนมะม่วงอยู่ เราจักทำเขาให้สังเวชสลดใจ จึงในเวลาที่ชฎิลโก่งนั้นเข้าไปภิกขาจารยังบ้านจึงบันดาลมะม่วงทั้งหลายให้ล้มลงด้วยอำนาจ

ของพระองค์ ทรงทำให้เสมือนหนึ่งถูกพวกโจรปล้น. ในคราวนั้น
ธิดาเศรษฐี ๔ คน จากนครพาราณสี เข้าไปยังสวนมะม่วงนั้น.
ชฎิลโกงเห็นธิดาเศรษฐีเหล่านั้นจึงอ้างเอาว่า พวกท่านบริโภคมะม่วง
ของเรา. ธิดาเศรษฐีเหล่านั้นกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ พวกฉันเพิ่งมา
เดี๋ยวนี้เอง พวกคิดฉันไม่ได้กินมะม่วงของท่าน. ชฎิลโกงพูดว่า
ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงสบถ. ธิดาเศรษฐีเหล่านั้นถามว่า ก็พวก
คิดฉันสบถแล้วจักไปได้กระมัง ? ชฎิลโกงกล่าวว่า เออ สบถแล้ว
จักได้ไป. ธิดาเศรษฐีเหล่านั้นพากันรับคำว่า ดีแล้ว ท่านผู้เจริญ
เมื่อธิดาเศรษฐีคนใหญ่จะสบถ จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

หญิงใดลักมะม่วงของท่าน หญิงนั้น

จงตกอยู่ในอำนาจของชายผู้ย่อมผมให้ดำ

และผู้เดือดร้อนเพราะ ต้องถอนผมหงอก

ด้วยแหนบ.

คำที่เป็นคานานันมีใจความว่า ชายใดแต่งให้ผมดำซึ่งเอาผลไม้
สีเขียวเป็นต้นมาประกอบทำเพื่อต้องการจะทำผมหงอกให้มีสีดำ และ
ผู้ถอนผมหงอกซึ่งแซมอยู่กับผมดำ ชื่อว่าเดือดร้อน คือลำบากเพราะ
แหนบ หญิงผู้ลักมะม่วงของท่านจงตกอยู่ในอำนาจของชายแก่เห็น
ปานนั้น คือจะได้พัวพันปานนั้น.

คาบสกล่าว่า เจ้าจงยืนอยู่ในส่วนข้างหนึ่ง แล้วให้ธิดาเศรษฐี

คนที่สองกระทำการสบถ. ธิดาเศรษฐีคนที่สองนั้น เมื่อจะสบถ
จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

หญิงใดลักมะม่วงของท่าน หญิงนั้น
ถึงจะมีอายุตั้ง ๒๐ ปี ๒๕ ปี หรือไม่ถึง
๓๐ ปี โดยกำเนิด แม้เป็นผู้มีวัยแก่เช่น
นั้นก็อย่าได้ผิดเลย.

คำที่เป็นคานานี้มีใจความว่า ธรรมดานารีทั้งหลาย ย่อม
เป็นที่รักของพวกนรุษ ในคราวมีอายุประมาณ ๑๕-๑๖ ปี แต่
หญิงผู้ลักมะม่วงของท่าน อย่าได้สามีในคราวเป็นสาวเหินพานั้น
พอถึงอายุ ๒๐ ปี หรือ ๒๕ ปี หรือชื่อว่าหย่อน ๓๐ ปี เพราะ
หย่อนหนึ่งปี สองปีโดยชาติกำเนิด แม้จะเป็นผู้เช่นนั้น ก็เป็น
ผู้มีวัยแก่แล้ว ก็อย่าได้สามี.

เมื่อธิดาเศรษฐีคนที่สองเมื่อนั้นบถแล้ว ยืนอยู่ ณ ส่วนข้าง
หนึ่ง ธิดาเศรษฐีคนที่สาม จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

หญิงใดลักมะม่วงของท่าน หญิงนั้น
ถึงจะกระเสือกกระสนเที่ยวหาหัว เดินทาง
ไกลแสนไกลล้าพังผู้เดียว ถึงจะได้นัดแนะ
กันไว้แล้ว ขออย่าได้พบได้เห็นผิดเลย.

คำที่เป็นคานานี้มีใจความว่า หญิงใดลักมะม่วงของท่าน หญิง
นั้นเมื่อปรารถนาหัว ชื่อว่าเป็นผู้กระเสือกกระสน เพราะในไปใน

สำนักของผัวนั้น ลำพังผู้เดียว คือไม่มีเพื่อน เดินทางไกลแสนไกล
ประมาณ ๑ คาวุต ๒ คาวุต และแม้ครั้นไปถึงแล้วทำการนัดหมาย
กันว่า ท่านพึงมายังที่ซื่อโน้น ก็อย่าได้พบเห็นผัวนั้นเลย.

เมื่อธิดาเศรษฐีคนที่สามแม่นั้นสบถแล้วขึ้น ณ ส่วนข้างหนึ่ง
ธิดาเศรษฐีคนที่สี่ จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า:-

หญิงใดลักมะม่วงของท่าน หญิงนั้น

ถึงจะมีที่อยู่สะอาด ตกแต่งร่างกาย ทัดทรง

ดอกไม้ธูปได้ด้วยกระแจะจันทร์ ก็จงนอน

อยู่บนที่นอนแต่เพียงคนเดียวเถิด.

คานานัน มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

ดาบสโกกลงว่า ท่านทั้งหลายทำการสบถแข็งแรงมาก คน
เหล่าอื่นคงจักกินมะม่วงของเรา บัดนี้พวกท่านไปได้ แล้วส่งธิดา
เศรษฐีเหล่านั้นไป. ท้าวสักกะจึงทรงแสดงรูปารมณ์อันน่ากลัว ทำ
ดาบสโกงให้หนีไปจากที่นั้น.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ชฎิลโกงในครั้งนั้น ได้เป็นพระแก้วมรกตรูปนี้
ธิดาเศรษฐี ๔ คนในครั้งนั้น ได้เป็นธิดาเศรษฐีเหล่านี้แหละ ส่วน
ท้าวสักกะเทวราชในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาอัมพชาดกที่ ๔

๕. คชกุ่มภชาดก

ข้า ๆ จะได้ปราศสองเล่มงาม

[๖๗๘] ดูก่อนเจ้าตัวโยก ไฟไหม้ป่าคราวใด
คราวนั้นเจ้าจะทำอย่างไร เจ้าเป็นสัตว์มีความ
บากบั่นอ่อนแออย่างนี้.

[๖๗๙] โพรงไม้และระแหงแผ่นดินมีอยู่เป็นอัน
มากถ้าพวกข้าพเจ้าไปไม่ทันถึงโพรงไม้และ
ระแหงแผ่นดินเหล่านั้น พวกข้าพเจ้าก็ต้อง
ตาย.

[๖๘๐] ในเวลาที่จะต้องทำข้า ๆ ผู้ได้รับดวงท่า
เสียเร็ว ในเวลาที่จะต้องรีบด่วนทำกลับทำ
ช้าไป ผู้นั้นย่อมตัดรอนประโยชน์ของตนเอง
เหมือนคนเหยียบใบตาลแห้งแหลกละเอียด
ไปฉะนั้น.

[๖๘๑] ในเวลาที่จะต้องทำข้า ๆ ผู้ใดทำช้า และ
ในเวลาที่จะต้องรีบทำด่วนก็รีบด่วนทำเสีย
ประโยชน์ของผู้นั้นย่อมบริบูรณ์ เหมือน
ดวงจันทร์กำจัดมืดเต็มดวงอยู่ ฉะนั้น.

จบ คชกุ่มภชาดกที่ ๕

อรรถกถาชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุเกียจคร้านรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
วนํ ยทคฺคิ ททติ ดังนี้.

ได้ย่นว่าภิกษุนั้นเป็นกุลบุตรชาวเมืองสาวัตถี แม้วชถวายตน
ในพระศาสนา ก็ได้เป็นผู้เกียจคร้านเหินห่างจากอุทเทสการเรียน
พระบาลี การสอบถาม การโยนิโสมนสิการกัมมัฏฐาน และวัตรปฏิบัติ
กิจวัตรเป็นต้น เป็นผู้ถูกนิรณครอบจำ เป็นอยู่อย่างนั้นทุกอริยาบถ
มีการนั่งและการยืนเป็นต้น. ภิกษุทั้งหลายสนทนากันปรารภถึงความ
เกียจคร้านนั้นของเธอ ในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุชื่อ
โน้น บวชในพระศาสนาอันเป็นนิยานิกะเครื่องนำออกจากทุกข์เห็น
ปานนี้ ยังเป็นผู้เกียจคร้าน ถูกนิรณครอบจำอยู่. พระศาสดา
เสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันเรื่อง
อะไร ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบ ว่า เรื่องชื่อนี้พระเจ้าข้า
จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน
ภิกษุนี้ก็เป็นผู้เกียจคร้านเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีต
มาสาธกดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์แก้วของพระเจ้าพาราณสีนั้น.

พระเจ้าพาราณสีได้เป็นผู้มีพระอริยาศัยเกียจกร้าน พระโพธิสัตว์คิดว่า
เราจักให้พระราชาทรงรู้จักพระองค์ จึงเที่ยวเสาะหาข้อเปรียบเทียบ
อย่างหนึ่ง. อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไปพระราชอุทยาน อันหมู่
อำมาตย์ห้อมล้อมเสด็จเที่ยวไปในพระราชอุทยานนั้น ทอดพระเนตร
เห็นตัวกระพองข้างตัวหนึ่ง ซึ่งเป็นสัตว์เกียจกร้านเลื่อยช้า. เขาว่า
สัตว์จำพวกนั้นเป็นสัตว์เลื่อยช้า แม้จะเดินไปตลอดทั้งวัน ก็ไปได้
ประมาณนิ้วหนึ่งหรือสองนิ้ว. พระราชาทรงเห็นดังนั้น จึงตรัสถาม
พระโพธิสัตว์ว่า สัตว์นั้นชื่ออะไร ? พระมหาสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่
มหาราชเจ้า สัตว์นั้นชื่อคชกุ่มกะตัวกระพองข้าง แล้วกราบทูลว่า ก็
สัตว์เห็นปานนี้ เลื่อยช้าแม้จะเดินไปตลอดทั้งวัน ก็ไปได้เพียงนิ้วหนึ่ง
หรือสองนิ้วเท่านั้น เมื่อจะเจรจากับตัวกระพองข้างนั้น จึงกล่าวว่า
คู่ก่อนคชกุ่มกะผู้เจริญพวกท่านเดินช้า เมื่อไฟป่าเกิดขึ้นในป่านี้ พวก
ท่านจะกระทำอย่างไร แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

คู่ก่อนเจ้าตัวยก ไฟไหม้ป่าคราวใด

คราวนั้น. เจ้าจะอย่างไร เจ้าเป็นสัตว์มี

ความบากบั่นอ่อนแออย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยทกฺขิ ตัดเป็น ยทา อคฺคิ. บทว่า
ปาวโก กณฺหตุตฺติ เป็นชื่อของไฟ. พระโพธิสัตว์เรียกตัวคชกุ่มกะ
นั้นว่า ปจฺจละ ตัวยก. เพราะตัวคชกุ่มกะนั้นเดินโยกตัว หรือ

โยกตัวอยู่เป็นนิตย์ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ปจลกะ. บทว่า
ทนฺธปรกฺกโม แปลว่า มีความเพียรอ่อน.

ตัวชกฺขุมภะได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

โพรงไม้และช่องแผ่นดิน (ระแหง) มี
อยู่เป็นอันมาก ถ้าพวกข้าพเจ้าไปไม่ถึงโพรง
ไม้หรือช่องแผ่นดินเหล่านั้น พวกข้าพเจ้าก็
ต้องตาย.

คำที่เป็นคาถานั้นมีใจความว่า ข้าแต่ท่านบัณฑิต ชื่อว่าการไป
ที่ยิ่งกว่านี้ของพวกข้าพเจ้าไม่มี ก็ในป่านี้มีโพรงไม้และช่องแผ่นดิน
อยู่เป็นอันมาก ถ้าพวกข้าพเจ้าไปไม่ถึงโพรงไม้หรือช่องแผ่นดิน
เหล่านั้น พวกข้าพเจ้าก็ต้องตาย คือว่า ความตายเท่านั้นจะมีแก่พวก
ข้าพเจ้า.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถา ๒ คาถานอกนี้ว่า:-

ในเวลาที่จะต้องทำช้า ๆ ผู้ใดรีบด่วน
ทำเสียเร็ว ในเวลาที่จะต้องรีบด่วนทำ กลับ
ทำช้าไป ผู้นั้นย่อมตัดรอนประโยชน์ของตน
เอง เหมือนคนเหยียบใบตาลแห้งให้แตก
ละเอียดไปฉะนั้น.

ในเวลาที่จะต้องทำซ้ำๆ ผู้ใดทำซ้ำ และ
ในเวลาที่ต้องรีบด่วนทำ ก็รีบด่วนทำ
ประโยชน์ของผู้นั้นย่อมบริบูรณ์ เหมือนดวง
จันทร์กำจัดมิดเต็มดวงอยู่นั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทนุทธกาเล ความว่า ในเวลาที่จะต้องคอยๆ ทำการงานนั้นๆ ก็รีบด่วนทำการงานนั้นๆ โดยเร็ว.
บทว่า สุกุขปณฺณํ ว ความว่า ผู้นั้นย่อมหักรานประโยชน์ของตนเหมือนบุรุษมีกำลัง เขี่ยขบไ้ตาลแห่งเพราะลมและแดดให้ยับเยินคือทำให้แหลกละเอียดลงในที่นั้นเท่านั้น. บทว่า ทนุชฺเชติ ความว่า ย่อมชักซ้ำ คือ การงานที่จะต้องทำซ้ำๆ ก็กระทำให้ซ้ำไว้. บทว่า ตาโรยิ ความว่า และการงานที่จะต้องรีบด่วนกระทำ ก็ด่วนกระทำเสีย. บทว่า สลิวํ รตุตฺถิ วิภชฺชํ นี้ ท่านอธิบายว่า ประโยชน์ของบุรุษนั้นย่อมเต็มบริบูรณ์เหมือนดวงจันทร์ ทำราตรีข้างแรมให้โชติช่วง ชื่อว่ากำจัดราตรีข้างแรมเต็มดวงอยู่ทุกวันๆ ฉะนั้น.

พระราชชาติทรงสดับคำของพระโพธิสัตว์แล้ว ตั้งแต่นั้น ก็มีได้ทรงเกียจคร้าน.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ตัวชกุมภะในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุเกียจคร้านในบัดนี้ ส่วนอำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล

จบ อรรถกถาชกุมภชาดกที่ ๕

๖. เกสวชาดก

ความคุ้นเคยเป็นรสอันยอดเยี่ยม

[๖๘๒] เป็นอย่างไรหนอ เกสวดาบสผู้มีโชค
ของข้าพเจ้าทั้งหลาย จึงละพระเจ้าพาราณสี
ผู้เป็นจอมมนุษย์ ซึ่งสามารถให้สำเร็จประ-
สงค์ทุกประการ แล้วมาอินคืออยู่ในอาศรม
ของกัปปดาบส.

[๖๘๓] ดูก่อนนารทอำมาตย์ สิ่งอันน่ารื่นรมย์
ใจซึ่งยังประโยชน์ให้สำเร็จมีอยู่ หมู่ม้าอัน
น่ารื่นรมย์ใจมีอยู่ ถ้อยคำอันเป็นสุภาษิตของ
กัปปดาบส ยังอาตมาให้อินดี.

[๖๘๔] พระคุณเจ้าบริโกท้าวสุกษาสีที่ปรงด้วย
เนื้อสะอาด ไฉนข้าพเจ้าและลูกเดือยอันหา
รสมบัติได้ จึงทำให้พระคุณเจ้าอินดีได้เล่า.

[๖๘๕] ของบริโกทจะดีหรือไม่ดีก็ตาม จะน้อย
หรือมากก็ตาม บุคคลใดคุ้นเคยกันแล้ว จะ
พึงบริโกท ณ ที่ใด การบริโกท ณ ที่นั้นแหละ

ดี เพราะรสทั้งหลาย มีความคุ้นเคยกันเป็น
ยอดเยี่ยม.

จบ เกสวชาดกที่ ๖

อรรถกถาเกสวชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
โกชนะแห่งผู้คุ้นเคยกัน จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
มनुสฺสินิทฺติ ชหิตฺวาน ดังนี้.

ได้ยินว่า ในเรือนของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี มีภัตตาหาร
ไว้ถวายภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นประจำ เรือนของท่านเศรษฐีจึงเป็นเสมือน
บ่อน้ำของภิกษุสงฆ์อยู่เป็นนิตยกาล เรื่องรองด้วยผ้ากาสาหวัด
คลาคล่ำด้วยหมู่ฤๅษีผู้แสวงบุญ. อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาทรงกระทำ
ประทักษิณพระนคร ทอดพระเนตรเห็นภิกษุสงฆ์ในนิเวศน์ของ
เศรษฐี ทรงดำริว่า แม้เราก็จักถวายภิกษาหารเป็นประจำแก่ภิกษุ ๕๐๐
รูป จึงเสด็จไปวิหาร ทรงนมัสการพระศาสดา แล้วทรงเริ่มตั้ง
ภิกษาหารแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นประจำ นับแต่นั้นมา ก็ทรงถวาย
ภิกษาหารในพระราชนิเวศน์เป็นประจำ. โกชนะแห่งข้าวสาลีมีกลิ่น
หอมซึ่งเก็บไว้ถึง ๑ ปี เป็นของประณีต. ผู้ถวายด้วยมือของตน ด้วย
ความคุ้นเคยก็ดี ด้วยความสนิทเสนาก็ดี มิได้มี. พวกข้าหลวงย่อมจัดให้
ถวาย. ภิกษุทั้งหลายไม่ปรารถนาที่จะนั่งฉัน. รับเอาภัตตาหารมีรส

เลิศต่าง ๆ แล้ว ไปยังตระกูลอุปัฏฐากของตน ๆ ให้ภัตตาหารแก่พวก
อุปัฏฐากเหล่านั้นแล้ว พวกกันฉันภัตตาหารที่อุปัฏฐากเหล่านั้นถวาย
ไม่ว่าจะเส้าหมองหรือประณีต. อยู่มาวันหนึ่ง เชนาผลาผลเป็นอัน
มากมาถวายพระราชา. ท้าวเธอรับสั่งว่า พวกท่านจงถวายแต่ภิกษุสงฆ์
คนทั้งหลายจึงพากันไปยังโรงภัตตาหาร ไม่เห็นภิกษุสักรูปเดียว จึง
กราบทูลแก่พระราชาว่า แม้ภิกษุรูปเดียวก็ไม่มี พระเจ้าข้า. พระ-
ราชาตรัสว่า ยังไม่ถึงเวลากระมัง. คนทั้งหลายกราบทูลว่า ถึงเวลา
แล้ว พระเจ้าข้า แต่ภิกษุทั้งหลายรับภัตตาหารในวังของพระองค์แล้ว
ไปในเรือนแห่งอุปัฏฐากผู้คุ้นเคยของตน ๆ ให้ภัตตาหารนั้นแก่อุปั-
ฏฐากเหล่านั้น แล้วฉันภัตตาหารที่อุปัฏฐาก เหล่านั้นถวาย จะเส้า-
หมองหรือประณีตก็ตาม. พระราชาทรงดำริว่า ภัตตาหารของเรา
ประณีต เพราะเหตุไรหนอ ภิกษุทั้งหลายจึงไม่ฉันภัตตาหารนั้น พา
กันฉันภัตตาหารอื่น เราจักทูลถามพระศาสดา จึงเสด็จไปพระวิหาร
ทรงนมัสการ แล้วจึงทูลถาม. พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตรธรรมดา
การบริโภคนิโคชนะมีความคุ้นเคยกันสำคัญยิ่ง เพราะในพระราชวัง
ของพระองค์ไม่มีผู้เข้าไปตั้งความคุ้นเคย แล้วให้ด้วยความสนิทสนม
ภิกษุทั้งหลายจึงรับภัตตาหารแล้วฉันในที่แห่งคนผู้มีความคุ้นเคยแก่
ตน มหาบพิตร ชื่อว่ารสอื่นเช่นกับความคุ้นเคย ย่อมไม่มี แม้ของ
อร่อย ๔ อย่างที่คนผู้ไม่คุ้นเคยให้ ย่อมไม่ถึงค่าสักว่าเปรียงที่คนผู้
คุ้นเคยให้ แม้โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ครั้นเมื่อโรคเกิดขึ้น เมื่อ

พระราชามัทรงพาหมอทั้ง ๕ ตระกูลไปให้กระทำยา เมื่อโรคไม่สงบ ได้ไปยังสำนักของคนที่คุ้นเคยกัน บริโภคยาคุณันทำด้วยข้าวฟ่างและลูกเดือยซึ่งไม่เค็ม และผักซึ่งลาดด้วยสักแต่น้ำเปล่า ไม่มีรสเค็ม ก็หายโรคอันพระราชานั้นทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ กาสีกรัฐ บิดามารดาตั้งชื่อกุมารนั้นว่า กัปปกุมาร. กัปปกุมารนั้นเจริญวัยแล้วเรียนศิลปะทุกอย่างในเมืองคัถกคิลา ภายหลังต่อมา ได้บวชเป็นฤๅษี. ครั้งนั้น เกสวดาบสห้อมล้อมด้วยดาบส ๕๐๐ รูป เป็นครูของคณะอยู่ในหิมวันตประเทศ. พระโพธิสัตว์ได้ไปยังสำนักของเกสวดาบสนั้นอยู่เป็นอันตราสิกผู้ใหญ่แห่งอันเดวาสิก ๕๐๐ รูป. แท้จริง อริยาศัยใจคอของพระโพธิสัตว์นั้น ได้มีความสนทนสนมต่อเกสวดาบส. ดาบสเหล่านั้นได้เป็นผู้คุ้นเคยกันและกันยิ่งนัก จำเนียรกาลนานมา เกสวดาบสได้พาดาบสเหล่านั้นไปยังถิ่นมนุษย์ เพื่อต้องการเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว ถึงนครพาราณสีแล้วอยู่ในพระราชอุทยาน วันรุ่งขึ้นเข้าไปสู่พระนครเพื่อภิกขาจาร ได้ไปถึงประตูพระราชวัง. พระราชาทรงเห็นหมู่ฤๅษีจึงให้ไปนิมนต์มาแล้วให้ฉันในภายในพระราชนิเวศน์ ทรงถือเอาปฏิกุญญาแล้ว ให้พักอยู่ในพระราชอุทยาน. ครั้นเมื่อล่วงกาลฤดูฝนแล้ว เกสวดาบสได้ทูลอภิปราช. พระราชาตรัสว่า

ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายเป็นผู้แก่เฒ่า จงอาศัยข้าพเจ้าอยู่ก่อน ส่งแต่ดาบสนุ่ม ๆ ไปยังหิมวันตประเทศเถิด. เกสวดาบสรับว่าดีละ แล้วส่งดาบสนั้นพร้อมกับอันเตวสิกผู้ใหญ่ไปยังหิมวันตประเทศตนเองผู้เดียวขยับยั้งอยู่.

ฝ่ายกัปดาบสก็ไปยังหิมวันตประเทศอยู่กับดาบสทั้งหลาย. เกสวดาบสเมื่ออยู่เห็นห่างกัปดาบสก็รำคาญใจ เป็นผู้ใคร่จะเห็นกัปดาบสนั้นไม่เป็นอันได้หลับนอน. เมื่อเกสวดาบสนั้นนอนไม่หลับอาหารก็ไม่ย่อยไปด้วยดี โรคลงโลหิตก็ได้เกิดมีขึ้น ทุกขเวทนาเป็นไปอย่าแรงกล้า. พระราชาทรงพาแพทย์ ๕ สกุลมาปรนนิบัติพระดาบส. โรคก็ไม่สงบ. เกสวดาบสทูลพระราชาว่า มหาบพิตร พระองค์ปรารถนาให้อาตมภาพตาย หรือปรารถนาให้หายโรค. พระราชาตรัสว่า ปรารถนาให้หายโรคซิท่านผู้เจริญ. เกสวดาบสทูลว่า ถ้าอย่างนั้น พระองค์จึงส่งอาตมภาพไปยังหิมวันตประเทศ. พระราชาตรัสว่า ดีละ ท่านผู้เจริญ แล้วทรงส่งนารถอำมาตย์ไปด้วยพระดำรัสว่า ท่านจงพาท่านผู้เจริญไปหิมวันตประเทศพร้อมกับพวกพรานป่า. นารถอำมาตย์นำเกสวดาบสนั้นไปหิมวันตประเทศแล้วกลับมา. ฝ่ายเกสวดาบส เมื่อพอได้เห็นกัปดาบสเท่านั้น โรคทางใจก็สงบ ความกระสันรำคาญใจก็ระงับไป. ลำดับนั้น กัปดาบสได้ให้ยาอุที่หุงด้วยข้าวฟ่างและลูกเดือยพร้อมกับผักที่ลาดรดด้วยน้ำเปล่าซึ่งไม่เค็มไม่ได้อบแก่เกสวดาบสนั้น โรคลงโลหิตของเกสวดาบสนั้นก็สงบระงับลงในขณะนั้นเอง. พระราชาทรงส่งนารถอำมาตย์นั้นไปอีก ด้วยรับสั่งว่า

เธอจึงไปฟังข่าวคราวของเกสวดาบสคูทีเกิด. นารทอำมาตย์นั้นไปแล้ว
ได้เห็นเกสวดาบสนั้นหายโรคแล้ว จึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ พระเจ้า
พาราณสีทรงพาแพทย์ ๕ ตระกูลมาปรนนิบัติ ไม่อาจทำท่านให้หาย
โรค กัปดาบสปรนนิบัติท่านอย่างไร? แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

เป็นอย่างไรหนอ เกสวดาบสผู้มีโชค
จึงละพระเจ้าพาราณสีผู้เป็นจอมมนุษย์ ผู้ทำ
ความประสงค์ทั้งปวงให้สำเร็จได้ มายินดียอยู่
ในอาศรมของกัปดาบส.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มนุสฺสุสินฺท ได้แก่ พระเจ้า
พาราณสีผู้เป็นจอมแห่งมนุษย์. บทว่า กถํ นู ภควา เกสี ความว่า
เพราะอุบายอะไรหนอ เกสวดาบสผู้มีโชคของพวกเรารูปนี้ จึงยินดี
อยู่ในอาศรมของกัปดาบส. นารทอำมาตย์ทำที่เสมือนเจรจากับคน
อื่น ถ้ามถึงเหตุในความยินดีของเกสวดาบส ด้วยประการอย่างนี้.

เกสวดาบสได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ดูก่อนนารทอำมาตย์ สิ่งอันน่ารื่นรมย์
ใจซึ่งยังประโยชน์ให้สำเร็จมีอยู่ หมูไม่อัน
ทำ ใจให้รื่นรมย์มีอยู่ แต่ถ้อยคำอันเป็น
สุภาษิตของกัปดาบส ย่อมทำ ใจให้เรอภิรมย์
ยินดี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วรฺกฺขา ได้แก่ ต้นไม้. แต่ใน
บาลีเขียนไว้ว่า รุกฺขฯ. บทว่า สุภาสิตานิ ความว่า ถ้อยคำสุภาสิต
ที่กัปดาบสกล่าว ย่อมทำให้กรรมดียิ่ง.

ก็แหละ เกสวดาบสครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงกล่าวว่า กัป-
ดาบสทำให้ยินดีอยู่อย่างนี้ จึงให้เราคั้นยาคุที่หุงด้วยข้าวฟ่างและ
ลูกเดือยอันระคนด้วยผักที่ลาดด้วยน้ำ ซึ่งไม่เค็มและไม่ได้อบกลิน
พยาธิในร่างกายของเราสงบระงับเพราะข้าวยานั้น เราเป็นผู้หาย
โรคแล้ว. นารถอำมาตย์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

พระคุณเจ้าบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาธิต
ที่ปรุงด้วยเนื้อสะอาดมาแล้ว ไฉนข้าวฟ่าง
และลูกเดือยอันหารสมิได้ จึงทำให้พระคุณ-
เจ้ายินดีได้เล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภฺนุเช แปลว่า บริโภคแล้ว.
อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า นาทยนฺติ ได้แก่
ให้ยินดี คือ ให้อิ่มเอิบชอบใจ ก็เพื่อสะดวกในการประพันธ์คาถา ท่าน
จึงลงนิคหิต. ท่านกล่าวคำ อธิบายไว้ว่า ไฉนข้าวฟ่างและลูกเดือย
อันหารสเต็มมิได้นี้ จึงทำท่านผู้บริโภคภัตแห่งข้าวสาธิตอันปรุงด้วย
มังสะที่สะอาด สมควรแก่พระราชในราชสกุล ให้อิ่มเอิบ ยินดีได้
คือว่า ไฉนท่านจึงชอบใจอย่างนี้.

เกสวดาบสได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า:-

ของบริโภคจะดีหรือไม่ดีก็ตาม จะน้อย

หรือมากก็ตาม บุคคลผู้คุ้นเคยกันแล้ว

บริโภคในที่ใด การบริโภคในที่นั้นแหละดี

เพราะรสทั้งหลายมีความคุ้นเคยเป็นเยี่ยม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยทิवासํหึ ตัดเป็น ยทิวา
อสาํหึ แปลว่า ไม่มีก็ตาม. บทว่า วิสสุทฺถโจะ ความว่า เป็นผู้ปราศจาก
ความรังเกียจ ถึงความคุ้นเคยกัน. บทว่า ยตุถ ญญะเขยฺย ความว่า
พึงบริโภคอย่างนี้ในนิวาสน์ใด โภชนะชนิดใดชนิดหนึ่งซึ่งบริโภค
แล้วอย่างนี้ในนิวาสน์นั้น เป็นดีทั้งนั้น. เพราะเหตุไร? เพราะรส
ทั้งหลายมีความคุ้นเคยกันเป็นยอดเยี่ยม อธิบายว่า รสทั้งหลายชื่อว่า
มีความคุ้นเคยเป็นเยี่ยม เพราะความคุ้นเคยเป็นยอดเยี่ยม ก็สูงสุด
แห่งรสทั้งหลายเหล่านี้. เพราะฉะนั้นชื่อว่ารสจะเสมอกับรสคือความ
คุ้นเคยกันย่อมไม่มี เหตุฉะนั้นโภชนาหารแม้มีรสอร่อย ๔ อย่างที่คนผู้
ไม่คุ้นเคยจัดให้ ย่อมไม่ถึงค่าน้ำส้มและน้ำข้าวที่คนผู้คุ้นเคยกันจัดให้
แล้ว.

นารถอำมาตย์ได้ฟังคำของเกสวดาบสนั้นแล้ว จึงไปยังราช-
สำนักกราบทูลว่า เกสวดาบสกล่าวคำชื่อนี้.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้นได้เป็นพระอานนท์ นารท-
อำมาตย์ในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร เกสวดาบสในครั้งนั้น ได้
เป็นพทมาพรหม ส่วนกัปปดาบส คือเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาเกสวชาดกที่ ๖

๗. อยภูษาดก

ว่าด้วยยักษ์ถือกระบองเหล็กใหญ่

[๖๘๖] ท่านผู้ใด ยืนถือพะเนินเหล็กอันใหญ่

โตเหลือขนาดอยู่บนอากาศ ท่านผู้นั้นมาสถิต
อยู่เพื่อจะคุ้มครองข้าพเจ้าในวันนี้หรือ. หรือ
จะพยายามมาฆ่าข้าพเจ้า.

[๖๘๗] ดูก่อนพระราชา เราเป็นบุตรของพวก

ยักษ์ ถูกพวกยักษ์เหล่านั้นส่งมาที่นี่ เพื่อจะ
ปลงพระชนม์พระองค์ แต่ท้าวสักกรินทร์
เทวราชคุ้มครองพระองค์อยู่ เพราะเหตุนั้น
เราจึงฝ่าพระเศียรของพระองค์ไม่ได้.

[๖๘๘] ก็ถ้าท้าวหมัวพเทวราช ผู้เป็นจอม

ทวยเทพ พระสวามีของนางสุชาดา คุ้มครอง
ข้าพเจ้าอยู่ ผู้นั้นพวกปีศาจก็คงคุกคาม
เหล่าสัตว์ทั้งหลายเป็นแน่ ข้าพเจ้าไม่ได้
สะดุ้งกลัวต่อพวกยักษ์เลย.

[๖๘๙] พวกภูมภันท์ และพวกปีศาจทั้งมวลจะ

คร่ำครวญกันไปก็ตามเถิด พวกมันคงไม่อาจ

จะต่อยุทธ์กับข้าพเจ้า กิริยาที่หลอกหลอน
ของพวกยักษ์ซึ่งทำให้น่ากลัวต่าง ๆ นั้น มีอยู่
เป็นอันมาก แต่ข้าพเจ้าก็ไม่กลัว.

จบ อยภูษชาดกที่ ๗

อรรถกถายภูษชาดกที่ ๗

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
การประพาศประโยชน์เกือกฏแก่สัตว์โลก จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้
มีคำเริ่มต้นว่า **สพฺพายสฺส ญฺญํ** ดังนี้. เรื่องปัจจุบันจักมีแจ้งในมหา
กัณหาชดก. ส่วนเรื่องในอดีตมีดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของ
พระเจ้าพรหมทัตนั้น. เจริญวัยแล้ว เรียนศิลปศาสตร์ได้แล้ว เมื่อ
พระราชบิดาสวรรคตแล้ว ได้ดำรงอยู่ในราชสมบัติ ทรงครองราชย์
โดยธรรม. ในครั้งนั้น คนทั้งหลายเป็นผู้ถือเทวดาเป็นมงคล พวกกัน
ฆ่าแพะเป็นต้นมากมาย กระทำพิธีกรรมแก่เทวดาทั้งหลาย. พระโพธิ-
สัตว์ให้เทวติกถาประกาศว่า ไม่ควรฆ่าสัตว์มีชีวิต. ยักษ์ทั้งหลาย
เมื่อไม่ได้พิธีกรรมจึงโกรธพระโพธิสัตว์ ได้ไปยังสมาคมยักษ์ในหิม-
วันประเทศ ให้ส่งยักษ์ตนหนึ่งผู้หยาบช้าไป เพื่อต้องการฆ่าพระ-
โพธิสัตว์. ยักษ์นั้นถือพะเนินเหล็กร้อนอันใหญ่ประมาณเท่าข้อฟ้า มา

ด้วยตั้งใจว่า จักประหารพระโพธิสัตว์นั้นด้วยพะเนินเหล็กนี้ให้ตาย
จึงได้ยืนอยู่ที่หัวนอนพระโพธิสัตว์ ในระหว่างมัชฌิมยาม. ขณะนั้น
อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อน ท้าวเธอทรงรำพึงอยู่ ได้ทรง
ทราบเหตุนี้ จึงทรงถืออินทวารุชเสด็จไป แล้วได้ประทับยืน
เบื้องบนยักษ์. พระโพธิสัตว์ได้เห็นยักษ์แล้วคิดว่า ยักษ์นี้ยืนอารักขา
เราหรือว่ายืนประสังค์จะฆ่าเรา เมื่อจะเจรจากับยักษ์นั้นจึงกล่าวคาถา
ที่ ๑ ว่า :-

ท่านผู้ไฉนถือพะเนินเหล็กล้วนอัน

ใหญ่โตเหลือขนาดอยู่ในอากาศ ท่านผู้นั้นมา

จัดแจงเพื่อจะกุมครองเราในวันนี้หรือ หรือ

ว่าจะพยายามฆ่าเรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิหิโตนุสซช ตดบทเป็น วิหิโตนุ
อชช.

ก็พระโพธิสัตว์ เห็นแต่ยักษ์เท่านั้นไม่เห็นท้าวสักกะ. ยักษ์
ไม่อาจประหารพระโพธิสัตว์เพราะกลัวท้าวสักกะ. ยักษ์นั้นได้ฟังถ้อยคำ
ของพระโพธิสัตว์ จึงกล่าวว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ข้าพเจ้ามิได้ยืน
กุมครองท่าน แต่ข้าพเจ้ามาด้วยหวังใจว่า จักเอาพะเนินเหล็กอัน
โหดขึงนี้ประหารท่านให้ตาย ข้าพเจ้าไม่อาจประหาร เพราะกลัว
ท้าวสักกะ เมื่อจะแสดงเนื้อความนี้ จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ดูก่อนพระราช ข้ำพเจ้าเป็นทูตของ
พวกยักษ์ ถูกพวกยักษ์เหล่านั้นส่งมาที่นี่
เพื่อมาพระองค์ แต่พระอินทร์เทวราชคุ้ม
ครองพระองค์อยู่ เพราะเหตุนั้น ข้ำพเจ้าจึง
ฝ่าพระเศียรของพระองค์ไม่ได้.

พระโศภิตได้ฟังดังนั้นจึงกล่าว ๒ คาถานอกนี้ว่า :-

ถ้าท้าวมัณวาทเทวราชผู้เป็นจอมเทพ
พระสวามีของนางสุชาดา คุ้มครองข้ำพเจ้า
อยู่ มิฉะนั้น พวกปีศาจคงจะคุกคามสัตว์
ทั้งหลายเป็นแน่ แต่ข้ำพเจ้าไม่ได้สะดุ้งกลัว
ต่อพวกยักษ์เลย.

พวกกุมภกันท์และพวกปีศาจทั้งมวล จะ
คร่ำครวญกันไปก็ตามเถิด พวกปีศาจไม่อาจ
ต่อยุทธ์กับข้ำพเจ้า กิริยาที่หลอกลอนพวก
ยักษ์ซึ่งทำให้น่ากลัวต่าง ๆ นั้น มีอยู่เป็นอัน
มาก แต่ข้ำพเจ้าก็ไม่กลัว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รกฺขลียา ปชาย ความว่า
เหล่าสัตว์คือรากษส ได้แก่ พวกสัตว์ที่เป็นรากษส. บทว่า กุมฺภณฺฑา

ได้แก่ พวกยักษ์ท้องพลู มีอันทะเท่าหม้อ. บทว่า ปิ สุปิสาจกา
ได้แก่ พวกปิศาจในที่ทิ้งหยากเยื่อ. บทว่า นาลิ ความว่า ขึ้นชื่อว่า
พวกปิศาจไม่สามารถจะต่อสู้กับข้าพเจ้า. บทว่า มหติ ตา วิเภสิกา
ความว่า ก็ยักษ์เหล่านี้ประชุมกันแสดงกริยาน่ากลัวต่างๆ อันใด
กริยาที่น่ากลัวต่างๆ อันนั้นถึงจะมากมาย ก็เป็นเพียงแสดงอาการ
น่ากลัวแก่เราเท่านั้น แต่เราหากลัวไม่.

ท้าวสักกะทรงจับยักษ์ให้หนีไป โอวาทพระมหาสัตว์แล้วตรัส
ว่า คุณอนมหาราช พระองค์อย่าได้ทรงกลัวเลย จำเดิมแต่นี้ไป การ
คุ้มครองพระองค์ เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า แล้วเสด็จสู่สถานที่ของ
พระองค์ทีเดียว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า ท้าวสักกะในครั้งนั้น ได้เป็นพระอนรุทธะ
ส่วนพระเจ้าพาราณสี ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาอภัยภูชาดกที่ ๗

๘. อรัญญชาดก

ว่าด้วยการเลือกคบคน

[๖๕๐] คุณพ่อ ผมออกจากป่าไปสูบ้านแล้ว
พึงคบคนที่มีศีลอย่างไร มีวัตรอย่างไร
ผมตามแล้ว ขอคุณพ่อจงบอกข้อนั้นแก่
ผมด้วย.

[๖๕๑] ลูกเอ๋ย ผู้ใดพึงคุ้นเคยกะเจ้าก็ดี พึง
อดทนความคุ้นเคยของเจ้าได้ก็ดี เชื่อถือ
คำพูดของเจ้าก็ดี จงโทษให้เจ้าก็ดี เจ้าไป
จากที่นี่แล้วจงคบหาผู้นั้นเถิด.

[๖๕๒] ผู้ใดไม่มีกรรมชั่วด้วยกาย วาจาและใจ
เจ้าไปจากที่นี่แล้วจงคบหาผู้นั้น ทำตนให้
เหมือนบุตรผู้เกิดจากอกของผู้นั้นเถิด.

[๖๕๓] ลูกเอ๋ย คนที่มีจิตเหมือนน้ำย้อมขมิ้น
มีจิตกลับกลอก รักง่ายหน่ายเร็ว เจ้าอย่า
คบหาคนเช่นนั้นเลย ถึงหากว่าพินชมพुทวิป
ทั้งหมดจะไม่มีมนุษย์ก็ตาม.

จบ อรัญญชาดกที่ ๘

อรรถกถาอรัญญชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ การประเล้าประโลมของกุมาริกาอ้วนคนหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อรัญญา กามมาคมม ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันจักมีแจ้งในจุลลนารทกัศสพชาดก. ส่วนเรื่องในอดีตมีดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโศภิตวัชังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว เรียนศิลปศาสตร์ในเมืองคักกศิลาแล้ว เมื่อภรรยาถึงแก่กรรมแล้ว ได้พาบุตรไปบวชเป็นฤๅษีอยู่ในหิมวันตประเทศ ให้นุตรอยู่ในอาศรมบท. ส่วนตนไปเพื่อต้องการผลาผล. ครั้งนั้น เมื่อพวกโจรปล้นปัจฉิมคามแล้วพาพวกเฉลยไป กุมาริกาคนหนึ่งหนีไปถึงอาศรมบทนั้น ประเล้าประโลมดาบสกุมารให้ถึงศีลวินาศแล้วกล่าวว่า มาเถิด พวกเราพากันไป. ดาบสกุมารกล่าวว่า จงรอให้บิดาของเรา มาก่อน เราพบบิดาแล้วจักไป. กุมาริกากล่าวว่าถ้าอย่างนั้น ท่านพบบิดาแล้วจงมา แล้วได้ออกไปนั่งอยู่ที่ระหว่างทาง. เมื่อบิดามาแล้ว ดาบสกุมาร จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ข้าแต่พ่อ ฉันออกจากป่าไปสู่นบ้านแล้ว

จะพึงคบคนที่มีศีลอย่างไร มีวัตรอย่างไร

ฉันทามแล้ว ขอท่านจงบอกข้อนั้นแก่ฉันท
ด้วย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อรุธยา ความมาคมุม ความว่า
ข้าแต่พ่อ ฉันทจากป่านี้ไปยังฉันทมนุษย์ เพื่อจะอยู่ ถึงบ้านที่อยู่แล้ว
จะกระทำอะไร.

ลำดับนั้น บิดาเมื่อจะให้โอวาทแก่บุตรนั้น จึงกล่าวคาถา
๓ คาถาว่า :-

ลูกเอ๋ย ผู้ใดพึงคุ้นเคยกะเจ้าก็ดี พึง
อดทนความคุ้นเคยของเจ้าได้ก็ดี เชื่อถือ
คำพูดของเจ้าก็ดี งดโทษให้เจ้าก็ดี เจ้าไป
จากที่นี่แล้วจึงคบหาผู้นั้นเถิด.

ผู้ใดไม่มีกรรมชั่วด้วยกาย วาจาและ
ใจ เจ้าไปจากที่นี่แล้วจงคบหาผู้นั้น ทำตน
ให้เหมือนบุตรผู้เกิดจากอกของผู้นั้นเถิด.

ลูกเอ๋ย คนที่มีจิตเหมือนน้ำย่อมขมมัน
มีจิตกลับกลอก รักง่ายหน่ายเร็ว เจ้าอย่า
คบที่คนเช่นนั้นเลย ถึงหากว่าพันชมพูทวีป
ทั้งสิ้นจะไม่มีมนุษย์ก็ตาม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โย ตํ วิสุตาสย ความว่า
บุรุษใดพึงคุ้นเคย คือ ไม่รังเกียจเจ้า. บทว่า วิสุตาสยจ ขมยุยเต
ความว่า อนึ่ง บุคคลใดพึงคุ้นเคยแก่เจ้าซึ่งเจ้ากระทำตน ไม่
รังเกียจ อดทนความคุ้นเคยนั้นได้. บทว่า สุตสูสี ความว่า อนึ่ง
บุคคลใดต้องการฟังคำกล่าวด้วยความคุ้นเคยของเจ้า. บทว่า ตติกุชี
ความว่า อนึ่ง บุคคลใดอดกลั้นความผิดที่เจ้ากระทำได้. บทว่า
ตํ ภเชหิ ความว่า เจ้าพึงคบถือพึงเข้าไปนั่งใกล้บุรุษนั้น. บทว่า
โอรสิว ปติฏฺฐาย ความว่า บุตรผู้เกิดแต่อกเจริญเติบโตอยู่ใน
อ้อมอกของบุคคลนั้น จันใดเจ้าพึงเป็นเสมือนบุตรผู้ตั้งอยู่ในอ้อมอก
เช่นนั้น พึงคบหาบุรุษเห็นปานนั้น จันนั้น. บทว่า หลิทฺถราคํ
ได้แก่ ผู้มีจิตไม่มั่นคงดุจข้อมด้วยขมิ้น. บทว่า กปิจิตฺตํ ได้แก่
ชื่อว่ามิจิตเหมือนลิง เพราะเปลี่ยนแปลงเร็ว. บทว่า รากวิราคินํ
ได้แก่ มีสภาพรักและหน่ายโดยชั่วคราวเท่านั้น. บทว่า นิมนฺนุสฺสุมฺปิ
เจ สียา ความว่า พ้นชมพูทวีปทั้งสิ้น ชื่อว่าพึงปราศจากมนุษย์
เพราะไม่มีมนุษย์ผู้เว้นจากกายทุจริตเป็นต้น แม้ถึงเช่นนั้น เจ้าอย่า
ได้ช่องเสพคนผู้มีจิตใจเบาเช่นนั้นเลย จงค้นหาถิ่นมนุษย์แม้ทั่วๆ ไป
แล้วช่องเสพคนผู้สมบูรณ์ด้วยคุณดังกล่าวในหนหลังเถิด.

ดาบสกุมารได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวว่า ข้าแต่บิดา จันจักได้
บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณเหล่านี้ ณ ที่ไหน? จันจะไม่ไป จักอยู่ใน
สำนักของท่านบิดาเท่านั้น ครั้นกล่าวแล้วก็หวนกลับมา. ลำดับนั้น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 697

บิดาจึงได้บอกกลีบบริกรรมแก่ดาบส कुमार นั้น. ดาบสทั้งสอง มีฉันท
ไม่เสื่อมได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า บุตรและกุมารีในครั้งนั้นได้เป็นคนเหล่านี้ ส่วน
ดาบสผู้บิดาในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาอรัญญชาดกที่ ๘

๕. สันธิเภทชาดก

ว่าด้วยโทษที่เชื่อถือคำส่อเสียด

[๖๕๔] ดูก่อนนายสารถิ สัตว์ทั้ง ๒ นี้ ไม่ได้
มีความเสมอกันเพราะสตรีทั้งหลายเลย ไม่ได้
ได้มีความเสมอกันเพราะอาหารเลย ภายหลัง
เมื่อสุนัขจึงจอกยุงทำลายความสนิทสนม
กันเสียจนถึงให้ตาย ท่านจงเห็นเหตุนี้ซึ่ง
ฉันคิดไว้ถูกต้องแล้ว.

[๖๕๕] พวกสุนัขจึงจอกพากันกัดกินโคและ
ราชสีห์ เพราะคำส่อเสียดใด คำส่อเสียด
นั้น ย่อมเป็นไปถึงตัดมิตรภาพเพราะเนื้อ
ดุจดาบคม ฉะนั้น.

[๖๕๖] ดูก่อนนายสารถิ ท่านจงดูการนอนตาย
ของสัตว์ทั้ง ๒ นี้ ผู้ใดเชื่อถือถ้อยคำของตน
ส่อเสียด ผู้มุ่งทำลายความสนิทสนม ผู้นั้น
จะต้องนอนตายอย่างนี้.

[๖๕๗] ดูก่อนนายสารถิ นรชนเหล่าใดไม่เชื่อ
ถ้อยคำของตนส่อเสียด ผู้มุ่งทำลายความ

สนิทสนม นรชนเหล่านั้น ย่อมได้ประสบ

ความสุขเหมือนคนไปสวรรค์ ฉะนั้น.

จบ สันธิเภทชาดกที่ ๕

อรรถกถาสันธิเภทชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
เปสุมญญสิกขาบท จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า เหว
อิติธัส สามญญ ดังนี้.

ได้ยินว่า สมัยหนึ่งพระศาสดาได้ทรงสดับว่า ภิกษุฉัพพัคคีย์
นำความส่อเสียดป้ายร้ายเข้าไปให้ จึงรับสั่งให้เรียกภิกษุฉัพพัคคีย์
เหล่านั้นมาแล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเรานำความ
ส่อเสียดป้ายร้ายเข้าไปให้แก่พวกภิกษุผู้บาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน
จริงหรือ ? เพราะเหตุนั้น ความบาดหมางที่ยังไม่เกิดขึ้น และความ
บาดหมางที่เกิดขึ้นแล้วก็ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญยิ่งขึ้น เมื่อพวก
ภิกษุฉัพพัคคีย์ทูลรับว่าจริงพระเจ้าข้า จึงทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้น
แล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าวาจาต่อเสียดคมกล้าประดุจ-
ประหารด้วยศาสตรา ถึงความคุ้นเคยที่เหนียวแน่นมั่นคงก็แตกสลายไป
ได้โดยรวดเร็ว เพราะวาจาต่อเสียดคนนั้น ก็แหละชนผู้เชื่อถือนำวาจา
ต่อเสียดนั้นแล้วทำลายไมตรีของตนเสีย ย่อมเป็นเช่นกับราชสีห์และ
โคผู้ทีเดียว แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นโอรสของพระเจ้าพาราณสีนั้น เจริญวัย
แล้ว เเล่เรียนศิลปะในเมืองคักกศิลาเสร็จแล้ว เมื่อพระบิดาสวรรคต
แล้ว ได้ครองราชสมบัติโดยธรรม. ครั้งนั้น นายโคบาลคนหนึ่ง.
เลี้ยงโคทั้งหลายในตระกูลทั้งหลาย เมื่อจะมาจากป่า ไม่ได้นึกถึงแม่
โคตัวหนึ่งซึ่งมีครรภ์ จึงทิ้งไว้แล้วไปเสีย แม่โคนั้นเกิดความคุ้นเคย
กับแม่ราชสีห์ตัวหนึ่ง. แม่โคและแม่ราชสีห์ทั้งสองนั้นเป็นมิตรกัน
อย่างมั่นคงเที่ยวไปด้วยกัน. จำเนียรกาลนานมา แม่โคจึงตกถูกโค
แม่ราชสีห์ตกลูกราชสีห์. ลูกโคและลูกราชสีห์ทั้งสองนั้นก็ได้เป็นมิตร
กันอย่างเหนียวแน่น ด้วยไมตรีซึ่งมีมาโดยสกุล จึงเที่ยวไปด้วยกัน.
ครั้งนั้น พรานป่าคนหนึ่งเข้าป่าเห็นสัตว์ทั้งสองนั้นคุ้นเคยกัน จึงถือ
เอาสิ่งของที่เกิดขึ้นในป่า แล้วไปเมืองพาราณสี ถวายแด่พระราช
อันพระราชตรัสถามว่า สหาย ท่านเคยเห็นความอัศจรรย์อะไร ๆ
ในป่าบ้างไหม? จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ไม่ได้เห็น
อะไร ๆ อย่างอื่น แต่ได้เห็นราชสีห์ตัวหนึ่งกับโคผู้ตัวหนึ่ง สนิทสนม
กันและกันเที่ยวไปด้วยกัน. พระราชตรัสว่า เมื่อสัตว์ตัวที่สามเกิด
ขึ้นแก่สัตว์ทั้งสองเหล่านั้น ภัยจักบังเกิดมี เมื่อใดท่านเห็นสัตว์ตัว
ที่สามเพิ่มขึ้นแก่สัตว์ทั้งสองนั้น เมื่อนั้นท่านพึงบอกเรา. นายพราน
ป่านั้นทูลรับว่า ได้พระเจ้าข้า. ก็เมื่อพรานป่าไปเมืองพาราณสีแล้ว
มีสุนัขจึงจอกตัวหนึ่งเข้าไปป่ารุกราชสีห์และโคผู้. นายพรานป่าไปป่า

ได้เห็นสุนัขจึงจอกนั้นคิดว่า จักรบาทพลความที่สัตว์ตัวที่สามเกิดขึ้น
แล้วแก่พระราช จึงได้ไปยังพระนครพาราณสี. สุนัขจึงจอกคิดว่า
เว้นเนื้อราชสีห์และเนื้อโคผู้เสีย ขึ้นชื่อว่าเนื้ออื่นที่เราไม่เคยกิน ไม่มี
เราจักขยงทำลายสัตว์ทั้งสองนี้แล้วกินเนื้อสัตว์ทั้งสองนี้. สุนัขจึงจอก
นั้นจึงขยงสัตว์ทั้งสองนั้นให้ทำลายกันและกันโดยพูดว่า ผู้นี้พูดอย่าง
นี้จะทำน ผู้นี้พูดอย่างนี้จะทำน ไม่นานนัก ก็ได้ทำให้ถึงแก่ความตาย
เพราะทำการทะเลาะกัน. ฝ่ายพราณปามาถึงแล้วกราบทูลแก่พระราช
ว่า ข้าแต่สมมติเทพ สัตว์ตัวที่สามเกิดขึ้นแล้วแก่ราชสีห์และโคผู้
เหล่านั้น พระราชาตรัสถามว่า สัตว์ตัวที่สามนั้น คืออะไร ? พราณ
ปากราบทูลว่า สุนัขจึงจอกพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า สุนัขจึงจอก
จักขยงทำลายสัตว์ทั้งสองนั้นให้ตาย พวกเราจักไปทันในเวลาสัตว์
ทั้งสองนั้นจะตาย จึงเสด็จขึ้นทรงราชรถเสด็จไปตามทางที่พราณปา
จีแสดงให้ เสด็จไปทันในเมื่อสัตว์ทั้งสองนั้นทำการทะเลาะกันและกัน
แล้วถึงแก่สิ้นชีวิตไป. สุนัขจึงจอกมีใจยินดีกินเนื้อราชสีห์ครั้งหนึ่ง
กินเนื้อโคผู้ครั้งหนึ่ง พระราชาทั้งเห็นสัตว์ทั้งสองนั้นถึงความสิ้น
ชีวิตไปแล้ว ทรงประทับยืนอยู่บนรถนั้นแล เมื่อจะตรัสเจรจากับ
นายสารถิ จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า :-

ดูก่อนนายสารถิ สัตว์ทั้งสองนี้ไม่ได้มี

ความเสมอกันเพราะสตรีทั้งหลาย ไม่ได้มี

ความเสมอกันเพราะอาหาร คือต่างก็มีสัตว์
ตัวเมียและอาหารคนละชนิดไม่เหมือนกัน
ภายหลัง เมื่อสุนัขจึงจอกยุ่งทำลายความ
สนิทสนมจนถึงให้ตาย ท่านจงเห็นเหตุนั้น
ซึ่งฉันคิดไว้ถูกต้องแล้ว.

พวกสุนัขจึงจอกพากันกัดกินโคผู้และ
ราชสีห์ เพราะคำส่อเสียดใด คำส่อเสียด
นั้น ย่อมเป็นไปดังตัดมิตรภาพ เพราะเนื้อ
คือสุนัขจึงจอกเป็นเหตุ ดูดาบคน ฉะนั้น.

ดูก่อนนายสารถิ ท่านจงดูการนอนตาย
ของสัตว์ทั้งสองนี้ ผู้ใดเชื่อถ้อยคำของ
คนส่อเสียด ผู้มุ่งทำลายความสนิทสนม ผู้
นั้นจะต้องนอนตายอย่างนี้.

ดูก่อนนายสารถิ นรชนเหล่าใดไม่เชื่อ
ถ้อยคำของตนส่อเสียด ผู้มุ่งทำลายความ
สนิทสนม นรชนเหล่านั้นย่อมได้ประสบ
สุขเหมือนคนไปสวรรค์ ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เหว อิตฺถิสฺส ความว่า คุณก่อน
นายสารถิผู้สหาย สัตว์ทั้งสองนี้ไม่มีความเสมอกันในเพราะสตรี และ
ในเพราะอาหาร เพราะราชสีห์ย่อมเสพสตรีเฉพาะอย่างหนึ่ง โคผู้
ย่อมเสพสตรีอีกอย่างหนึ่ง คนละอย่าง อนึ่งราชสีห์ย่อมกินรักษา-
หารอย่างหนึ่ง และโคผู้ย่อมกินรักษาหารอีกอย่างหนึ่ง ไม่เหมือน
กัน ในบทว่า อถสฺส นี้ มีอธิบายว่า เมื่อเหตุที่จะทำให้ทะเลาะ
กันแม้จะไม่ได้อยู่อย่างนี้ ภายหลังสุนัขจึงจอกชาติชั่วตัวนี้ผู้ทำลายความ
สนิทสนมกันฉันมิตร คิดว่า จักกินเนื้อของสัตว์ทั้งสอง จึงฆ่าสัตว์
ทั้งสองนี้ ท่านจึงเห็นดังที่เราคิดไว้ดีแล้ว. ในบทว่า ยตฺถ นี้ ท่าน
แสดงความว่า เมื่อความส่อเสียดใดเป็นไปอยู่ พวกสุนัขจึงจอกผู้ฆ่า
เนื้อ ย่อมเกลียวกันโคผู้และราชสีห์ ความส่อเสียดนั้นย่อมตัดมิตรภาพ
ไปในเพราะเนื้อ เหมือนดาบอันคมกริบฉะนั้น. ด้วยบทว่า ยมิมิ
ปสฺสสฺส นี้ ท่านแสดงว่า คุณก่อนนายสารถิผู้สหาย ท่านจึงดูการอนตาย
ของสัตว์ทั้งสองเหล่านี้ บุคคลแม้อื่นใครรู้สึก ก็เชื่อถือว่าจาส่อเสียด
ของผู้ส่อเสียดผู้ทำลายความสนิทสนม บุคคลนั้นย่อมนอนเช่นนั้น คือ
ตายอย่างนี้ทีเดียว. บทว่า สุขเมธุนฺติ ความว่า ย่อมประสบคือได้
ความสุข บทว่า นรา สกฺกตทาริว ความว่า ชนเหล่านั้นย่อม
ประสบความสุข เหมือนนรชนผู้ไปสวรรค์พร้อมด้วยโกcekอันเป็น
ทิพย์ฉะนั้น. บทว่า นาวโพนฺธุ ความว่า ย่อมสำรวจระวังจาก

สิ่งที่ไม่ใช่สาระแก่นสาร คือได้ฟังคำแม่เช่นนั้นแล้วก็ทักท้วง ให้สำนึก
ไม่ทำลายไมตรี คงตั้งอยู่ตามปกติดังเดิม.

พระราชารัณธรัศถานี้แล้ว รับสั่งให้เก็บเอาหนั่ง เล็บ
และเขี้ยวของไกรสรราชสีห์ แล้วเสด็จไปยังพระนครทีเดีย.

พระศาสดาค็นำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรง
ประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสันธิเภทชาดกที่ ๕

๑๐. เทวคาปัญหาชาดก

ว่าด้วยปัญหาของเทวดา

[๖๙๘] ดูก่อนพระราชา บุคคลประหารผู้อื่น
ด้วยมือทั้ง ๒ ด้วยเท้าทั้ง ๒ แล้วเอามือ
ประหารปากผู้อื่น บุคคลนั้นกลับเป็นที่รัก
ของผู้ถูกประหาร เพราะเหตุนั้น พระองค์ทรง
เห็นผู้ที่ถูกประหารนั้นว่าได้แก่ใคร.

[๖๙๙] ดูก่อนพระราชา บุคคลด่าผู้อื่นตามความ
พอใจ แต่ไม่ปรารถนาให้ผู้ที่ถูกด่านั้นได้รับ
ภัยอันตราย บุคคลนั้นกลับเป็นที่รักของผู้ด่า
เพราะเหตุนั้น พระองค์ทรงเห็นผู้ด่านั้นว่าได้
แก่ใคร.

[๗๐๐] ดูก่อนพระราชา บุคคลกล่าวคู่ด้วยถ้อย
คำไม่เป็นจริง และท้วงติงด้วยคำอันเหลว
ไหล บุคคลนั้นกลับกลับเป็นที่รักแห่งกันและ
กัน เพราะเหตุนั้น พระองค์ทรงเห็นผู้นั้นว่า
ได้แก่ใคร.

[๗๐๑] ดูก่อนพระราชา บุคคลผู้นำเอาข้าว น้ำ
ผ้าและเสนาสนะไป (ชื่อว่าผู้นำเอาไปมีอยู่

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 706

โดยแท้) บุคคลเหล่านั้นกลับเป็นที่รักของผู้
เป็นเจ้าของ เพราะเหตุนี้ พระองค์ทรงเห็น
ผู้นั้นว่าได้แก่ใคร.

จบ เทวตปัญหชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาเทวตปัญหชาดกที่ ๑๐

ข้อปุจฉาของเทวดานี้ มีคำเริ่มต้นว่า หนฺติ หตฺเถหิ ปาเทหิ
แปลว่า ประหารผู้อื่นด้วยมือและเท้า ดังนี้ จักมีแจ้งในมหาอุมังค-
ชาดกแล.

จบ อรรถกถาเทวตปัญหชาดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กุณฑลิกชาดก ๒. วานรชาดก ๓. กุนฺดินีชาดก ๔. อัมพ-
ชาดก ๕. คชกุ่มชาดก ๖. เกวสชาดก ๗. อยฺยภูชาดก ๘. อรัญญ-
ชาดก ๙. สันธิเกทชาดก ๑๐. เทวตปัญหชาดก ฯ

จบ จุลลกุณฺดาลวรรคที่ ๕

รวมวรรคที่มีในจตุกกนิบาตนี้ คือ

๑. กาลิงควรรค ๒. ปุจิมันทวรรค ๓. กุฎิฑูสควรรค
๔. โกกิลวรรค ๕. จุลลกุณฺดาลวรรค ฯ

จบ จตุกกนิบาต

ปัญจกนิบาตชาดก

๑. มณิกุณฑลวรรค

๑. มณิกุณฑลชาดก

ผู้ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

[๗๐๒] พระองค์ทรงละแว่นแคว้น ม้า กุณฑล
แก้วมณี อนึ่ง ยังทรงละพระราชบุตรและ
เหล่าพระสนมเสียได้ เมื่อโคกสมบัติทั้งสิ้น
ของพระองค์ไม่มีเหลือเลย เหตุไฉนพระองค์
จึงไม่ทรงเดือดร้อน ในคราวที่มหาชนพากัน
เศร้าโศกอยู่เล่า.

[๗๐๓] โกกสมบัติย่อมละทิ้งสั่วไปเสียก่อนก็
มี บางทีสั่วย่อมละทิ้งโคกสมบัติเหล่านั้น
ไปก่อนก็มี ดูก่อนพระองค์ผู้ใคร่ในกามารมณ์
โคกสมบัติที่บริโภคนั้นอยู่เป็นของไม่แน่นอน
เพราะฉะนั้น หม่อมฉันจึงไม่เดือดร้อน
ในคราวที่มหาชนพากันเศร้าโศกอยู่.

[๗๐๔] พระจันทร์อุทัยขึ้นเต็มดวง ก็กลับ
หายลับไป พระอาทิตย์กำจัดความมืด ทำ
โลกให้เราร้อนแล้วอสดงคตไป ดูก่อน
พระองค์ผู้เป็นศัตรู โลกธรรมทั้งหลายหม่อม
ฉันชนะได้แล้ว เพราะฉะนั้น หม่อมฉันจึงไม่
เสรำโศกในคราวที่มหาชนพากันเสรำโศกอยู่.

[๗๐๕] คฤหัสถ์ผู้บริโภคมกคุณ เกียจคร้านก็
ไม่ดี บรรพชิตไม่สำรวมก็ไม่ดี พระเจ้า
แผ่นดินไม่ทรงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วทรงทำ
ก็ไม่ได้ บัณฑิตมีความโกรธเป็นเจ้าเรือน
ก็ไม่ได้.

[๗๐๖] ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้าทิศ กษัตริย์ควร
ใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำ ไม่ใคร่ครวญ
เสียก่อนแล้วไม่ควรทำ อสิริยศ บริวารยศ
และเกียรติคุณ ของพระราชารู้ทรงใคร่ครวญ
ก่อนแล้วจึงทำ ย่อมเจริญขึ้น.

จบ มณีคุณทลชาดกที่ ๑

อรรถกถาชาดก

ปัญจนินาต

อรรถกถาณณิกุลชาดกที่ ๑

อรรถกถาณณิกุลชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
อำมาตย์ชั่วผู้จัดประโชชน์ทั้งปวง ในภายในพระราชวังของพระเจ้า-
โกศล จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ชินโน รณฺณสุ-
มณฺณิกุลเถ จ ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันได้ให้พิสดารไว้แล้วในหนหลังนั้นแล. ส่วนใน
ชาดกนี้ พระโพธิสัตว์ได้เป็นพระเจ้าพาราณสี. อำมาตย์ชื่อนำพระเจ้า-
โกศลมายึดเอากาสีกรัฐ จองจำพระเจ้าพาราณสีใส่ไว้ในเรือนจำ.
พระเจ้าพาราณสีทำมานให้เกิดขึ้นแล้วนั่งขัดสมาธิในอากาศ. ความ
เร่าร้อนเกิดขึ้นในร่างกายของราชาผู้เป็นโจร. พระราชาโจรนั้นเข้าไป
ไปหาพระเจ้าพาราณสี แล้วกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

พระองค์ทรงละทิ้งแวนแคว้น ม้า

กุนฑล แก้วมณี อนึ่ง ยังทรงละทิ้งราชบุตร

และเหล่าสนม เมื่อโศกสมบัติทั้งสิ้น ของ

พระองค์ไม่มีเหลือเลย เพราะเหตุไร พระองค์

จึงไม่ทรงเดือดร้อนในคราวเศร้าโศกเล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชินโน ภูฏสฺสสมณินฺทฺธเต จ
ความว่า ข้าแต่มหาราช พระองค์ทรงละทิ้งแว่นแคว้น ม้า และกษัตริย์
แก้วมณีทั้งหลาย. บทว่า รณมณินฺทฺธเต จ ดังนี้ก็มี. บทว่า
อเสสเกสุ แปลว่า ไม่เหลือเลย.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถา ๒ คาถานี้ว่า:-

โลกสมบัตถิย้อมละทิ้งสัตว์ไปเสียก่อน
ก็มี บางทีสัตว์ก็ละทิ้งโลกสมบัติเหล่านั้น
ไปก่อนก็มี ดูก่อนพระองค์ผู้ใคร่ใน काम
โลกสมบัติที่บริโลกกันอยู่เป็นของไม่แน่นอน
เพราะฉะนั้น หม่อมฉันจึงไม่เดือดร้อนใน
คราวที่ควรเศร้าโศก.

พระจันทร์อุทัยขึ้นเต็มดวง และจะหาย
ไป อนึ่ง พระอาทิตย์กำจัดความมืด ทำโลก
ให้เราร้อน แล้วอัสดงคตไป ฉะนั้นใด โลก-
สมบัติทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นและพินาศไป ฉะนั้น
ดูก่อนพระองค์ผู้เป็นศัตรู โลกธรรมทั้ง
หลายหม่อมฉันชนะแล้วเพราะฉะนั้น หม่อม
ฉันจึงไม่เศร้าโศกในคราวที่ควรเศร้าโศก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุพฺพเพว มจฺจํ** ความว่า โภคะทั้งหลายย่อมละสัตว์ไปในเบื้องต้น คือก่อนที่เดียวบ้าง สัตว์ย่อมละโภคะเหล่านั้นไปก่อนกว่าบ้าง. พระโพธิสัตว์เรียกพระราชาที่เป็นโจรปล้นราชสมบัติว่า **กามกามิ**. อธิบายว่า คุณก่อนพระองค์ผู้ใคร่กามทั้งหลาย ชื่อว่ากามกามิ ธรรมดาคนผู้มีโภคสมบัติเป็นผู้ไม่แน่นอนในโลก คือ เมื่อโภคสมบัติทั้งหลายฉิบหายไปแล้ว ถึงจะมีชีวิตอยู่ก็เป็นผู้ไม่มีโภคสมบัติ หรือตนละทิ้งโภคสมบัติฉิบหายไปเอง เพราะฉะนั้นหม่อมฉันจึงไม่เศร้าโศก แม้ในคราวเศร้าโศกของมหาชน. พระโพธิสัตว์เรียกราชาโจรด้วยคำว่า คุณก่อนพระองค์ผู้เป็นศัตรู โลกธรรมทั้งหลายหม่อมฉันชนะแล้ว ดังนี้. อธิบายว่า คุณก่อนพระองค์ผู้เป็นศัตรู โลกธรรมทั้งหลายมีอาทิว่า มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ ดังนี้ หม่อมฉันชนะแล้ว เหมือนอย่างว่าพระจันทร์อุทัยขึ้นเต็มดวง และกลับสิ้นไป จันใด และเหมือนพระอาทิตย์จัดความมืดทำภูมิภาคของโลกอันใหญ่โตให้ร้อน แล้วกลับถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ คือ อสดงคตไปไม่ปรากฏในตอนเย็น จันใด โภคสมบัติทั้งหลายก็จันนั้นเหมือนกัน ย่อมเกิดขึ้นและย่อมฉิบหายไป จะประโยชน์อะไร ด้วยการเศร้าโศกในเรื่องนั้น เพราะฉะนั้นหม่อมฉันจึงไม่เศร้าโศก.

พระมหาสัตว์แสดงธรรมแก่พระราชาผู้เป็นโจรอย่างนี้แล้ว บัดนี้เมื่อจะติเตียนพระราชาโจรนั้นนั่นแหละ จึงกล่าวว่า :-

คฤหัสถ์ผู้บริโภคมาม เกียจคร้านไม่ดี
บรรพชิตไม่สำรวม ไม่ดี พระราชาไม่ทรง
ใคร่ครวญแล้วกระทำ ไม่ดี การเป็นบัณฑิต
จีโกรชก็ไม่ได้.

ท่านผู้เป็นใหญ่ในทิศ กษัตริย์พึงใคร่
ครวญก่อนแล้วจึงกระทำ ยังมีได้ใคร่ครวญ
แล้วไม่ควรทำ ยศและเกียรติย่อมเจริญแก่
พระราชาผู้ทรงใคร่ครวญแล้วทำ.

ก็คาถาทั้งสองนี้ ได้พรรณาให้พิสดารในหนหลังแล้วแล.
พระราชาโจรขอยมาพระโพธิสัตว์แล้ว มอบราชสมบัติให้ทรง
รับไว้แล้ว เสด็จไปยังชนบทของพระองค์เอง.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรง
ประชุมชาดกว่า พระเจ้าโกศลในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์ ในบัดนี้
ส่วนพระเจ้าพาราณสี ในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาณิกมุตตชาดกที่ ๑

๒. สุชาติชาดก

ว่าด้วยคำคมของคนฉลาด

[๗๐๗] เหตุไรหนอ เจ้าจึงเป็นเหมือนรีบด่วน
เกี่ยวเอาหญ้าอันเขียวสดมาแล้ว บ่นเพ้อถึง
วัวแก่ผู้ปราศจากชีวิตแล้วว่า จงเกี่ยวกินเสีย
วัวที่ตายแล้วจะพึงลุกขึ้นได้เพราะหญ้าและ
น้ำเป็นไม่มีแน่ เจ้าบ่นเพ้อไปเปล่า ๆ เหมือน
คนผู้ไร้ความคิด ฉะนั้น.

[๗๐๘] ศีรษะ เท้าหน้า เท้าหลัง หางและหู
ของวัว ก็ตั้งอยู่ตามท่อนั้น ผมเข้าใจว่า
วัวตัวนี้จะพึงลุกขึ้นได้ ศีรษะหรือมือเท้าของ
คุณปู่มิได้ปรากฏเลย คุณพ่อนั่นเองมาร้อง-
ให้อยู่ที่สถูปดิน เป็นคนไร้ความคิดมิใช่หรือ.

[๗๐๙] เจ้ารดพ่ผู้เดือดร้อนยิ่งนักให้หายร้อน
ยังความกระวนกระวายของพ่อให้ดับได้สิ้น
เหมือนบุคคลเอาน้ำรดไฟติดเปรียงให้ดับไป
ฉะนั้น เจ้ามาถอนลูกศรคือความโศกที่เสียบ
แน่นอยู่ในหทัยของพ่อออกได้แล้วหนอ เมื่อ

พ่ออุกความโศกครอบงำ เข้าได้บรรเทาความ
โศกถึงบิดาเสียได้.

[๗๑๐] พ่อเป็นผู้ถอนลูกศรคือความโศกออก

ได้แล้ว ปราศจากความเศร้าโศก หหมดความ
มัวหมอง ลูกรัก พ่อจะไม่เศร้าโศก จะไม่
ร้องไห้ เพราะได้ฟังถ้อยคำของเจ้า.

[๗๑๑] คนผู้มีปัญญา มีใจอนุเคราะห์ ย่อม

ทำบุคคลให้หลุดพ้นจากความเศร้าโศกได้
เหมือนกับพ่อสุชาติบุตรของเรา ทำเราผู้บิดา
ให้ล่วงพ้นจากความเศร้าโศก ฉะนั้น.

จบ สุชาติชาดกที่ ๒

อรรถกถาสุชาติชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
กุณุมพิจูที่บิดาตาย จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า กิณฺหุ
สนฺตรมาโนว ดังนี้.

ได้ยินว่า กุณุมพิจูนั้น เมื่อบิดาตายแล้ว เทียวปริเทวนาการ
รำไร ไม่อาจบรรเทาความโศกได้. ลำดับนั้น พระศาสดาทรงเห็น
อุปนิสัยโศคาปัตติผลของกุณุมพิจูนั้น ทรงพาปัจฉาสมณะเสด็จเทียว

บิณฑบาตในนครสาวตถิ เสด็จไปถึงเรือนของกุกุมพินัน ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้แล้ว จึงตรัสกะกุกุมพินันผู้มัสการแล้วนั่งอยู่ว่า อุบาสก ท่านเศร้าโศกหรือ เมื่อกุกุมพินันกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จึงตรัสว่า อาวุโส โบราณบัณฑิตทั้งหลาย ฟังถ้อยคำของบัณฑิตทั้งหลายแล้ว เมื่อบิดาตาย ไม่เศร้าโศกเลย อันกุกุมพินันทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในเรือนของกุกุมพินัน ญาติทั้งหลายตั้งชื่อของพระโพธิสัตว์นั้นว่า สุชาติกุมาร. เมื่อสุชาติกุมารนั้นเจริญวัยแล้ว ปู่ได้กระทำกาลกิริยาตายไป ลำดับนั้น บิดาของสุชาติกุมารนั้นก็เพียบพูนด้วยความโศก จำเดิมแต่บิดากระทำกาลกิริยา จึงไปยังป่าช้า นำกระดูกมาจากป่าช้า สร้างสถูปดินไว้ในสวนของตน แล้วฝังกระดูกเหล่านั้นไว้ในสวนนั้น ในเวลาที่ผ่านมา ๆ ได้บูชาสถูปด้วยดอกไม้ทั้งหลาย เดินเวียนเจดีย์รำไรอยู่ ไม่อาบน้ำ ไม่ลูบไล้ ไม่บริโภค ไม่จัดแจงการงานทั้งปวง. พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้นจึงคิดว่า บิดาของเรา จำเดิมแต่เวลาที่ปู่ตายไปแล้ว ถูกความโศกครอบงำอยู่ไม่รู้วาย ก็เว้นเราเสีย ผู้อื่นไม่สามารถจะทำบิดาเรานั้นให้รู้สึกตัวได้ เราจักกระทำบิดานั้นให้หมดความโศก ด้วยอุบายอย่างหนึ่ง ได้เห็นโคตายตัวหนึ่งที่ภายนอกบ้าน จึงนำหญ้าและน้ำดื่มมาวางไว้ข้างหน้า

โคตยตัวนั้นแล้วพูดว่า จงกิน จงกิน จงดื่ม จงดื่ม. พวกคนที่ผ่าน
มาๆ เห็นดังนั้น พวกนั้นกล่าวว่า สุชาตะผู้สหาย ท่านเป็นบ้าไปแล้ว
หรือ ท่านจึงให้หญ้าและน้ำแก่โคตย. สุชาตกุมารนั้นไม่ได้กล่าว
ตอบอะไร ๆ. ลำดับนั้น ชนทั้งหลายจึงพากันไปยังสำนักแห่งบิดาของ
สุชาตกุมารนั้นแล้วกล่าวว่า บุตรของท่านเป็นบ้าไปแล้ว ให้หญ้าและ
น้ำแก่โคตย. เพราะได้ฟังคำของชนทั้งหลายนั้น ความโศกเพราะ
บิดาของกณัมพิกี้หายไป ความโศกเพราะบุตรกลับดำรงอยู่. กณัมพ
ินั้นจึงรีบมาแล้วกล่าวว่า พ่อสุชาตะ เจ้าเป็นบัณฑิตมิใช่หรือ เพราะ
เหตุไร จึงให้หญ้าและน้ำแก่โคตย แล้วได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

เหตุไรหนอ เจ้าจึงเป็นเหมือนริบด่วน

เกี่ยวเอาหญ้าอันเขียวสดมาแล้ว บ่นเพื่อถึง

วัวแก่ผู้ปราศจากชีวิตว่า จงเลี้ยงกิน ๆ วัวที่

ตายแล้วจะพึงลุกขึ้นได้เพราะหญ้าและน้ำ

เป็นไม่มีแน่ เจ้าบ่นเพื่อไปเปล่า ๆ เหมือน

คนผู้ไร้ความคิด ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺตรมานโน ความว่า เป็น
เสมือนริบด่วน. บทว่า ลายิตฺวา แปลว่า เกี่ยวแล้ว. บทว่า วิลปี
แปลว่า บ่นเพื่อแล้ว. บทว่า คตสนฺตํ ชรคฺควํ ได้แก่ โคแก่
ที่ปราศจากชีวิต. บทว่า ตํ ในบทว่า ยถาคํ เป็นเพียงนิบาต.

อธิบายว่า คนผู้ไม่มีความคิด คือมีปัญหาบ่อย พึงบ่นเพื่อไป จันใด
เจ้าก็บ่นเพื่อไปเปล่า ๆ คือไม่เป็นจริงได้ จันนั้น.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

ศิระสะ เท้าหน้า เท้าหลัง หางและหู
ของวัว ยังตั้งอยู่อย่างนั้นตามเดิม ผมเข้าใจ
ว่า วัวตัวนี้จะพึงลุกขึ้นได้ ศิระสะหรือมือ
และเท้าของคุณปู่มิได้ปรากฏเลย คุณพ่อ
นั้นเองมาร้องให้อยู่ที่ตลุปดิน เป็นคนไร้ความ
คิดมิใช่หรือ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตเถว ความว่า ยังตั้งอยู่เหมือน
ดังตั้งอยู่ในครั้งก่อน. บทว่า มนุญเณ ความว่า ผมเข้าใจว่า โค
ตัวนี้จะลุกขึ้น เพราะอวัยวะมีศิระสะเป็นต้น เหล่านั้นยังตั้งอยู่เหมือน
เดิมอย่างนั้น. บทว่า เนวยุยกสฺส สีสํ ความว่า ส่วนศิระสะหรือ
หรือและเท้าของคุณปู่มิได้ปรากฏ. บาลีว่า ปิฎฺฐิปาทา น ทิสฺสเร
คังคิมี. บทว่า นนุ ตฺวณฺเณว ทุมฺมติ ความว่า เบื้องต้น ผม
เห็นศิระสะเป็นต้นอยู่จึงกระทำอย่างนั้น ส่วนคุณพ่อไม่เห็นอะไรเลย
เพราะเทียบกับผมแล้ว คุณพ่อนั้นแหละเป็นผู้ไร้ความคิดตั้งร้อยเท่า
พันเท่า มิใช่หรือ. เพราะเหตุนี้ สัจจารทั้งหลายชื่อว่าการแตกไป
เป็นธรรมดา ย่อมแตกไป จะมัวรำไรอะไรในข้อนั้น.

บิดาของพระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงคิดว่า บุตรของเราเป็น
บัณฑิต รู้กิจในโลกนี้และโลกหน้า ได้กระทำความดีเพื่อต้องการให้
เรารู้ได้เอง จึงกล่าวว่า พ่อสุชาตผู้บัณฑิต พ่อรู้แล้วว่าสังขารทั้งปวง
ไม่เที่ยง ตั้งแต่นี้ไปพ่อจักไม่เศร้าโศก ชื่อว่าบุตรผู้นำความโศกของ
บิดาออกไปได้ พึงเป็นเช่นตัวเจ้า เมื่อจะทำการชมเชยบุตร จึงกล่าว
ว่า :-

เจ้ารดพ่อผู้เดือดร้อนยิ่งนักให้หายร้อน
ทำความกระวนกระวายของพ่อให้ดับได้หมด
สิ้น เหมือนบุคคลเอาน้ำรดไฟที่ติดเปรียงให้
ดับไปฉะนั้น เจ้ามาถอนลูกศรคือความโศกที่
เสียบแน่นอยู่ในหทัยของพ่อออกได้แล้วหนอ
เมื่อพ่อถูกความโศกครอบงำ เข้าได้บรรเทา
ความโศกถึงบิดาเสียได้.

พ่อเป็นผู้ถอนลูกศรคือความโศกออก
ได้แล้ว ปราศจากความเศร้าโศก หมดความ
มัวหมอง ลูกรัก พ่อจะไม่เศร้าโศก จะไม่
ร้องไห้ เพราะได้ฟังคำของเจ้า.

คนผู้มีปัญญา มีใจอนุเคราะห์ ย่อม
ทำบุคคลให้หลุดพ้นจากความเศร้าโศกได้

เหมือนกับพ่อสุชาตบุตรของเรา ทำเราผู้บิดา

ให้หลุดพ้นความโศก ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิพฺพปาเป แปลว่า ให้ดับแล้ว.

บทว่า ทริ ได้แก่ ความกระวนกระวาย เพราะความโศก. บทว่า
สุชาโต ปิตริ ยถา ความว่า พ่อสุชาตบุตรของเรา ทำเราผู้เป็น
บิดาให้พ้นจากความโศก เพราะความที่ตนเป็นผู้มีปัญญา จันใด
แม้คนอื่นผู้มีปัญญา ก็ย่อมทำคนอื่นให้หลุดพ้นจากความเศร้าโศก
จันนั้น.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึง
ทรงประกาศสังขะทั้งหลาย แล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสังขะ
กุกุมพิกัณฐังอยู่ในโศคาปิตติผล. ส่วนสุชาตกุมารในครั้งนั้น ได้เป็น
เราตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาสุชาตชาดกที่ ๒

๓. เวณสาขชาดก

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

[๗๑๒] ดูก่อนพรหมทัตถุมาร ความเกษม
สำราญ ภิกษาหารหาได้ง่ายและความเป็นผู้
สำราญกายนี้ ไม่เพียงมีตลอดกาลเป็นนิตย์
เมื่อประโยชน์ของตนสิ้นไป ท่านอย่าเป็นผู้
ลุ่มจมเสียเลยเหมือนคนเรือแตก ไม่ได้ที่
พึ่งอาศัย ต้องจมอยู่ในท่ามกลางทะเล
ฉะนั้น.

[๗๑๓] บุคคลทำกรรมใด ย่อมมองเห็นกรรม
นั้นในตน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้ผลดี ผู้ทำ
กรรมชั่วย่อมได้ผลชั่ว บุคคลหว่านพืชเช่น
ใด ผลย่อมงอกขึ้นเช่นนั้น.

[๗๑๔] ปาจารย์ได้กล่าวคำใดไว้ว่า ท่านอย่า
ได้ทำบาปกรรมที่ทำแล้วจะทำให้เดือดร้อน
ในภายหลังเลย คำนั้นเป็นคำสอนของ
อาจารย์เรา.

[๗๑๕] ปิงคิยปุโรหิตนั้น ย่อมบ่นเพื่อแสดง
ต้นไทรนี้ว่ามีกิ่งแผ่ไพศาล สามารถให้ความ

ชนะได้ เราได้ให้หมากษัตริย์ผู้ประดับด้วย
ราชาลังการ ภูบได้ด้วยแก่นจันทน์แดงทั้งพัน
พระองค์เสีย ที่ต้นไม้ใด ต้นไม้นั้น บัดนี้
ไม่อาจทำการป้องกันอะไรแก่เราได้ ความ
ทุกข์อันนั้นแหละกลับมาสนองเราแล้ว.

[๗๖๖] พระนางอุพพริศรมเหสีของเรา มี
พระฉวีวรรณงามดังทองคำ ภูบได้ตัวด้วย
แก่นจันทน์แดง ย่อมงามเจริญตา เหมือน
กับกิ่งไม้สิงค่อนขึ้นตรงไป ไหวสะเทือนอยู่
ฉะนั้น เราได้เห็นพระนางอุพพริแล้ว คง
จักต้องตายเป็นแน่ การที่เราไม่ได้เห็นพระ-
นางอุพพรินั้น จักเป็นทุกข์ยิ่งกว่ามรณทุกข์
นี้อีก.

จบ เวณสาขชาดกที่ ๓

อรรถกถาเวณสาขชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัยตำบลสูงสูรศิริในแขวงภคชนบท
ประทับอยู่ในเขตสพาวัน ทรงปรารภโพธิราชกุมาร จิงตรัสพระ-
ธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า นิยทิ นิจุจํ ภวิตพฺพํ ดังนี้

ครั้งนั้นพระโอรสของพระเจ้าอุเทนนามว่า โปธิราชกุมาร
ประทับอยู่ ณ สูงสูมารคีรี รับสั่งให้เรียกช่างไม้ผู้ชำนาญศิลปะ
คนหนึ่งมาให้สร้างปราสาทชื่อโกกนุท โดยสร้างไม้ให้เหมือนกับ
พระราชอาสน์อื่น ๆ ก็แหละครั้งนั้นให้สร้างเสร็จแล้ว มีพระทัยตระหนี่ว่า
ช่างไม้คนนี้จะพึงสร้างปราสาทเห็นปานนี้ แก่พระราชอาสน์อื่น
จึงให้ควักนัยน์ตาทั้งสองข้างของช่างไม้นั้นเสีย. เพราะเหตุนั้น แม้
ความที่พระโปธิราชกุมารให้ควักนัยน์ตาของช่างไม้นั้น ก็เกิดปรากฏ
ในหมู่ภิกษุสงฆ์. เพราะฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย จึงนั่งสนทนากันใน
โรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย ได้ยินว่า โปธิราชกุมารรับสั่งให้
ควักนัยน์ตาทั้งสองข้างของนายช่างไม้เห็นปานนั้น โอ ! ช่างกั๊กพะ
หยาบช้า สาทัสนัก. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุ
ทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้น
กราบทูลว่า เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน โปธิราชกุมารนี้ก็เป็นผู้กั๊กพะ
หยาบช้า สาทัสน เหมือนกันและในบัดนี้เท่านั้นยังไม่สิ้นเชิง แม้ใน
กาลก่อน โปธิราชกุมารนี้ก็ให้ควักพระเนตรของกษัตริย์ ๑,๐๐๐ องค์
ให้ปลงพระชนม์ทำพละกรรมด้วยเนื้อของกษัตริย์ ๑,๐๐๐ องค์นั้น
แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอาจารย์ศึกษาปาโมกข์อยู่ในเมืองคักก-

ศิลา. จัดติยमाणพและพราหมณมาณพในพื้นชมพูทวีป พวกนี้เรียน
ศิลปะในสำนักของพระโพธิสัตว์นั่นเอง พระโอรสแม่ของพระเจ้า
พาราณสี นามว่า พรหมทัต कुमार ก็เรียนพระเวททั้ง ๓ ในสำนัก
ของพระโพธิสัตว์นั้น. แต่ตามปกติ พรหมทัต कुमार นั้นได้เป็นผู้
กักขฬะ หยาบช้ำ ทารุณ. พระโพธิสัตว์รู้ว่าพรหมทัต कुमार นั้นเป็น
ผู้กักขฬะ หยาบช้ำ ทารุณ ด้วยอำนาจวิชาคุณวิริยะ ได้กล่าวสอนว่า
ดูก่อนพ่อ เธอเป็นผู้กักขฬะ หยาบช้ำ ทารุณ ความเป็นใหญ่ที่ได้
ด้วยความหยาบช้ำ ย่อมไม่ดำรงอยู่นาน เมื่อความเป็นใหญ่พินาศไป
คนผู้หยาบช้ำนั้นย่อมไม่ได้ที่พึงเหมือนคนเรือแตกไม่ได้ที่พึ่งพำนักใน
สมุทรฉะนั้น เพราะฉะนั้น เธออย่าได้เป็นผู้เห็นปานนั้น ดังนี้ จึงได้
กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

ดูก่อนพรหมทัต कुमार ความเกษม
ตำราญ ๑ ภิณฑาหารที่หาได้ง่าย ๑ ความ
เป็นผู้ตำราญกายนี้ ๑ ไม่พึงมีตลอดกาล
เป็นนิตย์ เมื่อประโยชน์ของตนสิ้นไป ท่าน
อย่าได้เป็นผู้ลุ่มจมเลย เหมือนคนเรือแตก
ไม่ได้ที่พึ่งอาศัย จมอยู่ในท่ามกลางทะเล
ฉะนั้น.

บุคคลทำกรรมใด ย่อมเห็นกรรมนั้น

ในคน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว

ย่อมได้ผลชั่ว บุคคลหว่านพืชเช่นใด ผล

ย่อมงอกขึ้นเช่นนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สุขตา จ กาเย ความว่า
ดูก่อนพ่อพรหมทัต ความเกษมสำราญก็ตาม ความมีภิกษาที่หาได้ง่าย
ก็ตาม หรือความสบายกายก็ตาม ทั้งหมดนี้ ย่อมไม่มีเป็นนิตย์
คือตลอดกาลทั้งปวงแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ ก็ความเกษมสำราญเป็น
ดังนี้เป็นของไม่เที่ยงมีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา. บทว่า อตุลฺลฺยเย
ความว่า ท่านนั้น ในเมื่อความเป็นใหญ่ปราศจากไปโดยความเป็นของ
ไม่เที่ยงคือ เพราะประโยชน์ของตนล่วงไป อย่าได้เป็นผู้ลุ่มจม
เหมือนคนเรือแตก เมื่อไม่ได้ที่พึ่งอาศัยในท่ามกลางสาคร ย่อมเป็น
ผู้จมนลงฉะนั้น. บทว่า ตานิ อตุคฺคิ ปสฺสตี ความว่า บุคคลผู้
ประสบผลของกรรมเหล่านั้น ชื่อว่าเห็นกรรมในตน.

พรหมทัตกุมารนั้นไหว้อาจารย์แล้วไปถึงนครพาราณสี แสดง
ศิลปะแก่พระบิดา แล้วดำรงอยู่ในตำแหน่งอุปราช เมื่อพระบิดา
สวรรคตแล้ว ก็ได้เสวยราชสมบัติ. ท้าวเธอมีปุโรหิตชื่อว่าปิงคิยะ
เป็นคนกระด้างหยาบช้า เพราะความโลภในยศ เขาจึงคิดว่า ถ้ากระไร
เราจะให้พระราชานี้จับพระราชาทูกองค์ในชมพูทวีปทั้งสิ้น เมื่อ
เป็นอย่างนี้ พระราชานี้จักเป็นพระราชาแต่พระองค์เดียว แม้เรา

ก็จะได้เป็นปุโรหิตแต่ผู้เดียว. ปุโรหิตนั้นทำให้พระราชานั้นเชื่อถ้อยคำของตน. พระราชาจึงยกกองทัพใหญ่ออก ล้อมนครของพระราชองค์หนึ่งแล้วจับพระราชองค์นั้น. พระราชานั้นยิธราสสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้น ด้วยอุบายนี้นั่นแหละ ห้อมล้อมด้วยพระราช ๑,๐๐๐ องค์ ได้ไปด้วยหวังว่า จักยิธราสสมบัติในนครดักกศิลา. พระโพธิสัตว์ปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมพระนครกระทำให้เป็นนครที่คนอื่นกำจัดไม่ได้. ฝ่ายพระเจ้าพาราณสีให้วังม่านที่โคนต้นไม้ใหญ่ริมแม่น้ำคงคา แล้วให้ทำเพดานข้างบน ลาดที่บรรทมแล้วพักอยู่. ท้าวเธอแม้จะพาเอาพระราช ๑,๐๐๐ องค์ ในพื้นชมพูทวีป ออกรบอยู่ ก็ไม่อาจยึดเมืองดักกศิลาได้ จึงตรัสถามปุโรหิตว่า ท่านอาจารย์ พวกเรามาพร้อมกับพระราชเหล่านี้ ไม่สามารถยึดเมืองดักกศิลาได้ควรจะทำอย่างไรดี. ปุโรหิตกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า เราทั้งหลายจงควักนัยน์ตาของพระราช ๑,๐๐๐ พระองค์แล้วปลงพระชนม์เสีย ผ่านท้องถือเอาเนื้ออร่อย ๕ ชนิด กระทำพิธีกรรมแก่เทวดาผู้บังเกิดอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ แล้ววงรอบต้นไม้ด้วยเกลียวพระอังสะ แล้วเจิมด้วยโลหิต ชัยชนะจักมีแก่พวกเราอย่างรวดเร็วพลันทีเดียว ด้วยอุบายอย่างนี้. พระราชาทรงรับว่า ดีละ แล้ววางคนปล้ำผู้มีกำลังมากไว้ภายในม่าน ให้เรียกพระราชามาทีละองค์ แล้วให้ทำให้สลับด้วยการบีบรัดแล้วควักเอานัยน์ตาแล้วมาให้ตาย เอาแต่เนื้อไว้ ลอยซากศพไปในแม่น้ำคงคา ให้ทำพิธีกรรมมีประการดังกล่าวแล้ว ให้

ติดลองบวงสรวงแล้วเสด็จไปรบ. ครั้งนั้น ยักษ์ตนหนึ่งชื่ออัชชิสกตะ มาควักพระเนตรเบื้องขวาของพระเจ้าพาราณสีนั้นแล้วก็ไป. เวทนา ใหญ่หลวงเกิดขึ้นแล้ว ท้าวเธอได้รับเวทนา จึงเสด็จไปบรรทม หงายบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ ณ โคนต้นไม้ไทร. ขณะนั้น แร้งตัวหนึ่ง คาบเอากระดูกชิ้นหนึ่งซึ่งมีปลายคมกริบ มาจับอยู่บนยอดไม้ กินเนื้อ หมดแล้วทิ้งกระดูกลงมา ปลายกระดูกลอยมาตกลงที่พระเนตรซ้าย ของพระราชฯ ทำพระเนตรทั้งสองแตกไปเหมือนหลาวเหล็กแทง ฉะนั้น. ขณะนั้น ท้าวเธอจึงกำหนดได้ถึงถ้อยคำของพระโพธิสัตว์. พระองค์จึงทรงบำเพ็ญว่า อาจารย์ของเรากล่าวไว้ว่า สัตว์เหล่านี้ ย่อมเสวยวิบากอันสมควรแก่กรรม เหมือนบุคคลเสวยผลอันสมควร แก่พืช ดังนี้ เห็นจะเป็นเหตุนี้จึงกล่าวไว้ แล้วได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

อาจารย์ได้กล่าวคำควรไว้ว่า ท่านอย่า
ได้ทำบาปกรรมที่ทำแล้วจะทำให้เดือดร้อน
ในภายหลัง คำนั้นเป็นคำสอนของอาจารย์
เรา.

ปิงคิยฺบุโรหิตนั้น มาบำเพ็ญเพื่อแสดงต้น
ไทรนี้ว่า มีกิ่งแผ่ไพศาล มีเดชานุภาพ
สามารถให้ความชนะได้ เราได้ให้มากษัตริย์

ผู้ประกอบด้วยราชอสังการ ฐปไลด้วยแก่น

จันทน์แดง ถึงพันพระองค์ ที่ต้นไม้ไผ่

บัดนี้ ต้นไม้นั้นไม่อาจทำการป้องกันอะไร

แก่เราได้ ความทุกข์อันนั้นแหละกลับมา

สนองเราแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิหิ ตทาจริยโจ ความว่า
คำนี้นั้น เป็นคำของอาจารย์. พระเจ้าพาราณสีตรัสเรียกอาจารย์นั้น
โดยโคตรว่า ปาจารย์. บทว่า ปจฺญา กตฺ ความว่า อาจารย์ได้
ให้ โอวาทว่า บาปใดที่เธอกระทำไว้ บาปนั้นจะทำให้เจ้าให้เดือดร้อน
ลำบาก ในภายหลัง เธออย่าทำบาปนั้นเลย ดังนี้ แต่เราไม่ได้กระทำ
ตามคำของอาจารย์นั้น. ปิงคิยปุโรหิตบ่นเพื่อแสดงต้นไทรว่า อยเมว
แปลว่า ต้นนี้แหละ. บทว่า เวณสาโฆ ได้แก่ มีกิ่งแผ่กว้างไป.
บทว่า ยมฺหิ จ มาตุยิ ความว่า ให้ปลงพระชนม์กษัตริย์ ๑,๐๐๐
องค์ ที่ต้นไม้ไผ่. บทว่า อลงฺกเต จนฺทนสารลิตฺเต นี้ ท่าน
แสดงว่า เราให้ฆ่ากษัตริย์เหล่านั้น ผู้ประดับด้วยราชอสังการ ฐปไล
ด้วยแก่นจันทน์แดง ที่ต้นไม้ไผ่ ต้นไม้นั้น คือต้นนี้ บัดนี้ ไม่
สามารถกระทำการต้านทานอะไรแก่เรา. บทว่า ตเมว ทุกฺขํ ความว่า
พระเจ้าพาราณสีทรงรำไรว่า ทุกข์อันเกิดจากควักกันย่นดาของคนอื่น
อันใด ที่เรากระทำแล้วทุกข์นี้กลับมาถึงเราเหมือนอย่างนั้นแหละ

บัดนี้ คำของอาจารย์เราถึงที่สุดแล้ว.

ท้าวเธอเมื่อทรงคร่ำครวญอยู่อย่างนี้แล ทรงหวนระลึกถึง
พระอัक्रमเหสี จึงกล่าวคาถาว่า :-

พระนางอุพพริอัक्रमเหสีของเรา มี
พระฉวีวรรณดังทองคำ ดูบไล้ทาตัวด้วย
แก่นจันทร์แดง งดงามเจริญตา ยามเมื่อ
เยื้องกราย เหมือนกิ่งไม้สิงคุ ยามเมื่อต้อง
ลมอ่อน ๆ ไหวสะเทือนอยู่ฉะนั้น เรามิได้
เห็นพระนางอุพพริแล้ว เพราะตาบอด จัก
ตายแน่ การที่เราไม่ได้เห็นพระนางอุพพรินั้น
จักเป็นทุกข์ยิ่งกว่ามรณทุกข์นี้เสียอีก

คำที่เป็นคานานี้มีความว่า พระนางอุพพริอัक्रमเหสีเรา
มีพระฉวีวรรณงามดังทองคำ ยามเมื่อกระทำอิติวิลาสกิริยาเยื้อง
กรายของหญิงขอมงคงาม เหมือนกิ่งไม้สิงคุที่ขึ้นไปตรง ๆ ยามถูกลม
อ่อนรำแพนพัดไหวโอนงามอยู่ฉะนั้น. บัดนี้ เราไม่ได้เห็นพระนาง-
อุพพรินั้น เพราะนัยน์ตาทั้งสองข้างแตกไปแล้ว จักต้องตาย การที่
เรามองไม่เห็นพระนางอุพพรินั้น จักเป็นทุกข์ยิ่งกว่ามรณทุกข์นี้.

พระเจ้าพาราณสีนั้นทรงบ่นเพ้ออยู่อย่างนี้ ตายแล้วยังเกิดใน
นรก. ปุโรหิตผู้อยากได้ความเป็นใหญ่ไม่อาจทำการด้านทานพระเจ้า

พาราณสีนั้น ไม่อาจทำความเป็นใหญ่แก่ตน. เมื่อพระเจ้าพาราณสี
นั้นพอสวรรคตเท่านั้น พลนิกายต่างพากันแตกसानซ่านกันไป.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประ-
มุขชาดกว่า. พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นโพธิราชกุมาร ปิงคีย
ปุโรหิต ได้เป็นพระเทวทัต อาจารย์ทศปาโมกข์ในครั้งนั้น ได้เป็น
เรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาเวณสาชชาดกที่ ๓

๔. อรุณชาดก

เปรียบเทียบความตายเหมือนงูลอกคราบ

[๗๑๗] บุตรของข้าพเจ้าจะทิ้งร่างกายของตนไป
ดูจงดูทิ้งคราบเก่าไปฉะนั้น เมื่อร่างกายแห่ง
บุตรของข้าพเจ้าใช้อะไรไม่ได้ กระทำกาละ
ไปแล้วอย่างนี้ บุตรข้าพเจ้าถูกเผาอยู่ ย่อม
ไม่รู้สึกรถึงความร่ำไห้ของพวกญาติ เพราะ
ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่เศร้าโศกถึงเขา คติของ
ตนมีอย่างใด เขาก็ย่อมไปสู่คติของตนอย่าง
นั้น.

[๗๑๘] บุตรของดิฉันนี้ ดิฉันมิได้เชื่อเชิญให้
เขามาจากปรโลก เขาก็มาเอง แม้เมื่อจะไป
จากมนุษยโลกนี้ ดิฉันก็มีได้อนุญาตให้เขา
ไป เขามาอย่างใด เขาก็ไปอย่างนั้น การ
ปริเทวนาถึงในการที่บุตรของดิฉันไปจาก
มนุษยโลกนั้น จะเกิดประโยชน์อะไร บุตร
ของดิฉันถูกเผาอยู่ก็รู้สึกถึงความร่ำไห้ของ
พวกญาติ เพราะฉะนั้น ดิฉันจึงไม่เศร้าโศก

ถึงเขา คติของตนมีอย่างใด เขาก็ไปสู่คติ
ของตนอย่างนั้น.

[๗๑๕] เมื่อพี่ชายตายแล้ว หากว่าดิฉันจะฟัง
ร้องไห้ ดิฉันก็จะฝ่ายผอม เมื่อดิฉันร้องไห้
อยู่ จะมีผลอะไร ความไม่ยินดีจะฟังมีแก่
ญาติมิตรและสหายของดิฉันยิ่งขึ้น พี่ชาย
ของดิฉันถูกเผาอยู่ก็รู้สึกถึงความร่ำไห้
ของพวกญาติ เพราะฉะนั้น ดิฉันจึงไม่เศร้า
โศกถึงพี่ชายนั้น คติของตนมีอย่างใด เขา
ไปสู่คติของตนอย่างนั้น.

[๗๒๐] เด็กร้องไห้ขอพระจันทร์อันโคจรอยู่ใน
อากาศนั้นใด การที่บุคคลมาเศร้าโศกถึงผู้ที่
ละไปสู่ปรโลกแล้วนี้ ก็มีอุปไมยฉันนั้น สามิ
ของดิฉันถูกเผาอยู่ ย่อมไม่รู้สึกถึงความร่ำไห้
ของพวกญาติ เพราะฉะนั้น ดิฉันจึงไม่เศร้า
โศกถึงสามีนั่น คติของตนมีอย่างใด เขาก็ไป
สู่คติของตนอย่างนั้น.

[๗๒๑] หม้อน้ำที่แตกแล้ว เชื้อมิให้สนิทอีก

ไม่ได้ฉันใด การที่บุคคลมาเศร้าโศกถึงผู้ที่ละ
ไปสู่ปรโลกแล้วนี้ ก็มีอุปไมยฉันนั้น นาย
ของดิฉันถูกเฆาะอยู่ ย่อมไม่รู้ลึกถึงความร้ายให้
ของพวกญาติ เพราะฉะนั้น ดิฉันจึงไม่เศร้า
โศกถึงนายนั้น คติของตนมีอย่างใด นาย
ของดิฉันก็ไปสู่คติของตนอย่างนั้น.

จบ อรรถชาดกที่ ๔

อรรถกถาอรรถชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
กุกุมพิกคนหนึ่งผู้มีภรรยาตายแล้ว จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำ
เริ่มต้นว่า อรุโณ ทจฺ จินฺนํ ดังนี้

เรื่องปัจจุบัน เป็นเหมือนเรื่องกุกุมพิกผู้มีภรรยาตาย และมี
บิดาตายแล้วนั้นแหละ. แม้ในชาดกนี้ พระศาสดาเสด็จไปยัง
นิเวศน์ของกุกุมพิกนั้น อย่างนั้นเหมือนกัน แล้วตรัสถามกุกุมพิกนั้น
ผู้มาถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ว่า อารุโธ ท่านเศร้าโศกหรือ เมื่อกุกุมพิก
นั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เศร้าโศก
ตั้งแต่บุตรของข้าพระองค์ตายไปแล้ว จึงตรัสว่า อารุโธ ชื่อว่าสิ่งที่มีการ
แตกทำลายเป็นธรรมดา ย่อมจะแตกทำลายไป ชื่อว่าสิ่งที่มีการพินาศ
ไปเป็นธรรมดา ย่อมจะพินาศไป ก็แหละสิ่งที่มีการแตกและการพินาศ

ไปนั้น จะมีแก่คนผู้เดียวเท่านั้นก็หามิได้ จะมีในหมู่บ้านเดียวเท่านั้นก็หามิได้ ชื่อว่าสภาวะธรรม คือ ความไม่ตายย่อมไม่มีในภพทั้งสาม ในจักรวาลอันหาประมาณมิได้ แม้สังขารอย่างหนึ่งซึ่งสามารถดำรงอยู่โดยภวะนั้นเท่านั้น ชื่อว่าเที่ยงยั่งยืนย่อมไม่มี สัตว์ทั้งปวงมีความตายเป็นธรรมดา สังขารทั้งหลายมีการแตกสลายไปเป็นธรรมดา แม้โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย เมื่อบุตรตายแล้ว คิดว่า สิ่งที่มีการพินาศไปเป็นธรรมดา พินาศไปแล้ว จึงไม่เศร้าโศกเลย อันภุมมพินันท์ทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพราหมณ์ ณ หมู่บ้านใกล้ประตูเมืองพาราณสี สัมพันธทรัพย์สมบัติไว้เลื่องชื่พด้วยกสิกรรม. พระโพธิสัตว์นั้นได้มีทารก ๒ คน คือ บุตร ๑ ธิดา ๑. พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อบุตรเจริญวัยแล้ว ได้นำนางกุมาริกามาจากสกุลที่เสมอกัน. ดังนั้นชนเหล่านั้นได้เป็น ๖ คนด้วยกันกับนางทาสี คือ พระโพธิสัตว์ ภรรยา บุตร ธิดา ลูกสะใภ้ และทาสี. ชนเหล่านั้นได้เป็นผู้สมัครสมานยินดีอยู่กันด้วยความรัก. พระโพธิสัตว์ได้ให้อิवाทแก่คนทั้ง ๕ ที่เหลืออย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงให้ทานโดยนิยามตามท่านเองที่ท่านทำได้เท่านั้น จงรักษาศีล กระทำอุโบสถกรรม เจริญมรณัสสติ จงกำหนดถึงภาวะคือความตายของท่านทั้งหลาย เพราะความตายของสัตว์เหล่านี้เป็นของยั่งยืน ชีวิตไม่ยั่งยืน สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง มีความเสื่อม

สิ้นไปเป็นธรรมดา ทานทั้งหลายจึงเป็นผู้ไม่ประมาททั้งกลางคืน
และกลางวันเถิด. ชนทั้ง ๕ นั้นรับโอวาทว่าสาธุ แล้วเป็นผู้ไม่ประมาท
เจริญมรณสตินอยู่. อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ไปนาพร้อมกับบุตร
ไถนาอยู่ บุตรลากหยากเหยื่อมาเผา ในที่ไม่ไกลบุตรนั้น มีสรพิษ
อยู่ในจอมปลวกแห่งหนึ่ง ควันไฟกระพริบตาของสรพิษนั้น มันโกรธ
เลื้อยออกมาคิดว่า ภัยเกิดแก่เราเพราะอาศัยคนผู้นี้ จึงกัดบุตรชาย
จนทั้ง ๔ เจี้ยว เขาล้มลงตายทันที พระโพธิสัตว์เหลียวมาดูเห็นบุตร
ชายนั้ล้มลงจึงหยุดใจแล้วไปหา รู้ว่าบุตรชายนั้ตายแล้ว จึงยก
บุตรนั้นขึ้นให้นอนอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง คลุมผ้าไว้ ไม่ร้องไห้ ไม่ปริ-
เวทนาการรำไร. ไถนาไปพลาง กำหนดถึงเฉพาะความเป็นอนิจจังว่า
ก็สิ่งที่ที่การแตกเป็นธรรมดา แตกไปแล้ว สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา
ตายไปแล้ว สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สำเร็จด้วยความตาย. พระโพธิ-
สัตว์นั้น เห็นบุรุษผู้คุ้นเคยกันคนหนึ่งเดินทางไปทางใกล้นาจึงถามว่า จะ
ไปเรือนหรือพ่อ เมื่อเขากล่าวว่าใช่ จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่าน
พึงแวะไปยังเรือน แม้ของพวกเรา บอกกะนางพราหมณีเขาว่า
วันนี้ ไม่ต้องนำภัตตาหารไปเพื่อคนสองคนเหมือนดังก่อน พึงนำ
อาหารไปเฉพาะสำหรับคนผู้เดียวเท่านั้น และเมื่อก่อน ทาสผู้เดียว
เท่านั้น นำอาหารมา แต่วันนี้ คนทั้ง ๔ พึงนุ่งห่มผ้าขาว ถือของ
หอมและดอกไม้ม่า. บุรุษนั้นรับคำแล้วไปบอกแก่นางพราหมณีเหมือน
อย่างนั้น. นางพราหมณีถามว่า ดูก่อนพ่อ ข่าวนี้นี้ใครให้ท่านมา?

บุรุษนั้นตอบว่า พราหมณ์ให้มาจ๊ะ แม่เจ้า. นางพราหมณ์นั้นรู้ได้ว่า บุตรของเราตายแล้ว. แม้ความวิปริตส์กว่าความหวานใจก็มีได้มีแก่นาง พราหมณ์นั้น. ก็นางมีจิตอบรมไว้ดีแล้วอย่างนี้ นุ่งห่มผ้าขาวถือของ หอมและดอกไม้ม ให้อ้ออาหารแล้วได้ไปพร้อมกับคนที่เหลือ. แม้คน ผู้เดียวก็มิได้มีความร้องไห้หรือความร่ำไร. พระโพธิสัตว์นั่งในร่มเงาที่ บุตรชายนอนอยู่นั้นแหละบริโภคอาหาร. ในเวลาเสร็จการบริโภค อาหาร คนแม่ทั้งหมดก็ขึ้นพินมา ยกบุตรชายนั้นขึ้นสู่เชิงตะคอน บุษาด้วยของหอมและดอกไม้มแล้วเผา. น้ำตาแม่หยดเดียวก็มิได้มีแก่ ใคร ๆ. ทั้งหมดเป็นผู้เจริญมรณัสสติไว้ดีแล้ว. ด้วยเดชแห่งศีลของตน เหล่านั้น ภพแห่งท้าวสักกะจึงแสดงอาการร้อน. ท้าวสักกะนั้นทรง ใกร์ครวญอยู่ว่า ใครหนอประสงค์จะให้เราเคลื่อนจากที่ ทรงทราบว่ ภพร้อนเพราะเดชแห่งคุณของชนเหล่านั้น เป็นผู้มืพระมนัสเลื่อมใส ทรงดำริว่า เราไปยังสำนักของชนเหล่านี้ ทำให้เขาบันลือสีหนในเวลา เสร็จสิ้นการบันลือสีหนาท จึงกระทำนิเวศน์ของชนเหล่านั้นให้เต็ม ด้วยรัตนะทั้ง ๗ แล้วจึงมา ย่อมจะควร จึงเสด็จไปในที่นั้นโดยเร็ว แล้วประทับยืนอยู่ที่ข้างป่าช้าตรัสว่า ลูก่อนพ่อ พวกท่านทำอะไรกัน. ชนเหล่านั้นกล่าวว่า นาย พวกเราเผามนุษย์คนหนึ่ง. ท้าวสักกะ ตรัสว่า พวกท่านจักไม่เผามนุษย์ แต่เห็นจะฆ่าเนื้อตัวหนึ่งแล้วจึงปิ้ง อยู่. ชนเหล่านั้นกล่าวว่า นาย ข้อนั้นก็หามิได้ พวกเราเผาเฉพาะ มนุษย์เท่านั้น. ท้าวสักกะตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เขาคงจะเป็นมนุษย์

ที่มีเวรกับพวกท่าน ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์จึงกล่าวกะท้าวสักกะนั้น
ว่า นาย เขาเป็นบุตรผู้เกิดแต่อกของพวกเรา ไม่ใช่คนมีเวรกัน.
ท้าวสักกะตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เขาคงจะเป็นบุตรผู้ที่ไม่เป็นที่รักของ
ท่าน. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า นาย เขาเป็นบุตรที่รักยิ่งของข้าพเจ้า.
ท้าวสักกะตรัสว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ร้องไห้.
พระโพธิสัตว์นั้น เมื่อจะบอกถึงเหตุที่ไม่ร้องไห้ จึงกล่าวคาถาที่ ๑
ว่า :-

บุตรของข้าพเจ้าละทิ้งร่างกายของตนไป
ดูจูละทิ้งคราบเก่าฉะนั้น เมื่อร่างกายแห่ง
บุตรของข้าพเจ้าใช้อะไรไม่ได้ ทำกาละไป
แล้วอย่างนี้ บุตรของข้าพเจ้าถูกเผาอยู่ ย่อม
ไม่รู้รู้สึกถึงความร้ายของหมู่ญาติ เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้าจึงไม่เศร้าโศกถึงเขา คติของตนมี
อย่างใด เขาก็ย่อมไปสู่คติของตนอย่างนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺตฺนุ แปลว่า ร่างกายของตน.
นิพฺโพเค ความว่า ชื่อว่าเว้นจากการใช้สอย เพราะไม่มีชีวิตินทรีย์
คือความเป็นใหญ่คือชีวิต. บทว่า เปเต ได้แก่ กลับไปยังปรโลก.
บทว่า กาลกเต ได้แก่ กระทำกาละแล้ว อธิบายว่า ตายแล้ว. ท่าน
กล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า นาย บุตรของข้าพเจ้าละทิ้งร่างกายของตนไป

เหมือนงูลอกคราบเก่า ไม่เหลือวเล่ห์งาย ละทิ้งไปละนั้น เมื่อ
ร่างกายแห่งบุตรของเรานั้น เว้นขาดจากชีวิตินทรีย์ใช้การไม่ได้อย่าง
นี้ และเมื่อบุตรของเรานั้นละไปแล้ว ก็หวนกลับไปแล้ว กระทำ
มรณกาลแล้ว ประโยชน์อะไรด้วยความการุณหรือความรำไให้ เพราะ
บุตรของเรานี้ย่อมไม่รู้ แม้ความรำไให้ของพวกญาติ เหมือนเอาหลาว
แทงแล้วผายอยู่ ย่อมไม่รู้สึกลึกสุขและทุกข์ละนั้น เพราะเหตุนั้น เราจึง
ไม่เศร้าโศกถึงเขา เขาไปตามคติแห่งตนของเขาแล้ว.

ท้าวสักกะได้ทรงฟังคำของพระโพธิสัตว์ แล้วจึงตรัสถามนาง
พราหมณีว่า คุณก่อนแม่ เขาเป็นอะไรแก่ท่าน ? นางพราหมณีตอบว่า
นาย เขาเป็นบุตรที่ข้าพเจ้าบริหารด้วยครรรค์ถึง ๑๐ เดือน ให้ดื่มถัญ
แล้วบำรุงเลี้ยงให้เจริญเติบโต. ท้าวสักกะตรัสว่า คุณก่อนแม่ บิดาไม่
ร้องไห้ เพราะเป็นบุรุษก็ยกไว้ส่วนหทัยของมารดาอ่อนโยน เพราะ
เหตุไร ท่านจึงไม่ร้องไห้. นางพราหมณีนั้นเมื่อจะบอกเหตุที่ไม่ร้อง-
ไห้ จึงกล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

บุตรของดิฉันนี้ ดิฉันมิได้เชื้อเชิญให้
เขามาจากปรโลก เขาก็มาเอง แม่เมื่อจะไป
จากมนุษยโลกนี้ ดิฉันก็มีได้อนุญาตให้เขา
ไป เขามาอย่างใด เขาก็ไปอย่างนั้น
การปริเทวนาถึงในการที่บุตรของดิฉันไปจาก

มนุษย์โลกนั้น จะเกิดประโยชน์อะไร บุตร
ของดิฉันถูกเผาอยู่ก็ไม่รู้สึกถึงความร้ายของ
พวกญาติ เพราะฉะนั้น ดิฉันจึงไม่เศร้าโศก
ถึงเขา คติของเขามีอย่างใด เขาก็ไปสู่คติของ
ตนอย่างนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนพฺภิโต ความว่า ลูกก่อนพ่อ
บุตรของดิฉันนี้ ดิฉันมิได้เชื่อเชิญ ก็มิได้ขอร้องให้มาจากปรโลก.
บทว่า อาคา ความว่า มาสู่เรือนของดิฉันแล้ว. บทว่า อิตฺโต ความว่า
แม้เมื่อจะไปจากมนุษย์โลกนี้ ดิฉันมิได้อนุญาตเลย ได้ไปแล้ว. บทว่า
ยถาคโต ความว่า แม้เมื่อจะมาก็มาตามความชอบใจของตนอย่างใด
แม้เมื่อจะไปก็ไปอย่างนั้นนั่นแหละ. บทว่า ตตฺถ ความว่า จะมัวไป
ประเทวนการร้ายให้อะไร ในการที่เขาไปจากมนุษย์โลกนี้นั้น. คำว่า
ทฺยหฺมาโน ดังนี้ไปพึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วแล.

ลำดับนั้น ท้าวสักกะครั้งได้สดับถ้อยคำของนางพราหมณีแล้ว
จึงตรัสถามน้องสาวว่า แน่ะแม่ เขาเป็นอะไรแก่เธอ ? น้องสาวกล่าว
ว่า เขาเป็นพี่ชายของดิฉันจะนาย. ท้าวสักกะตรัสว่า แน่ะแม่ ธรรมดา
น้องสาวทั้งหลายย่อมมีความเสนหารักใคร่พี่ชาย เพราะเหตุไร เธอ
จึงไม่ร้องไห้. ฝ่ายน้องสาวนั้น เมื่อจะบอกเหตุ ไม่รู้จะให้แก่ท้าวสักกะ
นั้น จึงกล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

เมื่อพี่ชายตายแล้ว หากว่าดิฉันจะฟัง
ร้องไห้ ดิฉันก็จะฝ่ายผอม เมื่อดิฉันร้องไห้
อยู่ จะมีผลอะไร ความไม่ยินดีก็จะฟังมีแก่
ญาติ มิตร และสหายของดิฉันยิ่งขึ้น พี่ชาย
ของดิฉันถูกเผาอยู่ก็รู้สึกถึงความร่ำไห้ของ
พวกญาติ เพราะฉะนั้น ดิฉันจึงไม่เศร้าโศก
ถึงพี่ชายนั้น คติของตนมีอย่างใด เขาก็ไป
สู่คติของตนอย่างนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สเจ นี้ ท่านแสดงว่า ถ้าเมื่อพี่
ชายตาย ดิฉันจะฟังร้องไห้ไฉไร ดิฉันจะฟังเป็นผู้มีร่างกายฝ่ายผอม
อนึ่ง ชื่อว่าความเจริญอันมีการร้องไห้นั้นเป็นปัจจัย ก็ไม่มีแก่พี่ชาย
ของดิฉัน. ด้วยบทว่า ตสุตา เม นี้ แสดงว่า เมื่อดิฉันนั้นร้องไห้อยู่
ผลอะไร คืออันสงสอะไร จะฟังมี แต่ความไม่เจริญจะปรากฏ. บทว่า
ญาติมิตฺตาสุหฺขานํ ได้แก่ ญาติ มิตร และสหาย. อีกอย่างหนึ่ง.
บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า ภิกฺขุ โน ความว่า ความไม่ยินดี
อย่างยิ่ง จะฟังมีแก่ญาติ มิตร และสหายเหล่านั้น ขอดิฉัน.

ครั้นท้าวสักกะได้ทรงสดับถ้อยคำของหญิงผู้เป็นน้องสาวแล้ว
จึงตรัสถามภรรยาของบุตรที่ตายนั้นว่า แน่ะแม่ เขาเป็นอะไร
แก่เธอ ? ภรรยาตอบว่า นาย เขาเป็นสามีนั่น. ท้าวสักกะตรัสว่า

ธรรมสตร์ทั้งหลาย เมื่อสามีตายไป ย่อมเป็นหม้าย ไรที่พึ่ง เพราะ
เหตุไร เธอจึงไม่ร้องไห้ ฝ่ายภรรยานั้น เมื่อจะบอกเหตุที่ไม่ร้องไห้
แก่ท้าวสักกะนั้น จึงกล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

เด็กร้องไห้ขอพระจันทร์อันโคจรอยู่ใน
อากาศฉันใด การที่บุคคลมาเศร้าโศกถึงผู้ที่
ละไปสู่ปรโลกแล้วนี้ ก็มีอุปไมยฉันนั้น
สามีของฉันถูกเผาอยู่ ย่อมไม่รู้สึกละถึงความ
ร่ำไห้ของพวกญาติ เพราะฉะนั้น ฉันจึงไม่
เศร้าโศกถึงสามีนั้น คติของตนมีอย่างใด เขา
ก็ไปสู่คติของตนอย่างนั้น.

คำที่เป็นคาถานั้นมีเนื้อความว่า ทารกผู้อ่อนเยาว์ไม่รู้สิ่งที่ควร
และไม่ควร สิ่งที่ได้และไม่ควรได้ ในที่ใดที่หนึ่ง นั่งอยู่บนตัก
ของมารดา เห็นพระจันทร์เต็มดวงในเดือนวันเพ็ญ ลอยเด่นอยู่ใน
อากาศ ย่อมร้องไห้แล้ว ๆ เล่า ๆ ว่า แม่จ๋า จงให้พระจันทร์ฉัน แม่จ๋า
จงให้พระจันทร์ฉัน ดังนี้ ฉันใด ความถึงพร้อมอุปไมยก็ฉันนั้น
เหมือนกัน คือ ความร้องไห้ของตนผู้เศร้าโศกถึงคนที่ละไป คือตาย
ไปแล้วนั้น สำเร็จความอุปไมยเหมือนฉันนั้น ทั้งไม่มีประโยชน์ยิ่ง
กว่าพาลทารกผู้ร้องไห้อยากได้พระจันทร์แม่นี้ เพราะเหตุไร ? เพราะ

พาลทารกเด็กอ่อนนั้นร้องไห้ถึงพระจันทร์ที่มีอยู่ ส่วนสามของดิฉัน
ตายแล้ว บัดนี้ ไม่ปรากฏอยู่ แม้เขาเอาหาวแขงเผาะอยู่ก็ไม่รู้อะไร ะ.

ท้าวสักกะได้ทรงสดับถ้อยคำของภรรยา แล้วจึงตรัสถามทาสี
ว่า ลูกก่อนแม่ เขาเป็นอะไรแก่เจ้า ? ทาสีตอบว่า ข้าแต่นาย เขา
เป็นนายของดิฉัน. ท้าวสักกะตรัสว่า เจ้าจักได้ถูกบุรุษนี้เบียดเบียน
โดยดีแล้วใช้สอยเป็นแน่ เพราะฉะนั้น เจ้าจึงไม่ร้องไห้เพราะคิดว่า
บุรุษนี้พ้นไปเสียดีแล้ว. ทาสีกล่าวว่า นายท่านอย่าพูดอย่างนั้น คำที่
ท่านพูดนี้ไม่สมควรแก่นายดิฉันนี้ ลูกเจ้านายของดิฉัน เพียบพร้อมด้วย
ขันติ เมตตา และความเอ็นดู ได้เป็นผู้เสมือนบุตรที่ดิฉันให้เจริญ
เติบโตในอก. ท้าวสักกะตรัสว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร เจ้าจึง
ไม่ร้องไห้. ฝ่ายทาสีนั้น เมื่อจะบอกเหตุที่ไม่ร้องไห้แก่ท้าวสักกะนั้น
จึงกล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :-

หมอน้ำที่แตกแล้ว เชื่อมให้สนิทอีก
ไม่ได้ ฉันทใด การที่บุคคลเศร้าโศกถึงผู้ที่ละ
ไปสู่ปรโลกแล้วนี้ ก็มีอุปไมยฉันนั้น นาย
ของดิฉันถูกเผาะอยู่ ย่อมไม่รู้ถึงความร่ำไห้
ของพวกญาติ เพราะฉะนั้น ดิฉันจึงไม่เศร้า
โศกถึงนายนั้น คติของตนมีอย่างใด นาย
ของดิฉันก็ไปสู่คติของตนอย่างนั้น

คำที่เป็นค่านั้นมีความว่า หมอนำอันเขายกขึ้น พลัดตก
แตกออก ๗ เลี่ยง ย่อมไม่อาจที่จะเรียงเชื่อมกระเบื้องเหล่านั้นแล้ว ทำ
ให้กลับเป็นของปกติได้อีก ชื่อนันใดความเศร้าโศกของคนที่เศร้าโศก
ถึงคนที่ละไปแล้วนั้น ก็ให้สำเร็จความอุปไมยเหมือนฉันนั้น เพราะ
ไม่อาจทำคนตายให้เป็นขึ้นมาได้อีก อีกอย่างหนึ่ง ผู้มีฤทธิ์ไม่อาจ
เชื่อมหม้อที่แตกแล้วให้เต็มด้วยน้ำ ด้วยอำนาจแห่งฤทธิ์ ฉันใด
ถึงผู้ที่ตายแล้ว ใครๆ ก็ไม่อาจทำให้กลับเป็นปกติตามเดิม แม้ด้วย
กำลังฤทธิ์ได้ฉันนั้น. คำนอกนี้ มีเนื้อความได้กล่าวไว้แล้วในคาถา
ก่อนหน้านั้น.

ท้าวสักกะทรงสดับธรรมกถาของคน ทั้งหมดแล้วทรงเลื่อมใส
ตรัสว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้ไม่ประมาทเจริญมรณัสสติแล้ว จำเดิมแต่
นี้ไป ท่านทั้งหลายไม่ต้องทำการงานด้วยมือของตน เราเป็นท้าวสักกะ-
เทวราช เราจักทำรตนะทั้ง ๗ อันหาประมาณมิได้ไว้ในเรือนของ
พวกท่าน ท่านทั้งหลายจงให้ทาน รักษาศีลอยู่จำอุโบสถ จงเป็นผู้ไม่
ประมาทเถิด ครั้นให้โอวาทแก่ชนเหล่านั้นแล้ว ทรงกระทำเรือนให้
มีทรัพย์นับประมาณไม่ได้ แล้วเสด็จหลีกไป.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะแล้วประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะกุกุมพีดำรงอยู่ใน
โศดาปัตติผล. ทาสีในครั้งนั้น ได้เป็นนางขุชชุตตรา ธิดาได้เป็นนาง
อุบลวรรณา บุตรได้เป็นพระราहुล มารดาได้เป็นนางเขมา ส่วน
พราหมณ์ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

๕. ชังกชาดก

ว่าด้วยการร้องไห้ไม่มีประโยชน์

[๗๒๒] ชนเหล่าอื่นเศร้าโศกอยู่ ร้องไห้อยู่
ชนเหล่าอื่นมีหน้าชุ่มไปด้วยน้ำตา พระองค์
เป็นผู้มีผิวพระพักตร์ผ่องใส ดูก่อนฆฎกราชา
เพราะเหตุไรพระองค์จึงไม่เศร้าโศก.

[๗๒๓] ความเศร้าโศกหาได้นำสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
มาได้ไหม หาได้นำความสุขในอนาคตมาได้ไหม
ดูก่อนชังกราชา เพราะฉะนั้น หม่อมฉันจึง
ไม่เศร้าโศก ความเป็นสหายในความโศก
ย่อมไม่มี.

[๗๒๔] บุคคลเศร้าโศกอยู่ ย่อมเป็นผู้ผอมเหลือง
และไม่พอใจบริโภคอาหาร เมื่อเขาถูกดูถูกร
คือความเศร้าโศกเลียบแทงแล้ว เราร้อนอยู่
ศัตรูทั้งหลายย่อมดีใจ.

[๗๒๕] ความฉิบหายอันมีความเศร้าโศกเป็นมูล
จักไม่มาถึงหม่อมฉันผู้อยู่ในบ้านหรือในป่า
ในที่ลุ่มหรือในที่ดอน หม่อมฉันเห็นบทมาน
แล้วอย่างนี้.

[๗๒๖] คนผู้เดียวเท่านั้นสามารถจะนำกามรส
ทั้งปวงมาให้ได้ สหายของพระราชาพระองค์
ใด ไม่สามารถจะนำมาให้ได้ ถึงสมบัติใน
แผ่นดินทั้งสิ้น ก็จักนำความสุขมาให้แก่
พระราชาพระองค์นั้นไม่ได้.

จบ ชังกชาดกที่ ๕

อรรถกถาชังกชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
อำมาตย์ผู้หนึ่งของพระเจ้าโกศล จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่ม
ต้นว่า อญฺเณ โสจฺหนฺติ โรทฺหฺนฺติ ดังนี้.

เรื่องปัจจุบัน เป็นเช่นกับที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแหละ.
ส่วนในชาดกนี้ พระราชาประทานยศใหญ่แก่อำมาตย์ผู้อุปการะช่วย
เหลือพระองค์ ภายหลังทรงเชื่อถ้อยคำของผู้ยุยง จึงจงจำอำมาตย์
นั้นแล้วให้ขังไว้ในเรือนจำ. อำมาตย์นั้นนั่งอยู่ในเรือนจำนั้นแหละ
ทำโศดาปิตติมรรคให้บังเกิดแล้ว. พระราชาทรงกำหนดได้ถึงคุณความ
ดีของอำมาตย์นั้น จึงรับสั่งให้ปล่อยจากเรือนจำ. อำมาตย์นั้นจึง
ถือของหอมและดอกไม้ไปยังสำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว
นั่งอยู่. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามอำมาตย์นั้นว่า เขาว่า
ความฉิบหายมิใช่ประโยชน์เกิดขึ้นแล้วแก่ท่านหรือ เมื่ออำมาตย์

นั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ประโยชน์ก็มาถึง
ข้าพระองค์ ด้วยสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ คือ โสดาปัตติมรรคบังเกิด
แล้ว พระเจ้าข้า. พระศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนอุบาสก มิใช่แต่ท่าน
เท่านั้น จะนำเอาประโยชน์มาด้วยสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์ แม้
โบราณกบัณฑิตทั้งหลายก็นำมาแล้ว อันอามาศ์นั้นทูลอาราธนา
แล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของ
พระเจ้าพรหมทัตนั้น พระญาติทั้งหลายขนานพระนามพระโพธิสัตว์
นั้นว่า ฌฏุมมาร. สมัยต่อมา ฌฏุมมารนั้น เรียนศิลปะในเมืองดักก-
ศิลาแล้วครองราชสมบัติโดยธรรม. อามาศ์คนหนึ่งภายในพระ-
ราชวังของพระราชานั้นคิดประทุษร้าย. พระราชานั้นทรงทราบโดย
ชัดแจ้งจึงให้ขับไล่อามาศ์นั้นออกจากแว่นแคว้น. ครั้นนั้น พระเจ้า
จักราชครองราชสมบัติในนครสาวัตถี. อามาศ์นั้นได้ไปยังราชสำ-
นักของพระเจ้าจักราชนั้นอุปัฏฐากท้าวเธอ ให้เชื่อถือน้ำใจของตน โดย
นัยดังกล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ แล้วให้ยัศราชสมบัติในนคร
พาราณสี. พระเจ้าจักราชนั้น ครั้นยัศราชสมบัติได้แล้ว ให้เอาโศ-
ครวนพันธนาการพระโพธิสัตว์ไว้ แล้วส่งให้เข้าไปอยู่ในเรือนจำ.
พระโพธิสัตว์ทำมานให้บังเกิดแล้วนั่งขัดสมาธิอยู่ในอากาศ. ความ
เร่าร้อนตั้งขึ้นในพระสรีระของพระเจ้าจักราช ท้าวเธอจึงไปได้เห็น

หน้าพระโพธิสัตว์มีสง่างามดุจแว่นทองและดอกบัวบาน เมื่อจะถาม
พระโพธิสัตว์ จึงตรัสคาถาที่ ๑ ว่า :-

ชนเหล่าอันเศร้าโศก ร้องไห้อยู่ ชน
เหล่าอื่นมีหน้าชุ่มไปด้วยน้ำตา ส่วนพระองค์
เป็นผู้มีผิวพระพักตร์ผ่องใส ดูก่อนมหาราชา
เพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่เศร้าโศก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อญฺเณ หมายถึงว่ามนุษย์ที่เหลือ
เว้นพระโพธิสัตว์นั้น.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์เมื่อจะบอกเหตุที่ไม่เศร้าโศกแก่พระ-
เจ้าจักรพรรดินั้น จึงได้กล่าวคาถาที่เหลือว่า :-

ความเศร้าโศกหาได้นำสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
มาได้ไม่ หาได้นำความสุขในอนาคตมาได้ไม่
ดูก่อนจักรพรรดา เพราะฉะนั้น หม่อมฉันจึง
ไม่เศร้าโศก ความเป็นสหายในความโศก
ย่อมไม่มี.

บุคคลผู้เศร้าโศกอยู่ ย่อมเป็นผู้พอม-
เหลืองและไม่พอใจบริโภคอาหาร เมื่อเขาถูก
ถูกรคือความเศร้าโศกเสียบแทงแล้วเราร้อน
อยู่ พวกศัตรูย่อมดีใจ.

ความฉิบหายอันมีความเศร้าโศกเป็นมูล
จักไม่มาถึงหม่อมฉันผู้อยู่ในบ้านหรือในป่า
ในที่ลุ่มหรือในที่ดอน หม่อมฉันเห็นบทมาน
แล้วอย่างนี้.

คนผู้เดียวเท่านั้นจะสามารถนำกามรส
ทั้งปวงมาให้ได้ สหายของพระราชาพระองค์
ใด ไม่สามารถจะนำมาให้ได้ถึงสมบัติใน
แผ่นดินทั้งสิ้น ก็จักนำความสุขมาให้แก่พระ-
ราชานั้นไม่ได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาพุกตัตถโร แปลว่า นำสิ่งที่
ล่วงไปแล้วมาไม่ได้. อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน. ขึ้น
ชื่อว่าความโศกย่อมนำเอามาอีกไม่ได้ซึ่งสิ่งที่ล่วงเลยดับลับหายไปแล้ว
บทว่า ทุตติยา ได้แก่ ความเป็นสหาย. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า
ขึ้นชื่อว่าความโศกย่อมไม่เป็นสหายของใคร ๆ ในการที่จะนำเอาอดีต
มา หรือในการที่จะนำเอาอนาคตมา ด้วยเหตุเมื่อนั้น เราจึงไม่เศร้า-
โศก. บทว่า โสจํ แปลว่า เศร้าโศกอยู่. บทว่า สลลวิทฺธสฺส
รูปโป ความว่า เมื่อบุคคลถูกลูกศรคือความโศกเสียบแทง คือถูกลูก
ศรคือความโศกกระทบอยู่ ศัตรูทั้งหลายย่อมดีใจว่า พวกเราเห็น
หลังเข้าศึกแล้ว. บทว่า จิตฺ มํ นาคมิสฺสติ ความว่า คู่ก่อนพระ-

สหายซึ่งกราชความพินาศดิบหายอันมีความโศกซึ่งมีสภาวะเป็นผู้ผอม-
เหลืองเป็นต้นเป็นมูล จักไม่มาถึงเราผู้สถิตอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ใน
บรรดาบ้านเป็นต้นเหล่านี้. บทว่า เอวํ ทิฏฐูปาทิ ความว่า เรา
ได้เห็นบทแห่งฉนโดยประการที่ความพินาศดิบหายนั้นยังไม่มาถึง.
บางอาจารย์กล่าวว่า บทคือโลกธรรม ๘ ดังนี้ก็มี. แต่ในบาลีเขียนว่า
น มตฺตํ นาคมิสฺสตี ความตายจักไม่มาถึง. คำที่เขียนไว้นั้น ย่อม
ไม่มีแม้ในอรรถกถาทั้งหลาย.

ในคาถาสุดท้ายมีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- คนที่ชื่อนำมาซึ่งการมรส
ทั้งปวง เพราะนำมาซึ่งสรรพการมรสกล่าวคือฉนสุข เพราะอรรถว่า
น่าอยากได้น่าปรารถนา. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า. ก็คนผู้เดียวละ
เว้นสหายอื่น ๆ เสีย ไม่อาจนำการมรสทั้งปวงมา คือไม่สามารถนำมา
ซึ่งการมรสทั้งปวง กล่าวคือความสุขในฉนทั้งปวงแก่พระราชชาติ
ทรัพย์สมบัติในแผ่นดินแม้ทั้งสิ้นก็จักไม่นำความสุขมาให้แก่พระราช
นั้น เพราะธรรมดาความสุข ย่อมไม่มีแก่ผู้เดือดร้อนเพราะการ
ส่วนพระราชผู้สามารถนำมาซึ่งความสุขในฉนอันเว้นจากความกระ-
วนกระวาย เพราะกิเลส ย่อมเป็นผู้มีความสุข. ส่วนเนื้อความของ
บาลีในคาถานี้ที่ว่า ยสฺสสตฺธา นาลเมโก ดังนี้ก็มีนั้น ไม่ปรากฏแล.

พระเจ้าซึ่งกราชได้สดับคาถาทั้ง ๔ คาถา ด้วยประการดังนี้แล้ว
จึงขอมหาพระโพธิสัตว์แล้วมอบราชสมบัติคืน ได้เสด็จหลีกไปแล้ว.

ฝ่ายพระมหาสัตว์มอบราชสมบัติแก่อำมาตย์ทั้งหลาย แล้วไปยังหิ-
วันตประเทศ บวชเป็นฤาษีมีฉานไม่เสื่อม ได้เป็นผู้มีพรหมโลกเป็น
ที่ไปในเบื้องหน้า.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า พระเจ้าจักราชในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระ-
อานนท์ ส่วนพระเจ้ามกุฏราช ได้มาเป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาชาดกที่ ๕

๖. การันทียชาดก

ว่าด้วยการทำที่เหลื่อวิสัย

[๗๒๓] ท่านผู้เดียวรีบร้อน ยกเอาก้อนหินใหญ่
กลิ้งลงไปในชอกเขาในป่า ดูก่อนการันทียะ
จะเป็นประโยชน์อะไรแก่ท่าน ด้วยการทิ้ง
ก้อนหินลงในชอกเขานี้เล่าหนอ.

[๗๒๔] ข้าพเจ้าเกลี้ยหินก้อนเล็กก้อนใหญ่ลง
จักกระทำแผ่นดินใหญ่นี้ซึ่งมีมหาสมุทรสี่เป็น
ขอบเขต ให้ราบเรียบเพียงดั่งฝ่ามือ เพราะ
ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ทิ้งหินลงในชอกเขา.

[๗๒๕] ดูก่อนการันทียะ เราสำคัญว่า มนุษย์
คนเดียวย่อมไม่สามารถจะทำแผ่นดินให้ราบ
เรียบดั่งฝ่ามือได้ ท่านพยายามจะทำชอกเขา
นี้ให้เต็มขึ้น ท่านก็จักละชีวิตโลกนี้ไปเสีย
เปล่าเป็นแน่.

[๗๒๖] ข้าแต่ท่านพราหมณ์ หากว่ามนุษย์
คนเดียวไม่สามารถจะทำแผ่นดินใหญ่นี้ให้
ราบเรียบได้ฉันใด ท่านก็จักนำมนุษย์เหล่านี้

ผู้มีทิวติต่าง ๆ กันมาไม่ได้ ฉะนั้นเหมือนกัน.

[๗๓๑] ดูก่อนการันทียะ. ท่านได้บอกความจริง
โดยย่อแก่เรา ข้อนี้เป็นอย่างนั้น แผ่นคนนี้
มนุษย์ไม่สามารถจะทำให้ราบเรียบได้ฉันใด
เราก็ไม่อาจจะทำให้มนุษย์ทั้งหลายมาอยู่ใน
อำนาจของเราได้ ฉะนั้น.

จบ การันทียชาดกที่ ๖

อรรถกถาการันทียชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พระธรรมเสนาบดี จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า เอโก
อรุณเถ ดังนี้.

ได้ยินว่า พระเถระให้ศีลแก่คนทุกศีลทั้งหลาย มีพรานเนื้อและ
คนจับปลาเป็นต้น ที่ผ่าน ๆ มา ซึ่งท่านได้พบได้เห็นเท่านั้นว่า ท่าน
ทั้งหลายจงถือศีล ท่านทั้งหลายจงถือศีล. ชนเหล่านั้น มีความเคารพ
ในพระเถระ ไม่อาจขัดขืนถ้อยคำของพระเถระนั้น จึงพากันรับศีล
ก็แต่ละครั้งรับแล้วก็ไม่รักษา คงกระทำการงานของตน ๆ อยู่อย่างเดิม
พระเถระเรียกสัตถุวิหาริกทั้งหลายของตนมาแล้วกล่าวว่า อาวุโสทั้ง
หลายคนเหล่านี้รับศีลในสำนักของเรา ก็แต่ละครั้งรับแล้วก็ไม่รักษา.
สัตถุวิหาริกทั้งหลายกล่าวว่า ท่านขอรับ ท่านให้ศีลด้วยความไม่พอใจ

ของชนเหล่านั้น พวกเขาไม่อาจขัดขืนถ้อยคำของท่านจึงรับเอา ตั้งแต่
นี้ไป ขอท่านอย่าได้ให้ศีลแก่ชนทั้งหลายเห็นปานนี้. พระเถระไม่
พอใจต่อถ้อยคำของสัทธวิหาริก. ภิกษุทั้งหลายได้สดับเรื่องราว
นั้นแล้วก็สนทนากันขึ้นในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย ได้ยินว่า
พระสารีบุตรให้ศีลแก่คนที่ท่านได้ประสบพบเห็นเท่านั้น. พระศาสดา
เสด็จมาแล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งสนทนา
กันเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบว่าเป็นเรื่อง
ชื่อนี้พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่ในบัดนี้เท่านั้น
แม้ในกาลก่อน พระสารีบุตรนี้ก็ให้ศีลแก่คนที่ตนได้ประสบพบเห็น
ซึ่งไม่ขอศีลเลย แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว ได้เป็น
อันเตวสิกผู้ใหญ่ของอาจารย์ทิสปาโมกข์ในเมืองตักกศิลา ชื่อว่า
การันทิสะ. ครั้นนั้น อาจารย์นั้นให้ศีลแก่คนที่ได้ประสบพบเห็นมีชาว
ประมงเป็นต้นผู้ไม่ขอศีลเลยว่า ท่านทั้งหลายจงรับศีล ท่านทั้งหลาย
จงรับศีล ดังนี้. ชนเหล่านั้นแม้รับเอาแล้วก็ไม่รักษา. อาจารย์จึงบอก
ความนั้นแก่อันเตวสิกทั้งหลาย อันเตวสิกทั้งหลายจึงพากันกล่าวว่า
ท่านผู้เจริญ ท่านให้ศีลโดยความไม่พอใจของชนเหล่านั้น เพราะ
ฉะนั้น พวกเขจึงพากันทำลายเสีย จำเดิมแต่บัดนี้ไป ท่านพึงให้
เฉพาะแก่คนที่ขอเท่านั้น อย่าให้แก่คนที่ไม่ขอ. อาจารย์นั้นได้เป็น

ผู้วิปัสสารคือครีอนใจ. แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็ยังคงให้ศีลแก่พวกคนที่ตนได้ประสบพบเห็นอยู่นั้นแหละ. อยู่มาวันหนึ่ง มนุษย์ทั้งหลายมาจากบ้านแห่งหนึ่ง เชิญอาจารย์ไปเพื่อการสวดของพราหมณ์. อาจารย์นั้นเรียกการันทียมาณพมาแล้วกล่าวว่า คุณก่อนพ่อ ฉันจะไม่ไป เธอจงพามาณพ ๕๐๐ นี้ไปในที่สวดนั้น รับการสวดแล้ว จงนำเอาส่วนที่เขาให้เรามา ดังนี้ แล้วจึงส่งไป. การันทียมาณพนั้นไปแล้วกลับมา ในระหว่างทาง เห็นชอกเขาแห่งหนึ่งจึงคิดว่า อาจารย์ของพวกเราให้ศีลแก่คนที่ได้ประสบพบเห็น ซึ่งไม่ขอศีลเลย จำเดิมแต่บัดนี้ไป เราจะทำอาจารย์นั้นได้ให้ศีลเฉพาะแก่พวกคนที่ขอเท่านั้น เมื่อพวกมาณพนั้นกำลังนั่งสบายอยู่ เขาจึงลุกขึ้นไปยกศิลาก้อนใหญ่ โยนลงไปในชอกเขา โยนซ้ำแล้วซ้ำเล่าอยู่นั้นแหละ. ลำดับนั้นมาณพเหล่านั้นจึงลุกขึ้นพูดกะการันทียมาณพนั้นว่า อาจารย์ ท่านทำอะไร. การันทียมาณพนั้นไม่กล่าวคำอะไร ๆ. มาณพเหล่านั้นจึงรีบไปบอกอาจารย์. อาจารย์มาแล้ว เมื่อจะเจรจากับการันทียมาณพนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ท่านผู้เดียวรีบร้อน ยกก้อนหินใหญ่
กลิ้งลงไปในชอกเขาในป่า คุณก่อนการันทียะ
จะประโยชน์อะไรแก่ท่าน ด้วยการทิ้งก้อน
หินลงในชอกเขาเล่านี้หนอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โกนุ ตวยิธตุโธ ความว่า

ประโยชน์อะไรหนอ ด้วยการที่ท่านทิ้งศิลาลงในชอกเขานี้.

การันตียามานั้นได้ฟังคำของอาจารย์นั้นแล้ว ประสงค์จะ
ท้วงอาจารย์ จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

ข้าพเจ้าเกลี้ยหिनก้อนเล็กก้อนใหญ่ลง
จักกระทำแผ่นดินใหญ่นี้ ซึ่งมีมหาสมุทรสี่
เป็นขอบเขต ให้ราบเรียบเพียงดั่งฝ่ามือ
เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ทิ้งหินลงในชอก
เขา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหิ หิม ความว่า ก็ข้าพเจ้า
เกลี้ยหिनก้อนเล็กก้อนใหญ่ลง จักกระทำแผ่นดินใหญ่นี้ ให้ราบ
เรียบ. บทว่า สาครเสวิตนุต ได้แก่ อันสาครทะเลใหญ่บรรจบแล้ว
มีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นที่สุด. บทว่า ยถาปี ปาณิ ความว่า เราจัก
กระทำให้ราบเสมอดั่งฝ่ามือ. บทว่า วิกิริย แปลว่า เกลี้ยแล้ว. บทว่า
สาธุนิ จ ปพฺพตานิ ได้แก่ ภูเขาดินและภูเขาหิน.

พราหมณ์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

ดูก่อนการันตียะ เราสำคัญว่า มนุษย์
คนเดียวย่อมไม่สามารถจะกระทำแผ่นดินให้ราบ
เรียบดั่งฝ่ามือได้ ท่านพยายามจะทำชอกเขา
นี้ให้เต็มขึ้น ท่านก็จักละชีวิตโลกนี้ไปเสีย

เปล่าเป็นแน่.

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า กรณายเมยเมโก นี้ ท่านแสดง
ว่า คนผู้เดียวไม่อาจกระทำได้ คือไม่สามารถจะกระทำได้. บทว่า
มณฺญามิมญฺเอย ทรี ชีคิธ ความว่า เราย่อมสำคัญว่า แผ่นดิน
จงยกไว้ก่อนเถิด ซอกเขานี้เท่านั้น ท่านพยายามเพื่อต้องการจะทำให้
เต็มขึ้น เทียวแสวงหาหินทั้งหลายมา กัดคั่นหาอุบายอยู่นั้นแล. จะ
ละคือจักละชีวิตโลกนี้ไป อธิบายว่า จักตายเสียเปล่า.

มาณพได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า:-

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ หากว่ามนุษย์คน

เดียวไม่สามารถจะทำแผ่นดินใหญ่นี้ให้ราบ

เรียบได้ จันใด ท่านก็จักนำมนุษย์เหล่านี้ผู้มี

ทฤฎีต่าง ๆ กันมาไม่ได้ จันนั้นเหมือนกัน.

คำที่เป็นคานานี้มีความว่า ถ้ามนุษย์คนเดียวนี้ ไม่อาจ คือ
ไม่สามารถทำแผ่นดิน คือ ปฐพีใหญ่นี้ให้ราบเรียบ จันใด ท่านก็จัก
นำมนุษย์ทุกผู้ผู้มีทฤฎีต่างกันมาไม่ได้ จันนั้นเหมือนกัน คือท่านกล่าว
กะมนุษย์เหล่านั้นว่า พวกท่านจงรีบศีล จักนำมาสู่อำนาจของตนไม่ได้
จันนั้น ด้วยว่าคนที่เป็นบัณฑิตเท่านั้น ย่อมติเตียนปาณาติบาตว่า
เป็นอกุศล ส่วนคนพาลไม่เชื่อสังสาระ เป็นผู้มีความสำคัญในข้อ
นั้นว่าเป็นกุศล ท่านจักนำคนเหล่านั้นมาได้อย่างไร เพราะฉะนั้น

ท่านอย่าให้ศีลแก่คนที่ได้ประสบพบเห็น จงให้แก่คนที่ขอเท่านั้น.

อาจารย์ได้ฟังดังนั้นคิดว่า การันทียะพูดถูกต้อง บัดนี้ เรา
จักไม่กระทำอย่างนั้น ครั้นรู้ว่าตนผิดแล้ว จึงกล่าวคาถาที่ ๕ ว่า :-

ดูก่อนการันทียะ ท่านได้บอกความ

จริงโดยย่อแก่เรา ข้อนี้เป็นอย่างนั้นจริง

แผ่นดินนั้นมนุษย์ไม่สามารถจะทำให้ราบ

เรียบได้ ฉันทใดเราก็ไม่อาจทำมนุษย์ทั้งหลาย

ให้มาอยู่ในอำนาจของเราได้ ฉันทนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมาย ตัดเป็น สมา อัย .

อาจารย์ได้ทำความชมเชยมาณพออย่างนี้. ฝ่ายมาณพนั้นท้วง
อาจารย์นั้นแล้ว ตนเองก็นำท่านไปยังเรือน

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พราหมณ์ในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วน
การันทียบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคค ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาการันทียชาดกที่ ๖

๗. ลลุกกชาดก

คติของคนมีเวร

[๗๓๒] ดินนขอโหว้พระยาช้างผู้มีกำลังเสื่อม
ในกาลที่มีอายุได้หกสิบปีแล้ว ผู้อยู่ในป่า
เป็นเจ้าโหลง เปรียบพร้อมด้วยบริวารยศนั้น
ดินนขอทำอัญชลีท่านด้วยปีกทั้งสอง ขอ
ท่านอย่าได้ฆ่าลูกน้อย ๆ ของฉันผู้มีกำลัง
ทูลพลเสียเลย.

[๗๓๓] ดินนขอโหว้พระยาช้างผู้เที่ยวไปตัว-
เดียว ผู้อยู่ในป่า เที่ยวหาอาหารกินตามเชิง
ภูเขา ดินนขอทำอัญชลีท่านด้วยปีกทั้งสอง
ขอท่านอย่าได้ฆ่าลูกน้อย ๆ ของดิฉันผู้มีกำลัง
ทูลพลเสียเลย.

[๗๓๔] แฉะนางนกไส้ เราจักฆ่าลูกน้อยของ
เจ้าเสีย เจ้ามีกำลังน้อยจักทำอะไรเราได้
เราจะขยี้นกไส้อย่างเจ้าตั้งแสนตัวให้ละเอียด
ไปด้วยเท้าข้างซ้าย.

[๗๓๕] กิจที่จะพึงทำด้วยกำลังกายย่อมสำเร็จ
ไม่ได้ในที่ทั้งปวง เพราะกำลังกายของคน

พาล ย่อมมีเพื่อมาคนอื่น แนะพระยาช้าง
ท่านผู้ใดมาถูกน้อย ๆ ของเราผู้มีกำลังทรพ
เราจักทำสิ่งที่ไม่ใช่ความเจริญให้แก่ท่านผู้
นั้น.

[๗๓๖] ท่านจงดูกา นางนกไข่ กบและ
แมลงวันหัวเขียว สัตว์ทั้งสี่เหล่านี้ได้ร่วมมือ
กันฆ่าช้างเสียได้ ท่านจงเห็นคติแห่งเวร
ของตนมีเวรทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแล ท่าน
ทั้งหลายอย่าได้กระทำเวรกับใคร ๆ ถึงจะไม่
เป็นที่รักใคร่กันเลย.

จบ ลุกกิกชาดกที่ ๗

อรรถกถาลุกกิกชาดกที่ ๗

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภ
พระเทวทัต จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า วนฺทามิ ตํ
กุณฺฐริ สญฺจิหํยํ ดังนี้ :-

ได้ยินว่า วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันในโรง-
ธรรมสภาว่า คู่อนอาวุโสทั้งหลาย พระเทวทัตเป็นคนกักขพะ
หยาบช้า สาหัส พระเทวทัตนั้น ไม่มีแม้แต่ความกรุณาในหมู่สัตว์.
พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า คู่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวก
เรอนั่งสนทนากันเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรง

ทราบว่า เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน พระเทวทัตนี้ก็เป็นผู้ไม่มีความกรุณาเหมือนกัน แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดช้าง เจริญวัยแล้ว มีร่างกายใหญ่น่าเลื่อมใสเป็นเจ้าโกลกมีช้างแปดหมื่นเป็นบริวาร อยู่ในหิมวันตประเทศ. ครั้นนั้น นางนกไส้ตัวหนึ่งตกฟองไข่ในที่ที่เป็นที่เที่ยวไปของพวกช้าง. ลูกนกทั้งหลายทำลายฟองไข่ที่แก่ ๆ ออกมาเมื่อลูกนกเหล่านั้น. ปีกยังไม่งอกไม่สามารถจะบินได้เลย พระมหาสัตว์อันช้างแปดหมื่นห้อมล้อม เที่ยวหาอาหารไปถึงประเทศถิ่นนั้น. นางนกไส้เห็นดังนั้นจึงคิดว่า พระยาช้างนี้จักเหยียบย่ำลูกทั้งหลายของเราตาย เอาเถอะ เราจักขอการอารักขาอันประกอบด้วยธรรมะพระยาช้างนั้น เพื่อจะป้องกันลูกน้อยทั้งหลายของเรา. ครั้นคิดแล้ว นางนกนั้นจึงประคองปีกทั้งสองข้างเข้าด้วยกันแล้วยืนอยู่ข้างหน้าพระยาช้างนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ข้าพเจ้าขอไหว้พระยาช้างผู้มีกำลัง

เลื่อมโดยกาลที่มีอายุได้ ๖๐ ปี ผู้อยู่ในป่า

เป็นเจ้าโกลก เปรียบพร้อมด้วยบริวารยศนั้น

ข้าพเจ้าขอทำอัญชลีท่านด้วยปีกทั้งสอง ขอ

ท่านอย่าได้ฆ่าลูกน้อย ๆ ของข้าพเจ้าผู้ยังมี

กำลังทูลพลอยู่เลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สกุจิหายน** ได้แก่ ผู้มีกำลังกาย
เสื่อมโดยเวลามีอายุ ๖๐ ปี. บทว่า **ยสสุสี** ได้แก่ ผู้เปรียบพร้อม
ด้วยบริวาร. บทว่า **ปกุเขหิ ต อญชลิก** ความว่า ข้าพเจ้าขอ
กระทำอัญชลีท่านด้วยปีกทั้งสอง.

พระมหาสัตว์กล่าวว่า คุณอนนงนไกสี เจ้าอย่าได้คิดเสียใจ
เลย เราจักรักษานูตรน้อย ๆ ของเจ้า แล้วจึงขึ้นคล่อมอยู่เบื้องบน
ลูกนกทั้งหลาย เมื่อช้างแปดหมื่นเชือกผ่านไปแล้วจึงเรียกนางนไกสี
มาพูดว่า คุณอนนงนไกสี มีช้างเชือกหนึ่งซึ่งมีปกติเที่ยวไปผู้เดียว
จะมาข้างหลังพวกเรา ช้างนั้นจักไม่กระทำตามคำของเราทั้งหลาย
เมื่อช้างนั้นมาถึง เจ้าพึงอ่อนวอนช้างเมื่อนั้น กระทำความปลอดภัย
แก่ลูกน้อยทั้งหลาย ดังนี้แล้วหลีกไป. ฝ่ายนางนไกสีนั้นก็กระทำการ
ต้อนรับช้างนั้นเอาปีกทั้งสองกระทำอัญชลี แล้วกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ข้าพเจ้าขอไหว้พระยาช้างผู้เที่ยวไป

ผู้เดียว ผู้อยู่ในป่า เทียวหาอาหารกินตาม

เชิงเขา ข้าพเจ้าขอทำอัญชลีท่านด้วยปีก

ทั้งสอง ขอท่านอย่าได้มาลูกน้อย ๆ ของ

ข้าพเจ้า ซึ่งยังมีกำลังทูลพลอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปพุตตานุโคจรี** ความว่า
ผู้หาอาหารที่ภูเขาหินทิวและที่ภูเขาหินร่วน.

พระยาช้างนั้นได้ฟังคำของนางนงไส้แล้ว จึงกล่าวคาถา
ที่ ๓ ว่า :-

 แนะนำนางนงไส้ เราจะฆ่าลูกน้อยของ
 เจ้าเสีย เจ้ามีกำลังน้อยจักทำอะไรเราได้
 เราจะขยันทิ้งอย่างเจ้าตั้งแสนตัวให้ละเอียดย
 ด้วยเท้าช้างซ้าย.

 บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วชิรฺสูตมฺหิ เต ความว่า พระยา
 ช้างกล่าวว่า เพราะเหตุไร เจ้าจึงวางลูกน้อยทั้งหลายไว้ในทางเป็น
 ที่เกี่ยวไปของเรา เพราะเหตุที่เจ้าวางไว้ ฉะนั้นเราจึงจักฆ่าลูกน้อย
 ทั้งหลายของเจ้า. บทว่า ก็ เม ตฺวํ กาหสิ ความว่า เจ้าเป็น
 ผู้ทรพลจักกระทำการอะไรแก่เราผู้มีเรี่ยวแรงมากมาย. บทว่า โปถเปยฺย °
 ความว่า แม้เราจะพึงทำนางนงไส้เช่นเจ้าตั้งแสนตัวให้แหลกละเอียด
 ด้วยเท้าซ้าย ก็จะไม่พวดยกไปไยถึงเท้าขวา.

 ก็แต่ ครั้นช้างนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็ทำลูกน้อยของนางนง
 ไส้ให้แหลกละเอียดด้วยเท้า แล้วทำให้ลอยไปด้วยน้ำมูตร ร้อง
 บันลือเสียงแล้วก็หนีไป. นางนงไส้จับอยู่ที่กิ่งไม้จึงกล่าวว่า แนะนำช้าง
 บัดนี้ เจ้าจงบันลือไปก่อน ต่อล่วงไป ๒-๓ วัน เจ้าจักเห็นการ
 กระทำของเรา เจ้าย่อมไม่รู้ว่กำลังความรู้ยิ่งใหญ่ว่ากำลังกายชื่อนั้น
 จงยกให้เรา เราจักให้เจ้ารู้กำลังความรู้นั้น เมื่อจะคุกคามช้างนั้น
 จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

๑. บาลี เป็น โปถเปยฺย .

กิจที่จะพึงทำด้วยกำลังกายย่อมสำเร็จ
ไม่ได้ในที่ทั้งปวง เพราะกำลังกายของตน
พาล ย่อมมีเพื่อคนอื่น แะพระยาช้าง
ท่านผู้ใดฆ่าลูกน้อย ๆ ของเราผู้มีกำลังทรพล
เราจักทำสิ่งที่ไม่ใช่ความเจริญให้แก่ท่านผู้
นั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พเลน ได้แก่ กำลังกาย. บทว่า
อนตถ์ ได้แก่ ความไม่เจริญ. บทว่า โย เม ความว่า ท่านผู้ใด
ฆ่าคือพิฆาตลูกน้อย ๆ ผู้ยังทรพลของเรา.

นางนกไสนั้นครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงอุปัฏฐากกาดัวหนึ่ง
อยู่ ๒ - ๓ วัน อันกานันอินดีแล้วจึงกล่าวว่า เราจะกระทำอะไร
ให้แก่ท่าน จึงกล่าวว่า นาย กิจอย่างอื่นที่ท่านจะพึงทำแก่ข้าพเจ้าไม่มี
แต่ข้าพเจ้าหวังให้ท่านเอาจะยอปากประหรณันดาทั้งสองข้างของช้าง
ที่มีปกติเที่ยวไปผู้เดียวเชือกหนึ่งให้แตก. นางนกไสนั้นอันกานันรับ
คำว่า ได้ จึงไปอุปัฏฐากแมลงวันหัวเขียวดัวหนึ่ง อันแมลงวัน
หัวเขียวเมื่อนั้นก็กล่าวว่า เราจะทำอะไรให้แก่ท่าน จึงกล่าวว่า เมื่อ
นัยน์ดาทั้งสองข้างของช้างที่มีปกติเที่ยวไปผู้เดียว แตกไปเพราะเหตุ
นี้แล้ว ข้าพเจ้าปรารถนาให้ท่านหยอดไขขังลงในนัยน์ดาทั้งสองข้าง
นั้น เมื่อแมลงวันหัวเขียวเมื่อนั้นกล่าวว่า ได้ จึงไปอุปัฏฐากกบดัวหนึ่ง
อันกบนั้นกล่าวว่า เราจะทำอะไรให้แก่ท่าน จึงกล่าวว่า ในกาลใด

ช้างตัวหนึ่งที่มีปกติเที่ยวไปผู้เดียว เป็นช้างตาบอดแล้วเที่ยวแสวงหาน้ำดื่ม ในกาลนั้น ท่านพืงเกาะอยู่ที่ยอดเขาแล้วส่งเสียงร้อง เมื่อช้างนั้นขึ้นถึงยอดเขา พืงลงมาส่งเสียงร้องอยู่ที่เหว ข้าพเจ้าหวังการกระทำมีประมาณเท่านี้จากสำนักของท่าน. กบนั้นได้ฟังคำของนางนกไส้แล้ว จึงรับคำว่า ได้. อยู่มาวันหนึ่งกาเอาจะงอยปากทำลายตาทั้งสองข้างของช้างแตกแล้ว. แผลงวันจึงหยอดไขขังลงไป ที่นั่นตา. ช้างนั้นถูกตัวหนอนทั้งหลายซ่อนไขอยู่ ได้รับทุกขเวทนาอยากจะดื่มน้ำเป็นกำลัง จึงเที่ยวแสวงหาน้ำดื่ม. ในกาลนั้น กบจึงเกาะอยู่บนยอดเขาส่งเสียงร้อง ช้างคิดว่า น้ำดื่มจักมี ณ ที่นี้ จึงขึ้นไปยังภูเขา. ลำดับนั้น กบจึงลงมาเกาะอยู่ที่เหวส่งเสียงร้อง. ช้างคิดว่า น้ำดื่มจักมี จึงบ้ายหน้าไปทางเหว ได้ลื่นพลัดตกลงไปที่เชิงเขาถึงสิ้นชีวิต. นางนกไส้รู้ว่าช้างนั้นตายแล้ว จึงร่าเริงดีใจว่าเราเห็นหลังปีศาจมิตรแล้ว จึงเดินไป ๆ มา ๆ บนร่างของช้างนั้นแล้วก็ตามขยการรม.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าเวร ไม่ควรทำกับใคร ๆ สัตว์ทั้ง ๔ เหล่านี้ ร่วมกันแล้ว ทำช้างผู้ถึงพร้อมด้วยกำลัง ให้ถึงสิ้นชีวิตได้ แล้วตรัสอภิสัมพุทธคำถานี้ว่า :-

ท่านจงดูกา นางนกไส้ กบ และ
แมลงวันหัวเขียว สัตว์ทั้ง ๔ เหล่านี้ได้ร่วม
ใจกันฆ่าช้างเสียได้ ท่านทั้งหลายจงเห็นคติ

แห่งเวรของตนผู้มีเวรทั้งหลาย เพราะเหตุ

นั้นแล ท่านทั้งหลายอย่าพึงกระทำเวรกับ

ใคร ๆ แม้ผู้ไม่เป็นที่รักใคร่เลย.

ครั้นตรัสแล้ว จึงทรงประชุมชาดก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปสฺส นี้ เป็นคำเรียกซึ่งไม่
กำหนดแน่นอนลงไป. แต่เพราะตรัสหมายเอาภิกษุทั้งหลาย จึงเป็น
อันตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลายทั้งหลายจงเห็น. บทว่า เอเต
ได้แก่ สัตว์ทั้ง ๔ ได้รวมกัน. บทว่า อมาเตสฺสุ ได้แก่ มาฆังนั้น.
บทว่า ปสฺส เวรฺสฺส เวนฺนิ ความว่า ท่านทั้งหลายจงเห็น
คติแห่งเวรของคนที่มีเวรกัน.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า ช้างตัวที่มีปกติเที่ยวไปผู้เดียว ในกาลนั้น ได้เป็น
พระเทวทัต ส่วนช้างจำโจลงในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาอุกาสชาดกที่ ๗

๘. จุลลธรรมपालชาดก

ความรักของแม่ที่มีต่อลูก

[๗๓๗] หม่อมฉันผู้เดียวที่ตัดความเจริญ กระทำ
ความผิดต่อพระเจ้ามหาราชาปะ ข้าแต่สมมติ-
เทพ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดปล่อยธรรม-
पालกุมารนี้เสียเถิด โปรดรับสั่งให้ตัดมือของ
หม่อมฉันเถิด.

[๗๓๘] หม่อมฉันผู้เดียวที่ตัดความเจริญ กระทำ
ความผิดต่อพระเจ้ามหาราชาปะ ข้าแต่สมมติ-
เทพ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดปล่อยธรรม-
पालกุมารนี้เสียเถิด โปรดรับสั่งให้ตัดเท้า
ของหม่อมฉันเถิด.

[๗๓๙] หม่อมฉันผู้เดียวที่ตัดความเจริญ กระทำ
ความผิดต่อพระเจ้ามหาราชาปะ ข้าแต่สมมติ-
เทพ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดปล่อยธรรม-
पालกุมารนี้เสียเถิด โปรดรับสั่งให้ตัดศีรษะ
ของหม่อมฉันเถิด.

[๗๔๐] ใคร ๆ ผู้เป็นมิตรและอำมาตย์ของพระ-
ราชานี้ ที่มีใจดี คงจะไม่มีแน่นอน ผู้ที่จะ
ทูลห้ามพระราชาว่า อย่าทรงปลงพระชนม์
พระราชบุตรซึ่งเกิดแต่พระอูระเสียเลย ก็
ไม่มี.

[๗๔๑] ใคร ๆ ผู้เป็นมิตรและพระญาติของพระ-
ราชานี้ ที่มีใจดี คงจะไม่มีแน่นอน ผู้ที่ห้าม
พระราชาว่า อย่าทรงปลงพระชนม์พระราช-
บุตรที่เกิดจากพระองค์เสียเลย ก็ไม่มี.

[๗๔๒] แขนของธรรมบาลกุมารผู้เป็นทายาท
แห่งแผ่นดิน อันดูบไล้ด้วยแก่นจันทน์แดง
มาขาดไปเสีย ข้าแต่สมมติเทพ ชีวิตของ
หม่อมฉันก็คงจะดับไป.

จบ จุลลธรรมบาลชาดกที่ ๘

อรรถกถาจุลลธรรมบาลชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภ
การพยายามของพระเทวทัต เพื่อจะปลงพระชนม์พระองค์ จึงตรัส
พระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อหเมว ภูติยา ภูนหตา ดังนี้.

ในชาดกอื่น ๆ พระเทวทัตไม่ได้อาจเพื่อจะทำ แม้มาตรว่าความ

สะดุ้งแก่พระโพธิสัตว์. ส่วนในจุลลธรรมปาลชาดกนี้ พระเทวทัตให้
ตัดมือ เท้า และศีรษะและให้ทำกรรมกรรมชื้ออสิมัลกะ^๑ ในเวลาที่
พระโพธิสัตว์มีอายุ ๗ เดือน. ในทัทธรชาดก พระเทวทัตหักคอให้
ตายแล้วปิ้งเนื้อมนทาน. ในขันตีวาทีชาดก ให้เอาแซ่หวายสองเส้น
เย็บพันครั้ง ให้ตัดมือ เท้า หู และจมูก แล้วจับที่ขุฎาดึงมาให้นอน
หงาย กระเทียบที่อกแล้วไป. พระโพธิสัตว์ถึงความสิ้นชีวิตในวันนั้นเอง.
ในจุลลนันทิกชาดกก็ดี ในมหากปิชาดกก็ดี ได้แต่ฆ่าให้ตายเท่านั้น.
พระเทวทัตนี้ พยายามปลงพระชนม์อยู่ตลอดเวลา ด้วยประการอย่างนี้
ในครั้งพุทธกาล ได้พยายามอยู่เหมือนกัน อยู่มาวันหนึ่ง
ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย
พระเทวทัตกระทำอุบายเพื่อปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าเท่านั้น
พระเทวทัตคิดว่า จักปลงพระชนม์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึง
ประกอบนายขมังธนูกลิ้งศิลา และให้ปล่อยช้างนาฬากิริ. พระศาสดา
เสด็จมาแล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งสนทนาด้วย
เรื่องอะไรในบัดนี้ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบว่าเป็นเรื่องชื้อ
นี้พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้
ในกาลก่อน พระเทวทัตก็พยายามฆ่าเราเหมือนกัน แต่ว่า ในบัดนี้
พระเทวทัตไม่อาจทำแม้สักว่าความสะดุ้งตกใจ ในกาลก่อน ในเวลา
ที่เราเป็นธรรมปาลกุมาร พระเทวทัตทำเราผู้เป็นบุตรของตนให้ถึง

๑. กรรมกรรม ชนิดโยนซากศพขึ้นบนอากาศแล้วรับด้วยปลายดาบ ในฎีกาว่า
เอาดาบสับให้เนื้อละเอียด.

ความสิ้นชีวิต แล้วให้ทำกรรมกรณชื่อ อสิมัลกะ ครั้นตรัสแล้ว
ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ามहाปตาปะ ครองราชสมบัติอยู่ใน
นครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในพระครรภ์ของพระนางจันทาเทวี
อัครมเหสีของพระเจ้ามहाปตาปะราชันั้น พระญาติทั้งหลายขนานนาม
พระโพธิสัตว์นั้นว่า ธรรมปาละ. ในเวลาที่ธรรมปาละกุมารนั้นมีอายุ
ได้ ๓ เดือน พระมารดาให้ทรงสนานธรรมปาละกุมารนั้นนั้น โดยน้ำ
ผสมด้วยของหอม แต่งพระองค์แล้วประทับนั่งให้เล่นอยู่. พระราชา
เสด็จมายังสถานที่พระเทวีนั่งประทับอยู่. พระเทวีนั่งให้พระโอรส
เล่นอยู่ เป็นผู้ทรงเปี่ยมด้วยความเสนหา แม้ได้เห็นพระราชาที่
มิเสด็จลุกขึ้นรับ. พระราชานั้นทรงดำริว่า เดียวนี้ นางจันทานี้
กระทำการมาเถิดตัวเพราะอาศัยบุตรก่อน ไม่สำคัญเราในเรื่องไร ๆ ก็
เมื่อบุตรเติบโตขึ้น นางจักไม่กระทำความสำคัญเราว่าเป็นมนุษย์ก็ได้
เรจักฆ่าเสียในบัดนี้แหละ. ท้าวเธอจึงเสด็จกลับไปประทับนั่งบน
ราชอาสน์ แล้วรับสั่งให้เรียกเพชฌฆาตมา โดยพระโองการว่า เพชฌ-
ฆาตจงมาโดยพิธีกรรมนิยมของตน. เพชฌฆาตนั้นจึงนุ่งห่มผ้าข้อม
น้ำฝาด ทัดทรงดอกไม้แดง แบกขวาน ถือท่อนไม้สำหรับวางพาดมือ
และเท้า มีปุมเป็นที่รองรับมาถวายบังคมพระราชากราบทูลว่า ทเว
ข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำอะไร ครั้นกราบทูลแล้ว ได้ยืนคอยรับ
พระบัญชาอยู่. พระราชารับสั่งว่า ท่านจงเข้าไปยังห้องอันมีสิริ
ของพระเทวี แล้วนำธรรมปาละกุมารมา. ฝ่ายพระเทวีทรงทราบว่

พระราชาทรงกริ้วแล้วเสด็จกลับไป จึงให้พระโพธิสัตว์นอนแนบพระ-
อูระ ประทับนั่งทรงพระกรแสงอยู่. นายเพชรฆาตมาถึงเอามือตบ
พระปฤษฎางค์พระเทวีนั่นแล้ว จึงพระกุมารไปจากพระหัตถ์ พามายัง
สำนักของพระราชแล้วกราบทูลว่า เหวะ ข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำ
อะไร. พระราชารับสั่งว่า ท่านจงให้นำเอาแผ่นกระดานมาแล้วให้
เรียบลงข้างหน้า แล้วให้กุมารนั้นนอนบนแผ่นกระดานนี้. นาย
เพชรฆาตนั้นได้กระทำตามรับสั่งอย่างนั้น. พระนางจันทาเทวีทรง
ปริเทวนาการรำไรมาข้างหลังพระโอรสนั่นแล. เพชรฆาตกราบทูล
อีกว่า เหวะ ข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำอะไร. พระราชารับสั่งว่า จง
ตัดมือทั้งสองของธรรมบาลกุมาร. พระนางจันทาเทวีกราบทูลว่า ข้า
แต่มหाराช บุตรของหม่อมฉันเพิ่งมีอายุได้ ๗ เดือน ยังอ่อนอยู่ ไม่
รู้อะไร บุตรของหม่อมฉันนั้น ไม่มีโทษผิด ก็โทษผิดแม้จะยิ่งใหญ่ก็
ควรจะมีในหม่อมฉัน เพราะฉะนั้น ขอพระองค์จงรับสั่งให้ตัดมือทั้ง
สองของหม่อมฉันเถิด เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนี้ จึงกล่าวคาถา
ที่ ๑ ว่า:-

หม่อมฉันผู้เดียวที่ตัดความเจริญ กระทำ
ความผิดต่อพระเจ้ามหาปาปะ ข้าแต่สมมติ-
เทพ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดปล่อยธรรม-
บาลกุมารนี้เสียเถิด โปรดรับสั่งให้ตัดมือทั้ง
สองของหม่อมฉันเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทูลียา ได้แก่ ผู้ทำ ๑ ให้เสียหาย
อธิบายว่า เห็นพระองค์แล้วไม่ลุกขึ้นรับ ชื่อว่าผู้กระทำผิด. บทว่า ฎนหตา ได้แก่
ทูลิกา ดังนี้ก็มี เนื้อความก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า ฎนหตา ได้แก่
ขจัดความเจริญ อธิบายว่า กำจัดความเจริญ. บทว่า รณโณ พึง
ประกอบกับบทว่า ทูลียา. ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้ว่า หม่อมฉันทำความ
ผิดต่อพระเจ้ามหาปาละ มิใช่กุมารนี้ เพราะฉะนั้น ขอพระองค์โปรด
ปลดปล่อยกรรมปาละ ผู้ยังอ่อนหาความผิดมิได้นี้เสียเถิด ก็ถ้าพระ-
องค์ประสงค์จะตัดมือทั้งสอง ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์จงตัดมือ
ทั้งสองของหม่อมฉัน ผู้กระทำผิด.

พระราชาทรงแลดูนายเพชฌฆาตๆ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติ-
เทพ ข้าพระองค์จะการทำอย่างไร. พระราชาตรัสว่า ท่านอย่าชักช้า
จงตัดมือทั้งสองเสีย. ขณะนั้น นายเพชฌฆาตถือขวานอันคมกล้า
ตัดมือทั้งสองของพระกุมารเหมือนตัดหน่อไม้อ่อนฉะนั้น. เมื่อนาย
เพชฌฆาตตัดมือทั้งสองอยู่ ธรรมปาละกุมารนั้น ไม่ร้องไห้ ไม่รำไร
กระทำขันติและเมตตาให้เป็นปุเรจาริก อดกลั้นอยู่. ส่วนพระนาง-
จันทาเทวีถือเอาปลายมือที่ขาดใส่ไว้ในปาก มีโลหิตไหลอาบพระองค์
ทรงเทียวปริเทวนาการอยู่. นายเพชฌฆาตทูลถามอีกว่า ข้าแต่สมมติ
เทพ ข้าพระองค์จะทำอะไร. พระราชาตรัสว่า จงตัดเท้าทั้งสองเสีย.
พระนางจันทาเทวีได้สดับดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

หม่อมฉันผู้เดียวที่ตัดความเจริญ กระทำ
ความผิดต่อพระเจ้ามหาราชาปะ ข้าแต่สมมติ-
เทพ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดปล่อยธรรม-
ปาณกุมารนั้นเสียเถิด โปรดรับสั่งให้ตัดเท้า
ของหม่อมฉันเถิด.

อธิบายในคาถาที่ ๒ นั้น ฟังทราบโดยนัยคาถาแรกนั้นแล.
ฝ่ายพระราชาทรงสั่งบังคับเพชฌฆาตอีก. นายเพชฌฆาตนั้น
ได้ตัดเท้าทั้งสองขาด. พระนางจันทาเทวีถือเอาปลายเท้าใส่ไว้ในพก
มีโลหิตโชกกาย ทรงรำไห่กราบทูลว่า ข้าแต่พระเจ้ามหาราชาปะผู้เป็น
พระสวามี ทารกชื่อว่ามีมือและเท้าอันพระองค์ให้ตัดแล้ว อันมารดา
จำต้องเลี้ยงคูมิใช่หรือ หม่อมฉันจักรับจ้างเลี้ยงบุตรของหม่อมฉัน ขอ
พระองค์จงประทานบุตรนั้นแก่หม่อมฉันเถิด. นายเพชฌฆาตกราบ-
ทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์กระทำตามพระราชอาชญาแล้ว
กิจของข้าพระองค์เสร็จแล้วหรือ? พระราชาตรัสว่า ยังไม่เสร็จก่อน.
นายเพชฌฆาตกราบทูลว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าพระองค์จะทำอะไร.
พระราชาตรัสว่า จงตัดศีรษะธรรมปาณกุมารนี้. ลำดับนั้น พระนาง-
จันทาเทวี จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

หม่อมฉันผู้เดียวที่ตัดความเจริญ กระทำ
ความผิดต่อพระเจ้ามหาราชาปะ ข้าแต่สมมติ-
เทพ ขอพระองค์ได้ทรงโปรดปล่อยธรรม-

**ปาลกุมารนี้เสียเถิด โปรดรับสั่งให้ตัดศีรษะ
ของหม่อมฉันเถิด.**

ก็แหละครั้นตรัสแล้ว พระนางจึงน้อมศีรษะเข้าไป. เพชฌฆาต
กราบทูลถามพระราชาก็ว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์จะกระทำ
อะไร ? พระราชาตรัสว่า จงตัดศีรษะของธรรมปาลกุมารนั้นเสีย. นาย
เพชฌฆาตนั้นครั้นตัดศีรษะแล้ว จึงกราบทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ
ข้าพระองค์กระทำตามพระราชอาชญาแล้วหรือ. พระราชาตรัสว่า ยัง
ไม่ได้กระทำก่อน. นายเพชฌฆาตกราบทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ
เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าพระองค์จะกระทำอะไรอีก ? พระราชาตรัสว่า ท่าน
จงเอาปลายดาบรับร่างธรรมปาลกุมารนั้น กระทำกรรมกรณชื้อ อสิ-
มัลกะ. นายเพชฌฆาตนั้นจึงโยนร่างของธรรมปาลกุมารนั้นขึ้นไปใน
อากาศ แล้วเอาปลายดาบรับร่างของธรรมปาลกุมารนั้น กระทำกรรม
กรณชื้อ อสิมัลกะ แล้วไปรยลงที่ท้องพระโรง. พระนางจันทาเทวีจึง
ใส่เนื้อของพระโพธิสัตว์ไว้ในปาก ทรงร้องให้คร่ำครวญได้กล่าวคาถา
เหล่านี้ว่า :-

**ใครๆ ผู้เป็นมิตรและอ ามาศย์ของพระ-
ราชานั้น ที่มีใจดี คงจะไม่มีแน่นอน ผู้ที่จะ
ทูลห้ามพระราชว่า อย่าทรงปลงพระชนม์
พระราชบุตรซึ่งเกิดแต่พระอุระเลย ก็ไม่มี.**

ใคร ๆ ผู้เป็นมิตร และพระญาติของ
พระราชานั้น ที่มีใจดี คงจะไม่มีแน่นอน ผู้ที่
จะทูลห้ามพระราชาว่า อย่าทรงปลงพระชนม์
พระราชบุตรซึ่งเกิดแต่พระอุระเลย ก็ไม่มี.

แขนของธรรมปาตุกumarผู้เป็นทนายท
แห่งแผ่นดิน อันลุ่มไปด้วยแก่นจันทร์แดง
มาขาดไปเสีย ข้าแต่สมมติเทพ ชีวิตของ
หม่อมฉันก็คงจะดับไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มิตุตามจุจา จ วิชฺขเร ความว่า
ใคร ๆ ผู้เป็นมิตรสนิทของพระราชา หรืออำมาตย์ผู้ร่วมในกิจทั้งปวง
หรือผู้ที่เชื่อว่ามีใจดี เพราะมีหทัยอ่อนโยน จะไม่มีแน่นอน. บทว่า เย
น วทนฺติ ความว่า ชนเหล่าใดมาทันเวลา ไม่พูด คือห้ามพระราชา
นี้ว่า อย่าปลงพระชนม์พระปิโยรสของพระองค์ ชนเหล่านั้น เรา
เข้าใจว่า ไม่มีเลย. บทว่า ฌาติ ในคาถาที่ ๒ ได้แก่ญาติหลายคน.

ก็พระนางจันทาทวี ครั้นกล่าวคาถา ๒ คาถานี้แล้ว จึงกล่าว
คาถาที่ ๓ ว่า :-

พระพาหาทั้งสองของธรรมปาตุกumarผู้
เป็นทนายทแห่งแผ่นดิน อันลุ่มไปด้วยแก่น
จันทร์แดง มาขาดไป ข้าแต่สมมติเทพ ชีวิต
ของหม่อมฉันก็คงจะดับไป.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทายาทสฺส ปฺรพฺยา ความว่า
พระนางจันทาเทวีรำพันคำมีอาทิอย่างนี้ว่า มือของทายาทแห่งแผ่นดิน
มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต อันเป็นของพระบิดา ซึ่งได้ทาด้วย
แก่นจันทร์แดงขาดไป เท้าขาด ศีรษะขาดทั้งถูกลงกรรมกรณชื้ออสิมา
ลกะ บัดนี้ พระองค์ได้ตัดดวงศัของพระองค์เอง ดังนี้ จึงตรัสอย่างนั้น.
บทว่า ปาณา เม เทว รุชฺชติ ความว่า ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อ
หม่อมฉันไม่อาจสามารถลั่นความโศกนี้ได้ ชีวิตคงจะดับไป.

เมื่อพระนางทรงรำไห้อยูอย่างนั้น พระหทัยก็แตกไป เหมือน
ไม้ไผ่ถูกไฟไหม้อยูอย่างนั้นฉะนั้น พระนางได้ถึงความสิ้นพระชนม์
ลง ณ ที่นั่นเอง. ฝ่ายพระราชาก็ไม่อาจดำรงอยู่บนบัลลังก์ได้ จึงตก
ลงไปอยู่ที่ท้องพระโรง. พื้นที่อันเรียบสนิทแยกออกเป็นสองภาค. พระ-
เจ้ามหาปตาปะนั้นพลัดตกจากพื้นเรียบเมื่อนั้นถึงพื้นดิน. แต่นั้น แผ่น
ดินที่บนหนาถึงสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ไม่อาจรองรับโทษผิดของพระ-
ราชานั้นได้ จึงได้แยกให้ช่อง. เปลวไฟตั้งขึ้นจากอเวจีมหานรก หอบ
เอาพระเจ้ามหาปตาปะไปโยนลงในอเวจีมหานรก ประจุหุ้มด้วยผ้า
กำพลที่ตระกูลมอบให้ฉะนั้น. ส่วนพระนางจันทาเทวี และพระโพธิ-
สัตว์ อามาศย์ทั้งหลายได้ปลงพระศพให้แล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต พระ-
นางจันทาเทวี ได้เป็นพระมหาปชาบดีโคตมี ส่วนธรรมปาละกุมาร
ได้เป็นเรวตถาคค ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาจุลตรรกธรรมปาละชาดกที่ ๘

๕. สุวรรณมิกชาดก

ว่าด้วยเนื้อติดบ่วงนายพราน

- [๗๔๓] ข้าแต่เนื้อผู้มีกำลังมาก ท่านจงพยายาม
ดึงบ่วงออก ข้าแต่ท่านผู้มีเท้าดุจทองคำ ท่าน
จงพยายามคือบ่วงที่ติดแน่นให้ขาดเถิด ฉัน
ผู้เดียวจะไม่พึงยินดีอยู่ในป่า.
- [๗๔๔] ฉันพยายามดึงอยู่ แต่ไม่สามารถจะ
ทำบ่วงให้ขาดได้ ฉันเอาเท้าตะกุยแผ่นดิน
ด้วยกำลังแรง บ่วงติดแน่นเหลือเกิน จึง
ครูดเอาเท้าของฉันเข้า.
- [๗๔๕] ข้าแต่นายพราน ท่านจงรีบไปไม้ลง จง
ชักดาบออก จงฆ่าฉันเสียก่อน แล้วจึงฆ่า
พระยาเนื้อต่อภายหลัง.
- [๗๔๖] เราไม่เคยได้ยินได้ฟัง หรือได้เห็นเนื้อ
ที่พูดภาษามนุษย์ได้ แะนางผู้มีหน้าอันเจริญ
ตัวท่านและพระยาเนื้อนี้จึงเป็นสุขเถิด.
- [๗๔๗] ข้าแต่นายพราน วันนี้ฉันเห็นพระยา-
เนื้อหลุดพ้นมาได้แล้วย่อมชื่นชมยินดี ฉันใด

ขอให้ท่านพร้อมด้วยญาติทั้งมวลของท่านจง
ชื่นชมยินดี ฉะนั้น.

จบ สุวรรณมิกชาดกที่ ๕

อรรถกถาสุวรรณมิกชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
กุลธิดาคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่ม
ต้นว่า วิกุลม เร มหามิค ดังนี้.

ได้ยินว่า นางนั้นเป็นธิดาของสกุลอุปัฏฐากแห่งพระอัครสาวก
ทั้งสอง ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส นับถือพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ สมบูรณ์ด้วยมารยาท เป็นผู้ฉลาด ยินดียิ่งใน
บุญมีทานเป็นต้น. ตระกูลบุคคลมิจฉาทิฏฐิอื่นที่มีชาติเสมอกัน ใน
นครสาวัตถีนั้นแล ได้มาขอนางนั้น. ลำดับนั้น บิดามารดาของนาง
กล่าวว่า ธิดาของเรามีศรัทธาเลื่อมใส นับถือพระรัตนตรัย ยินดียิ่ง
ในการบุญมีทานเป็นต้น ท่านทั้งหลายเป็นมิจฉาทิฏฐิ จักไม่ให้ธิดา
ของเราแม่นี้ให้ท่าน ฟังธรรม ไปวิหาร รักษาศีล หรือทำอุโบสถ-
กรรม ตามความชอบใจ เราจะไม่ให้ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจง
สู่ขอเอานางกุมาริกาจากตระกูลมิจฉาทิฏฐิที่เหมือนกับตนเถิด. คนที่
มาขอเหล่านั้นถูกบิดามารดาของนางกุมาริกานั้นบอกคืนแล้ว จึง
กล่าวว่า ธิดาของท่านทั้งหลายไปเรือนของพวกเราแล้วจงกระทำกิจ

ทั้งปวงตามความประสงค์เกิด พวกเราจักไม่ห้าม ขอท่านจงให้ธิดานั้น
แก่พวกเราเถิด ผู้อันบิดามารดาของนางกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่าน
ทั้งหลายจะเอาไปเถิด เมื่อถึงฤกษ์ดี จึงกระทำการมงคลพิธีแล้วนำนางไป
เรือนของตน. นางกุลธิดานั้นได้เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยความประพาศ
และมารยาท มีสามีเป็นดังเทวดา. วัตรปฏิบัติสำหรับพ่อผัว แม่ผัว และ
สามีย่อมเป็นอันทำแล้วอย่างครบถ้วน. วันหนึ่ง นางกล่าวกะสามีว่า
ข้าแต่ลูกเจ้า ดิฉันปรารถนาจะให้ท่านแก่พระเถระประจำสกุลของพวก
เรา. สามีกล่าวว่า ตีละนางผู้เจริญ เธอจงให้ท่านตามอริยาศยเถิด.
นางจึงให้นิมิตต์พระเถระทั้งสองมาแล้วกระทำสักการะใหญ่ ให้ฉัน
โภชนะอันประณีตแล้วนิมนต์ให้นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง กล่าวว่า ท่าน
ผู้เจริญ ตระกูลนี้เป็นมิจาทิฎฐิ ไม่มีศรัทธา ไม่รู้จักคุณของพระรัตน-
ตรัย ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดังดิฉันขอโอกาส ขอพระคุณเจ้า
ทั้งหลายจงรับภิกษาหารในที่นี้แหละจนกว่าตระกูลนี้จะรู้จักคุณของพระ-
รัตนตรัย. พระเถระทั้งหลายรับนิมนต์แล้วฉันเป็นประจําอยู่ในตระกูล
นั้น. นางกล่าวกะสามีอีกว่า ข้าแต่ลูกเจ้า พระเถระทั้งหลายมา
เป็นประจํา ณ ตระกูลนี้ เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ไปดูพระเถระเล่า.
สามีกล่าวว่า เราจักไปดู. วันรุ่งขึ้น นางจึงบอกแก่สามีนั้น ในตอน
พระเถระทั้งหลาย ทำภักติกิจเสร็จแล้ว. สามีของนางนั้นเข้าไปหา
แล้วทำปฏิสันถารกับพระเถระทั้งหลายแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ลำดับ
นั้น พระธรรมเสนาบดีจึงกล่าวธรรมกถาแก่สามีของนางนั้น เขา

เลื่อมใสในธรรมกถาและอิริยาบถของพระเถระ ตั้งแต่นั้น จึงให้ปูลาด
อาสนะเพื่อพระเถระทั้งหลาย กรองน้ำดื่ม ฟังธรรมกถาในระหว่างภัต.
ในกาลต่อมา มิจฉาทิฎฐิของเขาก็ตาเลาไป. อยู่มาวันหนึ่ง พระเถระ
เมื่อกล่าวธรรมกถาแก่สามิภรรยาแม่ทั้งสองนั้น จึงประกาศสัจจะ ๔.
ในเวลาจบสัจจะ สามิภรรยาทั้งสอง ดำรงอยู่ในโศคาปีตติผล. จำเดิม
แต่นั้นมา ชนแม่ทั้งหมดมีบิดามารดาของเขาเป็นต้น จนชั้นที่สุดแม่
ทาสและกรรมกรได้ทำลายมิจฉาทิฎฐิ เกิดเป็นผู้นับถือพระพุทธเจ้า
พระธรรม และพระสงฆ์. อยู่มาวันหนึ่ง นางทาริกานั้นกล่าวกะสามิ
ว่า ข้าแต่ลูกเจ้า คิฉินจะประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครองเรือน คิฉิน
ปรารถนาจะบวช. สามินั้นกล่าวว่า คีละนางผู้เจริญ แม่ฉันก็จักบวช
แล้วนำภรรยานั้นไปยังสำนักภิกษุณี ด้วยบริวารมากมายให้บวชแล้ว
ฝ่ายตนเองก็เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอบรรพชา. พระศาสดาให้
บรรพชาอุปสมบทแล้ว. เธอแม่ทั้งสองเจริญวิปัสสนาไม่นานนัก ก็ได้
บรรลุพระอรหัต. อยู่มาวันหนึ่งภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันใน
โรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุณีสาวชื่อนั้นเกิดเป็นปัจฉัย
แถมและแถมสามิ แม่ตนบวชแล้วบรรลุพระอรหัต ก็ให้สามิแม่นั้น
บรรลุด้วย. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้
พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรง
ทราบแล้ว จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นางภิกษุณีนี้อาจได้ปลด-
เปลื้องสามิจากบ่วงคือราคะ ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ก่อน แม้ในกาล

ก่อน นางภิกษุณีนี้ก็ได้ปลดเปลื้องโบราณกบัตติทั้งหลายจากบ่วงคือ
มรณะ แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในกำเนิดมฤค เจริญวัยแล้ว เป็น
ผู้มีรูปงาม น่ารักใคร่ น่าดู มีผิวพรรณเหมือนทอง ประกอบด้วย
เท้าหน้าและเท้าหลังประหนึ่งกระทำบริกรรมข้อมด้วยน้ำครึ่ง เขาเช่น
กับพวงเงิน นัยน์ตาทั้งสองมีส่วนเปรียบด้วยก้อนแก้วมณี และหาง
ประดุจกลุ่มผ้ากำพล. ฝ่ายภรรยาของเนื่อนั้นก็เป็นนางเนื้อสาวมีรูป
งามน่ารัก. เนื้อทั้งสองนั้นอยู่ร่วมกันด้วยความพร้อมเพรียง. มีเนื้อ
อันทรงงามตระการตาแปดหมื่นตัวคอยอุปฐากบำรุงพระโพธิสัตว์อยู่.
ในกาลนั้น พวกพรานฆ่าเนื้อทั้งหลายและดักบ่วง อยู่มาวันหนึ่ง
พระโพธิสัตว์เดินไปข้างหน้าเนื้อทั้งหลาย เท้าติดบ่วง จึงดึงเท้ามา
ด้วยคิดว่า จักทำบ่วงนั้นให้ขาด. พึงจึงขาด เมื่อดึงเท้ามาอีก เนื้อ
ขาด เอ็นขาด. บ่วงได้รัดจนจดถึงกระดูก. พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อไม่
อาจทำบ่วงให้ขาดก็สอด้งกลัวต่อมรณภัยจึงร้องบอกให้รู้ว่าติดบ่วง. หมู
เนื้อได้ฟังดังนั้นก็กลัวจึงพากันหนีไป. ส่วนภรรยาของพระโพธิสัตว์
นั้น หนีไปแล้วแต่อยู่ในระหว่างพวกเนื้อไม่เห็นพระโพธิสัตว์นั้น คิด
ว่า ภัยนี้คงจักเกิดแก่สามีที่รักของเรา จึงรีบไปยังสำนักของพระ-
โพธิสัตว์นั้น ร้องไห้มีหน้าองคด้วยน้ำตา กล่าวว่ ข้าแต่สามี ท่าน
เป็นผู้มีกำลังมาก ท่านจักไม่อาจทนบ่วงนี้หรือ ท่านจงรวบรวมกำลัง

ทำบ่วงนั้นให้ขาด เมื่อจะยังความอดสาหัสให้เกิดแก่พระโพธิสัตว์นั้น
จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ข้าแต่เนื้อผู้มีกำลังมาก ท่านจงพยายาม
ดึงบ่วงออก ข้าแต่ท่านผู้มีเท้าดุจทองคำ
ท่านจงพยายามดึงบ่วงที่ติดแน่นให้ขาดออก
ฉันผู้เดียวเว้นท่านเสีย จะไม่รีบนรรมย์อยู่ใน
ป่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิกุลม ได้แก่ จงพยายาม
อธิบายว่า จงดึงออก. ศัพท์ว่า เร เป็นนิบาตใช้ในอรรถร้องเรียก.
บทว่า หรีปท แปลว่า ผู้มีเท้าดุจทองคำ. แม้ในสระที่ขังสัตว์ของ
พระโพธิสัตว์นั้นก็มีวรรณดุจทองคำ. แต่นางเนื้อนี้กล่าวอย่างนั้น ด้วย
อำนาจราคะ. ด้วยบทว่า นาหิ เอกา นี้ แสดงว่า ดิฉันเว้นท่านเสีย
ผู้เดียวจักไม่รีบนรรมย์ในป่า ก็ดิฉันจักไม่รับหญ้าและน้ำ ชุบพอมตาย.

เนื้อได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ฉันพยายามดึงอยู่ แต่ไม่สามารถทำบ่วง
ให้ขาดได้ ฉันเอาเข้าตะกุ่มแผ่นดินด้วยกำลัง
แรง บ่วงติดแน่นเหลือเกิน จึงขาดเท้าฉัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิกุลมามิ ความว่า นางผู้เจริญ
ฉันทำความพยายามเพื่อเธออยู่. บทว่า น ปาเทมิ^๑ ความว่า แต่
๑. บาติ ปเรมิ.

ฉันไม่อาจทำบ่วงให้ขาด. บทว่า ฐมี สุมภามิ ความว่า ฉันเอาเท้า
ตะกั่วแผ่นดินที่บ่วงด้วยหวังว่าบ่วงจะขาดบ้าง. บทว่า เวคสา แปลว่า
ด้วยกำลังแรง. บทว่า ปริกนฺตติ ความว่า บ่วงตัดหนังเป็นต้นขาด
ไปรอบด้าน.

ลำดับนั้น นางเนื้อจึงกล่าวกะเนื่อนั้นว่า ข้าแต่สามี ท่าน
อย่ากลัวเลย ดิฉันจะอ่อนวอนนายพรานตามกำลังของตน จักนำชีวิต
มาเพื่อท่าน ถ้าดิฉันเมื่ออ่อนวอนจักอาจเป็นไปได้ ดิฉันจักให้แม่ชีวิต
ของดิฉันแล้วนำเอาชีวิตมาเพื่อท่าน แล้วปลอบโยนพระมหาสัตว์ให้
เบาใจแล้วได้ยื่นชีวิตพระโพธิสัตว์ผู้มีตัวอาบด้วยโลหิต. ฝ่ายนายพราน
ถือดาบและหอกเดินมาดุจไฟลุกติดกंप. นางเนื้อเห็นนายพรานนั้นแล้ว
ปลอบโยนพระโพธิสัตว์นั้นว่า ข้าแต่สามี นายพรานเนื้อกำลังมา
ดิฉันจักกระทำตามกำลังของตน ท่านอย่ากลัว แล้วเดินสวนทางต่อ
นายพรานแล้วถอยไปยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง ให้นายพรานนั้นแล้ว
กล่าวคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ว่า ข้าแต่นาย สามีของข้าพเจ้ามีผิว
พระดุจทองคำ สมบูรณ์ด้วยศีลและอาจารย์มารยาท เป็นราชาของ
หมู่เนื้อแปดหมื่นตัว เมื่อพระยาเนื้อยังคงยืนอยู่นั้นแล เมื่อจะขอให้
ฆ่าตน จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

ข้าแต่นายพราน ท่านจงบูบไ้ม้ลง จง
ชักดาบออก จงฆ่าข้าพเจ้าก่อนแล้วจึงฆ่า
พระยาเนื้อต่อภายหลัง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปลาสาณิ** ความว่า ท่านจงไป-
ไม่ทั้งหลาย เพื่อจะได้วางเนื้อ. บทว่า **อสี นิพุปาห** ความว่า ท่าน
จงชักดาบออกจากฝัก.

นายพรานได้ฟังดังนั้นจึงคิดว่า คนที่เป็นมนุษย์ยังไม่ให้ชีวิต
ตนเพื่อประโยชน์แก่สามีได้เลย นางเนื้อนี้เป็นสัตว์ดิรัจฉานยัง
บริจาคชีวิตได้ ทั้งยังกล่าวเป็นภาษามนุษย์ด้วยเสียงอันไพเราะ วันนี้
เราจะให้ชีวิตของสามีแห่งนางเนื้อนี้ และชีวิตของนางเนื้อนี้ด้วย
ครั้นคิดจะนั้นแล้ว ก็มีจิตเลื่อมใส จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

เราไม่เคยได้ยินได้ฟัง หรือได้เห็นเนื้อ

ที่พูดภาษามนุษย์ได้ **แนะนำผู้มีหน้าอัน-**

เจริญ **ตัวท่านและพระยาเนื้อนี้จึงเป็นสุขเกิด.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุตฺติ วา ทิฏฺฐํ วา** ความว่า ใน
กาลก่อนแต่นี้ สิ่งที่ข้าพเจ้าได้เห็นหรือได้ฟังมาเห็นปานนี้ ย่อมไม่มี.
บทว่า **ภาสนฺตํ มานุสฺสํ มิตฺติ** ความว่า เพราะในกาลก่อนแต่นี้
ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นเนื้อพูดวจาามนุษย์ได้เลย. บาลีว่า **น จ เม สุตา**
วา ทิฏฺฐา วา ภาสนฺตํ มานุสฺสํ มิตฺติ แปลว่า เนื้อพูดภาษามนุษย์
ข้าพเจ้าไม่ได้ยินได้ฟังหรือเห็นมาเลย ดังนี้ก็มี เนื้อความของบทบาลี
เหล่านั้น ย่อมปรากฏตามบาลีนั้นแหละ. นายพรานผู้เป็นบัณฑิต
ฉลาดในอุบายเรียกนางเนื้อนั้นว่า **ภทฺเท** **แนะนำผู้มีหน้าอันเจริญ**

ด้วยประการฉะนี้แล้ว ปล่อยโยนนางเนื่อนั้นอีกว่า ท่านแม่ทั้งสองคือ
ตัวท่านและพระยาเนื่อนี้จึงเป็นผู้มีความสุข ปราศจากทุกข์เกิด แล้ว
ได้ไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์ เอามัดดัดบังที่หนัง ค่อย ๆ นำบัง
ที่ติดทำออก แล้วเอาเอ็นปิดเอ็น เอาเนื้อปิดเนื้อ เอาหนังปิดหนัง
แล้วเอามือบีบนิ้วเท้า ด้วยอานุภาพบารมีที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมา
ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาจิตของนายพราน และด้วยอานุภาพมิตถธรรม
ของนางเนื่อ บันดานให้เอ็น เนื้อและหนังติดกับเอ็น เนื้อ หนัง ใน
ขณะนั้นทันที ฝ่ายพระโพธิสัตว์มีความสุข ปราศจากทุกข์ได้ยืนอยู่
นางเนื่อเห็นพระโพธิสัตว์มีความสุขสบาย จึงเกิดความโสมนัส เมื่อ
จะกระทำอุโมทนาแก่นายพราน จึงกล่าวคาถาที่ ๕ ว่า:-

ข้าแต่ นายพราน วันนี้ข้าพเจ้าเห็นพระ-

ยาเนื่อหลุดพ้นมาได้แล้วชื่นชมยินดีอยู่

ฉันใด ขอให้ท่านพร้อมด้วยญาติทั้งปวงของ

ท่าน จงชื่นชมยินดี ฉันนั้น.

ด้วยบทว่า ลูทุกฺก นี้ ในคานานั้นนางเนื่อเรียก โดยอำนาจ
ชื่อที่ได้ด้วยการทำกรรมอันร้ายกาจ.

พระโพธิสัตว์คิดว่า นายพรานนี้เป็นที่พึงอาศัยของเรา แม้
เราก็คควรเป็นที่พึงอาศัยของนายพรานนี้บ้าง จึงมอบก้อนแก้วมณีให้
แก่นายพรานก้อนหนึ่งซึ่งคนได้พบในภาคพื้นทีเหียวหากิน แล้วให้
โอวาทแก่นายพรานนั้นว่า คุณก่อนสหาย ตั้งแต่นี้ไป ท่านอย่าได้กระทำ

บาปมีปานาติบาตเป็นต้น จึงรวบรวมทรัพย์สมบัติเลี้ยงดูลูกเมียกระทำ
บุญมีทานและศีลเป็นต้น ด้วยก้อนแก้วมณีเกิด แล้วก็เข้าไปไป.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรง
ประชุมชาดกว่า นายพรานในครั้งนั้น ได้เป็นพระฉันทะ นางเนื้อ
ได้เป็นภิกษุณีสาว ส่วนพระยาเนื้อ ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสวรรณมิกชาดกที่ ๕

๑๐. สุสันธิชาดก

ว่าด้วยนางผิวหอม

[๗๔๘] กลิ่นดอกไม้มีระหอมฟุ้งไป น้ำทะเล
คะนองใหญ่ พระนางสุสันธิอยู่ห่างไกลจาก
นครนี้ ข้าแต่พระเจ้าตัมพราช กามทั้งหลาย
เสียบแทงหัวใจข้าพระบาทอยู่.

[๗๔๙] ท่านข้ามทะเลไปได้อย่างไร ท่านได้
เห็นเกาะเศรษฐีได้อย่างไร ดูก่อนนายอัคคะ
ความสมาคมของนางและท่านได้มีขึ้นอย่าง
ไร.

[๗๕๐] เมื่อพวกพ่อค้าผู้แสวงหาทรัพย์ ออก
ไปจากท่าซื้อภูกัจฉะ พวกมังกรทำให้เรือ
แตกแล้ว เราได้ลอยไปกับแผ่นกระดาน.

[๗๕๑] พระนางสุสันธิมีกลิ่นพระกายหอมดุจ
แก่นจันทร์อยู่เป็นนิตย์นำดูน่าชม ทรงเห็น
ข้าพระบาทเข้าแล้ว ปล่อยโยนด้วยวาจาอัน
อ่อนหวาน ได้ทรงอุ้มข้าพระบาทด้วยแขน
ทั้งสองเหมือนกับมารดาอุ้มบุตรผู้เกิดจากอก
ฉะนั้น.

[๗๕๒] พระนางผู้มีพระเนตรอ่อนหวาน ทรง
บำรุงบำเรอข้าพระบาทด้วยข้าว น้ำ ผ้า
ที่นอน และแม่ด้วยพระองค์ ข้าแต่พระเจ้า-
ดัมพรราช ขอพระองค์โปรดทรงทราบอย่างนี้
เถิด.

จบ สุสันธิชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาสุสันธิชาดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้กระสันอยากสึก จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า
วาติ คนุโธ ติมิรานํ ดังนี้ :-

ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสถามภิกษุนั้นว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่า
เธอกระสันอยากสึกจริงหรือ เมื่อภิกษุนั้นทูลรับว่า จริง พระเจ้าข้า
จึงตรัสว่า เพราะเห็นอะไร เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลว่า เพราะเห็น
มาตุคามประดับประดาแต่งตัว พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ
ธรรมดาว่ามาตุคามนี้ ใครๆ ไม่อาจรักษาไว้ได้ แม้โบราณกบัณฑิต
จะรักษาไว้ในสุบรรณพิภพ ก็ไม่อาจรักษาไว้ได้ อันภิกษุนั้นทูล
อาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล พระราชาพระนามว่าดัมพรราช ครองราชสมบัติอยู่
ในนครพาราณสี พระอัครมเหสีของพระเจ้าดัมพรราชนั้น พระนามว่า

สุสันธิ ทรงพระรูปโฉมอันล้ำเลิศ. ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิด
ในกำเนิดสุบรรณพิภพ. ในกาลนั้น ได้มีเกาะนาคชื่อว่า เสรมทวีป.
พระโพธิสัตว์อยู่ในสุบรรณพิภพ เกาะนี้. พระโพธิสัตว์ออกจาก
สุบรรณพิภพไปยังนครพาราณสี แปลงเพศเป็นมาณพ เล่นสกากับ
พระเจ้าตัมพราช. หญิงผู้เป็นปริจาริกาเห็นรูปสมบัติของมาณพนั้น
จึงทูลพระนางสุสันธิว่า มาณพชื่อเห็นปานนี้ เล่นสกากับพระราชา
ของเราทั้งหลาย. พระนางสุสันธิได้ฟังดังนั้น มีความประสงค์
จะดูมาณพนั้น วันหนึ่ง ทรงแต่งองค์แล้วเสด็จมายังสนามเล่นสกา
ประทับยืนอยู่ในระหว่างพวกนางปริจาริกาทรงเลดูมาณพนั้น. ฝ่าย
มาณพนั้นก็เลดูพระเทวี ชนทั้งสองต่างมีจิตปฏิพัทธ์กันและกัน.
พระยาสุบรรณทูลขอให้ตั้งขึ้นในนครด้วยอำนาจของตน มนุษย์
ทั้งหลายพากันออกจากพระราชนิเวศน์ เพราะกลัวเรือนพัง. พระยา
สุบรรณนั้นกระทำความมีดมนด้วยอำนาจของตนแล้ว พาพระเทวี
มาทางอากาศ แล้วเข้าไปยังพิภพของตน ณ เกาะนาคทวีป. ชื่อว่า
คนผู้จะรู้สถานที่ที่พระนางสุสันธิเสด็จไป มิได้มีเลย. พระยาสุบรรณ
นั้นอธิมยอยู่กับพระนางสุสันธินั้น ไปเล่นสกากับพระราชา. ก็
พระราชานั้นมีคนธรรพ์ ชื่อว่า อัคคะ. ท้าวเธอไม่ทรงทราบสถานที่
ที่พระเทวีเสด็จไป จึงตรัสเรียกคนธรรพ์นั้นมาแล้วทรงส่งไปด้วย
พระดำรัสว่า คุณก่อนพ่อคนธรรพ์ เธอจงไป จงเที่ยวไปตามทางบก
และทางน้ำให้ทั่วจนพบเห็นสถานที่ที่พระเทวีเสด็จไป. คนธรรพ์นั้น

ถือเอาเสบียงทางแล้วค้นหาไปตั้งแต่บ้านใกล้ประตูจนถึงท่ารถจักรฉา.
ครั้งนั้น พ่อค้าชาวรถจักรฉาจะเล่นเรือไปยังสุวรรณภูมิ. คนธรรมดา
นั้นจึงเข้าไปหาพ่อค้าเหล่านั้น แล้วกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นคนธรรมดา
นักขับรถจักรทำการขับรถให้แก่มหาชน โดยหักเป็นค่าเรือ ของท่าน
ทั้งหลายจงพาข้าพเจ้าไปด้วย. พ่อค้าเหล่านั้นรับว่าได้ แล้วให้เขา
ขึ้นไปยังเรือเหล่านั้นแล้วออกเรือไป. เมื่อเรือแล่นไปแล้ว พ่อค้า
เหล่านั้นจึงเรียกคนธรรมดาเหล่านั้นมาแล้วกล่าวว่า จงทำการขับรถให้แก่มหาชน.
คนธรรมดาเหล่านั้นกล่าวว่า ถ้าข้าพเจ้าจะทำการขับรถให้ใคร ก็เมื่อ
กำลังขับรถอยู่ฝูงปลาทั้งหลายจักเคลื่อนไหว เมื่อเป็นเช่นนั้นเรือ
ของท่านทั้งหลายจักแตก. พวกพ่อค้ากล่าวว่า เมื่อกระทำการขับรถ
อยู่ในทางของมนุษย์ ชื่อว่าพวกปลาจะเคลื่อนไหวย่อมไม่มี ท่านจง
ขับรถเถอะ. คนธรรมดาจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายอย่าโกรธ
ข้าพเจ้า. แล้วแก้พันออกทำการขับรถให้เสียงคิดพินเข้ากับเสียงขับ
และให้เสียงขับเข้ากับเสียงคิดพิน. ปลาทั้งหลายเคลิบเคลิ้มเพราะ
เสียงนั้นจึงพากันเคลื่อนไหว. ครั้งนั้น มังกร (ชนิดของปลา) ตัวหนึ่ง
กระโดดตกลงไปในเรือทำให้เรือแตก. นายอัคระนั้นนอนอยู่ในแผ่น
กระดานลอยไปตามลมจนถึงแหล่งของต้นไทรอันเป็นสุวรรณพิภพ
ณ เกาะนาคทวีป. ฝ่ายพระนางสุสันธิเทวี ในเวลาที่พระยาสุวรรณไป
เล่นสกากับพระราชา ก็ลงจากวิมานเดินเที่ยวไปที่ชายฝั่ง เห็นคน
ธรรมดาชื่อว่าอัคระนั้น ทรงจำได้ จึงถามว่า ท่านมาได้อย่างไร ?

คนชรพ้นนั้นจึงทูลให้ทราบทั้งหมด. พระนางสุสันธิจึงพลบโยน
คนชรพ้นว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านอย่ากลัวไปเลย แล้วเอาแขน
ทั้งสองโอบอุ้มขึ้นไปยังวิมาน ให้นอนบนที่นอน ในเวลาที่นาย
อัคระกระปรีกระเปล่าขึ้นแล้ว ก็ให้โภชนาหารทิพย์ ให้อาบน้ำหอม-
ทิพย์ ให้นุ่งห่มผ้าทิพย์ ประดับด้วยของหอมและดอกไม้ทิพย์ แล้วกลับ
ให้นอนบนที่นอนทิพย์อีก. พระนางปฏิบัติคนชรพ้นนั้น ด้วยประการ
อย่างนี้ เวลาพระยาสุบรรณมา ก็ปกปิดไว้เสีย เวลาพระยาสุบรรณ
ไป ก็อธิมัยด้วยอำนาจกิเลสกับคนชรพ้นนั้น. จากนั้น ล่วงไปได้
ถึงเดือน พ่อค้าชาวเมืองพาราณสีมาถึงที่โคนต้นไม้ไทร ในเกะนั้น
เพื่อต้องการจะเอาฟืนและน้ำ. นายอัคระนั้นนั่งเรือไปยังนครพาราณสี
กับพระเทวีนั้น ได้เฝ้าพระราชเสด็จเรียบร้อยแล้ว ครั้นในเวลา
พระยาสุบรรณนั้นมาเล่นสกาจึงถือพิณ เมื่อจะขับร้องถวายพระราช
จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

กลืนดอกติมิระฟุ้งตลบไป น้ำทะเล

ก็กึกก้องคองลั่น พระนางสุสันธิอยู่ห่าง

ไกลนครนี้แท้ ข้าแต่พระเจ้าคัมพรราช กาม

ทั้งหลายเสียบแทงหัวใจข้าพระบาทอยู่.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ติมิรัน ได้แก่ ดอกของ
ต้นติมิระ. เขาว่า มีต้นติมิระล้อมรอบต้นไม้ไทรนั้น. นายอัครคนชรพ
กล่าวอย่างนั้น โดยหมายเอาต้นติมิระเหล่านั้น. บทว่า กุสมุทุโท

ได้แก่ น้ำทะเล. บทว่า โขสวา แปลว่า มีเสียงดังลั่น. นายอัคค-
คนธรรพีก้าวอย่างนั้น โดยเอาทะเลใกล้ ๆ ต้นไทรนั้นเท่านั้น. บทว่า
อิโต हि แปลว่า จากนั้น. นายอัคคนธรรพ์เรียกพระราชว่า
त्म. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยบทว่า ตมฺพกามา นี้ ท่านแสดงว่า
กามที่พระเจ้าตัมพราชทรงใคร่ ชื่อว่า ตัมพกาม กามนั้นเสียบแทง
หัวใจข้าพระบาทอยู่.

พระยาสุบรรณได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ท่านข้ามทะเลไปได้อย่างไร ท่านได้
เห็นเกาะเศรษฐะได้อย่างไร ดูก่อนนายอัคคะ
ความสมาคมของนางและท่านได้มีขึ้นอย่าง
ไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เศรษฐ์ ได้แก่ เกาะชื่อเศรษฐะ.
ลำดับนั้น อัคคนธรรพ์ได้กล่าวคาถา ๓ คาถาว่า :-

เมื่อพวกพ่อค้าผู้แสวงหาทรัพย์ ออก
ไปจากท่าเรือภูกัจฉา พวกมังกรทำให้เรือ
แตก เราได้ลอยไปกับแผ่นกระดาน
พระนางสุสันธิมีกลิ่นกายหอมดังแก่น
จันทร์อยู่เป็นนิจ ผู้นำดูน่าชม ทรงเห็น
ข้าพระบาทผู้ข้ามห้วงมหรรณพได้เพราะแผ่น

กระดานแล้ว ปลอดภัยด้วยวาจาอันอ่อน-
หวาน ทรงอุ้มข้าพระบาทด้วยแขนทั้งสอง
ประหนึ่งมารดาอุ้มบุตรผู้เกิดจากอกฉะนั้น.

พระนางผู้มีพระเนตรอ่อนหวาน ทรง
บำรุงบำเรอข้าพระบาทด้วยข้าว น้ำ ผ้า
ที่นอน และแม่ด้วยตัวพระองค์เอง ข้าแต่
พระเจ้าตัมพราช ขอพระองค์โปรดทรงทราบ
อย่างนี้เถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สา มั สณฺเห** มุทฺธา ความว่า
พระนางทรงเที่ยวไปที่ฝั่งสมุทร ทรงเห็นข้าพระบาทผู้ข้ามขึ้นฝั่งด้วย
แผ่นกระดานอย่างนี้แล้ว ทรงปลอดภัยด้วยวาจาอันไพเราะอ่อน
หวานว่าอย่ากลัวเลย. ด้วยบทว่า **องฺเคน** นี้ แขนทั้งคู่ท่านเรียกว่า
อังเคนะ ในที่นี้. บทว่า **ภทฺทา** ได้แก่ นาคู นาคพิสมัย. บทว่า
สา มั อนุเนน ความว่า พระนางบำเรอข้าพระบาทให้อิ่มหนา
ด้วยข้าวเป็นต้นนี้. บทว่า **อตุตฺตนาปี จ** นี้ ท่านแสดงว่า มิใช่
แต่ข้าวเป็นต้นอย่างเดียวเท่านั้น แม้ตัวพระองค์เองก็ทรงบำเรอให้
อิ่มหนำอภิรมย์อยู่. บทว่า **มตฺตกฺขี** แปลว่า มีนัยน์ตาอ่อนหวาน
ท่านอธิบายว่า มีการแลดูด้วยอาการอ่อนโยนเป็นปกติธรรมดา. บาลีว่า
มตฺตกฺขี ดังนี้ก็มี. อธิบายว่า ประกอบด้วยดวงตาประหนึ่งว่ามัวมา

ด้วยความเมา ดวงตาหยาดเยิ้ม บทว่า เอวํ ตมฺพ ความว่า
ข้าแต่พระเจ้าตัมพราช ขอพระองค์โปรดทรงทราบอย่างนี้.

เมื่อคนธรรพอยู่นั้นแหละ พระยาสุบรรณ มีความร้อนใจ
คิดว่า เราแม้อยู่ในสุบรรณพิภพ ก็ไม่อาจรักษานางได้ เราจะ
ประโยชน์อะไรด้วยนางผู้ทุศีล จึงนำพระนางมาถวายคืนพระราชา
แล้วหลีกไป. ตั้งแต่นั้น ก็ไม่ได้มาอีกเลย.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรง
ประกาศสัจจะ แล้วทรงประชุมชาดกว่า ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้
กระสันจะสึก ได้ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล. พระราชาในครั้งนั้น ได้
เป็นพระอานนท์ ส่วนพระยาสุบรรณในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคค
ณะนี้แล.

จบ อรรถกถาสุตตันตชาดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. มณิกุลทลชาดก ๒. สุชาตชาดก ๓. เวณสาขชาดก
๔. อูรชชาดก ๕. ชังกชาดก ๖. การันทียชาดก ๗. ลญฺญิกชาดก
๘. จุลลธรรมปาลชาดก ๙. สุวรรณมิกชาดก ๑๐. สุตตันตชาดก.

จบ มณิกุลทลวรรคที่ ๑

๒. วรรณโรหรรค

๑. วรรณโรหชาดก

ว่าด้วยผู้มีใจค่อนักแน่น

[๗๕๓] ท่านผู้มีใจเยี่ยงงามกล่าวว่า เสือโคร่งชื่อ
สุพาหุนี้ มีวรรณะ ลักษณะ ชาติ กำลังกาย
และกำลังความเพียร ไม่ประเสริฐไปกว่าเรา.

[๗๕๔] เสือโคร่งชื่อสุพาหุกล่าวว่า ราชสีห์ผู้มี
เยี่ยงงาม มีวรรณะ. ลักษณะ ชาติ กำลังกาย
และกำลังความเพียร ไม่ประเสริฐไปกว่าเรา.

[๗๕๕] แน่ะเพื่อนสุพาหุ ถ้าท่านจะประทุษ-
ร้ายเราผู้อยู่กับท่านอย่างนี้ บัดนี้ เราก็คงไม่พึง
ยินดีอยู่ร่วมกับท่านต่อไป.

[๗๕๖] ผู้ใดเชื่อคำของคนอื่นโดยเป็นจริงเป็น-
จัง ผู้นั้นต้องพลันแตกจากมิตร และต้อง
ประสบเวรเป็นอันมาก.

[๗๕๗] ผู้ใดไม่ประมาททุกขณะ มุ่งความแตก
ร้าง คอยแต่จับความผิด ผู้นั้นไม่เชื่อว่าเป็น
มิตร ส่วนผู้ใดอันคนอื่นให้แตกกันไม่ได้

ไม่มีความรังเกียจในมิตร นอนอยู่อย่าง

ปลอดภัย เหมือนบุตรนอนแอบอมารดา

ฉะนั้น ผู้นั้นนับว่าเป็นมิตรแท้.

จบ วรรณโรหชาดกที่ ๑

อรรถถาวรณาโรหรรคที่ ๒

อรรถถาวรณาโรหชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่ออาศัยพระนครสาวัตถิประทัບอยู่ ณ พระวิหาร-
เชตวัน ทรงปรารภพระเถระอัครสาวกทั้งสอง จึงตรัสพระธรรม-
เทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า วรรณโรเหณ ดังนี้.

ได้ยินว่า สมัยหนึ่ง พระมหาเถระทั้งสองคิดกันว่า พวกเรา
จักพอกพูนการอยู่ป่าตลอดภายในพรรษานี้ จึงทูลลาพระศาสดา แล้ว
ละหมู่คณะ ถือบาตรจีวรด้วยตนเอง ออกจากพระเชตวัน อาศัย
ปัจจันตคามแห่งหนึ่งอยู่ในป่า. บุรุษกินเดนแม่คนหนึ่ง ทำการอุปัฏ-
ฐากพระเถระทั้งสองอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งในป่านั้นนั่นแหละ บุรุษนั้น
เห็นการอยู่อย่างพร้อมเพรียงของพระเถระทั้งสอง จึงคิดว่า พระเถระ
ทั้งสองนั้นอยู่พร้อมเพรียงกันเหลือเกิน เราอาจไหมหนอที่จะทำลาย
พระเถระเหล่านี้ให้แตกกันและกัน จึงเข้าไปหาพระสารีบุตรเถระแล้ว
ถามว่า ท่านผู้เจริญ ท่านมีเวรอะไร ๆ กับพระมหาโมคคัลลานเถระผู้
เป็นเจ้าหรือหนอ ? พระสารีบุตรเถระถามว่า ก็เวรอะไรเล่า ? ผู้มีอายุ.

บุรุษนั้นกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ในเวลาที่กระผมมา พระมหาโมคคัลลานเถระนี้ กล่าวแต่โทษของท่านเท่านั้นว่า เชื่อว่าพระสารีบุตรจะพออะไรกับเรา โดยชาติ โคตร ตระกูล และประเทศก็ตาม โดยสุตตะและคันถะก็ตาม หรือโดยปฏิเวธและอิทธิฤทธิ์ก็ตาม. พระเถระทำการแหย่หัวแล้วกล่าวว่า อาวุโส ท่านไปเสียเถอะ. ในวันเมื่ออื่นบุรุษนั้นเข้าไปหาพระโมคคัลลานเถระบ้าง แล้วก็กล่าวเหมือนอย่างนั้นแหละ. ฝ่ายพระมหาโมคคัลลานเถระก็กระทำการแหย่หัวแล้วกล่าวว่า บุรุษนั้นว่า ท่านไปเสียเถอะ ผู้มีอายุ. แล้วจึงเข้าไปหาพระสารีบุตรเถระถามว่า ท่านผู้มีอายุ คนกินเดนนั้นกล่าวอะไร ๆ ในสำนักของท่าน. พระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ เขากล่าวแม้กับผม ควรนำคนกินเดนนั้นออกไปเสีย เมื่อพระมหาโมคคัลลานเถระกล่าวว่า คิละท่านผู้มีอายุ ท่านจงนำออกไปเสีย พระเถระจึงคิดนี้ว่ามีอันเป็นเหตุให้รู้ว่า ท่านอย่าอยู่ที่นี้ แล้วนำเขาออกไป. พระเถระทั้งสองนั้นอยู่อย่างสมัคสมานกัน แล้วไปยังสำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วจึงนั่งอยู่. พระศาสดาทรงกระทำปฏิสันถารแล้วตรัสถามว่า เธอทั้งสองอยู่ตลอดพรรษาโดยสบายหรือ? เมื่อพระเถระทั้งสองกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนกินเดนคนหนึ่งเป็นผู้ประสงค์จะทำลายพวกข้าพระองค์ เมื่อไม่อาจทำลาย จึงหนีไป. พระองค์จึงตรัสว่า คุณก่อนสารีบุตร มิใช่บัดนี้เท่านั้นที่เขาไม่อาจทำลาย แม้ในกาลก่อน คนกินเดนนี้ก็คิดว่า จักทำลายพวกเธอ เมื่อไม่อาจ

ทำลายก็ได้หนีไปแล้ว อันพระเถระทั้งสองนั้นทูลอาราธนาแล้ว จึง
ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้:-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นรุกขเทวดาอยู่ในป่า. ครั้งนั้น ราชสีห์
กับเสือโคร่งอยู่กันใกล้แห่งภูเขาในป่า. สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอุปัฏฐาก
สัตว์ทั้งสองนั้น กินเดนของสัตว์ทั้งสองนั้น. จนมีร่างกายใหญ่โต
วันหนึ่ง คิดว่า เราไม่เคยกินเนื้อของราชสีห์และเสือโคร่ง เราควร
จะทำให้สัตว์ทั้งสองนี้ให้แตกกัน แต่นั่น เราจักกินเนื้อของสัตว์ทั้ง-
สองนั้นที่ตายเพราะทะเลาะกัน. สุนัขจิ้งจอกนั้นจึงเข้าไปหาราชสีห์
แล้วถามว่า ข้าแต่ นาย ท่านมีเวรอะไร ใด ๆ กับเสือโคร่งหรือ ? ราชสีห์
กล่าวว่า เวนะไรเล่าสหาย. สุนัขจิ้งจอกกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ในตอน
ที่ข้าพเจ้ามาเสือโคร่งนั้นกล่าวแต่โทษของท่านเท่านั้นแหละว่า ขึ้น
ชื่อว่าราชสีห์ขี้ขอมไม่ถึงส่วนแห่งเสี้ยวของเรา โดยผิวพรรณแห่งร่าง-
กายก็ตาม โดยลักษณะสูงใหญ่ก็ตาม หรือโดยชาติกำลัง และความ
เพียรก็ตาม. ราชสีห์กล่าวว่า จะไปเสียเถอะเจ้า เสือโคร่งนั้นคงจัก
ไม่กล่าวอย่างนั้น. แม้เสือโคร่งสุนัขจิ้งจอกก็เข้าไปหาแล้วก็กล่าวโดย
อุบายนั้นเหมือนกัน. เสือโคร่งได้ฟังดังนั้น จึงเข้าไปหาราชสีห์แล้ว
กล่าวว่า สหาย ได้ยินว่า ท่านพูดอย่างนี้และอย่างนี้ เมื่อจะถามจึง
กล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

ท่านผู้มีเขี้ยวถามกล่าวว่า เสือโคร่งชื่อว่า

สุพาหุนี้ มีวรรณะ ลักษณะ ชาติ กำลังกาย

และกำลังความเพียร ไม่ประเสริฐไปกว่าเรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พลนิกุมเนน จ ความว่า มี
กำลังกาย และกำลังความเพียร. บทว่า สุพาหุ น มยา เสยฺโย
ความว่า ได้ยินว่า ท่านพระยาเนื้อผู้ประกอบด้วยเขี้ยวทั้งหลายงดงาม
ชื่อว่าผู้มีเขี้ยวงาม กล่าวอย่างนี้จริงหรือว่า เสือโคร่งชื่อว่าสุพาหุนี้
ไม่แม่นเหมือน คือไม่ยิ่งไปกว่าเราด้วยเหตุเหล่านี้.

ราชสีห์ได้ฟังดังนั้นจึงได้กล่าว ๔ คาถาที่เหลือว่า :-

เสือกอร์งชื่อสุพาหุกล่าวว่า ราชสีห์ผู้มี
เขี้ยวงาม มีวรรณะ ลักษณะ ชาติ กำลังกาย
และกำลังความเพียร ไม่ประเสริฐไปกว่าเรา.

แนะเพื่อนสุพาหุ ถ้าท่านจะประทุษร้าย
เราผู้อยู่กับท่านอย่างนี้ บัดนี้ เราก็คจะไม่ฟัง
ยินดียู่ร่วมกับท่านต่อไป.

ผู้ใดเชื่อคำของคนอื่นโดยถือเป็นจริง
เป็นจริง ผู้นั้นต้องพลันแตกจากมิตร และ
ต้องประสบเวรเป็นอันมาก.

ผู้ใดระมัดระวังอยู่ทุกขณะ มุ่งความ
แตกร้าง คอยแต่จับผิด ผู้นั้นไม่เชื่อว่าเป็น

มิตร ส่วนผู้ใดอันผู้อื่นยุให้แตกกันไม่ได้ ไม่
มีความรังเกียจในมิตร นอนอยู่อย่างปลอด-
ภัยเหมือนบุตรนอนแอบอกมารดาจะนั้น ผู้
นั้นนับว่าเป็นมิตรแท้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมุม แปลว่า เพื่อน. บทว่า
ทพฺพติ ความว่า ถ้าท่านเชื่อถือถ้อยคำของสุนัขจึงจอกแล้วประทุษ-
ร้าย คือปรารถนาจะฆ่าเราผู้อยู่อย่างพร้อมเพรียงกับท่านอย่างนี้ไซ้
จำเดิมแต่บัดนี้ไป เราจะไม่พึงยินดีอยู่กับท่าน. บทว่า ยถาคถิ ความ
ว่า พึงเชื่อกำารยชนผู้ไม่กล่าวให้คลาดเคลื่อนกล่าวแล้วตามความ
เป็นจริง คือตามความจริงความแท้. อธิบายว่า ผู้ใดพึงเชื่อคำของคน
อื่นคนใดคนหนึ่ง ด้วยประการอย่างนี้. บทว่า โย สทา อปฺป-
มตุโต ความว่า ผู้ใดเป็นผู้ไม่ประมาทระมัดระวังเป็นนิจ ไม่ให้ความ
คุ้นเคยแก่มิตร ผู้นั้นไม่ชื่อว่ามิตร. บทว่า เกทาสฺสเก ความว่า
ย่อมหวังแต่ความแตกร้างของมิตรอยู่อย่างนี้ว่า จักแตกกันวันนี้ จัก
แตกกันพรุ่งนี้. บทว่า รนฺธเมวานุปสฺสตี ได้แก่ มองเห็นแต่ช่อง
บกพร่องเท่านั้น. บทว่า อรสีว ปตุโต ความว่า เป็นผู้ไม่รังเกียจ
ในมิตร เป็นผู้ปลอดภัยนอนอยู่ เหมือนบุตรนอนที่หทัยของมารดา
จะนั้น.

เมื่อราชสีห์กล่าวคุณของมิตรด้วยคาถาทั้ง ๔ คาถานี้ด้วยประ-

การจะนี้ เสือโคร่งกล่าวว่า โทษผิดของข้าพเจ้า แล้วขอมมราชสีห์.
สัตว์ทั้งสองนั้นได้อยู่พร้อมเพรียงกันเหมือนอย่างเดิม ส่วนสุนัขจิ้ง-
ได้หนีไปอยู่ที่อื่นแล.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรง
ประชุมชาดกว่า สุนัขจิ้งจอกในกาลนั้น ได้เป็นคนกินเดน ราชสีห์
ในกาลนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร เสือโคร่งในกาลนั้น ได้เป็นพระ-
โมคคัลลานะ ส่วนรุกขเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ในป่านั้นเห็นเหตุการณ์นั้น
โดยจัดแจ้ง ได้เป็นเรตถาคค ฉะนี้แล.

จบ อรรคถา วรรณาโรหชาดกที่ ๑

๒. สิวิมังสาชาก

ผู้ประพาศธรรมย่อมเป็นผู้เสมอกัน

[๗๕๘] ข้าพระองค์มีความสงสัยว่า ศิลประเสริฐ
หรือสุตะ ประเสริฐศิลปินนี้แหละประเสริฐกว่า
สุตะ ข้าพระองค์ไม่มีความสงสัยแล้ว.

[๗๕๙] ชาติและวรรณะเป็นของเปล่า ได้ดับ
มาแล้ว ศิลเท่านั้นประเสริฐที่สุด บุคคลผู้ไม่
ประกอบด้วยศิล ย่อมไม่ได้ประโยชน์เพราะ
สุตะ.

[๗๖๐] กษัตริย์และแพศย์ผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่
อาศัยธรรม คนทั้งสองนั้นละโลกนี้ไปแล้ว
ย่อมเข้าถึงทุกคติ.

[๗๖๑] กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร คน
จันทาล และคนเทหยากเยื่อ ประพาศธรรม
ในธรรมวินัยนี้แล้วย่อมเป็นผู้เสมอกันในไตร
ทิพย์.

[๗๖๒] เวท ชาติ แม้พวกพ้อง ก็ไม่สามารถ
จะให้โอสิริยศ หรือความสูงในภพหน้าได้

ส่วนศีลของตนเองที่บริสุทธิดีแล้ว ย่อมนำ

ความสุขในภพหน้ามาให้ได้.

จบ สลวิมังสชาดกที่ ๒

อรรถกถาสลวิมังสชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
พราหมณ์ผู้ทดลองศีลคนหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้น
ว่า สลฺลํ เสโย ดังนี้.

ได้ยินว่า พระราชาทรงเห็นพราหมณ์นั้นว่า พราหมณ์นี้
เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยศีล จึงทรงตั้งให้ยิ่งกว่าพราหมณ์ทั้งหลายอื่น.
พราหมณ์นั้นคิดว่า พระราชาทรงกระทำความเคารพนับถือเรา ทรง
เห็นเราว่ามีศีล หรือว่าทรงเห็นว่าเป็นผู้ประกอบด้วยการจำ
ทรงสุตะไว้ได้ เราจักทดลองดูก่อนว่าศีลหรือสุตะสำคัญกว่ากัน.
วันหนึ่งพราหมณ์นั้นจึงหยิบเอาภาชนะจากแผ่นกระดานนับเงินของ
เหรียญไป. เหรียญก็ไม่พุดอะไร เพราะความเคารพ. แม้ในครั้งที่
สอง ก็ไม่พุดอะไร แต่ในครั้งที่สาม เหรียญกล่าวหาว่า เป็นโจร
ปล้นเงิน แล้วให้จับพราหมณ์นั้นมาถวายพระราชา เมื่อพระราชาตรัส
ว่า พราหมณ์นี้ทำอะไร จึงกราบทูลว่า ปล้นทรัพย์พระเจ้าข้า. พระ-
ราชาตรัสถามว่า เขาว่า จริงหรือพราหมณ์. พราหมณ์กราบทูลว่า
ข้าแต่มหाराชเจ้า ข้าพระบาทมิได้ปล้นทรัพย์ แต่ข้าพระบาทมีความ

รังเกียจสงสัยว่า คีลเป็นใหญ่หรือว่าสุตะเป็นใหญ่ ข้าพระบาทนั้น
เมื่อจะทดลองว่า บรรดาคีลและสุตะนั้น อย่างไหนหนอเป็นใหญ่ จึง
หยิบเอาหยาปณะไป ๓ ครั้ง เหรัญญิกนี้ให้จำข้าพระบาทนั้นแล้วนำ
มาถวายพระองค์ บัดนี้ ข้าพระบาททราบแล้วว่า คีลใหญ่กว่าสุตะ
ข้าพระบาทไม่มีความต้องการอยู่ครองเรือน ข้าพระบาทจักบวช. ดังนี้
แล้ว ขอให้ทรงอนุญาตการบวช แล้วไม่เหลียวดูประตูละเลไป
ยังพระเชตวัน ทูลขอบรรพชาจะพระศาสดา พระศาสดาทรงสั่งให้
บรรพชาและอุปสมบทแก่พราหมณ์นั้น. ท่านอุปสมบทแล้วไม่นาน
เจริญวิปัสสนา ได้ดำรงอยู่ในอรรหัตตผล.

ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า คุณก่อนอาวุโส
ทั้งหลาย พราหมณ์ชื่อโน้นทดลองคีลของตนแล้ว ก็บวชเจริญวิปัส-
สนา ได้บรรลुพระอรหัตแล้ว. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ? เมื่อ
ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เรื่องชื่อนี้พระเจ้าข้า. จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย พราหมณ์นี้เท่านั้นทดลองคีลแล้วบรรพชาบรรลुพระอรหัต
เฉพาะในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน บัณฑิตทั้งหลาย
ทดลองคีลแล้วบรรพชา ได้กระทำที่พึงแก้ตนแล้วเหมือนกัน. แล้ว
ทรงนำเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพระพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ใน
นครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว

เรียนศิลปะทุกอย่างในเมืองตักกศิลาเสร็จแล้ว กลับไปเมืองพาราณสี
แสดงให้พระราช ทอดพระเนตร. พระราชาได้ประทานตำแหน่ง
ปุโรหิตแก่พระโพธิสัตว์นั้น พระโพธิสัตว์นั้นรักษาศีลห้า. ฝ่ายพระ-
ราชาก็ทรงเคารพพระโพธิสัตว์นั้นทรงเห็นว่าเป็นผู้มีศีล. พระโพธิ-
สัตว์นั้นคิดว่า พระราชาทรงเคารพเห็นว่าเราเป็นผู้มีศีล หรือทรง
เห็นว่าเป็นผู้ประกอบกรทรงจำสุตะไว้ได้. เรื่องทั้งปวงเหมือนเรื่อง
ปัจจุบันนั้นแล. แต่ในที่นี้ พราหมณ์นั้นกล่าวว่า บัดนี้ เรารู้แล้วว่า
ศีลเป็นใหญ่สำคัญว่าสุตะ. จึงได้กล่าวคาถา ๕ คาถานี้ว่า :-

ข้าพระองค์ได้มีความสงสัยว่า ศีลประ-
เสริฐหรือสุตะประเสริฐ ศีลนี้แหละประเสริฐ
กว่าสุตะ ข้าพระองค์ไม่มีความสงสัยแล้ว.
ชาติและวรรณะเป็นของเปล่า ได้สดับ
มาว่า ศีลเท่านั้นประเสริฐที่สุด บุคคลผู้ไม่
ประกอบด้วยศีล ย่อมไม่ได้ประโยชน์เพราะ
สุตะ.

กษัตริย์และแพศย์ผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม
ไม่อาศัยธรรม คนทั้งสองนั้น ละโลกนี้ไป
แล้ว ย่อมเข้าถึงทุกคติ.
กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ คู่มือ คน

จันทาลและคนเทหยากเหื่อ ประพฤติธรรม

ในพระธรรมวินัยนี้แล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกัน

ในไตรทิพย์

เวท ขาติ แม้พวกพ้อง ก็ไม่สามารถจะ

ให้อิสริยยศหรือความสุขในภพหน้าได้ ส่วน

ศีลของคนที่มีบริสุทธิดีแล้ว ย่อมนำมาซึ่งความ

สุขในภพหน้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สิลเมว สุตา เสโย ความว่า
ศีลเท่านั้นยิ่งกว่าปริยัติคือสุตะ โดยร้อยเท่า พันเท่า. ก็แหละครั้น
กล่าวอย่างนี้แล้วจึงตั้งหัวข้อว่า ชื่อว่าศีลนี้มีอย่างเดียวด้วยอำนาจ
สังวรศีล มีสองอย่าง ด้วยอำนาจจาริตศีลและวาริตศีล มีสามอย่าง
ด้วยอำนาจศีลที่เป็นไปทางกาย วาจา และใจ มีสื่อยาด้วยอำนาจ
ปาติโมกข์สังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวาปาริสุทฺธิศีล และปัจฉย-
สันนิสิตศีล แล้วได้กล่าวคุณของศีลให้พิสดาร. บทว่า โมฆา ได้แก่
ไร้ผล คือเป็นของเปล่า. บทว่า ขาติ ได้แก่ การเกิดในขัตติยสกุล
เป็นต้น. บทว่า วณฺโณ ได้แก่ ผิวพรรณแห่งร่างกาย คือ ความ
เป็นผู้มีรูปร่าง. ก็เพราะเหตุที่ความถึงพร้อมด้วยชาตก็ดี ความถึง
พร้อมด้วยวรรณะก็ดี ย่อมไม่สามารถจะให้ความสุขในสวรรค์ แก่คน
ผู้เว้นจากศีล ฉะนั้น พระโพธิสัตว์นั้น จึงกล่าวความถึงพร้อมด้วย
ชาติและวรรณะทั้งสองนั้นว่าเป็นโมฆะ. ด้วยบทว่า สิลเมว ภิร นี ทาน

กล่าวตามที่ได้ยินได้ฟังมา แต่ไม่ได้รู้ด้วยตนเอง. บทว่า **อนุปตฺตส** แปลว่า ผู้ไม่ประกอบแล้ว. บทว่า **สุเตนฺตฺโต น วิชฺชติ** ความว่า บุคคลผู้เว้นจากศีล ย่อมไม่มีความเจริญอะไรในโลกนี้หรือโลกหน้า เพราะเหตุสักว่าปรีดียติคือสุตะ. จากนั้นได้กล่าวคาถา ๒ คาถาข้างหน้าต่อไป เพื่อจะแสดงถึงหน้าที่ชาติเป็นของเปล่า. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เต ปริจฺจุชฺซุโ** โลก ความว่า คนไม่มีศีลเหล่านั้นละโลกทั้งสองคือ เทวโลกและมนุษยโลก ย่อมเข้าถึงทุกคติ. บทว่า **จณฺฑาล-ปุกฺกุสา** ได้แก่ คนจันฑาลผู้ทิ้งซากศพ และคนชาติปุกกุสะผู้ทิ้งดอกไม้อ. บทว่า **ภวนฺติ ติทฺเท สมา** ความว่า ชนเหล่านั้นทั้งหมดบังเกิดในเทวโลก ด้วยอานุภาพแห่งศีล ชื่อว่าเป็นผู้เสมอกัน คือไม่พิเศษกว่ากัน ถึงการนับว่าเทพเหมือนกัน. ท่านกล่าวคาถาที่ ๕ เพื่อแสดงว่า สุตเป็นต้นทั้งหมดเป็นของเปล่า. เนื้อความของคาถาที่ ๕ นั้นว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า เวทเป็นต้นเหล่านี้ เว้นการให้เพียงสักว่ายศในโลกนี้เสีย ย่อมไม่สามารถจะให้ยศหรือสุขในโลกหน้า คือในภพที่ ๒ หรือภพที่ ๓ ได้ส่วนศีลของตนเท่านั้นอันบริสุทธ์ ย่อมอาจให้ยศหรือสุขนั้นได้.

พระมหาสัตว์กล่าวคุณของศีลอย่างนี้แล้ว จึงขอให้พระราชาทรงอนุญาตการบวช แล้วเข้าไปยังประเทศหิมพานต์ในวันนั้นเอง บวชเป็นฤาษี ทำกัณฐกและสมาบัติให้บังเกิดแล้ว ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 806

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า พราหมณ์ผู้ทดลองศีลแล้วบวชเป็นฤๅษีในครั้งนั้น
ได้เป็นเรตถาคค ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาสีลวิมังสาชาดกที่ ๒

๓. หิริชาดก

การกระทำที่ส่อให้รู้ว่ามีมิตรหรือมิใช่มิตร

[๗๖๓] ผู้ใดหมดความอาย กลียดชังความมี

เมตตา กล่าวอยู่ว่าเราเป็นมิตร. สหายของท่าน
ไม่ได้เอื้อเพื่อทำการงานที่ดีกว่า บัณฑิตรู้จัก
ผู้นั้นได้ดีว่า ผู้นี้มิใช่มิตรสหายของเรา.

[๗๖๔] เพราะว่าบุคคลทำอย่างไร ก็พึงกล่าว
อย่างนั้น ไม่ทำอย่างไร ก็ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น
บัณฑิตทั้งหลายรู้จักบุคคลนั้นว่า ผู้ไม่ทำให้
สมกับพูด เป็นแต่กล่าวอยู่ว่า เราเป็นมิตร
สหายของท่าน.

[๗๖๕] ผู้ใดไม่ประมาทอยู่ทุกขณะ มุ่งความ
แตกร้าง คอยแต่จับความผิด ผู้นั้นไม่ชื่อว่า
เป็นมิตร ส่วนผู้ใดอันคนอื่นรู้ให้แตกกันไม่
ได้ ไม่มีความรังเกียจในมิตร นอนอยู่อย่าง
ปลอดภัย เหมือนบุตรนอนแอบอกมารดา
ฉะนั้น ผู้นั้นนับว่าเป็นมิตรแท้.

[๗๖๖] กุลบุตรผู้มองเห็นผลและอานิสงส์ เมื่อ
นำฐานะของบุรุษไปอยู่ ย่อมทำฐานะ คือ การ
ทำความปรโมทย์ และความสุขอันนำมาซึ่ง
ความสรรเสริญให้เกิดมีขึ้น.

[๗๖๗] บุคคลได้ดื่มรสอันเกิดจากวิเวก รส
แห่งความสงบ และรสคือธรรมปิติ ย่อมเป็น
ผู้ไม่มีความกระวนกระวาย เป็นผู้หมดบาป.

จบ หิริชาดกที่ ๓

อรรถกถาหิริชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
เศรษฐีชาวปัจฉันทคามผู้เป็นสหายของอนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงตรัส
พระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า หิริบุตรนุตฺตํ ดังนี้.

เรื่องทั้งสอง คือเรื่องปัจจุบันและเรื่องในอดีต ได้มีพิสดาร
แล้วในชาดกจบสุดท้ายแห่งนวมวรรค เอกนิบาต. แต่ในชาดกนี้ เมื่อ
คนมาบอกแก่พาราณสีเศรษฐีว่า คนของเศรษฐีชาวปัจฉันทคามถูก
ชิงทรัพย์สมบัติ ไม่เป็นเจ้าของของที่เป็นของตน พวกกันหนึ่ไปแล้ว
พาราณสีเศรษฐีจึงกล่าวว่า ธรรมดาคนผู้ไม่กระทำกิจที่จะพึงทำแก่
คนผู้มายังสำนักของตน ย่อมไม่ได้คนผู้กระทำความตอบแทนเหมือนกัน
แล้วได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

ผู้ใดหมดความอาย เกลียดขังความมี

เมตตา กล่าวอยู่ว่า เราเป็นมิตรสหายของ
ท่าน แต่ไม่ได้เอื้อเพื่อทำการงานที่ดีกว่า
บัณฑิตรู้จักผู้นั้นได้ดีกว่า ผู้นี้มิใช่มิตรสหาย
ของเรา.

เพราะว่าบุคคลทำอย่างไร ก็พึงกล่าว
อย่างนั้น ไม่ทำอย่างไร ก็ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น
บัณฑิตทั้งหลายรู้จักบุคคลนั้นว่า ผู้ไม่ทำให้
สมกับพูด เป็นแต่พูดอยู่ว่า เราเป็นมิตร
สหายของท่าน.

ผู้ใดไม่ประมาทอยู่ทุกขณะ. มุ่งความ
แตกร้าง คอยแต่จับความผิด ผู้นั้นไม่ชื่อว่า
เป็นมิตร ส่วนผู้ใดอื่นคน अन्यให้แตกกันไม่
ได้ ไม่รังเกียจในมิตร นอนอยู่อย่างปลอด-
ภัยเหมือนบุตรนอนแนบอภิมารดาฉะนั้น ผู้
นั้นนับว่าเป็นมิตรแท้.

กุลบุตรผู้มองเห็นผลและอาานิสงส์ เมื่อ
นำธุระหน้าที่ของลูกผู้ชายไปอยู่ ย่อมทำเหตุ

คือการทำความปรามोध์ และความสุขอัน
นำมาซึ่งความสรรเสริญให้เกิดมีขึ้น.

บุคคลได้ดื่มรสอันเกิดจากวิเวก รส
แห่งความสงบ และรสคือธรรมปิติ ย่อม
เป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย เป็นผู้หมด

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หิริบุตรนุตฺตํ ได้แก่ ก้าวล่วง
ความละอาย. บทว่า วิชิตฺตุนมฺมํ ได้แก่ ผู้เกลียดการเจริญเมตตา.
บทว่า ตวามสุมิ ความว่า พุแต่คำพูดอย่างเดียวเท่านั้นว่า เรา
เป็นมิตรของท่าน. บทว่า เสยฺยานิ กมฺมานิ ความว่า ผู้ไม่เอื้อ-
เพื่อ คือไม่กระทำการอันสูงสุดซึ่งสมควรแก่คำพูดว่า จักให้ จักทำ.
บทว่า เณโส มมฺ ความว่า พึงรู้แจ้งบุคคลเห็นปานนั้นว่า นั้นไม่
ใช่มิตรของเรา. บทว่า ปาโมชฺชกรณํ จานํ ได้แก่ ทาน ศีล
ภาวนา และความเป็นมิตรกับบัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตร. แต่ในที่นี้
ท่านกล่าวหมายเอาเฉพาะความเป็นมิตรซึ่งมีประการดังกล่าวแล้ว. จริง
อยู่ ความเป็นมิตรกับบัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตร ย่อมนำมาซึ่งความปรา-
โมธย์ ทั้งนำมาซึ่งสรรเสริญ ท่านเรียกว่า ความสุขดังนี้ก็มี เพราะ
เป็นเหตุแห่งสุขทางกายและทางใจ ในโลกนี้และโลกหน้า. เพราะ
ฉะนั้น กุลบุตรผู้เห็นผลและอานิสงส์นี้ ชื่อว่าผู้มีผลานิสงส์ เมื่อนำ-

พารุระหน้าที่ของลูกผู้ชายทั้ง ๔ อย่าง คือ ทาน ศีล ภาวนา และ
มิตรภาพ ที่ลูกผู้ชายทั้งหลายจะพึงนำพา ย่อมยังเหตุเครื่องกระทำ
ความปรมาโมทย์กล่าวคือมิตรภาพนี้ และสุขอันเป็นเหตุนำมาซึ่งสร-
เสรีญให้เกิด คือ ให้เจริญ ท่านแสดงว่า ไม่ทำลายมิตรภาพให้แตก
จากบัณฑิตทั้งหลาย. บทว่า ปวิเวกรส ได้แก่ รสแห่งกายวิเวก
จิตตวิเวก และอุปธิวิเวก คือ รสแห่งความโสมนัสอันอาศัยวิเวก
เหล่านั้นเกิดขึ้น. บทว่า อุปสมสูตร จ ได้แก่ โสมนัสอันได้แล้ว
เพราะความสงบระงับกิเลส. บทว่า นิทุทโร โหติ นิปุปาโป ความว่า
เชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย เพราะไม่มีความกระวนกระวาย
ด้วยอำนาจของกิเลสทั้งปวง เชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีบาป เพราะไม่มีกิเลส.
บทว่า ฆมมุปีติรส ความว่า คัมภีรกล่าวคือธรรมปิติ ได้แก่ ปิติน
เกิดแต่วิมุตติ.

พระมหาสัตว์สยดสของการเกลือกกลิ้งกับปาปมิตร จึงถือเอา
ยอดแห่งเทศนา โดยให้บรรลุพระอมตมหานิพพาน ด้วยรสแห่งวิเวก
ด้วยประการฉะนี้.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า เศรษฐีชาวปัจฉิมคตคามในครั้งนั้น ได้เป็นเศรษฐี
ชาวปัจฉิมคตคามนี้แหละ ส่วนพราณสีเศรษฐีในครั้งนั้น ได้เป็นเรา
ตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาหิริชาดกที่ ๓

๔. จัชโชนกชาดก

ว่าด้วยเห็นหิ่งห้อยว่าเป็นไฟ

[๗๖๘] ไครหนอ เมื่อไฟมีอยู่ ยังเที่ยวแสวงหา
ไฟอีก เห็นหิ่งห้อยในเวลากลางคืน ก็มา
สำคัญว่าเป็นไฟ.

[๗๖๙] บุคคลนั้น เอาจूरณโคมัยและหล้าขี้
ให้ละเอียดโปรยลงบนหิ่งห้อย เพื่อให้
เกิดไฟ ก็ไม่สามารถจะให้ไฟลุกได้ ด้วย
ความสำคัญวิปริต จันใด.

[๗๗๐] คนพาล ย่อมไม่ได้สิ่งที่ต้องประสงค์
โดยมิใช่อุบาย นมโคไม่มีที่เขาคอ คนรูด
นมโคจากเขาคอ ย่อมไม่ได้นม ก็ฉันนั้น.

[๗๗๑] คนทั้งหลาย ย่อมบรรลุถึงประโยชน์
ด้วยอุบายต่างๆ คือด้วยการข่มศัตรู และ
ด้วยการยกย่องมิตร.

[๗๗๒] พระเจ้าแผ่นดินทั้งหลาย ย่อมครอบ-
ครองแผ่นดินอยู่ได้ ก็ด้วยการได้อำมาตย์ผู้

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 813

เป็นประมุขของเสนี และด้วยการแนะนำ

ของอำมาตย์ผู้ที่ทรงโปรดปราน.

จบ ขัชโชปนกชาดกที่ ๔

อรรถกถาขัชโชปนกชาดกที่ ๔

ปัญหาว่าด้วยหิงห้อยนี้ มีคำเริ่มต้นว่า โกณฺ์ สนฺตมฺหิ
ปชฺโชเต ดังนี้. จักมีแจ้งโดยพิสดาร ในมหาอุมังคชาดกแล.

จบ อรรถกถาขัชโชปนกชาดกที่ ๔

๕. อหิตุณทิกชาดก

ว่าด้วยลึงกับหมองู

[๗๗๓] ดูก่อนสหายผู้มีหน้างาม เราเป็นนักแสดง
สะกา แพ้เขาเพราะลูกบาศก์ ท่านจงทิ้ง
มะม่วงสุกลงมาบ้าง เราจะได้บริโภคเพราะ
ความเพียรของท่าน.

[๗๗๔] ดูก่อนสหาย ท่านมากล่าวสรรเสริญเรา
ผู้ลอกเล็ก ด้วยคำไม่เป็นจริง ขึ้นชื่อว่าลึง
ที่มีหน้างาม ท่านเคยได้ยินหรือเคยได้เห็น
ที่ไหนมาบ้าง.

[๗๗๕] ดูก่อนหมองู ท่านทำกรรมใดไว้กะเรา
กรรมนั้นยังปรากฏอยู่ในหัวใจของเราจนวันนี้
ท่านเข้าไปยังตลาดขายข้าวเปลือก เมาสุรา
แล้ว ตีเรากล้าถึงหิวโหยถึงสามครั้ง.

[๗๗๖] เราระลึกถึงการนอนเป็นทุกข์อยู่ที่ตลาด
นั้นได้ อนึ่ง ถึงท่านจะยกราชสมบัติให้เรา
ครอบครอง ท่านขอมะม่วงเราแม่ผลเดียว

เราก็ไม่ให้ เพราะว่าเราถูกท่านคุกคามให้
กลัวเสียแล้ว.

[๗๗๗] อนึ่ง บัณฑิตรู้จักผู้ใดที่เกิดในตระกูล
เอบอ้มอยู่ในห้อง ไม่มีความตระหนี่ ก็ควร
จะผูกความเป็นสหายและมิตรภาพกับผู้นั้น
ไว้ให้สนิท.

จบ อหิตุณทิกชาดกที่ ๕

อรรถกถาอหิตุณทิกชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุแก่รูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า ชุตโตมุหิ
ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันได้ให้พิสดารแล้วในสาลกชาดกในหนหลัง. แม้
ในชาดกนี้ ภิกษุแก่นั้นให้เด็กชาวบ้านคนหนึ่งบวช แล้วดำและ
ประหาร. เด็กจึงหนีไปสึก. แม้ครั้งที่สอง ให้เด็กนั้นบวชแล้วก็ได้
กระทำเหมือนอย่างเดิม แม้ครั้งที่สองเด็กนั้นก็สึก ผู้อันพระแก่นั้น
อ่อนวอนอีก ก็ไม่ปรารภนาแม่เพื่อจะแลดู. ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนา
กันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุแก่ชื่อนั้นไม่อาจเป็น
ไปเพื่อจะร่วมและจะพราจจากสามเณรของตน ส่วนสามเณรเห็นโทษ

ของพระแก่นั่น ไม่ปรารถนาแม่เพื่อจะแลดูอีก สามเณรนั้นเป็นเด็ก
ใจดี. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอ
ทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ? เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า
เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า. จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้
เท่านั้น แม่ในปางก่อน สามเณรนี้ก็เป็นคนใจดีแท้ เห็นโทษคราว
เดียวไม่ปรารถนาแม่เพื่อจะแลดูอีก แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมา
สาธก ดังต่อไปนี้:-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพ่อค้าข้าวเปลือก เจริญวัยแล้ว
จึงเลี้ยงชีวิตด้วยการขายข้าวเปลือก. ครั้งนั้น มีหมองูคนหนึ่งจับลิง
มาฝึกให้เล่นกับงู เมื่อเขาโฆษณาการมหรสพในนครพาราณสี จึง
พากลิ่งนั้นมาไว้ในสำนักของพ่อค้าข้าวเปลือกแล้วเที่ยวเล่นอยู่ตลอด ๗
วัน. พ่อค้าเมื่อนั้นได้ให้ของเคี้ยว ของบริโภคนแก่ลิง. ในวันที่ ๗
หมองูเลิกละมหรสพกลับมา ได้เอาซี่ไม้ไผ่ตลิ่งนั้น ๓ ครั้ง แล้ว
พาลิ่งนั้นไปยังอุทยาน ผูกไว้แล้วจึงกลับไป. ลิงแก้เครื่องผูกออกแล้ว
ขึ้นไปยังต้นมะม่วง นั่งกินมะม่วงอยู่. หมองูนั้นตื่นขึ้นแล้ว แลเห็น
ลิงอยู่บนต้นไม้ จึงคิดว่า เราควรจะหลอกล่อจับลิงนั้น เมื่อจะเจรจา
กับลิงนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

ดูก่อนสหายผู้มีหน้างาม เราเป็นนักแสดง
สะกาดแพะพาเราลูกบาศก์ทำนองทั้งมะม่วง

สุดลงมาบ้าง เราจะได้บริโภคก็เพราะความ
เพียรของท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุกุขปราชิต แปลว่า แพ้เพราะ
ลูกบาศก์ทั้งหลาย. บทว่า หรหิ ความว่า จงให้ตกลงมา. บาลีว่า
ปาเตหิ ดังนี้ก็มี.

ลิงได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาทั้งหลายที่เลื้อว่า :-

ดูก่อนสหาย ท่านมาสรรเสริญเราผู้
ล่องแล่นด้วยคำไม่เป็นจริง ขึ้นชื่อว่าลิงที่มี
หน้างาม ท่านเคยได้ยินหรือเคยได้เห็นที่
ไหนมาบ้าง.

ดูก่อนหมอ ท่านทำกรรมใดไว้กะเรา
กรรมนั้นยังปรากฏอยู่ในหัวใจของเราจนบัดนี้
ท่านเข้าไปยังร้านตลาดข้าวเปลือก เมาสุรา
แล้ว ตีเรากำลังหิวโหยถึงสามที.

เราระลึกถึงการนอนเป็นทุกข์ ณ ที่
ตลาดนั้นได้ อนึ่ง ถึงท่านจะยกราชสมบัติ
ให้เราครอบครอง ถึงอย่างนั้น ท่านขอ
มะม่วงเราแม้ผลเดียว เราก็ไม่ให้ เพราะว่า
เราถูกท่านดูถูกมาให้กลัวเสียแล้ว.

อนึ่ง บัณฑิตรู้จักผู้ใดที่เกิดในตระกูล
เอบอ้มอยู่ในห้อง ไม่มีความตระหนี่ ก็ควร
จะผูกความเป็นสหายและมิตรภาพกับผู้นั้น
ไว้ให้สนิท.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลิโก ได้แก่ เหลวไหลหนอ.
บทว่า อญฺเฏน แปลว่า ไม่มีอยู่. บทว่า โก เต แก่เป็น กตฺถ
ตยา. บทว่า สุมุโข แปลว่า ผู้มีหน้างาม. ลิงเรียกหมองูนั้นว่า
อหิคุณฑิกะ. บาลีว่า อหิคุณฑิก ดังนี้ก็มี. บทว่า ฉาดิ ได้แก่
ถูกความหิวครอบงำ คือ ทูรพล กำพริ้ว. บทว่า หนาสิ ได้แก่
ตีด้วยซี่ไม้ไผ่ ๓ ครั้ง. บทว่า ตาหิ แยกเป็นศัพท์ว่า ตอ อหิ .
บทว่า สริ แปลว่า ระลึกลงอยู่. บทว่า ทุกฺขเสยฺยิ ได้แก่ นอน
เป็นทุกข์อยู่ที่ตลาดนั้น. บทว่า อปี รชฺชมุปี การเย ความว่า
ถ้าแม่ท่านจะเอาราชสมบัติในเมืองพาราณสีมาให้เรา แล้วให้เราครอง
ราชสมบัติไซ้ร้ แม้ถึงอย่างนั้น เราผู้อันท่านอ้อนวอนขอก็จะไม่ให้
มะม่วงนั้น คือ เราถูกท่านขอก็จะไม่ให้มะม่วงสุกนั้นแม้แต่ผลเดียว.
เพราะเหตุไร ? เพราะเราถูกท่านคุกคามให้กลัวเสียแล้ว อธิบายว่า
จริงอย่างนั้น เราถูกท่านคุกคามด้วยความกลัว. บทว่า คพฺเภ ติตฺตํ
ความว่า ผู้เอบอ้มด้วยสุธาโภชนอยู่เฉพาะในท้องมารดา หรือใน
ห้องนอนที่ประดับและตกแต่งแล้ว ชื่อว่าผู้ไม่จนเพราะหวังได้
โภคทรัพย์. บทว่า สขิณฺจ มิตฺตณฺจ ความว่า บัณฑิตควรจะเชื่อม

คือเชื่อมต่อความเป็นเพื่อนและความเป็นมิตรกับบุคคลเห็นปานนี้
ผู้เกิดในตระกูล ผู้เฝ้าอ้อม ไม่ยากจน ไม่มีความตระหนี่ ก็ใครเล่าจะ
เชื่อมต่อความเป็นมิตรกับท่านผู้เป็นหมองยากจน.

ก็แหละวานรครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็ผลุนผลันเข้าซุกป่าไป.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า หมองในครั้งนั้น ได้เป็นพระเถระแก่ ถึงในครั้งนั้น
ได้มาเป็นยามเณร ส่วนพ่อค้าข้าวเปลือกในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคค
ณะนี้แล.

จบ อรรถกถาอหิคุณฑิกชาดกที่ ๕

๖. คุมพียชาดก

เปรียบวัตถุคามเหมือนยาพิษ

[๗๗๘] ยักษ์ซื้อคุมพียะเที่ยวหาเหยื่อของตนอยู่
ได้วางยาพิษอันมีสี กลิ่น และรสเหมือน
น้ำผึ้งไว้ในป่า.

[๗๗๙] สัตว์เหล่าใดมาสำคัญว่าน้ำผึ้ง กินยาพิษ
นั้นเข้าไป ยาพิษนั้นเป็นของร้ายแรงแก่สัตว์
เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้นต้องพากันเข้าถึงความ
ตาย เพราะยาพิษนั้น.

[๗๘๐] ส่วนสัตว์เหล่าใดพิจารณารู้ว่าเป็นยาพิษ
แล้วละเว้นเสีย สัตว์เหล่านั้น เมื่อสัตว์ที่
บริโภคยาพิษเข้ากระสับกระส่ายอยู่ ถูกฤทธิ์
ยาพิษแผดเผาอยู่ ก็เป็นผู้มีความสุข ดับ
ความทุกข์เสียได้.

[๗๘๑] วัตถุคามทั้งหลายฝังอยู่ในมนุษย์ บัณฑิต
พึงทราบว่าเป็นยาพิษ เหมือนกับยาพิษอัน
ยักษ์วางไว้ที่หนทางฉะนั้น กามคุณนี้ชื่อว่า
เป็นเหยื่อของสัตว์โลก และชื่อว่าเป็นเครื่อง

ผูกมัดสัตว์โลกไว้ มฤตยูมีถ้าถือร่างกายเป็น
ที่อยู่อาศัย.

[๗๘๒] บัณฑิตเหล่าใดผู้มีความร่ำร้อน ย่อม
ละเว้นกามคุณเหล่านี้ อันเป็นเครื่องบำรุง
ปรุงกิเลสเสียได้ในกาลทุกเมื่อ บัณฑิต
เหล่านั้นนับว่า ได้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง
ในโลกแล้ว เหมือนกับผู้ละเว้นยาพิษที่ยักษ์
วางไว้ในหนทางใหญ่ฉะนั้น.

จบ คุมพियชาดกที่ ๖

อรรถกถาคุมพियชาดกที่ ๖

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้กระสันจะสึก จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
มธุวณฺณ มธุรสฺส ดังนี้.

ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสถามภิกษุนั้นว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยิน
ว่าเธอกระสันจะสึกจริงหรือ ? เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลว่า จริงพระ-
เจ้าข้า. จึงตรัสถามว่า เพราะเห็นอะไร ? เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลว่า เพราะ
เห็นมาตุคามผู้ประดับแต่งตัว พระเจ้าข้า. จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ขึ้น
ชื่อว่าเบญจกามคุณเหล่านั้น เป็นเสมือนน้ำผึ้งที่ยักษ์ชื่อว่า คุมพियะ
คนหนึ่งใส่น้ำผึ้งวางไว้ในหนทาง อันภิกษุนั้นทูลอาราธนาแล้ว จึงทรง

นำเอาเรื่องในอติตมาสาธก ดังต่อไปนี้:-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนคร พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลสัตตวาหะคือพ่อค้าเกวียน พอ เจริญวัย จึงเอาเกวียน ๕๐๐ เล่ม บรรทุกสินค้าจากเมืองพาราณสีไป เพื่อค้าขาย บรรลุถึงประตูคงข้อมหาวัตตนิ จึงให้พวกเกวียนประชุม กันแล้วให้อิวาทว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ในหนทางนี้ มีใบไม้ดอกไม้ และผลไม้เป็นต้นมีพิษ ท่านทั้งหลายเมื่อจะกินอะไรที่ไม่เคยกิน ยัง ไม่ได้ถามข้าพเจ้า อย่าเพิ่งกิน แม้พวกอมนุษย์ก็จะใส่ยาพิษวางห่อถัก ขึ้นน้ำอ้อย และผลไม้เป็นต้นไว้ในหนทาง พวกท่านยังไม่ได้ถาม ข้าพเจ้า จงอย่ากินห่อถักเป็นต้นแม้เหล่านั้น ดังนี้แล้วก็เดินทางไป. ครั้งนั้น ยักษ์คนหนึ่งชื่อว่าคุมภิสะลาดใบไม้วางก้อนน้ำอ้อย ผสม ยาพิษอย่างแรงไว้ในหนทาง ในที่ท่ามกลางดง ส่วนตนเองเที่ยวเคาะ ด้นไม้ในที่ใกล้ทางทำที่หาน้ำผึ้งอยู่. พวกคนที่ไม่รู้คิดว่า เขาคงจะ วางไว้เพื่อต้องการบุญ จึงกินเข้าไปแล้วก็ถึงแก่ความสิ้นชีวิต. พวก อมนุษย์จึงพากันมากินคนเหล่านั้น แม้มนุษย์ชาวเกวียนของพระ- โพธิสัตว์เห็นสิ่งของเหล่านั้น บางพวกมีสันดานละโมภ ไม่อาจอดกลั้น ได้ก็กินเข้าไป พวกที่มีชาติกำเนิดเป็นคนฉลาดคิดว่า จักถามก่อน แล้วจึงจะกิน จึงได้ถือเอาไปแล้วยืนอยู่. พระโพธิสัตว์เห็นชนเหลา นั้นแล้วจึงให้ทั้งสิ่งของที่อยู่ในมือเสีย. คนเหล่าใดกินเข้าไปก่อนแล้ว คนเหล่านั้นก็ตายไป คนเหล่าใดกินเข้าไปครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์จึงให้ ยาสารอกแก่คนเหล่านั้นแล้วได้ให้รสหวานสืออย่าง ในเวลาที่สารอก

ออกแล้ว. ดังนั้น ชนเหล่านั้นจึงได้รอดชีวิตด้วยอำนาจของพระ-
โพธิสัตว์นั้น พระโพธิสัตว์ไปถึงที่ที่ปรารถนาโดยปลอดภัย แล้ว
จำหน่ายสินค้า ได้กลับมายังเรือนของตนตามเดิม.

พระศาสดาเมื่อจะตรัสเนื้อความนั้น จึงได้ตรัสอภิถัมพุทธคาถา
คือคาถาที่ตรัสในเวลาที่ได้ตรัสรู้แล้วเหล่านี้ว่า :-

ยักษ์ชื่อคุมพियะเที่ยวหาเหยื่อของตนอยู่
ด้วยวางยาพิษอันมีสี กลิ่นและรสเหมือนน้ำผึ้ง
ไว้ในป่า.

สัตว์เหล่าใด มาสำคัญว่าน้ำผึ้ง กิน
ยาพิษนั้นเข้าไป ยาพิษนั้นเป็นของร้ายแรง
แก่สัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้น ต้องพากัน
เข้าถึงความตาย เพราะยาพิษนั้น.

ส่วนสัตว์เหล่าใด พิจารณาดูรู้ว่าเป็นยา
พิษแล้วละเว้นเสีย สัตว์เหล่านั้น เมื่อสัตว์
ที่บริโภคยาพิษเข้าไปกระสับกระส่ายอยู่ ถูก
ยาพิษแผดเผาอยู่ ตัวเองก็เป็นผู้มีความสุข
ดับความทุกข์ได้เสีย.

วัตถุทุกทั้งหลายฝังอยู่ในมนุษย์ บัณฑิต
พึงทราบว่าเป็นยาพิษ เหมือนยาพิษอันยักษ์

วางไว้ที่หนทางฉะนั้น กามคุณนี้นับว่าเป็น
เหยื่อของสัตว์โลก และนับว่าเป็นเครื่องผูก
มัดสัตว์โลกไว้ มฤตยูมีถ้าคือร่างกายเป็นที่
อยู่อาศัย.

บัณฑิตเหล่านี้ใคร่ผู้มีความร้อนใจ ย่อมละ
เว้นกามคุณเหล่านี้อันเป็นเครื่องบำรุงปรอง-
กิเลสเสียได้ในการทุกเมื่อ บัณฑิตเหล่านั้น
นับว่า ได้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องในโลก
แล้ว เหมือนกับผู้ละเว้นยาพิษที่ยั๊กขวางไว้
ในหนทางใหญ่จะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คุมพิโย** ได้แก่ ชักษ์ผู้ได้ชื่ออย่าง
นั้น เพราะเที่ยวไปในพุ่มไม้ในป่านั้น. บทว่า **ฆาสเมธาน** ได้แก่
ผู้แสวงหาเหยื่อของตนอยู่อย่างนี้ว่า เราจักกินคนที่กินยาพิษนั้นตาย.
บทว่า **โอทหิ** ความว่า วางยาพิษนั้นอันมีสี กลิ่น และรส เสมอด้วย
น้ำผึ้ง. บทว่า **กฏุกิ** **อาสิ** ความว่า ได้เป็นยาพิษร้ายแรง. บทว่า
มรณ **เตนุปากม** ความว่า สัตว์เหล่านั้นเข้าถึงความตายเพราะยา
พิษนั้น. บทว่า **อาตุเรสุ** ได้แก่ ผู้จวนจะตายเพราะกำลังยาพิษ. บทว่า
ทยุหมานสุ ได้แก่ ผู้อันเดชของยาพิษนั้นแหละแผดเผาคือ. บทว่า
วิสกามา **สโมหิตา** ความว่า แม้ในจำพวกมนุษย์ วัตถุคาม ๕ มีรูป
เป็นคณินันและผัส คือ วางอยู่ในที่นั้น ๆ วัตถุคาม ๕ นั้นพึง

ทราบว่าเป็นยาพิษ เหมือนยาพิษที่ยักยักฝัง คือวางไว้ในหนทางใหญ่
ในคงวัดที่นั่น ฉะนั้น. บทว่า อามิสฺ พนฺธฺนญฺเจติ ความว่า ธรรมดา
ว่ากามคุณห้านี้ ชื่อว่าเป็นเหยื่ออันนายพรานเบ็ดคือมารไล่ล่าชาวโลก
ผู้เป็นสัตว์ที่มีอันจะต้องตายเป็นสภาวะนี้ และชื่อว่าเป็นเครื่องจองจำมี
ประการต่าง ๆ มีชื่อเป็นด้นเป็นประเภท เพราะไม่ยอมให้ออกไปจาก
ภพน้อยภพใหญ่ ด้วยประการอย่างนี้. บทว่า มจฺจุวโส กุหาโสโย
ความว่า ความตายชื่อว่า มัจจุสะ เพราะมีถ้ำคือร่างกายเป็นที่อยู่.
บทว่า เอวเมว อิม กาม ได้แก่ กามเหล่านั้นที่ฝังอยู่ในร่างกาย
นั้น ๆ เหมือนยาพิษที่ยักยักวางไว้ในหนทางใหญ่ในคงชื่อว่าวัดนี้
ฉะนั้น. บทว่า อาตุรา ความว่า มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตใกล้จะตาย
ชื่อว่าผู้ร้อนใจกระสับกระส่าย เพราะมีความตายโดยแท้. บทว่า
ปริจาริก ได้แก่ บำเรอกิเลส คือผูกมัดกิเลสไว้ บทว่า เย สทา
ปรีวฺชฺชนฺติ ความว่า มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตเหล่าใดผู้มีประการยัง
กล่าวแล้ว งดเว้นกามทั้งหลายเห็นปานนี้ ได้เป็นนิจ. บทว่า สงฺค
โลก ได้แก่ กิเลสชาตชนิคราคะเป็นด้น ซึ่งได้นามว่าเครื่องข้อง
เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องข้องอยู่ในโลก. บทว่า อุปฺปจฺจคา ความว่า
บัณฑิตเหล่านั้นพึงทราบ ว่า ชื่อว่าผู้ล่วงไปได้แล้ว อีกอย่างหนึ่ง
อธิบายว่า ย่อมก้าวล่วงไป.

พระศาสดา ครั้นทรงประกาศสัจจะแล้ว จึงทรงประชุมชาดก.
ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้กระสันจะสึกดำรงอยู่ในโศคาปีติผล. พ้อคำ
เกวียนในครั้งนั้น ได้เป็นเรือดาคด ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาคุมพินชาดกที่ ๖

๗. สาลิยชาดก

ให้ทุกข์แก่ท่านทุกข์นั้นถึงตัว

[๗๘๓] ผู้ใดลงให้เราจับงูเห่าว่า นี่ลูกนก
สาลิกา ผู้นั้นตามพร้าสอนสิ่งที่ลามก ถูกงู
นั้นกัดตายแล้ว.

[๗๘๔] คนใดปรารถนาจะฆ่าบุคคลผู้ไม่ฆ่าเอง
และผู้ไม่ใช่คนอื่นให้ฆ่าตน คนนั้นถูกฆ่า
แล้วนอนตายอยู่ เหมือนกับบุรุษผู้ถูกงูกัด
ตายแล้วจะนั้น.

[๗๘๕] คนใดปรารถนาจะฆ่าบุคคลผู้ไม่เบียด-
เบียนตน และไม่ฆ่าตน คนนั้นถูกฆ่าแล้ว
นอนตายอยู่ เหมือนกับบุรุษถูกงูกัดตายแล้ว
จะนั้น.

[๗๘๖] บุรุษผู้กำฝุ่นไว้ในมือ พึงขัดฝุ่นไปในที่
ทวนลม ละอองฝุ่นนั้น ย่อมหวนกลับมา
กระทบบุรุษนั่นเอง เหมือนบุรุษถูกงูกัดตาย
แล้วจะนั้น.

[๗๘๗] ผู้ใดประทุษร้ายผู้ไม่ประทุษร้ายตน เป็น
คนบริสุทธิ ไม่มีความผิดเลย บาปย่อมกลับ

มาถึงคนพาลผู้นั้นเอง เหมือนกับละอองละ-
เอียดที่บุคคลชดไปทวนลมฉะนั้น.

จบ สาลิยชาดกที่ ๗

อรรถกถาสาลิยชาดกที่ ๗

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
คำว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระเทวทัตไม่อาจเพื่อแม่จะกระทำความ
สะดุ้งแก่พระพุทธองค์ได้ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
ยวายฺ สาลิยจฺจโป ดังนี้.

จริงอยู่ ในครั้งนั้น พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน พระเทวทัตนี้ก็ไม่อาจเป็นผู้แม่จะ
กระทำความสะดุ้งแก่เราได้ แล้วทรงนำเอาเรื่องในยนิคัมมาสาธก ดังต่อ
ไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในตระกูลกุมภีในหมู่บ้าน ใน
คราวมีอายุยังน้อย เล่นอยู่ที่โคนต้นไม้ใกล้ประตูบ้านกับพวกเด็กที่
เล่นพู่กัน. ครั้งนั้นมีหมอมุรพลคนหนึ่ง ไม่ได้การงานอะไรในบ้าน
จึงออกไปถึงที่นั้น เห็นงูตัวหนึ่งนอนหลับใหลหัวออกมาจากระหว่างคำ
คบไม้ จึงคิดว่า เราไม่ได้ทำอะไรในบ้าน เราจักลงเด็กพวกนี้ให้งูกัด
แล้วเยียวรักษา คงจะได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เดียว จึงได้กล่าวกะพระ-
โพธิสัตว์ว่า ถ้าเธอจะพบลูกนกสาธิกา เธอจะจับเอาไหม. พระโพธิ-

สัตว์กล่าวว่า จ๊ะ ฉันจะจับเอา. หมอกกล่าวว่า จงดู นั้นลูกนกสาธิกา
มันนอนอยู่ระหว่างค่าคบไม้. พระโพธิสัตว์นั้นไม่รู้นั้นเป็นงู จึงขึ้น
ไปยังต้นไม้ จับที่คอมัน พอรู้ว่าเป็นงูจึงไม่ให้มันหดเข้าไป จับไว้
มันแล้วรีบเหวี่ยงไป. งูนั้นปลิวไปตกลงที่คอกหมอ รัศคอยู่กััดเสียง
ดังกรูบ ๆ ทำให้หมอนั้นล้มลงตรงที่นั้นแล้วเลื้อยหนีไป. คนทั้งหลาย
พากันห้อมล้อม. พระมหาสัตว์เมื่อจะแสดงธรรมแก่บริษัทผู้ประชุม
พร้อมกันอยู่ จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

ผู้ใดลงให้เราจับงูเห่าว่า นี้อูกนก
สาธิกา ผู้นั้นตามพร่ำสอนสิ่งที่ลามก อูกงู
นั้นกััดตายแล้ว.

คนใดปรารถนาจะฆ่าบุคคลผู้ไม่ฆ่าเอง
และผู้ไม่ใช่ให้คนอื่นฆ่าตน คนนั้นถูกฆ่าแล้ว
นอนตายอยู่. เหมือนกับบุรุษผู้ถูกงูกััดตาย
แล้วฉะนั้น.

คนใดปรารถนาจะฆ่าบุคคลผู้ไม่เบียด-
เบียนตน และไม่ฆ่าตน คนนั้นถูกฆ่าแล้ว
นอนตายอยู่ เหมือนกับบุรุษผู้ถูกงูกััดตาย
แล้วฉะนั้น.

บุรุษผู้กำฝืนไว้ในมือ พึงชััดฝืนไปใน

ที่ทวนลม ละอองฝุ่นนั้นย่อมหวนกลับมา
กระทบบุรุษนั่นเอง เหมือนบุรุษผู้ถูกงัดตาย
แล้วละนั้น.

ผู้ใดประทุษร้ายคนผู้ไม่ประทุษร้ายเป็น
คนบริสุทธิ ไม่มีความผิดเลย บาปย่อมกลับ
มาถึงคนพาลนั่นเอง เหมือนกับละอองละ-
เอียดที่บุคคลพัดไปทวนลมละนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยวายํ ตัดเป็น โย อยํ . อีก
อย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า สปุเปนยํ ความว่า ผู้
นี้ใด ถูกงัดนั้นกัณฑ์แล้ว. บทว่า ปาปานุสาสโก แปลว่า ผู้พร่ำสอน
สิ่งที่ลามก. บทว่า อหฺนฺตรํ แปลว่า ผู้ไม่ฆ่าเอง. บทว่า อหฺนฺตารํ
แปลว่า ผู้ไม่ให้คนอื่นฆ่า. บทว่า เสติ ได้แก่ ย่อมนอนตาย. บทว่า
อมาเตนฺตํ แปลว่า ไม่ใช่ให้คนอื่นฆ่า. บทว่า สุทฺธสฺส ได้แก่
ผู้ไม่มีความผิด. บทว่า โปสฺสสฺส ได้แก่ สัตว์. แม้คำนี้ว่า อนฺจ-
ณฺสฺส ท่านกล่าวหมายเอาความเป็นผู้ไม่มีความผิดเหมือนกัน. บทว่า
ปจฺเจติ ความว่า ย่อมกลับถึงเป็นสิ่งที่เห็นสมกับกรรม.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึงทรง
ประชุมชาดกว่า หมอทูรพลในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต ส่วนเด็ก
ที่เป็นบัณฑิต คือเรตถาคค ฉะนีแล.

จบ อรรถกถาสาลิยชาดกที่ ๗

๘. ทอสารชาดก

คนฉลาดย่อมไม่แสดงอาการให้ศัตรูเห็น

[๒๘๘] พวกเจ้าตกอยู่ในเงื้อมมือของศัตรู ถูก
เขาจองจำด้วยท่อนไม้ไผ่แล้ว ยังเป็นผู้มี
สีหน้าผ่องใส เพราะเหตุไรพวกเจ้าจึงไม่
เศร้าโศกละ.

[๒๘๙] บุคคลไม่พึงได้ความเจริญแม้แต่เล็กน้อย ด้วยความเศร้าโศกและความรำร่าพัน
พวกศัตรูรู้ว่าบุคคลนั้นเศร้าโศก ได้รับความ
ทุกข์ ย่อมดีใจ.

[๒๙๐] ส่วนบัณฑิตผู้ฉลาดในการวินิจฉัยความ
ย่อมไม่สะทกสะท้าน เพราะอันตรายที่จะ
เกิดขึ้นไม่ว่าเมื่อไร พวกศัตรูได้เห็นหน้าของ
บัณฑิตนั้น อันไม่เปลี่ยนแปลง เป็นเหมือน
แต่ก่อนย่อมเกิดความทุกข์.

[๒๙๑] บุคคลจะพึงได้ประโยชน์ในที่ใด ด้วย
ประการใด ๆ เช่นการร้ายมนต์ การปรีกษาผู้รู้
การกล่าววาจาอ่อนหวาน การให้สินบน หรือ

การสืบทอดตระกูล พึงพากเพียรทำประโยชน์
ในที่นั้น ด้วยประการนั้น ๆ เกิด.

[๘๙๒] ก็ในกาลใด บัณฑิตพึงรู้ว่า ประโยชน์
นี้เราหรือคนอื่นไม่พึงได้รับ ในกาลนั้น ก็ไม่
ควรเศร้าโศก ควรอดกลั้นไว้ด้วยคิดเสียว่า
กรรมเป็นของมั่นคง บัดนี้ เราจะกระทำ
อย่างไรดี.

จบ ตจสารชาดกที่ ๘

อรรถกถาตจสารชาดกที่ ๘

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ปัญญาวารมิ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อมิตตหตฺ-
ถตุลลกา ดังนี้.

จริงอยู่ ในกาลนั้น พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนตถาคตก็เป็นผู้มีปัญญา จลาคใน
อุบายเหมือนกัน อันภิกษุเหล่านั้นทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอา
เรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

เรื่องอดีตทั้งปวงซึ่งมีคำเริ่มว่า ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้า
พรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดใน
ตระกูลกุกุมพินในหมู่บ้าน ดังนี้ไปพึงกล่าวตามทำนองชาดกแรกนั้น

แหละ. ก็ในชาดกนี้เมื่อหมดอายุแล้ว ชาวบ้านกล่าวว่า. เด็กเหล่านั้น
เป็นผู้มีมานุษย์ จึงจองจำเด็กเหล่านั้นด้วยไม้ตะโองกแล้วนำไปยัง
นครพาราณสีด้วยหวังใจว่า จักถวายพระราชาทอดพระเนตร. ใน
ระหว่างทางนั้นแล พระโพธิสัตว์ได้ให้โอวาทแก่พวกเด็กที่เหลื่อว่า
ท่านทั้งหลายอย่ากลัว ท่านทั้งหลายเฝ้าพระราชแล้วก็อย่ากลัว พึง
เป็นผู้มีอินทรีย์ร่าเริง พระราชจักตรัสกับพวกเราก่อน จำเดิมแต่นั้น
เราจักรู้. เด็กเหล่านั้นรับคำว่าได้ แล้วจึงกระทำเหมือนอย่างนั้น.
พระราชาทรงเห็นเด็กเหล่านั้นไม่กลัว มีอินทรีย์ร่าเริง ทรงดำริว่า
เด็กเหล่านั้นถูกหาว่าเป็นผู้มาคนถูกจำด้วยไม้ตะโองกนำมา แม้จะถึง
ความทุกข์เห็นปานนี้ก็ไม่กลัว มีอินทรีย์ร่าเริงยินดีทีเดียว อะไรหนอ
เป็นเหตุไม่เศร้าโศกของเด็กพวกนี้ เราจักถามพวกเขาดู เมื่อจะ
ตรัสถาม จึงตรัสคาถาที่ ๑ ว่า :-

พวกเจ้าตกอยู่ในเงื้อมมือของศัตรู ถูก
เขจองจำด้วยท่อนไม้ไผ่ ยังเป็นผู้มีสีหน้า
ผ่องใส เพราะเหตุไรพวกเจ้าจึงไม่เศร้าโศก
เล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อมิตฺตฺหตฺตฺถคฺคตา ความว่า
อยู่ในเงื้อมมือของพวกอมิตรผู้เอาไม้ตะโองกจำที่คอแล้วนำมา. บทว่า
ตฺถสฺสารสมฺปิปฺตา ความว่า พระราชาตรัสอย่างนี้ เพราะเด็กเหล่านั้น
ถูกจองจำด้วยท่อนไม้ไผ่. บทว่า กสฺมา ความว่า พระราชาตรัส

ถามว่า พวกเจ้าแม่ได้รับความพินาศเห็นปานนี้ เพราะเหตุไรจึงไม่
เศร้าโศก.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงได้กล่าวคาถาที่เลื้อว่า

บุคคลไม่พึงได้ความเจริญแม้แต่เล็กน้อย
ด้วยความเศร้าโศกและความรำไห้
พวกศัตรูรู้ว่าบุคคลนั้นเศร้าโศก ได้รับความ
ทุกข์ ย่อมจะดีใจ.

ส่วนบัณฑิตผู้ฉลาดในการวินิจฉัยความ
ย่อมไม่สะทกสะท้านเพราะอันตรายที่จะเกิด
ขึ้นไม่ว่าเมื่อไร พวกศัตรูได้เห็นหน้าบัณฑิต
นั้น อันไม่เปลี่ยนแปลงเป็นเหมือนแต่ก่อน
ย่อมเกิดความทุกข์.

บุคคลพึงได้ประโยชน์ในที่ใด ด้วย
ประการใด เช่น การรำยมนต์ การปรึกษา
ท่านผู้รู้ การกล่าววาจาอ่อนหวาน การให้
สินบน หรือการสืบทอดตระกูล บัณฑิต
พึงพากเพียรทำประโยชน์ในที่นั้น ด้วย
ประการนั้น ๆ เถิด.

ก็ในกาลใด บัณฑิตพึงรู้ว่าประโยชน์
นี้เราหรือคนอื่นไม่พึงได้รับ ในกาลนั้น ก็

ไม่ควรเศร้าโศก ควรอดกลั้นไว้ด้วยจิตเสีย

ว่ากรรมเป็นของมันคง บัดนี้เราจะกระทำ

อย่างไรดี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อตุโล** ได้แก่ ความเจริญ.
ด้วยบทว่า **ปจฺจตฺติกา อตฺตมฺนา** นี้ ท่านแสดงว่า พวกปัจจามิตร
รู้ว่าบุรุษนั้นเศร้าโศก มีทุกข์ ย่อมจะดีใจ บัณฑิตไม่ควรด่าชื่อซึ่ง
เหตุแห่งความยินดีของพวกปัจจามิตรนั้น. บทว่า **ยโต** แปลว่า
ในกาลใด. บทว่า **น เวธติ** ความว่า ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะความ
กลัวอันเกิดจากความสะดุ้งแห่งจิต. บทว่า **อตุลวิญฺญณฺณ** ได้แก่
ผู้ฉลาดวินิจฉัยขรรคคตินั้น ๆ. บทว่า **ขปฺเปน** แปลว่า ด้วยการ
ร้ายมนต์. บทว่า **มนฺเตน** ได้แก่ ด้วยการถือเอาความคิดกับบัณฑิต
ทั้งหลาย. บทว่า **สุภาสิตेณ** ได้แก่ ด้วยคำพูดอันน่ารัก. บทว่า
อนุปฺปทานेณ ได้แก่ ด้วยการให้สินบน. บทว่า **ปเวณฺเีย** ได้แก่
ด้วยตระกูลวงศ์. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า ข้าแต่มหाराช ธรรมดา
บัณฑิต เมื่ออันตรายเกิดขึ้น ไม่ควรเศร้าโศก ไม่ควรลำบากใจ
ก็บุคคลพึงชนะพวกปัจจามิตรได้ด้วยอำนาจเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ใน
บรรดาเหตุ ๕ ประการนี้ ก็ถ้าอาจทำได้ไซ้ร่ พึงร้ายมนต์ผูกปากไว้
ไม่ให้พูด ก็จะพึงชนะพวกปัจจามิตรนั้นได้ บัณฑิตเมื่อไม่อาจทำ
อย่างนั้น พึงให้สินบนแก่พวกอำมาตย์ผู้ตัดสินความ ก็จะพึงชนะได้
เมื่อไม่อาจทำอย่างนั้น พึงพูดถึงวงศ์ตระกูล แม้จะลำดับญาติที่มีอยู่
อย่างนี้ว่า พวกข้าพเจ้ามาจากเชื้อสายชื่อนี้ และบรรพบุรุษของ

ท่านก็เป็นอันเดียวกัน ก็พึงชนะได้เหมือนกัน. บทว่า ยถา ยถา
ความว่า บุคคลพึงได้ความเจริญแห่งตนในที่ใด ๆ ด้วยเหตุอย่างใด
อย่างหนึ่ง ในบรรดาเหตุ ๕ ประการนี้. บทว่า ตถา ตถา ความว่า
พึงพากเพียรในที่นั้น ๆ ด้วยเหตุนั้น ๆ. อธิบายว่า พึงทำความบาก
บั่นจนชนะพวกข้าศึก. บทว่า ยโต จ ชานะย ความว่า ก็ใน
กาลใด บัณฑิตพึงรู้ว่า ประโยชน์นี้อันเราหรือคนอื่นก็ตามไม่ควรได้
แม้จะพยายามโดยประการต่าง ๆ ก็ไม่อาจได้แม้ในกาลนั้น บุรุษผู้เป็น
บัณฑิตก็ไม่เสียใจ ไม่ลำบากใจ พึงอดกลั้นไว้ด้วยคิดเสียว่า กรรม
ที่เราทำไว้ในปางก่อน เหนียวแน่น มั่นคง ไม่อาจจะห้ามได้ เดียวนี้
เราจะสามารถทำอะไรได้.

พระราชชาติศัฏฐมกถาของพระโพธิสัตว์ แล้วทรงเสวย
การกระทำด้วยพระองค์เอง ทรงทราบว่าพวกเด็กไม่มีโทษผิด จึงรับ
สั่งให้นำไม้ตะโองกออก แล้วพระราชทานยศยิ่งใหญ่แก่พระมหาสัตว์
แล้วได้ทรงกระทำให้เป็นอำมาตย์แก้วอนุศาสน์อรรธธรรมแก่พระองค์

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประ-
ชุมชาดกว่า. พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์ พวก
เด็ก ๆ ในครั้งนั้น ได้เป็นพระเถรานุเถระ ส่วนเด็กผู้เป็นบัณฑิต
ใดครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาตจสารชาดกที่ ๘

๕. มิตตวินทุกชาดก

ว่าด้วยจักรกรรตพัฒน์หวั

[๗๕๓] ข้าพเจ้าได้กระทำอะไรไว้แก่เทวดาทั้ง

หลาย ข้าพเจ้าได้กระทำบาปกรรมอะไรไว้

จักรกรรตจึงได้มากระทบศีรษะของข้าพเจ้าพัด

อยู่บนกระหม่อม.

[๗๕๔] ท่านลวงเลยปราสาทแก้วผลึก ปราสาท

แก้วมณี ปราสาทเงินและปราสาททอง แล้ว

มาในที่นี้เพราะเหตุอะไร.

[๗๕๕] เชิญท่านดูข้าพเจ้าผู้ถึงความฉิบหาย

เพราะความสำคัญเช่นนี้ว่า โภคสมบัติในที่นี้

เห็นจะมีมากกว่าโภคสมบัติในปราสาททั้งสิ้น

นั้น.

[๗๕๖] ท่านละทิ้งนางเวมานิกเปรต ๔ มาได้

นางเวมานิกเปรต ๘ ละทิ้งนางเวมานิกเปรต

๘ มาได้นางเวมานิกเปรต ๑๖ ละทิ้งนางเว-

มานิกเปรต ๑๖ มาได้นางเวมานิกเปรต ๓๒

ปรารถนาไม่รู้จักพอ มายินดีจักรกรรต จักร-

กรดจึงพักอยู่บนกระหม่อมของท่าน ผู้ถูก

ความปรารถนาครอบงำไว้.

[๗๕๗] อันธรรมดาตัณหาเป็นสิ่งที่กว้างขวางอยู่

ณ เบื้องบน ให้เต็มได้ยาก มักเป็นไปตาม

อำนาจของความปรารถนา เพราะฉะนั้น ชน

เหล่าใดมีกำหนดยินดีตณหานั้น ชนเหล่านั้น

จึงต้องเป็นผู้ทวนจักรกรดไว้.

จบ มิตตวินทุกชาดกที่ ๕

อรรถกถามิตตวินทุกชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุว่ายากรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า กุยาห์
เทวานมกร์ ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันจักมีแจ้งในมหามิตตวินทุกชาดก. ก็นายมิตตวิน-
ทุกะนี้ถูกเขาโยนทิ้งในทะเล แล้วได้ไปพบนางเวมานิกเปรตแห่งหนึ่ง
๔ นาง แห่งหนึ่ง ๘ นาง แห่งหนึ่ง ๑๖ นาง แห่งหนึ่ง ๓๒ นาง
ก็ยังเป็นผู้ปรารถนายิ่งขึ้นไม่รู้จักพอ จึงเป็นต่อไปข้างหน้า ได้พบ
อุสสุทธรกอันเป็นสถานที่เสวยวิบากของพวกสัตว์นรก จึงได้เข้าไป
ด้วยสำคัญว่า เป็นเมืองๆ หนึ่ง เห็นจักรกรดพักอยู่บนหัวสัตว์นรก
สำคัญว่าเป็นเครื่องประดับ จึงยินดีชอบใจจักรกรด อ่อนนอนขอได้มา.

คราวนั้น พระโพธิสัตว์เป็นเทวบุตรเที่ยวจาริกไปในอุสสุทธรก. นาย
มิตตวินทุกะนั้นเห็นพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว เมื่อจะถาม จึงกล่าวคาถา
ที่ ๑ ว่า:-

ข้าพเจ้าได้กระทำอะไรไว้แก่เหล่าเทวดา
บาปอะไรที่ข้าพเจ้าได้กระทำไว้ จักรกรณจึง
ได้มากระทบศีรษะของข้าพเจ้าแล้วพักอยู่บน
กระหม่อม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ภูยาหิ เทวานมกริ ความว่า
ข้าแต่เทพบุตรผู้เป็นนาย ข้าพเจ้าได้กระทำความชั่วอะไรไว้แก่เหล่า
เทพดา เหล่าเทพดาเบียดเบียนข้าพเจ้าทำไม. บทว่า ก็ ปาป
ปกตัมยา ความว่า นายมิตตวินทุกะได้รับทุกขเวทนา กำหนด
บาปที่ตนทำไว้ไม่ได้ เพราะมีทุกข์มาก จึงได้กล่าวอย่างนั้น. บทว่า
ยิ เม ความว่า จักรกรณนี้จรดคือกระทบศีรษะข้าพเจ้า แล้วหมุน
อยู่บนกระหม่อมขอข้าพเจ้า เพราะบาปใด บาปนั้นชั่วอะไร ?

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

ท่านล่วงเลยปราสาทแล้วผลึก ปรา-
สาทแก้วมณี ปราสาทเงิน และปราสาททอง
แล้วมาที่นี่เพราะเหตุอะไร ?

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รมณภัง ได้แก่ ปราสาทแก้วผลึก.
บทว่า ทูพุกัง ได้แก่ ปราสาทแก้วมณี. บทว่า สทามตุตัง ได้แก่

ปราสาทเงิน. บทว่า พุรหมุตรณฺจ ปาสาทํ ได้แก่ ปราสาททอง.
บทว่า เกณฺฐุเชน ความว่า ท่านละนางเทพธิดาเหล่านี้ คือ เทพธิดา
๔ นาง ๘ นาง ๑๖ นาง และ ๓๒ นาง ในปราสาทแก้วผลึกเป็น
คั่นเหล่านี้ แล้วก้าวล่วงปราสาทเหล่านั้นมาที่นี่ เพราะเหตุอะไร ?

ลำดับนั้น นายมิตตวินทุกะกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า :-

เชิญท่านดูข้าพเจ้าผู้ถึงความฉิบหาย
เพราะความสำคัญนี้ว่า โภคสมบัติในที่นี้
เห็นจะมีมากกว่าโภคสมบัติในปราสาททั้งสิ้น
นั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อีโต พหุตรา ความว่า จักมี
เหลือเฟือกว่าโภคสมบัติในปราสาททั้งสิ้น.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้กล่าวคาถาที่เหลือว่า :-

ท่านละทั้งนางเวมานิกเปรต ๔ มาได้
นางเวมานิกเปรต ๘ ละทั้งนางเวมานิกเปรต
๘ มาได้นางเวมานิกเปรต ๑๖ ละทั้งนางเว
มานิกเปรต ๑๖ มาได้นางเวมานิกเปรต ๓๒
ยังปรารถนายิ่งขึ้นไม่รู้จักพอ มายินดีจักร
กรต จักรกรตจึงพักอยู่บนกระหม่อมของ
ท่านผู้ถูกความปรารถนาครอบงำ.

อันธรรมาตักหาเป็นสิ่งที่กว้างขวางอยู่

ในเบื้องบน ให้เต็มได้ยาก มักเป็นไปตาม

อำนาจของความปรารถนา เพราะฉะนั้น ชน

เหล่าใดมากำหนดยินดีตักหานั้น ชนเหล่า

นั้นจึงต้องเป็นผู้ทุนจักรกรดไว้.

ด้วยบทว่า อุปริ วิสาธา นี้ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์
กล่าวว่า ดูก่อนมิตตวินทุกะ ขึ้นชื่อว่าตักหานี้ เมื่อบุคคลสั่งเสพอยู่
ย่อมเป็นของกว้างขวางอยู่เบื้องบน คือเป็นของแผ่ไป ธรรมาตักหา
ให้เต็มได้โดยยาก เสมือนมหาสมุทร มีปกติไปตามอำนาจความอยาก
ได้ คือความปรารถนาซึ่งอยากได้อารมณ์นั้น ๆ ในบรรดารูปารมณ์
เป็นต้น เพราะฉะนั้น คนเหล่าใดมากำหนดยินดีตักหานั้นก็เห็น
ปานนั้น คือเป็นผู้อยากได้แล้ว ๆ เล่า ๆ ยึดถืออยู่. บทว่า เต โหนติ
จกฺกธาริโน ความว่า ชนเหล่านั้นย่อมทุนจักรกรดนั้นไว้.

กัณยา มิตตวินทุกะกำลังพูดอยู่นั้นแหละ จักรเมื่อนั้นก็พัดตกลง
ไป ด้วยเหตุนี้ เขาจึงไม่อาจจะกล่าวอีกต่อไป. เทพบุตรจึงไปยัง
เทวสถานของตนที่เดียว.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแสดงแล้ว ทรง
ประชุมชาดกว่า นายมิตตวินทุกะในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุว่ายาก
ส่วนเทพบุตรในครั้งนั้น ได้เป็นเรวตถาคค ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถามิตตวินทุกชาดกที่ ๕

๑๐. ปลาสาคร

ว่าด้วยเหตุที่จะต้องหนีจากไป

[๗๕๘] พระยาหงส์ได้กล่าวกะปลาเทวดาว่า
ดูก่อนสหาย ต้นไทรเกิดติดอยู่ที่ลำคอบของ
ท่านแล้ว มันเจริญขึ้นแล้ว จะตัดสิ่งอัน
เป็นที่รักของท่านเสีย.

[๗๕๙] ข้าพเจ้าจะเป็นที่พึงทำต้นไทรให้เจริญ
ขึ้น ต้นไทรนี้จักเป็นที่พึงของข้าพเจ้า
เหมือนมารดาบิดาเป็นที่พึงของบุตรแล้ว
บุตรกลับเป็นที่พึงของมารดาบิดานั้น.

[๗๖๐] มหาไศทันจึงให้ต้นไม้น้ำที่นำหว่าดเสีย
ดูข้าศึก เจริญขึ้นอยู่ที่ลำคอบ เหตุนั้น
ข้าพเจ้าบอกท่านแล้วจะไป ความเจริญแห่ง
ต้นไทรนั้นข้าพเจ้าไม่ชอบใจเลย.

[๗๖๑] บัดนี้ ต้นไทรนี้ทำให้เราหว่าดเสีย ภัย
อันใหญ่หลวงได้มาถึงเรา เพราะไม่รู้ลึกถึง
คำของพระยาหงส์อันใหญ่หลวง ซึ่งควร
เปรียบด้วยขุนเขาสิเนรุราช.

[๘๐๒] ผู้ใดเมื่อกำลังเจริญอยู่ กระทำที่พึง
อาศัยให้พินาศไปเสีย ความเจริญของผู้นั้น
ท่านผู้ฉลาดไม่สรรเสริญ นักปราชญ์รังเกียจ
ความพินาศ จึงเพียรพยายามเพื่อจะตัดราก
เหง้าของอันตรายนั้นเสีย.

จบ ปลาสดชาดกที่ ๑๐

อรรถกถาปลาสดชาดกที่ ๑๐

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
การข่มกิเลส จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า หํ โส
ปลาสดมจ ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันจักมีแจ้งในปัญญาสดชาดก. ส่วนในชาดกนี้
พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ขึ้นชื่อว่ากิเลสควรจะรังเกียจแท้ กิเลสแม้จะมีประมาณน้อยก็ทำให้
ถึงความพินาศได้เหมือนหน่อต้นไทร. แม้โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย
ก็รังเกียจสิ่งที่ควรรังเกียจมาแล้วเหมือนกัน ครั้นตรัสแล้ว ทรงนำเอา
เรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดหงส์ทอง เจริญวัยแล้ว
อยู่ในถ้ำทอง ณ เขาจิตตัญญู กินข้าวสาลีที่เกิดเองในสระที่เกิดเอง

ณ หิมวันตประเทศแล้วกลับมา. ในหนทางที่พระโพธิสัตว์นั้นไป ๆ มา ๆ มีต้นทองหลางใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง. พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อไป ก็พักที่ต้นทองหลางนั้นแล้วก็ไป เมื่อกลับมา ก็พักที่ต้นทองหลางนั้นแล้วจึงมา. ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์นั้นได้มีความคุ้นเคยกับเทวดา ผู้บังเกิดอยู่ที่ต้นทองหลางนั้น เวลาต่อมา นางนกตัวหนึ่งกินผลไทรสุกที่ต้นไทรต้นหนึ่ง แล้วบินมาจับที่ต้นทองหลางนั้น ถ่ายมูลลงในระหว่างคำคบ. แต่นั่นจึงเกิดหนอนไทรขึ้น. ในเวลามีขนาดได้ ๔ นิ้ว ต้นทองหลางงดงาม เพราะเป็นต้นทองหลางที่มีหนอนแดงและใบเขียว พระยาหงส์เห็นดังนั้น จึงเรียกรุกขเทวดามาพูดว่า ท่านปลาสเทวดา ผู้สหาย ธรรมชาติต้นไม้เกิดที่ต้นไม้ใด เมื่อโตขึ้นย่อมทำต้นไม้ให้ไหม้ให้ฉิบหาย ท่านจงอย่าให้ต้นไม้โตโตเลย มันจักทำวิมานของท่านให้พินาศ ท่านจงถอนมันทิ้งเสียก่อนทีเดียว ขึ้นชื่อว่าสิ่งที่ดีจะรังเกียจ ก็ควรจะรังเกียจ เมื่อปรึกษากับปลาสเทวดา จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

พระยาหงส์ได้กล่าวกะปลาสเทวดาว่า

ดูก่อนสหาย ต้นไทรเกิดติดอยู่ที่คำคบของ

ท่านแล้ว มันเจริญเติบโตขึ้นจะตัดสิ่งอัน

เป็นที่รักของท่านเสีย.

ก็บาทที่หนึ่งในคาถานี้ พระศาสดาทรงเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วจึงตรัสไว้. บทว่า ปลาสฺ ได้แก่ ปลาสเทวดา. บทว่า สมฺม

แปลว่า เพื่อน. บทว่า องฺกสฺมึ ได้แก่ ที่ค่าคบ. บทว่า โส เต
มมฺมานิ เจจฺจติ ความว่า ดันไทรนั้นเจริญเติบโตที่ค่าคบนั่นแล้ว
จักตัดชีวิตประดุจข้าศึกจะนั้น. จริงอยู่ สังขารที่มีชีวิตท่านเรียกว่า
มัมมะ ในที่นี้.

ปลาตเวคาได้ฟังดังนั้น มิได้เชื่อถือคำของพระโพธิสัตว์นั้น
จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

ตันไทรจงเจริญเติบโตเถิด ข้าพเจ้าจะ
เป็นที่พึ่งของมัน ดันไทรนี้จักเป็นที่พึ่งของ
ข้าพเจ้า เหมือนมารดาบิดาเป็นที่พึ่งของบุตร
แล้วบุตรกลับเป็นที่พึ่งของมารดาบิดา จะนั้น.

คำอันเป็นคานานี้ มีความว่า ดูก่อนสหาย ท่านยังไม่รู้
ตันไทรนี้จะเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้าในตอนมันเติบโต ข้าพเจ้าจักเป็น
ที่พึ่งของตันไทรนี้เหมือนมารดาบิดาเป็นที่พึ่งของบุตรในคราวเป็นเด็ก
อ่อนจะนั้น อนึ่ง ดันไทรนี้จักเป็นที่พึ่งแม่ของข้าพเจ้าในภายหลัง
ตอนแก่ เหมือนบุตรเติบโตขึ้นแล้ว ย่อมเป็นที่พึ่งของมารดาบิดาใน
ภายหลังตอนแก่ จะนั้น.

ลำดับนั้น พระยาหงส์ จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

ท่านให้ตันไม้ซึ่งอาจนำภัยมาดังข้าศึก
เจริญเติบโตขึ้นที่ค่าคบเพราะเหตุใด เหตุนั้น

เราบอกท่านให้รู้แล้วจะไป ความเจริญ

เติบโตของต้นไม้ไทรนั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ

เลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยี่ ตู่ว ความว่า เพราะเหตุที่
ท่านให้เกษียรพฤษณีนี้น่ากลัว เพราะเป็นผู้ให้ความน่ากลัว
ประดุจข้าศึก เจริญอยู่ที่คาคบ. บทว่า อามนฺต โข ตํ ความว่า
เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเรียกท่านมาปรึกษาให้รู้แล้วก็จะไป. บทว่า
วฑฺฒิมสฺส ความว่า ความเจริญของต้นไม้ไทรนั้น ไม่ชอบใจข้าพเจ้า
เลย.

ก็แหละพระยาหงส์ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงกางปีกบินไปยัง
ภูเขาจิตตภูฏาทีเดียว. ตั้งแต่นั้นก็ไม่ได้มาอีกเลย. ในเวลาต่อมา ต้นไทร
ก็เจริญเติบโตขึ้น. ก็มีรุกขเทวดาคนหนึ่งบังเกิดที่ต้นไม้ไทรนั้น. ต้นไทร
นั้นเจริญขึ้นหักรานต้นทองกลาง วิมานของเทวดาพร้อมกับกิ่งไม้
ทั้งหลายก็ร่วงลงไป. ในกาลนั้น เทวดานั้นจึงกำหนดคำของพระยา
หงส์ได้ ร่ำไห้ว่า พระยาหงส์เห็นภัยในอนาคตข้อนี้จึงกล่าวไว้ ส่วน
เราไม่กระทำตามคำพูดของพระยาหงส์ แล้วกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า :-

บัดนี้ ต้นไทรนี้ทำให้เราหวาดกลัว ภัย

อันใหญ่หลวงได้มาถึงเรา เพราะไม่รู้สึกลี้

คำของพระยาหงส์ อันใหญ่หลวงซึ่งควร

เปรียบด้วยขนเขาสิเนรุราช.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิทานิ โข นํ ภายติ ความว่า
ต้นไทรนี้ทำให้เรยินดีในตอนยังอ่อน บัดนี้ ทำให้กลัวหวาดสะอุ้ง.
บทว่า มหานครุนิทสนํ ความว่า เพราะได้ฟังคำของพระยาหงส์
อันใหญ่หลวงคุณูเขาสิเนรุ แล้วไม่รู้สูกจึงได้ถอนต้นไทรนี้เสียใน
คราวยังอ่อนอยู่. ด้วยบทว่า มหา เม ภยมาคตํ นี้ เทวดาคร่ำ
ครวญว่า บัดนี้ ภัยใหญ่มาถึงเราแล้ว.

ฝ่ายต้นไทรก็เจริญเติบโตขึ้นหักรานต้นทองหลางทั้งต้นได้กระ
ทำให้เป็นสีกแตกต่อเท่านั้น. วิมานของเทวดาก็หายไปหมดสิ้น.

ผู้ใดเมื่อเจริญขึ้นทำที่พึ่งอาศัยให้พินาศ

ไปเสีย ความเจริญของผู้นั้น ผู้ฉลาดไม่

สรรเสริญ นักปราชญ์รังเกียจความพินาศ

จึงเพียรพยายามตัดรากเหง้าของอันตรายนั้น

เสีย.

คาถาที่ ๕ ดังกล่าวมานี้ เป็นอภิสัมพุทธคาถา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุสลปฺปสตฺถา ความว่า อันท่าน
ผู้ฉลาดทั้งหลายสรรเสริญแล้ว. บทว่า ฆสเต แปลว่า ย่อมกิน
อธิบายว่า ทำให้พินาศ. บทว่า ปตารยิ แปลว่า ย่อมกลืนเกลือก
คือ ย่อมพยายาม. ทรงอธิบายไว้ดังนี้ว่า ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใด.
เจริญขึ้นทำที่พึ่งอาศัยของตนให้พินาศ ความเจริญของผู้นั้น บัณฑิต
ไม่สรรเสริญ ส่วนนักปราชญ์ คือท่านผู้สมบูรณ์ความรู้รังเกียจความ

ดับคือความพินาศอย่างนี้ว่า ความดับสูญจักมีแก่เรา เพราะอันตราย
นี้ย่อมพาไปเพียรเพื่อขจัดรากเหง้าของอันตรายทั้งภายในหรือภายนอก
นั้นเสีย.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงประกาศ
สั่งจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสั่งจะ ภิกษุ ๕๐๐ รูป ได้
บรรลुพระอรหัต. หงส์ทองในครั้งนั้น ได้เป็นเรือดากต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถา/ปลาชาดกที่ ๑๐

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. วรรณารโหชาดก ๒. สัตถวิมังสาชาดก ๓. หิริชาดก
๔. ขัชโชปนกชาดก ๕. อหิตุณทิกชาดก ๖. กุมพียชาดก
๗. สาลิยชาดก ๘. ตจสสารชาดก ๙. มิตตวินทุกชาดก
๑๐. ปลาชาดก.

จบ วรรณารโหรรคที่ ๒

๓. อัณฑวรรค

๑. ทีฆิติโกสชาดก

ว่าด้วยเวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร

[๘๐๓] ข้าแต่พระราชา เมื่อพระองค์ตกอยู่ใน
อำนาจของข้าพระองค์อย่างนี้แล้ว เหตุอันใด
อันหนึ่งที่จะทำให้พระองค์พ้นจากทุกข์ได้ มี
อยู่หรือ.

[๘๐๔] พ่อเอ๋ย เมื่อนั้นตกอยู่ในอำนาจของท่าน
ถึงอย่างนี้แล้ว เหตุอันใดอันหนึ่งที่จะทำให้
ฉันพ้นจากทุกข์ได้ ไม่มีเลย.

[๘๐๕] ข้าแต่พระราชา เว้นสุจริตและวาจา
สุภาสิตเสีย เหตุอย่างอื่นจะป้องกันได้ใน
เวลาใกล้มรณกาล ไม่มีเลย ทรัพย์นอกนี้ก็
เหมือนกันแหละ.

[๘๐๖] ชนเหล่าใดเข้าไปผูกเวรว่า คนนี้ได้ดำ
เรา คนนี้ได้ฆ่าเรา คนนี้ได้ชนะเรา คนนี้
ได้ลักของๆเรา เวรของชนเหล่านั้นย่อมไม่
สงบ ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกเวรว่า คน

นี้ได้ดำเรา คนนี้ได้ฆ่าเรา คนนี้ได้ชนะเรา
คนนี้ได้ลักของๆเรา เวรของชนเหล่านั้น
ย่อมสงบ.

[๘๐๗] ในกาลไหน ๆ เวรในโลกนี้ย่อมไม่ระงับ
ด้วยเวรเลย แต่ย่อมระงับได้ด้วยความไม่มี
เวร ธรรมนี้เป็นของเก่า.

จบ ทิมีติโกศลชาดกที่ ๑

อรรถกถาอัฏฐวรรคที่ ๓

อรรถกถาทิมีติโกศลชาดกที่ ๑

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุชาวเมืองโกธัมพีผู้กระทำการทะเลาะทุ่มเถียงกัน จึงตรัสพระ-
ธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า เอว ภูตสุตฺเต ราชา ดังนี้.

ได้ยินว่า ในกาลที่ภิกษุเหล่านั้นมายังพระเชตวันวิหาร ขอให้
พระศาสดาทรงอดโทษ พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นมาแล้วตรัส
ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเป็นโอรสของเรา ชื่อว่าบุตร
ผู้เกิดจากปาก อันบุตรทั้งหลายไม่ควรทำลายโอวาทที่บิดาได้ไว้ ก็เธอ
ทั้งหลายไม่กระทำตามโอวาท โบราณกบัตถิตทั้งหลาย แม้โจรผู้ฆ่า
มารดาบิดาของตนแล้วยึดครองราชสมบัติ ตกอยู่ในเงื้อมมือในป่า ก็

ยังไม่ฆ่าด้วยคิดว่า จักไม่ทำลายโอวาทที่มารดาบิดาให้ไว้ ดังนี้ แล้ว
ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ก็ในชาดกนี้ เรื่องทั้งสอง คือเรื่องปัจจุบันและเรื่องในอดีต จัก
มีแจ้งโดยพิสดารในสังเขปเทศะ. ก็ที่ฆาตุกรรมนั้นจับพระจุฬาพระเจ้า-
พาราณสีผู้บรรทมหลับอยู่บนตักของตนในป่า เมื่อดาบขึ้นด้วยหมาย
ใจว่า บัดนี้ เราจักตัดใจของผู้ฆาตมารดาบิดาของเรา ให้เป็น ๑๔ ท่อน
ขณะนั้น ระลึกถึงโอวาทที่มารดาบิดาให้ไว้ จึงคิดว่า เราแม้จะสละ
ชีวิตก็จักไม่ทำลายโอวาทของท่าน จักคุกคามพระเจ้าพาราณสีนั้นอย่าง
เดียว จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า :-

ข้าแต่พระราชา เมื่อพระองค์ตกอยู่ใน
อำนาจของข้าพระองค์อย่างนี้แล้ว เหตุอันใด
อันหนึ่งที่จะทำให้พระองค์พ้นจากทุกข์ได้ มี
อยู่หรือ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วส มม ได้แก่ ผู้มาสู่อำนาจ
ของข้าพระองค์. บทว่า ปรียาโย ได้แก่ เหตุ.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสคาถาที่ ๒ ว่า :-

พ่อเอ๋ย เมื่อฉันตกอยู่ในอำนาจของ
ท่านอย่างนี้แล้ว เหตุอันใดอันหนึ่งที่จะทำให้
ฉันพ้นทุกข์ได้ ไม่มีเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โน เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า
เหตุอะไร ๆ ที่จะทำให้ฉันทพ้นจากทุกข์นั้น ย่อมไม่มี.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้กล่าวคาถาที่เลือนว่า :-

ข้าแต่พระราชา เว้นสุจริตและวาจาที่
เป็นสุภาสิตเสีย เหตุอย่างอื่นจะป้องกันได้
ในเวลาจะตาย ไม่มีเลย ทรัพย์นอกนี้ก็
เหมือนกันนั่นแหละ.

ชนเหล่าใดเข้าไปผูกเวรว่า คนนี้ได้ค่า
เรา คนนี้ได้ฆ่าเรา คนนี้ได้ชนะเรา คนนี้ได้
ลักของ ๆ เรา เสรของชนเหล่านั้นย่อมไม่
สงบ ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกเวรว่า คน
นี้ได้ค่าเรา คนนั้นได้ฆ่าเรา คนนั้นได้ชนะเรา
คนนี้ได้ลักของ ๆ เรา เสรของชนเหล่านั้น
ย่อมเข้าไปสงบ.

ในกาลไหน ๆ เสรในโลกนี้ย่อมไม่ระงับ
ด้วยเวรเลย แต่ย่อมระงับได้ด้วยความไม่มี
เวร ธรรมนี้เป็นของเก่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาณญํ สุจิตํ แก่เป็น นาณญํ
สุจิตา. อีกอย่างหนึ่ง บาลีก็อย่างนี้แหละ อธิบายว่า เว้นสุจริตเสีย

เราไม่เห็นอย่างอื่น. ก็ในกาลานี้ พระโพธิสัตว์กล่าวว่า สุจริตบ้าง
สุภายิตบ้าง ก็หมายเอาโอวาทที่มารดาบิดาให้ไว้เท่านั้น. บทว่า เอ-
เมว ได้แก่ ไม่มีประโยชน์เลย. ท่านกล่าวอธิบายนี้ไว้ว่า ข้าแต่
มหาราชเจ้า เว้นจากสุจริตและวาจาสุภายิต กล่าวคือการกล่าวสอน
และการพรา้สอน อย่างอื่นชื่อว่าสามารถเพื่อต่อต้านบอกกันในเวลาจะ
ตายย่อมไม่มี ทรัพย์นอกนี้ก็เหมือนกัน คือไม่มีประโยชน์เลย ก็บัดนี้
พระองค์จะให้ทรัพย์แม้ตั้งแสนโกฏิ แก่ข้าพระองค์ ก็จะไม่ได้ชีวิต
เพราะฉะนั้น ขอนี้พึงทราบว่ สุจริตและคำสุภายิตเท่านั้น ยิ่งกว่า
ทรัพย์.

แม้กาลาที่เหลือก็มีเนื้อความสังเขปดังต่อไปนี้ :- ข้าแต่มหา-
ราชเจ้า คนเหล่าใดเข้าไปผูกเวร คือตั้งเวรไว้ในหทัยเหมือนผูกไว้
อย่างนี้ว่า ผู้นี้ด่าเรา ผู้นี้ประหารเรา ผู้นี้ได้ชนะเรา ผู้นี้ได้ลักของ
เรา เวรของคนเหล่านั้นย่อมไม่สงบ. ส่วนคนเหล่าใดไม่เข้าไปผูก
คือไม่ตั้งเวรนั้นไว้ในหทัย เวรของตนเหล่านั้นย่อมสงบ เพราะใน
กาลไหน ๆ เวรทั้งหลายย่อมไม่ระงับด้วยเวร แต่จะระงับด้วยความไม่
มีเวร ธรรมนั้นเป็นของเก่า อธิบายว่า ธรรมเก่าก่อน คือสภาวะที่
เป็นไปตลอดกาลนาน.

ก็แหละ พระโพธิสัตว์ครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงกราบทูลว่า
ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระองค์ไม่ประทุษร้ายพระองค์ แต่พระองค์จึง
ฆ่าข้าพระองค์เสียเถิด แล้ววางดาบในพระหัตถ์ของพระราชานั้น. ฝ่าย
พระราชาก็ทรงกระทำการสบถว่า เราจักไม่ประทุษร้ายท่าน แล้วเสด็จ

ไปพระนครพร้อมกับพระโพธิสัตว์นั้น ทรงแสดงพระโพธิสัตว์นั้นแก่
อำมาตย์ทั้งหลายแล้วตรัสว่า ดูก่อนพวกท่านทั้งหลาย ผู้นี้ คือที่-
มาวุฑฺฐมารโอรสของพระเจ้าโกศล แม้ผู้นี้ก็ทำให้ชีวิตเรา เราก็ไม่ได้
ทำอะไรกะผู้นี้ ครั้นตรัสแล้ว ได้ประทานธิดาของพระองค์แล้วให้
ดำรงอยู่ในราชสมบัติอันเป็นของพระบิดา. ตั้งแต่นั้นมา พระราชา
ทั้งสองพระองค์ทรงสมัคสมานกันถึงพระทัยครองราชสมบัติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรง
ประชุมชาดกว่า บิดามารดาในครั้งนั้น ได้มาเป็นตระกูลมหाराช
ส่วนที่มาวุฑฺฐมาร ได้มาเป็นเรตถาคต ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถาที่หิติโกศลชาดกที่ ๑

๒. มิคโปตกชาดก

คำพูดที่ทำให้หายเศร้าโศก

[๘๐๘] การที่ท่านเศร้าโศกถึงลูกเนื้อผู้ละไปแล้ว

เป็นการไม่สมควรแก่ท่านผู้หลีกออกจาก

เรือนบวชเป็นบรรพชิต สงบระงับ.

[๘๐๙] ดูก่อนท้าวสักกะ ความรักของมนุษย์

หรือเนื้อมะเกิดขึ้นในใจ เพราะอยู่ร่วมกัน

มา มนุษย์หรือเนื้อนั้น อาตมภาพไม่สามารถ

ที่จะไม่เศร้าโศกถึงได้.

[๘๑๐] ชนเหล่าใดมาร้องไห้รำพัน ปันเพื่อถึง

ผู้ตายไปแล้ว และผู้จะตายอยู่ ณ บัดนี้ การ

ร้องไห้ของชนเหล่านั้น ลัคนุสรณ์ทั้งหลาย

กล่าวว่า เปล่าจากประโยชน์ ดูก่อนฤๅษี

เพราะฉะนั้น ท่านอย่าร้องไห้เลย.

[๘๑๑] ดูก่อนพราหมณ์ ผู้ที่ตายไปแล้ว ละไปแล้ว

แล้ว หากจะพึงกลับเป็นขึ้นได้เพราะการ

ร้องไห้ เราก็จะประชุมกันทั้งหมดร้องไห้ถึง

พวกญาติของกันและกัน.

[๘๑๒] มหาบพิตรมารดาอาตมภาพผู้เดือดร้อน

ยิ่งนักให้หายร้อน ดับความกระวนกระวาย
ได้ทั้งสิ้น เหมือนบุคคลเอาน้ำรดไฟติดที่
เปรียงให้ดับไปฉะนั้น มหาบพิตรมาถอนลูก
ศรคือความโศกที่เสียบแน่นอยู่ในหทัยของ
อาตมภาพออกได้แล้วหนอ เมื่ออาตมภาพถูก
ความโศกครอบงำมหาบพิตรก็ได้บรรเทาความ
โศกถึงบุตรเสียได้ ลูกอ่อนทำว้าวสวะ อาตม-
ภาพเป็นผู้ถอนลูกศรออกได้แล้ว ปราศจาก
ความเศร้าโศก ไม่มีความมัวหมอง อาตมภาพ
จะไม่เศร้าโศกร้องไห้ เพราะได้ฟังถ้อยคำ
ของมหาบพิตร.

จบ มิคโปตกชาดกที่ ๒

อรรถกถามิคโปตกชาดกที่ ๒

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุแก่รูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อคارا
ปจจุเปตสุต ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุแก่นั้นให้เด็กคนหนึ่งบวช. ตามณบารุงภิกษุ
แก่นั้นโดยเคารพ ครั้นกาลต่อมา ได้กระทำกาลละโดยความไม่ผาสุก.

เพราะการทำกาละของสามเณรนั้น ภิกษุแก่ถูกความโกรธครอบงำ
เที่ยวร่ำให้ด้วยเสียงอันดัง. ภิกษุทั้งหลายไม่อาจให้ยินยอมได้ จึงสั่ง
สนทนากันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุแก่ชื้อโน้นเที่ยว
ร่ำให้ เพราะการทำกาละของสามเณร ภิกษุแก่นั่นคงจักเห็นห้วงการ
เจริญมรณัสสติ. พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้ง
หลาย บัดนี้ พวกเรานั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ? เมื่อภิกษุทั้งหลาย
กราบทูลว่า เรื่องชื้อนี้ พระเจ้าข้า. จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ภิกษุแก่นี้ เมื่อสามเณรนั้นตายแล้ว
ก็เที่ยวร่ำให้อยู่ แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์ครองความเป็นท้าวสักกะ. ครั้งนั้น มีบุรุษ
ชาวแคว้นกาสีคนหนึ่ง เข้าไปยังหิมวันตประเทศ บวชเป็นฤๅษี ยัง
อัธยาพให้เป็นไปด้วยผลไม้น้อยใหญ่. วันหนึ่ง ฤๅษีนั้นเห็นลูกเนื้อ
แม่ตายตัวหนึ่งในป่า จึงนำมายังอาศรมบท ให้เหยื่อเลี้ยงดูไว้. ลูก
เนื้อเติบโตขึ้นมีรูปร่างงามถึงความงามอันเลิศ. คานสกระทำลูกเนื้อ
นั้นให้เป็นลูกของตนอยู่. วันหนึ่ง ลูกเนื้อกินหญ้ามากไป ได้กระทำ
กาละเพราะไม่ย่อยคานสเที่ยวร่ำให้ว่า ลูกเราตายเสียแล้ว. ในกาลนั้น
ท้าวสักกเทวราชทรงพิจารณาดูชาวโลก ทรงเห็นคานสนั้น ดำริว่า
จักทำคานสนั้นให้สลดใจ จึงเสด็จมาแล้วประทับยืนในอากาศ ตรัส
คาถาที่ ๑ ว่า :-

การที่ท่านเศร้าโศกถึงลูกเนื้อผู้ละไปแล้ว

เป็นการไม่สมควรแก่ท่านผู้หลีกออกจาก

เรือนบวชเป็นบรรพชิตสงบระจับ.

ดาบสได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า :-

ดูก่อนท้าวสักกะ ความรักของมนุษย์
หรือเนื้อ ย่อมเกิดขึ้นในใจ เพราะอยู่ร่วมกัน
มา มนุษย์หรือเนื้อนั้น อตมภาพไม่สามารถ
ที่จะไม่เศร้าโศกถึงได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ตี สกฺกา ความว่า อตม-
ภาพไม่อาจเพื่อจะไม่โศกถึงมนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉานนั้น คือ อตม-
ภาพเศร้าโศกถึงทีเดียว.

ลำดับนั้น ท้าวสักกะได้ตรัสคาถา ๒ คาถาว่า :-

ชนเหล่าใดร้องไห้รำพัน บ่นเพ้อถึงผู้ตาย
ไปแล้ว และผู้จะตายอยู่ในบัดนี้ การร้องไห้
ของชนเหล่านั้น สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวว่า
เปล่าจากประโยชน์ ดูก่อนฤาษี เพราะฉะนั้น
ท่านอย่าร้องไห้เลย.

ดูก่อนพราหมณ์ ผู้ที่ตายไปแล้ว ละไป
แล้ว หากจะกลับเป็นขึ้นได้เพราะการร้องไห้

**เราก็จะประชุมกันทั้งหมด ร้องให้ถึงญาติ
ของกันและกัน.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มริสฺสั ได้แก่ บุคคลผู้จักตายใน
บัดนี้. บทว่า ลปนฺติ จ ได้แก่ บ่นเพ้อ. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้
ไว้ว่า ชนเหล่าใดร้องให้ถึงคนผู้ตายแล้ว และผู้จักตายอยู่ในโลก
ชนเหล่านั้นก็มักจะร้องให้และบ่นเพ้ออยู่. ชื่อว่าวันที่จะขาดน้ำตาของ
ชนเหล่านั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุไร ? เพราะคนผู้ตายไปแล้วและคนผู้
ที่จะตายยังมีอยู่เสมอ. บทว่า อิติ มา โรติ ความว่า คุณ่อนฤย
เพราะฉะนั้น ท่านอย่าร้องให้เลย. เพราะเหตุไร ? เพราะสัตว์บุรุษ
ทั้งหลายกล่าวว่าการร้องให้เปล่าประโยชน์. อธิบายว่า สัตว์บุรุษ
ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมกล่าวการร้องให้ว่าเป็นหมัน.
บทว่า มโต เปโต ความว่า ถ้าบุคคลที่เรียกว่า ผู้ตายแล้ว ผู้ละ
ไปแล้ว จะพึงฟื้นขึ้นเพราะการร้องให้ไซ้ร้ เมื่อเป็นเช่นนั้น พวก
เราจะอยู่เฉยทำไม พวกเราทั้งหมดทีเดียว จะพากันประชุมร้องให้ถึง
ญาติทั้งหลายของกันและกัน ก็เพราะเหตุที่ญาติเหล่านั้นไม่ฟื้นขึ้น
เพราะเหตุร้องให้ เพราะฉะนั้น ท้าวสักกะ จึงทรงประกาศการร้องให้
ว่าเป็นหมัน.

เมื่อท้าวสุกกะตรัสไป ๆ อย่างนี้ ดาบสกำหนดได้ว่า การ
ร้องให้ไร้ประโยชน์ เมื่อจะกระทำการชมเชยท้าวสักกะ จึงได้กล่าว
คาถา ๓ คาถาว่า :-

มหาบพิตรมารดาอาตมภาพผู้เดือดร้อน
ยิ่งนักให้หายร้อน ดับความกระวนกระวายได้
ทั้งสิ้น เหมือนบุคคลเอาน้ำรดไฟติดที่เปรียง
ให้ดับไปฉะนั้น มหาบพิตรมาถอนลูกศรคือ
ความโศกที่เสียบแน่นอยู่ในหทัยของอาตม-
ภาพออกได้แล้วหนอ เมื่ออาตมภาพถูกความ
โศกครอบงำ มหาบพิตรก็ได้บรรเทาความ
โศกถึงบุตรเสียได้ ดูก่อนท้าววาสวะ อาตม-
ภาพเป็นผู้ถอนลูกศรออกได้แล้ว ปราศจาก
ความเศร้าโศก ไม่มีความมัวหมอง อาตม-
ภาพจะไม่เศร้าโศกร้องไห้ เพราะได้ฟังถ้อย-
คำของมหาบพิตร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยมาลี ดัดบทเป็น ยี เม อาลี.
บทว่า หทยนิสฺสิดิ^๑ ได้แก่ เสียบแน่นอยู่ในหทัย. บทว่า อปานุทิ
ได้แก่ นำออกแล้ว.
ท้าวสักกะครั้งประทานโอวาทแก่ดาบส แล้วก็เสด็จไปเฉพาะ
ยังสถานที่ของพระองค์.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว จึง
ทรงประชุมชาดกว่า ดาบสในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุแก่ในบัดนี้
๑. บาลีว่า หทยนิสฺสิดิ .

พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๔ - หน้าที่ 860
เนื้อในครั้งนั้น ได้มาเป็นสามเณรในบัดนี้ ส่วนท้าวสักกะในครั้งนั้น
ได้มาเป็นเรวตถาคค ฉะนั้นแล.

จบ อรรถกถามิคโปตกชาดกที่ ๒

๓. มุสิกชาดก

ควรเรียนทุกอย่างแต่ไม่ควรใช้ทุกอย่าง

[๘๑๓] คนบ่อพร้าอยู่ว่า นางทาสีชื่อมุสิกไป
ไหน ๆ เราคนเดียวเท่านั้นรู้ว่า นางทาสีชื่อ
ว่ามุสิก ตายอยู่ในบ่อน้ำ.

[๘๑๔] เหตุใดท่านจึงคิดอย่างนี้ และมองหา
โอกาสจะประหารทางนี้ ๆ กลับไปแล้ว
เหมือนลา เพราะฉะนั้นเราจึงรู้ว่า ท่านฆ่า
นางทาสีชื่อว่ามุสิกตายทิ้งไว้ในบ่อน้ำ วันนี้
ปรารถนาจะกินข้าวเหนียวอีกหรือ.

[๘๑๕] แม่เจ้าผู้โง่เขลา เจ้ายังเป็นเด็กอ่อน
ตั้งอยู่ในปฐมวัย มีผมดำสนิท มายืนถือ
ท่อนไม้ยาวนี้อยู่ เราจะไม่ยอมยกชีวิตให้
แก่เจ้า.

[๘๑๖] เราเป็นผู้อันบุตรปรารถนาจะมาเสีย จะ
พ้นจากความตาย เพราะภพในอากาศหรือ
เพราะบุตรที่รักเปรียบด้วยอวัยวะก็หาไม่ เรา
พ้นจากความตายเพราะคาถาที่อาจารย์ผู้ให้.

[๘๑๗] บุคคลควรเรียนวิชาที่ควรเรียนทุกอย่าง

ไม่ว่าจะเลว ดี หรือปานกลางก็ตาม บุคคล
ควรรู้ประโยชน์ของวิชาที่เรียนทุกอย่าง แต่
ไม่ควรประกอบทั้งหมด ศิลปที่ศึกษาแล้ว
นำประโยชน์ได้ในเวลาใด แม้เวลานั้น
ย่อมมีแท้.

จบ มุสิกชาดกที่ ๓

อรรถกถามุสิกชาดกที่ ๓

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันวิหาร ทรงปรารภ
พระเจ้าอชาตศัตรู จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า กุหิ
คตา กคฺช คตา ดังนี้.

เรื่องปัจจุบันได้ให้พิสดารมาแล้วในอุสชาดก ในหนหลังนั้นแล
ส่วนในชาดกนี้ พระศาสดาทรงเห็นพระราชาทรงหยอกเล่นกับพระ-
โอรสพลาท ทรงฟังธรรมพลาทอย่างนั้น ทรงทราบว่า ภัยจักเกิดขึ้น
แก่พระราชา เพราะอาศัยพระโอรสนั้น จึงตรัสว่า มหาบพิตร
พระราชารู้เท่าก่อนทั้งหลาย ทรงรังเกียจสิ่งที่ควรรังเกียจ ได้ทรง
การทำโอรสของพระองค์ไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ด้วยทรงดำริว่า
พระโอรสจะครองราชสมบัติในเวลาเราแก่ชราตามัว แล้วทรงนำเอา
เรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร-
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพราหมณ์ในเมืองคักกศิลา ได้
เป็นอาจารย์ศึกษาโมกข์. โอรสของพระเจ้าพาราณสี พระนามว่า
ยวกุมาร ได้เรียนศิลปะทุกอย่างในสำนักของพระโพธิสัตว์นั้น แล้ว
ให้การซักถามคือทดสอบวิชาแล้ว ประสงค์จะกลับบ้านเมือง จึง
อำลาอาจารย์นั้น. อาจารย์รู้ได้ด้วยอำนาจวิชาดูอวัยวะว่า อันตราย
จักมีแก่กุมารนี้เพราะอาศัยบุตรเป็นเหตุ คิดว่าเราจักบำบอดอันตราย
ของพระกุมารนั้น จึงเริ่มไต่ร่ตรวจหาข้อเปรียบเทียบสักข้อหนึ่ง.
ก็ในกาลนั้น ม้าของอาจารย์ศึกษาโมกข์นั้นมีอยู่ตัวหนึ่งแผลเกิดขึ้น
ที่เท้าของมัน. พวกคนเลี้ยงม้าจึงกระทำม้ายตัวนั้นไว้เฉพาะใน
เรือน เพื่อจะตามรักษาแผล. ในที่ไม่ไกลเรือนนั้นมีบ่อน้ำอยู่บ่อหนึ่ง
ครั้งนั้น หนูตัวหนึ่งออกจากเรือนกัดแผลที่เท้าของม้า. ม้าไม่สามารถ
จะห้ามมันได้. วันหนึ่ง ม้านั้นไม่อาจอดกลั้นเวทนาได้ จึงเอาเท้า
คิดหนูซึ่งมากัดกินแผลให้ตายตกลงไปในบ่อน้ำ. พวกคนเลี้ยงม้าไม่
เห็นหนูมาจึงกล่าวกันว่า ในวันอื่น ๆ หนูมากัดแผล บัดนี้ไม่ปรากฏ
มันไปเสียที่ไหนหนอ. พระโพธิสัตว์กระทำเหตุนี้ให้ประจักษ์แล้ว
กล่าวว่าคนอื่น ๆ ไม่รู้ จึงพากันกล่าวว่า หนูไปเสียที่ไหน แต่เรา
เท่านั้นย่อมรู้ว่าหนูถูกม้าฆ่าแล้วตกลงไปในบ่อน้ำ. พระโพธิสัตว์นั้น
จึงกระทำเหตุนี้ขึ้นแหละให้เป็นข้อเปรียบเทียบ แล้วประพันธ์เป็น
คาถาที่หนึ่งมอบให้แก่พระราชกุมาร. พระโพธิสัตว์นั้นไต่ร่ตรวจหาข้อ

เปรียบเทียบข้ออื่นอีก ได้เห็นม้าวัวนั้นแหละมีแผลหายแล้ว ออกไป
ที่ไร่ข้าวเหนียวแห่งหนึ่ง แล้วสอดปากเข้าไปทางช่องรั้ว ด้วยหวังว่า
จักกินข้าวเหนียว จึงกระทำเหตุนั้นแหละให้เป็นข้อเปรียบเทียบ แล้ว
ประพันธ์เป็นคาถาที่ ๒ มอบให้แก่พระราชกุมารนั้น ส่วนคาถาที่ ๓
พระโพธิสัตว์ประพันธ์โดยกำลังปัญญาของตน มอบคาถาที่ ๓ แม้นั้น
ให้แก่พระราชกุมารนั้นแล้วกล่าวว่า ลูกก่อนพ่อ เธอดำรงอยู่ในราช-
สมบัติแล้ว เวลาเย็นเมื่อจะไปสระโบกขรณีสำหรับทรงสนาน ฟังเดิน
ท่องบ่นคาถาที่ ๑ ไปจนถึงบันไดอันใกล้ เมื่อจะเข้าไปยังปราสาท
อันเป็นที่อยู่ของเธอ ฟังเดินท่องบ่นคาถาที่ ๒ ไปจนถึงที่ใกล้เชิง
บันได ต่อจากนั้นไป ฟังเดินท่องบ่นคาถาที่ ๓ ไปจนถึงห้วบันได
ครั้งกล่าวแล้วจึงส่งพระกุมารไป. พระกุมารนั้นครั้งไปถึงแล้วได้เป็น
อุปราช เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว ได้ครองราชสมบัติ. โอรส
องค์หนึ่งของพระองค์ประสูติแล้ว. พระโอรสนั้น ในเวลาที่มีพระวัสสา
๑๖ ปี คิดว่าจักปลงพระชนม์พระบิดา เพราะความโลภในราชสมบัติ
จึงตรัสกะอุปัฏฐาก (มหาดเล็ก)ทั้งหลายว่า พระบิดาของเรายังหนุ่ม
เราคอยเวลาถวายพระเพลิงพระบิดานี้ จักเป็นคนแก่คร่ำคร่าเพราะ
ชรา ประโยชน์อะไรด้วยราชสมบัติแม้ที่ได้ในกาลเช่นนั้น. อุปัฏฐาก
เหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ไม่อาจไปยังประเทศชาย
แดนแล้วกระทำความเป็นโจร พระองค์จงปลงพระชนม์พระบิดาของ
พระองค์ด้วยอุบายบางอย่างแล้วยึดเอาราชสมบัติ. พระโอรสนั้นรับว่า
ได้ แล้วไปยังที่ใกล้สระโบกขรณีสำหรับทรงสนานตอนเย็นของพระ-

ราชา ในภายในพระราชนิเวศน์ ได้ถือพระขรรค์ยืนอยู่ด้วยตั้งใจว่า
จักฆ่าพระบิดานั้น ณ ที่นี้. ในเวลาเย็น พระราชาทรงส่งนางทาสี
ชื่อหนูไปด้วยพระคำรัสว่า เจ้าจงไปชำระหลังสระโบกขรณีให้สะอาด
แล้วจงมา เราจักอาบน้ำ. นางทาสีนั้นไปชำระหลังสระโบกขรณีอยู่
เห็นพระกุมาร. พระกุมารจึงพินนางทาสีนั้นขาด ๒ ท่อน แล้วทิ้ง
ให้ตกลงไปในสระโบกขรณี เพราะกลัวว่ากรรมของตนจะปรากฏขึ้น.
พระราชาได้เสด็จไปเพื่อจะทรงสนาน. คนที่เหลือกล่าวว่า แม้จนวันนี้
นางหนูผู้เป็นทาสียังไม่กลับมา นางหนูไปไหน ไปที่ไร. พระราชา
ตรัสคาถาที่ ๑ ว่า :-

คนพรา้งบอกว่า นางหนูไปไหน นาง
หนูไปไหน เราคนเดียวเท่านั้นรู้ว่า นางหนู
ตายอยู่ในบ่อน้ำดังนี้.

พระองค์ได้เสด็จไปถึงฝั่งสระโบกขรณี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กูหิ คตา กตุล คตา เป็นคำ
ไวพจน์ของกันและกัน. บทว่า อิติ ลาลปติ ได้แก่ บ่นเพ้ออยู่
อย่างนั้น. ดังนั้น คาถานี้แสดงเนื้อความนี้แก่พระราชผู้ไม่ทรง
ทราบเลยแหละว่า คนผู้ไม่รู้ย่อมพรา้งว่า นางหนูผู้เป็นทาสีไปไหน
แต่เราผู้เดียวเท่านั้นรู้ว่า นางหนูถูกพระราชกุมารพินขาดสองท่อน
แล้วโยนให้ตกลงในสระโบกขรณี.

พระราชาก็เสด็จดำเนินตรัสคาถาไปถึงฝั่งสระโบกขรณี.

พระกุมารคิดว่า พระบิดาของเราได้ทรงทราบกรรมที่เรากระทำไว้
จึงกลัวหนีไปบอกเรื่องนั้นแก่พวกอุปัฏฐาก. พอล่วงไป ๗ - ๘ วัน
อุปัฏฐากเหล่านั้นจึงทูลพระกุมารนั้นอีกว่า ข้าแต่สมมติเทพ ถ้า
พระราชาก็ทรงทราบไซ้ จะไม่ทรงนิ่งไว้ ก็คำนั้นคงจะเป็นคำที่
พระราชานั้นตรัสโดยทรงคาดคะเนเอา พระองค์จึงปลงพระชนม์
พระบิดานั้นเกิด. วันรุ่งขึ้น พระกุมารนั้นถือพระขรรค์ประทับยืนที่
ใกล้เชิงบันได ในเวลาพระราชาก็เสด็จมา ทรงมองหาโอกาสที่จะ
ประหารไปรอบด้าน. พระราชาก็เสด็จดำเนินสาธยายคาถาที่ ๒ ว่า :-

เหตุใดท่านจึงคิดอย่างนี้ และมองหา

โอกาสจะประหารทางโน้นทางนั้นแล้วกลับไป

เสมือนลา เพราะฉะนั้น เราจึงรู้ว่า ท่านฆ่า

ทาสีชื่อนางหนูตายทิ้งไว้ในบ่อน้ำ วันนี้

ยังปรารถนาจะบริโภคนกขนิษข้าวเหนียวอีก

หรือ.

แม้คำนี้ก็แสดงเนื้อความนี้สำหรับพระราชาก็ไม่ทรงทราบ
เลย เพราะเหตุที่นั่นคิดอย่างนี้ และมองหาโอกาสจะประหารอยู่
ทางโน้นทางนี้แล้วกลับไปเสมือนลานั้น เพราะฉะนั้น เราจึงรู้จัก
ท่านว่า วันก่อนท่านฆ่าทาสีชื่อนางหนูที่สระโบกขรณี* วันนี้ ยัง
ปรารถนาจะบริโภคนกขนิษข้าวเหนียวอีก.*

๑. ตรงนี้น่าจะเป็นว่า "วันนี้ ยังปรารถนาจะฆ่าพระเจ้าวราชอีก."

พระกุมารสะดุ้งพระทัยหนีไปด้วยคิดว่า พระบิดาเห็นเราแล้ว.
พระกุมารนั้นให้เวลาล่วงไปประมาณถึงเดือนแล้วคิดว่า จักเอาท่อนไม้
ประหารพระราชินีให้ตาย จึงถือท่อนไม้สำหรับประการท่อนหนึ่งมี
ค้ำยาวแล้วได้ขึ้นกุมอยู่. พระราชาตรัสว่า:-

แน่เจ้าผู้โง่เขลา เจ้ายังเป็นเด็กอ่อน
ตั้งอยู่ในปฐมวัย มีผมดำสนิท มายืนถือ
ท่อนไม้นั้นอยู่ เราจะไม่อมยอกชีวิตให้
แก่เจ้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปฐมปุตติโก**^๑ ได้แก่ อุบัติคือ
ประกอบด้วยปฐมวัย อธิบายว่า ตั้งอยู่ในปฐมวัย. บทว่า **สุสุ**
แปลว่า ยังเป็นหนุ่ม. บทว่า **ทิม** ได้แก่ ท่อนไม้สำหรับประหาร
มีค้ำยาว. บทว่า **สมาปหุ** ความว่า เข้ามายืนถือกุมไว้. คากา
แม้นี้ก็ข่มขู่พระกุมาร แสดงเนื้อความนี้ สำหรับพระราชินีไม่รู้
นั้นแล้ว เจ้าคนโง่เจ้าจกไม่ได้บริโภคข้าวเหนียวของตน บัดนี้
เราจักไม่ให้ชีวิตแก่เจ้าผู้ไม่มีความละอาย เราจักฆ่าตัดให้เป็นท่อน
น้อยท่อนใหญ่ แล้วให้เสียบไว้บนหลาวนั้นแหละ.

พระราชาทรงสาธยายคากาที่ ๓ พลังขึ้นถึงห้วงบันได. วันนั้น
พระกุมารนั้นไม่อาจหลบหนี กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์
โปรดประทานชีวิตแก่ข้าพระองค์เถิดพระเจ้าข้า แล้วหมอบลงที่ใกล้
พระบาทของพระราชินี. พระราชาทรงคุกคามพระกุมารนั้นแล้ว ให้
๑. บาลี เป็น ปฐมปุตติโก.

จงจำด้วยโชครวน แล้วให้ขังไว้ในเรือนจำ ทรงนั่งเหนือราชอาสน์
ที่ประดับประดา ณ ภายใต้เศวตฉัตร ทรงดำริว่า พราหมณ์ศึกษา-
ปาโมกษ์ผู้อาจารย์ของเรา เห็นอันตรายนี้แก่เรา จึงได้ให้คาถา ๓
คาถานี้ จึงรำเรงยินดี เมื่อจะเปล่งอุทาน จึงได้ตรัสคาถาที่เหลือว่า :-

เราเป็นผู้อันบุตรปรารถนาจะมาเสีย จะ
พ้นจากความตายเพราะภพในอากาศ หรือ
เพราะบุตรที่รับเปรียบด้วยอวัยวะก็หาไม่ เรา
พ้นจากความตายเพราะคาถาที่อาจารย์ผู้ให้.
บุคคลควรเรียนวิชาที่ควรเรียนทุกอย่าง
ไม่ว่าจะเลว ดี หรือปานกลาง บุคคลควรรู้
ประโยชน์ของวิชาที่เรียนทั้งหมด แต่ไม่ควร
ประกอบใช้ทั้งหมด ศิลปะที่ศึกษาแล้วนำ
ประโยชน์มาให้ในเวลาใด แม้เวลาเช่นนั้น
ย่อมจะมีแท้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นานุตถิขทวเนน ความว่า
ทิพยวิมานเรียกว่าภพในอากาศ วันนี้ เรามิได้ขึ้นแม้สู่ภพในอากาศ
เพราะฉะนั้น เราจึงมิได้พ้นจากความตายในวันนี้ แม้เพราะภพใน
อากาศ. บทว่า นางคปุตตสิเรน วา ความว่า หรือว่า เรามิได้
พ้นจากความตาย แม้เพราะบุตรอันเห็นเสมอด้วยอวัยวะ. บทว่า

ปุตฺเตน हि ปฏิज्झितो ความว่า ก็เราอันบุตรของตนเองปรารธนา.
จะฆ่าในวันนี้. บทว่า ลิลเกहि ปโมจितो ความว่า เรานั้นเป็นผู้
พ้นจากความตาย เพราะกาลาทั้งหลายที่อาจารย์ของตนประพันธ์ให้มา
บทว่า สุตํ ได้แก่ ปริยัติการเล่าเรียน. บทว่า อธิเยถ ได้แก่
ฟังเรียน คือ ศึกษาเอา. ด้วยบทว่า หินมฺกุกฺกุฏมฺหณฺมิ นี้ ท่าน
แสดงว่า วิชาที่เรียนไม่ว่าจะต่ำ ปานกลาง หรือ ชั้นสูงก็ตาม
บุคคลควรเรียนทั้งหมด. บทว่า น จ สพุทฺธิ ปโยชเย ความว่า
ไม่ควรประกอบใช้มนต์ชั้นต่ำ หรือศีลปะชั้นกลาง ควรประกอบใช้
แต่ชั้นสูงเท่านั้น. บทว่า ยตุถ อตุถาวหิ สุตํ ความว่า ศีลปะ
ที่ได้ศึกษาแล้วชนิดใดชนิดหนึ่ง เช่นการปั้นหม้อของมโหสถบัณฑิต
ย่อมนำประโยชน์มาให้ในกาลใด กาลเมื่อนั้นย่อมจะมีทีเดียว.

ในกาลต่อมา เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว พระกุมารก็ได้ดำรง
อยู่ในราชสมบัติ.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแสดงแล้ว จึง
ทรงประชุมชากว่า ก็อาจารย์ทิสปาโมกข์ในครั้งนั้น ได้เป็นเรา
ตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถามูลิกชาดกที่ ๓

๔. จุลลธนุคคชาดก

ว่าด้วยจุลลธนุคคหัตถิ

[๘๑๘] ข้าแต่พราหมณ์ ท่านถือเอาห่อเครื่อง
ประดับทั้งหมดข้ามฝั่งไปแล้ว ของจึงรีบกลับ
มา รีบเอาฉันทข้ามไปบัดนี้ด้วย.

[๘๑๙] แนะนางผู้เจริญ ท่านนับถือเราผู้อื่นท่าน
ไม่เคยเขยชิด ยิ่งเสียกว่าสามีผู้ที่เคยเขยชิด
มานาน นับถือเราผู้ไม่ใช่ผู้เสียยิ่งกว่าผู้ นาง
ผู้เจริญจะพึงนับถือผู้อื่นยิ่งกว่าเราอีก เราจัก
ไปให้ไกลยิ่งกว่าที่นี้อีก.

[๘๒๐] ใครนี้มาทำการหว่านเราอยู่ในพุ่มตะไคร้น้ำ
ในที่นี้ก็ไม่มีการฟ้อนรำขับร้อง หรือการดีดสี
ตีเป่า แนะนางงามผู้มีตะโพกอันผ่องผาย ทำไม
เจ้าจึงมาหว่านเราอยู่ในเวลาที่ควรร้องให้.

[๘๒๑] แนะสุนัขจึงจอกพาลผู้โง่เขลาชาติข่ม-
พุกะ เจ้าเป็นสัตว์มีปัญญาน้อย เสื่อมจาก
ปลาและชันเนื้อ ขบเขาอยู่ เหมือนคน
กำพร้า.

[๘๒๒] โทษของผู้อื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของ
ตนเห็นได้ยาก เจ้านั้นแหละเสื่อมจากผิว
และชายชูแล้ว ชบเขาแม่กว่าเราเสียอีก.

[๘๒๓] แนะพระยาเนื้อชาติข้มพูกะ ท่านกล่าว
อย่างไร ข้อนี้ก็เป็นอย่างนั้น ฉันไปจากที่นี่
แล้ว จักเป็นหญิงอยู่ในอำนาจของผิว.

[๘๒๔] ผู้ใดนำภานะดินไป ถึงผู้นั้นจะพึงนำ
ภานะตำริตไป บาปที่เจ้าทำไว้แล้วนั้นแหละ
เจ้าจะทำอย่างนั้นอีก.

จบ อรรถกถาจุลลธนูคคหชาดกที่ ๔

อรรถกถาจุลลธนูคคหชาดกที่ ๔

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุผู้ถูกรรยาเก่าประเล้าประโลม จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำ
เริ่มต้นว่า สพุทฺ ฌณฺทํ ดังนี้.

เมื่อพระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เธออันใครทำให้กระสัน
อยากสึก. ครั้นเมื่อภิกษุนั้นกราบทูลว่า ภรรยาเก่า พระเจ้าข้า พระ-
ศาสดาจึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ หญิงนี้กระทำความพินาศให้แก่เธอใน
บัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อน เธออาศัยหญิงนี้ถูกตัดศีรษะด้วย

ดาบ อันภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนาแล้ว จึงทรงนำเอาเรื่องในอดีตมา
สาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นท้าวสักกะ ในกาลนั้น พรหมณ์มานพ
ชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง เรียนศิลปศาสตร์ทั้งปวงในเมืองดักกศิลา
ได้บรรลุความสำเร็จในธนูกรรมวิชายิงธนู ได้เป็นผู้มีนามว่า จุล-
ธนูคหบดีบัณฑิต. ครั้นนั้นอาจารย์ของจุลธนูคหบดีบัณฑิตนั้นคิดว่า
มานพนี้เรียนศิลปศาสตร์ได้เหมือนเรา จึงได้ให้ธิดาของตน. จุล-
ธนูคหบดีบัณฑิตนั้นพานางเดินทางไปด้วยหวังใจว่า จักไปเมือง
พาราณสี. ในระหว่างทาง ช้างเชือกหนึ่งได้ทำภูมิประเทศแห่งหนึ่ง
ให้ปลอดภัย. ใคร ๆ ไม่อาจขึ้นไปยังสถานที่นั้น. จุลธนูคหบดีบัณฑิต
เมื่อคนทั้งหลายพากันห้ามอยู่ก็พาภรรยาขึ้นสู่ป่าดง. ครั้นนั้น ช้าง
ได้ปรากฏขึ้นแก่จุลธนูคหบดีบัณฑิตนั้น ในท่ามกลางดง เขาจึงเอา
ลูกศรยิงช้างนั้นที่กระพองลูกศรทะลุออกทางส่วนเบื้องหลัง ช้างได้ล้ม
ลง ณ ที่นั้นเอง. ธนูคหบดีบัณฑิตได้กระทำที่นั้นให้ปลอดภัย แล้วได้
ไปถึงดงอื่นข้างหน้า. แม้ในดงนั้นก็มิมีโจร ๕๐ คน คอยปล้นคน
เดินทาง. ธนูคหบดีบัณฑิตนั้นอันคนทั้งหลายพากันห้ามอยู่ ก็ยังขึ้นไป
สู่ดงแม้นั้น. เขาได้ไปถึงสถานที่ตั้งของโจรเหล่านั้น ซึ่งมาเนื้อแล้ว
ปิ้งเนื้อกินอยู่ ณ ที่ใกล้หนทาง. ครั้นนั้น โจรทั้งหลายเห็นธนูคห-
บดีบัณฑิตนั้นมากับภรรยาผู้ประดับตกแต่งร่างกาย จึงทำความอุตสาหะว่า

จักจับธนุกคหบดีคนนั้น. หัวหน้าโจรเป็นผู้ฉลาดในลักษณะของ
บุรุษ, เขาเลศธนุกคหบดีคนนั้นเท่านั้นก็รู้ว่า ผู้นี้เป็นอุดมบุรุษ จึง
ไม่ให้แม่โจรคนหนึ่งลุกขึ้น. ธนุกคหบดีคนนั้นส่งภรรยาไปยังสำนักของ
พวกโจรเหล่านั้นด้วยสั่งว่า เธอจงไปพูดว่า ท่านทั้งหลายจงให้เนื้ออย่าง
ไม้หนึ่งแก่เราทั้งสองแล้วนำเนื้อมา. ภรณานั้นได้ไปพูดว่า ได้ยินว่า
ท่านทั้งหลายจะให้เนื้ออย่างไม้หนึ่ง. หัวหน้าโจรคิดว่าบุรุษผู้หาค่ามิได้
จึงให้เนื้ออย่าง พวกโจรพูดกันว่า พวกเราจะกินเนื้ออย่างสุก. จึงได้ให้
เนื้ออย่างดิบไป. ธนุกคหบดีคนนั้นยกย่องลำพองตนจึงโกรธพวกโจรว่า
ให้เนื้อดิบแก่เรา พวกโจรก็โกรธว่า เจ้าคนนี้เท่านั้นเป็นผู้ชายคนเดียว
พวกเราเป็นผู้หญิงหรือ จึงพากันลุกฮือขึ้น. ธนุกคหบดีคนนั้นจึง
๔๕ คน ด้วยลูกศร ๔๕ ลูกให้ล้มลง. ลูกศรไม่มียิงหัวหน้าโจร.
ได้ยินว่า ในกล่อกลูกศรของเขา มีลูกศรอยู่ ๕๐ ลูกพอดี บรรดา
ลูกศรเหล่านั้น เขายังข้างเสียลูกหนึ่ง จึงยิงพวกโจรด้วยลูกศร ที่
เหลืออยู่ ๔๙ ลูก แล้วทำให้หัวหน้าโจรล้มลง นั่งทับบนอกของ
หัวหน้าโจรนั้น คิดว่าจักตัดศีรษะของนายโจรนั้น จึงให้นาคาขึ้นมา
จากมือของภรรยา. ภรณานั้นกระทำความรักในหัวหน้าโจรขึ้นใน
ทันใดนั้น จึงวางตัวดาบที่มือโจร วางฝักดาบที่มือของสามี นายโจร
จับลูกด้ามของตัวดาบจึงชักมีดออกตัดศีรษะของธนุกคหบดีคน. นาย
โจรนั้นครั้นฆ่าธนุกคหบดีคนแล้ว จึงพาเอาผู้หญิงไปได้ตามถึงชาติ
และโคตร. นางบอกว่า ดิฉันเป็นธิดาของอาจารย์ทิศาปาโมกข์ในเมือง
ตักกสิลา. นายโจรถามว่า ชายผู้นี้ได้เธอด้วยเหตุอะไร ? นางกล่าว

ว่า บิดาของดิฉันยินดีว่า นายธนูคคะนี่ศึกษาศิลปะได้เหมือนกับเรา
จึงได้ให้แม่ดิฉันแก่นายธนูคคะนี่ ดิฉันนั้นมีความเสนาหาในท่าน จึง
ให้ฆ่าสามิที่ตระกูลให้แก่ตนเสีย. นายโจรเดินคิดไปว่าเบื้องต้น หญิงนี้
ให้ฆ่าสามิที่ตระกูลให้ก่อน ก็ครั้นเห็นคนอื่นอีกคนหนึ่งเข้า ก็จัก
กระทำอย่างนั้นนั่นแหละแม่กะเรา เราควรทิ้งหญิงนี้เสีย ครั้นใน
ระหว่างทางได้เห็นแม่น้ำน้อยสายหนึ่งมีพื้นดิน มีน้ำเต็มมาชั่วคราว
จึงกล่าวว่า นางผู้เจริญจะเข้ในแม่น้ำนี้ดูร้าย พวกเราจะกระทำ
อย่างไร ? นางกล่าวว่า ข้าแต่สามิ ท่านจงกระทำเครื่องอาภรณ์ภัณฑ์
ให้เป็นห่อของด้วยผ้าห่มของดิฉัน นำไปฝังโน้นแล้วจงกลับมาพาดิฉัน
ไป. นายโจรนั้นรับคำว่า ตกลงแล้วถือเอาเครื่องอาภรณ์ภัณฑ์ทั้งหมด
ลงสู่แม่น้ำ ทำที่เป็นว่าขำมไปถึงฝั่งโน้นแล้ว ได้ทิ้งนางไปเสีย. นาง
เห็นดังนั้นจึงกล่าวว่า ข้าแต่สามิ ทำไมท่านจึงทำที่เหมือนจะทิ้งดิฉัน
ไป เพราะเหตุไร ? ท่านจงกระทำอย่างนี้ มาเถิด จงพาดิฉันไปด้วย
เมื่อจะเจรจากับนายโจรนั้น จึงกล่าวคาถา ๑ คาถาว่า :-

ข้าแต่พราหมณ์ ท่านถือเอาห่อเครื่อง

ประดับทั้งหมดขำมฝังไปแล้ว ขอท่านจงรีบ

กลับมา รีบนำดิฉันขำมไปในบัดนี้ด้วย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ลหุ จิปโป ความว่า ท่านจงรีบ
กลับมา ท่านผู้เจริญขอท่านจงรีบนำฉันขำมไปในบัดนี้ด้วย.

นายโจรได้ฟังดังนั้น ยืนอยู่ที่ฝั่งโน้นนั่นแหละ. จึงกล่าวคาถา
ที่ ๒ ว่า :-

แนะนำผู้เจริญ ท่านนับถือเราผู้อันท่าน
ไม่เคยเชยชิด ยิ่งเสียกว่าสามีผู้ที่เคยเชยชิด
มานาน นับถือเราผู้ไม่ใช่พ่อ ยิ่งเสียกว่าพ่อ
นางผู้เจริญจะพึงนับถือผู้อื่นยิ่งกว่าเราอีก เรา
จักไปจากที่นี่ให้ไกลลิบ.

กาลานั้น มีเนื้อความดังกล่าวในหนหลังแล.

ส่วนนายโจรกล่าวว่า เราจักไปจากที่นี่ให้ไกลลิบ ท่านจง
อยู่เถิด เมื่อนางร่ำร้องอยู่นั้นแล พาเอาสิ่งของเครื่องประดับหนีไป.
ลำดับนั้น หญิงพาลนั้นถึงความพินาศฉิบหายเห็นปานนี้ เพราะความ
อยากได้เกินไป จึงเป็นคนไร้ที่พึ่งพา ได้เข้าไปยังกอดะไคร่น้ำกอหนึ่งใน
ในที่ไม่ว่าง นั่งร้องไห้อยู่.

ขณะนั้น ท้าวสักกะทรงตรวจดูโลกอยู่ ทรงเห็นนางผู้ถูก
ความอยากได้เกินไปครอบงำผู้เสื่อมจากสามีและโจร กำลังร้องไห้อยู่
ทรงดำริว่า จักข่มหญิงนี้ให้ได้หายแล้วจักกลับมา จึงทรงพาสารถิมาตลี
และปัญจลิตเทพบุตร เสด็จมา ณ ที่นั้น ประทับยืนที่ฝั่งแม่น้ำแล้ว
ทรงรับสั่งว่า คุณก่อนมาตลี เธอจงเป็นปลา คุณก่อนปัญจลิตะ เธอจงเป็น
นก ส่วนเราจักเป็นสุนัขจึงจอกดบั่นเนื้อไปยังที่ตรงหน้าของนาง
เมื่อเราไปที่นั่น เธอจงโดดขึ้นจากน้ำตกลงตรงหน้าเรา เมื่อเป็นเช่น
นั้น เราจักทิ้งขึ้นเนื้อที่คาบเสีย แล้ววิ่งไปจะจับปลา ขณะนั้น ตัวท่าน
ปัญจลิตะ ที่แปลงเป็นนก จงโฉบเอาชิ้นเนื้อนั้นบินไปในอากาศ

ตัวท่านมาตลี ที่แปลงเป็นปลา จงโคดลงไปใต้น้ำ เทพบุตรทั้งสอง
รับเทวบัญชาว่า คีละ ข้าแต่ท้าว. มาตลีสารถิได้แปลงเป็นปลา
ปัญญาธิเทพบุตรได้แปลงเป็นนก. ท้าวสักกะแปลงเป็นสุนัขจึงจอก
คาบขึ้นเนื้อไปยังที่ตรงหน้าของนาง. ปลาโคดขึ้นจากน้ำตกลงตรงหน้า
สุนัขจึงจอก. สุนัขจึงจอกทั้งขึ้นเนื้อที่คาบแล้ววิ่งไปเพื่อจะเอาปลา.
ปลากระโดดไปตกลงในน้ำ นกโฉบเอาขึ้นเนื้อบินไปในอากาศ. สุนัข-
จึงจอกไม่ได้ทั้งสองอย่าง มีน้ำนองด้วยน้ำตา หมอบคุกอกตะไคร่น้ำ
อยู่. นางเห็นดังนั้นคิดว่า สุนัขจึงจอกนี้ถูกความหยากเกินไปครอบงำ
ไม่ได้ทั้งเนื้อและปลา จึงหัวเราะลั่นประดุจทุบหม้อให้แตกฉะนั้น.
สุนัขจึงจอกได้ฟังเสียงหัวเราะนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

ใครนี้มาทำการหัวเราะอยู่ที่กอดตะไคร่น้ำ
ในที่นี้ก็ไม่มีการฟ้อนรำ ขับร้องหรือการดีดตี
ตีเป่า แะนางผู้มีตะโพกอันผึ่งผาย ทำไม
เจ้าจึงมาหัวเราะในเวลาที่เราจะร้องไห้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาย์ แยกออกเป็น กา อัย
แปลว่า ใครนี้ บทว่า เอพคณิคุมเพ ได้แก่ ที่สุ่มทุมพุ่มไม้ การ
หัวเราะดังจนเห็นฟัน ท่านเรียกว่า อหุหาสิยะ. สุนัขจึงจอกถามว่า
ใครนี้มาทำการหัวเราะลั่นอยู่ในพุ่มไม้นั้น. ด้วยบทว่า นิยธ นจจัม วา
นี้ ท่านแสดงว่า ในที่นี้ การฟ้อนรำของใคร ๆ ผู้ฟ้อนรำอยู่ การ
ขับร้องของใคร ๆ ผู้ขับร้องอยู่ หรือเครื่องดุริยางค์ที่บรรเลงด้วยมือ
ซึ่งจัดไว้ดีแล้วของใคร ๆ ผู้กระทำมือให้ดังได้ที่ดีแล้วบรรเลงอยู่ ก็ไม่มี

ท่านเห็นสิ่งใดจึงหัวเราะ. บทว่า **อนมุทิกาล** แปลว่า ในกาลเป็นที่ร้องไห้. บทว่า **สุสุโสณิ** แปลว่า ผู้มีตะโพกงาม. บทว่า **กิณฺหุขอุณฺสี** ความว่า เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงไม่ร้องไห้ในกาลที่ควรจะร้องไห้ กลับหัวเราะเสียงลั่น. สุนัขจึงจอกเมื่อจะสรรเสริญนางร้องเรียกว่า **โสภเน** แปลว่า แฉะนางงาม.

นางได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า:-

แฉะสุนัขจิ้งจอกพาลผู้โง่เขลาชาติขม-
 พุกะ เจ้าเป็นสัตว์มีปัญญาน้อย เสื่อมจาก
 ปลาและขึ้นเนื้อ ชบเขาอยู่เหมือนคนกำพร้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชินฺโน** ได้แก่ เป็นผู้ถึงความเสื่อม บทว่า **เปติญฺจ** ได้แก่ ขึ้นเนื้อ. บทว่า **กปิณ วีย ฌายสี** ความว่า ท่านชบเขา คือ เสรีโสภณ เสียใจ เหมือนคนกำพร้าแพ้อุทธพยัคฆ์ตั้งพันฉะนั้น.

ลำดับนั้น สุนัขจึงจอกจึงกล่าวคาถาที่ ๕ ว่า:-

โทษของผู้อื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษ
 ของตนเห็นได้ยาก เจ้านั้นแหละเสื่อมจาก
 ผิวและชายขู ชบเขาแม้ว่าเราเสียอีก.

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า **มมปิ ตฺวญฺเณว ฌายสี** นี้ พระมหาสัตว์เมื่อจะให้นางละอายแล้วถึงประการอันผดแผกจึงกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนนางผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก เราจักไม่ให้เหยื่อของ

เราก่อน แต่เจ้าถูกความหยากเกินไปครอบงำ มีจิตปฏิพัทธ์ในโจรที่เห็นชั่วครู่ เลื่อมจากชายชู้นั้นและจากผิวที่ตระกูลแต่งตั้งให้ ว่าโดยเปรียบเทียบกะเราแล้ว เจ้าเป็นผู้กำพร้ากว่าร้อยเท่าพันเท่า ชบเซาร้องไห้ ร่ำไรรออยู่.

นางได้ฟังคำของสุนัขจึงจอกนั้นแล้ว จึงกล่าวคาถาว่า :-

แม้พระยาเนื้อชาติข่มพุกะ ท่านกล่าว
อย่างไร ข้อนี้ก็เป็นอย่างนั้น ฉันไปจากที่นี่
แล้ว จักเป็นหญิงอยู่ในอำนาจของผัวแน่
นอน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นูน เป็นนิบาตใช้ในอรรถว่า แน่นนอน. นางกล่าวว่า ฉันไปจากนี้แล้วได้ผัวใหม่ จักอยู่ในอำนาจ คือเป็นไปในอำนาจของผัวนั้น โดยแน่นอนทีเดียว.

ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชครั้นทรงสดับถ้อยคำของนางผู้ทุศีล ไร้อาจาระจึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า :-

ผู้ใดนำภานะดินไป แม้ภานะสำริด
ผู้นั้นก็ต้องนำไป บาปที่เจ้าทำไว้นั้นแหละ
เจ้าจะทำอย่างนั้นอีก.

คำที่เป็นคานานั้น มีความหมายว่า ดูก่อนนางผู้อาจาระ เจ้าพูดอะไร ผู้ใดนำภานะดินไปได้ แม้ภานะสำริดชนิดภานะทอง

และภาระเงินเป็นต้น ผู้นั้นก็จะนำเอาไปเหมือนกัน ก็บาปนี้เจ้าทำ
ไว้นั้นแหละ ใคร ๆ ไม่อาจชำระสะสางให้แก่เจ้า เจ้านั้นจักกระทำ
อย่างนี้อีกแน่นอน.

ท้าวสักกะนั้น ครั้นทรงทำนางให้ได้มาถึงประการอันแปลก
อย่างนี้แล้ว ได้เสด็จไปยังสถานที่ของพระองค์ทีเดียว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว จึงทรง
ประกาศสัจจะแล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้กระสัน
จะสึกดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล. ธนุกกหบัณฑิตในครั้งนั้น ได้มาเป็น
ภิกษุผู้กระสันจะสึก หญิงนั้นในครั้งนั้น ได้มาเป็นภรรยาเก่า ส่วน
ท้าวสักกเทวราชในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาจุลธนุกกชาดกที่ ๔

๕. กโปตกชาดก

ว่าด้วยโรคของมนุษย์

- [๘๒๕] บัดนี้ เราเป็นสุข ไม่มีโรค นกพิราบ
ผู้เหมือนหนามในหทัยบินไปแล้ว บัดนี้ เรา
จักกระทำความยินดีแห่งหทัย เพราะเหตุว่า
ชันเนื้อและแกงจะทำให้เราเกิดกำลัง.
- [๘๒๖] นกยางอะไรนี้มีหงอน จี๊ขโมย เป็น
ปู้นก โลดเต้นอยู่ แะน่นกยาง ท่านจง
ออกมีข้างนอกเสีย กาผู้เป็นสหายของเรา
ดูร้าย.
- [๘๒๗] ท่านได้เห็นเรามีขนปีก อันพ้อคร้วถอน
แล้วทาด้วยน้ำข้าวเช่นนี้ ไม่ควรจะมาหัวเราะ
เยาะเลย.
- [๘๒๘] ท่านอาบดีแล้ว อาบน้ำดีแล้ว เอิบอิม
ไปด้วยข้าวแล่น้ำ และมีแก้วไพฑูรย์อยู่ที่คอ
ได้ไปกัซังคะประเทศมาหรือ.
- [๘๒๙] เราจะเป็นมิตรหรือมิใช่มิตรของท่านก็
ตาม ท่านอย่าได้กล่าววว่า ท่านได้ไปยังกัซ-

คณะประเทศมิหรือ เพราะว่าในกชังคะ-
ประเทศนั้น คนทั้งหลายถอนขนของเราออก
แล้ว ผูกขึ้นกระเบื้องไว้ที่คอ.

[๘๓๐] เนาะสหาย ท่านจะประสบสภาพเห็น
ปานนี้อีก เพราะปกติของท่านเป็นเช่นนั้น
อันโลกของพวกมนุษย์มิใช่เป็นของที่ทน
จะกินได้ง่ายเลย.

จบ กโปตกชาดกที่ ๕

อรรถกถาโปตกชาดกที่ ๕

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ
ภิกษุโลกรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า อิทานิ
โฆมฺหิ ดังนี้.

เรื่องภิกษุโลก ได้ให้พิสดารแล้วโดยเรื่องราวมิใช่น้อยเลย.
ส่วนในชาดกนี้ พระศาสดาตรัสตามภิกษุนั้นว่า ก่อนภิกษุ ได้
ยินว่าเธอเป็นผู้โลกจริงหรือ ? เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้า
แต่พระองค์ผู้เจริญ. จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ มิใช่ในบัดนี้เท่านั้น แม้
ในกาลก่อน เธอก็เป็นคนโลกมาแล้ว ก็เพราะความเป็นคนโลก จึง
ได้ถึงความสิ้นชีวิต แล้วทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนคร

พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดนกพิราบอยู่ในกระเช้าที่เขา
ทำเป็นรังนก ในโรงครัวของท่านพาราณสีเศรษฐี. ครั้งนั้น มีกา
ตัวหนึ่งอยากได้น้ำปลา จึงกระทำให้ตริกับนกพิราบนั้น ได้อยู่ใน
กระเช้ารังนั้นเหมือนกัน. วันหนึ่ง กำนันเห็นน้ำปลามากมาย คิดว่า
จักกินน้ำปลานี้ จึงนอนตอนใจอยู่ในกระเช้าที่เป็นรังนั้นแหละ แม้
นกพิราบจะกล่าวว่า มาเถอะสหาย พวกเราจักไปหากินกัน ก็กล่าว
ว่า จันมีนเมาเพราะอาหารไม่ย่อย ท่านจงไปเถอะ. เมื่อนกพิราบนั้น
ไปแล้ว คิดอยู่ว่า เสียนนามคือศัตรูของเราไปแล้ว บัดนี้ เราจัก
กินน้ำปลาได้ตามชอบใจ จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า:-

บัดนี้ เราเป็นสุข ไม่มีโรค นกพิราบ
เป็นเสียนนามในหทัย บินไปแล้ว บัดนี้
เราจักกระทำความยินดีแห่งหทัย เพราะเหตุ
ว่าสิ้นเนื้อและแกงจะทำให้เราเกิดกำลัง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิปฺปติโต แปลว่า ออกไปแล้ว.
บทว่า กโปโต ได้แก่ นกพิราบ. บทว่า กาหามิทานิ แปลว่า บัดนี้
เราจักกระทำ. บทว่า ตถา हि मं मं स्ताกं พลลติ ความว่า เพราะ
เนื้อและแกงที่เหลือ ย่อมทำกำลังให้แก่เราโดยแท้ อธิบายว่า เนื้อ
และแกงย่อมทำความอุตสาหะแก่เรา เสมือนจะพูดว่า จงลุกขึ้นกินเถิด.

กำนัน เมื่อพ้อครัวทอดน้ำปลาแล้วออกไปเช็ดเหงื่อออกจาก
ตัว จึงออกจากกระเช้าแล้ว แอบอยู่ในภาชนะใส่เครื่องปรุงอาหารให้

มีรส ภาชนะใส่เครื่องเทศ ทำให้เกิดเสียงดังกริก ๆ. พ่อครัว
จึงมาจับกาถอนขนออกหมด แล้วบดจึงสดกับแป้งและเมล็ดผักกาด
ขยำกระเทียมเข้ากับเปรียงบูด ทาจนทั่วตัว แล้วเราะกระเบื้องอันหนึ่ง
เจาะให้ทะลุร้อยด้วยผูกไว้ที่คอท่อนั้น ใส่มันเข้าไปในรังกระเช้าตาม
เดิม ได้ไปแล้ว. นกพิราบกลับมาเห็นดังนั้น เมื่อจะทำการเยาะเย้ย
ว่า นีนกยางอะไรมานอนอยู่ในกระเช้าของสหายเรา ก็สหายของเรา
นั้นดูร้าย กลับมาแล้วจะพึงฆ่าเจ้าเสีย จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า:-

นีนกยางอะไรมีหงอน จักโมยเป็นปูนก

โศคเตนอยู่ แะนนกยาง ท่านจงออกมาข้าง

นอกเสีย กาผู้เป็นสหายของเราดูร้าย.

คาถานั้น มีเนื้อความได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังแล. กาได้ฟัง
ดังนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า:-

ท่านได้เห็นเรามีขนอันพ่อครัวถอนหมด

แล้วทาด้วยแป้งเช่นนี้ ไม่ควรจะหัวเราะเยาะ

เลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อลิ เป็นนิบาต ใช้ในอรรถว่า
ปฏิเสธ. บทว่า ชकुมิตาเส* แปลว่า หัวเราะ. ท่านกล่าวอธิบายนี้
ไว้ว่า บัดนี้ ท่านเห็นเราได้รับทุกข์เช่นนี้ คืออย่างนี้ ไม่ควรจะหัวเราะ
คือ ท่านอย่ากระทำการหัวเราะเยาะในกาลเช่นนี้.

นกพิราบนั้น กระทำการหัวเราะอยู่นั้นแล จึงกล่าวคาถาที่

๑. บาติว่า ชकुมิตาเย.

๔ อีกว่า :-

ท่านอาบดีแล้ว ลูบไล้ดีแล้ว เอ็บอ้มไป
ด้วยข้าวและน้ำ และมีแก้วไพฑูรย์อยู่ที่คอ
ได้ไปกชังคะประเทศมาหรือ.

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า กณฺเฐ จ เต เวพฺฐริโย นี้
นกพิราบหมายเอา กระเบื้องนั้นแหละ กล่าวว่า แม่แก้วไพฑูรย์
ของท่านนี้ ก็ประดับอยู่ที่คอ. ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ท่านไม่แสดง
แก้วไพฑูรย์นี้แก่เราเลย. ด้วยบทว่า กชังคลํ นี้ เมืองพาราณสีเท่านั้น
ท่านประสงค์เอาว่า กชังคะประเทศ ในที่นี้. นกพิราบถามว่า ท่าน
ออกจากที่นี้ไป ได้ไปยังภายในเมืองมาหรือ ?

ลำดับนั้น กาจึงกล่าวคาถาที่ ๕ ว่า :-

คนผู้เป็นมิตรหรือเป็นศัตรูของท่านก็ตาม
อยู่ได้ไปกชังคะประเทศเลย เพราะใน
กชังคะประเทศนั้น คนทั้งหลายถอนขน
ของเราออกแล้วผูกกระเบื้องกลมไว้ที่คอ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปิณฺฑุชานิ ได้แก่ ขนหางทั้งหลาย
บทว่า ตตฺถ ลายิตฺวา ความว่า ในนครพาราณสีนั้น ชนทั้งหลาย
ถอน. บทว่า วฏฺฏณํ ได้แก่ กระเบื้อง.

นกพิราบได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวคาถาสุดท้ายว่า :-

แนะสหาย ท่านจะประสบสภาพเห็น
ปานนี้อีก เพราะปกติของท่านเป็นเช่นนี้
ธรรมดาของบริโกลของมนุษย์ ไม่เป็นของที่
พวกนกจะกินได้ง่ายเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุณฺณปาปชฺชสฺส ความว่า ท่าน
จักถึงสภาพเห็นปานนี้แม้อีก เพราะปกติของท่านเห็นปานนี้.

นกพิราบนั้น โอวาทกานั้น ด้วยประการดังนี้แล้วก็ไม่อยู่ในที่
นั้น ได้กางปีกบินไปที่อื่นแล้ว. ฝ่ายกาก็ถึงความสิ้นชีวิตอยู่ในที่นั้น
นั่นเอง.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ทรง
ประกาศสัจจะทั้งสี่ แล้วทรงประชุมชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้
โลกได้ดำรงอยู่ในอนาคามีผล. กาในครั้งนั้น ได้มาเป็นภิกษุผู้โลกใน
บัดนี้ ส่วนนกพิราบในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต ฉะนี้แล.

จบ อรรถกถาโปตกชาดกที่ ๕

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ทีฆติโกสลชาดก ๒. มิคโปตกชาดก ๓. มุสิกชาดก
๔. จุลลธนุกคหชาดก ๕. กโปตกชาดก.

จบ อัฑฒวรรคที่ ๓

รวมวรรคที่มีในปัญจกนิบาตคือ

๑. มณิกุณฑลวรรค ๒. วรรณโรหวรรค ๓. อัฑฒวรรค.

จบ อรรถกถาปัญจกนิบาต